DK

EKONOMİ KİTABI

HESAPLANABİLİRDİR

YOKSUL EKONOMİLERİ HAREKETE GEÇİREBİLİRİZ

PARADAN PARA KAZANMAK

VERGİ İNDİRİMLERİ VERGİ GELİRİNİ ARTIRIR

ZENGİNLİK TOPRAKTAN GELİR

SOSYAL AĞLAR BİR TÜR SERMAYEDİR

EKONOMİ İNİŞLİ ÇIKIŞLIDIR

FİYATI ARZ VE TALEP BELİRLER

KONUT PİYASASI EKONOMİK İNİŞ VE ÇIKIŞLARI YANSITIR

BİR İŞ BULMAK EŞ VEYA EV BULMAK GİBİ BİR ŞEYDİR

ADİL FİYAT NEDİR?

ŞİRKETLER FİYATI BELİRLEMEZ KABUL EDER

KÜRESELLEŞME KAÇINILMAZ DEĞİLDİR

BÜYÜK FİKİRLERİ KOLAYCA ANLAYIN

ALFA®



EKONOMİ KİTABI

ALFA

LONDON, NEW YORK, MELBOURNE,
MUNICH, AND DELHI

Alfa Yayınları: 2386
Popüler Kültür: 3

EKONOMİ KİTABI

Orijinal Adı The Economics Book
İngilizce Aslından Çeviren Yosun Akverdi-Suphi Nejat Ağırnaslı

1. Basım: 2013
ISBN 978-605-106-678-3

Sertifika No: 10905

Yayıncı ve Genel Yayın Yönetmeni M. Faruk Bayrak
Genel Müdür Vedat Bayrak
Yayın Yönetmeni Mustafa Küpüşoğlu

Proje Sanat Editörleri Anna Hall, Duncan Turney
Proje Editörü Janet Mohun
Editör Lizzie Munsey
Sanat Editörü Michelle Baxter
Çizimler James Graham
Grafik Uygulama Kâmuran Ok

Alfa Basım Yayım Dağıtım Ltd. Şti.
Ticarethane Sokak No: 53 34410
Cağaloğlu, İstanbul/Türkiye
Tel: (0212) 511 53 03 - 513 87 51 - 512 30 46
Faks: (212) 519 33 00
www.alfakitap.com info@alfakitap.com

Çin'de Leo Paper Products Ltd. tarafından üretilmiştir. Printed in China.

KATKIDA BULUNANLAR

NIALL KISHTAINY, DANIŞMAN

London School of Economics'te (Londra İktisat Okulu) ders veren Niall Kishtainy ekonomi tarihi ve kalkınma alanlarında uzman. Dünya Bankası ve Birleşmiş Milletler Afrika Ekonomik Komisyonu'nda çalıştı.

GEORGE ABBOT

İngiliz ekonomist George Abbot, 2012 yılında Barack Obama'nın başkanlık seçim kampanyasında yer aldı. Daha önce İngiltere'nin etkili beyin takımı Compass'la çalışan Abbot, *Plan B: A New Economy for a New Society* (B Planı: Yeni Toplum İçin Yeni Ekonomi) gibi stratejik belgelerin hazırlanmasında görev aldı.

JOHN FARNDON

Londralı yazar John Farndon gelişen Çin ve Hindistan ekonomileri gibi çağdaş konularda ve fikir tarihi üzerine yazdığı kitaplarla tanınıyor.

FRANK KENNEDY

Frank Kennedy 25 yıldan uzun bir süre Londra'da yatırım bankacılığı alanında birinci sınıf yatırım uzmanı ve sermaye piyasalarında üst düzey yönetici olarak çalıştı; burada finansal kurumlara tavsiyelerde bulunan Avrupa çapında bir ekibi yönetti. London School of Economics'te ekonomi tarihi okudu.

JAMES MEADWAY

İngiliz ekonomist James Meadway, İngiltere'nin bağımsız beyin takımı New Economics Foundation'da (Yeni Ekonomi Vakfı) çalışıyor. Daha önce İngiltere Hazinesi'de siyaset danışmanı olarak çalıştı.

CHRISTOPHER WALLACE

Christopher Wallace İngiltere'nin prestijli okullarından Colchester Royal Grammar School'da (Colchester Kraliyet Lisesi) ekonomi departmanı başkanı. 25 yıldan uzun bir süredir ekonomi dersleri veriyor.

MARCUS WEEKS

Felsefe eğitimi alan Markus Weeks yazarlık kariyerine başlamadan önce öğretmenlik yaptı. Sanat ve popüler bilimler üzerine pek çok kitaba katkıda bulundu.

İÇİNDEKİLER

ALIM SATIM BAŞLASIN
MÖ 400– MS 1770

AKIL ÇAĞI
1770–1820

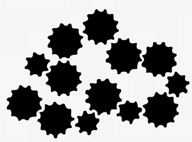




ENDÜSTRİYEL VE EKONOMİK DEVRİMLER
1820–1929



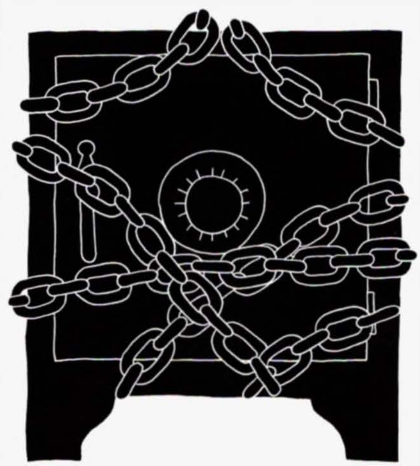
SAVAŞ VE EKONOMİK BUNALIMLAR
1929–1945



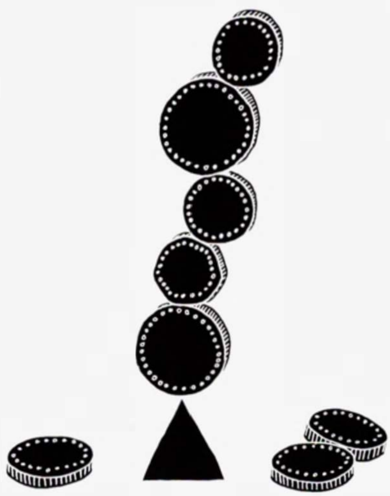
SAVAŞ SONRASI EKONOMİ
1945–1970



GÜNCEL EKONOMİ
1970'TEN GÜNÜMÜZE









GİRİŞ







Ekonomi hakkında çok şey bildiğini iddia edebilen pek azdır. Muhtemelen çoğumuz için bu, daha çok işadamlarının, finans alanında veya hükümet için çalışanların ilgi duyduğu, gündelik hayatla çok az alakalı görünen, karmaşık ve ezoterik bir mevzu. Aslında her gün bir şekilde ekonominin varlık ve esenliğimize ne kadar etkisi olduğunun farkına varıyoruz. Hayat pahalılığı, vergiler, kamu harcamaları ve benzeri konularda -çoğu zaman hayli sert- düşünceler geçiyor aklımızdan. Fikirlerimizi bazen televizyonda duyduğumuz bir haber karşısında ani bir reaksiyon şeklinde ortaya koyuyoruz; sonra bu fikirleri işyerinde ya da dost sofralarında paylaşıyoruz. Yani aslında hepimiz bir şekilde ekonomiye ilgi gösteriyoruz. Aslında düşüncelerimizi desteklemek için ortaya koyduğumuz argümanlar, ekonomistlerinkinden pek de farklı değil. Dolayısıyla onların geliştirdiği teoriler hakkında daha fazla bilgi sahibi olursak ekonominin hayatımıza etki eden ilkelerini de daha iyi anlayabiliriz.

> Ekonomideki bilimsel iddiaya, yalnızca umut ve inanç değil, derin bir saygı görme arzusu da eşlik etmektedir.
>
> **John Kenneth Galbraith**
> **Kanada kökenli ABD'li ekonomist**
> **(1908-2006)**

Ekonomi haberleri

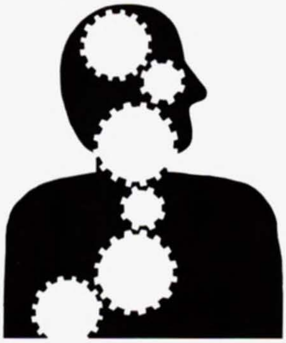
Günümüzde dünya belirgin bir ekonomik kargaşanın gölgesi altında. Hal böyleyken ekonomi hakkında bir şeyler öğrenmek daha önemli hale geldi. Ekonomi haberleri artık sadece gazetenin ekonomi sayfalarında ya da televizyon haberlerinin özel ekonomi bölümünde yer almıyor; sık sık manşetlerde ya da ana başlıklarda karşımıza çıkıyor. 1997 yılında ABD'li Cumhuriyetçilerin siyasi kampanya stratejisti Robert Teeter ekonominin hayatımızdaki hâkimiyetinin altını çizmek için şöyle demişti: "Televizyondaki (siyasetle ilgili) haberlerin ne kadar azaldığına bir bakın. Oy verme oranlarının nasıl düştüğüne bir bakın. Artık ülkeye sadece ekonomi ve ekonomi haberleri tesir ediyor, siyaset değil."

Peki, artan işsizlik oranları, enflasyon, menkul kıymetler borsasında kriz ya da ticaret açığı hakkında duyduklarımızın ne kadarını gerçekten anlıyoruz? Kemer sıkmamız ya da daha fazla vergi ödememiz istendiğinde nedenini anlayabiliyor muyuz? Bankaların ya da büyük şirketlerin ellerine düştüğümüzde onların nasıl bu kadar güçlü olabildiklerini ya da varlıklarının nedenini anlayabiliyor muyuz? Ekonomi bilgisi, işte bu ve benzeri sorularda gizli.

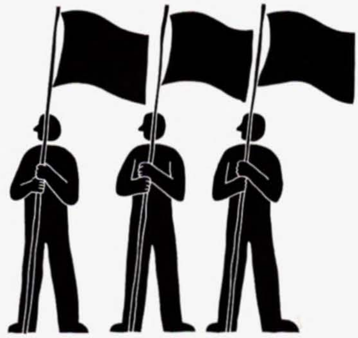
İşletme bilimi

Bizi etkileyen onca meselenin tam kalbinde yatıyor olmasına ve büyük önemine karşın, bir bilim dalı olarak ekonomiye çoğu zaman şüpheyle bakıldı. Genel bir kanı, bu bilimin istatistikler, grafikler ve formüllere dayanması nedeniyle kuru ve fazla akademik olduğu. 19. yüzyılda yaşamış İskoç tarihçi Thomas Carlyle ekonomiyi "kasvetli bilim" olarak tanımlayıp bu bilimin "can sıkıcı, boş ve hakikaten hayli sefil ve ızdırap verici" olduğunu söylemişti. Bir diğer yanlış kanı ise ekonominin "sadece parayla ilgili" olduğu. Her ne kadar bunda gerçeklik payı olsa da mevzunun sadece para olmadığı açık.

Peki ekonomi neyle ilgili? Ekonomi, Yunanca "ev yönetimi" anlamına gelen *oikonomia* kelimesinden türemiş. Kaynaklarımızı nasıl yönettiğimizle ilgilenen bir bilim. Daha spesifik olarak tanımlarsak, ekonomi, mal ve hizmetin üretilip de-







ğiş tokuş edilmesi anlamına geliyor. Mal üretme ve hizmet sağlama kavramları tabii ki medeniyetin tarihi kadar eski. Ancak bu sürecin pratikte nasıl işlediğine dair çalışmalar bir hayli yeni. Süreç doğal bir şekilde, adım adım ilerledi: İlk olarak Antik Yunan'dan bu yana filozoflar ve politikacılar ekonomiye dair fikirlerini ortaya koydular; konu üzerine araştırma yapan gerçek ekonomistler ise ancak 18. yüzyılda ortaya çıktı.

O yıllarda "politik ekonomi" adı verilen çalışmalar, politik felsefe başlığının altında yürütülüyordu. Ancak bu alanda çalışan teorisyenler konunun kendi başına bir bilim olarak incelenmesi gerektiğine kanaat getirdiler ve çalışmalarını "ekonomi bilimi" adı altında yürütmeye başladılar. Daha sonra bu isim kısalarak "ekonomi" (Ar. iktisat) olarak popülerleşti.

Daha hafif bir bilim dalı

Ekonomi bir bilim dalı mıdır? 19. yüzyıl ekonomistleri bunun bir bilim dalı olduğu fikrini oldukça benimsemişlerdi. Her ne kadar Carlyle kasvetli olduğunu düşünse de o da ekonomiyi bir bilim dalı olarak nitelendirmişti. Pek çok ekonomik kuram matematik ve fizik bilimleri kullanılarak ispat edilir (Kelimenin sonundaki –ik eki, bilimsel saygınlığa ulaşabilmesine katkıda bulunmuş olabilir). Ekonominin nasıl işlediğini açıklayan kurallar, tıpkı doğa olaylarının altında yatan fiziksel yasalar gibi keşfedilip formüllerle ifade edildi. Ancak insan icadı ve insanlar arasındaki mantıklı ve mantıksız davranışlara bağlı olduğu için ekonominin psikoloji, sosyoloji ve politika gibi daha hafif bilimlerle daha çok ortak yanı olduğu söylenebilir.

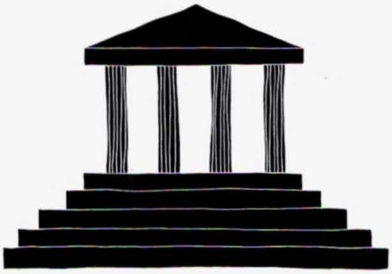
Ekonominin belki de en doğru tanımı İngiliz ekonomist Lionel Robbins'ten geldi. 1932 yılında kaleme aldığı "Essay on the Nature and Significance of Economic Science" (Ekonomi Biliminin Anlamı ve Doğası Üzerine Bir Deneme) adlı makalesinde Robbins ekonomiyi şöyle tanımladı: "Sonlu ve kıt kaynakların alternatif kullanımında insan davranışlarını inceleyen bilim dalı." Bu geniş tanım, günümüzde en popüler olanı.

Ekonomi ve diğer bilim dalları arasındaki en büyük fark, ekonominin gözlemlediği sistemin değişken oluşu. Yani ekonomistler, ekonomiyi ve nasıl işlediğini açıklamanın yanı sıra gelecekte onun nasıl yapılanabileceğine ya da geliştirilebileceğine dair önerilerde de bulunabilirler.

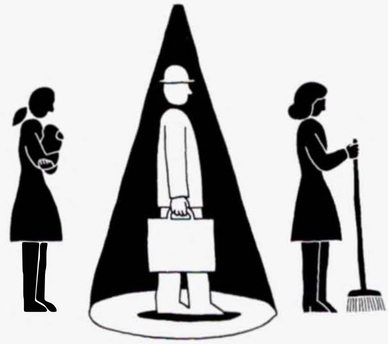
> Ekonomide ilk ders kıtlıktır. Buna göre ihtiyaçları karşılamakta kullanılan her şey kıttır. Siyasetteki ilk ders ise ekonomideki ilk dersin dikkate alınmamasıdır.
>
> **Thomas Sowell**
> **ABD'li ekonomist (d. 1930)**

İlk ekonomistler

Modern ekonomi ayrı bir bilim dalı olarak 18. yüzyılda, özellikle 1776 yılında büyük İskoç düşünür Adam Smith'in *Ulusların Zenginliği* adlı eserini yayımlamasının ardından gelişti. Yine de ekonomistlerin kaleme aldığı metinler, Endüstri Devrimi'nin yarattığı büyük değişim kadar konunun gündeme oturmasına neden olamadı. Bir önceki neslin düşünürleri mal ve hizmetlerin toplum içinde yönetilmesine dair fikir beyan etti ve ortaya çıkan yeni sorunları ahlaki ve politik problemler olarak nitelediler. Ancak fabrikaların açılması ve seri üretim kavramının hayatımıza girmesinin ardından daha büyük bir resme bakabilen ekonomik organizasyonla-







rın çağı başladı. İşte bu, piyasa ekonomisi denilen kavramın doğmasına neden oldu.

Smith'in yeni sisteme dair analizi ve rekabet piyasasının geniş tanımı, standartları belirledi. Smith, piyasanın görünmez bir el tarafından yönlendirildiğini iddia ediyor; kendi çıkarı peşinde koşan bireylerin rasyonel davranışlarının eninde sonunda topluma tam olarak ihtiyaç duyduğu şeyi sağlayacağını söylüyordu. Smith bir filozoftu ve kitabının konusu da "politik ekonomiyi," yani ekonominin ötesinde politika, tarih, felsefe ve antropolojiyi kapsıyordu. Smith'in ardından yeni nesil bir grup ekonomi düşünürü ortaya çıktı ve sadece ekonomiye odaklı çalışmalar yürütmeye başladılar. Bu düşünürlerin her biri ekonomiyi -nasıl işleyip nasıl yönetilmesi gerektiğini- anlayabilmemizi sağladı ve pek çok farklı ekonomi dalının temellerini attı.

Ekonomi bilimi geliştikçe ekonomistler de araştırmak için özel alanlar belirlemeye başladılar. Bir yaklaşım, ekonomiyi ulusal ya da uluslararası seviyede olsun bir bütün olarak görmekti; bu "makroekonomi" olarak literatüre girdi. Ekonominin bu alt dalı büyüme, kalkınma; bir ülkenin zenginliğinin toplam üretim, milli gelir ve uluslararası ticaret politikalarıyla hesaplanması; vergi sistemi, enflasyon ve işsizliğin kontrol altında tutulması gibi başlıkları kapsıyor. Bugün "mikroekonomi" olarak tanımladığımız diğer alt dalı ise tersine, ekonomi içinde faaliyet gösteren bireyler ve firmaların birbirlerini nasıl etkilediklerini inceliyor: Arz ve talep, alıcılar ve satıcılar, piyasalar ve rekabet, mikroekonominin konusu.

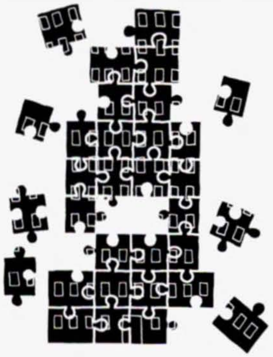
Yeni düşünce tarzları

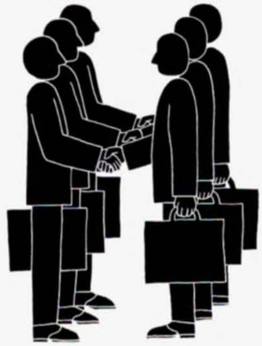
İşin doğası gereği ekonomistler arasında fikir ayrılıkları vardı ve farklı ekoller gelişti. Pek çoğu yeni endüstriyel ekonominin getirdiği bolluğu kucakladı ve varlık yaratmak için rekabet piyasasının serbest bırakıldığı "müdahale etmeme" ya da *laissez-faire* (bırakınız yapsınlar) yaklaşımının savunuculuğunu yaptı ve teknoloji devrimini harekete geçirdi. Diğer bir grup piyasanın toplum yararını gözetebilme kabiliyetini hesaplarken daha ihtiyatlıydı ve sistemin zaaflarını belirledi. Onlara göre, bu zaafların üstesinden devlet müdahalesiyle gelinebilirdi. Hükümetlerin bazı mal ve hizmetleri sağlama ve üreticileri frenleme rolü olması gerektiğini savundular. Bazılarına, bilhassa Alman filozof Karl Marx'a, göre kapitalist ekonomi fena halde çürümüştü ve yıkılması kaçınılmazdı.

> Ekonomi temelinde, başkaları da aynı şeyleri ister, ihtiyaç duyarken, insanların istediklerini ya da ihtiyaç duyduklarını nasıl elde ettiklerine dair bir teşvik bilimidir.
>
> **Steven D. Levitt**
> **Stephen J. Dubner**
> **ABD'li ekonomistler**
> **(d. 1967 ve d. 1963)**

Smith gibi erken "klasik" dönem ekonomistlerinin görüşleri giderek sert eleştirilere hedef oluyordu. 19. yüzyılın sonlarına gelindiğinde pozitif bilim eğitimi almış ekonomistler konuya matematik, mühendislik ve fizik öğretilerinin penceresinden bakmaya başladılar. Bu "neoklasik" ekonomistler ekonomiyi grafikler ve formüllerle açıkladı ve piyasaların nasıl çalıştığını formüle eden yasalar önerip yaklaşımlarını ispat ettiler.

19. yüzyılın sonunda ekonomi ulusal kimlikler kazanmaya başladı. Üniversitelerde ardı ardına ekonomi departmanları açılınca ekonomik düşünce üretilen merkezler de gelişti. Avusturya, İngiltere ve İsviçre'deki önemli okulların arasında







büyük görüş farkları vardı; özellikle de ekonomide devlet müdahalesinin hangi seviyeye kadar kabul edilebileceği üzerine.

Bu farklılıklar 20. yüzyılda, Rusya ve Çin'deki devrimlerin ardından dünyanın neredeyse üçte biri komünist rejime girip de rekabet piyasası yerine merkezi planlamaya dayanan ekonomik sisteme geçince daha da belirgin hale geldi. Bu arada dünyanın geri kalanında ise piyasaların tek başına toplum refahını sağlayıp sağlayamayacağına dair soru işaretleri oluştu. Kıta Avrupası ve İngiltere devlet müdahalesinin seviyesini tartışadursun, asıl fikir savaşları ABD'de, 1929 yılında Wall Street'in Büyük Çöküş'ünün ardından yaşanan Büyük Buhran yıllarında veriliyordu.

20. yüzyılın ikinci yarısında ekonomik düşüncenin merkezi Avrupa'dan ekonomik süpergüç haline gelerek eskisinden daha fazla laissez-faire politikalar yürütmeye başlayan ABD'ye kaydı. Sovyetler Birliği'nin 1991'de dağılmasının ardından, serbest piyasa ekonomisi hakikaten de Smith'in öngördüğü gibi ekonomik başarıya giden yol gibi görünmeye başladı. Ancak herkes aynı fikirde değildi. Ekonomistlerin büyük çoğunluğu piyasalarda istikrar, verimlilik ve rasyonelliğe güvenmesine rağmen bazılarının şüpheleri vardı ve yeni yaklaşımlar ortaya çıktı.

Alternatif yaklaşımlar

20. yüzyılın sonlarında ekonomide, psikoloji ve sosyoloji gibi bilimlerden fikir ithal ederek teoriler oluşturan, ayrıca matematik ve fizikteki oyun teorisi ve kaos teorisi gibi gelişmeleri benimseyen yeni teorisyenler ortaya çıktı. Bu teorisyenler kapitalist sistemin zaafları konusunda da uyarılmışlardı. 21. yüzyılın başlarında ardı ardına meydana gelen ve giderek şiddetlenen mali krizler de sistemin temelinde bir şeylerin tamamen yanlış olduğuna dair fikirleri destekledi. Aynı sıralarda bilim insanları da insanoğlunun sürekli artan ekonomik varlığına karşılık dünyanın bir bedel ödediğini ortaya koydu: Bu bedel potansiyel çevre felaketi olan iklim değişikliğiydi.

Avrupa ve ABD bugüne kadar belki de en zorlu ekonomik problemlerle mücadele ederken dünyanın geri kalanında ise, özellikle de BRIC ülkeleri olarak bilinen Brezilya, Rusya, Hindistan ve Çin'le birlikte Güneydoğu Asya'da yeni ekonomiler yükselmeye başladı. Günümüzde ekonomik gücün merkezi bir kez daha yer değiştiriyor ve hiç şüphesiz yeni ekonomik fikirler, kıt kaynaklarımızı yönetmekte bize yardım edecek şekilde gelişecek.

Son ekonomik krizlerin sonucunda en büyük kayıp, ekonomi tarihinin yazılmaya başladığı ve "ekonomi" kelimesinin doğduğu topraklar olan Yunanistan'da oldu. 2012'de Atina'da sokakları dolduran protestocular "demokrasi" kelimesinin de bu topraklarda doğduğunu herkese anımsattı. Ancak bu sefer demokrasi, borç krizine çözüm arayışında gözden çıkarılacak gibi görünüyor.

Dünya ekonomisinin, sorunlarına nasıl çözümler bulacağını bekleyip göreceğiz. Ancak bu kitaptan edineceğiniz ekonominin temel prensipleriyle, en azından şu anki duruma nasıl düştüğümüzü anlayacaksınız ve belki de bir çıkış yolunu siz bulacaksınız.

> Ekonomi öğrenmenin amacı … ekonomistler tarafından kandırılmamayı öğrenmektir.
>
> **Joan Robinson**
> **İngiliz ekonomist** (1903-83)

ALIM S
BAŞLAS

MÖ 400– MS 17

ATIM

SIN

770

MÖ Y. 380
Platon mülkiyetin ortak, işgücünün ise uzmanlaşmış olduğu **ideal devletini** anlatır.

MÖ Y. 350
Aristoteles **özel mülkiyeti** savunur, ama servet edinmek için para biriktirilmesine karşı çıkar.

1265-1274
Thomas Aquinas **bir ürünün fiyatının** ancak kârın haddinden fazla olmadığı ve satışa hile karışmadığı durumlarda **adil olabileceğini** iddia eder.

1397
Medici Bankası İtalya'nın Floransa kentinde kurulur: Bu, uluslararası ticarete aracılık yapmak amacıyla kurulan ilk **finansal kurumdur.**

Y. 1400
Ticaret bankaları tarafından nakde dönüştürülebilen **ticari senetler** Avrupa'da standart bir ödeme metodu haline gelir.

1492
Kristof Kolomb Amerika'ya ayak basar. Hemen ardından Avrupa'ya altın akmaya başlayınca **para arzı** artar.

1599
Uluslararası ticaret yapan bir şirket olan British East India Company (Doğu Hindistan Şirketi) kurulur ve dünyanın ilk global markası olur.

Y. 1630
Spekülatif bir balon (ya da ekonomik balon) Hollanda lale piyasasının aniden çökmesine neden olur ve binlerce yatırımcı batar.

Antik çağlarda medeniyetler ilerledikçe insanlara mal ve hizmet sağlayan sistemler ortaya çıktı. Esnaf ve zanaatkârların takas edilebilecek farklı ürünler yaratması sonucu erken ekonomik sistemler diyebileceğimizin sistemler kendiliğinden gelişti. İnsanlar ticarete ilk başladığında önce takas yöntemini kullandılar. Hemen ardından ürünlerin bedeli değerli taşlarla ödenmeye başlandı ve ticaret hayatın merkezi haline geldi. Alım satım işleri yüzyıllar boyunca kimse ilişmeden devam etti; ta ki birinin aklına sistemi incelemek gelene kadar.

Antik Yunan filozofları "ekonomi" adıyla kitlesel olarak benimsenen konu hakkında bir şeyler kaleme alan ilk düşünürler oldu. *Devlet* isimli eserinde Platon, ideal devletin politik ve sosyal yüzünü anlattı. Ona göre ideal devlet, kamu yararı için mal ve hizmet üreten ve konusunda uzman üreticilerin ekonomi yaparak hareket ettiği bir devletti. Ancak öğrencisi Aristoteles piyasada takas edilebilir özel mülkiyet kavramını savunuyordu. Bu tartışmalar günümüze kadar geldi. Birer filozof olarak Platon ve Aristoteles ekonomiyi ahlaki bir mesele olarak ele aldı; ekonomik sistemlerin nasıl çalıştığını analiz etmektense nasıl çalışması gerektiğine dair fikirler üretmeyi tercih ettiler. Bu tür yaklaşımlara normatif yaklaşım dendi; yani bir şeyin nasıl olması gerektiğiyle ilgilenen, öznel yaklaşımlar.

Ekonomiye dair normatif yaklaşım, Hristiyanlığın doğuşundan sonra da devam etti. Ortaçağ filozoflarından Thomas Aquinas (s. 23) özel mülkiyet ve ticaret etiğini tanımlamaya çalıştı. "Adil" fiyatın önemine dair fikir yürüten Thomas Aquinas'a göre değer biçmenin ahlaklı olabilmesi için tüccarın aşırı kâr koymaması gerekiyordu.

Antik toplumlarda işgücünü yoğun olarak köleler oluşturuyordu. Ortaçağ Avrupası ise köylülerin işgücü ve askerlik hizmeti karşılığı derebeyleri, yani yerel kontlar tarafından korunduğu feodal sistemlerle (derebeylik) yönetiliyordu. Dolayısıyla bu filozofların ahlaki tezleri bir şekilde akademik kalıyordu.

Şehir devletlerinin yükselişi

15. yüzyılda büyük bir değişim yaşandı: Avrupa'da şehir devletleri ortaya çıktı ve bu devletler uluslararası ticaret sayesinde zenginleştiler. Oluşan yeni ve varlıklı tüccar sınıfı, derebeylerin yerini alarak ekonomi-

1637
Hollanda pazarında lale patlamaları nedeniyle meydana gelen **ekonomik balon**, binlerce yatırımcıyı iflas ettirmiştir.

1668
Josiah Child **serbest ticareti** tanımlar. Hem ihracatın hem de ithalatın artırılması gerektiğini savunur.

1682
William Petty, *Quantulumcunque Concerning Money* isimli eserinde **ekonominin nasıl hesaplanabileceğini** anlatır.

1689
John Locke **zenginliğin kaynağının** ticaret değil **işgücü** olduğunu savunur.

1697
Gregory King 17. yüzyıl İngiliz ticaretinin **istatistiksel özetini** çıkarır.

1752
David Hume devletlerin **kamu mallarının ücretini ödemesi** gerektiğini ileri sürer.

1756
François Quesnay ve fizyokratlar, **toprak ve tarımın** ekonomik refahın tek gerçek kaynağı olduğunu savunurlar.

1758
Quesnay bir ekonominin tamamının nasıl işlediğini analiz eden, yani **"makroekonomiyi"** konu edinen ilk eser olan kitabı *İktisadi Tablo*'yu yayımlar.

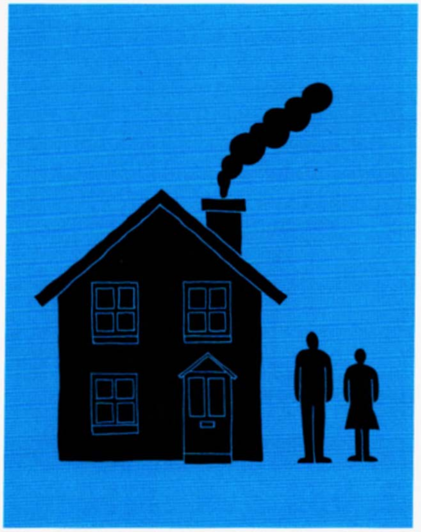
nin önemli aktörlerinden oldu ve ticari aktivitelerini ve keşif seyahatlerini finanse eden bankaların sahibi olan hanedanlarla el ele çalışmaya başladı.

Yeni tüccar uluslar küçük çaplı feodal ekonomilerin yerini aldı ve ekonomik zihniyet, bir ülkeden diğerine mal ve para transferini en iyi şekilde kontrol edebilmenin yöntemlerine odaklanmaya başladı. Merkantilizm olarak bilinen hâkim yaklaşım, ödemelerin dengesiyle, yani bir ülkenin mal ithal etmek için harcadıkları ile ihracattan kazandıkları arasındaki farkla ilgileniyordu. Yurtdışına mal satmak iyi bir şey olarak algılanıyordu, çünkü ülkeye para girmesini sağlıyordu; dışarıdan mal almaksa sakıncalıydı, çünkü para ülkeden çıkıyordu. Ticari açığı önlemek ve yerli üreticiyi yabancı rakiplerden korumak için merkantilistler ithal ürünlere vergi koymak gerektiğini savundu. Ticaret hacmi arttıkça iş, bireysel tüccarları ve onlara destek veren finansörleri aştı. Daha büyük hacimli işlemleri yürütmek için genellikle devletin desteklediği ortaklıklar ve şirketler kurulmaya başlandı. Bu şirketlerin hisselere bölünerek daha fazla yatırımcı tarafından finanse edilmesi sağlandı. 17. yüzyılda şirketlerden hisse alma arzusu hızla artınca pek çok anonim şirket ve bu hisselerin alınıp satıldığı hisse senedi borsaları (menkul kıymetler borsası) ortaya çıktı.

Yeni bir bilim

Ticaret hacminin katlanarak büyümesi, ekonominin nasıl çalıştığını anlama arzusunu tekrar ateşledi ve ekonomi biliminin başlangıcına yol açtı. 18. yüzyılın başlarında, rasyonelliğe her şeyden daha çok değer verildiği Aydınlanma Çağı'nda "politik ekonomi" bilimsel bir yaklaşımla ele alınmaya başlandı. Ekonomistler olaya sadece ahlaki bir pencereden bakmaktan vazgeçip ekonomik faaliyetleri hesaplamanın ve sistemin çalışma koşullarını anlatabilmenin yollarını aramaya başladılar.

Fransa'da fizyokratlar olarak adlandırılan bir grup düşünür, paranın ekonomi içinde nasıl hareket ettiğini analiz etti ve ilk makroekonomik modeli ortaya koydu. Tarımı, ticaret ya da finansın yerine ekonominin tam kalbine yerleştirdiler. Bu arada İngiltere'deki politik filozoflar da ticarette etki eden merkantilist fikirleri değiştirip yerlerine üretici, tüketici, malın değer ve faydası gibi kavramları getirdiler. Modern ekonomi biliminin çatısı bu şekilde oluşmaya başladı.



MÜLKİYET ÖZEL OLMALI

MÜLKİYET HAKKI

KISACA

YAKLAŞIM
Toplum ve ekonomi

ÖNEMLİ DÜŞÜNÜR
Aristoteles (MÖ 384-322)

ÖNCE
MÖ 423-347 Platon *Devlet* adlı eserinde kamu yararı için yönetenlerin müşterek mülkiyet hakkını elinde bulundurması gerektiğini savunur.

SONRA
MS 1-250 Klasik Roma Hukuku'nda bir kişinin herhangi bir şey üzerinde sahip olduğu haklar ve güçlere *dominium* (mülkiyet hakkı) denir.

1265-1274 Thomas Aquinas mülk sahibi olmanın doğal ve iyi olduğunu, ancak özel mülkiyetin kamu yararından daha az önemli olduğunu söyler.

1689 John Locke'a göre kendi emeğinizle yarattığınız her şeye sahip olma hakkınız vardır.

1848 Karl Marx'ın kaleme aldığı *Komünist Manifesto*, özel mülkiyetin tamamen ortadan kaldırılması gerektiğini savunur.

Bir şeyin sahibi olmanın, yani mülkiyet kavramının ne olduğunu henüz çocukken, oyuncaklar için kıyasıya kavga ederek öğreniriz. Bu görüş çoğu zaman doğal karşılanır, oysa ki hiç de beklenen bir öğrenme değildir. Özel mülkiyet kapitalizmin özünü oluştur. Karl Marx'a (s. 105) göre kapitalizm aracılığıyla ulaşılan servet, toplumlara kendini müstakil ve kâr için mübadele edilebilir "muazzam bir meta birikimi" olarak gösterir. Serbest bir piyasada işletmeler de müstakildir ve kâr amacı güder. Özel mülkiyet fikri olmazsa kişisel kazanç elde etme olasılığı da olmaz, kişinin piyasaya girmek için bir nedeni de. Aslına bakarsanız piyasa bile olmaz.



Özel mülkiyetin savunuculuğunu yapmak, kapitalist ülkeler için önemlidir. Polonya'da inşa edilen bu ev, dünyanın en güvenli evi: Bir düğmeye bastığınızda çelikten bir kasaya dönüşüyor.

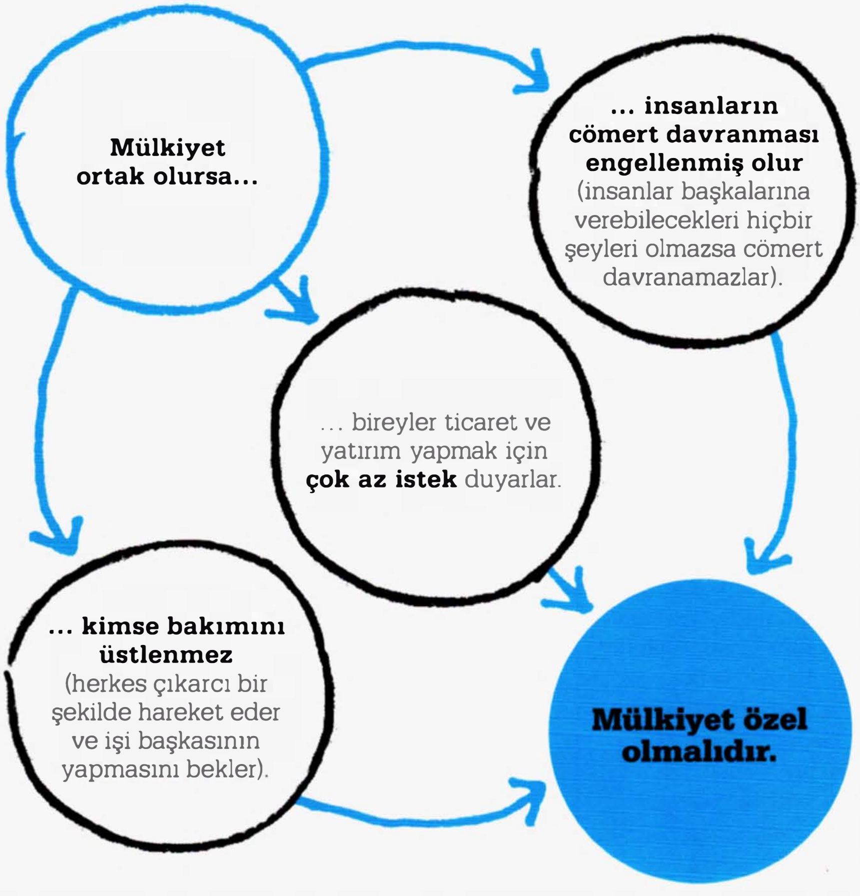
Mülkiyet türleri

Ekonomide mülkiyet, geniş bir nesneler grubunu kapsar. Maddi varlığı olan şeylerden fikri mülkiyet hakkı doğuran patent ya da yazılı ürünlere kadar pek çok şey, mülkiyete konu olur. Mülkiyetten serbest piyasa taraftarı ekonomistlerin bile savunamayacağı, insanın bir meta olarak kabul edildiği kölelik gibi alanlarda dahi bahsedilir.

Tarihsel süreçte eşya mülkiyetine dair üç temel yaklaşım karşımıza çıkıyor. İlkinde her şey ortaktır; eşyalar, karşılıklı güvene ve geleneklere dayanarak dilenilen şekilde kullanılabilir. Bu mülkiyet anlayışı, kabile ekonomilerinde görülürdü; günümüzde halen Amazonlar'da yaşayan Huaorani kabilesinde uygulanıyor. İkincisinde mülkiyet kollektiftir; bu, komünist sistemin esasıdır. Üçüncü yaklaşımda özel mülkiyet mutlak ve dokunulmazdır. Her birey kendine ait mal mülk üzerinde dilediğini yapma hakkına sahiptir.

Modern ekonomistler özel mülkiyeti akılcı bir zeminde haklı göstermeye çalışır ve piyasanın kaynaklar paylaşılmadan işleyemeyeceğini savunurlar. Daha önceki düşünürler ö-

Ayrıca bkz. Piyasalar ve ahlak 22-23 ▪ Kamusal mal ve hizmetlerin sağlanması 46-47 ▪ Marksist ekonomiler 100-05 ▪ Ekonominin tanımları 171



zel mülkiyeti daha çok ahlaki bir problem olarak görmüştü. Yunan filozof Aristoteles "mülkiyetin özel olması gerektiğini" savundu. Mülkiyet müşterek olursa kimsenin nesnelerin sorumluluğunu almayacağına ve onları geliştirmeyeceğine dikkat çekti. Daha da önemlisi, insanlar ancak kendilerine ait olup da başkalarına sunabilecekleri şeyler aracılığıyla cömert olabilirlerdi.

Mülkiyet hakkı

17. yüzyılda Avrupa'daki tüm arazi ve evler monarşilere aitti. Ancak İngiliz felsefeci John Locke (1632-1704) bireysel haklar adına konuştu. Ona göre Tanrı bize kendi bedenimiz üzerinde mutlak egemenlik tanımıştı; kendi yarattığımız şeyler üzerinde de bu hakka sahiptik. Daha sonraları Alman filozof Immanuel Kant (1724-1804) özel mülkiyetin kişinin kendini meşru bir şekilde ifade etme yöntemi olduğunu iddia etti. Ancak başka bir Alman filozof özel mülkiyeti tamamen reddedecekti: Karl Marx özel mülkiyet konseptinin kapitalistlerin işçi sınıfının emeğine el koymak, işçileri köle haline getirmek ve dışlamak için yarattığı bir araç olduğu konusunda ısrarcıydı. Proleterya, serveti ve gücü kontrol eden seçilmiş bir grup tarafından ısrarla dışlanıyordu.

Ne kadar özel?

Her modern toplumda yollar ve parklar gibi bazı şeylerin mülkiyeti ortaktır. Ancak araba gibi diğer şeyler özel mülkiyettir. Normalde mülkiyet hakkı ya da yasal zilyetlik, kişinin sahibi olduğu belirli bir kaynağın üzerindeki özel haklarıdır. Ancak durum her zaman bu kadar kesin değildir. Örneğin tarihî bir mahalledeki tarihi bir evin sahibinin bu evi yıkıp yerine bir fabrika ya da gökdelen yapmaya, hatta evin kullanım amacını değiştirmeye izni yoktur. Her ülkede devletler gerekli olduğunu düşündüklerinde -altyapıdan ulusal güvenliğe kadar türlü nedenlerle- vatandaşlarının özel mülkiyet hakkını çiğneme hakkını saklı tutarlar. Dünyanın en sadık kapitalist ekonomisi olan ABD'de bile devlet mal sahibini haklarından vazgeçmeye zorlayabilir. Ancak mal sahibinin zararının piyasa fiyatından karşılanmasını şart koşan ABD Anayasası'nın 14. maddesi, bu darbenin etkisini hafifletir.

> Mülkiyetin özel, kullanımın ise müşterek olması kesinlikle daha iyidir. Yasa koyucunun işi, insanlarda bu cömert eğilimin oluşmasını sağlamaktır.
> **Aristoteles**



ADİL FİYAT NEDİR?

PİYASALAR VE AHLAK

KISACA

YAKLAŞIM
Toplum ve ekonomi

ÖNEMLİ DÜŞÜNÜR
Thomas Aquinas (1225-1274)

ÖNCE
MÖ 350'LER Aristoteles *Politika* adlı eserinde her malın fiyatını bir tek şeyin belirlediğini yazdı: ihtiyaç.

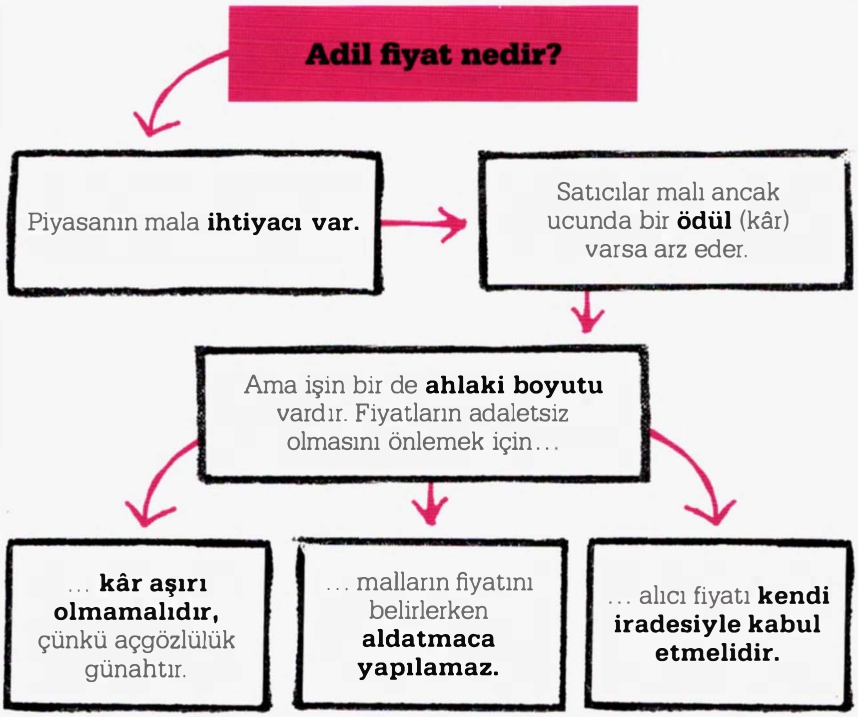
MS 529-534 Roma mahkemeleri arazilerini ederinden düşük bir fiyata satmaya zorlanan toprak sahiplerini korudu.

SONRA
1544 İspanyol ekonomist Luis Saravia de la Calle fiyatın kalite ve servet üzerine yapılan "müşterek hesaplamalarla" belirlenmesi gerektiğini ileri sürdü.

1890 Alfred Marshall fiyatın arz ve talep tarafından kendiliğinden belirlenmesini önerdi.

1920 Ludwig von Mises ihtiyacı saptamanın tek yolunun fiyat olması nedeniyle sosyalizmin işleyemeyecek bir sistem olduğunu söyledi.

Pek çoğumuz "kazıklanmak" nedir iyi bilir. Turistik bir işletmede aldığınız dondurmaya fahiş bir fiyat ödeyince kendinizi nasıl dolandırılmış hissettiğinizi hatırlayın. Ancak egemen ekonomi teorilerine göre "kazıklanmak" diye bir şey yok. Herhangi bir şeyin fiyatı, piyasa fiyatıdır; yani insanların ödemeye hazır olduğu fiyat. Piyasa ekonomilerinde fiyat belirlenirken ahlaki boyut söz konusu değildir. Fiyatı, basit bir şekilde, arz ve talep dengesi belirler. Sattığı mala yüksek fiyat biçen biri, aslında sadece fiyatı yukarı itmeye çalışır. Eğer fiyatı alıcının ödemeye hazır olmadığı bir seviyeye iterse, alıcı malı almaktan



Ayrıca bkz. Mülkiyet hakları 20-21 ▪ Serbest piyasa ekonomileri 54-61 ▪ Arz ve talep 108-113 ▪ Ekonomiler ve gelenek 166-67



Ortaçağ toplulukları için tüccarların koyduğu fiyatlar oldukça önemliydi. 1321'de, Londralı William le Bole normalden daha hafif ekmek sattığı için sokaklarda sürüklenerek cezalandırılmıştır.

vazgeçer. Dolayısıyla satıcı fiyatı tekrar aşağı çekmek zorunda kalır. Piyasa ekonomistleri fiyatın oluşabilmesi için tek gerekenin piyasa olduğunu ve hiçbir şeyin -altının dâhil- öz-değerinin olmadığını savunur.

Özgürce kabul gören bir fiyat

Fiyatı piyasanın belirlemesi gerektiği görüşü, Sicilyalı bilgin Thomas Aquinas'ın yazdığı ve pazaryerlerine dair kaleme alınan ilk metinlerden biri olan *Summa Theologica*'da ifade ettiği görüşleriyle tamamen çelişir. Bir keşiş olan Thomas Aquinas'a göre fiyat belirlemek kesinlikle ahlaki bir meseledir; açgözlülük büyük günahtır. Ancak Thomas Aquinas, tüccarın kârdan mahrum kalması halinde ticareti bırakacağını da öngörür ve bu durumun toplumun ihtiyaç duyduğu mallardan mahrum kalmasına neden olacağını ifade eder.

Thomas Aquinas metninde tüccarın günaha giren aşırı kârdan uzak durup makul bir kâr koyarak "adil bir fiyat" belirleyebileceğini ifade eder. Adil fiyat, dürüstçe bilgilendirilen alıcının özgürce kabullenebileceği bir fiyattır. Satıcı bir gemi dolusu ucuz baharatın yakın zamanda limana varacağı bilgisi gibi gelecekte fiyatı düşürebilecek koşulları alıcıya bildirmekle yükümlü değildir.

"Adil asgari ücret" ya da "adil ikramiye" ne kadar olmalı gibi fiyata ve ahlaka dair meseleler bugün dahi hem ekonomistler hem de sokaktaki insanlar tarafından tartışılır. Piyasaya müdahaleye itiraz eden serbest piyasa ekonomistleri ile ister sadece ekonomik ister ahlaki nedenlerle devlet müdahalesi taraftarı olanlar, fiyatlama sırasında uygulanan kural ve kısıtlamaların olumlu ve olumsuz yanlarını tartışmaya devam ediyorlar.

> Kimse bir diğerine ederinden daha pahalıya bir mal satmamalı.
> **Thomas Aquinas**



Thomas Aquinas

Aziz Thomas Aquinas ortaçağın en önemli bilginlerinden biriydi. 1225 yılında aristokrat bir ailenin çocuğu olarak Sicilya'da doğan Akinolu Thomas eğitimine henüz beş yaşındayken başladı. 17 yaşına geldiğinde dünya nimetlerini ve serveti ardında bırakıp fakir bir tarikat olan Dominik Rahipleri'nin arasına katılmaya karar verdi. Ailesi bu kararına o kadar şaşırdı ki rahiplerin arasına katılmak için yola çıktığında onu kaçırdı ve iki yıl boyunca kapalı tuttu. Ancak bu esaret onu kararından vazgeçiremedi ve sonunda ailesi pes edip Thomas Aquinas'ın bilge bir rahip olan Büyük Albert'ten (1206-1280) ders almak üzere Paris'e gitmesine izin verdi. Thomas Aquinas Fransa ve İtalya'da eğitimini sürdürdü. 1272'de İtalya'nın Napoli kentinde bir *studium generale* (bir çeşit üniversite) açtı. Felsefi çalışmalarının pek çoğu modern dünyaya uzanan yolda derin izler bıraktı.

Önemli eserleri

1256-1259 *Gerçek Üzerine Tartışmalı Sorular*
1261-1263 *Summa contra Gentiles*
1265-1273 *Summa Theologica*



PARA VARKEN TAKASA NE GEREK VAR

PARANIN FONKSİYONU

KISACA

YAKLAŞIM
Bankacılık ve finans

DÖNÜM NOKTASI
13. yüzyılda Moğol İmparatorluğu'nda **Kubilay Han** tarafından başlatılan kağıt para kullanımı.

ÖNCE
MÖ 3000 Mezopotamya'da şekel para birimi olarak kullanılır. Belli bir ağırlıktaki arpa, belli bir miktar gümüşe ya da altına tekabül eder.

MÖ 700 Bilinen en eski madeni para, Yunan Adası Aegina'da kullanılır.

SONRA
13. yüzyıl Marko Polo'nun Çin'den Avrupa'ya getirdiği senetler İtalyan bankerler tarafından kullanılır.

1696 İskoç Bankası, banknotları piyasaya sürerek ilk ticari işlemi gerçekleştirir.

1971 ABD Başkanı Nixon, doların altına dönüştürülebilir olma özelliğine son verir.

Dünyanın pek çok bölgesinde insanlar, kredi kartlarıyla, bilgisayar ve telefonlarla daha çok alışveriş yaparak "nakitsiz toplum" olma yolunda ilerliyor. Ancak nakit akışının olmaması paranın da ortadan kalktığı anlamına gelmiyor. Para yine de tüm faaliyetlerimizin merkezinde yer alıyor.

Paranın açgözlülük, suç ve savaş gibi kötülüklere yol açtığını biliyoruz. Para aynı zamanda dini törenlerde saygının simgesi, bazen de süs olarak kullanıldı. Cinayetlerde ceza olarak "kan parası" ödeniyor; gelinler "başlık parasıyla" alınıyor ya da çeyizleriyle kocalarını zenginleştiriyorlardı. Para her daim ailelere, bireylere ve milletlere güç ve statü sağladı.

Takas ekonomisi

Para olmasaydı, geriye kalan tek seçenek takas olurdu. Hepimiz bazı iyiliklere karşılık olarak, çok küçük oranda da olsa takas usulünü kullanıyoruz. Örneğin birkaç saatliğine bebeğinize bakıcılık yapan komşunuza olan borcunuzu, kırık kapısını tamir ederek ödeyebilirsiniz. Ancak bu tarz değiş-tokuşların büyük ölçekte işlerliğini hayal edebilmek pek mümkün değil. Örneğin sadece bir parça ekmeğe karşılık yeni aldığınız arabayı vermeniz söz konusu olsaydı ne olurdu? Takasta, gereksinimlerin karşılıklı olarak uyumlu olması şarttır. Karşı tarafta benim ihtiyacım olan şeyin bulunması yetmez, ben de onun istediğini verebilmeliyim.

İşte para, bu tarz sorunların hepsini ortadan kaldırır. Verebileceğinizi talep eden birini bulmak zorunda kalmazsınız. İhtiyacınız olan şeylerin parasını verirsiniz ve satın alırsınız, hepsi bu. Böylece ödeme yaptığınız satıcı da ihtiyaçlarını başkasından



Hindistan'ın Assam bölgesinde kabileler arası huzuru ve kardeşliği sağlamak için düzenlenen çok eski bir festival olan Jonbeel Mela'da, Tiwa kabilesi üyeleri takas yaparken.

Ayrıca bkz. Finansal hizmetler 26-29 ▪ Miktar teorisi 30-33 ▪
Değer paradoksu 63

satın alır. Para devredilebilir ve saklanabilir. Satıcı, kazandığı parayı bekletip daha uygun bir zamanda harcayabilir. Paranın sağladığı bu değişim gücü ve esneklik olmasaydı gelişmiş ve karmaşık yapıya sahip uygarlıkların da olmayacağını savunan pek çok görüş vardır. Para, şeylerin değerini ölçmemiz için kıstas işlevi de görür. Her şeyin maddi bir karşılığı olduğu zaman onların bedellerini biliriz ve böylece karşılaştırma olanağımız olur.

Paranın türleri

İki çeşit para vardır: mal para ve itibari para. Mal para, belirlenmiş değerinin yanı sıra gerçek bir değere de sahiptir. Örnek olarak altın sikkelerin para olarak kullanılmasını gösterebiliriz. İlk olarak, 10. yüzyılda Çin'de kullanılan itibari para ise, hükümet tarafından atfedilen değerinden başka bir değere sahip değildir. Banknot, yani kağıt para, itibari bir paradır.

Rezervlerde saklanan altınlara nazaran banknotlar ödeme için daha önce akla gelir. Teorik olarak ABD Merkez Bankası tarafından piyasaya sürülen dolarlar, altına dönüştürülebilir özelliğe sahip. Ancak, 1971 yılından sonra doların altına doğrudan dönüştürülebilir olma özelliğine son verildi. Artık doların değeri, altın rezervlerine bağlı kalmadan, sadece ABD hazinesinin uygun gördüğü biçimde belirleniyor.



Kabuktan para

Kuzey Amerika'daki Doğu Woodland kabileleri tarafından yaratılan siyah ve beyaz denizkabuklarından oluşan boncuklara *wampum* denirdi. 15. yüzyılda Avrupalılar gelmeden önce *wampum*'lar çoğunlukla törenlerde kullanılırdı. Saygının ya da bir anlaşmaya sadık kalmanın göstergesi olarak *wampum* verilirdi. *Wampum*, yoğun bir emekle yaratıldığı ve törensel bir mahiyete sahip olduğu için çok değerliydi.

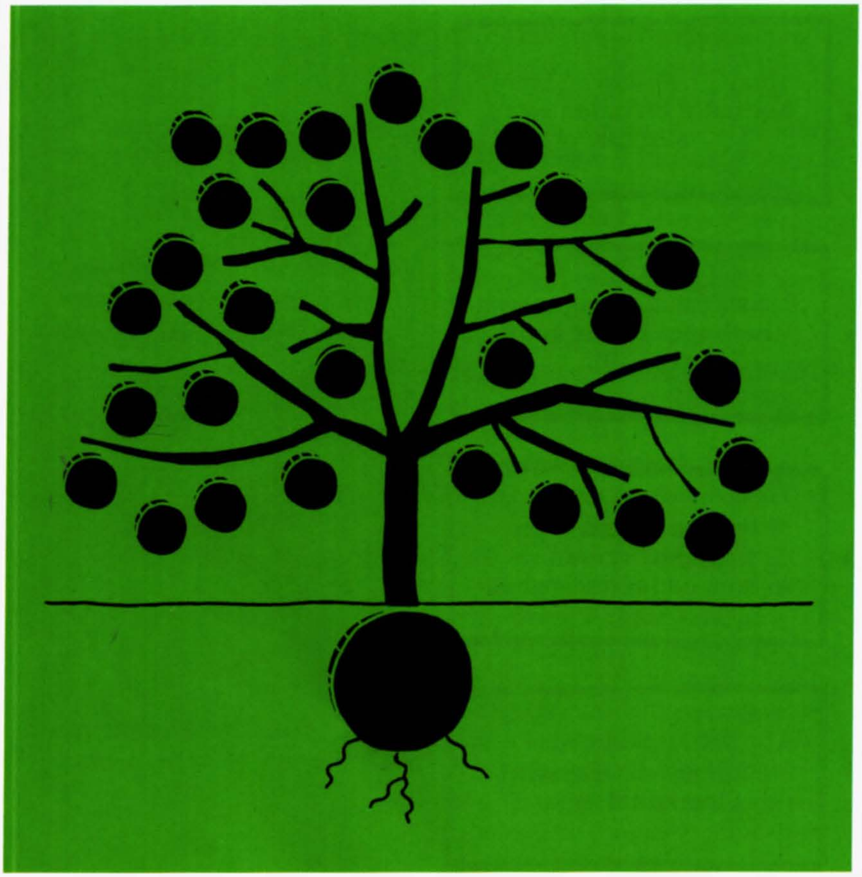
Kıtaya gelen Avrupalıların beraberinde getirdiği araç-gereçler, *wampum* üretiminde devrime neden oldu. Hollandalı sömürgeciler bu boncuklardan milyonlarca yaptı. Kısa bir süre içinde *wampum*'u yerlilerden bir şeyler almak için kullanmaya başladılar, çünkü yerliler paraya ilgi duymuyor, *wampum*'a değer veriyordu. Zamanla *wampum*, değeri belirlenmiş bir para birimine dönüştü. New York'ta, sekiz beyaz ya da dört siyah *wampum*, o zamanların bir Hollanda parasına (Stuiver) denk geliyordu. 1670'li yıllardan itibaren ise *wampun*'un değeri ve kullanımı azaldı.



Bu Shawnee çantası, Kuzey Amerika'daki bazı kabileler arasında bir para birimine dönüşen denizkabukları dizisi, yani *wampum*'larla süslenmiş.

PARADAN PARA KAZANMAK

FİNANSAL HİZMETLER



KISACA

YAKLAŞIM
Bankacılık ve finans

ÖNEMLİ DÜŞÜNÜRLER
Medici Ailesi
(1397-1494)

ÖNCE
13. yüzyıl Skolastik yazarlar faizciliği kınar.

SONRA
1873 İngiliz gazeteci Walter Bagehot Bank of England'ı bankacılık sisteminde nihai kredi mercii olarak hareket etmeye teşvik eder.

1930 İsviçre'nin Basel şehrinde The Bank for International Settlements (Uluslararası Mutabakatlar Bankası) kurulur ve bankacılık mevzuatının uluslararası kuralları konur.

1992 ABD'li ekonomist Hyman Minsky, 2007-2008 krizini açıklamakta etkili olan *Finansal İstikrarsızlık Hipotezi* adlı kitabını yayımlar.

İnsanoğlu yüzyıllardır borç alıp borç veriyor. Bundan 5000 yıl önce medeniyetin henüz başladığı dönemde Mezopotamya'da (bugünkü Irak) insanlar arasında bu tür ilişkilerin kurulduğunu gösteren bulgular var. Ancak modern bankacılık sistemi ilk kez 14. yüzyılda, Kuzey İtalya'da ortaya çıktı.

"Banka" İtalyanca bank ya da sıra anlamına gelen *banca* kelimesinden geliyor. O zamanlar iş bağlantılarını yürütmek için bir banka oturan bankacılar nedeniyle bu ismi almış. 14. yüzyılda İtalya yarımadası, Roma'daki papalığın maddi ve manevi gücünden faydalanan şehir devletlerinden oluşuyordu. Yarımadanın coğrafi konumu, gelişen Avrupa uluslarıyla

Ayrıca bkz. Halka açık firmalar 38 ▪ Finansal mühendislik 262-265 ▪ Piyasa belirsizliği 274-275 ▪ Mali krizler 296-301 ▪ Bankalara hücum 316-321

Asya ve Afrika arasında ticaret yapmaya son derece uygundu. Kısa zamanda özellikle Venedik ve Floransa'da servet birikmeye başladı. Venedik sırtını deniz ticaretine yaslamıştı: Burada deniz yolculuklarını finanse eden ve sigortalayan müesseseler oluşmaya başladı. Floransa ise üretime ve Kuzey Avrupa'yla ticarete odaklanmıştı. Böylece tüccarlar ve finansörler burada, Medici Bankası'nda buluştular.

Floransa, Peruzzi ve Bardi gibi bankacılık yapan başka ailelere ve kişilerin değerli eşyalarını güvence olarak alıp karşılığında borç veren tefecilerden yabancı ülkelerin paralarıyla iş yapan, bu parayı alıp yerel işadamlarına satan yerel bankalara kadar farklı finansal hizmetler sunanlara da ev sahipliği yapıyordu. 1397'de Giovanni di Bicci de' Medici tarafından kurulan banka ise farklıydı.

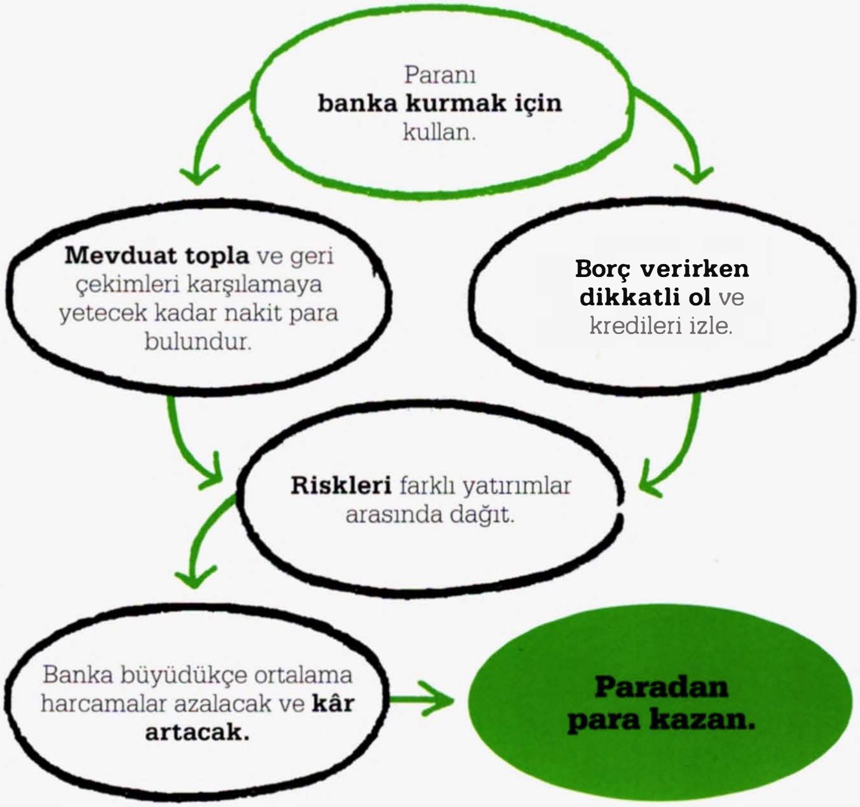
Medici Bankası yün gibi uzun mesafeler kateden malların ticaretini finanse ediyordu. Medici var olan diğer bankalardan üç konuda ayrılıyordu. Birincisi, çok büyüktü. Kurucusunun oğlu Cosima'nın dönemi olan en parlak zamanında Londra, Brüksel ve Cenevre'nin de aralarında bulunduğu 11 şehirde şubesi vardı. İkincisi, banka ağının yönetim sorumluluğu dağıtılmıştı. Şubeleri çalışanlar tarafından değil, kârdan pay alan yerel bir küçük ortak tarafından yönetiliyordu. Tüm banka ağını gözetim altında tutan, kârın büyük bölümünü alan ve bankanın sağlam şöhretinin sembolü olan aile ismini devam ettiren Floransa'daki Medici ailesi büyük ortaktı. Üçüncüsü, şubeler zengin müşterilerden büyük miktarda mevduat topluyor, böylece küçük başlangıç sermayeleri olarak verdikleri kredilerin miktarını artırıyor, bu sayede bankanın kârını da artırıyorlardı.

Bankacılığın ekonomisi

Medici'nin başarısını sağlayan bu özellikler, günümüz bankacılığıyla son derece bağlantılı olan üç ekonomik konsepte karşılık geliyor. Birincisi "ölçek ekonomileri." Bir kişinin tek bir yasal kredi sözleşmesi yapması pahalıdır ama bir banka bunun gibi 1000 sözleşmeyi, sözleşme başına ücretlendirmeyle hesaplanan maliyetin sadece bir kısmını ödeyerek hazırlayabilir. Para alışverişi (nakdi yatırım) ölçek ekonomilerinde daha uygundur. İkincisi "risk dağılımı." Medici'ler sorunlu kredi riskini borçları farklı coğrafyalara dağıtarak azaltmışlardı. Dahası, küçük ortaklar kârdan da zarardan da paylarını aldıkları için kredi verirken daha akıllı davranıyorlar, böylece Medici'lerin



14. yüzyılın sonunda ortaya çıkan ticaret bankaları mevduat ve krediyi düzenlemeyi ve dövizi yerel paraya çevirmeyi üstlendiler. Sahte ve yasaklı paraların sirkülasyonunu da gözetim altında tuttu.

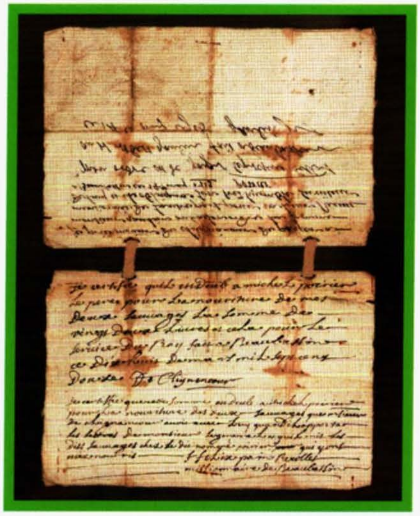


riskinin bir kısmını kendi üzerlerine alıyorlardı. Üçüncüsü ise "varlık dönüştürme." Tüccarlar kazançlarını bankaya yatırmak ya da bankadan borç almak istiyorlardı. Örneğin bir tüccar altınlarını saklayacak ve ihtiyaç duyduğunda hemen geri alabilecek güvenli bir yer isteyebilirdi. Bir başkasıysa borç almak isteyebilirdi. Bu, banka için daha riskliydi ve parayı daha uzun süre bağlıyordu. Nihayetinde banka, "kısa vadeli borçlanıp uzun vadeli borç verdiği" bir dengede durmaya başladı. Bu herkesin işine geldi: mudinin ve borçlunun ve tabii ki kârını katlayıp mal sahibinin yatırımına yüksek geri dönüş sağlamak amacıyla müşterilerinin mevduatını borç paraya dönüştüren bankanın.

Ancak bu faaliyetler bankaları aynı zamanda zayıf ve kolay zedelenir kılar: Eğer çok sayıda mudi bankadan parasını aynı anda çekmek isterse ("bankaya hücum"), banka da bu paranın büyük bir kısmını uzun dönemde geri ödenmek üzere kredi olarak verdiyse zor duruma düşer. Bu risk hesaplanmıştır; sistemin avantajı, mudiler ile borçluları faydalı bir şekilde birbirine bağlayabilmesidir.

14. yüzyılın Avrupası'nda bunun mesafe ticaretini finanse etmek hayli riskli bir işti. Hem süre hem mesafe uzundu; bu da "ticaretin temel problemi" denilen bir risk doğuruyordu: Bir iş anlaşması yapıldıktan sonra taraflardan birinin mal ya da parayla kayıplara karışması riski. Bu problemi çözmek için kambiyo senetleri icat edildi. Bu, alıcının mallar gelince bu mallar için belli bir para birimiyle belli bir miktarı ödeyeceğini taahüt ettiği bir kağıt parçasıydı. Malın satıcısı da hemen nakde kavuşmak için senedi başkasına satabiliyordu. İtalyan ticaret bankaları bu senetlerin idaresinde çok kısa sürede uzmanlaştılar ve uluslararası para piyasası oluştu.

Banka kambiyo senedini satın alarak alıcının ödememe riskini üstleniyordu. Bu nedenle bankalar için kimin senedini ödeyip ödemeyeceğini bilmek önemliydi. Borç vermek için -aslında genel olarak tüm finans dünyası için- yetenek ve özel bilgiyle donanmak gerekiyor, çünkü bilgi eksikliği ciddi problemlere neden olabilir. Geri ödeme ihtimali en düşük olan kredi müşterileri, krediyi kendi isteyenlerdir. Krediyi aldıktan sonra genellikle geri ödemezler. Bir bankanın en önemli fonksiyonu, kredi verirken akıllı davranmak ve borçlunun geri ödememe refleksine direnemeyip borcunu ödemediğinde oluşacak "manevi zarara" engel olmaktır.



Üstte görülen 1713 tarihli senet, daha sonra bildiğimiz banka çeklerine dönüştürülen kambiyo senetlerine bir örnektir. Bu senetlerin hepsinde hamiline belli bir tarihte belli bir miktar para ödeneceğine dair verilen söz yer alıyordu.

Coğrafi kümelenme

Bankalar, bilgi ve yeteneklerden maksimum düzeyde faydalanmak için çoğu zaman aynı bölgede yoğunlaşır, yani kümelenirler. Bu nedenle büyük şehirlerde finans merkezleri oluşur. Ekonomistler bu olaya "ağ dışsallığı" diyor. Mal ve servislerin faydalarının, bu mal ya da servisi kullanan kitlenin büyüklüğüyle bir-



Riskli (borcunu geri ödeyemeyecek) kişilere mortgage kredisi vermek, satılan evlerin geri alınmasına ve 2007-2008 ekonomik krizine sebep oldu.

21. yüzyıl bankacılık krizi

2007 yılında başlayan küresel ekonomik kriz bankacılığın doğasını yeniden gözden geçirmemize neden oldu. Krizin merkezinde kaldıraç etkisi (borcun öz-sermayeye veya toplam sermayeye oranı) ya da borç alınan para yatıyordu. 1900'de bir bankanın varlıklarının yaklaşık dörtte üçü borç alınmış paralarla finanse ediliyordu. 2007 yılındaysa bu oran yüzde 95-99'du. Bankaların piyasanın gelecekteki hareketlerine yönelik finansal bahisler oynama hevesi ve türev ürün merakı bu kaldıraç etkisini ve beraberinde getirdiği riskleri dev boyutlara taşıdı. Kriz bankacılık kurallarının büyük oranda bozulduğu bir dönemin ardından geldi. Çeşitli finansal yenilikler piyasanın yükseldiği bir ortamda kârlı olarak görüldü. Oysa bu yenilikler özellikle iki grubun kötü kredi standartları oluşturmasına sebep oldu: fakir ABD'li ailelere konut kredisi verenler ve kredi derecelendirme ajanslarına fazla güvenen bono yatırımcıları. Medicilerden günümüze bütün bankalar işte bu meselelerle karşı karşıya kalmıştı: eksik bilgi, finansal teşvik ve risk.

Bankacı, güneş parlarken size şemsiyesini ödünç verip yağmur başladığı anda geri isteyen kişidir.
Mark Twain
ABD'li yazar (1835–1910)

likte arttığını öneren bu teoriye göre, kümelenmenin oluşmasıyla birlikte tüm bankalar da bu artan bilgi ve hüner ağından faydalanıyor. Floransa bu kümelerden birine sahipti. Diğeri kuyumcuları ve taşımacılıkta uzman profesyonelleriyle Londra'daydı. 1800'lerin başında kuzeyde, ülkenin iç kısımlarındaki uzak eyalet Shanxi, Çin'in finans merkezi oldu. Bugün internet aracılığıyla online kümelenme yöntemleri ortaya çıktı.

Uzmanlaşmanın getirdiği kolaylıklar nedeniyle bugün pek çok farklı banka türü mevcut. Kimi mevduat topluyor, kimi mortgage ya da araba kredisi veriyor. Bankaların kazandığı yeni kimlik bazı bilgi problemlerini de beraberinde getiriyor. Örneğin müşterek toplumlar ve kendi müşterilerinin hisse sahibi olduğu kooperatif bankalar, sosyal değişimin yaşandığı 19. yüzyılda, bankalar ile müşteriler arasındaki güveni artırmak amacıyla ortaya çıktı. Üyelerinin birbirini kontrol edebildiği ve yöneticilerin yerel bilgiye sahip olması nedeniyle bu tür oluşumlar, müşterilerinin ihtiyaç duyduğu uzun vadeli kredileri sağlayabiliyorlardı. Almanya gibi bazı ülkelerde bu tür bankalar çok prim yaptı. Hollandalı Rabobank ile Hindistan'ın küçük miktarlarda çok fazla kredi veren "mikrofinans" bankası Grameen Bank, kooperatif banka modeline güzel birer örnek.

Ancak kümelenme riskli rekabetlere ve kitle psikolojisine neden olabilir. Bankalar için itibarlı olmak önemlidir, çünkü fon dönüştürme fonksiyonları vardır; verdikleri krediler, topladıkları mevduatlara oranla daha risklidir, nakte daha geç ve zor dönüşür (yani daha az likit).

Kötü haber paniğe neden olur. Bir bankanın iflası diğer bankalar, devlet ve toplum üzerinde ciddi zincirleme sonuçlar doğurur. Tıpkı 1931 yılında Avusturya'daki Creditanstalt Bank'ın iflasının ardından insanların Alman markı, İngiliz sterlini ve sonra da ABD dolarına yönelmesinin sonucu olarak ABD'de mevduat sahiplerinin bankalardaki parasını çekmesi ve Büyük Buhran'a neden olması gibi.

Sonuç olarak, bankacılık faaliyetlerinin düzenlenmiş olması gerekir. Günümüzde pek çok ülkede kimlerin banka açabileceğinden hangi bilgilerin kaydının tutulabileceğine ve bankaların ne tür aktivitelerde bulunabileceklerine kadar birçok konuda katı mevzuatlar uygulanmaktadır.

Genel olarak finans

Bankacılık, finans dünyasının geniş de olsa sadece bir bölümü aslında. Finans, ihtiyacından daha fazla parası olanlar ile elindeki paradan daha fazlasına ihtiyaç duyanları birbirine bağlayan ve bu ilişkiyi üretkenlikle sonuçlandıran bir etkinlikler bütünüdür. Borsalar bu ihtiyaçları hisse senetleri (sermayenin belirli bir bölümünü temsil eden, sahibine ortaklık haklarından yararlanma hakkı veren evrak), bonolar (alım satımı yapılabilen borç) ya da diğer enstrümanlarla direkt birbirine bağlar.

Borsalar ya New York Borsası gibi fiziksel olarak var olan mekanlardır ya da telefon ve uluslararası tahvil piyasaları gibi bilgisayar aracılığıyla alım satım işlemlerinin yapıldığı düzenlenmiş piyasalardır. Alım satım işlemleri tarafından oluşturulan bu kümelenme, kolayca satılabildikleri ve nakde dönüştürüldükleri için uzun vadeli yatırımları daha likit hale getiriyor. Ayrıca tasarruflar da işlem masrafını azaltmak ve riski minimize etmek için bir havuzda toplanabilir. İşte yatırım fonları, emekli fonları ve sigorta şirketleri bu rolü üstlenir.



Londra'nın ortaçağdan kalma sokaklarında çok sayıda banka kümelenmiştir. Günümüzde burası dünyanın en büyük döviz ticareti ve sınır ötesi kredi merkezi.

PARA ENFLASYONA YOL AÇAR

MİKTAR TEORİSİ



KISACA

YAKLAŞIM
Makroekonomi

ÖNEMLİ DÜŞÜNÜR
Jean Bodin (1530-1596)

ÖNCE
1492 Kristof Kolomb Amerika'yı keşfeder. Gümüş ve altın İspanya'ya akar.

SONRA
1752 David Hume, para arzının fiyat seviyesi üzerinde doğrudan etkisi olduğunu ifade eder.

1911 Irving Fisher, miktar teorisini açıklamak üzere matematiksel bir formül geliştirir.

1936 John Maynard Keynes dolaşımda olan paranın hızının stabil olmadığını söyler.

1956 Milton Friedman ekonomideki para miktarındaki bir değişimin insanların gelirleri üzerinden öngörülebilir bir etkiye sahip olabileceğini söyler.

16. yüzyıl Avrupası'nda fiyatlar açıklanamaz şekilde artmaktaydı. Bazıları, hükümdarların eski bir taktikle daha az miktarda altın ya da gümüş içeren paralar basarak paraların ayarını düşürdüğünü söylüyordu. Bu doğruydu, ancak Fransız bir avukat olan Jean Bodin çok daha belirgin bir şeyin daha etkili olduğunu söylüyordu.

1568 yılında Bodin *Bay Malestroit'nun Paradokslarına Bir Cevap* adlı eserini yayımladı. Fransız ekonomist Jean de Malestroit (?-1578) fiyat enflasyonunun tek sebebinin paraların ayarının düşürülmesi olduğunu iddia ediyordu, ancak Bodin, fiyatların saf gümüş üzerinden hesaplandığında bile artmaya

Ayrıca bkz. Paranın fonksiyonu 24-25 ▪ Keynes çarpanı 164-165 ▪ Monetarist politika ▪ Enflasyon ve işsizlik 202-203



devam ettiğini gösterdi. Ona göre bunun sebebi çok miktarda altın ve gümüş bulunmasıydı. Bu değerli metaller İspanya'nın Amerika'da bulunan yeni kolonilerinden gelip tüm Avrupa'ya yayılıyordu.

Bodin'in tedavüldeki para artışına yönelik hesaplamaları doğruydu. Daha sonra ekonomistler, 16. yüzyılda dolaşımdaki fiziksel gümüş ve altın miktarının üç katına çıkmasıyla Avrupa'daki fiyatların da dört katına çıktığı sonucuna vardılar. Bodin ise değerli metallerdeki artışın 2,5 kattan fazla olduğunu hesaplamıştı. Bodin aynı zamanda enflasyonun ardındaki diğer faktörlerin de altını çizdi: lüks ürünlere olan talep, ihracat ve israf sebebiyle satılacak ürünlerin az olması monopoller kurarak ürün arzını kısıtlayan açgözlü tüccarlar ve tabii ki paranın değerini düşüren hükümdarlar.

Para arzı

Bodin, Amerikan hazinesinin yeni tesirine ve paranın az ya da çok miktarda olmasının fiyat seviyeleri üzerindeki etkisine işaret eden ilk kişi değildi. 1556 yılında İspanyol teolog Martin de Azpilcueta (diğer adıyla Doktor Navarrus) da aynı sonuca vardı. Ancak Bodin'in makalesi aynı zamanda para arzını ve talebini, ekonominin bu iki yönünün nasıl çalıştığını ve para arzındaki düzensizliklerin nasıl enflasyona yol açtığını da irdelemekteydi. Yaptığı kapsamlı çalışma



Jean Bodin

Bir terzinin oğlu olan Jean Bodin, 1530 yılında Fransa'nın Anger kentinde dünyaya geldi. Eğitimine Paris'te başladı ve daha sonra Toulouse Üniversitesi'nde devam etti. 1560 yılında, Paris'te kralın avukatı oldu. Bodin'in irfanı (kendisi hukuk, tarih, politika, felsefe, ekonomi ve din konularında kitaplar okuyordu) kraliyetin dikkatini çekti ve 1571 ila 1584 yıllarında güçlü Alençon Dükü'ne asistanlık yapmaya başladı.

1576 yılında Françoise Trouilliart'la evlendi ve Fransa'nın kuzeyindeki Laon kentinde kralın temsilcisi olarak kayınbiraderinin yerini aldı. 1589 yılında, Kral III. Henry bir suikastta hayatını kaybetti ve dini içsavaş başladı. Laon hoşgörüye inanan biriydi, ancak Protestan Kral IV. Henry tahta geçinceye kadar Katolikleri desteklemeye zorlandı. Bodin 1596 yılında 66 yaşında bulaşıcı hastalık nedeniyle hayatını kaybetti.

Önemli eserleri

1566 *Tarihi Kolay Kavrama Yöntemi*
1568 *Bay Malestroit'nun Paradokslarına Bir Cevap*
1576 *Devlet Üzerine Altı Kitap*

paranın miktar teorisinin ilk önemli açıklaması olarak kabul edilir.

Bu teorinin arkasındaki mantık kısmen sağduyuya dayalıydı. Bir fincan kahvenin fiyatı neden şehrin daha zengin kısmında, şehrin daha fakir kısmındakinden daha yüksektir? Bunun cevabı, zengin kısımdaki müşterilerin çok daha fazla parası olduğudur. Eğer ülke nüfusunun tamamını düşünürsek ve insanların ceplerindeki parayı iki katına çıkartırsak, artan alım güçlerini daha fazla ürün ve hizmet satın almak için kullanacakları kesindir. Ancak mal ve hizmetlerin miktarı her zaman kısıtlıdır ve bu sebeple çok az sayıda ürünü kovalayan çok fazla miktarda para vardır, bu da fiyatları artırır.

Bu olaylar zinciri aynı zamanda bir ekonomideki para miktarı ile genel fiyat seviyesi arasındaki ilişkiyi de gösterir. Miktar teorisine göre para arzı iki katına çıkartıldığında, işlemlerin (ya da gelir veya harcamanın) değeri de iki katına çıkar. Teorinin daha uç noktasında, paranın iki katına çıkması fiyatları iki katına çıkartır, ancak gerçek değerini artırmaz. Paranın, ürün ve hizmetlerin gerçek değeri üzerindeki etkisi nötr olacaktır. Örneğin bir bilgisayar parasına kaç tane ceket alınabilir?

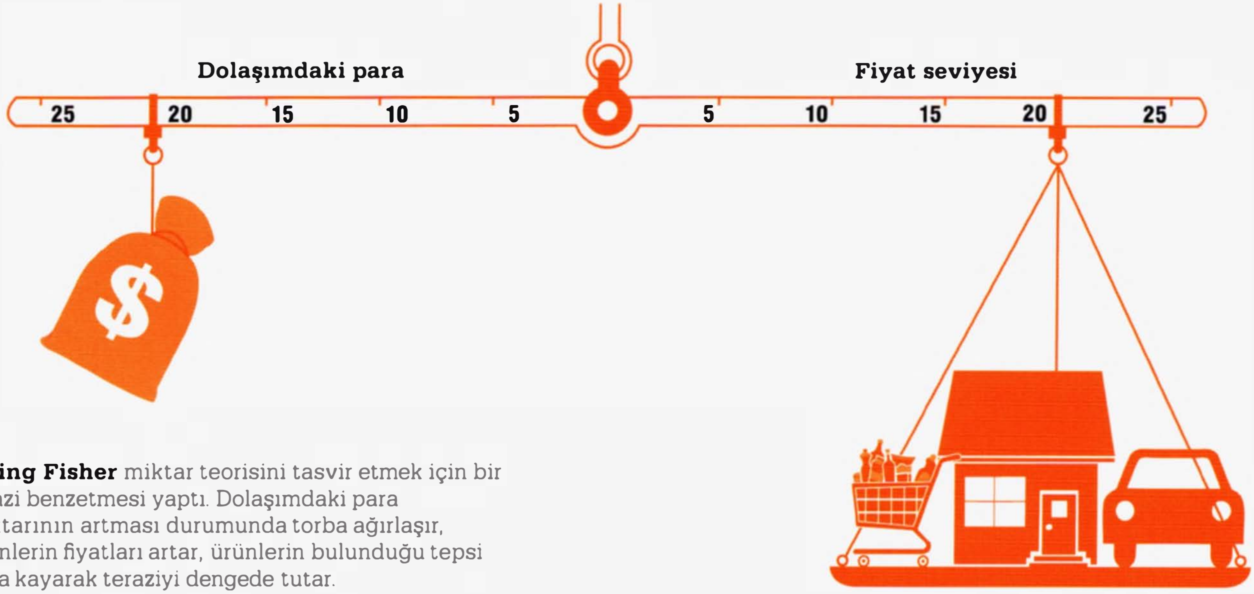
> Altın ve gümüş miktarı bugün bu krallıkta, son 400 yıldır olduğundan çok daha fazla.
> **Jean Bodin**

Gerçek fiyat, nominal fiyat

Bodin'den sonra pek çok ekonomist onun fikirlerini daha ileri taşıdı. Ekonominin gerçek yönü ile nominal ya da para yönü arasında ciddi bir ayrım olduğunu fark ettiler. Nominal fiyatlar basit bir şekilde cari fiyatlar olup enflasyonla değişebilmektedir. Bu sebeple ekonomistler gerçek fiyat üzerine odaklanır; yani bir şeyin nominal fiyatı ne olursa olsun bir başka şeyden almak için elimizdeki şeyin kaç tanesinden vazgeçebiliriz (ceket, bilgisayar veya çalışarak geçirilen zaman). Miktar teorisinin aşırı ucunda, para arzındaki değişimler fiyatları etkileyebilmektedir, ancak bunların üretim miktarı ve işsizlik gibi gerçek ekonomik değişkenler üzerinde hiçbir etkisi yoktur. Buna ilave olarak, ekonomistler paranın kendisinin, sunduğu harcama gücü sebebiyle insanların sahip olmak istedikleri bir "ürün" olduğunu fark ettiler. Ancak istedikleri para nominal para değil "gerçek para," yani daha çok satın alabilen paraydı.

Fisher denklemi

Miktar teorisinin tam ifadesi ABD'li ekonomist Irving Fischer (1867-1947) tarafından yapıldı. Fischer MV=PT matematiksel formülünü kullandı. Burada P genel fiyat seviyesini, T bir yılda meydana gelen işlemleri gösterir. Bu durumda PT (Fiyatlar x İşlemler) bir yılda meydana gelen işlemlerin toplam değerini ve-



Irving Fisher miktar teorisini tasvir etmek için bir terazi benzetmesi yaptı. Dolaşımdaki para miktarının artması durumunda torba ağırlaşır, ürünlerin fiyatları artar, ürünlerin bulunduğu tepsi sağa kayarak teraziyi dengede tutar.



Hollandalı ressam Pieter Bruegel'in (1559) eseri olan bu resim Büyük Perhiz Dönemi'nde zenginler sosyalleşen fakirleri gösterir. 15. yüzyıldaki hızlı fiyat artışları fakirlerin ciddi anlamda zor zamanlar geçirmesine, evsizlerin artmasına ve köylü ayaklanmalarına yol açmıştı.

rir. M para arzıdır. Ancak M, tekrar tekrar kullanılabilecek bir para stoğunu temsil ettiği zaman PT toplam mal akışı olduğu için bu eşitlikte para dolaşımını temsil edecek bir şey gereklidir. Paranın ekonomi içinde dolaşımını sağlayan bu dairesel akış -bir bulaşık makinesinin dönen tamburuna benzetebiliriz- V'yle gösterilmektedir ve paranın hızını gösterir.

Bu eşitlik, harfler arasındaki ilişkiyle ilgili çıkarımlarda bulunduğumuzda bir teoriye dönüşür. Ekonomistler bunu üç şekilde yaparlar: Birincisi, parayı kullanma şeklimiz bir alışkanlık ya da geleneğin parçası olduğu ve bir yılda çok fazla değişmediği için V, yani paranın hızının sabit olduğu varsayılır (bulaşık makinesi tamburumuz sabit hızda döner). Bu, miktar teorisinin ardındaki temel varsayımdır. İkincisi, ekonomideki işlemlerin miktarı olan T tamamen tüketicilerin talebi ve üreticilerin teknolojisiyle belirlenmektedir ve ikisi birlikte fiyatları belirler. Üçüncü olarak, M'ye (para arzına) tek seferlik değişimler olabileceği için bir pay bırakırız. Örneğin Avrupa'ya Yeni Dünya hazinesinin akışı. V (hız) ve T (işlemler) sabit olduğunda, paranın iki katına çıkması fiyatları da iki katına çıkartmaktadır.

Nominal ve gerçek arasındaki farkla birlikte, miktar teorisi paranın, ekonomi üzerindeki etkisi anlamında nötr olduğu düşüncesini ortaya çıkartır.

Sorgulama ve yeniden önerme

Ancak para gerçekten nötr müdür? Çok az kişi, kısa vadede nötr olduğuna inanır. Cepte daha fazla para olmasının ani etkisi, paranın gerçek ürün ve hizmetlere harcanmasıdır. John Maynard Keynes (s. 161) bunun uzun vadede büyük olasılıkla nötr olduğunu ancak kısa vadede üretim miktarı ve işsizlik gibi değişkenleri etkileyeceğini ifade etmiştir. Elde edilen bulgular aynı zamanda para hızının (V) sabit olmadığını da göstermiştir. Bu hız, enflasyonun yüksek olduğu canlılık dönemlerinde artıp enflasyonun düşük olduğu durgunluk dönemlerinde düşmektedir.

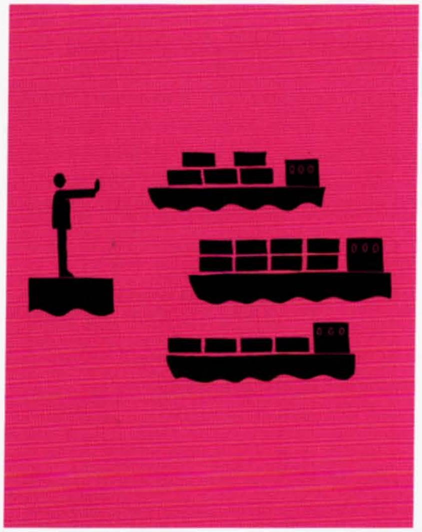
Keynes, miktar teorisini yargılayan başka fikirlere de sahipti. Keynes, paranın sadece bir değişim aracı olarak değil aynı zamanda "bir değer saklama" aracı olarak, yani malları satın alabilmek, gelecekte olası zor zamanlarda kullanmak ya da gelecekteki yatırımlarınız için saklayabileceğiniz bir şey olarak da kullanıldığını vurguladı.

Keynesçi ekonomistler bu güdülerin gelir ve işlem (formüldeki PT) seviyesinden, faiz oranlarından etkilendiklerinden daha az etkilendiklerini ifade eder. Faiz oranındaki bir artış paranın hızında artışa yol açacaktır.

1956 yılında, ABD'li ekonomist Milton Friedman (s. 199), miktar teorisini savundu ve bir kişinin gerçek para dengesine (paranın daha fazla satın aldığı durum) olan talebinin servete bağlı olduğunu iddia etti. Friedman bu talebi tetikleyen şeyin insanların gelir seviyeleri olduğunu belirtti.

Günümüzde, merkez bankaları parayı elektronik ortamda basıyor ve parasal gevşeme olarak da bilinen bir modelle devlet borcunu satın almak için kullanıyor. Amaçları para arzında korkulan bir düşüşü engellemek. Bugüne kadar en gözle görülür etkisi, devlet borçlanması üzerindeki faiz oranlarını düşürmek oldu.

> Enflasyon her zaman ve her yerde bir parasal olgu olmuştur.
> **Milton Friedman**



BİZİ YABANCI ÜRÜNLERDEN KORU

HİMAYECİLİK VE TİCARET

KISACA

YAKLAŞIM
Global ekonomi

ÖNEMLİ DÜŞÜNÜR
Thomas Mun (1571-1641)

ÖNCE
1620'ler Gerard de Malynes ülkenin altın ve gümüş rezervlerinin dışarı gitmesini önlemek için İngiltere'nin yabancı paralara kanuni düzenleme getirmesi gerektiğini iddia eder.

SONRA
1691 İngiliz tüccar Dudley North ulusal servetin ancak tüketimle artabileceğini iddia eder.

1791 ABD Hazine Müsteşarı Alexander Hamilton yeni endüstrilerin korunması gerektiğini söyler.

1817 İngiliz ekonomist David Ricardo dış ticaretin tüm ülkelere faydası olacağını söyler.

1970'ler ABD'li ekonomist Milton Friedman serbest ticaretin gelişmekte olan ülkelere katkısı olduğunu ısrarla vurgular.



Son 50 yıldır, pek çok ekonomist serbest ticareti savunuyor. Bu ekonomistler ancak ticaret üzerindeki sınırlamaların (gümrük tarifeleri gibi) kaldırılmasıyla mal ve paranın tüm dünyada serbestçe dolaşabileceğini ve global pazarların sınırlama olmaksızın gelişebileceğini iddia ediyor. Bazılarıysa bu fikre karşı çıkıyor ve iki ülke arasında ticaret anlamında büyük bir dengesizlik varsa bunun işleri ve serveti etkileyebileceğini iddia ediyor.

Merkantalist bakış açısı

Serbest ticaret tartışmaları Avrupa'da 16. yüzyılda başlayan ve 18. yüzyılın sonlarına kadar devam eden merkantalist döneme kadar uzanır. Hollandalı ve İngiliz kaynaklı deniz ticaretinin artmasıyla, zenginlik Güney Avrupa'dan kuzeye doğru kaymaya başladı.

Bu dönem aynı zamanda ulus devletlerin ve bir ülkenin sahip olduğu "hazine" (altın ve gümüş) cinsinden ölçülen ulusal servet kavramının ortaya çıkmaya başladığı dönemdir. Merkantlistler dünyanın sınırlı kaynaklar üzerine kurulu olduğunu ve bu sebeple her ülkenin servetinin "bir ticaret dengesi" kurmaktan geçtiğini belirtir. Bu dengeye ulaşmak için ül-

Ayrıca bkz. Karşılaştırmalı üstünlük 80-85 ▪ Uluslararası ticaret ve Bretton Woods 186-187 ▪ Pazar entegrasyonu 226-231 ▪ Bağımlılık teorisi 242-243 ▪ Küresel tasarruf dengesizlikleri 322-325

keye giren altın miktarı, çıkan altın miktarından fazla olmalıdır. Eğer daha fazla altın çıkarsa, ülkenin serveti azalır ve işler azalır. İngiltere yabancı ürünlerin tüketimini sınırlamayı amaçlayan kısıtlayıcı kanunlar çıkartarak dışarı altın çıkışını azaltmaya çalıştı. Örneğin giyim ürünleri için kullanılabilecek kumaş türünü sınırlayan kanunlar çıkarıldı ve yabancı koton ve ipeğe olan talep azaltıldı.

Malynes ve Mun

Yabancı para konusunda uzman olan İngiliz Gerard de Malynes (1686-1641) dışarı altın akışının kısıtlanması gerektiğine inanıyordu. Eğer çok fazla altın dışarı giderse, ona göre, İngiliz parasının değeri azalacaktı.

Ancak yüzyılın en büyük merkantlist teorisyeni İngiliz Thomas Mun, önemli olanın ödemelerin yurtdışında yapılmasının değil, ticaret ve ödemelerin sonuçta nasıl bir dengeye sahip olduğunu belirtti. Mun, ihracatı artırmak ve yerli üretimin daha az tüketimiyle ithalatı azaltmayı amaçladı. Ancak eğer satın alınan ürünler daha büyük rakamlara yeniden ihraç edilecek ve sonuçta ülkeye ilk başta olacağından daha fazla altın getirecekse, yurtdışında altın harcamanının problem yaratmayacağını iddia etti. Ona göre bu, ticareti canlandıracak, taşımacılık endüstrisi için iş yaratacak ve İngiltere'nin hazinesini zenginleştirecekti.

Serbest ticaret anlaşmaları

18. yüzyılda, Adam Smith (s. 61) bu görüşe karşı çıktı. Ona göre, *Ulusların Zenginliği* adlı kitabında belirttiği gibi önemli olan ülkelerin ayrı ayrı servetleri değil, ülkelerin tümünün sahip olduğu servettir. Bu ortak havuz sabit değil, aksine eğer ülkeler arasındaki ticaret sınırlandırılmamışsa, zaman içinde büyüyebilmektedir. Smith'e göre, eğer pazar serbest bırakılırsa, sonunda tüm ülkeleri zenginleştirecek şekilde büyüyecektir.

Son 50 yıldır, Smith'in görüşü kabul görüyor ve Batılı ekonomilerin büyük kısmı uluslararası ticareti sınırlamanın kendi ekonomilerini zora soktuğunu belirtiyor. Günümüzde AB (Avrupa Birliği), ASEAN (Güneydoğu Asya Ulusları Birliği) ve NAFTA (Kuzey Amerika Ülkeleri Serbest Ticaret Anlaşması) gibi serbest ticaret alanları norm teşkil ediyor. Diğer yandan Dünya Ticaret Örgütü (WTO) ve Uluslararası Para Fonu (IMF) gibi global organizasyonlar, ülkeleri tarifelerini ve diğer ticaret bariyerlerini azaltmaları ve yerel pazarlarına yabancı firmaların girmesine izin vermeleri için teşvik ediyor. Günümüzde, yabancı ticarete yönelik engellerin oluşturulması eleştiriliyor ve himayecilik olarak adlandırılıyor.

Ancak bazı ekonomistler güçlü global firmaların ülkelere girmesine izin vermenin gelişmekte olan ülkelere zarar verebileceğini söylüyor. Onlara göre bu durumda gelişmekte olan ülkeler, ekonomik olarak güçlenmeden önce İngiltere, ABD, Japonya ve Güney Kore'nin yaptığı gibi koruyucu bariyerler arkasında henüz emeklemekte olan endüstrilerini besleme imkânına sahip olamıyorlar. Diğer yandan Çin, büyük ticaret firmaları işleterek ve büyük bir yabancı para rezervi inşa ederek pek çok yönden Mun'ın yaklaşımına benzer bir ticaret politikası uyguluyor.



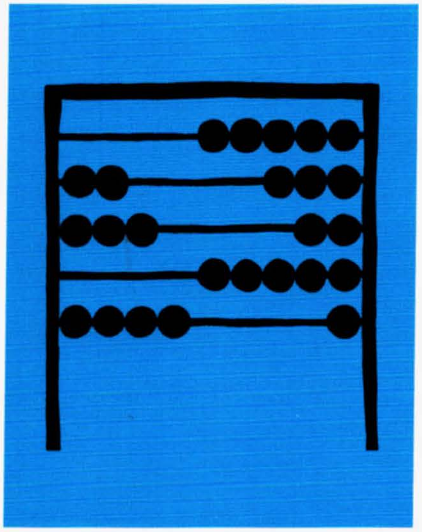
2010'da Fransız çiftçiler traktörleriyle protestoda. Prostesto nedeni, ihracat kotaları serbest bırakıldıktan sonra meydana gelen tahıl fiyatlarındaki ani düşüşe dikkat çekmek.

Thomas Mun

1571 yılında doğan Thomas Mun, Londralı zengin bir tüccar ailenin çocuğuydu. Babası 13 yaşındayken hayatını kaybetmiş, annesi ise İngiltere'nin en büyük ticaret firması olan East India Company'nin genel müdürü olan Thomas Cordell'le evlenmişti. Mun ticaret hayatına Akdeniz'de ticaret yaparak başladı. 1615 yılında East India Company'de direktör oldu. İlk fikirleri çalıştığı firmanın yüksek miktardaki gümüş ihracatının yeniden ihracat hacmi yarattığı iddiasıyla bu firmanın ihracat mantalitesini savunmak amacıyla oluştu. 1628 yılında firma, ticari faaliyetlerini Hollanda'dan gelen rekabete karşı korumak amacıyla, İngiliz hükümetinden yardım istedi. 1641 yılında öldüğünde çok büyük bir serveti vardı.

Önemli eserleri

1621 *Ticaretin İfşası*
1630'lar *İngiltere'nin Dış Ticaret Yoluyla Zenginleşmesi*



EKONOMİ HESAPLANABİLİRDİR

SERVETİN ÖLÇÜMÜ

KISACA

YAKLAŞIM
Ekonomik yöntemler

ÖNEMLİ DÜŞÜNÜR
William Petty (1623-1687)

ÖNCE
1620 İngiliz bilim insanı Francis Bacon bilime, verilerin toplanmasına dayalı yeni bir yaklaşım getirir.

SONRA
1696 İngiliz istatistikçi Gregory King İngiltere nüfusuna yönelik büyük istatistiksel çalışmasını tamamlar.

1930'lar Avustralyalı ekonomist Colin Clark gayrisafi milli hasıla (GSMH) fikrini geliştirir.

1934 Rus asıllı ABD'li ekonomist Simon Kuznets modern milli hasıla muhasebe yöntemlerini geliştirir.

1950'ler İngiliz ekonomist Richard Stone dengeli, çift giriş mantığına dayalı ulusal muhasebe sistemini geliştirir.



Günümüzde ekonominin hesaplanabileceği, büyüme ve küçülme miktarlarının doğru şekilde ölçülebileceği kabul edilmiş bir gerçek. Ancak durum her zaman böyle değildi. Ekonomiyi ölçme fikrinin temelleri 1670'li yıllarda, İngiliz bilim adamı William Petty'nin çalışmalarıyla atıldı. Petty'nin düşüncesi, finansal ve politik ilişkilere akıl yürütmek yerine gerçek dünya verilerini kullanarak bilimin yeni ampirik yöntemlerini uygulamaktı. Düşüncelerini sadece rakamlar, değer ve ölçüm cinsinden ifade etmeyi tercih

Ayrıca bkz. Ekonomide dairesel akım 40-45 ▪ Ekonomik teorileri sınama 170 ▪ Mutluluğun ekonomisi 216-219 ▪ Toplumsal cinsiyet ve ekonomi 310-311

etti. Bu yaklaşım sonradan ekonomi adını alacak olan disiplinin temelinin oluşturulmasına yardımcı olmuştur.

Petty, *Politik Aritmetik* adlı 1690 tarihli kitabında genel kanının aksine İngiltere'nin eskisinden çok daha zengin olduğunu göstermek için gerçek veriler kullandı. Aldığı çığır açan kararlardan biri de işgücünün, arazinin ve sermayenin değerini dahil etmekti. Her ne kadar elde ettiği rakamlar tartışmaya açık olsa da temel fikrinin etkinliği tartışılmazdı. Yaptığı hesaplamalar nüfusu, kişisel harcamayı, kişi başına düşen geliri, kiraların değerini ve diğer verileri içeriyordu. Daha sonra bunları ülkenin toplam servetini saptamak üzere çarpıp ülkenin tamamı için bir hesap oluşturdu.

Fransa'da da Pierre de Boisguilbert (s. 334) ve Sebastien le Prestre (1633-1707) tarafından benzer yöntemler geliştirildi. İngiltere'de Gregory King (1648-1712) İngiltere'nin, Hollanda'nın ve Fransa'nın ekonomilerini ve nüfuslarını analiz etti. King bu ülkelerin hiçbirinin o zamanlar içinde bulundukları Dokuz Yıl Savaşı'nı sürdürebilecek finansal güce sahip olmadığını hesapladı. Savaşın 1697 yılında sona erdiği düşünülürse, elde ettiği sonuçların doğru olabileceği varsayılabilir.

İlerlemenin ölçülmesi

Günümüzde istatistik verileri, ekonominin temelini teşkil ediyor. Genelde ekonomistler gayrisafi yurtiçi hasılayı (GSYH), yani bir ülkede belirli bir sürede (genelde bir yıl) para karşılığında değiştirilmiş olan mal ve hizmetlerin toplam değerini ölçerler. Her ne kadar yöntemleri standartlaştırmak için girişimler olsa da, ulusal hesapları hesaplamanın hâlâ kesin bir yöntemi yok.

Günümüzde ekonomistler zenginleşmenin ölçümünü genişletmeye başladı. Gerçek gelişim göstergesi (GPI) gibi sosyal ve çevresel maliyet ve değer artışlarını da (gelir dağılımı, suç oranı, hava kirliliği ve Mutlu Gezegen Endeksi vb) hesaba katan yeni ölçümler formüle ettiler.



La Hogue Bozgunu, 1692'de Dokuz Yıl Savaşı'nda yaşandı. İngiliz istatistikçi Gregory King savaşa giren her bir ülkenin ekonomik olarak ne kadar dayanabileceğini hesapladı.



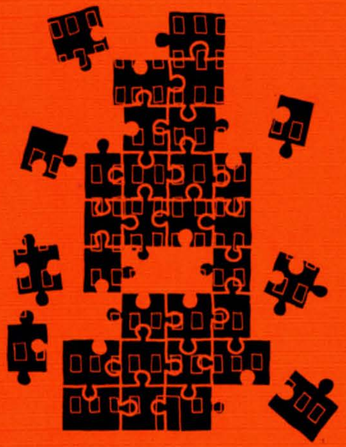
William Petty

1623 yılında İngiltere'nin Hampshire kentinde orta halli bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelen William Petty, İngiliz İç Savaşı'nı yaşadı ve hem İngiliz milletler topluluğu hem de daha sonraki yeni krallıkta yüksek görevlerde bulundu. Gençlik yıllarında Hollanda'da İngiliz politik ekonomisti olan Thomas Hobbes'ın yanında çalıştı ve Oxford Üniversitesi'nde anatomi dersleri verdi. Yeni bilmin en büyük takipçilerinden olan Petty, üniversitelerden yeterince ilham alamayınca İrlanda'ya taşındı. Burada tüm ülkenin toprakları üzerine çok değerli bilimsel bir çalışma yürüttü.

1660'larda İngiltere'ye geri döndü ve şu anda ünlü olduğu alan olan ekonomi üzerine çalışmaya başladı. Hayatının geri kalanını İngiltere ve İrlanda arasında geçirdi. Petty, dünyanın ilk önemli ekonomistlerinden biri olarak kabul edilmektedir. 1687 yılında, 64 yaşında ölmüştür.

Önemli eserleri

1662 *Vergiler ve Katkılar Üzerine Bilimsel Bir İnceleme*
1690 *Politik Aritmetik*
1695 *Quantulumcunque Concerning Money*



FİRMALARI PİYASAYA ÇIKARIN

HALKA AÇIK FİRMALAR

KISACA

YAKLAŞIM
Piyasalar ve şirketler

ÖNEMLİ DÜŞÜNÜR
Josiah Child (1630-1699)

ÖNCE
1500'ler Hükümetler belirli bölgeler içerisinde tüccarlara tekel hakkı tanır.

1552–71 Antwrep'taki borsa ve Londra'daki Royal Exchange hissedarların firmalara ait hisse senetlerini alıp satabilmeleri için kurulur.

SONRA
1680 Londralı hisse "tüccarları" Jonathan's Coffee House'da bir araya gelerek hisselerini değiş tokuş ederler.

1844 İngiltere'deki Anonim Şirketler Kanunu firmaların çok daha kolay ve hızlı bir şekilde kurulmasına imkan tanır.

1855 Sınırlı sorumluluk kavramı anonim şirketlerdeki yatırımcıları, 1720 yılındaki (s. 98) Güney Denizi Balonu gibi dolandırıcılık olaylarına karşı korur.

Ticaret gemileri elde edilecek kârdan hisse vermek karşılığında yolculuk masraflarını karşılayacak fonu her zaman bulabildiler. 1500'lü yıllarda bu tür yatırımların getirileri çok büyük olabiliyordu, ancak bu riskli yatırımlardan herhangi bir kâr elde edilene kadar para yıllarca bağlanmak zorunda kalıyordu. Çözüm, riskin paylaşılmasıydı ve bu sebeple anonim ortaklıklar kuruldu. Anonim ortaklıklarda yatırımcılar, firma hisselerinin ortağı olma ve kârdan nisbi pay alma karşılığında firmaya para yatırıyorlardı.

Doğu Hindistan Şirketi

İlk anonim ortaklıklardan biri olan Doğu Hindistan Şirketi (East India Company) İngiltere ve Doğu Hint Adaları arasında ticareti geliştirmek üzere 1599'da kuruldu. Firmanın serbest ticaret yapma hakkı "tüccarların kralı" olarak da tanınan Londralı tüccar Josiah Child tarafından başarılı bir şekilde savunulmuş ve bu olay global bir fenomen haline gelmiştir. Child öldüğünde firmanın toplamda 3 milyon sterlinden fazla değere sahip hisselerini elinde bulunduran yaklaşık 3000 hissedarı vardı; ayrıca firma şirket tahvilleri yoluyla 6 milyon sterlin daha borç alıyordu. Firmanın yıllık satışı 2 milyon sterline ulaşmıştı.

Hissedarlarının sorumluluklarının sadece yatırım oranıyla sınırlı olduğu halka açık limited şirket fikri, anonim ortaklık firmalarından çıktı. Hisselerin satılması önemli bir finansman aracıdır. Bazılarına göre hissedarların hisse satma gücü bir anlamda kısa dönemciliğe yol açar, ancak yine de anonim şirketler kapitalizmin kalbinde yer almaya devam eder.



Ticaret gemilerinin yüksek risk/yüksek getiri potansiyeli anonim ortaklık şirketleri tarafından paylaşılmaktadır. Üstte 1950'lerde Bombay'da resmedilen *John Wood* gemisi, Hindistan'dan ülkeye mal getiriyor.

Ayrıca bkz. Ekonomik denge 118-123 ▪ Kurumsal yönetim 168-169 ▪ Ekonomide kurumlar 206-207



ZENGİNLİK TOPRAKTAN GELİR

EKONOMİDE TARIMIN YERİ

KISACA

YAKLAŞIM
Büyüme ve kalkınma

ÖNEMLİ DÜŞÜNÜR
François Quesnay
(1694-1774)

ÖNCE
1654-1656 İngiliz ekonomist William Petty, İrlanda'nın toprakları üzerine bilimsel bir çalışma yürütür ve toprakların İngiltere ordusu için üretkenlik potansiyelini hesaplar.

SONRA
1766 Adam Smith en büyük değer kaynağının toprak değil, işgücü olduğunu iddia eder.

1879 ABD'li ekonomist Henry George toprak üzerinde özel mülkiyete karşı çıkar ve üretken işgücünün değil, sadece toprağın kendisinin vergilendirilebileceğini savunur.

1950'ler ABD'li ekonomist Theodore Schultz'ın "verimli çiftçi" hipotezi, tarım faaliyetlerini ekonomik kalkınmanın tam merkezine koyar.

Son yıllarda başkasının işgücüyle biriken servetle ilgilenen bankacılar için "parazit" benzetmesi yapılıyor. Fransız bir çiftçinin oğlu olarak dünyaya gelen ve 18. yüzyılın en önemli fikir adamlarından biri olan François Quesnay, kuşkusuz bu tanımlamayı onaylardı.

Quesnay'a göre servet, altın ya da gümüşte değil, üretimden kaynaklanan çıktılarda, yani çiftçi ya da imalatçının sunduğu üründe yatar. Quesnay tarımın, doğayla uyumlu bir faaliyet olduğu için çok değerli olduğunu savunur. Doğa, çiftçinin emek ve kaynaklarını katlar ve üretim fazlası oluşur. Diğer taraftan imalat "kısırdır," ,çünkü çıktılarının değeri, girdilerinin değerine eşittir. Ancak sonraki teorisyenler imalattan da üretim fazlasına ulaşılabileceğini ortaya koymuşlardır.

Doğal düzen

Quesnay'ın tarımın değerini savunması ilham vericiydi; ilham alanlar ekonomide doğal düzenin her şeyden önemli olduğuna inanan Fransız fizyokrat ekolünün doğmasına neden oldu. Aralarında Theodore Schultz'un da bulunduğu pek çok ekonomist, fakir ülkelerin ilerleyişinin temelinde tarımsal kalkınma olduğunu iddia etti. Dünya Bankası'nın 2008 tarihli raporuna göre tarım sektöründeki büyüme, azgelişmiş ülkelerde diğer sektörlerdeki büyümeye oranla yoksullukla mücadeleye daha fazla katkıda bulunuyor. Ancak günümüz ekonomistleri sanayi ve finans gibi hizmet sektöründeki çeşitliliğin, uzun soluklu kalkınma için hayati olduğunun da altını çiziyorlar.

> Eğer tarımın ekonomisini bilseydik fakirliğin ekonomisiyle ilgili de pek çok bilgi edinmiş olacaktık.
> **Theodore Schultz**
> **ABD'li ekonomist** (1902-1998)

Ayrıca bkz. Demografi ve ekonomi 68-69 ▪ Emek değer kavramı 106-107 ▪ Modern ekonomilerin oluşumu 178-179 ▪ Kalkınma ekonomisi 188-193

PARA VE MAL ÜRETİCİLERLE TÜKETİCİLER ARASINDA GİDİP GELİR

EKONOMİDE DAİRESEL AKIM



KISACA

YAKLAŞIM
Makroekonomi

ÖNEMLİ DÜŞÜNÜR
François Quesnay
(1694-1774)

ÖNCE
1664-1676 İngiliz ekonomist William Petty, milli gelir ve gider konseptlerini oluşturur.

1755 İlk olarak Fransa'da yayımlanan İrlandalı bankacı Richard Cantillon'un *Deneme*'si paranın kent ile kırsal arasındaki dolaşımını tartışır.

SONRA
1885 Karl Marx'ın *Kapital*'i, Quesnay'dan ilham alarak oluşturduğu modelle sermayenin dolaşımını anlatır.

1930'lar Rus asıllı ABD'li ekonomist Simon Kuznets modern milli gelir muhasebe sistemini geliştirir.

Ekonomide isterseniz küçük düşünürsünüz (mikroekonomi), isterseniz de tüm sistemi kapsayacak denli geniş bakarsınız olaylara. İşte bu ikincisi makroekonomidir. 18. Yüzyıl Fransası'nda fizyokratlar olarak bilinen bir grup olabildiğince büyük düşünmeye çalışıyordu: Ekonominin bütününü bir sistem olarak anlayıp açıklayabilmek istiyorlardı. Onların görüşleri, makroekonominin temellerini oluşturdu.

Fizyokratlar

Fizyokrasi, Yunancada "doğanın üzerinde egemenlik" anlamına gelen bir kelimeden türetilmiş. Fizyokratlar ulusların ekonomik servetlerini doğadan, tarım sektörü aracılığıyla elde edebildiğine inanıyorlardı. Liderleri François Quesnay hem cerrah hem de Kral XV. Louis'nin metresi Madam Pompadour'un doktoruydu. Bazılarına göre Quesnay'ın ekonomiye getirdiği karmaşık açıklama, kanın insan vücudundaki dolaşımına benzer.


Madam Pompadour (XV. Louis'nin metresi) Quesnay'yi Versay Sarayı'na özel doktoru olarak getirtti. Quesnay için Madam Pompadour'un hayatı, toprak sahiplerinin servetlerinin savurganca nasıl harcandığına örnekti.

O sıralar dünya merkatilist görüşün (s. 34-35) etkisi altındaydı. Merkantilistler devletlerin tüccar gibi davranarak işlerini büyütmeye, altın biriktirmeye çalışması gerektiğine ve ayrıca ekonomiye vergiler, sübvansiyonlar, kontrol mekanizmaları ve monopoli öncelikleriyle müdahale etmeleri gerektiğine inanıyorlardı. Fizyokratlar ise bunun tam tersine inanıyorlardı: Onlara göre ekonomi, doğası gereği kendi kendini düzenliyordu ve sadece kötü etkiler oluştuğunda korunması gereken bir sistemdi. Serbest ticareti, düşük verileri, mülkiyet hakkını ve düşük iç borcu savunuyorlardı. Servetin kaynağının hazine olduğunu söyleyen merkantilistlerin aksine Quesnay ve taraftarları, kaynağın bugünün modern ekonomistlerinin deyimiyle "gerçek" ekonomi olduğunu, yani gerçek mal ve hizmetler üreten sektörler olduğunu iddia ediyorlardı. Tarımın da bunlar arasında en üretken sektör olduğuna inanıyorlardı.

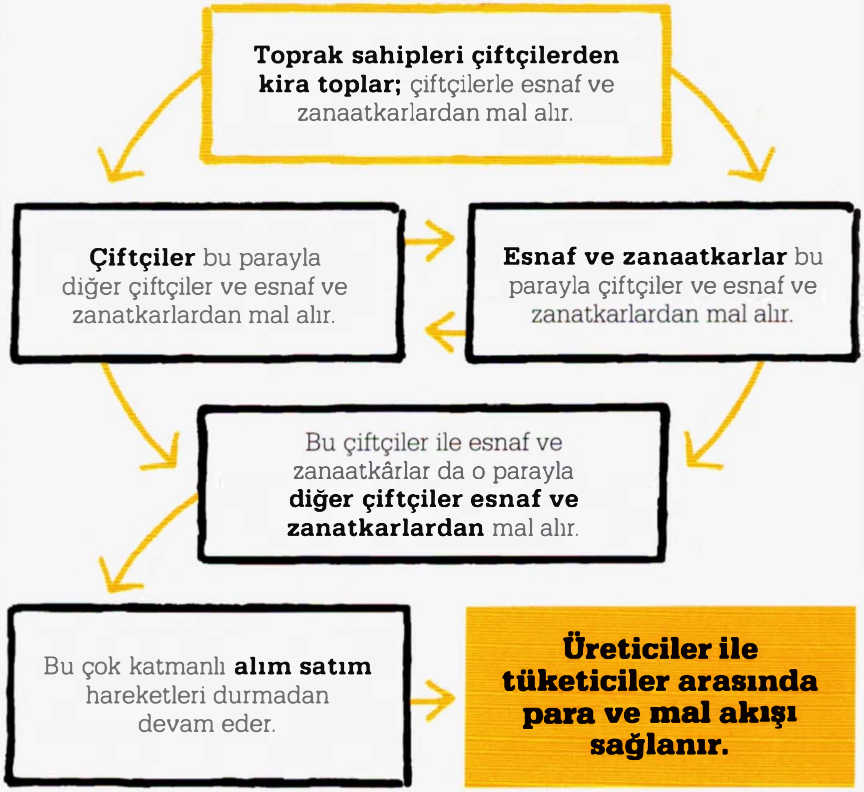
Fizyokratlar daha önceki düşünürlerden Fransız toprak sahibi Pierre de Boisguilbert'ten etkilenmişlerdi. Boisguilbert'e göre tarım imalat sektöründen üstündü; tüketim malları da altından daha değerliydi. Daha fazla mal tüketildikçe sisteme daha çok para gireceğini söyleyerek tüketimin ekonominin lokomotifi olduğunu ifade etti. Boisguilbert ayrıca yoksulun elindeki üç-beş kuruşun (çünkü harcayacaktır) ekonominin gelişmesi adına zenginin elindeki servetten (çünkü biriktirecek) daha önemli olduğunu da vurguladı. Tek önemli olan, paranın hareket etmesi, yani dolaşımıydı.

İktisadi Tablo

Fizyokratik dolaşım sistemi, Quesnay'ın 1758 ila 1767 yıllarında birkaç kez elden geçirerek yayımladığı *İktisadi Tablo* adlı eserinde biçimlendi. Bu Quesnay'ın para ve malın toprak sahipleri, çiftçiler ve esnaf ve zanaatkarlar arasındaki dolaşımı birbirini kesen ya da birleşen çizgiler aracılığıyla açıklamaya çalıştığı bir şemaydı. Maldan kastedilen, tarım ürünleri ile mamul (çiftçi ve zanaatkârların imal ettiği) maldı. Quesnay tarım ürününe örnek olarak mısırı kullandı, ama topraktan gelen her türlü ürünü, yani madenleri de bu kategoride kabul ediyordu.

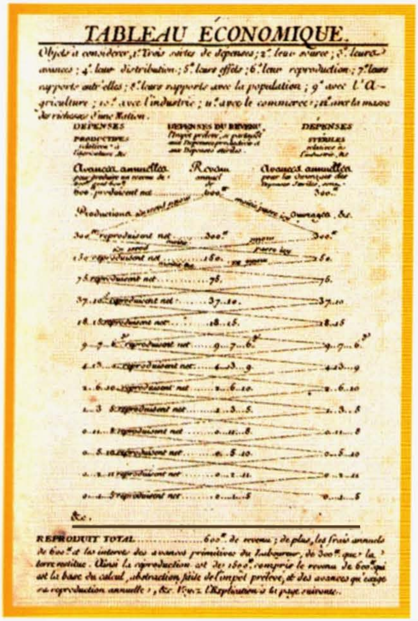
Ayrıca bkz. Servetin ölçümü 36-37 ▪ Ekonomide tarımın yeri 39 ▪ Serbest piyasa ekonomileri 54-61 ▪ Marksist ekonomi 100-105 ▪ Ekonomik denge 118-123 ▪ Keynes çarpanı 164-165

Quesnay'in modeli en iyi, bir örnekle açıklanır: Üç toplumsal grubun her birinin elinde 2 milyon TL olduğunu hayal edin. Toprak sahipleri hiçbir şey üretmez. Ellerindeki 2 milyonu eşit olarak tarımsal ürünlere ve mamul mallara harcarlar ve hepsini tüketirler. Çiftçilerden kira olarak 2 milyon TL alırlar ki bu, aralarında üretim fazlası üreten tek grup olan çiftçilerin ödeyebileceği bir rakamdır. Toprak sahipleri başladıkları noktaya böylece geri dönerler. Çiftçiler üretken gruptur. Başlangıçtaki 2 milyonla onlar 5 milyon TL değerinde, yani tüketebileceklerinden daha fazla tarımsal ürün elde ederler. Bunun 1 milyon TL'sine denk gelenini tüketmeleri için toprak sahiplerine satarlar. 2 milyon TL'sine denk gelenini hem tüketmeleri hem de imalatlarında hammadde olarak kullanabilmeleri için esnaf ve zanaatkarlara satarlar. Ellerinde bir sonraki yıl üretim yapabilmek için 2 milyon TL kalır. Üretim açısından onlar da başladıkları yerdedirler, ama ayrıca satıştan elde ettikleri 3 milyon TL'leri daha vardır. Bunun 2 milyonu kiraya, 1 milyonu da esnaf ve zanaatkarlardan alacakları mamul mallara (araç gereç, tarımsal malzemeler vs) gider.



Quesnay çiftçilik yapanlar dışında kalan her grubu "kısır" olarak niteler. Çünkü bu gruplar net fazlalık üretmez. Esnaf ve zanaatkarlar mesela, başlangıçtaki 2 milyon TL'yi 2 milyon TL değerinde ve kullanabileceğinden daha fazla mal imal etmek için kullanırlar. Mamul malı toprak sahipleri ve çiftçilere eşit olarak satarlar. Ancak tüm kazançlarını tarımsal ürünlere harcarlar: 1 milyonu gıda maddesi olarak tüketmek için, 1 milyonu da imalatlarında hammadde olarak. Ellerindeki her şeyi tüketirler.

Quesnay'ın modeli sadece yıl sonunda durumu ortaya koymaktan çok daha fazlasını yapar: Aynı zamanda yıl boyunca mal ve paranın gruplar arasında nasıl dolaştığını gösterir ve bunun önemini ortaya koyar. Farklı gruplar arasındaki ürün satışı gelir elde edilmesini sağlar ve bu gelir daha fazla ürün almak için kullanılır; bu sayede yeni gelir elde edilir. John



Quesnay'ın *İktisadi Tablo*'su çiftçiler, toprak sahipleri ve esnaf ve zanaatkarlar arasında servetin nasıl zikzaklar şeklinde aktığını gösteriyordu. Ulusal ekonominin nasıl çalıştığını açıklamaya çalışan ilk girişim.

> Her yıl gelirlerin genel toplamının dolaşıma tekrar sokulmasını sağlayın.
> **François Quesnay**

Maynard Keynes'in (s. 161) 1930'da ekonomisi durgun olan ülkelerde kamu harcamalarının zincirleme etki yarattığına dikkat çekmek amacıyla ortaya koyduğu "çarpan etkisine" (Quesnay'ın tablosunda zikzaklar olarak karşımıza çıkar) benzeyen bir etki oluşur.

Ekonomiyi analiz etmek

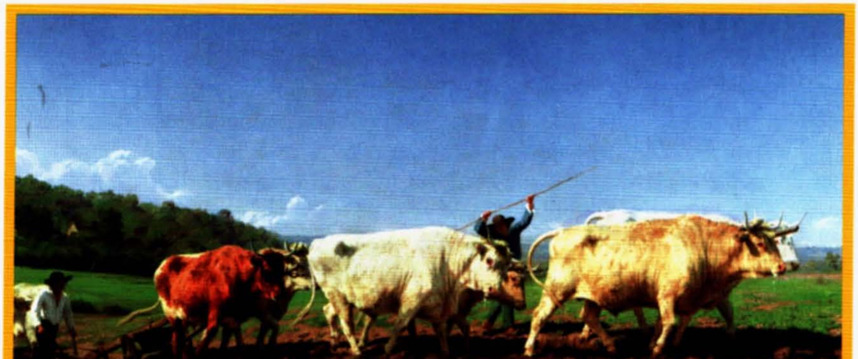
Quesnay'ın sorduğu sorular ve bunları cevaplama şekli modern ekonomiyi önceden görür nitelikteydi. O, ekonomileri yöneten genel soyut kanunların foyasını ortaya çıkarmaya çalışan ilk isimlerdendi. Bunu ekonomileri bileşenlere ayırıp sonra bu bileşenler arasındaki ilişkiyi titizlikle analiz ederek yaptı. Yarattığı modelde girdiler, çıktılar ve farklı sektörler arasında dayanışma vardı. Quesnay bunların bir denge durumunda var olması gerektiğini düşünüyordu. Bu fikir daha sonra, Léon Walras (s. 120) tarafından geliştirildi ve ekonomide teorisyenliğin temelleri atıldı.

Quesnay'ın ekonomik yasaları ölçmeye çalışan *İktisadi Tablo*'su muhtemelen ilk ampirik makroekonomi modeli. Tabloda kullandığı rakamları Fransız ekonomisini yakından inceleyerek bulması nedeniyle yaptığı çalışma ampirik olarak nitelendiriliyor. Bu çalışma, tarım teknolojisinin çiftçilerin en azından yüzde yüz net kâra ulaşabilmesi için yeterli olduğunu ortaya koydu. Örneğimizde ulaştıkları oran şuydu: 2 milyon TL'lik mısırla başlayıp hem bunu geri kazanıyor, hem de buna ek olarak artı 2 milyon TL net gelir elde ediyorlardı. Sonra bu geliri kiraya harcıyorlardı. Modern ekonomistler bu tür ampirik sonuçları politik değişimlerin etkisini anlamakta kullanıyorlar. Quesnay de *Tablo*'sunu benzer bir amaç için kullandı. Quesnay, çiftçilerin çok fazla vergi ödemek zorunda bırakılmaları halinde direkt ya da dolaylı bir şekilde tarım teknolojilerine ayırdıkları yatırım miktarından kesecekleri ve bunun sonucu olarak da üretimin ekonominin büyümesi için gereken seviyenin altında kalacağını iddia ediyordu. Bu görüş, fizyokratların sadece tek bir vergi olması gerektiği çıkarımında bulunmasına neden oldu: kira bedeli üzerinden alınacak tek bir vergi.

Quesnay ampirik bulgularına dayanarak aralarında tarım yatırımları, toplam gelirin harcanması, paranın yastık altı edilmemesi, düşük vergiler ve serbest ticaret gibi pek çok politik mevzuda görüş bildirdi. Sermayenin özellikle çok önemli olduğunu düşünüyordu, çünkü Quesnay'ın girişimci çiftçileri, topraklarını geliştirmek için ucuza kredi bulmalıydı.

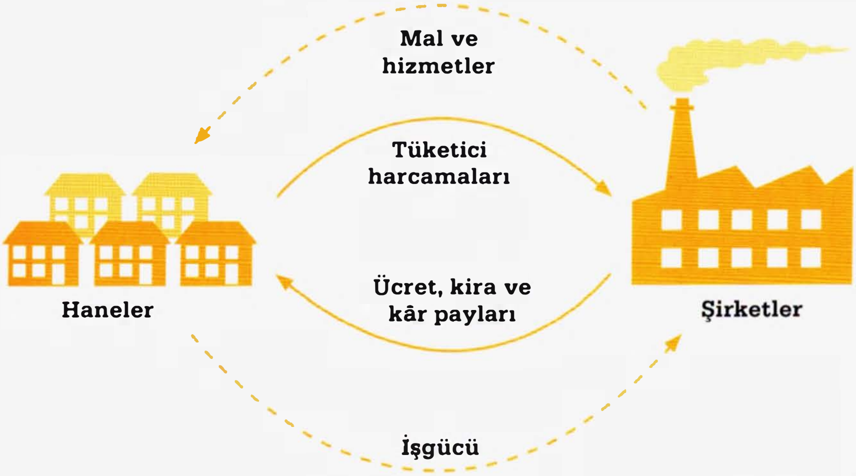
Klasik görüşler

Quesnay'in sektörlerin üretken ya da kısır olmasıyla ilgili görüşleri ekonomik düşünce tarihi boyunca defalarca masaya yatırıldı. Ekonomistler sanayi ile hizmet sektörünü ve özel sektör ile kamu sektörünü karşılaştırdılar. Quesnay'ın sadece tarıma odaklanması modern meslektaşları için biraz kısıtlı bir bakış açısıydı; sonuçta bugün sanayi ve hizmet sektörlerinden elde edilen gelirin de ekonomilerin gelişimi için ne kadar önemli olduğu biliniyor. Yine de ekonominin "gerçek" tarafına dair yaptığı vurgu, modern ekonomik düşünce yapısında büyük bir etki bıraktı. En çok kabul gören fikri, ulusların makroekonomik perfor-



Fizyokratlara göre tarıma yatırım yapmak Fransa'nın ulusal servetini artırmak için tek yoldu. Serbest ihracatsa talebi sağlamanın ve tüccarların gücünü sınırlamanın bir yoluydu.

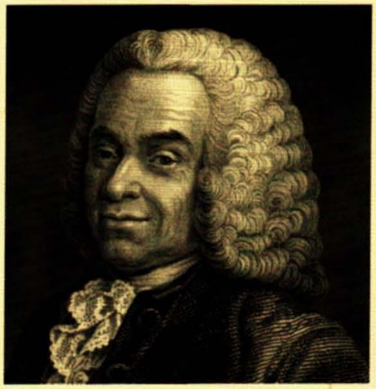
Tüketici ve üretici arasındaki dayanışma ilk olarak Quesnay tarafından resmedildi. Tüketiciler mal ve hizmet için üreticilere güveniyor, karşılığında üreticiler de satış ve işgücü için tüketicilere güveniyordu.



mansını değerlendirmekte kullanılan modern milli gelir muhasebesi oldu. Bu gelir muhasebesi, gelir ve giderlerin ekonomi içinde dairesel akımına dayanıyordu. Bir ekonomideki toplam ürünlerin değeri, elde edilen toplam gelire eşittir. Bu düşünce şekli Quesnay'ın teorisinin önemli bir kısmını oluşturuyordu. 20. yüzyılda makroekonomilerin analizi daha çok Keynes çarpanı (s. 164-165) gölgesinde geliştirildi. Keynes kamu harcamalarının "çarpan etkisi" yaratarak nasıl daha fazla harcama yapılmasına neden olabileceğini göstermişti. Bu fikirde Quesnay'in dairesel akımının izleri olduğu açık.

> Bu sistem... belki de politik ekonomi üzerine yayımlanan her şeyden daha çok gerçeğe yaklaştı.
> **Adam Smith**

Belki de Quesnay'ın en önemli katkısı klasik ekonomistlerin ekonomik büyümeyi analiz etmesinde anahtar görevi gören net fazla ve sermaye kavramlarıydı. Üretimin üç faktörüne odaklanan klasik model: toprak, işgücü ve sermaye. Toprak sahipleri kira alır ve bunu lüks şeylere harcarlar; işçiler düşük ücreti kabullenir ve ücretleri eğer yükselirse daha fazla çocuk yaparlar. Bu sırada girişimciler kâr elde edip endüstri alanında yeni yatırımlar yaparlar. Sonuçta kâr büyümeyi tetikler ve ekonomik performans ekonominin "fazla" yaratan sektörlerine bağlıdır. Quesnay'ın ekonominin büyümesiyle ilgili görüşleri, geleceğe ayna tutuyordu ve 1885'te kendi *İktisadi Tablo*'sunu yaratan Karl Marx'a (s. 105) ilham verdi. Marx, Quesnay için, "Daha önce politik ekonomiye dair görüşler hiç bu kadar zekanın doruğuna taşınmamıştı," dedi.



François Quesnay

François Quesnay 1694 yılında Paris yakınlarında, bir çiftçinin 13 çocuğundan sekizincisi olarak dünyaya geldi. 17 yaşında oymacılık işine çırak olarak başladı. Ama sonra üniversiteye girdi ve 1717 yılında tıp akademisinden mezun oldu.

Bir tıp doktoru olarak ismi duyuldu; özellikle soylulara hizmet vermesiyle tanınıyordu. 1749'da Madam Pompadour'un özel doktoru olarak Versay Sarayı'na taşındı. 1752'de kralın oğlunu çiçek hastalığından kurtardı ve kendi oğluna bir arazi alabilmesine yetecek kadar parayla ödüllendirildi.

Ekonomiye ilgi duymaya 1750'lerde başladı. 1757'de Mirabeau Marksi'yle tanıştı ve birlikte *les Economistes*'ı, yani fizyokratları oluşturdular. 1774 yılında öldü.

Önemli eserleri

1758 ***İktisadi Tablo***
1763 ***Kırsal Felsefe***
(Mirabeau Marksi'yle birlikte yazdı)
1766 ***İktisadi Tablo için Aritmetik Formülün Analizi***



ÖZEL ŞAHISLAR SOKAK LAMBALARI İÇİN ÜCRET ÖDEMEZ

KAMUSAL MAL VE HİZMETLERİN SAĞLANMASI

KISACA

YAKLAŞIM
Karar alma süreçleri

ÖNEMLİ DÜŞÜNÜR
David Hume (1711-1776)

ÖNCE
MÖ 500 civarı Atina'da festivaller düzenlemek, tapınak ve kent duvarları için gereken fonlar direkt olmayan vergilerle toplanır. Direkt vergiler savaş zamanı istenir.

1421 İlk patent İtalyan mühendis Filippo Brunelleschi'nin yük gemileri için tasarladığı vince verilir.

SONRA
1848 *Komünist Manifesto*, işçilerin ürettikleri üzerinde ortak mülkiyeti olması gerektiğini savunur.

19. yüzyıl Avrupa ve Amerika'da sokak lambaları yerleştirilir.

1954 ABD'li ekonomist Paul Samuelson kamusal mallar üzerine modern bir teori geliştirir.



İyi işleyen bir piyasa ekonomisinde bile piyasanın yetersiz kaldığı alanlar vardır. Buna iyi bir örnek kamusal malların tedariğidir. Kamusal mal, bir ücret ödemeden herkesin kullanması mümkün olan ya da ödeme yapmayanların kullanmasını engellemenin mümkün olmadığı mallardır. Ayrıca bu malların özel şirketler ya da bireyler tarafından kârlı bir şekilde arz edilebilmesi çok zordur (ulusal güvenlik vb). "Hazıra

Ayrıca bkz. Serbest pazar ekonomileri 54-61 ▪ Dış maliyet 137 ▪ Piyasalar ve sosyal sonuçları 210-213



Deniz fenerleri kamusal maldır, bu nedenle, ödeme yapmayanların kullanımına mani olmak çok zordur ve pek çok kişi aynı anda faydalanabilir bunlardan.

konma" (tüketicilerin para ödemeden faydalanması) olarak bilinen bu problemde, arz edeni teşvik edecek bir kâr yoktur. Ancak bu mallar için piyasada talep vardır. Özel piyasalar bu malları arz edemeyeceğinden bu tür kamusal mallar genellikle devletler tarafından karşılanır ve maliyeti vergi sistemiyle çıkarılır.

Piyasanın bu tür mal ve hizmetleri arz etmedeki yetersizliği ilk olarak filozof David Hume tarafından 18. yüzyılda fark edildi. Hume'dan etkilenen Adam Smith (s. 61) serbest piyasanın tutkulu bir savunucusu olarak bireyler ya da şirketler için kârlı olmayacağından bu tür kamusal mallar tedarik etmenin devletlerin rolü olduğunu kabullendi.

Kamusal malların piyasa tarafından arz edilmemesine neden olan iki belirgin özelliği var: tüketimden mahrum bırakılmama, yani para ödemeyen tüketicilerin maldan faydalanmasını engellemenin zorluğu ve tüketimde rakip olmama, yani bir kişinin malı tüketmesinin başkasının tüketmesine engel olmaması. Tipik bir örnek sokak lambalarıdır: Hizmet için ödeme yapmayan birinin sokak lambalarından faydalanmasını engellemek neredeyse imkansızdır. Ayrıca bir kişi sokak lambasından faydalandı diye bu başka birinin faydalanmasına kısıt getirmez.

19. yüzyılda sanayi ekonomileri gelişmeye başlayınca ülkelerde özellikle fikri mülkiyet gibi alanlarda hazıra konma problemiyle baş etmek zorunda kalındı. Bilgi ve buluş gibi elle tutulamayan ürünler tüketimden mahrum bırakılmama ve tüketimde rakip olmama gibi özelliklere sahipti; bu nedenle piyasanın bu tür mallarda talebe cevap vermeme ihtimali vardı. Eğer bir şekilde müdahale edilmezse bu durum yeni teknolojilerin geliştirilmesine engel olabilirdi. Yeni bilginin oluşması ve buluşların ardının kesilmemesi için ülkeler patent, telif hakkı ve markaları koruyan yasalar çıkardılar. Pek çok ekonomist kamusal mal tedariğinin hükümetlerin asli görevi olduğunu kabul ediyor, ama bu sorumluluğun kapsamı üzerine tartışmalara devam ediyorlar.

> Zenginlerin az olduğu toplumlarda bu kişiler kamusal ihtiyaçların sağlanmasına büyük oranda katkıda bulunmalıdır.
> **David Hume**



David Hume

"İskoç Aydınlanması"nın simgesi David Hume 18. yüzyılın en etkili filozoflarından biridir. 1711'de Edinburgh'da doğdu. Çok küçük yaşta keskin zekası kendini gösterdi. 12 yaşında Edinburgh Üniversitesi'ne girdi, önce hukuk, ardından da felsefe eğitimi aldı.

1734 yılında Hume Fransa'ya taşındı ve temel felsefi görüşlerini *İnsanın Doğası Üzerine Bir İnceleme* adlı eserinde yazdı. Bundan sonra zamanının büyük bir kısmını edebi ve politik makaleler yazmaya ayırdı. Bu yazılarından ilham alan genç Adam Smith'le arkadaş oldu. 1763'te Hume'a Paris'te diplomatik görev verildi; burada da devrimci Fransız filozof Jean-Jacque Rousseau'yla ile arkadaş oldu. 1768'de tekrar Edinburgh'a yerleşti ve 1776'da 65 yaşında hayata gözlerini yumana kadar burada yaşadı.

Önemli eserleri

1739 *İnsanın Doğası Üzerine Bir İnceleme*
1748 *İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Soruşturma*
1752 *Siyasal Söylevler*

AKIL ÇAĞI 1770–1820

1766

Anne Robert Jacques Turgot ticaretin ve sanayinin **vergilendirmeden** muaf tutulmasını savunur.

1771

Richard Arkwright İngiltere'de **mekanize pamuk fabrikası** kurar ve dünyayı sanayileşmenin hızını belirleyecek makinelerle tanıştırır.

1776

Adam Smith'in klasik eseri *Ulusların Zenginliği* yayımlanır.

1776

Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi, Amerika Birleşik Devletleri parlamentosu tarafından kabul edilir.

1770'LER

David Hume ülkelerin ithal ettiklerinden daha fazlasını ihraç etmeye çalışmalarının yanlış olduğunu savunarak ticarette himayeciliği kınar.

1774

Turgot, Fransa'da maliye bakanı olarak seçilir ve zengin arazi sahiplerini vergilendirerek **vergi sisteminde reform** girişiminde bulunur.

1776

James Watt'ın ilk buharlı makinelerinin İngiliz fabrikalarına girmesi, **Sanayi Devrimi**'nin başlangıcı olarak belirlenir.

1780'LER

Smith'in **ticaretin serbestleştirilmesine** yönelik teklifleri İngiliz Başbakan Genç William Pitt tarafından kabul edilir.

Dünyanın büyük bir bölümü 18. yüzyılın sonuna doğru muazzam bir siyasi değişim geçiriyordu. Sözde Akıl Çağı'nın ürettiği buluşlar, malların üretim yöntemlerini dönüştürecek yeni teknolojilere yol açmıştı. Aynı zamanda politik filozoflar, hem Eski hem de Yeni Dünya'da sosyal yapılar üzerinde derin izler bırakacak Fransa ve Kuzey Amerika'daki devrimlerin esin kaynağı oldular. Ekonomi alanında ise yeni bir bilimsel yaklaşım, himaye altındaki ticaretle yönetilen ve zenginliklerini korumak için ihracata güvenen eski merkantilist görüşü altüst ediyordu. 1815'te Napolyon Savaşları'nın sona ermesiyle Avrupa ve özellikle Britanya, daha önce görülmemiş bir ölçekte sanayileşmeye başladı. Hızla gelişmekte olan yeni dünyanın taleplerini tanımlayacak ve karşılayacak yeni bir ekonomik yaklaşıma ihtiyaç duyuluyordu.

Rasyonel ekonomi insanı

Bu zorlu görevin üstesinden başarıyla gelen, İskoçyalı ekonomist Adam Smith'ti (s. 61). Smith'in John Locke ve David Hume (s. 47) gibi İngiliz aydınlanma düşünürlerinin çalışmaları üzerindeki hakimiyeti, bu konuya öncelikle ahlaki açıdan yaklaşmasına neden oldu. Bununla birlikte, 1776'da yayımlanan ünlü eseri *Ulusların Zenginliği*'nde piyasa ekonomisinin kapsamlı bir analizini ve bunun halkın ekonomik refahına olan katkısını anlattı. Tezinin odak noktası ise "rasyonel ekonomik insan" kavramıydı. Smith bireylerin toplumun iyiliğini düşünerek değil, akla dayanarak ve kişisel çıkarlarını gözeterek ekonomik kararlar aldığını savunuyordu. Bireylerin rekabetçi piyasaların olduğu özgür bir toplumda bu şekilde hareket etmesine izin verildiğindeyse "görünmez bir elin" ekonomiyi herkesin yararına olacak şekilde yönlendirdiğini öne sürüyordu. Bu, Smith'in refahı ve özgürlüğü temin etmenin yolu olarak savunduğu, serbest piyasanın ilk detaylı tanımıydı. Smith'in bu çalışması, ekonominin bir bilim dalı olarak gelişmesinde genellikle önemli bir dönüm noktası olarak kabul edilir. Kurulmasına yardımcı olduğu bu ekonomi yaklaşımı sıklıkla "klasik" ekonomi olarak anılır. Smith'in rekabetçi piyasa ekonomisi analizi aslında bugün bildiğimiz haliyle kapitalizmin bir tanımıydı. Bununla birlikte, *Ulusların Zenginliği*

1789
Paris'teki **Bastille** hapishane baskını Fransız Devrimi'ni harekete geçirir.

1791
Jeremy Bentham, "çoğunluğun mutluluğunu" hedefleyen **faydacılık** teorisini öne sürer.

1795
Edmund Burke ücret ve fiyatların düzenlenmesinde devlet müdahalesini eleştirir.

1798
Thomas Malthus nüfusun kaynaklardan daha hızlı artması halinde oluşacak tehlike ve bunun getireceği acıya dikkat çeker.

1803
Jean-Baptiste Say, **Say Piyasalar Kanunu**'nu ileri sürer: Ekonomide hiçbir zaman talep eksikliği veya mal fazlalığı olmaz.

1817
David Ricardo serbest ticareti ve işgücünün uzmanlaşması gerektiğini savunarak 19. yüzyıl **klasik ekonomisinin** temellerini atar.

1819
Jean Charles Léonard de Sismondi **konjonktürleri** ve uzun vadeli büyüme ile kısa vadeli iniş çıkışlar arasındaki farkı tanımlar.

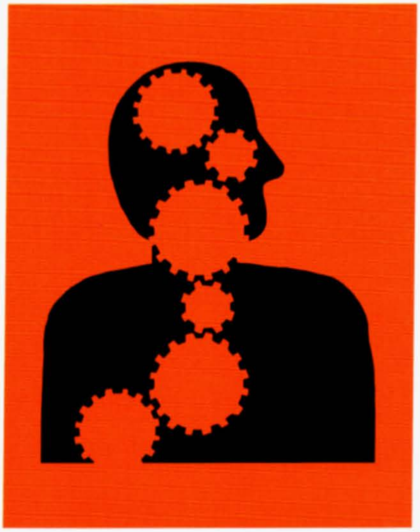
1819
ABD sürekli bir büyüme döneminden sonra **ilk büyük mali krizini** yaşar.

çalışması bir bütün olarak ekonominin tanımının ya da bir diğer deyişle "makroekonominin" çok ötesindeydi. Eser ayrıca iş bölümü ve işbölümünün büyümeye katkısı ile malların değerlerinin belirlenmesinde hangi faktörlerin etkili olduğu konularını da ele alıyordu. Bu eserin yayımlanması, İngiltere'de Sanayi Devrimi'nin, yani dinamik yeni teknoloji ve yeniliklerin yardımıyla hızla artan bir ekonomik büyüme ve refah döneminin başlangıcına denk geldi. Smith'in fikirleri, ekonominin nasıl yürüdüğünü ve bundan en iyi nasıl faydalanılabileceğini öğrenmek isteyen istekli bir kitle tarafından benimsendi ve çalışmaları, sanayileşmiş bir toplumda ekonominin yönetimiyle ilgili sorulması gereken soruları yönelttiği için büyük etki yarattı. Smith, özellikle kapitalist bir toplumda devletin yerini sorguladı ve devletin kısıtlı rolü olması gerektiğini savundu.

Himayeciliği sonlandırmak

İngiliz politik ekonomist David Ricardo (s. 84), Smith'in en etkili takipçilerindendi. Serbest ticaretin sadık savunucusu olan Ricardo, tüm ülkelerin -daha az verimli olanların bile- serbest ticaretten nasıl yararlanabileceğini göstererek himayeciliğe son darbeyi vurdu. Ricardo ayrıca, kamu harcama ve borçlanmalarının ekonomiyi nasıl etkilediğini eleştirdi. Günümüzde, nüfusun onu besleyecek kaynaklardan daha hızlı büyümesi halinde yaşanacak acılar hakkındaki karamsar öngörüleriyle tanınan bilim insanı ve İngiliz bir rahip olan Thomas Malthus da (s. 69) Smith'in takipçilerindendi. Smith'in birçok fikri Fransız fizyokrat ekolü tarafından, özellikle adil vergilendirme sistemini savunan Anne Robert Jacques Turgot (s. 65) ve François Quesnay (s. 45) ile piyasa ekonomisinde arz ile talep arasındaki ilişkiyi ilk defa tanımlayan Jean-Baptiste Say (s. 75) tarafından benimsendi.

Tabii ki herkes Smith'le aynı fikirde değildi ve 19. yüzyılda tamamen serbest bir piyasaya dayanan kapitalist ekonomi görüşüne güçlü bir tepki oluşacaktı, ancak yine de erken sanayi dönemi klasik ekonomistlerinin sorduğu sorular günümüzde hala ekonominin odağını oluşturuyor.



İNSAN SOĞUK, RASYONEL BİR HESAP MAKİNESİDİR

EKONOMİK İNSAN

KISACA

YAKLAŞIM
Karar alma süreçleri

ÖNEMLİ DÜŞÜNÜR
Adam Smith (1723-1790)

ÖNCE
MÖ 350 dolayları Yunan filozof Aristo yaratılıştan gelen kişisel çıkarın ekonomik karar almada birincil etken olduğunu öne sürer.

1750'ler Fransız ekonomist François Quesnay kişisel çıkarın bütün ekonomik faaliyetlerin arkasındaki başlıca motivasyon olduğunu öne sürer.

SONRA
1957 ABD'li ekonomist Herbert Simon insanların her konu hakkında var olan tüm bilgileri elde etmelerinin ve sindirmelerinin mümkün olmadığını ve bu nedenle rasyonelliklerinin "sınırlı" olduğunu savunur.

1992 ABD'li ekonomist Gary Becker ayrımcılık, suç ve insan sermayesi alanlarındaki rasyonel seçimler üzerine yaptığı çalışmasıyla Nobel Ödülü alır.

Bireyler olarak **kendi çıkarımızı gözetiriz.**

↓

Ürün ve hizmet tüketerek ve hedeflerimize ulaşarak **kişisel refahımızı** iyileştirmeyi amaçlarız.

↓

Kararlarımızı hangi eylemlerin fazla maliyetli olmadan amaçlarımıza ulaşmamıza yardım edeceğini **hesaplayarak ve bilgi toplayarak** alıyoruz.

↓

İnsan soğuk, rasyonel bir hesap makinesidir.

Ekonomik modellerin birçoğunun temelini, insanların özünde rasyonel ve kişisel çıkarını gözeten varlıklar olduğu varsayımı oluşturur. Bu insana *Homo Economicus* ya da "ekonomik insan" denir. Erkekler ve kadınlar için eşit derecede geçerli olan bu fikir, her bireyin kişisel refahını azami seviyeye çıkaracak kararları, var olan tüm gerçekleri mantıklı bir şekilde değerlendirerek aldığını varsayar. Bireyler bu süreçte en az çabayla en çok faydayı (tatmini) sağlayan seçeneği seçer. Bu fikir ilk defa 1776 yılında *Ulusların Zenginliği* adlı eserinde Adam Smith tarafından ifade edilmiştir.

Smith'in esas düşüncesi, insani ekonomik etkileşimin temelde kişisel çıkar tarafından yönetildiğiydi ve fikrini "Akşam yemeğimizi kasabın, bira üreticisinin ya da fırıncının cömertliği nedeniyle değil, kendi çıkarlarını gözettikleri için yiyebiliyoruz" örneğiyle savunuyordu. Mal ve hizmet sağlayanlar, rasyonel kararlar alırken kendi kârlarını azami seviyeye çıkarmanın yolunu ararlar; bu durumun akşam yemeğimizi sağladığı gerçeği ise onları pek ilgilendirmez.

Smith'in fikirleri 19. yüzyılda İngiliz filozof John Stuart Mill (s. 95) tarafından geliştirildi. Mill, insanların zenginlik sahibi olmayı arzulayan

Ayrıca bkz. Serbest piyasa ekonomisi 54-61 ▪ Ekonomik balonlar 98-99 ▪ Ekonomi ve gelenek 166-167 ▪ Piyasalar ve sosyal sonuçlar 210-213 ▪ Rasyonel beklentiler 244-247 ▪ Davranışsal ekonomi 266-269

varlıklar olduğuna inanıyordu ve zenginlikten kastı sadece para değil, aynı zamanda iyi olan her şeyi elde etmekti. Bireylerin mümkün olan en yüksek refah düzeyine ulaşma isteğiyle motive olduğunu, ancak aynı zamanda bu hedeflere ulaşmak için mümkün olan en az çabayı gösterdiklerini ifade ediyordu.

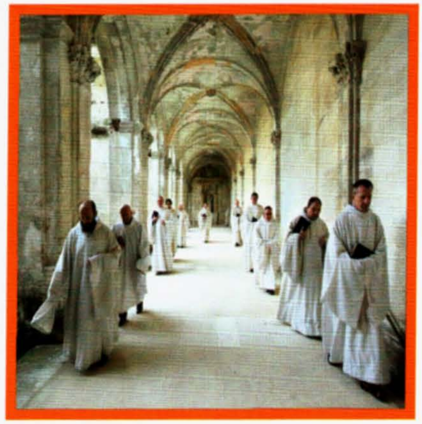
Maliyetler ve faydalar

Günümüzde *Homo Economicus* fikri, rasyonel seçim teorisi olarak anılıyor. Bunun anlamı, insanların her türlü ekonomik ve sosyal kararı maliyetleri ve faydaları değerlendirerek alması. Örneğin banka soyma eylemini değerlendirirken bu suçu işleyip işlememe yönünde karar vermeden önce, oluşacak faydalar (artan zenginlik, diğer suçlulardan daha fazla saygı görmek) ve maliyetler (yakalanma riski ve baskını planlarken harcanacak emek) hesaplanabilir.

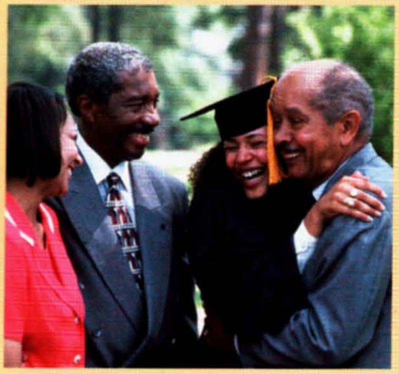
Eğer eylemler, bir amaca ulaşma hedefiyle, maliyet ve faydaların aklı başında bir şekilde hesaplanması sonucunda uygulanıyorsa ekonomistler bu eylemlerin rasyonel olduğunu varsayarlar. Ekonomi biliminin, amacın kendisiyle ilgili söyleyecekleri azdır. Hatta bazı amaçlar birçok insana oldukça mantıksız gelebilir. Örneğin onaylanmamış performans artırıcı ilaçların insan bedenine enjekte edilmesi birçoğumuza tehlikeli bir karar olarak görünse de birçok atlet için bu -en iyisi olma isteği düşünüldüğünde- rasyonel bir karar olabilir.

Homo Economicus fikrinin gerçekçi olup olmadığı bazı kişiler tarafından sorgulandı. Bu fikrin, karar alma aşamasında ilgili her etmeni düşünüp tartamayacağımız gerçeğini göz ardı ettiğini, çünkü dünyanın her eyleminin maliyetinin ve faydasının hesaplanması için ihtiyaç duyulan tüm gerçeklerin toplanıp değerlendirilemeyecek kadar karmaşık olduğunu savunuyorlardı. Gerçek hayatta ise çoğunlukla geçmiş tecrübemize, alışkanlıklarımıza ve göz kararına dayanarak hızlı kararlar alıyoruz.

Bu teori ayrıca, uzun ve kısa vadeli hedefler birbiriyle çeliştiğinde sekteye uğrar. Örneğin kişi sağlıksız bir seçim olduğunu bilerek açlığını hızlıca bastırmak adına sağlıksız bir hamburgeri satın alabilir. Davranışsal ekonomistler ise insanların seçimlerini yaparken *Homo Economicus* kavramına göre farklı gelişen davranış yollarını keşfetmeye başladılar bile. "Ekonomik insan" fikri bireysel davranışı açıklamak için bütünüyle doğru olmayabilir, ancak birçok ekonomist kârı maksimize eden şirketlerin eylemlerini analiz etmek için bu fikrin hala yararlı olduğunu savunuyor.



Oruç ve ibadet dolu bir yaşam sürdüren, ahiret beklentisiyle dünya nimetlerini reddeden keşişler, başkaları amaçları hakkında ne düşünürse düşünsün kendi inançları dahilinde rasyonel davranıyorlar.



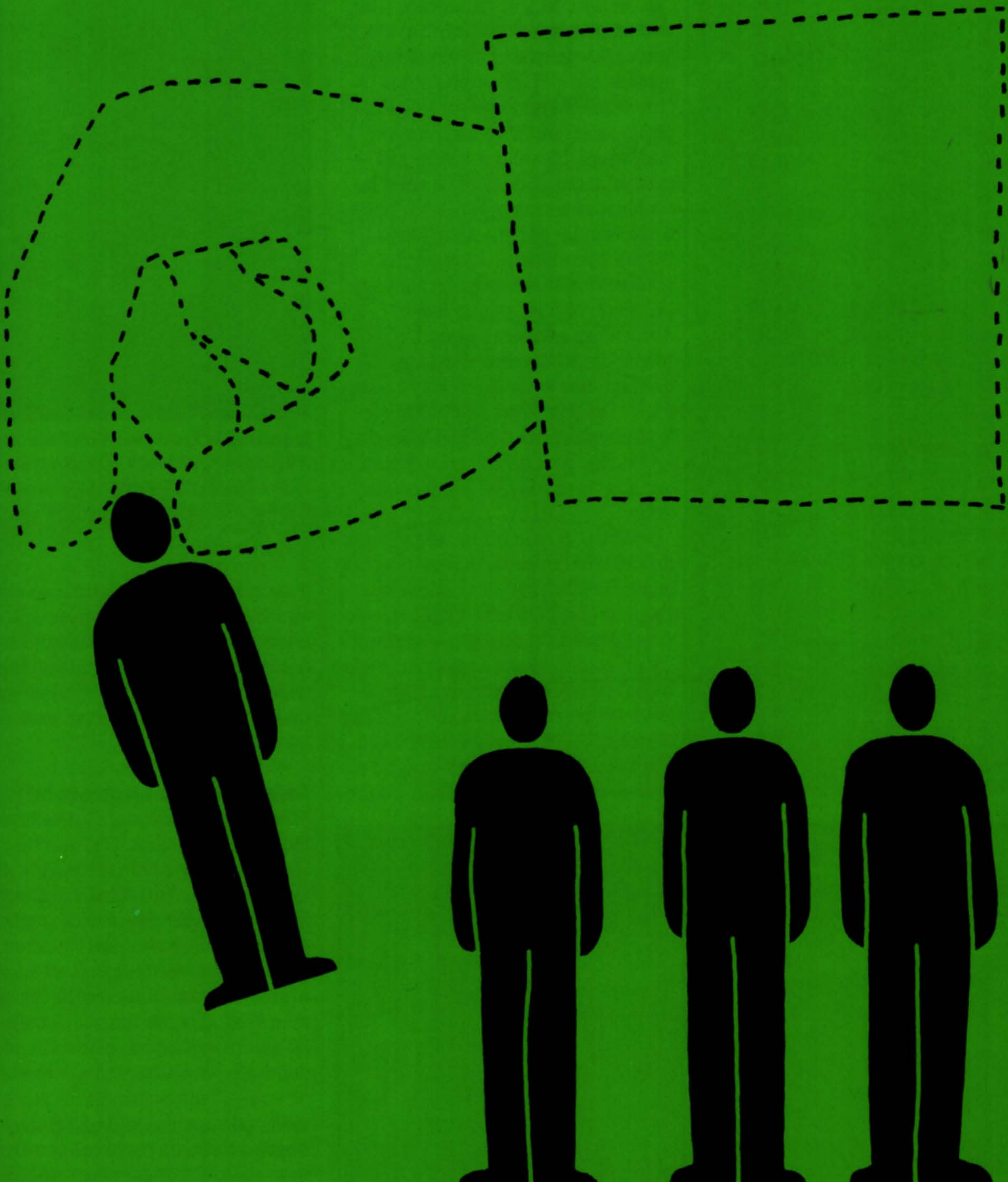
Becker'e göre ebeveynlerin çocuklarına özellikle eğitim alanında yaptıkları yatırımlar, ekonominin sermaye birikiminin önemli bir kaynağı.

Aile ekonomi

ABD'li ekonomist Gary Becker (d. 1930) genellikle sosyolojiyle alakalı alanlara ekonomiyi uygulayan ilk ekonomistlerden biriydi. Becker, aile hayatını ilgilendiren kararların maliyetlerin ve faydaların değerlendirilerek alındığını savunur. Örneğin evliliği bir piyasa olarak gören Becker, bu kapsamda ekonomik niteliklerin, partnerlerin eşleşmesini nasıl etkilediğini analiz etti ve ayrıca aile bireylerinin sevgiden ziyade parasal bir ödül elde etme ümidiyle kişisel çıkardan dolayı birbirlerine yardım edecekleri sonucuna vardı. Becker çocuklara, geleneksel emeklilik birikimine göre genelde daha iyi bir getiri oranı sağladığı gerçeğiyla yatırım yapıldığına inanıyordu. Çocuklarsa ailelerine yardım etmelerini taahhüt edecek vicdan azabı, zorunluluk, görev bilinci ve sevgi duygularıyla yetiştiriliyorlardı, çünkü çocukların ebeveynlerine bakmaları yasalarla zorlanamıyordu. Bu sebeple refah durumunun fertlerin birbirine olan bağlılığını azaltması nedeniyle ailelere zarar verdiği söylenebilir.

PİYASANIN GÖRÜNMEZ ELİ DÜZENİ SAĞLIYOR

SERBEST PİYASA EKONOMİSİ



KISACA

YAKLAŞIM
Piyasalar ve şirketler

ÖNEMLİ DÜŞÜNÜR
Adam Smith (1723-1790)

ÖNCE
1714 Hollandalı yazar Bernard Mandeville, kişisel çıkarı gözetmekten doğabilecek istenmeyen sonuçlara dikkat çeker.

1755-1756 İrlandalı bankacı Richard Cantillon "kendiliğinden düzen"in bir versiyonunu anlatır.

SONRA
1874 Léon Walras arz ve talebin nasıl genel dengeye ulaştığını anlatır.

1945 Avusturyalı ekonomist Friedrich Hayek piyasa ekonomilerinin etkin bir düzen yarattığını savunur.

1950'ler Kenneth Arrow ve Gérard Debreu serbest piyasaların sosyal olarak en uygun sonuçları doğurduğu koşulları tanımlar.

İskoç düşünür Adam Smith'e göre Batı, 18. yüzyıldan önce ulusların kırsal ya da tarımsal toplumlardan ticari toplumlara dönüşmesiyle büyük bir devrime atıldı. Ortaçağda şehirler gelişmiş ve yollar yavaş yavaş şehirlere bağlanmaya başlamıştı. İnsanlar şehirlere mal ve taze ürün getiriyordu ve pazarlar satın alma ve satma eylemleriyle birlikte hayatın bir parçası haline gelmişti. Bilimsel yenilikler, yeni iş yapma yöntemleriyle birlikte güvenilir ve kabul gören ölçü birimlerinin ve Avrupa'nın sınırlarını çizen birçok prensliğin birleşmesinden oluşan merkezi ulus devletlerin ortaya çıkmasını sağladı. Yeni özgürlüğün tadını çıkaran halk sadece derebeyleri için değil, artık kendi kişisel kazançları için de mal takası yapmaya başladı.

Smith, büyük bir ihtiyaç veya israf olmadan insanların istediklerini yapabildikleri, alabildikleri ve satabildikleri bir piyasada, özgür bireylerin eylemlerinin düzenli ve istikrarlı bir piyasanın oluşmasını nasıl sağladığını merak ediyordu. Bir tür yönlendiren olmadan bütün bunlar nasıl oluyordu? 1776'da yayımlanan kült eseri *Ulusların Zenginliği*'nde bu soruların cevabını aradı. İnsan, özgür durumda, rekabet ve kazanma arzusu içindeyken bile "niyetiyle ilgili olmayan bir sonucun oluşmasına yardımcı olmak üzere görünmez bir el tarafından yönlendirilir" ve farkında bile olmadan toplumun çıkarına hareket eder.



Mandeville'in *Arıların Masalı* eseri, arıların kişisel çıkarlarına yönelik davranışlarının kovanın yararına dokunduğu gibi, insanların da kişisel çıkarlarını gözettiklerinde, toplumun tümüne fayda sağladıkları fikrini inceliyordu.

Laissez-faire ekonomisi

"Kendiliğinden düzen" fikri yeni bir fikir değildi. Bu fikir, 1714 yılında Hollandalı yazar Bernard Mandeville tarafından "Arıların Masalı" şiirinde ileri sürülmüştü. Şiir, arıların "ahlaksızlıkları" (kişisel çıkarları gözeten davranışları) üzerinden bir arı kovanının hikâyesini anlatıyordu. Ne zaman ki arılar erdemli olmaya başladılar, yani kendi kişisel çıkarları için değil, kovanın iyiliği için hareket et-



Solda görülen Londra'daki Covent Garden Pazarı, 1774 yılında resmedilmiş. Smith, toplumun eşitlenmesi için pazarların çok önemli olduğunu düşünüyordu. İnsanlar, satın alma ve satma özgürlüğüyle "doğal serbestliği" yaşayabilirdi.

Ayrıca bkz. Ekonomik insan 52-53 ▪ İşbölümü 66-67 ▪ Ekonomik denge 118-123 ▪ Rekabetçi piyasa 126-129 ▪ Yaratıcı yıkım 148-149 ▪ Ekonomik liberalizm 172-177 ▪ Piyasalar ve sosyal sonuçları 210-213



meyi denediler, işte o zaman arı kovanı çöktü. Smith'in kişisel çıkar hakkındaki düşüncesi, kötü niyetli bir düşünce değildi. İnsanların pazarlık ve takas yapmaya, durumlarını iyileştirmeye eğilimli olduklarını öngörüyordu. Smith'e göre, insanlar, ahlaki kısıtlamalarla hareket eden ve rekabette "adil oyun" prensibini benimseyen sosyal varlıklardı.

Smith, devletlerin ticarete karışmamaları gerektiğine inanıyordu ve bu fikir, filozof David Hume (s. 47) dahil etrafındaki diğer İskoçyalı düşünürler tarafından da benimseniyordu. Eski bir Fransız yazar olan Pierre de Boisguilbert *laisse faire la nature* (doğayı rahat bırak) diyerek aslında "ticareti rahat bırak" demeye çalışıyordu. Laissez-faire kalıbı ekonomi biliminde devletin en az düzeyde müdahalesini savunmak için kullanılır. Smith devletin savunma, adalet ve özel piyasaların sunamadığı yol gibi bazı "kamusal malları" (s. 46-47) sağlamada önemli bir rolü olduğunu düşünüyordu.

Smith'in öngörüsü özünde iyimserdi. İngiliz filozof Thomas Hobbes geçmişte güçlü bir otoritenin eksikliğinde insan hayatının "edepsiz, yabani ve kısa" olacağını savunmuştu. Britanyalı ekonomist Thomas Malthus (s. 69) ise piyasayı inceleyerek artan zenginliğin doğrudan bir sonucu olarak kitlesel açlık yaşanacağını öngördü. Smith'ten sonra Karl Marx (s. 105) da piyasanın devrime yol açacağı öngörüsünde bulundu. Bununla birlikte Smith, toplumu tamamen fonksiyonel ve hayali bir makine gibi kusursuz işleyen bir yapı, ekonominin bütününü ise başarılı bir sistem olarak görüyordu. Smith, beş ciltlik çalışmasında "görünmez el"den sadece bir defa bahsetmişti, ama yine de varlığı sıklıkla hissediliyordu. Smith çalışmasında, kendi oluşturduğu "tam özgürlük" sisteminin nasıl olumlu sonuçlar yaratacağını tanımladı. Öncelikle bu sistem insanların istediği malları sağlıyordu. Eğer bir ürüne gelen talep, bu ürünün arzını aşıyorsa, tüketiciler fiyatları artırmak için birbirleriyle yarışır. Bu durum, daha çok mal sağlamak üzere birbirleriyle rekabet eden üreticiler için de bir kâr fırsatı yaratır.

Smith'in bu argümanı, zamana yenik düşmeyerek hala geçerliliğini korumaktadır. 1945 tarihli ve *Toplumda Bilginin Kullanımı* başlıklı çalışmasında Avusturyalı ekonomist Friedrich Hayek (s. 177) fiyatların, bireylerin yerel bilgilerine ve isteklerine göre nasıl değiştiğini ve bunun piyasada talep ve arz edilen miktarları nasıl değiştirdiğini gösterdi. Hayek,

bir merkezi planlamacının bu kadar dağılmış bilgiyi bir araya getirmesinin beklenemeyeceğini ifade ediyordu. Komünizmin Doğu Avrupa'da yıkılmasının nedeninin merkezi planlamanın insanların istediği malları temin edememesi olduğuna inanılıyor. Smith'in ilk fikrine, piyasanın sadece zenginlerin istediği malları sağlayabileceği ve bu durumda fakirlerin isteklerini göz ardı edeceği gerçeği gibi bazı eleştiriler yöneltildi. Smith'in yaklaşımı ayrıca zararlı isteklere de karşılık veriyordu: Piyasa uyuşturucu bağımlılığını körükleyebilir ve obeziteyi teşvik edebilirdi.

Adil fiyatlar

İkinci olarak Smith, piyasa sisteminin "adil" fiyatlar oluşturduğuna ve her malın, sadece bu malı üretmekte harcanan emeği yansıtan doğal bir fiyatı olduğuna inanıyordu. Bir ürünü elde etmek için kullanılan toprağın doğal kirasını, imalatı için harcanan sermayenin doğal kârını ve kullanılan işgücünün doğal ücretini elde etmesi gerektiğini düşünüyordu. Piyasa fiyatları ve getiri oranları, kıtlık hallerinde olabileceği gibi bazı zaman dilimlerinde doğal seviyelerinden farklılık gösterebilirdi. Böyle bir durumda, kazanç için yeni fırsatlar doğar ve fiyatlar artar; rekabetin piyasaya yeni işletmeler getirmesiyle fiyatlar tekrar doğal seviyelerine geriler. Eğer bir sanayi kolu talepte ani bir düşüş yaşamaya başlarsa, fiyatlar ve ücretler düşer; ama başka bir sanayi dalı da büyümeye başlarsa, işçileri çekebilmek için daha yüksek ücretler sunar. Uzun vadede Smith, "piyasa" ve "doğal" fiyatların aynı olacağını savunuyordu: Modern ekonomistler bu duruma denge adını verdi.

Fiyatlar adil olacaksa rekabetin olması önemlidir. Smith, devletlerin dış ticareti kontrol etmesini talep eden ve merkantilist sistem içinde oluşan tekellere şiddetle karşı çıkıyordu. Bir malın tek bir tedarikçisi olduğu zaman, bu tedarikçi malın fiyatını sürekli olarak doğal seviyesinin üzerinde tutabilirdi. Smith, piyasada bir ürünü satan iki bakkal yerine 20 bakkal olması halinde bu piyasanın daha rekabetçi olacağını düşünüyordu. Öneminin altını çizdiği etkin rekabet ve piyasaya girmek için düşük kotalar da fiyatların daha düşük olmasını sağlıyordu. Bu bulgular birçok ana akım ekonomistin rekabet hakkındaki görüşlerinin temelini oluşturuyordu. Ancak Avusturyalı ekonomist Joseph Schumpeter (s. 149) gibi muhalifler, fazla rekabet olmasa dahi yeniliklerin fiyatları düşürebileceğini ifade ediyordu. Daha düşük fiyata daha kaliteli ürünler sunan mucitler ortaya çıkınca var olan işletmeler yaratıcı bir yıkım fırtınası içerisinde bozguna uğrar.

> Tüketim, tüm üretimin yegane amacı ve sonucudur.
> **Adam Smith**

Adil gelir

Smith aynı zamanda piyasa ekonomilerinin adil gelirler yarattığını ve bu



Smith, işgücü, toprak sahipleri ve sermayenin (burada at ve sabana yapılan yatırım) ekonomik sistemin işlemesi ve büyümesi için nasıl birlikte çalıştıklarını anlattı.

gelirlerin sürdürülebilir "dairesel akış" kapsamında mal almak için harcanabileceğini savunuyordu. Bu dairesel akışa göre ödenen maaşlar, işçiler mal satın aldığında ekonomiye geri dönüyor ve ödedikleri süreci tekrarlayıp maaş olarak işçilere geri dönüyordu. Üretim tesislerine yatırılan sermaye, işgücünün verimliliğini artırmaya yardımcı olur ve böylece işverenler daha yüksek ücret ödeyebilirler. İşverenler, eğer daha yüksek ücret ödeyebiliyorlarsa, bunu yapacaklardır, çünkü işçileri kapmak üzere bekleyen diğer işverenlerle rekabet içindedirler.

Sermayeye tekrar dönersek Smith, sermayenin yatırımlar aracılığıyla elde edeceği kârın yaklaşık olarak faiz oranına eşit olduğunu belirtir. Bunun nedeni, işverenlerin kârlı fırsatlara yatırım yapmak amacıyla fon borçlanmak üzere birbirleriyle yarışmalarıdır. Zaman içinde sermaye biriktikçe ve kâr fırsatları azaldıkça, herhangi bir alandaki kâr oranı da düşer. Gelirler arttıkça ve daha çok arazi kullanıldıkça, kiralar da yavaş yavaş artar.

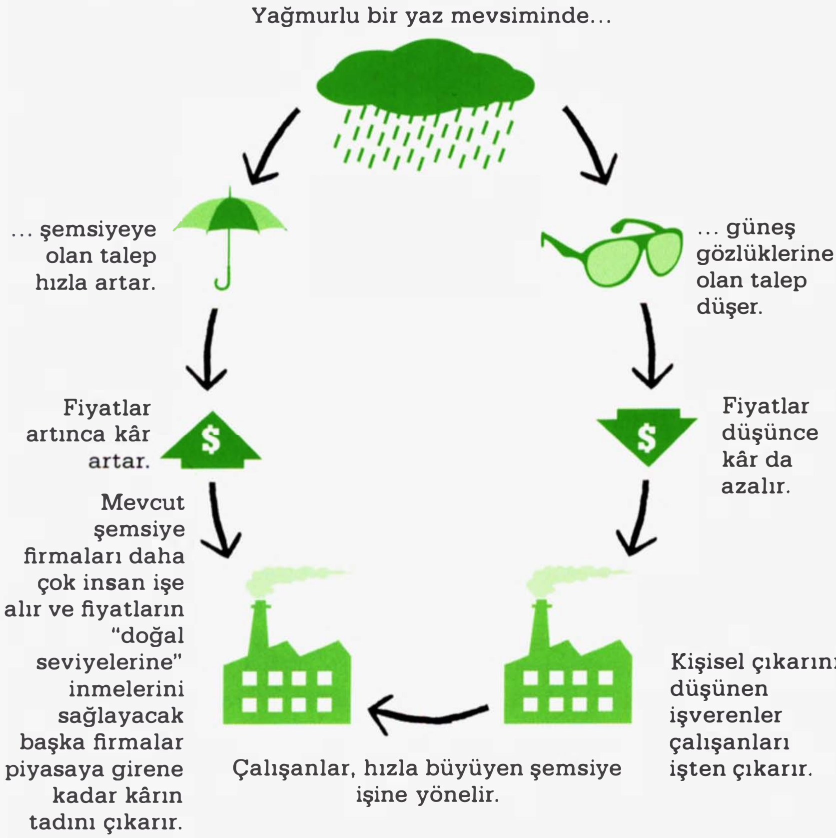
Smith'in toprak, işgücü ve sermaye arasındaki bağı deşifre etmesi bir dönüm noktasıydı. Düşünür, işverenlerin gelirleriyle ilgili daha tutumlu olduklarına ve birikimlerini sermaye olarak yatırdıklarına, bunun yanı sıra işçilerin ve toprak sahiplerinin gelirlerini tüketme eğiliminde olduklarına dikkat çekti. Smith, ücretlerin "yetenek, beceri ve takdir" seviyelerine göre değişkenlik gösterdiğini ve verimli (tarım ve imalatla uğraşan) ve verimsiz (ana işi destekleyen hizmetleri sunan) olarak nitelendirdiği iki farklı işgücü tipi olduğunu savundu. Günümüzün piyasa sisteminin adaletsiz sonuçları, Smith'in varsayımlarının oldukça uzağında görünüyor.

Ekonomik büyüme

Smith, görünmez elin ekonomik büyümeyi teşvik ettiğini iddia ediyordu. Büyümenin kaynağı ise iki türlüydü. Bunların ilki, işbölümünden (s. 66-67) elde edilen verimlilikti. Ekonomistler bunu "Smith büyümesi" olarak adlandırırlar. Daha fazla mal üretilip tüketildikçe, ekonomi büyür; aynı zamanda piyasalar da büyür. Piyasalar büyüdükçe işgücünün uzmanlaşması için daha fazla fırsat doğar.

Büyümenin ikinci lokomotifi ise, tasarruf ve kâr fırsatları sayesinde oluşan sermaye birikimiydi. Smith, büyümenin sadece ticari başarısızlıklar, sabit sermayeyi korumak için gereken kaynakların eksikliği, yetersiz bir mali sistem (banknotla altına

Bir piyasadaki talep, çeşitli nedenlerden dolayı değişebilir. Talep değiştiğinde piyasa, arzı değiştirerek karşılık verir. Bu etkileşim kendiliğinden gelişir. Kişisel çıkarının peşinde olanların arasındaki rekabeti teşvik eden bir piyasa içinde, görünmez bir elin müdahalesine veya bir plana ihtiyaç duyulmaz.



> Akşam yemeğimizi kasabın, bira üreticisinin ya da fırıncının cömert olmaları sayesinde değil, kendi çıkarlarını gözetmeleri sayesinde yiyebiliyoruz.
> **Adam Smith**

oranla daha fazla büyüme sağlanıyor) ve verimsiz işgücü oranının yüksekliği nedeniyle oluşmayacağını söyledi. Smith, sermayenin ticaret ile ulaşımdan ziyade imalat için, imalattan ziyade tarım için kullanıldığında daha verimli olduğunu iddia etti. Sonuç olarak ekonomi zengin ve sabit bir duruma gelene kadar büyümeye devam edecekti. Smith bulgularında, daha önce Schumpeter büyümesinin tanımlanmasında önemli olduğu belirtilen teknoloji ve inovasyonun rolünü ise hafife aldı.

Klasik ekonominin mirası

Smith'in sistemi oldukça kapsamlıydı. Bu sistem küçük (mikroekonomik) detayları olduğu kadar büyük (makroekonomik) resmi de dikkate alıyordu. Kısa ve uzun vadeli durumları inceleyen sistemin analizi de hem statik (ticaretin durumu) hem de dinamikti (hareket halindeki ekonomi). Sistem, çiftçi ve fabrika sahibi gibi girişimcileri emek sağlayıcılardan ayırarak işçiler olarak bilinen sınıfı ele alıyordu. Temelde bu sistem, sermaye, işgücü ve toprak gibi üretim etmenlerine ve bunların getirilerine odaklanan klasik ekonominin parametrelerini oluşturdu. Daha sonra serbest piyasa teorisi, ekonominin fiyatlarının nasıl sabit bir dengeye ulaşabileceğini gösteren denge teorisiyle birlikte farklı "neoklasik" bir form aldı. Léon Walras (s. 120) ve Vilfredo Pareto (s. 133) gibi ekonomistler matematiği kullanarak Smith'in görünmez elinin sosyal olarak tüm topluma yararlı olacağı iddiasına farklı bir açıdan baktılar. Kenneth Arrow ve Gérard Debreu de (s. 208-211) serbest piyasaların bunu nasıl yaptığını, ancak bunun için gereken aslında koşulların ne kadar zorlu olduğunu ve gerçekle pek de bağdaşmadığını gösterdiler.

> Devletin, halkın cebindeki paraları alma sanatını öğrendiği kadar çabuk öğrenilen başka bir sanat yoktur.
> **Adam Smith**

Ancak hikayenin sonu bu değildi. İkinci Dünya Savaşı sonrasında laissez-faire (bırakınız yapsınlar) fikri kış uykusundaydı. Ancak 1970'lerden itibaren ekonomilere devletin müdahalesini savunan Keynesçi politikalar çöktüğünde laissez-faire fikri tekrar canlanmaya başladı. Bu yeniden dirilmenin işaretleriyse müdahaleci devletlerin yararları hakkında şüpheleri olan ve sosyal gelişmenin serbest piyasalar aracılığıyla sağlanabileceğini savunan Milton Friedman (s. 199) ile Avusturya Ekolünden özellikle Friedrich Hayek'in (s. 177) piyasa ekonomisi üzerine yaptığı çalışmalarda görülebilir. Keynesçiler de piyasaların gücünü kabul ediyordu, ama onlara göre piyasaların en iyi şekilde işlemesi için hafifçe dürtülmeye ihtiyaçları vardı.

Serbest piyasa yaklaşımı, rasyonelliğin rolü ve rasyonel beklentilere (s. 244-247) dayanan 1960'ların ve 1970'lerin teorilerinden büyük destek aldı. Örneğin halkın seçimi teorisi, devleti, kendi çıkarlarını en üst düzeye çıkaran ve toplumun iyiliğine önem vermeden para kazanan ("rant arayan") çıkarcı bireylerden oluşan bir grup olarak tanımlıyordu. Yeni klasik makroekonomi ise Smith'in piyasaların her zaman kendi yolunu kendi bulduğu varsayımını kullanıyor ve üzerine insanların ve devletlerin eylemlerinin gelecekteki etkilerini görebilecekleri ve ekonomik sistemin



Hindistan'ın Kerala şehrindeki gibi bu tip yerel pazarlar, Smith'in serbest piyasa üzerine bilinen görüşlerinin hepsini ortaya koyuyor ve arz ile fiyatların talebe göre nasıl doğal olarak şekillendiğini gösteriyor.



nasıl çalıştığını anlayabilecekleri ve bu durumda devletin müdahalesinin işe yaramayacağı fikrini ekliyordu. Bugün birçok ekonomist piyasaların çökebileceğine inanıyor ve bu nedenle bir piyasadaki çeşitli katılımcıların ellerindeki bilgiler arasındaki farklılıklara odaklanıyor. George Akerlof, *Limon Piyasası* (s. 274-275) adlı eserinde bu duruma atıfta bulunur. Davranışsal ekonomistler de rasyonellik (s. 266-269) düşüncesini tamamen sorgulayarak insanların akılsızlıklarını piyasaların çökme nedeni olarak gördüler.

Smith, serbest piyasaların yarattığı eşitsizlikleri öngörmemişti. "Adalet" mefhumu, borsalarda ve para piyasalarında artık neredeyse konuyla alakasız hale geldi.

Laissez-faire meselesi, ekonomistleri siyasi açıdan birbirlerinden ayırır. Sağ görüşlü olanlar laissez-faire fikrini benimserken, solda yer alanlarsa Keynesçi müdahaleye katılır. Günümüzde ise bu hala ekonominin başlıca tartışma konularından biri olmaya devam ediyor.

2007-2008 dönemindeki mali kriz bu tartışmayı tekrar körükledi. Serbest piyasacılar konjonktürler üzerine olan teorilerinin doğrulandığını düşünürken, Keynesçiler piyasanın çöküşüne dikkat çekti. Bu çöküşü daha önceden öngören ABD'li ekonomist Nouriel Roubini (d. 1959) ise "onlarca yıllık serbest piyasa tutuculuğunun, bu çöküşün temellerini attığını" söylerken, Smith'in fikirlerini çarpıtanları kastediyordu.

"İnsan toplumu, özellikle soyut ve felsefi açıdan dikkatlice baktığımızda kocaman ve harika bir makineye benzer."
Adam Smith



Adam Smith

Modern ekonominin kurucusu olan Adam Smith, babasının vefatından altı ay sonra, 1723 yılında İskoçya'nın Kirkcaldy şehrinde dünyaya geldi. Dalgın ve münzevi bir bilim insanı olan Smith, 14 yaşında Glasgow Üniversitesi'ndeki eğitimine başladı. İskoçya'ya geri dönüp aynı üniversiteye mantık profesörü olarak atanmadan önce, Oxford Üniversitesi'nde altı yıl boyunca eğitimine devam etti. 1750 yılında, filozof David Hume'la tanışarak yakın arkadaş oldular.

Smith, 1764 yılında Glasgow Üniversitesi'ndeki kürsüsünden ayrılarak aslen İskoçyalı bir asilzade olan Buccleuch Dükü'nün özel eğitmeni olarak Fransa'ya gitti.

Fransa'da bir grup fizyokrat ekonomistlerle (s. 40-45) ve filozof Voltaire'le tanışan Smith, burada *Ulusların Zenginliği* adlı eserini yazmaya başladı. Gümrük müdürü olmadan önce, eserine 10 yılını adayan Smith, 1790 yılında vefat etti.

Önemli eserleri

1759 *Ahlaki Duygular Teorisi*
1762 *Hukuk İlimi Üzerine Okumalar*
1776 *Ulusların Zenginliği Doğası ve Nedenleri Üzerine Bir İnceleme*



SON İŞÇİ ÜRÜNE İLKİNDEN DAHA AZ KATKIDA BULUNUR

AZALAN VERİM

KISACA

YAKLAŞIM
Piyasalar ve şirketler

ÖNEMLİ DÜŞÜNÜR
Anne Robert Jacques Turgot (1727-1781)

ÖNCE
1759 Fransız ekonomist François Quesnay, fizyokratların ekonomik teorilerini ortaya koyan eseri *İktisadi Tablo*'yu yayımlar.

1760'lar Fransız fizyokrat Guerneau de Saint-Péravy, vergilendirme prensipleri üzerine yazdığı makalede girdi-çıktı oranının sabit olması gerektiğini söyler.

SONRA
1871 Avusturyalı Carl Menger *İktisadın Prensipleri*'nde fiyatın kâr marjına göre belirlenmesi gerektiğini söyler.

1956 ABD'li ekonomist Robert Solow, "Ekonomik Büyüme Teorisine Bir Katkı" adlı makalesinde, azalan marjinal hasılat fikrini ülkelerin büyüme beklentilerine uygular.

Fransız düşünür Anne Robert Jacques Turgot, ulusal zenginliğin tarımsal üretimle yaratılacağına inanan fizyokratlardan biriydi.

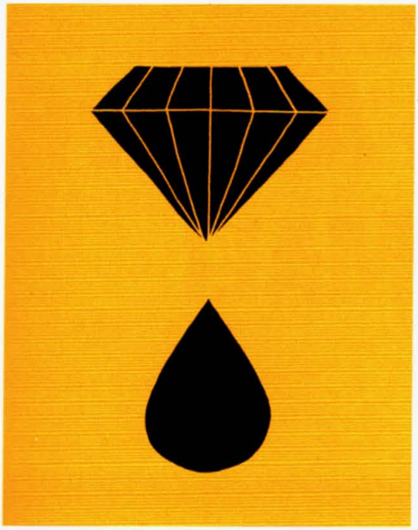
Turgot'nun hem vergilere hem de topraktan elde edilen ürüne dair çalışmaları, ek olarak işe alınan her bir işçinin üretime katkısının öncekilerden nasıl daha az olduğunu açıklayan bir teori geliştirmesini sağladı. Bir diğer fizyokrat Guerneau de Saint-Péravy ise toprakta çalışan her bir ek işçinin üretime katkısının son işçiyle aynı olduğunu öne sürdü. Ama 1767'de Turgot tarıma hazır olmayan toprağın ekildiğinde çok az ürün verdiğine dikkat çekti. Toprak bir kez sürüldüğünde ürün artıyor; iki kez sürüldüğündeyse verim dört katına çıkıyordu. Ek işçiler verimlilikte giderek daha az rol oynuyor; nihayetinde de yeni gelen ek işçiler üretime hiçbir katkı sağlamaz hale geliyordu, çünkü toprağın verimliliği tükeniyordu.

> Yeryüzünün verimliliği, çıktığı yere zorla geri sokulmak istenen bir pınara benzer... İçeri iterken kullanılan her bir ekstra ağırlığın etkisi öncekinden daha az olacaktır.
>
> **A.R.J. Turgot**

Teknolojinin rolü

Turgot şuna inanıyordu: Sabit bir faktöre (toprak), giderek daha fazla değişken faktör (işçiler) eklendiğinde sonuçta sonradan gelen ek işçi, ürüne ilkinden daha az katkı yapacaktı. Bu teori "azalan marjinal verimlilik" yasası olarak günümüze geldi. Günümüzde modern ekonominin en önemli yapıtaşlarından biri. Sadece daha fazla üretimin daha pahalıya malolduğunu açıklamakla kalmıyor, ülkelerin nüfuslarının teknolojik gelişmeler olmadan artması halinde zenginleşmekte neden zorlanacaklarını da anlatıyor.

Ayrıca bkz. Ekonomide dairesel akım 40-45 ▪ Demografiler ve ekonomi 68-69 ▪ Ekonomik büyüme teorisi 224-225



ELMAS NEDEN SUDAN PAHALIDIR?

DEĞER PARADOKSU

KISACA

YAKLAŞIM
Değer teorileri

ÖNEMLİ DÜŞÜNÜR
Adam Smith (1723-1790)

ÖNCE
1691 İngiliz filozof John Locke bir malın değerini, sağladığı faydayla ölçer (getirdiği tatminle).

1737 İsviçreli matematikçi Daniel Bernoulli oyuncuların şans faktörünün rol aldığı durumları nasıl değerlendirdiğini sorgulayan "St. Petersburg Paradoksu"nu ortaya atar. Paradoks, marjinal fayda konseptinin uygulanmasıyla çözülür.

SONRA
1889 Avusturyalı ekonomist Eugen von Böhm-Bawerk marjinal fayda fikrini kullanarak nesnel değer teorisini (bir malın değeri malın kendisine değil, kişinin ona duyduğu ihtiyaca göre belirlenir) geliştirir.

1769'da Anne Robert Jacques Turgot, son derece ihtiyaç duyulan bir şey olmasına rağmen sulak bir ülkede suyun değerli bir şey olarak görülmediğine dikkat çekti. Yedi yıl sonra, Adam Smith bu düşünceyi bir adım öteye taşıdı: Ona göre sudan daha faydalı hiçbir şey olmasa da suya karşılık büyük meblağlar ödenmiyordu. Bir elmasın kullanım açısından pek az değeri olsa da "genellikle elmasa karşılık çok büyük meblağlar ödenir" diyordu. Yani belli bazı malların değeri ve insanlar için önemi konusunda bariz bir ikilem vardı.

Marjinal fayda

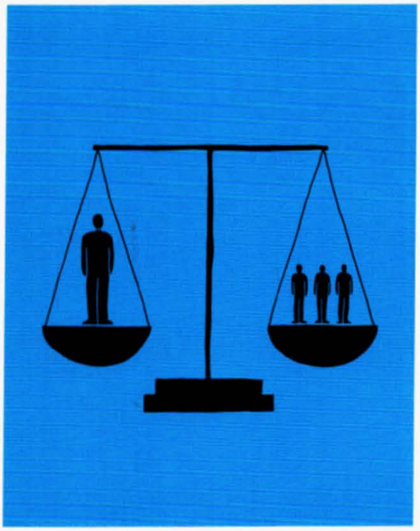
Bu paradoks marjinal fayda olarak bilinen bir konseptin yardımıyla açıklanabilir. Marjinal fayda, malın tüketilen son biriminden alınan haz miktarıdır. 1889'da Avusturyalı ekonomist Eugen von Böhm-Bawerk bunu beş çuval buğdayı olan çiftçi örneğiyle açıklamıştır. Çiftçi buğday çeşitlerini en önemliden (kendi yediği) önemsize (kuşları beslediği) doğru sıralar. Eğer çuvallardan birini kaybederse kuşları beslemekten vazgeçecektir. Çiftçi karnını doyurmak için buğdaya ihtiyaç duysa da beşinci çuvalı tekrar yerine koymak için ödeyeceği bedel azdır, çünkü beşinci çuval küçük bir hazza tekabül eder (kuşları beslemek).

Su bol bulunan bir şeydir; elmas ise ender bulunur. Ekstradan bir elmasın yüksek bir marjinal faydası vardır; bu yüzden de ekstra bir sürahi sudan çok daha yüksek değere sahiptir.



Elmaslar sudan daha çok para eder, çünkü elinizde kaç tane olursa olsun her biri son derece değerlidir. Öte yandan suyun birim değeri miktar arttıkça azalır.

Ayrıca bkz. Emek-değer teorisi 106-107 ▪ Fayda ve tatmin 114-115 ▪ Fırsat maliyeti 133



VERGİLER ADİL VE ETKİLİ OLMALI

VERGİ YÜKÜ

KISACA

YAKLAŞIM
Ekonomik politikalar

ÖNEMLİ DÜŞÜNÜR
Anne Robert Jacques Turgot (1727-1781)

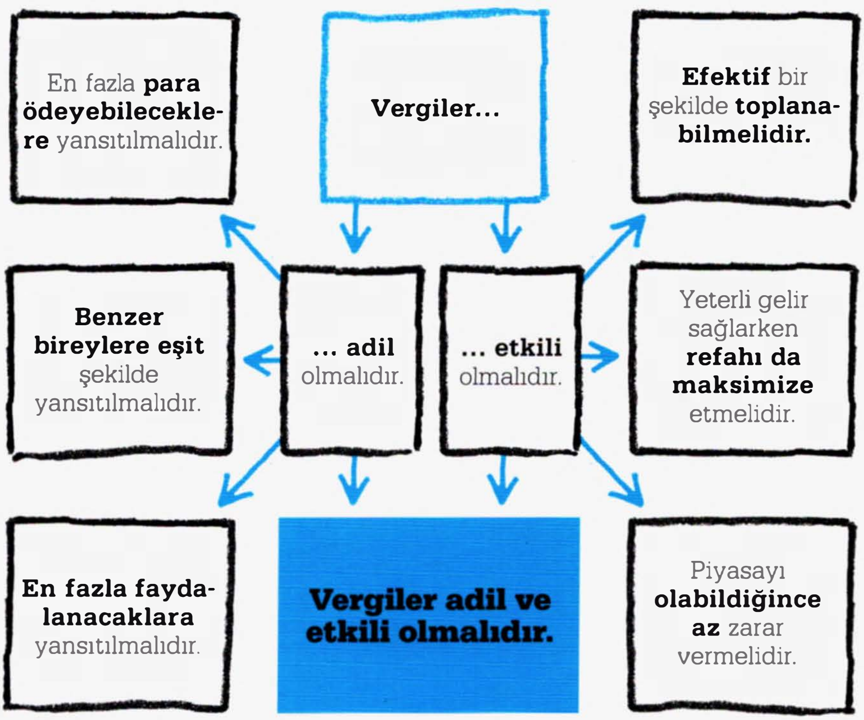
ÖNCE
1689-1763 Maliyetli savaşlar ve toprak sahipleri ile esnaf birliklerini muaf tutan etkili olmayan vergi sistemleri, Fransa'da mali krizin ve Devrim'in yolunu açar.

SONRA
1817 İngiliz ekonomist David Ricardo, *Siyasal İktisadın ve Vergilendirmenin İlkeleri* adlı eserinde vergilerin lüks mallara konmasını önerir.

1927 İngiliz matematikçi Frank Ramsay fiyat esnekliğinin önemine değinir.

1976 Ekonomist Anthony Atkinson ve Joseph Stiglitz, *Vergi Yapısının Tasarlanması* adlı eserlerinde yeknesak emtia vergisinin ideal olduğunu yazar.

Vergi yükü kimlerin üzerindedir? "Vergi yükünün kimlere yansıtılması gerektiğiyle" ilgili bu soru, 1774-1776 yılları arasında Fransa'nın Maliye Bakanı olarak da hizmet veren ekonomist Anne Robert Jaques Turgot'yu harekete geçirdi. Soru "Kimler vergi ödemelidir?" sorusu kadar basit değil, çünkü vergi, fiyat ve kârdan tüketim miktarı ve gelire kadar pek çok şeyi etkiler. Bunlardaki değişimler ekonominin bünyesinde şaşırtıcı şekilde dalgalanmalara yol açabilir. Bir verginin "yükü" -ki bu sadece servette değil, mutluluk ve refah seviyesinde de azalma anlamına gelir- bir birey ya da gruptan başka birine aktarılabilir. Eğer tatile



Ayrıca bkz. Ekonomide dairesel akım 40-45 ▪ Etkililik ve adalet 130-131 ▪ Dış maliyetler 137 ▪ İkinci en iyi teorisi 220-221 ▪ Vergilendirme ve ekonomik teşvikler 270-271

çıkmayı planlıyorsanız ve akaryakıta zam geldiği için uçak bileti beklediğinizden daha pahalıysa, vergi sizi mutsuz etmiş olur. Yeni akaryakıt zammı mutlaka havayolu şirketinin kârını azaltır diyemeyiz; ama sizin refahınızı azalttığı kesindir.

Kimler vergi vermeli?

Turgot, vergilerin serbest piyasaya müdahale ettiğini ve vergi sisteminin basitleştirilmesi gerektiğini savunuyordu. Güçlü gruplar vergiden muaf tutulmamalıydı ve verginin nasıl uygulanacağı da önemliydi. O, ülkenin net milli hasılası üzerinden tek bir vergi alınmasını öneriyordu.

Turgot'nun düşüncelerinde, yalnızca tarımın arz fazlası yaratacağına inanan fizyokratların etkisi vardı. Diğer endüstriler arz fazlası üretemeyeceğinden vergi de ödeyemezler. Tek yapacakları, fiyat ve ücretleri artırarak vergi yükünü, ta ki toprak sahibine ulaşana kadar bir diğerine yüklemek olacaktır. Çiftçiler arz fazlasının büyük bir kısmını kira olarak hiçbir şey üretmeyen toprak sahibine aktardıkları için Turgot toprak sahiplerinin aldıkları kira geliri üzerinden vergilendirilmesi gerektiğini söyledi.

Sonraki ekonomistler ideal bir vergi sisteminde olması gereken adalet ve etkililiğin ilkelerini de geliştirdiler. Adaletten kasıt, para ödemeye en uygun olanlardan en fazla vergi alınmasıydı. Benzer insanlar benzer meblağlar ödemeliydi. Kamu harcamalarından fayda görenler (örneğin yeni bir köprüden geçecek olanlar) kamu hizmetlerinin görülmesi için katkı sağlamalıydı. Etkinlikten kasıtsa, hem verginin efektif bir şekilde toplanması hem de gerekli meblağ toplandıktan sonra toplum refahını maksimize etmekti. Ekonomistlere göre etkinlik, özellikle çalışma ve yatırım yapma güdülerini körleştirmemek için piyasayı mümkün olduğunca az rahatsız etmekti.

Kusursuz vergi tasarısı

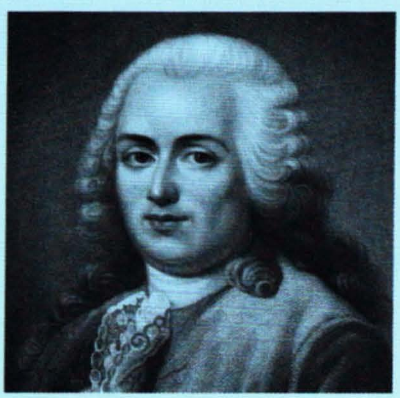
Son birkaç on yıllık süreçte vergi tasarılarının adalet ve etkililik ilkeleri doğrultusunda dönüştürülmesi için büyük adımlar atıldı. Örneğin "kusursuz piyasa" teorisine göre emtia vergisi yeknesak olmalı ve sadece nihai mal üzerine (son kullanıcıya satış sırasında) konmalıdır; gelir vergileri gelir miktarından çok ödeyebilme yeteneğine göre belirlenmelidir ve şirketlerin kârı ve sermaye gelirine uygulanacak vergi en az seviyede olmalıdır. Diğer taraftan "piyasa aksaklıkları" analizi hava kirliliği gibi istenmeyenler için alınan vergilerin insanların refahını artırdığını iddia eder.

Genel olarak vergi politikaları bu tür teorilerin yönlendirmesiyle, gelir ve politik uygunluğu da dikkate alarak değişmektedir.



Versay Sarayı'ndaki aristokratlar
Turgot'nun 1776 yılındaki vergi reformlarının hedefindeydi. Ona göre aristokratlar artık vergi muafiyetinden faydalanmamalıydı. Ancak aristokratlar onu koltuğundan indirmeyi başardı.

Anne Robert Jacques Turgot



1727 yılında Paris'te doğan Turgot'nun alın yazısında rahip olmak yatıyordu. Ancak 1751 yılında bir miras sayesinde yönetim alanında bir kariyere doğru yelken açtı. 1760'ların sonunda fizyokratlarla yakın ilişki içindeydi ve daha sonra Adam Smith'le tanıştı. 1761 ile 1774 yılları arasında yerel bir yönetici olarak Limoges'da çalıştı. 1774 yılında XVI. Louis tahta çıkınca maliye bakanı oldu ve serbest ticareti teşvik eden düzenlemelere girişti. 1776 yılında esnaf birliklerini dağıttı ve yol yapmak için bedava ve mecburi işgücü sağlayan bir devlet politikasının uygulanmasını sona erdirdi ve yerine yol yapımında kullanmak üzere özel bir vergi getirdi. XVI. Louis bu değişiklikleri onaylamadı ve Turgot'yu kabineden çıkardı. Bazılarının 1789 yılındaki Fransız Devrimi'ne önayak olduğunu iddia ettiği reformları ters tepti. 1781 yılında 54 yaşında hayatını kaybetti.

Önemli eserleri

1763 *Genel Vergilendirme*
1766 *Zenginliğin Oluşumu ve Dağılımına Dair Düşünceler*
1776 *Altı Tebliğ*



ÜRETİMİ PARÇALARA AYIR, DAHA FAZLA TOPLUİĞNE ÜRET

İŞBÖLÜMÜ

KISACA

YAKLAŞIM
Piyasalar ve şirketler

ÖNEMLİ DÜŞÜNÜR
Adam Smith (1723-1790)

ÖNCE
MÖ 380 *Devlet* adlı eserinde Platon bir kentin kurulup işbölümünün faydalarını kullanarak nasıl geliştiğini anlatır.

1705 Hollandalı filozof Bernard Mandeville *Arıların Masalı* adlı fablda "işbölümü" kavramına yer verir.

SONRA
1867 Karl Marx işbölümünün çalışanları yaptıkları ürüne yabancılaştırdığını ve eninde sonunda yerine başka bir çözüm bulunması gereken kaçınılmaz bir durum olduğunu söyler.

1922 Avusturyalı ekonomist Ludwig von Mises işbölümünün yabancılaştırmadığını, tam tersine daha fazla serbest zaman tanımak gibi çalışanlara büyük faydalar getirdiğini iddia eder.



İnsanlar grup halinde çalışacakları zaman ilk olarak kimin ne yapacağını kararlaştırırlar. İşbölümü denilen bu kavramı önemli bir ekonomik düşünce haline getiren Adam Smith'tir (s. 61). Önemli eseri *Ulusların Zenginliği*'nin hemen başında Smith, bir şeyin üretilmesindeki her bir aşamayı bir tek kişinin üstlenmesi ile her aşamayı başka birinin üstlenmesi arasındaki farkı ortaya koydu. Smith 1776 yılında yayımlanan eserinde eğer topluiğne yapımında bir tek kişi tüm aşamalardan sorumlu olursa bu kişinin "günde belki bir tane bile topluiğne yapamayacağını" yazdı. Ancak üretim sürecindeki farklı aşamaları birkaç kişi üstlenirse, yani her bir kişi bir aşamada uzmanlaşırsa bir günde birden çok topluiğne yapılabilecekti. Smith sonuç olarak işbölümünün

Ayrıca bkz. Karşılaştırmalı üstünlük 80-85 ▪ Ölçek ekonomileri 132 ▪ Modern ekonominin doğuşu 178-179



Hareketli bir depoda görev dağılımı hamallar, envanter tutanlar, bir yönetici, muhasebeciler, tanzimden sorumlu uzmanlar, bilgiişlemciler ve kamyon sürücüleri arasında yapılabilir.

"her zanaatta işgücünün üretkenliğinin orantısal olarak artmasını" sağladığı sonucuna vardı.

Büyümenin motor gücü

İşbölümünün önemine dikkat çeken ilk düşünür Smith değildi. Ondan yaklaşık 2200 yıl önce Platon, bir devletin ihtiyaçlarını karşılayabilmek için çiftçiler ve inşaatçılar gibi uzmanlara ihtiyacı olduğunu iddia etmişti. İslam alimi El Gazali (1058-1111) de "Tarladaki otların temizlenmesinden buğdayın hasadına kadar ekmek yapımındaki her bir aşamayı hesaba katarsak bir somun ekmeğin son haline gelmesi için binden fazla işçinin çalıştığını görürüz," demişti.

Pek çok erken dönem düşünür, işbölümünü kentlerin gelişimi ve piyasaların büyümesiyle ilgili bir mevzu olarak ele aldı. Kimi işbölümünün büyümeye neden olduğunu söylerken, kimi büyüyen kent hayatının işbölümüne neden olduğuna kanaat getirdi. Smith'in görüşünün çığır açmasının nedeni, işbölümünü tüm ekonomik sistemin merkezine yerleştiriyor olmasıydı; bunun büyümeyi harekete geçiren motor güç olduğunu iddia ediyordu. Ona göre işçiler ve işletmeler bir alanda ne kadar çok uzmanlaşırsa, piyasa da o kadar büyüyecek ve yatırımların geri dönüşü o kadar kârlı olacaktı.

Kaçınılmaz olan

Karl Marx (s. 105) işbölümünün gücünü gördü, ama bunun geçici bir süre içın kaçınılmaz olduğuna inanıyordu. Uzmanlaşma, çalışanların ürettiği ürüne yabancılaşmasına neden olup onları sürekli aynı hareketi yapan bir makinenin iç karartıcı pozisyonuna mahkum ediyordu. Marx inşaatta her biri özel bir görev icra eden ustaların teknik uzmanlaşması ile güç ve statü hiyerarşisinin dayattığı toplumsal bölünmeyi birbirinden ayırdı.

İşbölümü günümüzde pek çok firma için bir standart. Büyük şirketler daha önce kendi çalışanlarının yerine getirdiği bazı spesifik işleri, işgücünü daha ucuza getirmek için bir taşerona yaptırıyor, hatta taşeron firma olarak başka bir ülkeden bir üreticiyle anlaşabiliyor. Bu uygulama günümüzde işbölümüne yepyeni bir uluslararası boyut kazandırdı.

> Kişiler arasında işbölümü ne kadar yayılırsa, görev alan herkese o kadar avantaj sağlar.
> **Ludwig von Mises**

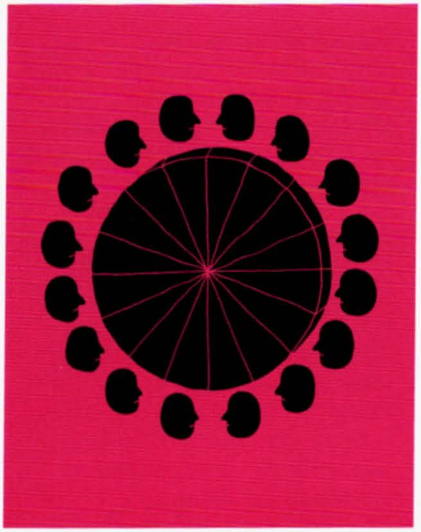
Amerikan malı

Bazen sanayiciler ülke ekonomisinin sağlamlığından ve işsizlik oranlarından endişe ettiklerinde tüketicileri yerli malı tüketmeleri konusunda uyarırlar. Ancak günümüzde işbölümü global bir kapsam kazandığından, bir malın yerli mi, yoksa yabancı mı olduğunu anlamak hiç kolay değil. Örneğin Apple, ABD menşeli bir şirket. Bu nedenle iPhone alan biri ABD mallarını desteklediğini düşünebilir. Ama aslında iPhone üretiminin sadece ürün tasarımı, yazılım tasarımı ve pazarlama aşamaları ABD'de yapılmaktadır.

Her bir iPhone, Güney Kore, Japonya, Almanya dahil dokuz ülkedeki işçiler tarafından üretilen kasa, ekran ve işlemci gibi parçaların, Çin'deki işçiler tarafından bir araya getirilmesiyle üretilir. Parçaların her biri de ayrıca dünyanın dört bir yanında, uzmanlar tarafından üretilir. Sonuçta iPhone, binlerce insan tarafından üretilen tamamen global bir üründür.



Çin'de üretim hattında çalışan işçiler, dokuz farklı ülkede üretilen parçalarla bilgisayar işlemcisi yapıyor.



NÜFUS ARTIŞI BİZİ YOKSULLAŞTIRIR

DEMOGRAFİ VE EKONOMİ

KISACA

YAKLAŞIM
Büyüme ve gelişme

ÖNEMLİ DÜŞÜNÜR
Thomas Malthus (1766-1834)

ÖNCE
17. yüzyıl Merkantilist düşünce geniş halk kitlesinin ekonomiye faydalı olduğunu söyler.

1785 Fransız filozof Marquis de Condorcet hayat standartlarını yükseltmek için sosyal reform yapılması gerektiğini söyler.

1793 İngiliz filozof William Godwin ulusal kaynakların fakirlere yardım etmek için yeniden paylaştırılması gerektiğini savunur.

SONRA
1870'ler Karl Marx, Malthus'un fikirlerine saldırır ve onu statükonun gerici bir savunucusu olarak tanımlar.

1968 ABD'li ekolojist Garrett Hardin "Ortak Malların Trajedisi" adlı makalesinde nüfus yoğunluğunun tehlikelerinden bahseder.

18. yüzyılda aydınlar toplumun kaderini akıllı, sosyal ve ekonomik reformlarla iyileştirme ihtimalini gözden geçirmeye başladılar. İngiliz ekonomist Thomas Malthus bu iyimser dönemde karamsar bir sesti; nüfus artışının toplumları yoksulluğa mahkum ettiğini iddia ediyordu. Malthus'a göre, insanın seks içgüdüsü nüfusun giderek daha hızlı artmasına sebep oluyordu. Yiyecek üretimi, azalan verim kanunu yüzünden yeterli olmayacaktı: Belli büyüklükteki bir toprak üzerinde çalışan insan sayısı arttıkça ele geçen ürün azalır. Sonuç, insanların sayısı ile yiyecek stoğu arasındaki dengesizliğin giderek büyümesidir.



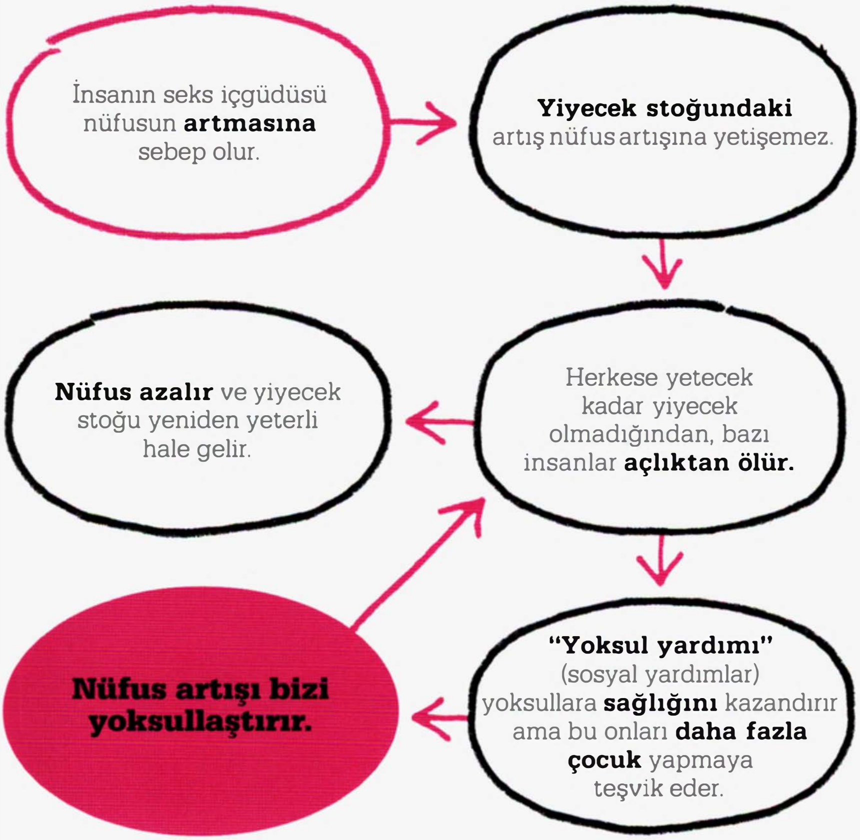
Pakistan'da olan depremden sağ kalanlara yiyecek dağıtılmıştı. Malthus bu tür bir yardıma karşıydı, zira yoksulluğa yardım eli uzatmak sadece onların daha çok çocuk yapmasına neden olacaktı.

Yine de bir karşı kuvvet vardı. Malthus, yiyecek stoklarının fazlasıyla sınırlı olmasından kaynaklanan beslenme bozuklukları ve hastalıkların ölüm oranını artırdığını ve böylece söz konusu dengesizliğin kontrolden çıkmayacağını gördü. Yiyeceğin az olması aynı zamanda daha az çocuğa bakılabileceği anlamına geliyordu. Böylece doğum oranları da düşüyordu. Bu durum toprak üzerindeki baskıyı azalttığından hayat standartlarını da iyileştiriyordu.

Malthus kapanı

Doğum ve ölüm oranlarındaki değişim bir yandan kıtlık tehlikesini önlerken, öte yandan nüfusun yüksek hayat standartlarından uzun süre faydalanmasını önler. Toprağın keşfedilmesiyle ekonominin beklenmedik bir kazanca sahip olduğunu düşünün. Ekstra toprak bir seferliğine yiyecek üretimine katkı sağlayarak kişi başına daha fazla yiyecek düşmesine olanak verir. İnsanlar böylece daha sağlıklı olur ve ölüm oranı düşer. Hayat standartının yükselmesiyle çocuk sayısı da artar. Ve sonuçta bütün bunlar nüfusun artmasına neden olur. Yiyecek üretimi artan nüfusa yetişemez, ekonomi yeniden eski haline döner ve

Ayrıca bkz. Ekonomide tarımın yeri 39 ▪ Azalan verim 62 ▪ Modern ekonomilerin doğuşu 178-179 ▪ Ekonomik büyüme teorileri 224-225



hayat standartları yeniden düşer. Bu durum Malthus Kapanı olarak anılır. Buna göre yüksek hayat standartları nüfus artışıyla bozulur. Sonuçta ne olursa olsun ekonomi daima belli bir nüfusa yetecek miktardaki yiyecek üretimine göre şekillenecektir.

Malthus'un bu görüşü, güçlükle geçinen ve büyümesi açlık ve hastalıklarla kontrol altında tutulan toplumlarda ekonomik durgunluğu iyi bir şekilde açıklamaktadır. Ancak Malthus'un modeli (belli bir toprak üzerinde basit aletlerle çalışan çiftçilere dayalı ekonomi modeli) 18. yüzyılın başından itibaren değişen zamanın etkisiyle geride kalmıştır. Yeni yöntemler aynı büyüklükteki toprakta, aynı işgücüyle çok daha fazla yiyecek üretilmesini mümkün kıldı. Yeni makineler ve fabrikalar işçi başına daha fazla ürünün üretilmesini sağladı. Teknolojik gelişmeler büyüyen toplumların eskisinden çok daha yüksek hayat standartlarına sahip olmalarına imkan tanıdı. 2000 yılına gelindiğinde İngiltere nüfusu Malthus'un dönemindekinden üç kat fazlaydı, ancak insanların geliri 10 kat artmıştı.

Zamanla teknoloji toprağın ve demografinin getirdiği kısıtlamaları ortadan kaldırdı. Malthus bunu öngörememişti. Giderek artan dünya nüfusunun yeryüzünün kapasitesini teknolojinin dahi bastıramayacağı derecede zorladığı günümüzde, onun fikirleri hala kendini gösteriyor.



Thomas Malthus

Thomas Robert Malthus 1766'da, İngiltere'nin Surrey kentinde doğdu ve toprak sahibi olan babasından liberal bir eğitim aldı. Vaftiz babaları ünlü filozoflar David Hume ve Jean-Jacques Rousseau'ydu. Tavşan dudağı ve yarık damakla doğduğu için konuşma zorluğundan muztaripti.

Cambridge Üniversitesi'nde dindar bir muhalif olan William Frend tarafından eğitildi ve 1788'de İngiltere Kilisesi tarafından papazlık rütbesi verildi. Öğretmeni gibi o da hiçbir zaman tartışmalardan kaçınmadı. 1798'de ona ün kazandıran "Essay on the Principle of Population" (Nüfusun Davranış İlkesi Üzerine Araştırma) makalesini yayımladı. 1805'te yeni açılan East India Üniversitesi onu Politik Ekonomi Profesörü olarak atadı. Bu, o dönemde henüz üniversitelerde öğretilen bir konu değildi, böylece Malthus belki de ilk akademik ekonomist oldu. 1834'te 68 yaşındayken kalp hastalığından öldü.

Önemli eserleri

1798 *Nüfus Artışı Hakkında Araştırma*
1815 *Kiranın Doğası Hakkında Araştırma*
1820 *Ekonomi Politiğin İlkeleri*

TÜCCAR GÖRÜŞMELERİ FİYATLARI YÜKSELTECEK GİZLİ İTTİFAKLAR YARATIR

KARTELLER VE GİZLİ ANLAŞMALAR



KISACA

YAKLAŞIM
Piyasalar ve şirketler

ÖNEMLİ DÜŞÜNÜR
Adam Smith (1723-1790)

ÖNCE
1290'lar Bohemya Kralı II. Wenceslaus metal cevheri tüccarlarının gizlice anlaşarak fiyatları yükseltmesini engellemek için kanun çıkarır.

1590'lar Hollandalı tüccarlar Doğu Hint Adaları'ndaki baharat ticaretinin tekelini elinde tutan bir kartele katılır.

SONRA
1838 Fransız ekonomist Augustin Cournot oligopollerdeki rekabeti tanımlar.

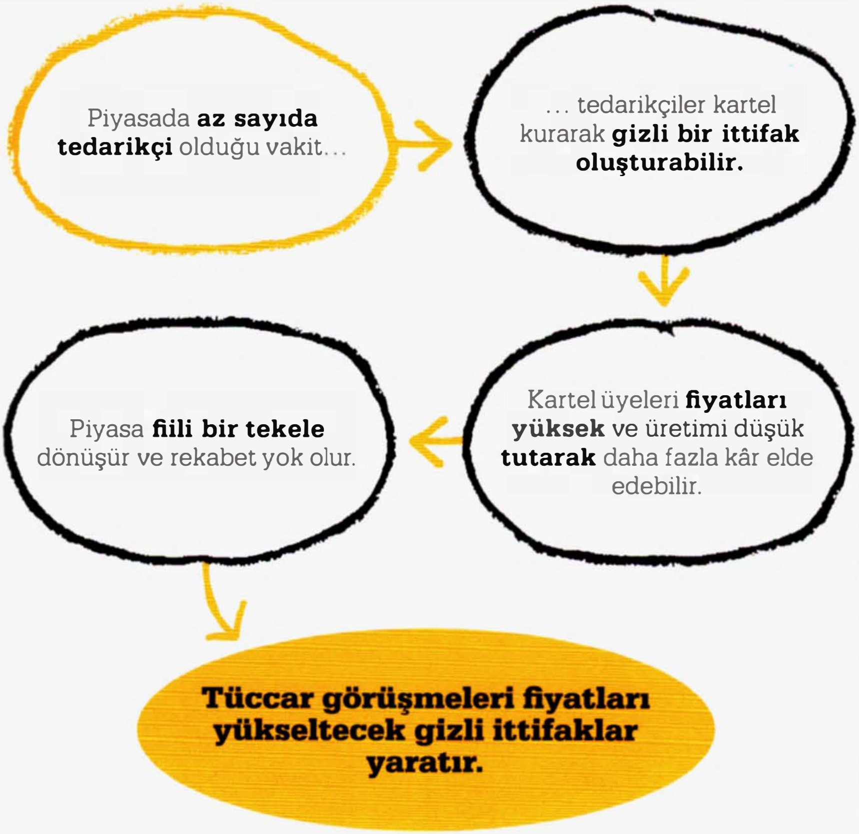
1864 ABD'li ekonomist George Stigler, başarılı karteller sürdürmenin zorluklarını incelediği *Oligopol Teorisi* eserini yayımlar.

1890 İlk antitröst yasası ABD'de yürürlüğe girer.

Rekabet serbest piyasaların verimli çalışması için çok önemlidir. Piyasada birden çok üreticinin bulunması, bu üreticilerin müşteri çekmek için birbirleriyle rekabet halinde olması nedeniyle üretimi geliştirir ve fiyatları düşük seviyede tutar. Eğer piyasada tek bir tedarikçi, yani bir tekel olursa, bu tedarikçi üretimini kısıtlayabilir ve böylece daha yüksek fiyatlar talep edebilir.

Bu iki uç noktanın ortasında ise az sayıda tedarikçinin (bazen iki veya üç) belirli bir ürünün piyasasına hakim oldukları oligopoller yer alır. Bir oligopolde üreticiler arasındaki rekabet şüphesiz tüketicinin lehine olurdu, ancak üreticilerin kârlarına o-

Ayrıca bkz. Sınırlı rekabetin sonuçları 90-91 ▪ Tekeller 92-97 ▪ Rekabetçi piyasa 126-129 ▪ Piyasalar ve toplumsal sonuçları 210-213 ▪ Oyun teorisi 234-241





British Airways, 2007'de Virgin Atlantic fiyat artışı önerilerini görüşmek üzere altı defa buluştuklarını kabul ettikten sonra, gizli ittifak kurmaktan dolayı 300 milyon sterlinden fazla cezaya çarptırıldı.

lumlu yansıyacak başka bir alternatif de var: işbirliği. Üreticiler işbirliği yapmayı seçtiklerinde ve birbirlerinden daha ucuza satmayacaklarına dair anlaşmaya vardıklarında toplu olarak bir tekel gibi hareket edebilir ve kendi yararlarına olacak şekilde piyasanın kurallarını belirleyebilirler.

Kartel oluşturmak

Şirketler arasındaki bu tür ışbirlikleri, ekonomistler tarafından "gizli ittifak" olarak ifade edilir. Bu ışbirlikleriyle sabitlenen fiyatlar ise piyasaların daha az etkin çalışmasına neden olur. İskoçyalı ekonomist Adam Smith (s. 61) serbest piyasalarda kişisel çıkarın önemini fark etmişti, ancak üreticilerin istekleriyle ilgili şüpheye düşerek uyarmıştı: "Eğlence ve yeni işler için bile olsa ticaret erbapları nadiren bir araya gelir. Görüşmeleri genellikle halka karşı bir komplo veya fiyatları artırmak için yapılan bir tertiple sonlanır."

Piyasalar var olduğundan beri üreticiler arasında işbirliği vardır ve ticaretin her alanındaki işletmeler ortak yararları için birlikler kurmuşlardır. 19. yüzyılda ABD'de bu kısıtlayıcı ve tekelci uygulamalar "tröst" olarak bilinirdi, ancak günümüzde ulusal veya uluslararası düzeydeki bu tür işbirliklerini tanımlamak için kullanılıyor. 1920'ler ve 1930'larda Alman ve Amerikan ekonomilerinde takdire layık bir özellik olarak bilinse de, kelime zaman içinde olumsuz bir çağrışım kazandı.

ABD ve Avrupa Birliği (AB) 20. yüzyılda gizli ittifakları caydırmak hedefiyle yasalar yürürlüğe koydu. Yine de üreticiler arasındaki karteller piyasa ekonomilerinin bir parçası olarak var olmaya devam ediyor. İşbirlikleri, örneğin Unilever ve Procter&Gamble'ın Avrupa'da toz deterjanı fiyatını sabitlemek üzere 2011 yılında gizlice anlaşmaları gibi iki şirket arasındaki basit bir anlaşma da olabilir veya Uluslararası Hava Taşımacılığı Birliği (IATA) gibi uluslararası ticari bir birlik altında da gerçekleşebilir. Önceleri IATA'nın asıl işlevi yol ücretlerinin fiyatlarını belirlemekti, ancak bu işlev gizli ittifak suçlamalarına yol açtı. IATA yine de günümüzde havacılık endüstrisinin temsilci kurumu olarak var olmaya devam ediyor. Üye ülkeler arasında petrol fiyatlarını düzenlemek üzere 1960 yılında kurulan Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OPEC) örneğinde olduğu gibi karteller, belirli bir malı üreten ülkele-

rin işbirliğiyle devletler arasında bile kurulabilir.

Karteller için zorluklar

Fiyatlara ve üyeler arasındaki güvene odaklanan kartellerin kurulması ve sürdürülmesiyle ilgili problemler vardır. Bir kartelin katılımcıları fiyatları kolay kolay sabitleyemez, çünkü bu fiyatları korumak için üretim kotaları ve tabii ki kârın dağılımı üzerine anlaşmaları gerekir. Kartelin ne kadar az sayıda üyesi olursa bu pazarlıklar o kadar kolay yürür. Üretimin çoğunu sağlayan şirketlerin sayısı az olduğu zaman karteller daha güçlü olur.

İkinci sorun ise kartel üyelerinin kurallara uymalarını sağlamaktır. Daha yüksek fiyatlar nedeniyle gizli ittifaklar üreticilere cazip gelir, ancak kişisel çıkarlar bu anlaşmaların en zayıf noktasıdır. Bir kartelin bireysel üyeleri, fazla üretim yaparak ve diğer üyelere göre fiyatlarını düşürerek "hile" yapmayı düşünebilir. Aslında bu, iki mahkumun her birinin sessiz kalmayı veya itiraf etmeyi seçebildikleri mahkum ikileminin (s. 238) bir çeşididir. İki tutuklu da sessiz kalırsa ya da ikisi de itiraf ederse daha az ceza alırlar; sadece biri itiraf ederse bir mahkum dokunulmazlık kazanırken, diğeri ağır bir cezaya çarptırılır. Her biri için en iyi strateji ise sessiz kalmaktır (böylece en kısa hapis cezası alınır), ancak diğer mahkumun sessiz kalması umuduyla suçu itiraf etmek ve dokunulmazlığı elde etmek insanı cezbeder. Bu ikilemdeki stratejiler karteller için de uygulanabilir ve bu stratejiye göre rekabet etmek yerine işbirliği yaparlarsa ödüller tüm oyuncular için daha büyük olacaktır. Ancak her bir oyuncu için en büyük ödül, biri anlaşmayı bozarken diğeri sonuçlara katlanırsa elde edilir. Uygulamada bu durum, özellikle kotalar eşit olmayan bir şekilde dağıtılmışsa, karteller içinde de yaşanır. Örneğin OPEC'in 12 üyesi düzenli olarak bir araya gelir ve üretim miktarı ve fiyatlar üzerine, her ne kadar bunlara sadık kalınmasa da, anlaşır. Daha küçük ve daha az zengin üyelerse üretim kotalarını aşarak fazladan kâr etme fırsatını yakalar ve böylece işin içine rekabeti getirirken aynı zamanda da bir bütün olarak kartelin gücünü zayıflatırlar. Sadece bir üyenin hile yapması bile kartelin etkinliğini zayıflatmaya yeter ve bir kartelde ne kadar fazla üye olursa, kuralların çiğnenme ihtimali de o kadar yüksek olur.

Anlaşmaları uygulamak

Genellikle bir kartelin üretim gücü anlamında en güçlü üyesi "uygulayıcı" olarak atanır. Örneğin OPEC'in etkinliği, Angola gibi kârını artırmak için fazla üretim yapan bir ülke tarafından tehlike altına girerse, kartelin en güçlü üyesi olan Suudi Arabistan bu durumu sonlandırmak için harekete geçebilir. En düşük üretim giderine sahip en büyük üretici olarak Suudi Arabistan, üretimini artırabilir ve fiyatlarını küçük ülkeleri cezalandıracak ve hatta iflas ettirecek düzeye çekebilir ve tüm bunları kendi kârlarını sadece kısa bir dönem için düşürerek yapabilir. Bununla birlikte, birçok örnekte görüldüğü üzere hile yapma arzusu ve uygulayıcının kârını azaltma yönündeki isteksizliği, zamanla kartellerin dağılmasına neden oluyor.

Kartel kurma ve sürdürmedeki zorluklar gösteriyor ki bu tür gizli it-



Karteller fiili bir tekel gibi hareket ederek fiyatları sabitleyebilirler. Eğer başka kimse tüketiciye daha düşük bir fiyat sunamazsa, var olan fiyat üretim giderlerinin çok üzerinde kalarak kartel için yüksek kârlar yaratır.

> Tekel ve kartel gibi davranan baskıcı devletlere ve endüstriyel oligarşilere müsamaha göstermemeliyiz.
> **Henry A. Wallace**
> **ABD'li siyasetçi (1888-1965)**

tifaklar, Adam Smith'in tahmin ettiğinden daha az sıklıkta gerçekleşiyor. ABD'li ekonomist George Stigler 1960'larda rakiplere duyulan şüphenin kartel içinde gizli ittifak kurmayı engellediğini ve bir piyasaya daha çok şirketin girmesiyle kartellerin oluşmasının daha zor olduğunu gösterdi. Sonuç olarak az sayıda büyük üreticinin olduğu video oyunu kasası ve cep telefonu üretimi gibi büyük endüstrilerde bile genelde işbirliği yerine rekabet tercih ediliyor.

Yine de var olan az sayıdaki kartel bile devletin müdahale etmesini istetecek kadar piyasa için tehdit oluşturuyor. Tüketicilerin fiyatların sabitlenmesine karşı açık baskıları 20. yüzyılda "antitröst" (sağ sütuna bakınız) yasalarının çıkmasına ve çoğu ülkede kartellerin yasaklanmasına neden oldu. Gizli ittifakları kanıtlamanın zorluğu nedeniyle bu yasaların birçoğu mahkum ikileminde olduğu gibi itiraf eden ilk kartel üyesine, kartelin dağılması için diğer bir teşvik olan dokunulmazlık sunuyor. Bu taktik özellikle 2007 yılında uçuş fiyatlarını sabitlemesi nedeniyle soruşturmaya girmekten endişelenen havayolu şirketi Virgin Atlantic'in British Airlines'la olan gizli ittifakını itiraf etmesinde işine yaramış ve bunun sonucunda British Airlines ağır bir cezaya çarptırılmıştı.



Hollanda'daki cep telefonu operatörlerine önödemeli telefonların mobil data paketlerinin fiyatlarını sabitleme gibi şüpheli kartel uygulamaları nedeniyle 2011 yılında soruşturma açıldı.

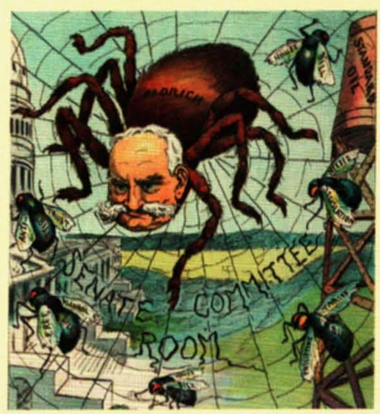
> Ekonomistlerin pek çok başarısı vardır, ama antitröst yasalarının bunlardan biri olduğuna inanmıyorum."
> **George Stigler**

Devlet onayı

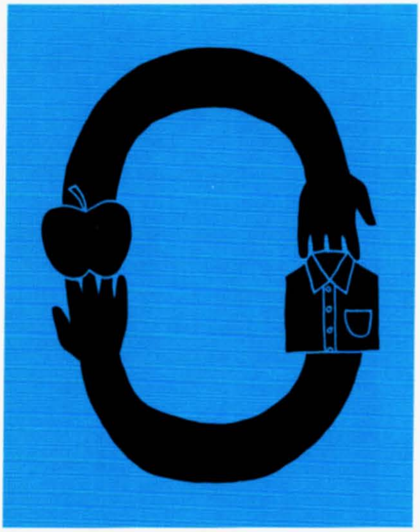
Stigler gibi bazı özgürlükçü ekonomistler, kartellerin istikrarsızlığı nedeniyle bu tür yasaların gerekliliğine şüpheyle bakıyor. Devletler kartellere genelde şüpheyle yaklaşıyor, çünkü bazı işbirliği türlerini potansiyel olarak cazip buluyor. Örneğin IATA'nın fiyat belirleme politikasının gizli ittifak yarattığı düşünülürken, OPEC, iyi niyetli bir yaklaşımla, politikaları istikrarı sağlayan bir ticaret bloku olarak görülüyor. Aynı görüş krizdeki ülkelerin petrol ve çelik gibi belirli endüstrilerindeki kamusal kartelleri savunmak için de kullanılıyor. Devletler tarafından denetlendiği zaman üreticiler arasındaki işbirliği üretim ve fiyatlara istikrar kazandırabilir; tüketicileri ve küçük üreticileri koruyabilir ve bütün endüstriyi uluslararası alanda daha rekabetçi hale getirebilir. Bu gibi kamu kartelleri 1920 ve 1930'larda hem Avrupa'da hem de ABD'de yaygındı; ancak II. Dünya Savaşı'ndan sonra yok oldular. Ulusal karteller ise hala Japon ekonomisinin önemli bir parçası.

Antitröst yasaları

Tekeller gibi kartellerin de serbest piyasaların etkinliğine zarar verdiği ve ekonominin gidişatı için tehdit oluşturduğu düşünülür. Çoğu devlet bu tip gizli ittifakların oluşumunu antitröst ve rekabet yasaları çıkararak hukukla engellemeyi denedi. Bu tür bir müdahale ilk defa ABD'de 1890 yılında iç ve dış ticareti kısıtlayan her anlaşma ve komployu yasaklayan Sherman Kanunu'ydu. Sherman Kanunu'nu 1914 yılında yürürlüğe giren ve yerel fiyatı düşürerek rekabeti "dışlamayı" yasaklayan Clayton Kanunu dahil başka antitröst kanunları takip etti. Ekonomistler herhangi bir durumda uygulaması zor olan antitröst yasalarına şüpheyle yaklaştı ve işbirliğinin her zaman fiyat sabitleme ve ihaleye fesat karıştırma gibi gizli ittifak yöntemlerine yol açmadığına dikkat çektiler. Çoğu ekonomist "tekellerle mücadele" yasalarının birçoğunun ekonomik analizden ziyade siyasi baskıdan dolayı hayata geçtiğine inanıyor.



1906'da yayımlanan bu resim, Amerikan mallarını yabancı rekabetten korumak ve yerel fiyatları artırmak için kurduğu gümrük vergisi "ağı" nedeniyle Nelson Aldrich'i hicvediyor.



ARZ TALEBİ YARATIR

PİYASADA MAL BOLLUĞU

KISACA

YAKLAŞIM
Makroekonomi

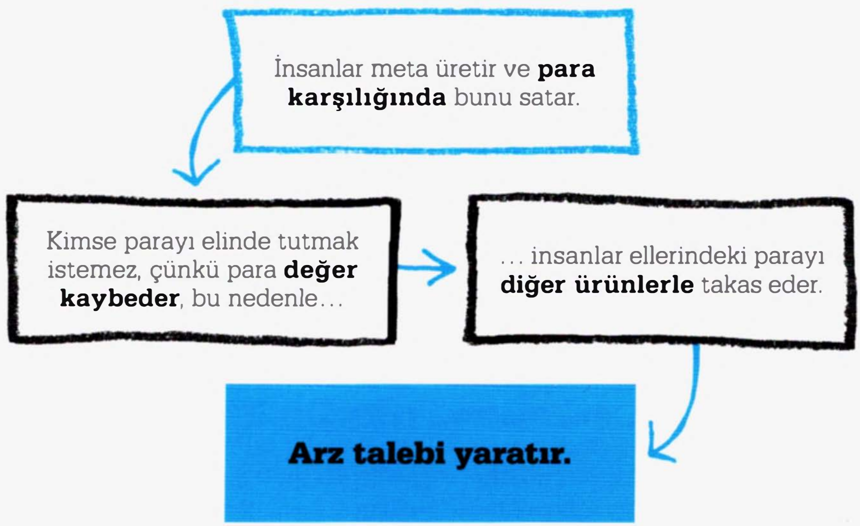
ÖNEMLİ DÜŞÜNÜR
Jean-Baptiste Say
(1767-1832)

ÖNCE
1820 İngiliz ekonomist Thomas Malthus istihdam eksikliği ve aşırı üretimin söz konusu olabileceğini iddia eder.

SONRA
1936 John Maynard Keynes arzın kendi talebini yaratmadığını ileri sürer. Azalan talebin üretimi yavaşlatabileceğini ve işsizliğe neden olabileceğini iddia eder.

1950 Avusturyalı ekonomist Ludwig von Mises, Keynes'in itirazlarının temelinde Keynes'in ekonomiye dair hatalı fikirlerinin olduğunu iddia eder.

2010 Avustralyalı ekonomist Steven Kates, Say kanununu savunur ve Keynes ekonomisini "kavramsal bir hastalık" olarak niteler.



1776 yılında Adam Smith *Ulusların Zenginliği*'nde etrafındaki tüccarların işlerinin batması için iki neden ileri sürdüklerini yazdı: para kıtlığı ya da aşırı üretim. Bu mitlerden ilkini paranın bir ekonomideki rolünü açıklayarak alaşağı etti. Ancak ikincisini savmak sonraki bir ekonomiste, Fransız Jean-Baptise Say'e kaldı. 1803 tarihli *A Treatise on Political Economy* (Politik Ekonomi Üzerine Bir Tez) adlı eseri, aşırı üretimin imkansızlığı üzerineydi. Say bir ürünün imal edildiği andan itibaren, kendi değeri kadar diğer ürünler için pazar oluşturduğunu iddia ediyordu. Örneğin bir terzi gömlek dikip sattıktan sonra eline geçen parayla fırıncıdan ekmek, bira üreticisinden de bira alır. Say'e göre insanların para biriktirmek gibi bir arzusu yoktur; dolayısıyla arz edilen malların toplam değeri, talep edilen malların toplam değerine eşittir. Say kanunu olarak da bilinen meşhur söz "arz talebi yaratır" olarak kısaltılmıştır. Aslında Say'in kendisi bu söz disizini hiç

Ayrıca bkz. Serbest piyasa ekonomisi 54-61 ▪ Ekonomik denge 118-123 ▪ Buhranlar ve işsizlik 154-161

kullanmadı; büyük ihtimalle sözü 1921 yılında *Ekonominin İlkeleri* adlı eserinde ABD'li ekonomist Fred Taylor ortaya attı.

Fikir Say için önemliydi, çünkü eğer arz kendi değerinde talep yaratıyorsa piyasanın bütününde hiçbir zaman aşırı üretim ya da "bolluk" oluşamaz. Şirketler tabii ki talebi yanlış hesaplayıp piyasaya gerektiğinden fazla mal sürebilir, ancak Avusturya asıllı ABD'li ekonomist Ludwig von Mises (s. 147) "beceriksiz girişimcinin" eninde sonunda zarar edip piyasa dışında kalacağını söyler. İşsiz kalan kaynaklar da ekonominin daha kârlı alanlarına kayar. Aslında etraflı düşünüldüğünde aşırı üretim imkansızdır, çünkü insanoğlu her zaman üretebileceğinden daha fazlasını ister.

Say'in kanunu klasik ekonomistler ile Keynesçiler arasında tartışma yarattı. Say gibi daha önceki kuşak, üretimin ya da ekonominin arz yönünün büyüyen bir ekonomi için en önemli faktör olduğunu düşünüyordu. Keynesçilerse büyümenin kaynağının talepteki artış olduğuna inanıyordu.

Parayı neden biriktirelim?

John Maynard Keynes 1936 tarihli başyapıtı *İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi*'nde paranın ekonomideki yerine odaklanıp Say'in kanununu eleştirdi. Say kazanılan paranın tümünün, diğer metaların alımında kullanıldığını söylüyordu. Bir diğer deyişle, ona göre ekonomi takas sistemi üzerinden çalışıyordu. Ancak Keynes insanların kimi zaman meta elde etmenin haricinde bazı nedenlerle parayı ellerinde tutmak istediklerini yazdı. Mesela pekala gelirlerinin bir kısmını biriktirmek isteyebilirlerdi. Bu birikimleri başkalarına borç olarak vermezlerse (örneğin bankalar aracılığıyla) ya da yatırım yaparak ekonomiye geri döndürmezlerse (örneğin yeni bir iş kurmak için sermaye olarak), o para dolaşımdan kalkıyordu. İnsanlar parayı ellerinde tuttuğunda talep otomatik olarak üretilen toplam malın değerinden daha aşağıda kalıyordu. Bu "negatif talep" durumu "yetersiz talep" (talep yetersizliği) olarak bilinir ve yaygın işsizliğe neden olur.

1930'larda, yani Büyük Buhran yıllarında dünya ekonomisinin içinde bulunduğu çıkmaz göz önüne alındığında Keynes'in savının ne kadar güçlü göründüğü anlaşılmayacak bir durum değil. Özellikle de işsizliğin sadece bazı ekonomilerde ve kısa süreliğine oluştuğunu iddia eden Say'in kanunu üzerine kurulmuş bir dünyayla kıyaslandığında.



Say, arz ve talebin takas usulüyle işlediğini belirtti. Kazandığımız parayı istediğimiz ürünlerle takas ederiz. Yukarıdaki resimde İnkaların pazaryerinde et ile sebze takas resmediliyor.



Jean-Baptiste Say

Fransız Protestan bir tekstil tüccarının oğlu olarak 1767 yılında Fransa'nın Lyon kentinde doğdu. 18 yaşında İngiltere'ye yerleşip iki yıl boyunca bir tüccarın yanında çırak olarak çalıştıktan sonra Paris'e geldi ve bir sigorta şirketinde çalışmaya başladı. 1789 yılında Fransız Devrimi'ni hem Protestan Huguenot zulmüne son verdiği hem de feodal bir ekonomiyi yıkıp ticaretin önünü açtığı için heyecanla karşıladı.

1974 yılında siyasi bir derginin editörü oldu ve dergi aracılığıyla Adam Smith'in görüşlerini yaydı. 1799'da Fransız hükümetine davet edildi, ancak Napolyon, Say'in bazı görüşlerini kabul etmedi. Say'in eserleri 1814 yılına kadar yasaklandı. Bu süre zarfında bir pamuk fabrikası kurarak küçük bir servete sahip oldu. Daha sonraki yıllarda Paris'te ekonomi üzerine dersler verdi. Art arda geçirdiği birkaç kalp krizinin ardından 1832 yılında 66 yaşında öldü.

Önemli eserleri

1803 *Ekonomi Politik Üzerine Bir İnceleme*
1815 *İngiltere ve İngiliz*
1828 *Pratik Ekonomi Politik Üzerine Bir Ders*



ŞİMDİ BORÇ AL SONRA VERGİLENDİR

BORÇLANMA VE BORÇ

KISACA

YAKLAŞIM
Ekonomik politika

ÖNEMLİ DÜŞÜNÜR
David Ricardo (1772-1823)

ÖNCE
1799 Devrimci Fransa ile savaşa giren İngiltere gelir vergisi uygulamasını başlatır. Kamu borçları, milli hasılanın yüzde 250'si düzeyine ulaşmıştır.

SONRA
1945 II. Dünya Savaşı'nın ardından gelişmiş ülkelerde refahın gerekliliklerini sağlamak için kamu harcamaları, vergiler ve borçlanma artar.

1974 ABD'li ekonomist Robert Barro, insanların hükümetlerinin vergilendirme ya da borçlanma arasından hangi seçeneği tercih edeceğine bakmaksızın aynı şekilde harcama yaptığını iddia eden Ricardo denkliğini yeniden gözden geçirir.

2011 Avrupa'daki borç krizi şiddetlenir; vergi ve kamu borçlanmalarında limit olması konusu tartışmaya açılır.



Kamu harcamaları borçlanmayla mı, yoksa vergilerle mi karşılanmalı? Bu soru detaylı bir şekilde ilk olarak İngiliz ekonomist David Ricardo tarafından, İngiltere ve Fransa arasında çıkan ve son derece pahalıya mal olan Napolyon Savaşları (1803-1815) sırasında soruldu. 1817 yılında yazdığı *Siyasal İktisadın ve Vergilendirmenin İlkeleri* adlı eserinde Ricardo, finans yaratma yönteminin pek de önemli olmadığını savunuyordu. Vergi mükellefleri, devletlerin borçlanmasının ileride daha fazla vergiye neden olabileceğini anlamalıydı. Her durumda vergi ver-

Ayrıca bkz. Ekonomik insan 52-53 ▪ Vergi külfeti 64-65 ▪ Keynes çarpanı 164-165 ▪ Monetarist politika 196-201 ▪ Harcamak için tasarruf etmek 204-205 ▪ Rasyonel beklentiler 244-247

mek zorunda kalacaklarından, bugünkü birikimlerinden vermek zorunda kalacakları vergi tutarının bir miktarını bir kenara ayırmalıydılar. Ricardo insanlara devlet bütçesinin üzerindeki baskıları anlamaya çalışmalarını önerdi. Devletlerin kendilerini nasıl finanse edecekleri kararı, vatandaşların harcama şekillerinde bir değişikliğe neden olmamalıydı, çünkü sonuçta her ikisinin de vatandaşlara maliyeti eşitti. Bu düşünce Ricardo denkliği olarak tanındı.

Kumarbaz bir babanın oğullarından sürekli para aldığı bir aile düşünün. Baba oğullarına bu ay ellerindeki paraya dokunmayacağını söylüyor, çünkü arkadaşı Alex'ten borç almış. Duruma sevinen küçük oğul Tom, elinde kalan fazla parayı harcıyor. Daha akıllı olan büyük oğul James, Alex'ten alınan borcun bir sonraki ay faiziyle ödeneceğinin farkında ve babalarının parayı onlardan isteyeceğini de biliyor. James elinde kalan ve bir ay sonra babasına vermek zorunda olduğu fazla parayı saklıyor. James toplam servetinde bir değişiklik olmadığını fark ediyor; bu nedenle harcamalarını değiştirmek zorunda kalmıyor.

Ricardo ortaya bir teori koyuyordu ve Ricardo denkliğinin gerçek hayatta bu kadar görünür olacağını da iddia etmiyordu. Sıradan insanların, tıpkı Tom gibi mali ilüzyona kapılacağına ve elindeki fazla parayı harcayacağına inanıyordu. Ancak bazı modern ekonomistler insanların böyle bir illüzyondan muzdarip olmadığına inanıyor.

Modern tartışma

1974 yılında ABD'li ekonomist Robert Barro (d. 1944) kaleme aldığı bir makalede bu görüşü yeniden ortaya attı. Görüşün modern analizi insanların vergilendirme ya da borçlanma seçeneklerinden bağımsız olarak hangi koşullar altında harcama yaptığına odaklanıyordu. Bir varsayım, insanların rasyonel bir şekilde karar aldığıydı; mükemmel bir sağduyuya sahiptirler. Şimdi harcamanın ileride vergi vermek anlamına geldiğini biliyorlardı. Ancak durum pek de böyle değil. Borç ve alacağın faiz oranlarının da, işlem maliyetleri olmadan neredeyse birbirine denk olması gerekir.

Bir diğer problem ise insan hayatının sonlu olması. Eğer insanlar sadece kendi menfaatlerini düşünüyorsa, onlar öldükten sonra ödenmesi gereken vergileri pek de önemsemezler. Yine de Barro'ya göre ebeveynler çocuklarını düşünür ve öldükten sonra çıkabilecek herhangi bir vergi borcuna karşılık onlara miras bırakırlar. Bu şekilde bireyler karar alırken, öldükten sonra bile maruz kalacakları vergilerin etkisini göz önüne alırlar.

Kamu harcamaları

Borçlanmanın tarafsızlığı olarak da bilinen Ricardo denkliği, bugünün devletlerinin yüksek kamu harcamaları, borçlanma ve vergi sistemleri nedeniyle yeniden popüler bir başlık haline geldi. Ricardo'nun öngörüsü, yeni klasik ekonomistler tarafından kamu harcamalarının talebi artırıp büyüme sağlayacağını savunan Keynesçi politikalara karşı kullanılıyor. Onlara göre eğer insanlar hükümetlerin ekonomik bunalımdan çıkmak için harcamaları arttırdığını bilirlerse, rasyonel olarak ileride daha fazla vergi ödemek zorunda olacaklarını tahmin edebilecekler ve sisteme giren sıcak paraya körlemesine tepki vermeyeceklerdir. Ne yazık ki bu görüşün doğru ya da yanlış olduğuna dair elde kesin hiçbir kanıt yok.



Yunanistan 2011'de iflası engellemek için yüksek miktarda borçlandı. Ardından başlayan sivil ayaklanma, bir devletin borçlanma ve vergilendirme konusunda sınırları olduğunu açıkça ortaya koydu.

Yeni klasik makroekonomiler

ABD'li ekonomistler Robert Barro, Robert Lucas ve Thomas Sargent, 1970'lerin başlarında yeni klasik ekonomistler grubunu oluşturdu. Bu okulun belirgin görüşleri arasında rasyonel beklenti varsayımı (s. 244-247) ve piyasa dengesi (fiyatların kendi kendine yeni denge noktasına adapte olacağına dair bir görüş) var. Yeni klasikçi bu teorisyenler işgücü piyasasında da aynı dengenin var olduğunu iddia ediyorlar. Yani ücret seviyeleri arz (iş arayan insan sayısı) ve talebin (ihtiyaç duyulan insan sayısı) ortaklaşa düzenlemesiyle belirleniyor. Bu görüşe göre iş isteyen herkes, eğer "ederini" kabul ederse çalışabilir. Bu yüzden işsizlik tamamen gönüllüdür. Rasyonel beklentiler varsayımı ise insanların, hükümetlerin borçlanma ya da ek vergilerden birini seçerken kendilerini aldatıp aldatmadığını anlayabilmek için, karar alırken hem geleceğe hem de geçmişe baktığı varsayımıdır.



EKONOMİ İNİŞLİ ÇIKIŞLIDIR

ANI ARTIŞ VE ÇÖKÜŞ

KISACA

YAKLAŞIM
Makroekonomi

ÖNEMLİ DÜŞÜNÜR
Jean-Charles Sismondi
(1773-1842)

ÖNCE
1776 Adam Smith doğal piyasa güçlerinin ekonomik dengeyi sağladığını iddia eder.

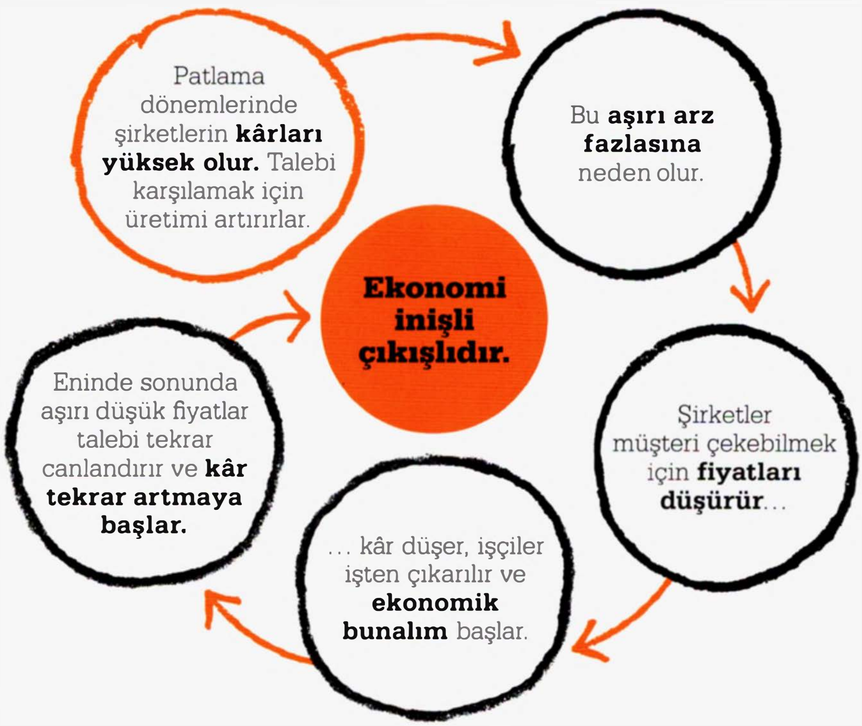
1803 Jean-Baptiste Say piyasanın arz ve talebi kendi kendine bir denge noktasına getireceğini iddia eder.

1817 Galli'li sosyal reformcu Robert Owen, aşırı üretim ve eksik tüketimi, ekonomik darboğazın nedeni olarak görür.

SONRA
1820'ler Fransız ekonomist Charles Dunoyer ekonominin döngüsel doğasını tanımlar.

1936 John Maynard Keynes ekonomik çalkantıların önüne geçmek için devletlerin harcama yapması gerektiğini savunur.

Konjonktür dalgalanmaları güçlü ekonomik büyüme dönemleri (canlanma ya da genişleme aşaması olarak) ile ekonominin daraldığı ya da duraksadığı dönemler arasındaki geçiştir. Kısaca ani artış (boom) ve çöküş (bust) olarak bilinir. İsveçli tarihçi Jean-Charles Sismondi ekonomik krizlerin periyodik olarak tekrarladığını yazan ilk kişiydi. Ama bu döngüsel formu ortaya koyan Fransız ekonomist Charles Dunoyer (1786-1862) oldu. Sismondi ekonominin üç önemli ismi Adam Smith (s. 61), Jean-Baptiste Say (s. 75) ve David Ricardo'nun (s. 84) "piyasa en iyisini bilir" ortak görüşünü sorguladı. Onlar piyasanın



Ayrıca bkz. Serbest piyasa ekonomisi 54-61 ▪ Keynes çarpanı 164-165 ▪ Mali krizler 296-301 ▪ Konutlar ve ekonomik döngü 330-331



Gökdelenler daha çok aşırı iyimserlik dönemlerinde inşa edilir ve ekonominin fazla ısındığının kesin bir göstergesidir. İnşaat tamamlandığında ekonomi genellikle çökmüş olur.

kendi haline bırakılması halinde kolayca ekonomik dengeye, dolayısıyla tam istihdama ulaşılabileceğine inanıyorlardı. Sismondi ise böyle bir dengeye eninde sonunda ulaşılabileceğine, ancak bunun için önce "epey bir acı çekilmesi" gerektiğini savunuyordu.

Sismondi 1819 yılında *Politik Ekonominin Yeni İlkeleri* adlı eserini yayımlamadan önce ekonomistler ya kısa vadeli ekonomik ani artış ve çöküşleri göz ardı ediyor ya da bunları savaş dış gibi bir etkene bağlıyorlardı. Sismondi kısa vadeli ekonomik hareketlerin, piyasanın güçlerinin (aşırı üretim ve eksik tüketim) doğal sonuçları olduklarını ve patlama zamanlarında artan dengesizlik nedeniyle oluştuklarını gösterdi.

Ani artıştan önce

Ekonomiler büyürken, işler yolunda giderken, işçiler ücret artışı talep edebilirler ve ürettiklerinden daha fazla tüketebilirler. Daha çok mal satıldıkça şirketler büyür, daha fazla işçi alarak daha çok üretirler. Yeni işçilerin de artık malları satın alabilmek için parası vardır ve ani artış bu şekilde devam eder.

Rekabet, tüm şirketlerin üretimlerini talebi aşana kadar arttıracakları anlamına gelir, der Sismondi. Bu durum şirketleri müşteri çekebilmek için fiyatı düşürmeye iter; sonrasında da kâr azalır, ücretler düşer, işçiler işten çıkarılır. Bir diğer deyişle, ekonomik çöküşü takip eden bir bunalım süreci yaşanır. Fiyatlar talebi tekrar harekete geçirecek kadar düşünce ve krediler daha uygun hale gelince şirketler kendilerini toplamaya başlar ve döngü yeniden başlar.

Ekonomik döngülerin varlığını ispatlayan ilk krizlerden biri İngiltere'de yaşanan 1825 Paniği'ydi. Borsanın çöküşü, sadece iç ekonomik dengeler nedeniyle oluşan ve belgelenen ilk krizlerden biriydi. Krizi tetikleyen, Poyais'e (bir dolandırıcı tarafından yatırımlara el koymak için uydurulan, gerçekte olmayan bir ülke) yapılan spekülatif yatırımlardı ve krizin etkileri tüm dünyada hissedildi.

Sismondi, Adam Smith'in laissez-faire yaklaşımını eleştirmiş ve refahın sağlanması ve bu tür periyodik krizlerin önlenmesi için devletlerin müdahalesinin şart olduğunu iddia etmişti.

Konjonktür dalgalanmalarının varlığının keşfi, ekonomistlerin ekonomiyi yeni bir bakış açısıyla irdeleyebilmesine ve çöküş ve resesyondan koruyacak stratejiler geliştirmelerine imkan tanıdı. Keynes, Sismondi ve Dunoyer'in çalışmalarını geliştirerek 20. yüzyılın en önemli teorilerinden olan kendi teorisini ortaya koydu.

Boğalar ve ayılar

Bütün ekonomiler büyüyüp küçüldüğü için onu oluşturan piyasalar da yükselip düşer. Sürekli yükselen piyasalara boğa piyasalar (bull market) denir; fiyatların düştüğü piyasalarsa ayılardır. Bu etiketler hisse senedi, tahviller ya da gayrimenkuller için kullanılır. Boğa piyasalar (örneğin yükselen bir borsa) genellikle ekonominin büyüdüğü dönemlerde söz konusudur. Yatırımcılar ekonomik tahminlerinde daha iyimser hale gelir ve hisse senedi alırlar. Dolayısıyla yükselen aktif değerlerini daha da yükseltirler. Ekonomi bocalamaya başladığındaysa süreç tam tersine işler. Yatırımcılar "ayıcı" olur ve piyasa düşerken varlıklarını satmaya başlarlar. ABD'deki hisse senetleri 1990'larda, internet firmalarının değerinin yükselmesi nedeniyle boğa piyasadaydı. Tarihte önemli bir ayı piyasa, 1930'larda Büyük Buhran sırasında söz konusuydu.

> "Evrensel rekabet ya da daha fazla ve her zaman daha ucuza üretim yapabilme çabası... çok tehlikeli bir sistemdir."
> **Jean-Charles Sismondi**

TİCARET HERKESE YARAR SAĞLAR

KARŞILAŞTIRMALI ÜSTÜNLÜK



KISACA

YAKLAŞIM
Küresel ekonomi

ÖNEMLİ DÜŞÜNÜR
David Ricardo (1772-1823)

ÖNCE
MÖ 433 Tarihin bilinen ilk ticaret savaşlarından birinde, Atinalılar Megaralılara ticari yaptırımlar uygular.

1549 İngiliz politikacı John Hales, geniş bir kitle tarafından da benimsenen serbest ticaretin ülke için kötü olduğu düşüncesini dile getirir.

SONRA
1965 ABD'li ekonomist Mancur Olson hükümetlerin dağınık olanlardansa toplu grupların talebine daha çok karşılık verdiğini gösterir.

1967 İsveçli ekonomistler Bertil Ohlin ve Eli Heckscher, Ricardo'nun ticaret teorisini geliştirerek karşılaştırmalı üstünlüğün zamanla nasıl değişebileceğini ortaya koyar.

Bir ürün üretmek **maliyet yaratır**. Bu maliyet kalemlerinden biri de zamandır.

→

A ülkesi her şeyi B ülkesinden daha iyi yapıyor olsa da, **en iyi yaptığı şeylere odaklanarak** en büyük kârı sağlar. Sadece biraz daha iyi yaptığı şeylere zaman ayırmak fazla masraflı olur.

↓

Bu durum A ülkesinin yapmadığı ürünleri iyi şekilde yapan (ama en iyisini değil) B ülkesine, bu ürünleri **gereksiz rekabet olmadan** üretme şansı verir.

←

Her iki ülke de, zamanlarını ve kaynaklarını en etkili şekilde kullanmalarını sağlayan karşılaştırmalı üstünlükten **kazanç sağlar.**

↓

Sonuçta **daha fazla ürün** üretilmiş ve tüketiciye daha düşük fiyatlara daha geniş bir ürün yelpazesi **sunulmuş olur.**

→

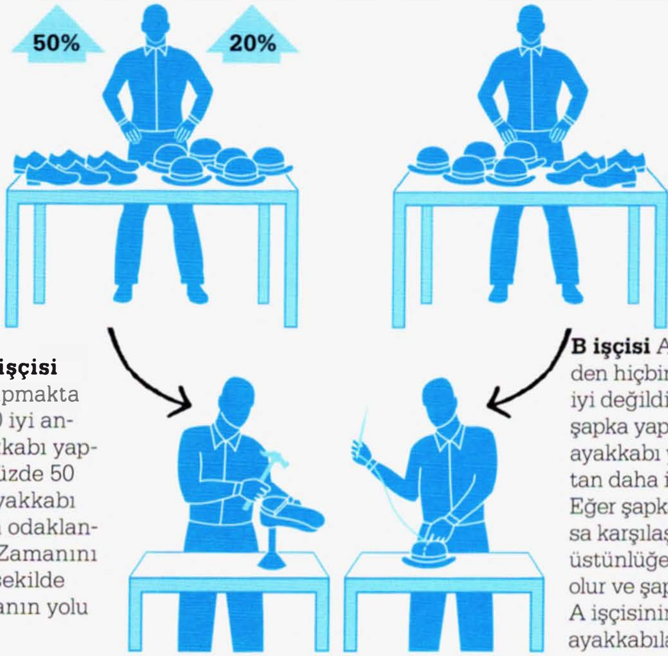
Ticaret herkese yarar sağlar.

18. yüzyılın tanınmış İngiliz ekonomisti David Ricardo'nun fikirleri belli ki içinde yaşadığı dünya ve bireysel yaşamıyla şekillenmişti. Merkantilizmin en güçlü ekonomik görüş olduğu bir dönemde, Londra'da yaşıyordu. Merkantilizme göre uluslararası ticaret kesinlikle yasaklanmalıydı. Bunun sonucunda hükümetler, ülkelerine gelen altın akışı sayesinde halkı zenginleştirmek amacıyla ihracatı artıracak ama ithalatı azaltacak politikalar yürüttüler. İngiltere'de bu politika Elizabeth zamanından beri uygulanıyordu. Ricardo böyle korumacı politikaların uzun vadede ülkenin kendi servetini artırma yetisini kısıtlayacağı fikrindeydi.

Erken dönem ticarette himaye

Ricardo, İngiltere'de Tahıl Yasaları olarak bilinen bir verginin ortaya atılmasından özellikle endişeli duyuyordu. Napolyon Savaşları döneminde (1803-1815) Avrupa'dan buğday ithal etmek mümkün olmadığından İngiltere'de buğday fiyatları yükselmişti. Bunun sonucunda toprak sahiplerinin çoğu tahıl ekmek için daha geniş topraklar ayırmaya başladı. Ama 1802'de savaş geçici bir süre sona erdiğinde fiyatlar tekrar düşme tehlikesiyle karşılaştı; bu durum karşısında -parlamentoyu da kontrol eden- toprak sahipleri yurtdışından buğday ithalini sınırlandırmak ve hububata bir taban fiyat belirlemek için Tahıl Yasaları'nı geçirttiler. 1813'te savaş sona erdiğinde Tahıl Yasaları taban fiyatın belirlenmesi için tekrar kullanıldı. Bu yasalar çiftçileri koruyordu, ancak savaştan yeni dönmüş askerlerin iş bulmakta zorlandığı bir dönemde ekmek fiyatlarını fakir insanların ödeyebileceğinin üstüne çekmiş oluyordu.

Ayrıca bkz. Himayecilik ve ticaret 34-35 ▪ Pazar entegrasyonu 226-231 ▪ Bağımlılık teorisi 242-243 ▪ Döviz kurları ve para birimleri 250-255 ▪ Asya Kaplanları ekonomileri 282-287 ▪ Ticaret ve coğrafya 312



Eğer A işçisi şapka yapmakta yüzde 20 iyi ancak ayakkabı yapmakta yüzde 50 iyiyse, ayakkabı yapmaya odaklanmalıdır. Zamanını en kârlı şekilde kullanmanın yolu budur.

B işçisi A işçisinden hiçbir konuda iyi değildir, ancak şapka yapmakta ayakkabı yapmaktan daha iyidir. Eğer şapka yaparsa karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olur ve şapkalarını A işçisinin yaptığı ayakkabılarla takas edebilir.

Kendisi de varlıklı bir toprak sahibi olmasına rağmen Ricardo Tahıl Yasaları'na karşı çıktı. Bu yasaların İngiltere'yi fakirleştireceğini iddia ediyordu. Ve o günden sonra ülkeler arasında serbest ticareti savunan herkes için dayanak noktası olan bir teori geliştirdi.

Karşılaştırmalı üstünlük

Adam Smith Portekiz ile İngiltere'nin farklı iklimlere sahip olmasının birbirleriyle ticaretten kazançlı çıkacakları anlamına geldiğini söylemişti. Portekiz'de bir işçi İngiltere'deki bir işçiden daha fazla şarap üretirken, İngiltere'deki işçi de Portekiz'dekinden daha fazla yün üretebilirdi. Herhangi bir kişi veya ülke, kaynaklarını birim olarak rakibinden daha fazla üretiyorsa "mutlak üstünlük" sağlıyordu. Smith hem İngiltere'nin hem de Portekiz'in en iyi yaptıkları şeye odaklanıp üretilenin fazlasını takas ederek en büyük kârı elde edeceklerini söylüyordu. Ricardo bu konuya Smith'in iddiasını genişleterek katkı sağladı.

Şunu merak ediyordu: Taraflardan biri her iki üründe de mutlak üstünlüğe sahip olsa acaba ülkeler yine de yoğunlaşma ve takastan kârlı çıkabilir miydi? Eğer bir ülke hem şarap hem de yünü diğerinden daha fazla üretiyorsa takasa gerek kalır mıydı?

Duruma şu açıdan da bakabilirsiniz: Bir kişinin hem şapka hem de ayakkabı yapımında başkalarından çok daha iyi olduğunu düşünün. Bu kişi zamanını bu iki iş arasında paylaştıracaktır ya da bu iki işten birini seçip onu üretecek ve diğer ürünü, onu üreten kendinden daha az yetenekli kişiden alacaktır (*bkz.* soldaki çizim). Yetenekli işçinin şapka yapmakta diğerinden yüzde 20 daha iyi olduğunu ama ayakkabı yapmakta yüzde 50 daha iyi olduğunu düşünün. Bu durumda bu işçi sadece ayakkabı yapımı işinde çalışırsa bu her iki tarafın da yararına olacaktır; zira daha az yetenekli adam da (yapımında daha az kötü olduğu ürün olan) şapka üretiminde çalışacaktır.

Bu görüşün dayandığı mantık, üretim süresi ya da üretim sırasında kaybedilen zaman açısından bir ürünün yapımında ortaya çıkan göreceli maliyetle alakalı. Yetenekli işçi



1819'da İngiltere'nin Manchester kentinde 80 bin kişilik bir kalabalık, ithalatı sınırlayarak buğday fiyatlarının yüksek kalmasına sebep olan Tahıl Yasaları'nı protesto etmek için toplandı. Protesto sert bir şekilde bastırıldı.



Çin'den ithal edilen otomobil lastiği (solda) miktarının artması sonucu 2009'da ABD ticareti kısıtlamalar uyguladı. Bu tamamen serbest ticaretin tartışılmasına ve diplomatik ilişkilerin bozulmasına yol açtı.

ayakkabı yapmakta çok iyi olduğu için onun şapka yapması daha pahalıya mal olur; şapka yaparken harcadığı zamanda değerli ayakkabı üretiminden mahrum kalacaktır. Mutlak veriler ışığında daha az yetenekli işçi ayakkabı ve şapka yapımında daha kötü olmasına rağmen, onun şapka yaparkenki göreceli maliyeti, yetenekli işçininkinden daha azdır. Çünkü onun şapka başına gözden çıkardığı ayakkabı sayısı yetenekli işçiden daha azdır. Bu yüzden daha az yetenekli işçinin şapka üretiminde "karşılaştırmalı üstünlüğü" vardır; yetenekli işçininse ayakkabı üretiminde karşılaştırmalı üstünlüğü vardır. Ülkeler, karşılaştırmalı üstünlüğü olan malların üretimine ağırlık verirse, toplamda daha fazla mal üretilir ve ticaret sonucu her iki ülkeye de daha fazla ve daha ucuz mal girer.

Karşılaştırmalı üstünlük, Adam Smith tarafından ortaya atılan bir paradoksu da çözer: Mal üretmekte yeteneksiz ülkeler (ki bu ülkelerin "mutlak dezavantajı" vardır) yine de kârlı bir şekilde ihracat yapabilir.

20. yüzyıl avantajı

Karşılaştırmalı üstünlüğü belirleyen şey nedir? İsveçli ekonomistler Eli Heckscher ve Bertil Ohlin, üstünlüğün ülkelerin göreceli sermaye ve işgücü bolluğundan kaynaklandığını ileri sürdüler. Sermaye açısından zengin bir ülke, makine gibi sermaye yoğun ürünlerin üretilmesinde karşılaştırmalı üstünlüğe sahiptir. Öte yandan işgücü açısından zengin bir ülke, tarım ürünleri gibi işgücü yoğun üretimlerde karşılaştırmalı üstünlüğe sahiptir. Sonuç olarak ülkeler en yoğun üretim faktörünü kullanarak ihracat yapmayı tercih ederler. O yüzden ABD gibi sermaye bolluğu olan ülkeler mamul mal ihracat ederler. Heckscher ve Ohlin'in analizi bir başka öngörüye daha yol açtı: Ticaret sadece farklı ülkelerde malların fiyatları arasındaki farkı azaltmaya neden olmuyordu, aynı zamanda ücret farkını da azaltıyordu. İşgücü açısından zengin ekonomilerde işgücü yoğun sektörlerde uzmanlaşma, ücretlerin yükselmesine neden oluyordu. Tam tersi bir et-

David Ricardo



Dünyanın gelmiş geçmiş en büyük ekonomi teorisyenlerinden biri kabul edilen David Ricardo 1772 yılında doğdu. Ailesi Hollanda'dan İngiltere'ye taşındı ve Ricardo 14 yaşında babasının yanında borsa simsarı olarak çalışmaya başladı. 21 yaşında Ricardo bir Quaker olan (bir Protestan mezhebi) Priscilla Wilkinson'la kaçtı. Aileler arasındaki dini farklılıklar nedeniyle her iki aile de yeni çifte destek vermedi. Ricardo da kendi aracı firmasını kurdu. Fransızların Waterloo'da (1815) yenileceği üzerine başarılı bir tahminde bulunup İngiliz devlet tahvillerinden alarak bir servet kazandı. Ricardo Thomas Malthus (s. 69) ve John Stuart Mill gibi kendi döneminin ekonomistleriyle karıştırıldı. 1819'da borsacılık işinden emekli oldu ve parlementoya girdi. 1823 yılında bir kulak enfeksiyonu nedeniyle aniden hayatını kaybetti. Ardında bugünün parasıyla 120 milyon dolarlık bir miras bıraktı.

Önemli eserleri

1810 *Külçe Altının Yüksek Değeri*
1814 *Mısırın Düşük Fiyatının Etkisi Üzerine Bir Makale*
1817 *Siyasal İktisadın ve Vergilendirmenin İlkeleri*

> Bir para biriminin bir ülkede değerinin azalıp diğerinde artması, tek bir metanın fiyatı üzerinden değil, tüm fiyatlar üzerinden gerçekleşir.
> **David Ricardo**

kiyse sermaye açısından zengin ekonomilerde görülüyordu. Sonuçta kısa vadede ekonomide toplam bir artış görülse de aslında kazananlar olduğu kadar kaybedenler de söz konusudur.

Günümüzde himayecilik isteyenlerin sesi, Ricardo'nun çağındaki kadar kuvvetli. 2009'da Çin aşırı himayeci ABD'yi, Çin'den ithal edilen araba lastiklerine aşırı vergi koyduğu için suçladı. Gümrük vergilerini artırma kararı, ABD'li işçilerin baskısı üzerine alınmıştı. İşçiler 2004-2008 yılları arasında otomobil lastiği ithalatının 14 milyondan 46 milyon dolara çıktığını, ABD'de lastik üretiminin azaldığını ve işsizliğin arttığını görünce harekete geçmişti. Ancak daha öncesinde ABD de Çin'i kendi otomobil lastiği endüstrisini adil olmayan yöntemlerle desteklediği için suçlamıştı. Çin buna misilleme olarak ABD'den ithal ettiği otomobil ve tavuk ürünleri üzerine ekstra vergi koyarak onları tehdit etti. Gümrük vergileri ekonomiler arası dalgalanmalara neden oluyordu. ABD'li otomobil lastiği üreticilerinin gümrük vergileri aracılığıyla elde ettiği herhangi bir himaye, negatif etkilerle mücadele etmek demekti. Otomobil lastiği fiyatları arttıkça ABD'de üretilen otomobillerin de fiyatı artıyor, bu da ABD'yi bu piyasada daha az rekabetçi hale getiriyor ve ABD'li tüketicilerin daha az otomobil almasına neden oluyordu. Çin'in misillemesi ABD'nin diğer ihracatlarına da zarar verdi. Belki bu gümrük vergileriyle ABD'li otomobil lastiği işçileri işsiz kalmaktan kurtuldu, ancak başka sektörlerdeki işsizlik oranı arttı.

Günümüzde himayecilik

ABD'li ekonomist Mancur Olson politikacıların bütün ekonomiye zarar verme ihtimali olan politikaları, neye mal olacağını bile bile neden ısrarla uyguladıklarını anlayabilmemize yardımcı oldu. Gümrük vergilerine karşı olanların ucuz ithal malların piyasaya girmesiyle belirgin bir şekilde zarar gördüğüne dikkat çekti. Ancak vergilerin uygulanması halinde daha fazla sayıda tüketici bu vergiler nedeniyle yüksek fiyatlar ödemek zorunda kalacaktı. Ayrıca gümrük vergileri yüzünden yan sanayilerde çalışan ve zincirleme etki yüzünden işini kaybedecek olanlar bütün ekonominin içinde çok da görünür olmayacaktı.

Çağdaş ticaret

Günümüzde pek çok ekonomist ticarette Ricardo'nun görüşünü temel alıyor ve bunun günümüzün endüstrileşmiş ülkelerine yardım ettiğine inanıyor. ABD'li ekonomist David Dollar ve Aart Kraay son birkaç onyılda ticaretin gelişen ülkelerin büyüyüp yoksullukla mücadele edebildiğine



dikkat çekiyor. Gümrük vergilerini kaldıran ülkelerin daha hızlı büyüdüğünü ve yoksullukla mücadelede daha başarılı olduğunu iddia ediyorlar. Ancak ticaretin her zaman gelişmekte olan ülkelere destek olduğuna inanmayanlar da var. ABD'li ekonomist Joseph Stiglitz (s. 338) gelişmekte olan ülkelerin sık sık piyasa aksaklıklarından ve kurumsal zafiyetlerden muzdarip olduğunu ileri sürmüştü; bu ülkelerde ticaretin hızla liberalleşmesi çok pahalıya mal olabiliyordu.

Teori ile pratik arasında da çelişkiler var. Hindistan hükümeti, Endonezya'dan ithal edilen ucuz hurma yağının üzerindeki gümrük vergilerini kaldırınca Ricardo'nun teorisi uyarınca milyonlarca Hintlinin yaşam kalitesi birdenbire yükseldi. Ancak bu durum fıstık yağı üreten 1 milyon çiftçinin hayatını mahvetti. Halbuki Ricardo'nun mükemmel dünyasında yerfıstığı üreticileri hemen başka bir şey üretmeye başlardı. Gerçek hayatta sermaye yatırımları sabit olduğundan bu üreticilerin başka bir şey üretmeye başlaması mümkün değildi: Fıstık yağı üreten bir makine başka bir işe yaramazdı.

Ricardo'yu eleştirenler uzun vadede bu tür etkilerin endüstrileşmeye ve daha fakir ülkelerin çeşitlendirilmesine engel olacağını ileri sürdü. Bunun yanı sıra zengin, endüstrileşmiş ülkeler ticaretle zengin olurken başlangıçta serbest ticaret deneyimi yaşamadılar. Bir ülkenin uzun vadede karşılaştırmalı üstünlük elde edebilmesi, muhtemelen Ricardo'nun önerdiğinden daha karmaşık bir süreçti. Bazı Avrupa ülkeleri ve sonra da Asya Kaplanları önce ticarette himaye uygulamış, bazı alanlarda yeteneklerini geliştirdikten sonra dışarıya açılmıştı.

Asya'da üretilen mallar Batı'ya büyük yük gemileriyle taşınıyor. Bir Amerikalının market arabasına koyduğu ürünlerin yüzde 75'inin Asya'dan ithal edilmiş olduğu tahmin ediliyor.

ENDÜSTR
EKONOMİ
DEVRİML
1820–1929

İYEL VE
K
ER

1838

Antoine Cournot arz ve talebi ilk kez grafikle ifade eder ve ekonomiyi **fonksiyon ve olasılıkla** tanıştırır.

1841

Ekonomik balon fenomeni Charles Mackay'in *Olağanüstü Kitlesel Yanılgılar ve Kalabalıkların Çılgınlığı* kitabında tanımlanır.

1848

John Stuart Mill hem ticaret hem de sosyal adaleti savunarak **liberal ekonominin** temellerini atar.

1848

Karl Marx ve Friedrich Engels *Komünist Manifesto*'yu yayımlar.

1867

Karl Marx *Kapital*'in ilk cildini yayımlar; diğer ciltler ölümünden sonra Friedrich Engels tarafından yayımlanır.

1871

William Jevons değeri "bir ürünün alıcısı için değeri" olarak tanımlayan **marjinal fayda** teorisini ortaya atar.

1871

Carl Menger, sosyalist fikirlere karşı serbest piyasa ekonomisini savunan **Avusturya Okulu'nu** kurar.

1874

Leon Walras serbest pazarların istikrarlı olduğunu iddia eden **genel denge teorisinin** esaslarını açıklar.

19. yüzyıl başlarında Sanayi Devrimi'nin etkileri tarım toplumlarını endüstri ekonomilerine dönüştürmüş; bu toplumlar İngiltere'den Avrupa'ya ve oradan da tüm Kuzey Amerika'ya yayılmaya başlamıştı. Ekonomilerin yapılarında köklü kaymalara neden olan bu değişim ani ve çarpıcı olmuştu. Odak, mal alışverişiyle uğraşan tüccarlardan sermayenin sahiplerine ve üreticilere kaymıştı. Kapitalizm, ekonomi üzerine yeni bir düşünce biçimiyle birlikte yeni toplumsal ve politik meseleler de getirmişti.

Piyasaların bozulması

Sosyal değişiklikler arasında en çok dikkat çekenler, sanayi üreticileri arasından "yeni bir yönetici sınıfının" ortaya çıkışı ve işlerine ait hisseleri borsalarda satışa çıkaran imalatçı firmaların sayısındaki sürekli artıştı. Bütün bunlar, merkezinde piyasa faaliyetleri olan, ekonominin klasik bakışının odağındaki rekabet piyasasını doğurdu. Ancak piyasa ekonomileri gelişip büyüdükçe yeni problemler ortaya çıkmaya başladı. Örneğin Adam Smith'in (s. 61) 1776 yılında uyardığı gibi büyük üreticilerin piyasaya hükmetme, tekeller ya da karteller halinde hareket ederek fiyatları yüksek bir seviyede sabitleyip üretimi düşük tutma tehlikesi vardı. Düzenlemeler bu tür uygulamaları önlese de, sadece birkaç üreticinin faaliyet gösterdiği durumlarda, bu kişiler kolayca piyasanın rekabet yeteneğini bozacak stratejiler geliştiriyorlardı. Smith, insanların ekonomide rasyonel davranacağını öngörmüştü, ama yatırımcılar değeri şişirilmiş şirketlerin hisselerini almak için koşmaya başladığında bu bile tartışılır hale gelmişti. Bu, istikrarlı bir ekonominin makul davranışlar üzerine kurulduğu fikriyle çelişen balonlar yarattı. Buna rağmen Léon Walras (s. 120) ve Vilfredo Pareto (s. 131) gibi bazı ekonomistler piyasa ekonomisinin her zaman üretim ve fiyat seviyelerini belirleyecek dengeye sahip olduğunu savundu. Çağdaşları Alfred Marshall (s. 110) arz ve talebi ve bunların tam rekabet sisteminde fiyatlarla nasıl etkileşime girdiğini açıkladı.

Bu dönemde pek çok ekonomistin ilgisini çeken konulardan biri, yeni kapitalist toplumda hem üreticiyi hem de tüketiciyi etkileyen fiyat meselesiydi. Bir önceki kuşağın ahlak filozoflarının rehberliğini de

1870'LER
Robert Giffen tüketimin fiyatla birlikte arttığı **Giffen malı** konseptini tanıtır.

1890
Alfred Marshall ekonomiye **yeni matematiksel yaklaşımlar** getiren eseri *Ekonominin İlkeleri*'ni yayımlar.

1894
Sosyal reformcular **Beatrice ve Sydney Webb** en önemli eserleri *Sendikacılık Tarihi*'ni yayımlar.

1899
Thorstein Veblen *Aylak Sınıfın Teorisi*'nde zenginlerin **"gösterişçi tüketimini"** tanımlar.

1906
Vilfredo Pareto hiçbir bireyin bir diğerinin kötü olmasını sağlamadan daha iyi olamayacağını anlatan **Pareto verimliliğini** formüle eder.

1914
Friedrich von Wieser reddedilmiş seçeneklerin değerini ölçen **fırsat maliyetini** tanımlar.

1920
Arthur Pigau şirketlerin yarattıkları **kirlilik nedeniyle vergilendirilmesi** gerektiğini savunur.

1922
Ludwig von Mises *Sosyalizm: Ekonomik ve Sosyolojik Bir Analiz* kitabında komünist güdümlü ekonomileri eleştirir.

1927
Joseph Schumpeter girişimcinin endüstriyi ileriye götüren bir öncü olarak hayati rolünü tanımlar.

alarak malın değerini, hammaddeye değer katan emekten çok faydası (vereceği tatmin) bakımından incelemeye başladılar. Marjinal fayda fikri (belirli bir ürünün tüketimiyle sağlanan kazanç) William Jevons (s. 115) tarafından matematiksel terimlerle açıklandı.

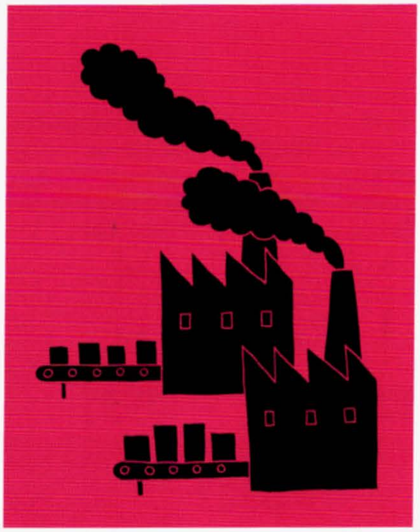
Marx'in değer teorisi

Değerin üretim esnasında ürüne verilen emekle belirlendiğini savunan kuram, üretici ya da tüketiciyi özellikle kapitalist işverenlere mal üreten işgücü kadar ilgilendirmediği halde hala bazı destekçilere sahipti. Değere bu perspektiften bakan Karl Marx, piyasa ekonomisindeki eşitsizliklerin işçi sınıfının sermaye sahipleri tarafından sömürülmesine neden olduğunu savundu.

Komünist Manifesto ve *Kapital*'de kapitalizm üzerine yaptığı analizinde Marx, kapitalizmin yerini alacak proleter bir devrimle birlikte ekonomik ilerlemenin bir sonraki aşamasının ona göre ne olduğunu açıklıyordu: işçilerin üretim araçlarına sahip olduğu ve mülkiyetin nihai olarak kaldırıldığı sosyalist bir devlet.

Marx'ın fikirleri sonraları dünyanın pek çok bölümünde benimsense de piyasa ekonomileri diğer yerlerde faaliyet göstermeye devam etti. Ekonomistler kapitalizmin adaletsizliklerini telafi etmek için bir miktar yumuşasalar da, genel olarak onu refahı garantiye alan en iyi yol olarak savunmayı sürdürdüler. Bunu takiben, sosyalist fikirlere bir tepki olarak doğan ve ekonomiye matematiksel bir bakış açısıyla yaklaşarak arz ve talebe odaklanıp kapitalist sistemin yaratıcı gücünü vurgulayan bir Avusturya Okulu düşüncesi ortaya çıktı.

Serbest piyasa ekonomisi 1929 yılında Wall Street'in çöküşünün ardından sert darbeler almak üzereydi. Bununla birlikte neoklasik ekonomistlerin ve özellikle Avusturya Okulu'nun teorileri, 20. yüzyılın sonlarına doğru Batı dünyasındaki ekonomiler için bir model olarak tekrar ortaya çıkarıldı ve hatta iş, dünyanın pek çok komünist güdümlü ekonomisinin yerini almaya kadar vardı.



REKABET DURUMUNDA NE KADAR ÜRETMELİYİM?

SINIRLI REKABETİN SONUÇLARI

KISACA

YAKLAŞIM
Piyasalar ve şirketler

ÖNEMLİ DÜŞÜNÜRLER
Antoine Augustin Cournot (1801-1877)
Joseph Bertrand (1822-1900)

ÖNCE
1668 Alman bilim insanı Johann Becher *Political Discourse* (Politik Söylev) adlı eserinde rekabetin etkisini ve tekelleri ele alır.

1778 Adam Smith, tam rekabetin sosyal refahı nasıl maksimuma çıkardığını açıklar.

SONRA
1883 Fransız matematikçi Joseph Bertrand, Cournot'nun modelindeki stratejik tercihleri miktardan fiyata çevirir.

1951 ABD'li ekonomist John Nash, Cournot'nun düopolünü ilk örnek olarak kullanarak oyun teorisi için dengenin genel tanımını yapar.

17. yüzyılın ikinci yarısında ekonomistler tekel piyasalarının ve sert rekabetin etkilerini gözlemlemeye başladılar. Tekellerin üretimi kısarak fiyatları ve kârı yüksek tutmaya eğilimli olduğunu keşfettiler. Rekabetin çok olduğu yerdeyse fiyatlar maliyet düzeyine kadar düşüyordu; kâr düşüktü ve üretim yüksekti. Fransız ekonomist Antoine Cournot aynı ürünleri satan sadece birkaç firma olursa neler olabileceğini bilmek istedi.

Düopollerle düello

Cournot modelini, müşterilerine kaynak suyu satan benzer iki firmanın oluşturduğu bir düopol üzerine kurdu. Bu modelde iki firmanın birlikte çalışarak bir kartel oluşturmasına izin verilmez, bir başka firma

Eğer **benzer** mallar üreten sadece iki rakip firma (düopol) varsa...

... her firma **diğerinin üretiminin** kendi kârını etkileyeceğini bilir.

Her firma diğer firmanın seçtiği üretim seviyesini kendisi için en iyi üretimi **seçerek** karşılar (bir reaksiyon eğrisinde gösterilmiştir).

İki reaksiyon eğrisi buluştuğu noktada piyasa **Cournot Dengesi'ne** ulaşır.

Bu, rekabet durumunda firmanın üretebileceği miktardır.

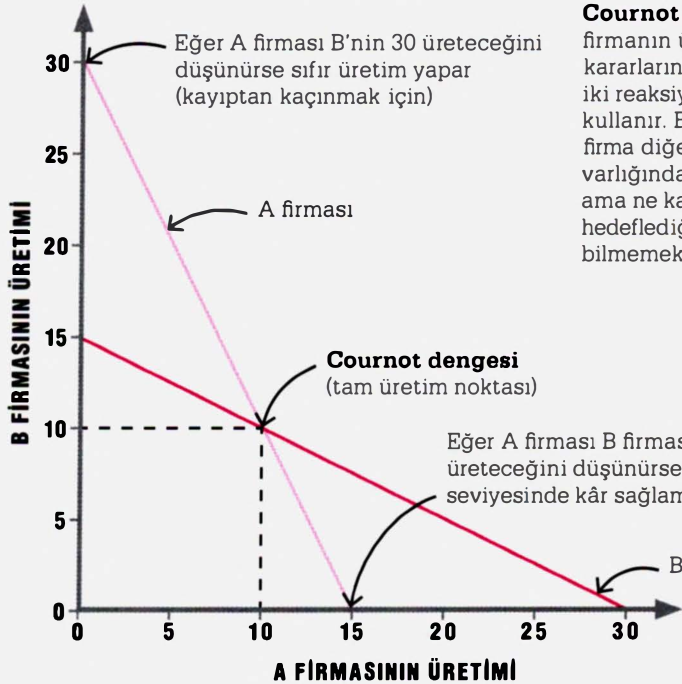
Ayrıca bkz. Karteller ve gizli anlaşmalar 70-73 ▪ Tekeller 92-97 ▪ Rekabetçi piyasa 126-129 ▪ Oyun teorisi 234-241

endüstriye giremez (çünkü başka doğal kaynak yoktur) ve her firma kaç şişe su tedarik etmesi gerektiğine eşzamanlı olarak karar verir.

Endüstrinin toplam üretimi, her iki firmanın üretim kararlarının toplamından oluşur. Her firma, diğerinin üretiminin ne olacağı temeline dayanan kârını maksimuma çıkaracak üretimi seçmek zorundadır. Eğer A firması B firmasının hiçbir şey üretmeyeceğini düşünüyorsa, A firması kârını maksimuma çıkarmak için bir tekelcinin düşük üretimini seçebilir. Diğer yandan, eğer A firması, B firmasının yüksek miktarda üretim yapacağını düşünüyorsa hiçbir şey üretmemeyi seçebilir, çünkü fiyatlar üretim yapmaya değmeyecek kadar düşebilir. Cournot, her iki firmanın kararlarını "reaksiyon eğrisi"nde gösterir. Piyasanın dengesi, iki reaksiyon eğrisinin kesiştiği yerdir. Bu noktada her firma diğerinin ne yaptığına bakarak kendisi için en kârlı miktarı satmaktadır. Bu denge kavramı Nash Dengesi olarak bilinir ve modern ekonominin firmalar ve bireyler arasındaki stratejik etkileşimi analiz eden bir dalı olan oyun teorisinin ana prensibidir. Cournot, bu dengeyi bulmak için matematiği kullanmış ve düopolistlerin tekellerde ortaya çıkandan daha yüksek ve tam bir rekabettekinden daha düşük bir üretimi seçebileceklerini kanıtlamıştır. Bir diğer deyişle, toplum için birkaç firma bir tekelden daha iyi, ama tam bir rekabetten daha kötü olabilir.

Bu başlangıç noktasından hareketle Cournot, modelini genişletti. Amacı firmaların sayısı arttığında endüstriyel üretimin güvenle tam rekabetten beklenen seviyeye yaklaşabileceğini göstermekti

Cournot'nun modeli, firmalar seçimlerini üretimden ziyade arzuladıkları fiyata göre yaparlarsa, düopolistlerin dengesinin tam rekabete eşitleneceğini gösteren Fransız ekonomist Joseph Bertrand tarafından geliştirildi. Bunun nedeni, yüksek bir fiyat belirleyen herhangi bir firmanın bir diğer firma tarafından müşterilerinin çalınarak, fiyatlarının kırılabileceği gerçeğiydi. Böylece fiyat hep en rekabetçi seviyede hareket ediyordu.



Cournot modeli iki firmanın üretim kararlarını göstermek için iki reaksiyon eğrisi kullanır. Bu eğrilerde her firma diğerinin varlığından haberdardır ama ne kadar üretmeyi hedeflediğini bilmemektedir.

Antoine Cournot

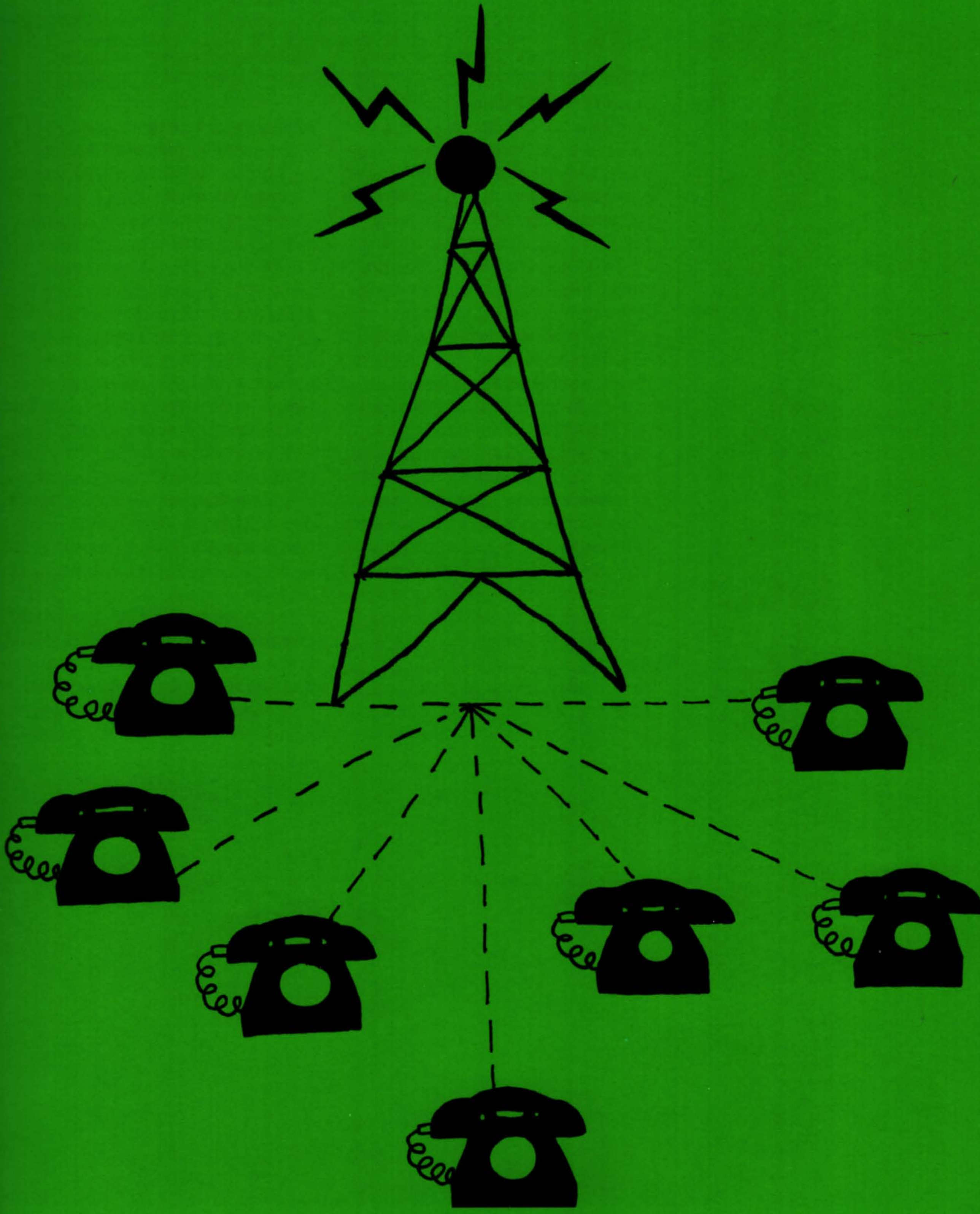
1801'de Fransa'da doğan Antoine Augustin Cournot doymak bilmez bir okurdu. Ailesi yoksul olduğu halde ülkedeki en iyi okullardan birinde matematik eğitimi aldı ve doktorasını mühendislik alanında tamamladı. Bir süre özel ders verdikten ve Napolyon'un generallerinden birinin sekreterliğini yaptıktan sonra öğretim üyesi ve ardından profesör oldu. Cournot'nun gözüyle ilgili problemleri vardı, ama yine de tamamen kör olmadan önce ekonomide matematiğin kullanımına öncülük edecek çalışmalar yayımladı. Eserleri, yeni matematik sembollerine dayandığı için yaşadığı dönemde pek anlaşılamadı. Günümüzde kehanetvari fikirler geliştiren derin bir düşünür olarak kabul edilir.

Önemli eserleri

1838 *Refah Teorisinin Matematiksel İlkeleri Üzerine Araştırmalar*
1863 *Refah Teorisi'nin İlkeleri*

REKABET YOKSA TELEFON KONUŞMALARI DAHA PAHALIDIR

TEKELLER



KISACA

YAKLAŞIM
Piyasalar ve firmalar

ÖNEMLİ DÜŞÜNÜR
John Stuart Mill (1806-1873)

ÖNCE
MÖ 330 dolayları
Aristoteles'in *Politika*'sında tekellerin etkisi tanımlanır.

1778 Adam Smith *Ulusların Zenginliği*'nde tekellerin tehlikesi hakkında uyarıda bulunur.

1838 Fransız ekonomist Antoine Cournot firmaların sayısının azalmasının fiyat üzerindeki etkisini analiz eder.

SONRA
1890 Alfred Marshall bir tekel modeli geliştirir.

1982 ABD'li ekonomist William Baumol rekabetin doğasını yeniden tanımlayan *Tartışmalı Piyasalar ve Endüstri Teorisinin Yapısı*'nı yayımlar.

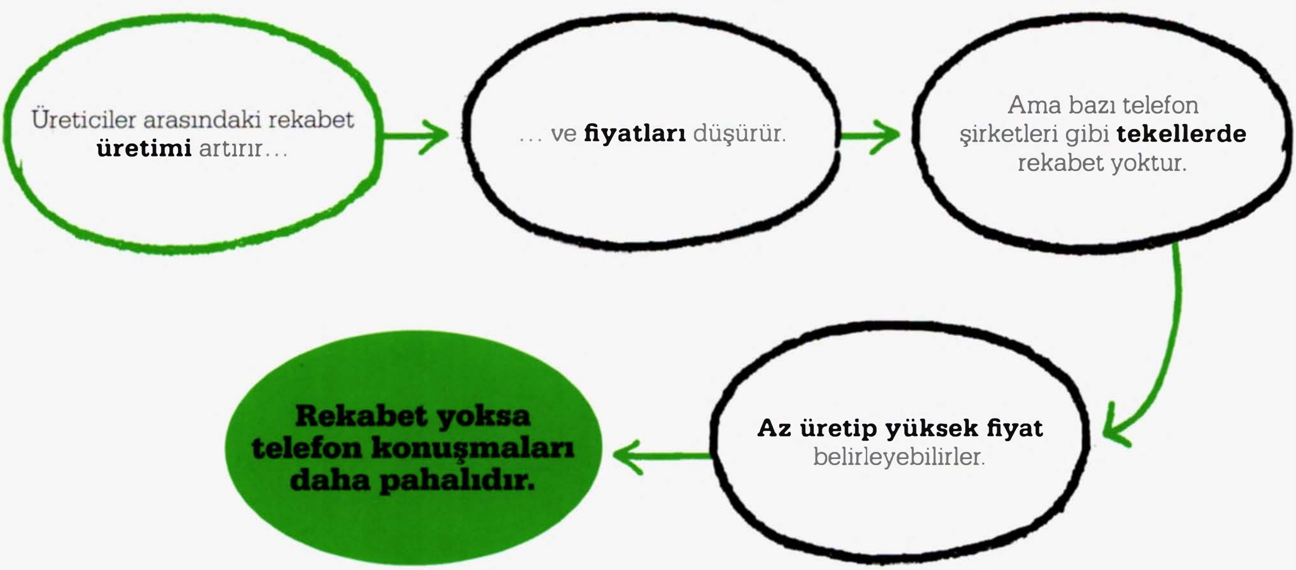
Tekel, cep telefonu piyasası gibi tek bir firmanın belirli bir piyasayı kontrol ettiği duruma denir. Firma, ürünün veya hizmetin tek sağlayıcısı olabilir ya da baskın bir piyasa payına sahiptir. Pek çok ülkede bir firma eğer piyasanın yüzde 25'inden fazlasını kontrol ediyorsa tekel sayılır.

Tekellerin, malların fiyatlarının olması gerekenden çok daha yüksek kalmasına neden olduğu iddiası binlerce yıldır var. İddia, Yunanlı filozof Miletoslu Thales hakkındaki bir hikayesinde bu problemle ilgili uyarıda bulunan Aristoteles'e kadar (MÖ 384-322) uzanmaktadır. Hikayede halk, para kazandırmayan, işe yaramaz bir iş olarak gördükleri felsefeyle uğraştığı için alay eder. Thales, onların hatalı olduğunu kanıtlamak için kışın ucuzken bölgedeki bütün zeytin preslerini satın alır ve sonra -tekelin gücünü kullanarak- yazın preslere ihtiyaç duyulduğunda onları çok yüksek fiyatlara satar. Böylece kendini zengin eder. Thales'in burada anlatmak istediği filozofların da istedikleri zaman zengin olabileceğidir. Ekonomistler için ise hikaye, tekelin potansiyel gücü üzerine uyarıda bulunmaktadır.

Piyasanın gücü

1848 yılında İngiliz siyaset bilimci John Stuart Mill *Ekonomi Politiğin İlkeleri*'ni yayımladı. Kitap, rekabet eksikliğinin fiyatların yükselmesine neden olup olmadığıyla ilgili pek çok fikri bir araya getiriyordu. Genel görüş, bazı endüstrilerin rekabet eksikliğine meyilli olduğu yönündeydi. Bu eğilim kimi zaman ihraç mallarına hükümetler tarafından konan bir vergi gibi yapay yollarla, kimi zaman da firmaların çok büyümesinin yarattığı sonuçlar gibi doğal yollarla meydana geliyordu. 19. yüzyıl sonlarında endüstri sürekli artan miktarlarda sermayeye ihtiyaç duyduğu için, büyük firmalar piyasaya hükmetmeye başladı. Piyasanın yeterli bir bölümünü gerekli yatırımları finanse edebilmek için ele geçirerek büyüyen firmalar, piyasadaki güçlerini kullanarak küçük rakiplerini iş alanından uzaklaştırıp yüksek fiyatlar koymakta hayli becerikliydi.

Sanayi Devrimi sırasında kömür madenleri, demiryolları ve su rezerv-

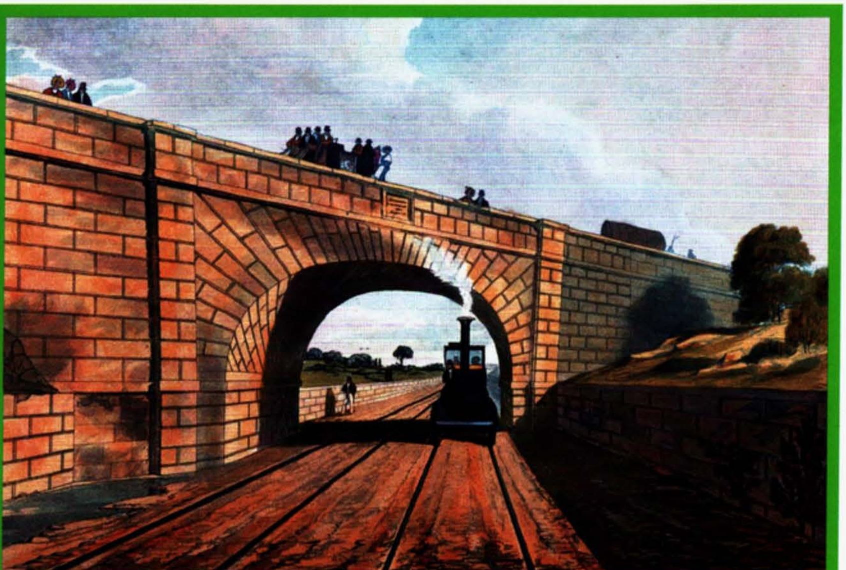


Ayrıca bkz. Karteller ve gizli anlaşmalar 70-73 ▪ Rekabetçi piyasa 126-129 ▪ Ölçek ekonomileri 132 ▪ Yaratıcı yıkım 148-149

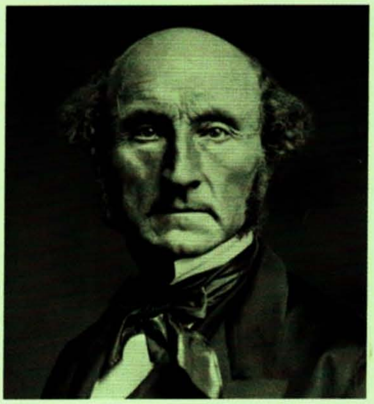
lerinin tümünde mülkiyet birkaç kişinin üzerinde yoğunlaşmaya meylediyordu. Madencilikte arazinin mülkiyeti yalnızca birkaç kişinin elindeydi. Söz konusu demiryolları ve su kaynakları olduğunda ise hizmet veren sınırlı sayıda firmadan başka bir alternatif yoktu, çünkü gerekli altyapının boyutları çok büyüktü ve eğer piyasada birkaç firmadan fazlası olursa hiçbiri maliyetini karşılayamazdı. Kendinden önce gelen Adam Smith (s. 61) gibi Mill de piyasaların bu özellikleri kaçınılmaz olarak tekellere götürdüğüne inanmıyordu. En olası sonuç, firmaların fiyatları yüksek bir seviyede sabitlemelerine olanak tanıyan gizli anlaşmalardı. Bu tür anlaşmalar tekellerde olduğu gibi tüketicilere yüksek fiyatlar olarak geri dönüyordu.

Tekel işçileri

Mill, rekabet eksikliğinin fiyatları sadece mal piyasasında yükseltmediğini fark etti. Tekelin etkileri, işgücü piyasasında da kendini göstermeye başlamıştı. Mill örnek olarak kuyumcuları gösterdi. Kuyumcular daha güvenilir sayıldıkları için kendileriyle aynı becerilere sahip diğer işçilerden çok daha yüksek ücret alıyorlardı. Bu nadir bulunan ve kanıtlanması güç bir durumdu. Bu özellikler yeni kuyumcuların yetişmesine engel oluyordu, böylece altınla uğraşanlar hizmetleri karşılığında bir tekel ücreti talep ediyorlardı. Mill kuyumcuların durumunun tek örnek olmadığını fark etti. Çalışan kesimin büyük bir bölümünün, uzun yıllar eğitim ve öğretim gerektiren uzmanlık alanlarında çalışmaya başlamasının engellendiğini fark etti. Bir kişiyi böyle bir süreçte desteklemenin maliyeti çoğu aile için olanaksızdı; böylece bu maliyeti karşılayabilenler beklenenden daha



Mill'in yazdığı dönemlerde tren yolları tekel endüstrisine bir örnekti. Var olan şirketlerin çoktan hizmet verdiği güzergahlarda açılan yeni hatlar pahalı ve kullanışsızdı.



John Stuart Mill

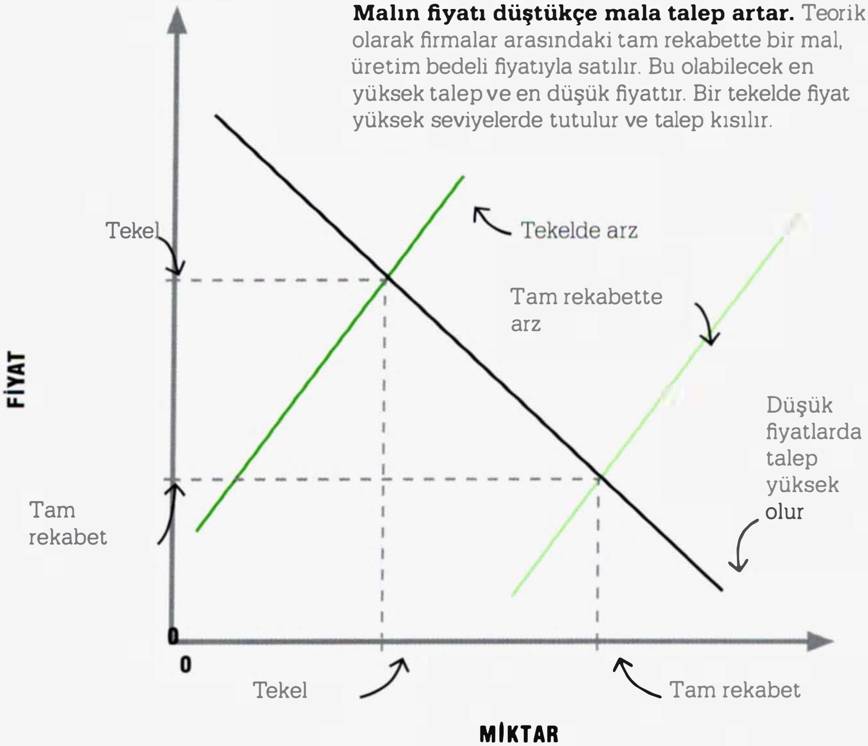
1806'da Londra'da doğan John Stuart Mill, daha sonra büyük bir entelektüel hanedana dönüşecek zengin bir ailenin üyesiydi. Mill'i evde üç yaşından itibaren Yunanca eğitimini de kapsayan zor ve hızlandırılmış bir programa tabi tutan babası talepkar bir ebeveyndi. Amaç, Mill'in babasının felsefe üzerine çalışmalarını ilerletmesiydi. En azından bu yetiştiriliş tarzının yarattığı baskının, Mill'in 20'lerinde yaşadığı ruhsal problemlerin sorumlusu olduğu söylenebilir.

Döneminin en önemli beyinlerinden biri olan Mill, Fransız Devrimi ve kadın hakları gibi zor ve popüler olmayan davaların açıkça savunuculuğunu yapmayı amaçlıyordu. Ayrıca köleliğe de karşıydı. Harriet Taylor'la pek çok yazılı çalışmasına ilham verdiğini söylediği 20 yıllık ilişkisi, özel hayatında skandallara neden oldu. 1873 yılında, 66 yaşındayken öldü.

Önemli eserleri

1848 *Ekonomi Politiğin İlkeleri*
1861 *Faydacılık*
1869 *Kadınların Köleleştirilmesi*

Malın fiyatı düştükçe mala talep artar. Teorik olarak firmalar arasındaki tam rekabette bir mal, üretim bedeli fiyatıyla satılır. Bu olabilecek en yüksek talep ve en düşük fiyattır. Bir tekelde fiyat yüksek seviyelerde tutulur ve talep kısılır.



yüksek bu ücretleri alabiliyordu. Benzer bir şekilde bazı tarihçiler de ayrıcalıklı zanaatkarların diğer işçileri dışarıda bırakmaya çalışmasının bir örneği olan ortaçağ loncalarını incelemişlerdi.

1890'ların sonlarından itibaren İngiliz ekonomist Alfred Marshall (s. 110) tekellerin fiyatlar ve tüketicinin refahı üzerine etkisini derinlemesine inceledi. Marshall, tekellerden kaynaklanan yüksek fiyat ve düşük üretimin toplumun genel refahında bir kayba yol açıp açmadığını belirlemekle ilgileniyordu. *Ekonominin İlkeleri* kitabında tüketici fazlası konseptini formüle etti. Bu bir tüketicinin bir mal için ödeyebileceği maksimum miktar ile gerçekten ödediği miktar arasındaki farktı. Bir tüketicinin 50 kuruş verebilecekken 20 kuruş verip elma aldığını düşünün. Tüketicinin bu elmanın satın alınmasındaki fazlası 30 kuruştur.

Pek çok firmanın olduğu bir piyasada, firmalar fiyat üzerinde rekabet ederler ve beraberce genel tüketici fazlasının bir bölümünü oluşturan miktarda elma üretirler. Son tüketiciye satılan bir elma için, müşterinin ödeme isteği fiyatı eşitler ve daha fazla elma

> Tekeller mallarını doğal fiyatlarının çok üzerinde satabilmek için sık sık piyasaları yeterli stoktan mahrum bırakırlar.
> **Adam Smith**

satılamaz. Tam rekabetin olduğu piyasalarda tekelin yarattığı refah kaybı, tekellerde tam rekabet piyasalarına kıyasla daha az miktarda elma satılmasından kaynaklamaktadır. Esas itibariyle bu, piyasaya sunulup tüketici fazlası yaratabilecek elmalar olduğu ama bunların asla piyasada görünmediği anlamına gelir.

Tekelin avantajları

Tekeller aynı zamanda daha karmaşık fiyat ve refah etkisi yaratır. Marshall, bir tekelcinin, örneğin telefon ağına katılmasını istediği müşterilerini etkilemek isteyen ev telefonu servis sağlayıcısının her ne kadar cep telefonu gibi rekabetçi teknolojiler de iyi birer alternatif olsalar da insanlar çoğunlukla bir kez bağlandıktan sonra buradan hizmet almaya devam edeceklerinden fiyatın kırılması gerektiğini iddia eder.

Bazı ekonomistler tekellerin iyi sonuçları olabileceğine dikkat çekerler. Pek çok piyasada bir tekel, bir grup firmanın toplam maliyetinden daha düşük maliyetlere sahiptir. Çünkü tekelci reklama daha az para harcar ve ölçek ekonomilerini tamamıyla kullanabilir. Bu yüzden bir tekelci fiyatları olması gerektiğinden düşük olsa bile, yüksek maliyetli pek çok firmanın rekabet ettiği durumlardan daha yüksek kâr edebilir. Bu durumda düşük fiyatlar tüketiciye ve ekonomik büyümenin devam etmesine yardım eder.

Benzer biçimde büyük firmalar kısa vadede fiyatlarını saldırganca kırarak rakiplerini devre dışı bırakıp tekel kârı kazanmaya kalkışabilirler. Ekonomistler bunu yıkıcı fiyat uygulaması olarak adlandırır. Bu durum piyasa tekelleşeceği için uzun vadede tüketicilere zarar verir. Bununla



Operatörler 1940'ların New York'unda, A&T şirketinin santralinde çalışırken. Şirketin büyüklüğü ve hakimiyeti, onun doğal bir tekel olarak addedilmesine neden olmuştu.

birlikte 1950 ve 1960'lı yıllarda, ABD'li ekonomist William Baumol piyasaya giriş ve çıkışın önünde bir engel yoksa tekelin varlığının önemli olmadığını söyler. Rekabetin önemsiz tehlikesi, tekelin fiyatı rekabetçi bir oranda tutabilmesidir. Bunun nedeni, yüksek fiyatların piyasa payını tekelin elinden alabilecek yeni girişimcileri piyasaya çekmesidir. Bu yüzden bir tekelde fiyatlar asla rekabet eden firmaların olduğu bir piyasadakinden daha yüksek olamaz.

Doğal tekeller

Marshall'ın yaşadığı dönemde şekillenmeye başlayan bir iddiaya göre, tek bir firmaya sahip olmanın sağladığı çok büyük maliyet avantajları nedeniyle bazı tekeller "doğal"dır. Telefon, gaz ve suyun da içinde olduğu pek çok kamu kuruluşu hizmeti doğal tekellerdir. Bir gaz dağıtım ağı kurmanın sabit maliyeti, ekstra miktarda gaz pompalamanın maliyetiyle kıyaslandığında çok büyüktür. Bu düşünce, pek çok ülkedeki kamu kuruluşlarında ulusal tekellerin kabul görmesine neden olur. Buna rağmen hükümetler bu piyasalara müdahale ederek tekelin olası sonuçlarını önlemeye çalışırlar. Doğal tekelin yarattığı problem şudur: Sabit maliyet o kadar yüksektir ki, firmayı rekabetçi bir fiyatlandırma yapmaya zorlamak onu kâr yapamaz hale getirir. Bu problemin toptan ulusallaştırma ya da düzenleyici organizasyonların kurulması gibi fiyat artışlarını sınırlandıracak, tüketiciye yardım ederken aynı zamanda endüstrinin ekonomik yaşama yeteneğini garantiye alacak çözümleri vardır. Anaakım ekonomistler, tekelleşmiş piyasaların tam rekabet fikri için yetersiz kaldığını iddia etmektedir. Bu bakış, hükümeti, piyasaları rekabete götürmeye çalışan anti-tröst (tekelcilik karşıtı) politikalara yöneltir. Bu, tekellerin piyasa güçlerini kötüye kullanmalarına engel olacak tekelleri kırma ve tekel oluşturacak şirket birleşmelerini yasaklama gibi önlemler alınması anlamına gelir.

ABD'li ekonomist Thomas DiLorenzo (d. 1954) ve modern Avusturya Okulu bu yaklaşımı eleştirir. Her iki taraf da, gerçek piyasa rekabetinin dengeli bir şekilde faaliyet gösteren tam rekabetçi firmaların edilgen tutumu olmadığını iddia eder. Gerçek piyasa, çoğu zaman küçük sayıda işkolunun öldürücü rekabetidir. Rekabet, reklam ve pazarlama aracılığıyla yapılan fiyatlandırma ya da fiyatlandırmama çekişmesi yüzünden ve bir de yeni ürünler yaratıp geliştiren büyük firmalar aracılığıyla gerçekleşir.

> Her kim ticari veya herhangi bir işte ihtiyaç duyulan büyük sermayeyi sağlıyorsa, o işteki rekabeti sınırlar.
>
> **John Stuart Mill**

Bu ekonomistlerden biraz farklı olarak, Avusturyalı ekonomist Joseph Schumpeter (s. 149) firmalar yeni ürünler yaratmak ve potansiyel kâr amacıyla tüm piyasaya hükmetmek için rekabet ettiğinden, tekelin dinamik potansiyelini vurgular. Ekonomistlerin bu konuda uzlaştığı tek nokta, doğru rekabetin tüketici için iyi olduğudur. Tekelin bununla uyumlu olup olmadığı ise pek kesin değildir. 20. yüzyılın başlarında Alman ekonomist Robert Liefman, "İhtiyacın mümkün olan en iyi şekilde tatmin edilmesini sadece rekabet ve tekelin tuhaf bir kombinasyonu sağlar," demiştir.



1998 yılında Amerikan ilaç endüstrisi bir AIDS ilacı üzerinde tekelini ilan ederek bu ilacın daha ucuz bir benzerini satın alan Güney Afrika Hükümeti'ne karşı yargı yoluna gitti.



KALABALIKLAR TOPLU ÇILGINLIĞA NEDEN OLUR

EKONOMİK BALONLAR

KISACA

YAKLAŞIM
Makroekonomi

ÖNEMLİ DÜŞÜNÜR
Charles Mackay (1814-1889)

ÖNCE
1637 Hollandalı bahçıvan P. Cos lalelerin gelecekteki fiyatları hakkında birinci elden veriler içeren *Lale Kitabı*'nı yayımlar.

SONRA
1947 ABD'li ekonomist Herbert Simon insanları "sınırlı rasyonellik" (zayıf kararların nedeni yetenek, bilgi ve zamandaki sınırlamalardır) fikriyle tanıştırdığı eseri *Yönetsel Davranış*'ı yazar.

1990 Peter Garber "İlk Ünlü Balonlar" adlı makalesinde Mackay'i eleştirir.

2000 ABD'li ekonomist Robert Schiller, gelecekte ekonomik balonların ortaya çıkışını önleyecek nedenleri ve politik müdahaleleri analiz eden *İrrasyonel Bolluk* adlı kitabını yayımlar.

1841 yılında İskoç gazeteci Charles Mackay piyasalar ve "sürü"ler halinde hareket eden insanların irrasyonel davranışları hakkında psikoloji literatüründe bir klasik olan incelemesi *Olağanüstü Kitlesel Yanılgılar ve Kalabalıkların Çılgınlığı*'nı yayımladı. Kitap, Lale Çılgınlığı-Tulipomania (1630'lar), John Law'ın Missisipi Entrikası (1719-1720) ve Güney Deniz Balonu (1720) gibi tarihteki ünlü spekülasyonları anlatıyordu.

Mackay'in varsayımına göre kendini toplu çılgınlık spekülasyonu içerisinde bulan kalabalıklar, malların fiyatlarının olması gerekenin çok üzerine çıkmasına neden oluyordu. Değerler böyle kontrolsüz bir şekilde yükseldiğinde ortaya çıkan duruma ekonomik balon adı veriliyordu. Aynı gerçek balonlarda olduğu gibi fiyatlar yükselirken ekonomik balonlar da giderek daha narin hale geliyor ve sonunda patlıyordu.



Hendrik Pot'un lale çılgınlığı üzerine yaptığı resim (1640). Resimde çiçek tanrıçası sarhoş ve para sayan adamlarla yolculuk ediyor. Diğer insanlar gruptan kopmamaya çalışarak arabayı izliyor.

Lale çılgınlığı

1630'larda Hollanda'da yaşanan lale çılgınlığı, ekonomik balonların en meşhurlarından biri. 17. yüzyılın başlarında İstanbul'dan gelen laleler Hollanda ve Almanya'daki zenginler arasında popüler oldu ve böylece kısa süre sonra herkes lale istemeye başladı. Lalelerin sahiplerine refah ve incelik bahşettiği düşünülüyordu; böylece Hollanda orta sınıfı nadir lale çeşitlerini biriktirme takıntısına sahip oldu. 1636 itibariyle nadir lale türlerine olan talep o kadar yoğundu ki laleler Amsterdam'ın menkul kıymetler borsasında pazarlanmaya başladı.

Bu dönemde pek çok insan çabucak zengin oldu. Soylulardan hizmetçilere herkes laleye olan tutkunun sonsuza kadar süreceğini düşünerek lale pazarlarına koştu. Ama zenginler bahçelerinde lale

Ayrıca bkz. Arz ve talep 108-113 ▪ Davranışsal ekonomi 266-269 ▪ Bankalara hücum 316-321 ▪ Küresel tasarruf dengesizlikleri 322-325



yetiştirmeyi bırakınca lalelerin çekiciliği azaldı ve insanlar bu ahmaklığın devam etmeyeceğini anladı. Satış daha da çılgınlaştı, güven dibe vurdu ve lale fiyatları çöktü. Yatırım yapmak için borç para alanlar için bu bir felaketti.

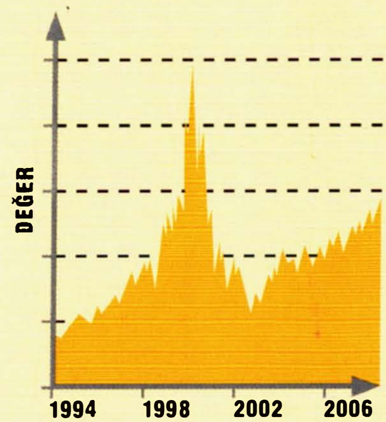
Balonlar nasıl oluşur?

ABD'li ekonomist Peter Garber'a göre, spekülatörler böyle durumlarda fiyatının "asıl değer"inin çok üzerinde olduğunu bilerek bir malı alırlar; bunu yapmalarının nedeni, fiyatların tamamen düşmeden önce biraz daha yükselmesini sağlamaktır. Fiyatların sonsuza kadar yükselmeyeceği bilinse de bu durum içinde mantıksız bir inanç taşır: "Bunu sattığın kişi senden aptal ve çöküşün yaklaştığını göremiyor." Ancak Garber, bazen fiyatın yükselmesinin ardında gerçek sebepler de olduğuna inanıyordu; tıpkı Fransa'da kadınların elbiselerine nadir laleler takma modası gibi. Buna rağmen herhangi bir balonda tavsiye hep aynıydı: "Aman satın alanın haberi olmasın."

21. yüzyıl balonu

2000 yılının Mart ayında patlayan Dotcom 21. yüzyılın ilk balonuydu. Fiyatların gerçek değerdeki (varlık ya da üretime dayanan) değişikliklerden çok spekülasyonlarla hareket etmesi gibi klasik bir balon damgası taşıyordu. Yatırımcılar dünyanın internet sayesinde sonsuza kadar değişmek üzere olduğunu öngördüler ve bir elektronik ticaret sitesine yatırım yapmak onlara hayatta yakalanan fırsatlardan biri gibi geldi.

Yeni şirketlerin ticari geçmişi yoktu, satışları düşüktü ve görünürde kârları da yoktu. Yine de yüzlerce milyar dolarlık yatırımı çektiler. Kalabalıklar her firmanın potansiyel olarak müşterileri iki yıl içinde 200 binden 1 milyona fırlayan ve her ay bir milyon yeni kullanıcı eklenen geleceğin AOL'u olduğuna inandılar. Hırs korkuyu yendi ve insanlar yatırım yapmak için hücum ettiler. 2000 Mart ve 2002 Ekim ayları arasında Dotcom hisselerinin piyasa değeri 7 trilyon dolardan fazla düştü.



Dotcom balonu 2000 yılında zirve yaptı. Fiyat yükselişi o kadar uç noktadaydı ki tüm insanlar ondan bahsetmeye başladı. Bu, balonun patlamak üzere olduğunun kesin bir işaretiydi.

BIRAKIN YÖNETİCİ SINIF KOMÜNİST DEVRİMİN ÖNÜNDE TİTRESİN

MARKSİST EKONOMİ



KISACA

YAKLAŞIM
Ekonomik sistemler

ÖNEMLİ DÜŞÜNÜR
Karl Marx (1818-1883)

ÖNCE
1789 Devrim Fransa'daki eski feodal rejimi ve aristokrasiyi kaldırır.

1816 Alman düşünür Georg Hegel düşünme biçimini *Mantık Bilimi* adlı eserinde açıklar.

1848 Orta sınıftan ve işçi sınıfından muhaliflerin yürüttüğü devrimler tüm Avrupa'ya yayılır.

SONRA
1922 SSCB, Vladimir Lenin'in başkanlığında ve Marksist ilkeler doğrultusunda kurulur.

1949 Mao Zedong Çin Halk Cumhuriyeti'nin kurucusu olur.

1989 Berlin Duvarı'nın düşüşü, Doğu bloku komünizminin çöküşünün simgesi oldu.



Temmuz 1848'de Paris'teki işçiler hükümete karşı silahlı ayaklanma başlattı ve barikatları yıktı. Ayaklanma Avrupa'da yapılan bir grup başarısız devrimin bir dalgasıydı. Çabucak bastırıldı.

Ekonominin büyük bölümü serbest piyasa ekonomileriyle ilgilense de 20. yüzyılın önemli bir kısmında dünyanın üçte birinin bir tür komünist ya da sosyalist yönetim altında olduğunu da unutmamak gerekir. Bu devletler ekonomiyi merkezileştirmiş ya da güdümlü hale getirmişti. Modern serbest piyasa ekonomileri ortaya çıkmasına rağmen politik düşünürler kapitalizme bir alternatif arıyorlardı. Ancak 19. yüzyıl ortalarında Karl Marx (s. 105) kapitalizm eleştirisini yazana kadar komünizm için gerçek bir argüman formüle edilmedi.

Marx'ın etkisi çoğunlukla siyasi alanda olsa da, o her şeyden önce bir ekonomistti. Toplumların ekonomik örgütlenmesinin, sosyal ve politik örgütlenmenin temelini oluşturduğuna, bu yüzden ekonominin sosyal değişim yarattığına inanıyordu. Marx, tarihi savaş ya da sömürgecilik açısından değil, toplumsal örgütlenmenin yeni formlarına hayat veren farklı ekonomik sistemlerin ilerlemesi olarak görüyordu.

Piyasaların yükselişiyle tüccarlar, fabrikaların artışıyla da endüstriyel proletarya ortaya çıkmıştı. Feodalizmin yerine kapitalizm gelmişti; sırası geldiğinde o da yerini komünizme bırakacaktı. Marx 1848 yılında *Komünist Manifesto*'da bunun bir devrimle getirilebileceğini yazdı. Kaçınılmaz olarak gördüğü bu değişimi açıklamak için de kapitalist sistem ve doğasındaki zaafları üç ciltlik *Kapital* adlı eserinde analiz etti.

Buna rağmen Marx kapitalizme karşı bütünüyle eleştirel değildi. Kapitalizmi ekonomik ilerlemede tarihsel olarak gerekli bir süreç olarak gösterdi. Köylünün resmi olarak toprak sahibine bağlı olduğu feodalizm ve hükümetlerin dış ticareti kontrol ettiği merkantilizm gibi sistemlerin modasının geçtiğini, onların yerine kapitalizmin geldiğini düşünüyordu. Kapitalizmin teknolojik gelişmeyi ve endüstriyel verimliliği nasıl harekete geçirdiğini neredeyse takdir ederek tanımlıyordu. Ama kapitalizm bir geçiş süreciydi; bu kusurlu sistemin eksikleri nedeniyle eninde sonunda çökeceğini ve yerini ardılı olan bir sistemin alacağına inanıyordu.

Analizinin özünde toplumun üretim araçlarına sahip bir azınlık olan "burjuvazi" ve işgücünü oluşturan "proletarya" olarak bölünüşü vardı. Marx'a göre kapitalizmi tanımlayan bu bölünmeydi.

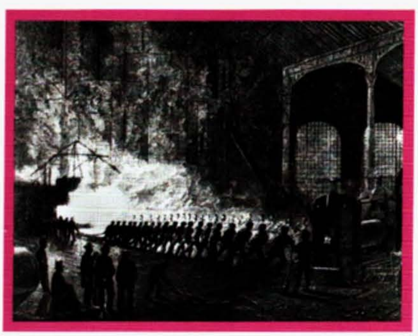
İşçilerin sömürülmesi

Modern endüstrinin gelişiyle burjuvazi etkin bir şekilde yönetici sınıf haline geldi; mülkiyet ve

Ayrıca bkz. Mülkiyet hakkı 20-21 ▪ Emek değer kuramı 106-107 ▪ Toplu iş sözleşmeleri 134-135 ▪ Merkezi planlama 142-147 ▪ Sosyal piyasa ekonomisi 222-223 ▪ Planlı ekonomilerde kıtlık 232-233

üretim araçları onlara çoğunluk, yani proletarya üzerine hakimiyet gücünü verdi. İşçiler ücret karşılığı mal ve hizmet üretirken, sermaye sahipleri -sanayiciler ve fabrika sahipleri- bu mal ve hizmetleri kâr için satarlar. Eğer ticari bir malın değeri, Marx'ın söylediği gibi onu üretmek için gereken işgücüyse, kapitalistler tamamlanmış olan malın başlangıç maliyetine önce işgücününün fiyatını, sonra da kârı eklemelidir. Kapitalist sistemde işçi aldığı ücretten daha fazla değer üretmelidir. Böylece kapitalistler işçilerden bir artı değer çıkartırlar. Bu kârı oluşturur.

Kârı maksimuma çıkarmak için ücretleri minimumda tutmak kadar verimliliği artırmak için teknolojiyi geliştirmek, işgücünü aşağılık ya da tekdüze işlere ya da işsizliğe mahkum etmek kesinlikle kapitalistin yararınadır. İşgücünün bu şekilde sömürülmesi Marx'a göre kapitalizmin gereğidir. İşçiler sömürülerek yeterli finansal karşılık ve iş tatmininden mahrum bırakılır ve sonuçta üretim sürecine yabancılaştırılır. Marx yabancılaştırmanın eninde



19. yüzyılın ortalarında yeni teknolojiler ve işbölümü endüstriyi daha verimli kıldı. Marx'a göre bunun sonucu, sömürülmüş ve yabancılaştırılmış işgücüydü.

Kapitalizmde...

... üretim araçları özel olarak bir azınlık tarafından sahiplenilir.

Azınlık kâr etmek için çoğunluğun işgücünü **sömürür.**

Ama istemeyerek de olsa işçilerini daha **eğitimli ve kalifiye** hale getirirler.

İşçiler durumlarının farkına varır ve baskıdan kurtulmak isterler.

... **kâr hırsı** fazla mal üretilmesine ve dolayısıyla ekonomide çöküşlere neden olur.

Kapitalizm sürekli bocalar ve ekonomi bitmek bilmeyen **ekonomik krizler** serisinden zarar görür.

Ekonomik istikrarsızlık huzursuzluğa neden olur.

İşçilerin **yönetici sınıfı devirip** üretim araçlarının kontrolünü ele geçirdiği yerde devrim olur.

Bırakın yönetici sınıfı komünist devrimin önünde titresin.



Zincirlerinden başka kaybedecek bir şeyi olmayan bir işçi, doğrudan Marx'ın fikirlerinden etkilenen 1917 Rus Devrimi'nin anısına yapılan bu posterde sembolik olarak kendisini zulmedenlerden kurtarıyor.

sonunda sosyal huzursuzluk getireceğini iddia eder.

Rekabet ve tekel

Kapitalizmin bir diğer önemli unsuru, üreticiler arasındaki rekabettir. Piyasada rekabet etmek isteyen bir firma üretim maliyetini kısmakla kalmamalı, rakibinin fiyatlarını da kırmalıdır. Bu süreçte kimi piyasanın bir kısmını ele geçirirken, bazı üreticiler de başarısız olur ve iflas eder. Marx'a göre burada eğilim üretim araçlarını kontrol eden üreticilerin giderek azalması ve tüm zenginliğin daha küçük bir burjuva grubunun elinde toplanması yönündedir. Uzun vadede bu süreç sadece işçileri değil, tüketiciyi de sömüren tekeller yaratır. Aynı zamanda proleter sınıf, işsizler ve eski burjuvaların da eklenmesiyle giderek büyür.

Marx, rekabeti kapitalist sistemin başarısızlıklarından birinin nedeni olarak görür: Kârın yükseldiği piyasalara girmek isteyen yeni üreticiler, talebi umursamadan üretim artışına neden olurlar. Aşırı üretim sadece israfa değil, tüm ekonomide duraklama ve hatta gerilemeye neden olur. Doğası gereği, kapitalizm planlanamaz ve sadece piyasanın karmaşıklığı tarafından yönetilebilir. Ekonomik krizler, arz ve talebin yanlış eşleştirilmesinin kaçınılmaz sonucudur. Bu yüzden kapitalist ekonomideki büyüme sakin bir ilerleme değildir; süreç Marx'ın giderek daha sık hale geleceğine inandığı periyodik krizlerle kesintiye uğrar. Bu krizlerin yarattığı sıkıntı özellikle proletarya tarafından hissedilir.

Marx'a göre kapitalist ekonomide açıkça görülen ve aşılamaz olan bu zayıflıklar, onu nihai çöküşüne götürecektir. Bunun nasıl gerçekleşeceğini anlatabilmek için, çelişkili kavramların diyalektik süreçte nasıl çözüldüğünü gösteren Alman filozof Georg Hegel'in bir fikrini kullanır: Her fikir ve durum (tez), içinde bir çelişki barındırır (antitez) ve bu çelişkiden yeni ve daha zengin bir kavram (sentez) ortaya çıkar.

Marx, farklı grup ve sınıfların çekişmelerinde cisimlenen ekonomilerin özündeki bu çelişkileri tarihsel değişimin yaratıcısı olarak gördü. Kapitalizmde proletaryanın burjuvazi tarafından sömürülüp yabancılaştırılmasını "tezin" (kapitalizm) kendi "antitezini" (sömürülen işçiler) barındırdığı sosyal bir çelişki örneği olarak analiz etti. İşçilere zulmedilmesi ve onların yabancılaştırılmasının krizden krize yalpalayan ve özünde dengesizlik olan kapitalist bir ekonomiyle birleşimi muazzam bir toplumsal kargaşayla sonuçlanacaktı. Bir proleter devrim hem kaçınılmaz hem de tarihsel ilerlemede (sentez) kapitalizmin ardılı olan komünizme öncülük etmesi için gerekliydi. Marx *Komünist Manifesto*'nun kapanış cümlelerinde devrim için cesaret vermişti: "Proleterlerin zincirlerinden başka kaybedecek hiçbir şeyleri yok. Kazanılacak bir dünya var. Bütün ülkelerin işçileri, birleşin!"

Devrim

Ayrıntılı kapitalizm analizinin tersine Marx kapitalizmin yerine geçecek komünist ekonominin detaylarıyla ilgili -ortak mülkiyete ve arz ile talebin eşleşmesini garantiye alan güdümlü ekonomiye dayanması gerektiği dışında- nispeten çok az yazdı. Kapitalizmin haksızlıkları ve dengesizliklerini ortadan kaldırabildiği sürece, komünizme tarihsel bir ilerlemenin doruk noktası gözüyle baktı. Kapitalist ekonomi üzerine eleştirileri şaşırtıcı bir şekilde sert tepkilerle karşılaştı. Dönemin pek çok ekonomisti serbest piyasayı, en azından belirli bir sınıfa mensup

> Burjuvazi ... bütün ulusları yok olma olasılığıyla karşı karşıya bırakarak burjuva üretim biçimini kabullenmeye zorluyor.
> **Karl Marx**
> **Friedrich Engels**

insanlar için, ekonomik büyüme ve refahın garantisi olarak görüyordu.

Ama Marx, çoğunlukla politik düşünürler arasından çıkan destekçilerden yoksun değildi ve zaten komünist devrim öngörüsü, beklediği yer olan sanayileşmiş Avrupa'da olmasa da Çin ve Rusya gibi tarım ülkelerinde gerçekleşti. Marx, SSCB ve Çin Halk Cumhuriyeti gibi komünist devletlerin kuruluşunu görmedi ve zaten bu tür güdümlü ekonomilerin ne kadar verimsiz olacağı gerçeğini tahmin etmemişti. Bugün sadece bir avuç komünist güdümlü ekonomi (Küba, Çin, Laos, Vietnam, Kuzey Kore) ayakta kalabildi. Bu devletlerin Stalin ve Mao'nun benzerlerinin liderliği altında ne kadar "Marksist" olduğu tartışılır, ama Doğu blokunda komünizmin çöküşü ve Çin ekonomisinin liberalleşmesi pek çok ekonomist tarafından Marx'ın teorilerinin hatalı olduğunun kanıtları olarak görülüyor.

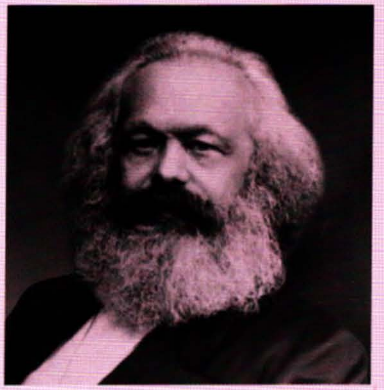
Karma ekonomiler

İkinci Dünya Savaşı'nı izleyen yıllarda Avrupa komünizm ve kapitalizm arası bir "üçüncü yol" geliştirdi. Pek çok Avrupa devleti hala belirli bir derece devlet müdahalesi ve mülkiyetin olduğu karma ekonomilerle çalışıyor. Buna rağmen aralarında İngiltere'nin başı çektiği bazı ülkeler, karma ekonomilerden devletin rolünün küçük olduğu daha laissez-faire (bırakınız yapsınlar) türü bir ekonomi politikasına doğru ilerliyor.

Ancak bir hayli itibar kaybeden komünizm ve görünüşe göre Marx'ın zamanından daha yakın olmayan kapitalizmin çöküşü, onun krize ve devrime götüren kapitalist dinamizm teorisinin yanlış olduğunu gösteriyor. Bununla beraber Marksist ekonomi teorisinin yandaşları varlığını sürdürüyor ve son mali krizler Marx'ın fikirlerinin yeniden gözden geçirilmesini sağladı. Artan eşitsizlik, paranın birkaç büyük şirkette toplanması, sıklaşan ekonomik krizler ve 2008 yılındaki kredi "sıkışıklığı"nın suçu hep serbest piyasa ekonomisine yüklendi. Devrimin ya da sosyalizmin savunuculuğunu yapacak kadar ileri gitmeseler de hepsi sol görüşlü olmayan ve giderek artan bir politik düşünürler grubu Marx'ın kapitalizm eleştirilerinin ilkelerini ciddiye alıyor.



1959 yılında Fidal Castro'nun devrimcileri Küba'da gücü ele geçirdi. İlk zamanlar öncelikle ulusal olan bu devrim, kısa süre sonra Castro'nun Sovyetler Birliği'nin müttefiki haline gelmesiyle komünist oldu.



Karl Marx

Karl Marx 1818 yılında, Prusya Krallığı'na bağlı Trier kentinde, Yahudilikten Hıristiyanlığa geçen avukat bir babanın oğlu olarak dünyaya geldi. Marx, hukuk okudu, ama sonraları Jena Üniversitesi'nde üzerine doktora yaptığı felsefeyle ilgilenmeye başladı. 1842 yılında Köln'e taşındı ve gazeteci olarak çalışmaya başladı, ama komünist görüşleri kısa sürede sansürden nasibini aldı ve o da karısı Jenny'yle birlikte Paris'e gitti.

Paris'te 1848 yılında *Komünist Manifesto*'yu birlikte yazacağı Almanya doğumlu sanayici Friedrich Engels'le tanıştı. Bir sonraki yıl kısa bir süreliğine Almanya'ya geri döndü, ama devrimler başarısız olunca hayatının geri kalanını geçirdiği Londra'ya gitti. Burada zamanını özellikle *Kapital*'i yazmaya ayırdı ve 1883 yılında Friedrich Engels'in sürekli mali yardımlarına karşın yoksulluk içerisinde öldü.

Önemli eserleri

1848 *Komünist Parti Manifestosu* (Friedrich Engels'le birlikte)
1858 *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*
1867, 1885, 1894 *Kapital: Ekonomi Politiğin Eleştirisi*



BİR MALIN DEĞERİ ONU YAPMAK İÇİN HARCANAN EMEKLE ÖLÇÜLÜR

EMEK DEĞER TEORİSİ

KISACA

YAKLAŞIM
Değer teorileri

ÖNEMLİ DÜŞÜNÜR
Karl Marx (1818-1883)

ÖNCE
1662 İngiliz ekonomist William Petty toprağın doğanın insanlara lütfudur ve bu yüzden tüm sermayenin "verilmiş emek" olduğunu savunur.

1690 İngiliz filozof John Locke işçilerin emeklerinin meyvesini hak ettiğini savunur.

SONRA
1896 Avusturyalı ekonomist Eugen von Böhm-Bawerk, Marx'ın emek değer teorisine yapılan eleştirileri özetleyen *Marx ve Marksist Sistemin Bitişi* adlı kitabını yayımlar.

1942 Radikal ABD'li ekonomist Paul Sweezy, Marx'ın emek değer teorisini savunan *Kapitalist Gelişme Teorisi*'ni yayımlar.

Doğal kaynaklar **doğadan bedava gelir.** →

Doğal kaynaklara emek eklenince **hammadde** oluşur. ↓

Hammaddeye emek eklenince **meta ve makineler oluşur.** ←

Meta ve makinelere emeğin eklenmesiyle **mallar oluşur.** →

Bir malın değeri onu yapmak için harcanan emekle ölçülür.

Malın değerini belirlemede emeğin öneminin Antik Yunan filozoflarına uzanan bir geçmişi var. 17. yüzyılın ortalarından itibaren yaklaşık 200 yıl bu fikir ekonomik düşünceye hükmetti. İlkel sanayi öncesi toplumlarda emeğin değeri basit bir şekilde hangi malın bir diğeriyle takas edileceğini saptamak için ölçülüyordu. Eğer bir adamın bir balık ağını yapması bir hafta sürüyorsa bu balık ağını bir sabah boyunca oyulan tahta bir kaşıkla değiştirmesi zayıf bir ihtimaldi. Ancak 18. yüzyılda modern endüstri toplumlarının ortaya çıkışıyla beraber durum daha karmaşık bir hale geldi. Klasik ekonomistler Adam Smith (s. 61) ve David Ricardo (s. 84) emeğe ilişkin birer değer teorisi geliştirdiler, ama emek değer teorisinin en popüler tarifini, Alman filozof Karl Marx (s. 105) başyapıtı *Kapital*'de yaptı.

Emek ve maliyet

Marx'a göre bir malı üretmek için

Ayrıca bkz. Ekonomide tarım 39 ▪ Değer paradoksu 63 ▪ Marksist ekonomi 100-105 ▪ Fayda ve tatmin 114-115 ▪ Arz ve talep 108-113 ▪ Fırsat maliyeti 133 ▪ Merkezi planlama 142-147

> Bütün metalar değer anlamında gerçekleştirilmiş insan emeğidir.
> **Karl Marx**

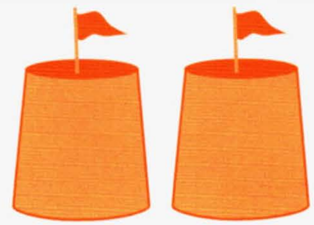
kullanılan emeğin miktarı değeriyle orantılıydı. Bu teori çoğu zaman aşağıdaki savla ispat edilir. Eğer bir saçın kesilmesi, saat başı 40 liradan yarım saatlik emek gerektiriyorsa, saç kesiminin değeri 20 liradır. Eğer bu işlem toplam maliyeti 60 lira olan makas ve fırçaların kullanımını gerektiriyorsa, her saç kesiminde makasla fırçalar değerlerinden (kesim sırasında) 1 lira kaybederler, saç kesiminin değeri böylece 21 lira olur. Aletlerden makasın maliyeti 20 liradır, çünkü onu maliyeti 12.50 lira olan bir parça çeliği döverek bir makasa dönüştürmek 45 dakikalık bir emek gerektirir. Aynı mantık, bir demir filizinden çelik üretebilmek için gereken zaman ve maliyet belirlenerek, neden bir parça çeliğin 12.50 lira olduğunu açıklamak için de kullanılabilir. Bedava olan, böylece tüm değerin emek tarafından yaratıldığı orijinal doğal kaynaklara geri dönene kadar, tüm orta dereceli girdiler üzerindeki giderleri belirlemek mümkündür.

Marx bu yolla herhangi bir malın değerini hesaplamanın çok zor olduğuna işaret eder; bu yüzden değer malın ihtiva ettiği "somutlaşmış" emekle belirlenmelidir. Marx ayrıca değerin, üretiminin gerektirdiğini tahmin ettiğimiz "normal" emek miktarıyla saptanabileceğini söyler. Verimsiz bir kuaför, birinin saçını bir saatte keser, ama saç kesim ücreti 20 liradan fazla artmaz. Marx kısa vadede pazardaki arz ve talebin malların fiyatlarının değerini etkileyeceğini inkar etmez, ama uzun vadede değer sisteminin basit yapısı ve dinamiğinin kaynağının emek olduğunu söyler.

İş hayatında mutluluk

Karl Marx kişilerin diğer insanlara bağlanma arzusuyla hareket ettiğini ve bizi mutlu edenin bu olduğunu iddia etmişti. Biz bu arzuyu iş aracılığıyla gösteririz. Bir insan herhangi bir şey yaptığında, o ürün onun kişiliğini temsil eder. Herhangi biri o ürünü satın aldığında, üreten kişi sadece karşı tarafın gereksinimini karşıladığı için değil, aynı zamanda satın alan o ürünün "iyiliğini" onayladığı için de mutlu olur. Marx, kapitalizmin işçileri ürettikleri şeylere karşı yabancılaştırarak insanlığın bu ruhunu yok ettiğini iddia ediyordu. İnsanlar artık üretimlerini kontrol etmiyor; onlar sadece kendilerinden çok az katkı sağlayabilecekleri ve büyük olasılıkla ne satıp ne de tüketebilecekleri bir ürünü üretmek için kiralanıyorlar. Toplumun işbirliği duygusu kayboldu, çünkü insanlar iş rekabeti içerisinde yalıtıldılar. Marx bizi mutsuz edenin işimizden bu kadar uzaklaşmamız olduğunu söylemişti.

Emek değer teorisi ekonomik düşünceye hakim olmaya başladığında paradoksal sorulara dayanan bir dizi eleştiriyle karşı karşıya kaldı:



Eğer kumdan kaleler emekle yapılıyorlarsa, neden bir değerleri yok?
Marx'ın buna cevabı emekle yapılan her şeyin bir değeri olmayacağı, emeğin kimsenin istemediği mallar için de harcanabileceği yönündeydi.



Bir sanatsal başyapıta nasıl olur da onun yapımına harcanan saat miktarı kadar değer biçilebilir?
Bu eleştirinin savunması ise büyük bir sanat eserinin tek bir kere yapılan bir şey olduğu için bu kurala istisna teşkil ettiği şeklindedir. Bu yüzden bir fiyat oluşturabilmek için ortalama bir emek miktarı yoktur.



10 yıldır bekletilen eski şaraplar nasıl oluyor da üzerine ilave emek harcanmadığı halde değer kazanıyor?
Burada savunma, şarabın olgunlaşması için beklenen sürenin emeğe ek maliyet olarak konduğudur.

FİYATI ARZ VE TALEP BELİRLER

ARZ VE TALEP



KISACA

YAKLAŞIM
Değer teorileri

ÖNEMLİ DÜŞÜNÜR
Alfred Marshall (1842-1924)

ÖNCE
1300 dolayları Müslüman bilim insanı İbn Teymiyye arz ve talebin fiyata etkileriyle ilgili bir inceleme yapar.

1691 İngiliz filozof John Locke mal fiyatlarının alıcıların satıcılara oranından doğrudan etkilendiğini iddia eder.

1817 İngiliz ekonomist David Ricardo fiyatların büyük oranda üretim maliyetinden etkilendiğini savunur.

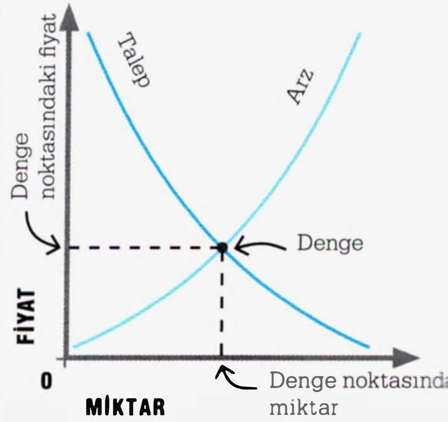
1874 Fransız ekonomist Léon Walras piyasalardaki dengeyi inceler.

SONRA
1936 İngiliz ekonomist John Maynard Keynes ekonomi genelinde toplam arz ve talebi tanımlar.

Arz ve talep ekonomik kuramın temel yapıtaşları arasında yer alır. Piyasada mevcut olan ürün miktarı ile tüketicinin o ürünü alma isteği arasındaki etkileşim piyasaların temelini oluşturur.

Ekonomik ilişkilerde arz ve talebin önemi neredeyse ortaçağdan beri incelenmektedir. O dönemlerde yaşamış olan İskoç bilim insanı Duns Scotus fiyatın müşteri için olduğu kadar, üretime yapılan masraflar göz önünde bulundurularak üretici için de adil olması gerektiğini fark etmiştir. Ondan sonra gelen ekonomistler arz yanlı maliyetin nihai fiyatlar üzerindeki etkisini incelemiş ve Adam Smith (s. 61) ve David Ricardo (s. 84) gibi ekonomistler de ürünün fiyatını onun üretimi için gerekli olan emekle bağlantılandırmışlardır. Bu, klasik emek değer teorisi olarak adlandırılır.

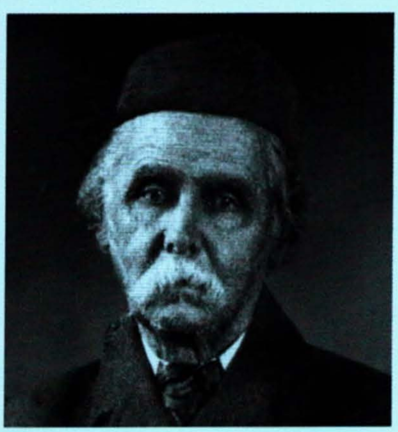
1860'larda neoklasik okulun bayrağı altında, bu fikirlere karşı çıkan yeni ekonomik kuramlar geliştirildi. Bu düşünce ekolü, tüketicinin bir üründen az veya çok elde ettiği ya da edemediği tatminin hem arzı hem de talebi etkilediği marjinal fayda teorisini (s. 114-115) ortaya koydu.



Marshallcı Çapraz olarak bilinen bu grafik, arz ve talep arasındaki ilişkiyi ortaya koyar. Arz ve talep eğrilerinin kesiştiği nokta fiyatı gösterir.

İngiliz ekonomist Alfred Marshall arzla yeni neoklasik yaklaşımla açıklanan talebin analizinde hemfikirdi. Marshall piyasa fiyatını oluşturmak için arz ve talebin ikili olarak çalıştığını görmüştü. Arz ve talebin dayanıksız malların satıldığı kısa vadeli piyasalarda, altın gibi uzun

Alfred Marshall



1841 yılında Londra'da doğan Alfred Marshall, bir bursla Cambridge Üniversitesi'ne gidene kadar Clapham kasabasında yaşadı. Burada etik üzerine yoğunlaşarak matematik ve sonra da metafizik eğitimi aldı. Çalışmaları onun ekonomiyi ahlaki inançlarını hayata geçirebileceği uygulanabilir araçlar olarak görmesini sağladı.

1868 yılında Marshall tinsel bilimler alanında özel olarak kendisi için yaratılan bir okutmanlığı kabul etti. Bu konuya ilgisi 1875'te ABD'ye yaptığı bir ziyarette politik ekonomi üzerine yoğunlaşana kadar devam etti. Marshall 1877 yılında eski öğrencisi Mary Paley'le evlenerek İngiltere'nin Bristol kentindeki University College'da müdür oldu. 1885 yılında ekonomi profesörü olarak Cambridge'e döndü, 1908 yılında emekli olana kadar bu görevde kaldı. 1890'dan öldüğü 1924 yılına kadar Marshall, İngiliz ekonomisindeki en etkili isimdi.

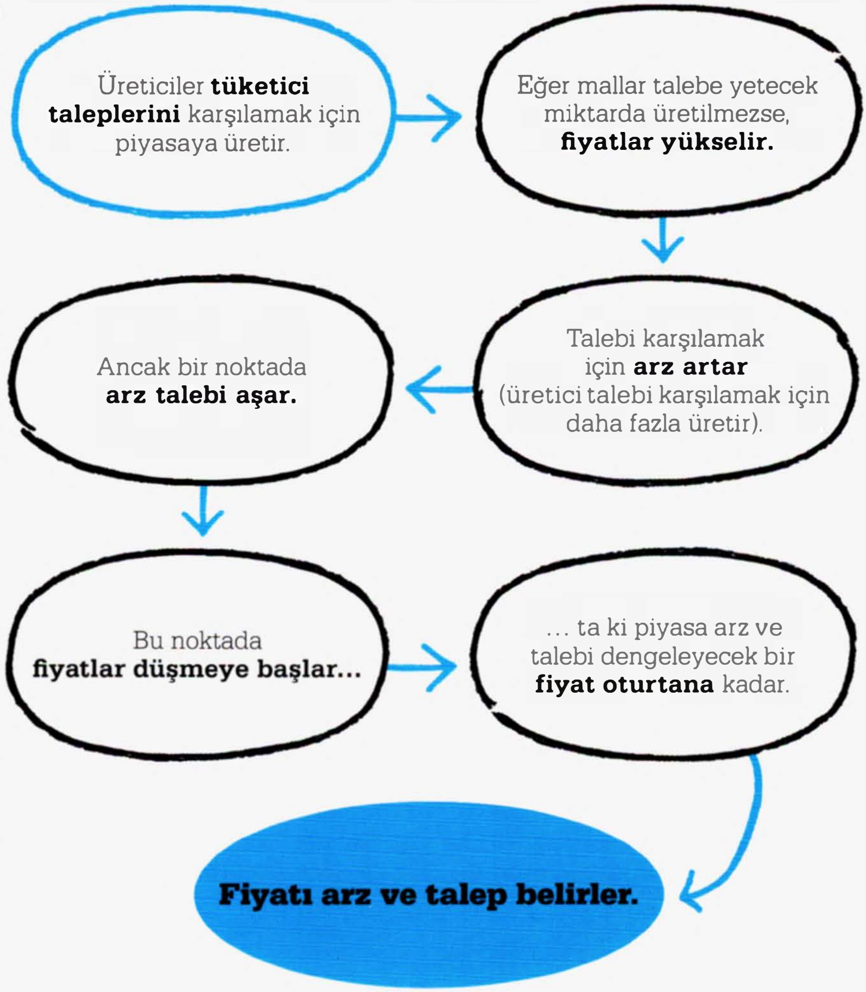
Önemli eserleri

1879 *Endüstrinin İktisadı* (Mary Paley Marshall'la birlikte)
1890 *Ekonominin İlkeleri*
1919 *Endüstri ve Ticaret*

Ayrıca bkz. Değer paradoksu 63 ▪ Emek değer teorisi 106-107 ▪ Ekonomik denge 118-123 ▪ Fayda ve tatmin 114-115 ▪ Harcama paradoksu 116-117 ▪ Talep esnekliği 124-125 ▪ Rekabetçi piyasa 126-129

> Her durumda, herhangi bir şeyden satış için piyasaya ne kadar fazla sunulursa, satın alan da o kadar düşük fiyata alır.
>
> **Alfred Marshall**

vadeli piyasalardan farklı olarak değişen dinamiklerini örneklerle anlattığı çalışması önemliydi. Marshall matematiği ekonomiye uyguladı ve arz ve talebi kesişen çizgiler olarak gösteren "Marshallcı Çapraz" grafiğini yarattı. Arz ve talebin kesiştikleri nokta arz (üretici) ve talep (tüketici) gereksinimlerinin denk olduğu "denge" fiyatıydı.



Arz kanunu

Bir firmanın üretmeyi seçtiği ürün miktarı, ürünün satışını sağlayacak fiyat tarafından belirlenir. Eğer ürünün çeşitli masraflarının (emek, materyal, makineler, tesis) tutarı, piyasanın ürün için ödemek istediğinden fazlaysa, üretim kârsız sayılır, kısıtlanır ya da durdurulur. Diğer yandan eğer ürünün piyasa fiyatı üretimin maliyetinden büyük ölçüde fazlaysa, şirket mümkün olduğu kadar çok kâr edebilmek için üretimi genişletmenin yollarını arayacaktır. Kuram, firmanın piyasa fiyatları üzerinde bir etkisi olmadığını ve piyasa ne sunuyorsa kabul ettiğini varsayar.

Örneğin bir bilgisayarı üretmenin maliyeti 200 lira ise, bilgisayarın piyasa fiyatı 200 liranın altına düştüğünde üretim kârsız olacaktır. Tersine, bilgisayarın piyasa fiyatı 1000 liraysa, üretici firma kârı maksimuma çıkarmak için mümkün olduğu kadar çok üretmenin yollarını arayacaktır.

Arz kanunu, eğrideki her noktanın bir firmanın belirli bir fiyata kaç birim satmak isteyeceğinin cevabını verdiği bir arz eğrisi (karşı sayfada) kullanılarak görselleştirilebilir. Buna ek olarak sabit ve değişken maliyetler arasında bir ayrım olmalıdır. Yukarıdaki örnek, birim maliyeti sabitken üretimin nasıl arttığını varsaymaktadır. Ancak mesele bu değildir. Eğer bir bilgisayar firması talep 110 olmasına rağmen günde sadece 100 makine üretiyorsa, üretici büyük ek gelirlerle tamamen yeni bir fabrika açmanın ya da bilgisayarları biraz daha yüksek bir fiyata satarak talebi sadece 100'e indirmenin

mantıklı olup olmadığına karar vermelidir.

Talebin doğası

Talep kanunu, meseleleri üreticiden çok tüketicinin bakış açısıyla görür. Bir malın fiyatı yükseldiğinde (ilaç gibi zaruri mallar hariç), talep kaçınılmaz olarak düşer. Bunun nedeni, bazı tüketicilerin o malı almaya mali gücünün yetmemesi ya da paralarını bir başka yerde harcamanın kendilerini daha mutlu edeceğine karar vermesi olabilir.

Bir önceki aynı örneği kullanırsak, eğer bilgisayar 50 liraya mal oluyorsa pek çok insanın malı almaya gücü yeteceği için satışlar yoğun olur. Diğer yandan eğer 10.000 liraya mal oluyorsa sadece çok zenginler o malı alabileceğinden talep çok düşük olur. Fiyat yükseldikçe talep düşer.

Talebi canlandırmak için fiyatların düşebileceği de bir sınır vardır. Eğer bilgisayar fiyatları 5 liranın altına düşerse, herkes bir tane alabilir, ama kimse iki ya da üçten fazla bilgisayara gereksinim duymaz. Tüketiciler paralarını başka bir şey için harcamanın daha iyi olacağını fark ederler ve talep dümdüz olur.

> Talep fiyatı arz fiyatına eşit olduğunda, üretilen miktar ne yükselme ne de düşme eğilimi gösterir; bu dengedir.
> **Alfred Marshall**

Talebi etkileyen tek faktör fiyat değildir. Tüketici zevkleri ve avantajları da önemli bir faktördür. Eğer bir ürün moda haline geldiyse, eğri sağa doğru kayar; tüketiciler ürünü her fiyatta çok fazla talep ederler. Arz eğrisinin sabit durumunda olduğu gibi bu fiyatı yükseltir, çünkü tüketici zevkleri reklam gibi tekniklerle manipüle edilmiştir ve üreticiler talep eğrisinin şeklini ve pozisyonunu değiştirebilirler.

Dengeyi bulmak

Tüketiciler her zaman en düşük fiyatı ödemenin yollarını ararken, üreticiler de malı en yüksek fiyata satmaya çalışırlar. Fiyatlar çok yüksek olduğunda tüketiciler ilgilerini kaybedip üründen uzaklaşırlar. Tersine, fiyatlar çok düşük olduğunda da üretici için o malı üretmeye devam etmenin finansal bir anlamı kalmaz. Burada herkesi mutlu edecek bir orta nokta bulmak gerekir: Hem üreticiler hem de tüketiciler için kabul edilebilir bir denge fiyatı. Bu, üreticinin satarken tüketicinin de satın alırken memnun olacağı, arz eğrisiyle talep eğrisinin kesiştiği noktadır.

Pek çok etken nispeten basit olan bu kuralları karmaşık hale getirir. Zaman kadar piyasanın pozisyonu ve büyüklüğü de fiyat belirlemede önemlidir. Üreticiyi mutlu eden satış fiyatı sadece üretim maliyetinden etkilenmez.

Örneğin taze ürün satılan bir pazar tezgahı düşünün. Çiftçi pazara tohumlar için ödenen maliyet ile yetiştirme sürecinde gereken emek, ürün hasadı ve ürünün pazara nakledilmesi gibi üretim maliyetlerini çoktan ödemiş olarak gelir. Kâr etmek için her bir elmayı 1.20 liraya satması gerektiğinin farkındadır. Bu yüzden günün başında elmalarını pazarda 1.20 liraya satmaya karar verir. Eğer satışları iyi giderse, daha çok para kazanabileceğini hisseder ve fiyatı



Meyve satıcıları günün sonunda satılmamış meyvelerini atmak zorundadır. Zamanında satma zorunluluğu, dayanıksız mallarda fiyatı belirlemede önemli bir faktördür.



Coca-Cola gibi ürünlerin üreticileri, reklamlarla ürünü ve markayı tanıtarak talebi etkilerler. Talep arttıkça ürünün fiyatı da yükselir.

1.25 liraya çıkarır. Bu, satışlarda bir yavaşlamaya neden olur, ama çiftçi bütün stoğunu satabilirse mutlu olur. Ancak günün sonu yaklaşıyorsa ve elinde hala biraz elma kaldıysa, muhtemelen bir dahaki satışa kadar çürüyecek elma fazlasıyla kalmaktan kaçınmak için fiyatı 1.15 liraya düşürebilir.

Bu örnekte üretim maliyetleri sabitlenmiştir ve baskılayan unsur

> Satın alanların ya da satıcıların ayarlamalarıyla bir malın fiyatı düşer ya da yükselir... (bu kural) satın alınan ya da satılan tüm şeyler için evrensel olarak geçerlidir.
> **John Locke**

mahsulü satma zorunluluğudur. Bu uzun ve kısa vadeli piyasalar arasındaki farkları resmetmek açısından önemlidir. Çiftçi bu satışına dayanarak bir sonraki hasatta ne kadar elma yetiştireceğine karar verir ve bu şekilde piyasalar sonunda bir denkliğe kavuşur. Çiftçi piyasaları ayrıca uzaklıkla da sınırlandırılmıştır. Çiftçilerin ürün satışının ekonomik olarak bir işe yaraması için sadece belirli bir alan vardır.

Elmalarının yurtdışına nakliyesini de kapsayan maliyet fiyatı onu yerel üreticilerle rekabet edemez hale getirir. Bu şu anlama gelir: Çiftçi fiyatlarını bir yere kadar yükseltme özgürlüğüne sahiptir, çünkü müşterilerin alternatif bulma şansı yoktur.

Buna zıt bir senaryo ise altın gibi global bir malın olduğu piyasalardır. Bu uzun vadeli piyasada altın sahibi malını satmak için zaman kısıtlaması altında değildir. Onun değerini koruyabileceğinden emindir. Piyasa büyüdükçe ve piyasanın tanınırlığı yaygınlaştıkça malın kendi denge fiyatını bulması muhtemeldir. Bu, piyasa fiyatındaki en ufak bir değişikliği önemli hale getirir ve herhangi bir değişiklik alış ve satışta karmaşaya neden olur.

Bu örnekler meseleyi biraz karışıklaştırsa da arz edenlerin sadece makul buldukları fiyata sattığı, satın alanların ise mantıklı buldukları fiyata aldığı temel arz-talep kuralını doğrular.

Örnekler fiziki malların pazarlandığı piyasalarla ilgilidir, ama arz ve talep ekonomik düşünceyle en başından itibaren bağlantılıdır. Mesela model, işgücü piyasası için de uygulanabilir. Burada birey arz edendir, emeğini satmaktadır ve işveren de emeği mümkün olan en ucuz şekilde satın almak isteyen tüketicidir. Para piyasaları da faiz oranlarının fiyat olarak ele alındığı bir arz-talep sistemi olarak analiz edilebilir. Ekonomistler Marshall'ın çalışmasını "kısmi denge" olarak adlandırırlar, çünkü sadece tek bir piyasanın arz ve talebin gücüyle nasıl denkliğe kavuştuğunu ya da dengelendiğini gösterir. Bununla birlikte ekonomi birbirleriyle etkileşim içinde olan pek çok piyasadan oluşur. Bütün bunların bir "genel denge" halinde nasıl bir araya geleceği sorusu 19. yüzyılda Léon Walras (s. 120) tarafından analiz edilmiştir.



SON ÇİKOLATADAN İLKİNE GÖRE DAHA AZ KEYİF ALIRSIN

FAYDA VE TATMİN

KISACA

YAKLAŞIM
Değer teorileri

ÖNEMLİ DÜŞÜNÜR
William Jevons (1835-1882)

ÖNCE
1871 Avusturyalı ekonomist Carl Menger *Ekonominin Prensipleri* adlı eserinde anlattığı marjinal faydanın azaltılması teorisiyle itibar kazanır.

SONRA
1890 ABD'li ekonomist Alfred Marshall *Ekonominin İlkeleri* kitabında marjinal faydaları kullanarak talep eğrisi yaratır.

1944 ABD'li ekonomistler John von Neumann ve Oscar Morganstern fayda teorisini belirsiz sonuçları olan durumlara doğru genişletirler.

1953 *Risk Durumunda Rasyonel Adamın Davranışı* adlı eserinde Fransız ekonomist Maurice Allais insanların nasıl fayda teorisinde tahmin edilenden farklı davrandığını gösterir.

Talep fiyatla **ters orantılıdır,** fiyat düştüğünde talep artar.

↓

Bu durum tüketicilerin **fiyat düştükçe** o maldan daha fazla alacağı anlamına gelir, çünkü…

↓

Tüketilen her ekstra birim bir öncekinden **daha az keyif** verecektir, mesela…

↓

… son çikolatadan ilkine göre daha az keyif alırsınız.

Aristo kullanışlı bir şeyin fazlasının yararsız olduğunu gözlemleyen ilk kişiydi. Bir ürünü tükettikçe aldığımız tatmin azalır fikri ekonomik kuramda azalan marjinal fayda (AMF) kadar kutsal kabul edilir. Marjinal, bir çikolata daha yemek gibi "sınır"daki değişiklikleri işaret eder. Tüketme kararındaki "zevk ya da acı" faydadır. William Jevons, *Ekonomi Politiğin Teorisi* (1871) adlı kitabında faydanın malın mevcut miktarıyla bağlantılı bir şekilde ölçülebileceğini göstermişti.

Talep eğrileri

Ekonomistler malların fiyatını belirleyenin ne olduğunu anlamakta zorlandıkça AMF (azalan marjinal fayda) konsepti gittikçe daha önemli hale geldi. Eğer genelde herkes fazladan bir çikolatanın daha az yarar sağladığı konusunda hemfikirse, o zaman sadece fiyatlar düştüğü zaman fazladan bir çikolata talep ederiz, çünkü ilave çikolatalar daha az keyif verir. Yani onları sadece fiyatları düştüğünde alırız. Doğan talep fiyatla olumsuz bir şekilde bağlantılıdır ve bu, arzla birlikte dengeyi ya da bir çikolatanın

Ayrıca bkz. Değer paradoksu 63 ▪ Emek değer teorisi 106-107 ▪ Arz ve talep 108-113 ▪ Risk ve belirsizlik 162-163

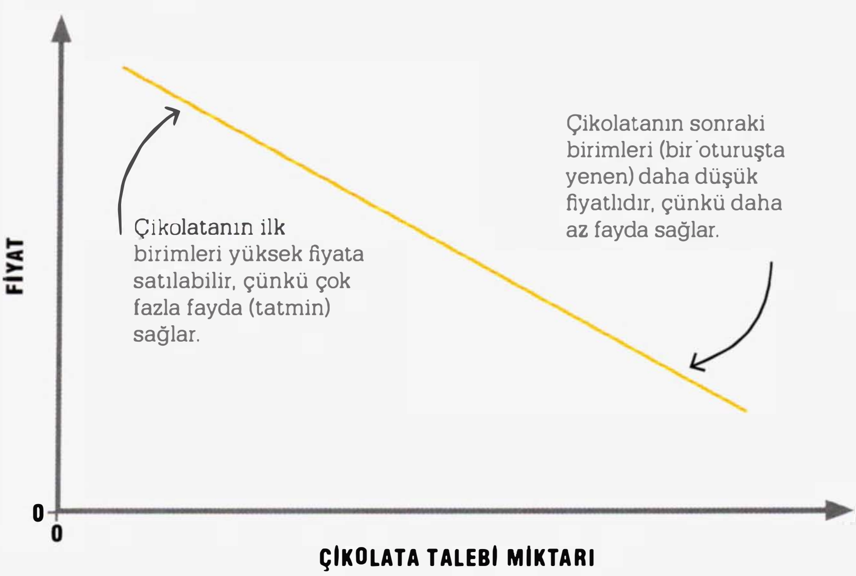
"doğal fiyatını" belirlemeye yardım eder. AMF kanununun, bir bilmecenin son parçasını bulmak gibi çok tatmin edici ve dikkate değer pek çok istisnası vardır. Uyuşturucu ve alkol gibi bağımlılık yapan ürünler de, ne kadar çok tüketirseniz o kadar çok keyif alacağınız için, bir istisna sayılır. Ayrıca ilke "tüketim süreğen olmalıdır" gibi kesin varsayımlarda bulunmaktadır. Örneğin bir seferde bir kutu çikolata yemek AMF'nin ilkelerini, çikolataları birer gün arayla yemekten daha fazla kanıtlar.

Olumlu katkılar

AMF'nin toplumda daha büyük bir refah yaratmak için daha fazla eşit gelir dağıtımını doğrulaması gibi pek çok önemli uygulaması vardır. Eğer devlet her zengin vatandaştan 1 lira alırsa ve onu bir yoksula verirse, toplumdaki genel fayda yükselir.

Fayda teorisi bireylerin belirsizlik ve risk durumlarında almak zorunda oldukları kararlarla ilgili durumlara kadar geniş bir alanı kapsar. Böyle durumlarda insanlar kararlarını ürünler üzerindeki tercihlerine ve farklı ürün olasılıklarına dayanarak verirler. 1950'li yıllarda, ABD'li matematikçi Leonard J. Savage, farklı insanların nasıl karar aldığını, kararların yalnızca insanların mallara atfettiği fayda derecelerinden değil, aynı zamanda riskle aralarının iyi olup olmadığından da etkilendiğini göstermişti: Riske karşı olan insanlar yüzleşecekleri risk seviyesini en aza indirecek seçimler yapıyordu.

Azalan marjinal değer kavramı arz ve talebin ters ilişkisinde belirgindir. Bir birey bir ürüne ne kadar fazla sahip olursa, ürünün her bir ekstra birimi için ödeme yapmaya o kadar az hazırdır.





William Jevons

1835'te Liverpool, İngiltere'de doğan William Jevons bir demir tüccarının oğluydu. Hukuki ve ekonomik konular üzerine yazılar yazan babasından etkilenerek ekonomiye ilgi duymaya başladı. 1855 yılında babasının firması iflas edince parayla ilgili endişeleri William'ı University College London'da (UCL) aldığı eğitimi bırakmaya ve Avusturalya'da maden analiz uzmanı olarak çalışmaya mecbur etti. Beş yıl sonra UCL'ye geri dönerek eğitimini tamamladı.

1863 yılında Jevons, Harriett Taylor'la tanışıp evlendiği Manchester'da özel öğretmenlik yapmaya başladı. Aile 1876 yılında Jevons UCL'den profesörlük alınca Londra'ya taşındı. Hastalıklar peşini bırakmasa da mantık ve ekonomi alanında üretken ve önemli bir yazardı. Yarattığı, iddiaların doğruluğunu ölçen ilkel mekanik bir bilgisayar olan mantık piyanosuyla ünlendi. 1882 yılında, 47 yaşında bir kaza sonucu boğularak öldü.

Önemli eserleri

1865 *Kömür Sorunu*
1871 *Ekonomi Politiğin Teorisi*
1874 *Bilimin İlkeleri*



BAZI İNSANLAR FİYATLAR ARTINCA DAHA ÇOK SATIN ALIR

HARCAMA PARADOKSLARI

KISACA

YAKLAŞIM
Karar alma süreçleri

ÖNEMLİ DÜŞÜNÜR
Robert Giffen (1837-1910)

ÖNCE
1871 Avusturyalı matematikçi Carl Menger mallara olan talebin marjinal fayda tarafından nasıl belirlendiğini kanıtlar.

SONRA
1909 İngiliz ekonomist Francis Edgeworth *Free Trade in Being* (Mevcut Serbest Ticaret) adlı kitabında Giffen mallarının varlığını sorgular.

1947 ABD'li ekonomist Georg Stigler *Notes on the History of the Giffen Paradox*'ta (Giffen Paradoksu'nun Tarihine İlişkin Notlar) Marshall'ın örneklerini reddeder.

2007 ABD'li akademisyenler Robert Jensen ve Nolan Miller *Giffen Behaviour: Theory and Evidence*'da (Teori ve Kanıt: Giffen Davranışı) Giffen malının Çin'deki şehirlerin fakir bölgelerinde hala var olduğunu bildirerek konuyu tekrar gündeme getirirler.

1895 yılında İngiliz ekonomist Alfred Marshall (s. 110) arz ve talebin fiyatı nasıl oluşturduğunu kanıtladı. "Talep arttıkça fiyat azalır" gibi genel kuralları ispat ettikten sonra buna ilginç bir istisna olabileceğine dikkat çekti. Marshall, fiyat artışının bazı durumlarda şaşırtıcı bir şekilde talebi arttırabileceğini iddia ediyordu. Bunu ilk ortaya koyanın dönemin tanınmış ekonomist ve istatikçisi İskoç Sör Robert Giffen olduğunu belirtti. Günümüzde fiyat arttıkça talebi de artan mallar Giffen malları olarak bilinir.

Orijinal Giffen malı, 19. yüzyılda fakir İngiliz nüfusunun en önemli yiyecek maddelerinden biri olan ekmekti. İşçi sınıfının en fakirleri gelirlerinin büyük kısmını, yaşamak için gerekli olan ama seçkin etten daha değersiz görülen bir gıda maddesi olan ekmeğe harcıyorlardı.

Marshall ekmek fiyatı arttıkça en fakir insanların hayatta kalabilmek için gerekli kaloriyi alabilmek adına nasıl gelirlerinin daha fazlasını ekmeğe harcadıklarını anlattı: Et yerine



Ayrıca bkz. Arz ve talep 108-113 ▪ Talebin esnekliği 124-125 ▪ Gösterişçi tüketim 136

ekmek almak zorundaydılar. Sonuçta fiyat arttıkça talep de artmıştı.

Değersiz ve fakir

Giffen malları bir dizi varsayıma dayanıyordu. Birincisi, meta, insanların daha fazla alternatif olduğu için gelirleri arttıkça daha az aldıkları, değersiz bir mal olmalıydı. Bu durumda et ekmeğe tercih ediliyordu. İkincisi, tüketici bu ürüne gelirinin önemli bir bölümünü harcamalıydı, bu yüzden örnek toplumun en yoksul kısmına ilişkindi. Son olarak, bu ürünün başka bir alternatifi olmamalıydı. Ekmek örneğinde daha ucuz bir alternatif gıda yoktur.

Bu varsayımlara bakarak ekmek fiyatındaki artış iki sonuç yaratır: İnsanların daha az ekmek almasına neden olur, çünkü harcanan her lira başına yarattığı tatmin diğerleriyle kıyaslandığında düşüktür. Bu ikame etkisi ekmeğin yüksek fiyat düşük talep kuralını izlemesine neden olur. Ancak ekmeğin fiyatı yükseldikçe, diğer şeylere harcanan güç de azalır; ekmek değersiz mal olduğu için de düşük gelirli grubun ekmek talebi artar. Giffen malını özel yapan şey şudur: Yoksullar gelirlerinin büyük bir bölümünü ekmeğe harcarlar; gelir etkisi o kadar büyüktür ki ikame etkisinden daha ağır basar ve böylece fiyat arttığında bazı insanlar daha fazla satın alır. 1842-1853 yılları arasında yaşanan İrlanda Patates Kıtlığı sırasında yükselen fiyatların patates talebini sözüm ona arttırması buna iyi bir örnektir.

Zor bulunan kanıt

Marshall herhangi bir güçlü delil olmaksızın temel talep kuralıyla çelişen bir malın varlığını varsaydığı için bir başka İngiliz ekonomist Frances Edgeworth (1845-1926) tarafından eleştirildi. Teoride, Giffen malları talep eğrisinin şeklini belirleyen tüketici davranışlarıyla -gelir ve ikame etkisi etkileşimi- uyumludur. Ama Giffen malları varsa bile nadirdir: Kanıtlar özel durumlardan alınmıştır ve bazı çok ünlü örnekler bile belirsizdir. Yine de ekonomistler onları araştırmaya devam ediyor.



Hükümetin 2011 yılında, yoksullar için yiyecek güvenliği sağlamak amacıyla temel yiyecek maddelerinin fiyatlarını sübvanse ettiği Bangladeş'te bir kız pirinç satın alıyor.

2007 yılında Harvard'lı ekonomistler Robert Jensen ve Nolan Miller, Giffen davranışının kanıtlarını Çin'deki fakir ailelerin pirinç talebiyle sundular.



Çin'in Shaangxi bölgesinde yeni bir Rolls Royce limuzin gösteriye çıkıyor. Ekonomistler lüks arabaların pahalı oldukları için cazip olduklarına inanıyor.

Veblen malları

Veblen malları adını "gösterişçi tüketim" teorisini formüle eden Amerikalı ekonomist Thorstein Veblen'den (s. 136) alır. Bu mallar tuhaftır, çünkü fiyatları arttıkça onlara olan talep de artar. Ancak değersiz ve ikinci sınıf sayılan Giffen mallarının aksine, bu mallar yüksek statü sembolü sayılır.

Daha fazla para ödeme isteği daha iyi bir kaliteye erişmekten çok zenginliğin reklamını yapmak içindir. Bu yüzden gerçek bir Veblen malı kendinden düşük fiyatlı eşdeğerlerinden belirgin ölçüde yüksek kaliteli olmamalıdır.

Fiyat çok düştüğünde ve artık daha fazla yükselmediğinde, daha az hali vakti yerinde gösterdiği için, zenginler bu malı almayı bırakırlar. Bu davranışın piyasalarda lüks arabalar, şampanya, saatler ve bazı giyim markaları gibi kanıtları vardır. Fiyatlarda indirim satıcı için satışlarda belirli bir artış olarak görülebilir, ancak daha sonra satışlar düşmeye başlar.

SERBEST PİYASA SİSTEMİ İSTİKRARLIDIR

EKONOMİK DENGE



KISACA

YAKLAŞIM
Piyasalar ve firmalar

ÖNEMLİ DÜŞÜNÜR
Léon Walras (1834-1910)

ÖNCE
1851 Francis Edgeworth ekonominin matematiksel bir değerlendirmesi olan *Matematiksel Fizik*'i yayımlar.

SONRA
1906 Vilfredo Pareto bireysel dürtü ve kısıtlamaları dikkate aldığı yeni bir denge teorisi geliştirir.

1930'lar John Hicks, Oskar Lange, Maurice Allais, Paul A. Samuelson ve diğerleri genel denge teorisini geliştirmeye devam ederler.

1954 Kenneth Arrow ve Gerard Debreu genel dengeyi matematiksel olarak kanıtlarlar.

Çok uzun zamandır ekonomistlerin dikkatini çeken bir görüş var: ekonominin de bilimsel kanunların matematiksel öngörülebilirliğiyle hareket edebileceği görüşü. Tıpkı Newton'un hareket yasaları gibi. Newton'un yasaları fiziksel evreni üç basit ve güvenilir matematiksel ilişkiyle kaynaştırarak karmaşayı engellenmişti. Aynı ilişkileri piyasaların karmaşık ve değişken dünyasında kurmak mümkün müdür?

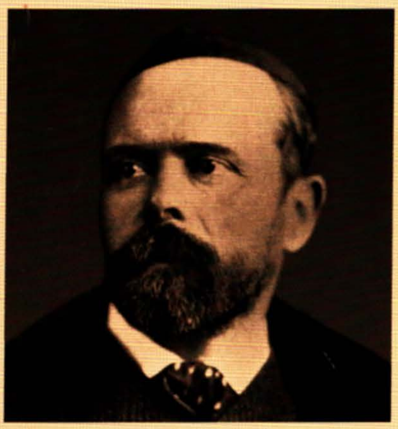
1851 yılında Francis Edgeworth adlı İngiliz bir ekonomist, ekonomi üzerindeki ilk matematiksel çalışmalardan biri olan *Matematiksel Fizik*'i yayımladı. Ekonominin değişkenlerarası ilişkilerle ilgilendiğini ve bunun denklemlere dönüştürülebileceğini fark etmişti. Edgeworth ekonomik menfaatleri fayda bakımından değerlendiriyordu. Diğer bir deyişle, giderlerin mutluluk veya zevk birimleri aracılığıyla ölçülebileceğine inanıyordu.

Matematiksel yaklaşım fikri diğer ekonomistleri de harekete geçirdi. Almanya'da ekonomist Johann von Thünnen adil ücret ve arazinin en kazançlı kullanımı için denklemler geliştirmişti. Fransa'da daha sonraları "ekonomistlerin en büyüğü" olarak adlandırılacak akademisyen Léon Walras, tüm disiplin için matematiksel ve bilimsel bir çatı bulmaya çalışıyordu. Walras, Newton'ın "teorik doğa bilimleri"yle el ele vererek ekonomiyi "teorik tinsel bilim" haline getirecek (insan davranışını açıklayan) kanunları bulmanın mümkün olduğunu düşünüyordu. Genel denge teorisini tüm ekonomideki üretim, tüketim



Léon Walras bir ekonomide tüm talep fazlasının toplamının sıfıra eşit olduğunu iddia etti. Sadece elmaların ve kirazların olduğu bir ekonomide, elma için talep fazlası kirazlar için arz fazlası anlamına gelir.

Léon Walras



Marie Esprit Léon Walras 1834 yılında Normandiya, Fransa'da doğdu. Gençliğinde bohem Paris hayatına aşık oldu, ancak babası tarafından geleceğin en romantik işlerinden birinin ekonomiyi bir bilim haline getirmek olduğu konusuna ikna edildi. Walras ikna olmasına rağmen bohem hayatını parasız kalana kadar devam ettirdi. 1870 yılında ekonomi profesörü olarak Lozan'a gitti. Burada genel denge teorisini geliştirdi.

Walras'a göre toplum, ekonominin bilimsel gerçekliğinin dışında aynı zamanda "sanat"ın konusuydu. Walras'ın güçlü bir adalet duygusu vardı; eşit toprak dağılımına hazırlık olarak toprak ve arazinin devletleştirilmesi için mücadele etti. 1892 yılında emekli olup Cenevre Gölü'ne bakan bir kasaba olan Clarens'a yerleşti ve 1910 yılındaki ölümüne kadar balık tutup ekonomi üzerine düşünmeye devam etti.

Önemli eserleri

1874 *Saf Ekonominin Unsurları*
1896 *Sosyal Ekonomide Çalışmalar*
1898 *Uygulamalı Ekonomide Çalışmalar*

Ayrıca bkz. Ekonomide dairesel akım 40-45 ▪ Serbest piyasa ekonomisi 54-61 ▪ Arz ve talep 108-113 ▪ Etkililik ve adalet 130-131 ▪ Piyasalar ve toplumsal sonuçları 210-213 ▪ Karmaşıklık ve kaos 278-279

ve fiyatları açıklayacak şekilde tasarlamıştı.

Arz ve talep

Walras işe takasların nasıl işlediğine, malların fiyatı, miktarı ve talebinin nasıl etkileştiğine odaklanarak başladı. Diğer bir deyişle, arz ve talebin nasıl uyuştuğunu belirlemeye çalışıyordu. Walras, satılan bir şeyin değerinin *rareté*, yani nadir oluşuna (bir şeyin ne kadar yoğun bir şekilde istenebileceğini vurgulamak için Walras tarafından nadir sözcüğünden türetilmiş bir kavram) bağlı olduğunu savunuyordu. Bu açıdan Walras, Edgeworth ve William Stanley Jevons gibi faydanın (zevk ya da kullanışlılık olarak) değerin püf noktası olduğuna inanan çağdaşlarından ayrılıyordu.

Walras arz ve talep arasındaki ilişkiyi tanımlamak için matematiksel modeller inşa etmeye başladı. Bu modeller fiyat yükseldikçe talebin düşüp arzın tırmandığını ortaya çıkardı. Arz ve talep eşleştiğinde piyasa bir denge durumuna geçiyor ya da dengeleniyordu. Bu Newton'ın çekim kanununda etkili olan benzer, basit dengeleyici güçleri andırıyordu.

Genel denge

Bu dengeyi gözünüzde canlandırabilmek için bugün cep telefonunun güncel piyasa fiyatının 20 lira olduğunu düşünün. Bir yerel pazarda tezgah sahiplerinin 20 liradan satmak istediği 100 telefonu var. Eğer her biri 20 lira vermek isteyen 100 alıcı pazarı ziyaret ederse, ucuz cep telefonu piyasası dengelenir, çünkü arz ve talep eksiklik ya da fazlalık olmadan





Bir açık artırmacı bir sığır müzayedesinde teklifleri alıyor. Walras, piyasaya tam bilgi sağlayan bir açık artırmacı hayal etmişti. Açık artırmacı fiyatları duyuruyor ve satış ancak denge noktasında başlayabiliyordu.

tamamen dengeli hale gelir. Walras bir genel denge teorisi yaratmak yerine denge fikrini bütün ekonomiye uyguladı. Bu, bir alanda ürün fazlası varsa fiyatın çok yüksek olması gerektiği varsayımı üzerine kurulmuştu. Fiyatlar kıyaslama sonucu artıyordu. Eğer bir piyasanın fiyatları "çok yüksekse," yüksek fiyatlı piyasada bir fazlalık yaratacak bir başka "çok düşük" fiyatlı piyasa olmalıydı.

Walras tüm ekonomi için, aralarında sandalye, buğday, sermaye ve emek gibi üretim faktörlerinin bulunduğu malları içeren matematiksel bir model yarattı. Her şey, her şeye bağlı ve bağımlıydı. Karşılıklı bağlılığın elzem olduğu konusunda ısrar etti; fiyat değişiklikleri bir boşlukta gerçekleşmiyordu; sadece arz ve talepteki bir değişiklik yüzünden ortaya çıkıyordu. Dahası, fiyatlar değiştiğinde diğer her şey de değişiyordu. Ekonominin bir bölümündeki küçük bir değişiklik bütün ekonomiye dalga dalga yayılıyordu. Örneğin petrol üreten bir ülkede savaş çıktığını farz edin. Bu durumda dünya genelinde petrol fiyatları yükselir ve bunun hükümetler, şirketler ve bireyler üzerinde, petrol istasyonlarındaki yükselen fiyatlardan evlerdeki artan ısınma masraflarına ve ortaya çıkacak pahalılık nedeniyle bir tatil ya da iş gezisinin iptaline kadar uzanan geniş kapsamlı sonuçları olur.

> Denge... bozulduğu anda otomatik olarak kendini yeniden yaratır.
> **Léon Walras**

Dengeye doğru

Walras bir ekonominin matematiksel modelini fiyat ve miktarı içeren birkaç denkleme indirmeyi başardı. Çalışmasından iki sonuç çıktı. Bunlardan birincisi, genel denge halinin teorik olarak mümkün olduğuydu. İkincisi ise bir ekonomi nerede başlarsa başlasın bir serbest piyasanın onu genel dengeye doğru götürdüğü. Sonuç olarak serbest piyasalar doğası gereği dengelidir. Walras, bunun nasıl gerçekleştiğini, bir ekonominin tıpkı dağa çıkarken yolunu yoklayarak bulan bir dağcı gibi dengeye giden yolu el yordamıyla bulduğunu anlatan *tâtonnement* (el yordamıyla) adını verdiği bir fikir aracılığıyla göstermişti. Bunu teoride bir "müzayedeci" hayal ederek yaptı. Alıcı ve satıcıların farklı fiyatlara ne kadar alıp satacaklarını bildirdiği bu hayali müzayedeci daha sonra her piyasada arz ve talebin eşitlendiği fiyatları duyuruyor ve ancak bundan sonra alış ve satış başlayabiliyordu.

Modeldeki eksiklikler

Walras, bunun ekonomistlere yardımcı olmak için tasarlanmış basit matematiksel bir model olduğu konusunda ısrarcıydı. Gerçek dünyanın bir açıklaması olarak görülmemeliydi. Çalışmalarının pek çoğu, gerçek dünyadaki etkileşimlerin dengenin doğru şeklini geliştirmek için çok karışık ve kaotik olduğuna inanan çağdaşları tarafından reddedildi. Sonraları çalışmaları öğrencisi Vilfredo Pareto tarafından (s. 131) geliştirilse de teknik olarak Walras'ın reddedilmesinin bir başka nedeni, karışık denklemlerinin pek çok ekonomist için zor anlaşılır olmasıydı. 1930'larda Walras'ın ölümünden 20 yıl sonra, denklemleri Macaristan doğumlu ABD'li yetenekli matematikçi John von Neumann

> Her mal için, tüm mallarda arz ve talebi eşitleyecek bir fiyat dizisi vardı.
> **Kenneth Arrow**

tarafından incelenmeye başlandı. Von Neumann, Walras'ın denklemlerinde bazı çözümlerinin, satıcıların alıcılara ödemesi anlamına gelen olumsuz fiyat yarattığını gösteren eksikliklerini açığa çıkardı.

John Maynard Keynes (s. 161) genel denge teorisinin gerçeği iyi yansıtmadığını, çünkü ekonomilerin asla dengede olamayacağını söyleyerek özellikle Walras'ın yaklaşımını lanetledi. Ayrıca Keynes dengeye doğru uzun vadeli ve potansiyel olarak ıstırap verici bir yolculuğu düşünmenin gereksiz olduğunu, "uzun vadede hepimizin ölmüş olacağını" söylüyordu. Buna rağmen Walras'ın fikirleri 1950'li yıllarda, şık bir model geliştiren ABD'li ekonomistler Kenneth Arrow ve Lionel W. Mackenzie ve Fransız ekonomist Gerard Debreu tarafından kurtarıldı (s. 210-213). Son derece titiz bir matematik kullanan Arrow ve Debreu, Walras'ın genel ekonomik dengesinin dayanabileceği koşullar türettiler.

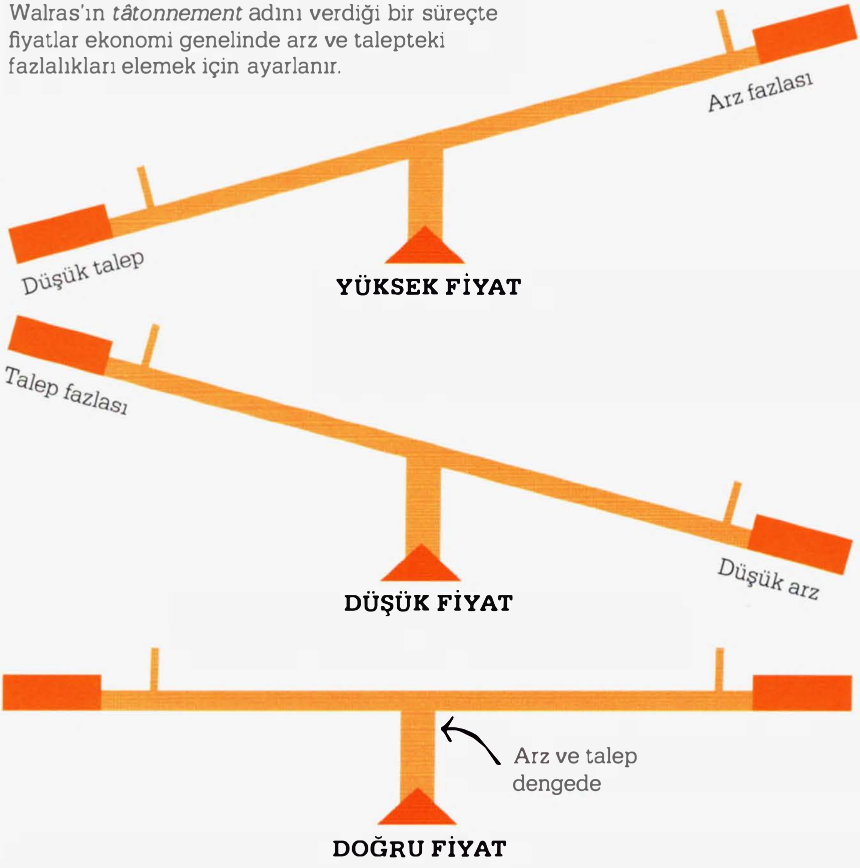
Hesaplanabilir ekonomiler

1980'lerden itibaren bilgisayar teknolojilerinin gelişmesiyle ekonomistler farklı piyasaların gerçek ekonominin içinde birbirleriyle kurduğu ilişkileri hesaplamaya başladılar. Hesaplanabilir genel denge (CGE) modelleri, değişen fiyatların etkisini ve hükümet politikalarını analiz edebilmek için Walras'ın birbirine bağımlılık görüşüne uyarlandı.

CGE'nin çekici yanı, devletler, Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu (IMF) gibi büyük örgütlerin ekonominin durumunu gösteren hızlı ve etkili hesaplamalar yapabilmek ve değişen parametrelerin etkilerini görebilmek için kullanılabiliyor olmasıdır.

Günümüzde kısmi dengenin analizi (tek bir piyasada arz ile talebi denge noktasında buluşturan güçler düşünüldüğünde) bir ekonomi öğrencisinin ekonomi hakkında öğrendiği ilk şeydir. Walras'ın genel dengeyle ilgili görüşü de bugün hala ekonomik teorinin en üst seviyesinde iş görüyor. Pek çok ekonomist için denge ve ekonomiyi bu noktaya getiren güçlerin varlığı, halen en temel ilkelerdir. Bu fikirlere anaakım ekonomi analizinin esası diyebiliriz.

Bir piyasada fiyatlar çok yüksekse, bu o piyasada bir arz fazlasına neden olur. Léon Walras'ın *tâtonnement* adını verdiği bir süreçte fiyatlar ekonomi genelinde arz ve talepteki fazlalıkları elemek için ayarlanır.





MAAŞINIZ ARTARSA EKMEK DEĞİL HAVYAR ALIN

TALEP ESNEKLİĞİ

KISACA

YAKLAŞIM
Karar alma süreçleri

ÖNEMLİ DÜŞÜNÜR
Ernst Engel (1821-1896)

ÖNCE
1817 İngiliz ekonomist David Ricardo, toprak arzının fiyat olarak karşılanamayacağı için toprağın kiraya verilmesini eleştirir.

1871 Avusturyalı ekonomist Carl Menger düşen marjinal değerin (her ekstra birimin değeri) talebi etkilediğini iddia eder.

SONRA
1934 İngiliz ekonomist John Hicks ürünlerin birbirlerini nasıl kolayca ikame edebileceğini ölçen esneklik konseptini kullanır.

1950 Arjantinli ekonomist Raul Prebisch ve Almanya doğumlu İngiliz ekonomist Hans Singer, bağımsız olarak ticaretin avantajlarının mal üreten zengin ülkelerin nasıl işine yaradığını ortaya koyarlar.

Talebin fiyat gibi bir başka faktördeki değişime verdiği tepki, talebin "esnekliğidir." İngiliz ekonomist Alfred Marshall (s. 110) 1890 yılında bu görüşü tanımlayan ilk ekonomist kabul edilir, ama aslında Alman ekonomist Ernst Engel ondan beş yıl önce gelirdeki değişimin talepte yarattığı hareketleri gösteren bir araştırma yayımlamıştı. Görüşün kökenleri üzerine konuşulmuş, ancak önemine değinilmemişti. Talep esnekliği kısa sürede ekonomik analizlerin en çok kullanılan araçlarından biri haline geldi.

Fiyatlar arttıkça talebin düştüğü fikrini ilk biçimlendirenlerden biri Marshall oldu. Miktarlarına bakarak ayrıştırılan farklı ürünlere (ekmek ve havyar gibi) olan talebin, ürünlerin fiyatı değiştiğinde nasıl değiştiğini görebilmek için buradan sadece bir küçük adım daha ileri gitmek gerekiyordu. Marshall ekmek gibi zorunlu ihtiyaçların fiyatları değiştiğinde talebin çok az değiştiğini görmüştü. Ekmek fiyat değişikliklerine tepki vermekten uzaktı, çünkü pek fazla alternatifi yoktu. Diğer yandan lükse olan talep fiyat değişikliklerine çok daha fazla tepki veriyordu; bu tip bir ürün de "esnek fiyatlı" olarak adlandırılıyordu. Marshall ortalama gelire sahip insanların havyar gibi lüks mallar talep etmesinin, istedikleri her şeyi alabilen süper zengin insanlara göre fiyat değişikliğine karşı daha hassas oldukları gerçeğini ortaya koyduğunu gösterdi.



Özel tasarım giysiler, insanların gelirleri arttıkça gelirin büyük bir bölümünü ayırdıkları lüks mallara bir örnek.

Engel'in kanunu

Ernst Engel insanların zenginleştikçe yiyeceğe yaptıkları

Ayrıca bkz. Fayda ve tatmin 114-115 ▪ Harcama paradoksları 116-117 ▪ Arz ve talep 108-113 ▪ Rekabetçi piyasa 126-129

Maaşınız artıyor ve alışverişe gidiyorsunuz. Eğer ürün...

... **değersizse**... → ... **daha az satın alın.**

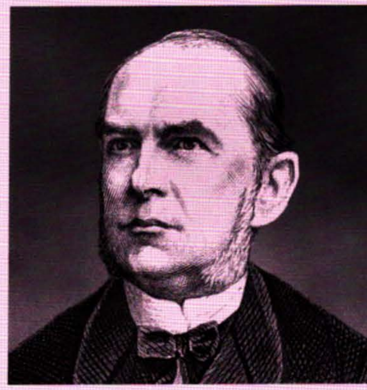
... **normalse**... → ... **daha çok satın alın.**

... **seçkinse**... → ... **daha çok satın alın.**

Maaşınız artarsa ekmek değil, havyar alın.

harcamaların, gelirlerindeki artıştan daha az arttığını iddia etmişti. Yiyeceğe olan talep "esnek olmayan gelirdir" fikri Engel Kanunu olarak bilinir. Engel, Belçika'da 199 hanenin bütçelerinde yaptığı incelemede, yiyecek gibi basit gereksinimlere olan talebin, gelir arttıkça daha az arttığını; tatil gibi lükse olan talebinse en az gelir kadar hızlı arttığını gösterdi. Ekonomistler iki tür mal ya da ürün tanımlar. Birincisi, talebin gelir çizgisiyle birlikte yükseldiği normal mallardır. Lüks mallar, özel bir tür normal maldır; talebi orantısal olarak gelirden daha fazla artar. Yiyecek gibi bazı mal türlerinde (ekmek ve havyarda olduğu gibi) hem lüks hem de gereklilik vardır. Bu, gelir artışının yiyecek üzerindeki etkisinin yanıltıcı olabileceği anlamına gelir. Daha ileri bir karmaşıklık da bir ürünün her zaman normal ya da değersiz olmadığı, bu durumun farklı gelir seviyelerinde değişebildiğidir. Eğer durum böyle olsaydı, ekstra gelir elde eden fakirler daha fazla ekmek, yüksek gelirliler daha fazla havyar ve süper zenginlerse havyarı bırakıp onun yerine yenebilir altın parçacıklarıyla beslenirdi.

> Ev halkı ne kadar fakirse bütçelerinden beslenmeye ayrılan miktar o kadar çok olur.
> **Ernst Engel**



Ernst Engel

1821 yılında Almanya'nın Dresden kentinde doğan Ernst Engel, Paris'teki Ecole des Mines'de madencilik eğitimi aldı. Burada aile bütçesiyle ilgili araştırmalarda öncü olan Frederic Le Play'den etkilendi. Almanya'ya döndüğünde adını taşıyacak olan kanunu formüle ettiği Saksonya ve sonrasında Prusya istatistik bürolarında yönetici oldu.

1881 yılında Engel, Şansölye Otto von Bismarck'ın tarımsal himayecilik politikası aleyhinde bir makale yazdı ve kısa süre içinde sağlık sorunları nedeniyle "emekli" edildi.

Engel Alman Tarih Okulu üyesiydi. Üretken bir yazar olarak işçi sınıfının yaşamını iyileştirebilmek için politik reformlar yapılması gerektiğine inanıyordu. En büyük mirası, çalışmalarının pek çok Avrupa ülkesinde istatistik enstitüleri kurulmasına yol açmasıydı. Engel, 1896 yılında 76 yaşındayken Dresden'de öldü.

Önemli eserleri

1857 *Saxony'de Üretim ve Tüketim*
1883 *İnsanların Değeri*
1895 *Belçika İşçileri İçin Yaşamanın Bedeli*

ŞİRKETLER FİYATI BELİRLEMEZ KABUL EDER

REKABETÇİ PİYASA



KISACA

YAKLAŞIM
Piyasalar ve şirketler

ÖNEMLİ DÜŞÜNÜR
Alfred Marshall (1842-1924)

ÖNCE
1844 Fransız mühendis Jules Dupuit, rekabetin önemini belirlemekte kullanılabilecek bir refah seviyesi ölçümü olan tüketici rantını yaratır.

1861 John Eliot Cairnes, J.S. Mill ve David Ricardo'nun rekabet teorilerini açıklığa kavuşturur.

SONRA
1921 Frank Knight tam rekabet kavramını geliştirir.

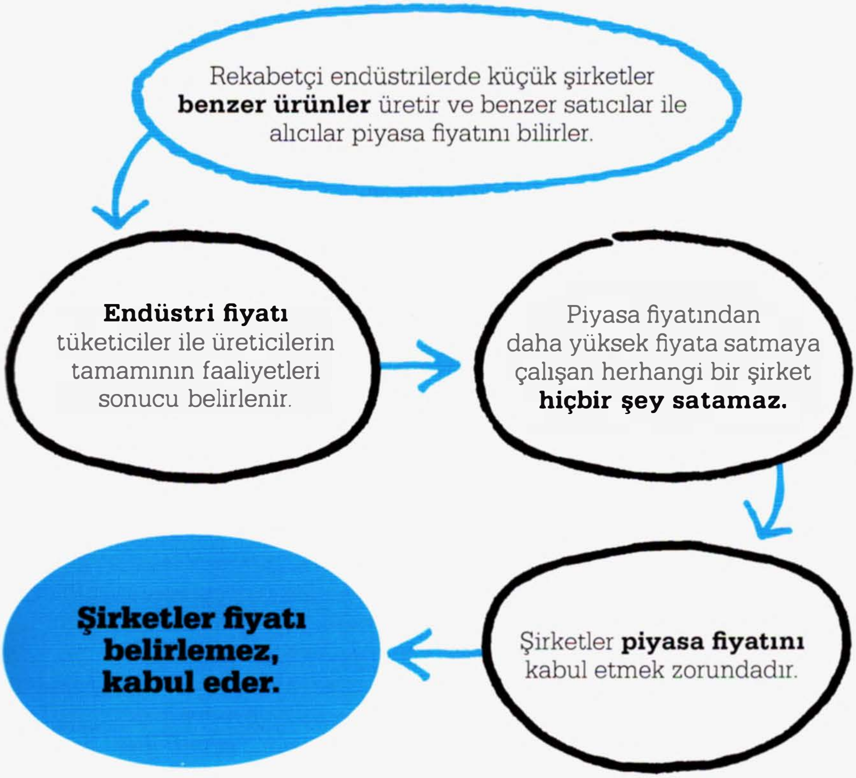
1948 Friedrich Hayek, *Bireycilik ve Ekonomik Düzen* isimli çalışmasında Marshall'ın tam rekabet görüşüne karşı çıkar.

18. yüzyılın sonlarında Adam Smith (s. 61) rekabetin şirketlerin fiyatları belirleme ve doğal seviyenin üzerinde kâr elde etme yeteneklerini etkilediğini yazmıştı. Ancak İngiliz ekonomist Alfred Marshall 1890 yılında *Ekonominin İlkeleri*'ni yayımlayana kadar bu durumu resmen analiz eden olmadı. Marshall'ın modelindeki fikirler anaakım ekonomik teorinin önemli bir parçası olarak kalmasına rağmen, teori rekabetin gerçek doğasını yansıtmadığı gerekçesiyle eleştirildi.

Tam rekabet

Marshall'ın şirketlerin neden kendi fiyatlarını belirleyemediklerini açıklamak amacıyla geliştirdiği

Ayrıca bkz. Tekeller 92-97 ▪ Arz ve talep 108-113 ▪ Ekonomik liberalizm 172-177 ▪ Fiyat ayrımcılığı 180-181 ▪ Piyasalar ve toplumsal sonuçları 210-213



> Bir tam rekabet piyasası, pek çok alıcı ve satıcının tetikte beklediği ve bir diğerinin yaptıklarından haberdar olduğu için mal fiyatının pratikte herkes için hep aynı kaldığı bir bölgedir.
> **Alfred Marshall**

model, tam rekabet olarak anılmaya başlandı. Aslında Marshall'ın kendisi "serbest rekabet" ve "tam piyasa" terimlerini tercih ediyordu. Model, klasik ekonomistlerin piyasaların koşulları ve şirketlerin davranışları üzerine fikirlerinden türetilmiş bir dizi varsayıma dayanıyor.

Birinci varsayım şuydu: Çok sayıda müşteriye ürün satan çok sayıda firma var ve bu firmalar ve müşterilerin her biri bireysel olarak piyasanın önemsiz bir bölümünü temsil ediyor.

İkinci varsayıma göre her firma benzer bir ürün satmaya çalışıyor. Üçüncüsüne gelince: Model her firmanın istediği zaman endüstriye girip çıkabileceğini; üretmek için ihtiyaç duyduğu üretim faktörlerini rahatlıkla elde edip kontrol edebileceğini varsayıyordu.

Eylem sırasında rekabet

Döviz piyasası, tam rekabet piyasası koşullarına sahiptir ve bu koşulların nasıl işlediğini anlamak için iyi bir örnektir. Global olarak döviz piyasasının ufak bir bölümünü oluşturan döviz satan pek çok firma vardır. Hepsi döviz almak isteyen milyonlarca alıcıya satış yapar ve her alıcı (örneğin bir turist) piyasanın naçizane bir parçasıdır.
İkinci olarak, turistin her şirketten aldığı dolar veya euro tamamıyla aynıdır, böylece alıcılar hangi şirketten satın aldıklarını önemsemezler. Üçüncüsü, her kimse önüne herhangi bir yasal, toplumsal ya da teknolojik engel konmadığı sürece döviz alıp satabilir. Yani piyasaya giriş kolaydır.
Tam rekabet piyasasında bilgi de tamdır: Tüm katılımcılar "giden fiyat" nedir tam olarak bilirler. Yabancı para alıp satanlar her zaman ne kadar ödenmesi gerektiğini bilirler. Ek olarak, her firma diğer firmanın üretim maliyeti hakkında her şeyi bilir. Bu şeffaflık hiçbir müşterinin daha yüksek bir fiyat ödeyerek aptal yerine konmamasını ve her firmanın ürününü arz etmenin en ucuz ve en iyi yolunu bulmasını da sağlar. Sonuçta kendisiyle ilgilenen firmalar kârlarını maksimuma çıkarmayı hedefler. İşçiler en yüksek ücreti, kapitalist yatırımcıysa en yüksek kârlı pazarı arar. Marshall'ın modeli tam rekabet endüstrilerindeki firmalar için bazı önemli sonuçlar yaratır. Bunlardan en önemlisi, firmaların fiyat belirleme üzerinde herhangi bir güçlerinin olmamasıdır.

Bunun nedeni, aynı ürünü satan pek çok firma olmasıdır. Eğer bir firma ürününü rakiplerinden daha yüksek bir fiyata satmaya kalkarsa hiçbir şey satamaz. Bu neredeyse garanti altına alınmıştır, çünkü tüketici kapsamlı bir fiyat araştırması yapar. Piyasa fiyatı, firma ve tüketicilerin toplu etkileşimiyle belirlenir ve her firma belirli bir fiyatın ürünü olarak satabilecekleri fiyat kabul eder. Fiyatı yalnızca kabul ederler, belirlemezler.

Rekabetçi satış

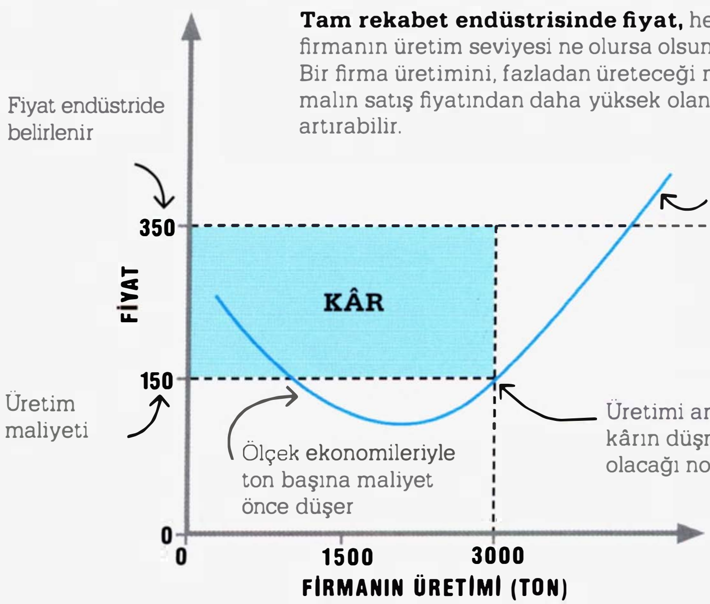
Marshall'ın tam rekabetçi endüstrisinin (aşağıda görülebilir) standart temsili bu fikri kanıtlamaktadır. Örneğin zamanın içinde herhangi bir anda endüstri tarafından buğdayın dünya fiyatı, mesela ton başı 350 lira olarak belirlenebilir.

Bu endüstri fiyatında (grafikte noktalı çizgi olarak gösterilmiştir) her çiftlik istediği gibi satış yapabilir, ama bundan daha yüksek bir fiyata hiçbir şey satamaz (çünkü alıcılar başka yerlere giderler. Çiftlikler isterlerse diğer çiftliklerden daha düşük bir fiyata satış yapmayı tercih edebilirler, ama bu bir avantaj sağlamaz. Düşük fiyat talebi etkilemez, çünkü tam rekabette her çiftlik toplam dünya arzının (bu buğdayda 700 milyon ton civarıdır) küçük bir parçasıdır. Fiyatı düşüren çiftlik sadece kârını düşürür. Çiftlik sadece kârını artırmak için ne kadar üretim yapılması gerektiğine karar vermelidir. Bu durum grafikte, çiftçinin 350 liradan 3000 ton satabileceği şeklinde yansıtılmıştır.

Örnekte çiftlik, buğdayı üretim maliyetinden çok daha yüksek bir fiyata satmaktadır. 350 liradan 3000 tonla çiftliğin cirosu 1.05 milyon liradır; buna rağmen maliyetleri 450.000 liradır (150 lira x 3000 ton). Çiftliğin kârı ciro eksi maliyettir, yani bu durumda 600.000 liradır. Bu, David Ricardo (s. 84) gibi klasik ekonomistlerin, "Piyasa fiyatı doğal fiyattan uzaklaşıyor," diyerek tanımladığı duruma örnektir. Ancak bir tam rekabet piyasasında uzun vadede bu yüksek kârlar sürdürülemez.

> İşçiler daha yüksek ücretli iş, kapitalistler de paralarını yatırabilecekleri daha yüksek kârlı koşullar ararlar.
>
> **John Elliott Cairnes**
> **İrlandalı ekonomist (1824-1875)**

Tam rekabet endüstrisinde fiyat, herhangi bir firmanın üretim seviyesi ne olursa olsun değişmez. Bir firma üretimini, fazladan üreteceği malın maliyeti malın satış fiyatından daha yüksek olana kadar artırabilir.



Kısa vadeli kârlar

Smith ve Ricardo gibi klasik ekonomistler, rekabetçi piyasalarda maliyeti karşılamak için gerekenden yüksek tutulan fiyatlardaki çelişkinin farkındaydılar. Yüksek kâr seviyeleri endüstriye yeni katılan firmaları teşvik eder gibi görünüyordu. Tam bir piyasada giriş için herhangi bir engel olmaması, herhangi bir şirketin piyasaya istediği gibi girebilmesine olanak tanır. Örneğimizdeki çiftçinin buğday üretmek daha kârlı olduğu için arpadan buğdaya döndüğünü hayal etmek kolaydır. Yeni girişimciler toplam arzı artırır ve rekabet baskısıyla fiyatın düşmesine neden olabilirler; böylece kısa vadede şirketler normal seviyede kâr etmeye başlayabilir. Normal seviye, fiyatın sadece maliyeti karşıladığı seviyedir; fazla kâr (grafikte maviyle gösterilmiştir) ortadan kaybolacaktır.

Tam rekabetin temelini oluşturan varsayımlar çiğnendiğinde, firmalar uzun vadede çok kâr ederler. Eğer bir endüstriye girişin önünde engeller (teknolojik ya da yasal) varsa aşırı

kâr rekabet aracılığıyla kaybedilmez. Bunun en uç örneği tekeldir. Bir tekelci kârı maksimuma çıkarmak için yüksek bir fiyat ister ve bir tam rekabet piyasasında olması gerekenden daha az üretir. Ekonomistler bu nedenle tam rekabet piyasalarının toplumsal olarak tekelci piyasalardan daha yararlı olduğuna inanmaktadırlar. Bir tekelin daha az mal ürettiği koşullarda, tüketiciler üretimin her ekstra biriminden kazanç sağlarlar. Ama tam rekabet piyasalarında yüksek kâr rekabet yüzünden kaybedilir ve fiyatlar düşer.

Mükemmelliğin olanaksızlığı

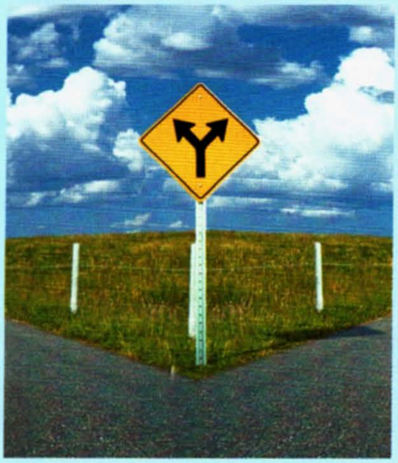
Marshall'ın tam rekabet modeli üzerine yapılan bir dizi tartışma var. Birincisi, modelin yararlı olabilmesi için gereken varsayımlara yaklaşan gerçek endüstriler (tabii varsa) çok azdır. Aslında hem döviz hem de tarım piyasası fiyatı etkileyebilen büyük firmaların mevcudiyeti ve hükümetlerin bu piyasaları manipüle etmesi/edebilmesi yüzünden tam rekabet teorisi için uygun örnekler sayılmaz. Ancak tam rekabetin savunucuları, gereksinimlerini karşılayacak herhangi bir endüstri olmasa bile modelin firmaların nasıl davrandığını anlayabilmek için piyasa yapısının teorik ve ideal bir formunu temsil ettiği görüşündedir.

Bir başka önemli eleştiri de Marshall tarafından tanımlanan tam rekabetin anlamını kaybettiği ve aslında modelde herhangi bir rekabet olmadığı yönündedir. Bu modelde firmalar benzer ürünler yapıp fiyatlara pasif bir şekilde cevap veren ve normal kâr yapacaklarını düşünen oluşumlar olarak gösterilmektedir. Bu, Smith'in ortaya attığı, firmaların rakiplerinden farklı, yüksek kaliteli, daha yüksek fiyatlara satabilecekleri ve ara ara maliyetten kısıp kârı artırmak için yeni teknolojilerle üretim yapacakları umutsuz durumdan çok uzaktır.

Tam rekabete karşı görüşler 20. yüzyıl boyunca devam etti. Avusturya doğumlu İngiliz ekonomist Friedrich Hayek (s. 177) rekabetin, Marshall'ın söylediği gibi steril bir fiyat kopyalaması değil, sürekli değişen bir dünyada, girişimcilerin içinde yeni kâr olanakları aradığı dinamik bir keşif süreci olduğunu iddia etti.



Tüccarlar buğday gibi malların fiyatlarını birbirleriyle rekabet ederek belirlerler. Rekabet piyasalarında fiyatı etkileme gücüne sahip tek bir tüccar olamaz.



Marshall'da risk, belirsizlik ve kâr

1921 yılında Amerikalı ekonomist Frant Knight (s. 163) belirsizliğin Marshall'ın tam rekabet modeline etkilerini analiz eden *Risk, Uncertainity and Profit* (Risk, Belirsizlik ve Kâr) adlı eserini yayımladı. Knight riski, bir şampanya şişesinin patlama şansı gibi ölçülebilir bir belirsizlik olarak tanımlıyordu. Patlayan şişelerin oranı pratikte değişmezdir ve bu yüzden üretici ya bunu maliyete ekler ya da buna karşı sigortalanır. Bu yüzden risk, rekabetçi dengeyi bozmaz, girişimciler aldıkları öngörülebilir riskler karşılığında ödül olarak kâr etmezler. Diğer yandan, gerçek belirsizlik ölçülemez, çünkü gelecekte neler olacağını görememekten kaynaklanır. Knight'e göre girişimciler, belirsiz bir geleceğe rağmen çalışma sorumluluğunu kabul eder ve buna göre karar alırlar. Girişimcilerin kazanacağı miktar belirsizdir, çünkü gelecek de belirsizdir.



BİRİNİN İYİLİĞİ İÇİN BAŞKASINI İNCİTMEMEK

ETKİLİLİK VE ADALET

KISACA

YAKLAŞIM
Refah ekonomisi

ÖNEMLİ DÜŞÜNÜR
Vilfredo Pareto (1848-1923)

ÖNCE
1776 Adam Smith'in *Ulusların Zenginliği* adlı eseri toplumsal zenginliği kişisel çıkarlarla bağlantılandırır.

1871 İngiliz ekonomist William Jevons değerin tamamen faydaya bağlı olduğunu söyler.

1874 Fransız ekonomist Léon Walras ekonominin toplam dengesini belirleyebilmek için denklemler kullanır.

SONRA
1930-1950 John Hicks, Paul Samuelson ve diğerleri, Pareto verimliliğini modern refah ekonomisinin temeli olarak kullanır.

1954 ABD'li ekonomist Kenneth Arrow ve Fransız ekonomist Gerard Debreu serbest piyasalar ile Pareto verimliliği arasındaki bağlantıyı göstermek için matematiği kullanır.

19. yüzyılda faydacılar olarak bilinen bir grup İngiliz düşünür, bireylerin mutluluğunun ölçülebileceği, toplanabileceği ya da birleştirilebileceği fikrini ortaya attı. İtalyan ekonomist Vilfredo Pareto bu fikre karşı çıktı. Politik *Ekonominin El Kitabı*'nda, modern ekonomilere hükmedecek toplumsal refahın hafif bir tanımını yaptı. Görüşü, mutluluğun kesin bir ölçümünden çok (kardinal fayda), "dereceli (ordinal) fayda" olarak bilinen göreceli mutluluğun düzenlenmesi üzerine temelleniyordu.

Pareto, insanların önceliklerini bildiğini ve kendileri için en iyi olanı yapacağını söyledi. Eğer herkes engellerle yüzleşirken kısıtlanan kendi zevkinin peşinden giderse



Ayrıca bkz. Serbest piyasa ekonomileri 54-61 ▪ Ekonomik denge 118-123 ▪ Piyasalar ve toplumsal sonuçları 210-213

toplum kısa sürede kimsenin bir diğerini incitmeden daha iyi olamayacağı bir noktaya gelirdi. Bu durum Pareto verimliliği olarak bilinmektedir.

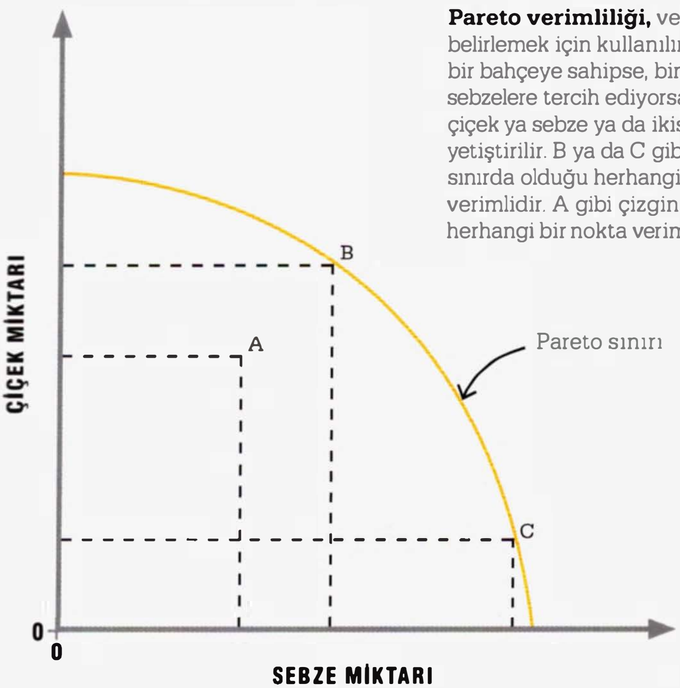
Pareto verimliliği

Her ikisi de pirinci seven Jane ve John isimli bir çift düşünün. Eğer bir torba pirincimiz varsa, bunun onların arasında paylaştırılması (biri tüm pirinci alsa dahi) optimal olacaktır, çünkü sadece birinden pirinci almak bile aralarını bozabilir. Burada Pareto verimliliğinin adil olma derdi yoktur.

Çoğu durumda, bir sürü mal ve farklı zevkler vardır. Örneğin eğer John pirinci seviyor ama tavuğu sevmiyorsa ve Jane de tavuğu seviyor ama pirinci sevmiyorsa, John'un her şeye sahip olduğu bir paylaşım Pareto verimsizi olur: Tavuğun John'dan Jane'e aktarılması, John'u incitmeden Jane'in işine yarayacaktır. Genellikle tercihler bu kadar açık değildir. Nitekim her ikisi de tavuk ve pirinci farklı derecelerde sevebilir. Bu durumda John ve Jane, optimal yani uygun bir bölüşüm ortaya çıkana kadar tavuk ve pirinci değiş tokuş ederler.

Anlaşabiliriz

Pareto verimliliğini kullanmak birbiriyle çatışan ilgi alanları arasında yargılama yapma ihtiyacını azaltır. Bu tarz yargılamalardan kaçmak normatif ekonominin (olması gerekenle ilgilenen disiplin) tersine pozitif ekonominin (olayları olduğu gibi inceleyen disiplin) işaretidir. Pareto kendi bakış açısına göre serbest piyasaların verimli olduğunu iddia eder. Bu, Adam Smith'in kişisel çıkarlar ve serbest piyasa rekabetinin kamu yararına işlediği fikrini biçimlendirmiştir (s. 54-61).



Pareto verimliliği, verimli üretimi belirlemek için kullanılır. Eğer iki insan bir bahçeye sahipse, biri çiçekleri sebzelere tercih ediyorsa, bahçede ya çiçek ya sebze ya da ikisi birden yetiştirilir. B ya da C gibi Pareto'nun sınırda olduğu herhangi bir nokta verimlidir. A gibi çizginin altındaki herhangi bir nokta verimsizdir.



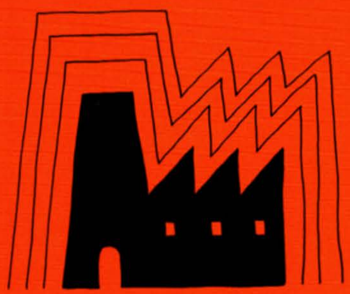
Vilfredo Pareto

Vilfredo Pareto, 1848 yılında Fransız bir anne ile İtalyan bir markinin oğlu olarak Fransa'da doğdu. Dört yaşındayken ailesiyle İtalya'ya taşınan Pareto, Floransa'da okula başladı, daha sonra Turin'e giderek mühendislik eğitimi aldı. İnşaat mühendisi olarak çalışırken ekonomi ve serbest ticaretle ilgilenmeye başladı. 1893 yılında arkadaşı İtalyan ekonomist Maffeo Pantaleoni tarafından İsviçre'deki Lozan Üniversitesi politik ekonomi kürsüsüne Léon Walras'ın halefi olarak önerildi. 45 yaşındayken bu göreve getirildi ve çalışma alanına, gelir dağılımıyla ilgili teorilerinin de aralarında bulunduğu pek çok önemli katkıda bulundu.

Pareto 1911 yılına kadar öğretmeye devam etti. Çalışmaları verimliydi ve ekonomi kadar sosyoloji, felsefe ve matematiği de kapsıyordu. 1923 yılında Cenevre'de öldü.

Önemli eserleri

1897 *Politik Ekonominin Yönü*
1906 *Politik Ekonominin El Kitabı*
1911 *Matematiksel Ekonomi*



FABRİKA BÜYÜDÜKÇE MALİYET DÜŞER

ÖLÇEK EKONOMİLERİ

KISACA

YAKLAŞIM
Piyasalar ve firmalar

ÖNEMLİ DÜŞÜNÜR
Alfred Marshall (1842-1924)

ÖNCE
1776 Adam Smith büyük firmaların birim maliyetini işbölümüyle nasıl düşürdüklerini anlatır.

1848 John Stuart Mill sadece büyük firmaların belirli iş değişikliklerine başarılı bir şekilde uyum sağlayabileceğini ve bunun da doğal tekellerin oluşmasına neden olacağını iddia eder.

SONRA
1949 Güney Afrikalı ekonomist Petrus Johannes Verdoorn ölçek ekonomilerinde artan büyümenin üretkenliği etkilediğini gösterir.

1977 Alfred Chandler dev işletmelerin yükselişi ve seri üretimi tanımladığı *Görünen El: Amerikan İş Hayatında Yönetsel Devrim*'i yayımlar.

Sanayi devriminin ilk dönemlerinden itibaren, imalatın küçük ölçekli gruplardan büyük fabrikalara geçmesiyle, büyük firmaların daha düşük maliyetle üretim yapabildiği anlaşıldı. Bir firma büyüdükçe ve üretimi arttıkça, daha fazla makine, emek ve hammadde kullanır, böylece daha büyük bir fabrikanın daha fazla toplam maliyeti olur. Ama fabrika aynı zamanda düşük birim maliyetiyle daha fazla üretim yapabilir. Ortalama maliyetteki bu düşüş, ölçek ekonomileri olarak bilinir.

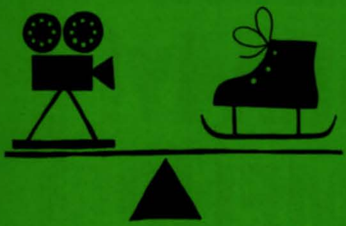


İngiliz ekonomist Alfred Marshall (s. 110) 1890 yılında *Ekonomi'nin İlkeleri* kitabında bu etkiyi keşfetti. Firmaların ürün artışı yaptıklarında kısa vadede üretimi artırabilmek için işçi sayısında değişiklikten başka yapacak bir şeyleri olmadığını gösterdi. Ek işçilerin öncekilerden daha az üretim yapması birim maliyetinin yükselmesine neden olur. Yine de uzun vadede eğer bir firma fabrikasını, işgücünü ve makinelerini iki katına çıkarabiliyorsa işgücünde uzmanlaşmanın (işbölümünün) avantajını yakalar ve maliyetler düşer.

1960'larda bir başka İngiliz ekonomist Alfred Chandler (1918-2007), büyük şirketlerin gelişmesinin 20. yüzyıl başlarında nasıl yeni bir endüstri devrimi yarattığını gösterdi. Büyük işletmeler düşük maliyetle daha fazla mal üretip rakiplerini iş alanı dışına atarak endüstrilere hükmetmeye gelmişti. Bu büyük firmalar genellikle doğal tekelin tadını çıkardı.

Alfred Chandler büyük ABD'li şirketlerin (özellikle motorlu araç endüstrisindekiler) geniş üretim bandı endüstrisine doğru nasıl geliştiğini anlattı.

Ayrıca bkz. Azalan verim 62 ▪ İşbölümü 66-67 ▪ Tekeller 92-97 ▪ Rekabetçi piyasa 126-129



FİLME GİTMENİN MALİYETİ BUZ PATENİ KEYFİNDEN MAHRUM KALMANIZDIR

FIRSAT MALİYETİ

KISACA

YAKLAŞIM
Denge teorileri

ÖNEMLİ DÜŞÜNÜR
Friedrich von Wieser
(1851-1926)

ÖNCE
1817 David Ricardo bir malın değerinin onu üretmek için harcanan işgücünün süresiyle belirlenebileceğini iddia eder.

SONRA
1920 Alfred Marshall *Ekonominin İlkeleri*'nde fiyatı belirlemede hem arzın hem de talebin rolü olduğunu söyler.

1949 Ludwig von Mises *İnsan Faaliyetleri* adlı eserinde fiyatların nasıl piyasalarla ilgili önemli bilgiler taşıdığını anlatır.

1960 İtalyan ekonomist Pierro Sraffa *Malların Mallarla Üretimi* adlı eserinde değerin fırsat maliyetinin ölçülmesini sorguladı.

1800'lerin sonunda ekonomistler hala bir ürünün değerini belirleyenin ne olduğunu bulmaya çalışıyorlardı. 1914 yılında Avusturyalı ekonomist Friedrich von Wieser, bir şeyin değerinin, onu elde etmek için vazgeçilenlerle belirlendiğine ikna oldu. Sonsuz isteği olan insanların yaşadığı ve o istekleri karşılayacak belirli miktarda kaynağın olduğu bir dünyada, tercih ihtiyacını yaratacak olan yetersizlikti. *Sosyal İktisadın Temelleri* (1914) bu konsepti "fırsat maliyeti" olarak adlandırdı. 1935 yılında ABD'li ekonomist Lionel Robbins insanın hayatındaki trajedilerden birinin "bir şey yapmayı seçmenin bedeli olarak bir diğerinden vazgeçmek zorunda kalmak" olduğunu söyledi.

> Ekonomi bilimi insan varoluşunun değişmez özelliklerinden biri olan tercih çatışmasını gündeme getirir.
> **Lionel Robbins**

Gerçek maliyet

Örneğin sinemaya gitmenin maliyeti sadece sinemaya giriş ücreti değildir; aynı zamanda en çok yapmayı istediğiniz etkinlikten alacağınız keyiften feragat etmeniz gerektiğidir. Bir hareket yönü belirlemenin maddi bir sonucu olsa da fırsat maliyeti bundan daha fazlasını kapsar. Aynı zamanda hem film seyredip hem de buz pateni yapamazsınız. Bazen hiçbir maddi sonucu olmasa da fırsat maliyeti olarak adlandırabileceğiniz bir maliyetle karşı karşıya olabilirsiniz. Wieser bir ürünün fiyatının eninde sonunda üretim maliyetinden çok ne kadar çok arzulandığıyla belirlendiğini ve bunun, onu elde etmek için insanların nelerden vazgeçebilecekleriyle ölçülebildiğini düşünüyordu.

Ayrıca bkz. Ekonomik insan 52-53 ▪ Emek değer teorisi 106-107 ▪ Fayda ve tatmin 114-115



İŞÇİLER YAZGILARINI BİRLİKTE DAHA İYİ HALE GETİRMELİDİR

TOPLU İŞ SÖZLEŞMESİ

KISACA

YAKLAŞIM
Toplum ve ekonomi

ÖNEMLİ DÜŞÜNÜR
Beatrice Webb (1858-1943)

ÖNCE
1793 Sendikanın öncülü sayılabilecek arkadaş toplulukları İngiltere'de yasal olarak tanınır.

1834 Amerika ve Avrupa'daki işçiler ulusal örgütlerde bir araya gelmeye başlar.

1870s Fransa ve Almanya'daki güç birliği sosyalist hareketlerle kesin olarak birleşti.

SONRA
1920'ler ve 30'lar Ticari sendikalar, Büyük Buhran sırasında işçilerin hakları için mücadele eder.

1955 Amerikan sendikaları AFL-CIO çatısı altında birleşir.

1980'ler Sendika üyeliği ve toplu iş sözleşmesi, kamu hizmetlerinin özelleştirilmesi ve sağ kanat hükümetlerin sendikanın gücünü azaltmak için getirdiği sınırlamalarla gerilemeye başlar.

İşçiler **geçimlerini** sağlamak için işverenlere ihtiyaç duyar.

→ Pek çok işçi ve pek az işveren vardır; bu yüzden işverenler **güç dengelerini** ellerinde tutar.

→ Tek bir işçinin **hiçbir gücü** yoktur, çünkü yeri kolayca doldurulabilir.

→ Bu sayede işverenler **koşulları işçilere dayatır.**

→ Ama işçilerin **bir arada hareket etmesi** güç dengelerini değiştirir.

→ **İşçiler yazgılarını birlikte daha iyi hale getirmelidir.**

Toplu iş sözleşmesi İngiliz sosyal reformcu Beatrice Webb'in 1891 yılında ortaya attığı bir terim. Webb terimi işçilerin kendileri adına işverenlerle ücret ve koşulları görüşen sendikalarda örgütlenme sürecini tanımlamak için kullanmıştı. Webb ve eşi Sidney, yoksullukla mücadele etti ve kitapları konuyla ilgili hükümet düzeyinde değişiklikler yarattı. Sanayi Devrimi sırasında işçiler yeni açılan fabrikalardan topluca atılınca yükselişe geçen sendikaları belgeleyen *History of Trade Unionism* (Sendikacılığın Tarihi) kitabını 1894 yılında yayımladılar. Koşullar acımasızdı, iş güvenliği neredeyse yoktu ve ücretler çoğu zaman açlık sınırına yakındı. 1799

Ayrıca bkz. Marksist ekonomi 100-105 ▪ Emek değer teorisi 106-107 ▪ Buhranlar ve işsizlik 154-161 ▪ Toplumsal piyasa ekonomisi 222-223 ▪ Yapışkan ücretler 303

> Eğer bir grup işçi uyum içinde bir araya gelir ve tüm işçiler adına sözleşme yapmak üzere temsilci gönderirlerse, durum bir anda değişir.
>
> **Beatrice Webb**
> **Sidney Webb**

ve 1800 yıllarında Birleşme Yasaları (The Combination Acts) ticari sendikaları yasakladı. Bir işçi bir diğeriyle ücret artışı ya da çalışma saatlerinde düşüş için bir araya gelirse üç aya kadar hapisle cezalandırılacaktı. 1824 yılında yasalar yürürlükten kaldırıldıktan sonra özellikle tekstil sanayisindeki ticari sendikalar hızla şekillendi. Sendikaların toplu iş sözleşmesi amacıyla yaptığı görüşme hakkını sınırlayan yeni bir yasaya karşı bir dizi grev yapıldı.

19. yüzyıl boyunca sendika üyeliği Avrupa'da arttıkça, sendikaları zanaatkar loncaları geleneğinin devamı olarak görüp üyelerine daha iyi çalışma koşulları sağlamak için görüşme yapanlar ile sendikaları tüm çalışan insanlar için daha iyi bir dünyanın mücadelesini veren ve devrimin öncü birlikleri olarak görenler arasında çatışma başladı.

Mücadele devam ediyor

Toplu iş sözleşmesi, işçilerin olduğu kadar işverenlerin de işine yaradığı için geniş kitlelerce benimsendi. Bu durum, kabul şartları sürecini önemli ölçüde basitleştirdi, çünkü anlaşmalar endüstri genelinde uygulanıyordu.

Ancak 1980'li yıllardan beri ticari sendikalar ve toplu iş sözleşmesinin gücü önemli ölçüde azaldı. ABD'li ekonomist Milton Friedman (s. 199) sendikalaşmanın iş harcamalarında sendika üyelerine daha yüksek ücretler getirdiğini ve bunun da sendikalaşmayan endüstrilerde ücretleri sıkıntıya soktuğunu iddia etti. Belki bu nedenle ya da daha başka politik nedenlerle hükümetler sendika gücünü destek grevlerini yasaklayarak kısmaya çalıştı.



Kamu sektörü çalışanları 2010 yılında Madrid'te gerçekleşen, işten çıkarmaları protesto ediyor. Bugün pek çok ülkede ticari sendikalar kamu sektöründe özel sektörde olduğundan daha güçlü.

Ayrıca üretimin küreselleşmesi, ülkelerdeki işçi gruplarının tecrit edilmesine neden oldu. Küresel bir ürün üzerinde çalışan insanların bağlı oldukları çalışma şartları, tüm ülke genelinde ve endüstri çapında belirlenmek yerine, işçiler ve şirket arasında yerel olarak belirlendi.

Beatrice Webb



1858 yılında Gloucestershire, İngiltere'de doğan Beatrice Webb, radikal bir parlamento üyesinin çocuğuydu. Yaşı ilerledikçe toplumsal sorunlara büyük ilgi duydu ve yoksulluğun temelini oluşturan yapısal problemlerin etkisinde kaldı.

1891 yılında hayat boyu yoldaşı olacak Sidney Webb'le tanıştı ve çift İngiliz işçi hareketinin merkezi haline geldi. Birlikte, ücretlerin seviyesinin ve yaşam kalitesinin altına düşülmemesi gereken minimum bir seviyesi olan "asgari geçim düzeyini" formüle ettiler. Ayrıca London School of Economics ve Newstatesman gazetesini kurdular. Webb'ler ticari sendika hareketinin şekillenmesine yardım etti. İngiltere'nin Ulusal Sağlık Servisi için detaylı bir proje ve tüm dünya için sosyal yardım sistemleri yarattılar. Beatrice Webb 1943 yılında öldü.

Önemli eserleri

1894 *Sendikacılığın Tarihi* (Sidney Webb'le birlikte)
1919 *Kadın ve Erkeklerin Maaşları*
1923 *Kapitalist Uygarlığın Çöküşü*



İNSANLAR FARK EDİLMEK İÇİN TÜKETİR

GÖSTERİŞÇİ TÜKETİM

KISACA

YAKLAŞIM
Toplum ve ekonomi

ÖNEMLİ DÜŞÜNÜR
Thorstein Veblen
(1857-1929)

ÖNCE
1848 İngiliz filozof John Stuart Mill'in ekonomi teorisi, faydanın ekonominin kalbi olduğunu öngörür.

1890 İngiliz ekonomist Alfred Marshall ekonominin odağını piyasalardan davranış çalışmalarına çevirir.

SONRA
1940 Macar ekonomist Karl Polanyi ekonomik davranışın toplum ve kültürle belirlendiğini iddia eder.

2010 ABD'li ekonomist Nathan Pettit 2008'deki küresel finansal piyasaların felç olmasında, gösterişçi tüketim ve neden olduğu borçların önemli bir rol oynadığını söyler.

ABD'li ekonomist Thorstein Veblen, ekonomik davranışın rasyonel kişisel çıkarlar kadar korku, statü arayışı gibi psikolojik etmenler tarafından da yönlendirildiğini fark eden ilk kişiydi. Minnesota'da Norveçli bir çiftçi topluluğunda büyüyen Veblen, toplum dışı bir kişi olarak 1890'lı yıllarda aşırı derecede zengin olan ve durumundan memnun olan Amerikalıları gözlemledi. 1899 yılında New York yüksek sosyetisini tanımlayan özelliklerin ilkel kabilelerdeki gibi aşırılık, aylaklık ve para olduğunu iddia eden sarsıcı eleştirisi *Aylak Sınıfın Teorisi*'ni yayımladı. Zenginler ihtiyaç duydukları için değil, zenginliklerini ve statülerini göstermek için satın alıyorlardı. Veblen, "gösterişçi tüketim"i tanımlayan ilk kişiydi.

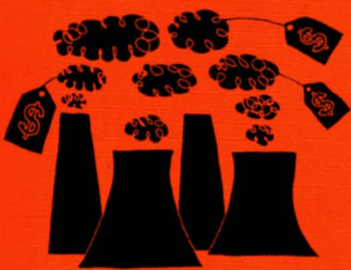


1 milyar dolardan fazla parası olan ilk insan, Amerikalı petrol zengini John D. Rockefeller (solda) fotoğrafta oğluyla birlikte. Rockefeller, Veblen'in eleştirdiği New York sosyetesine mensuptu.

Tüketim tuzağı

Günümüzde Porsche araba ve Rolex saat gibi lüks ürünlere Veblen malları (s. 117) denir. Bu mallardan kendilerinde ne kadar fazla ve diğer insanlarda ne kadar az varsa, insanların tatmin duygusu o kadar artar. Veblen, zengin toplumların üretimin bu tip mallar için heba edildiği nisbi tüketim tuzağından zarar gördüğüne inanıyordu. Daha fazla insanın bunları tüketmesi genel refaha bir kazanç getirmez. Bazı ekonomistler, kredi kartı harcamalarıyla artan tüketimin 2008 yılındaki küresel ekonomik krizin gerçekleşmesinde payı olduğunu iddia eder.

Ayrıca bkz. Ekonomik insan 52-53 ▪ Harcama paradoksları 116-117 ▪ Ekonomi ve gelenek 166-167 ▪ Davranışsal ekonomi 266-269



KİRLETENE ÖDET

DIŞSAL MALİYET

KISACA

YAKLAŞIM
Ekonomi politikası

ÖNEMLİ DÜŞÜNÜR
Arthur Pigou (1877-1959)

ÖNCE
16. yüzyıl Londra'daki haneler pis suları sokağa atmaktansa, kendi foseptik çukurları için para ödemeye mecbur edilir.

SONRA
1952 İngiliz ekonomist James Meade yakınlardaki bir bahçedeki arılardan yeterince faydalanamayan ve bu yüzden arı yetiştirmekten vazgeçen arıcılara dair bir fabl anlatır.

1959 İngiliz ekonomist Ronald Coase, dışsal maliyetlerle baş etmenin yolunun mülkiyet haklarına odaklanmak olduğunu, böylece kirliliğin sahiplenileceğini ve maliyetinin de görüşülebileceğini iddia eder.

1973 James Cheung, elma üreticileri ile arı yetiştiricileri görüşebildiğinden, arılar hakkındaki fablın yanlış olduğunu söyler.

Eğer bir süpermarket atıkların bertarafında tasarruf etmek için eski kutularını yakınındaki bir bahçeye atıyorsa, oranın temizlenmesinden de kesinlikle sorumludur. Peki verilen zarar çok belirgin değilse ama topluma (fabrikanın hava kirliliği yaratması gibi) zarar veriyorsa, piyasa sistemi nasıl bir çözüm üretmelidir?

Kirletenden vergi almak

1950'li yıllarda ekonomistler bu tür maliyetleri dışsal olarak adlandırmaya başladı, çünkü bu maliyetler piyasa fiyatlarına yansıtılmıyor ve üçüncü partileri etkilemiyordu. Bu bir piyasa aksaklığı: Fabrika faaliyetlerinin toplumsal maliyetiyle yüzleşmek zorunda olmadığı için, toplumsal olarak verimli addedilen faaliyetini sürdürerek çok fazla kirlilik yaratacaktır. İngiliz ekonomist Arthur Pigou bununla mücadele etmenin yolunun, kirletenden vergi almak olduğunu iddia etti. "Pigou vergisi" olarak adlandırılan bu vergiler, kirletenin kararlarıyla ortaya çıkan kirliliğin tüm maliyetini garantilemeyi amaçlıyordu. Bir işkolu, ancak satın alanlar verilen hasarı ödemeyecekse kirletebilecekti. Günümüzde hükümetler bu fikri karbon emisyonlarını azaltmak için konan karbon vergileriyle kullanıyor. Pek çok insan, kirletenin ödeme yapmasının ve problemin sorumluluğunun onu yaratan işkoluna yönlendirilmesinin, ekonomik verimliliği kadar ahlaki doğruluğuna da inanıyor. Ancak Pigou türü vergileri kabul ettirmek o kadar basit değil. Kendisinin de işaret ettiği gibi kirliliğin gerçek maliyetini hesaplamak hiç de kolay değil.

> Genel olarak, sanayiciler faaliyetlerinin toplumsal olanlarıyla değil, özel, öz üretime dair olanlarıyla ilgilenir.
> **Arthur Pigou**

Ayrıca bkz. Vergi yükü 64-65 ▪ Piyasalar ve toplumsal getirileri 210-213 ▪ İkinci en iyi teorisi 220-221 ▪ Ekonomi ve çevre 306-309



PROTESTANLIK BİZİ ZENGİNLEŞTİRDİ

DİN VE EKONOMİ

KISACA

YAKLAŞIM
Toplum ve ekonomi

ÖNEMLİ DÜŞÜNÜR
Max Weber (1864-1920)

ÖNCE
1517 Martin Luther *The Ninety Five Thesis*'i yayımlayarak reforma götürecek dinî kargaşayı başlatır.

1688 Muhteşem Devrim Katolikliğin İngiltere'ye dönme şansını yok eder ve dünyanın ilk endüstri devrimine yol açar.

SONRA
1993 İsveçli sosyal bilimci Kurt Samuelsson, Püriten liderlerin kapitalist davranışı tam olarak uygun bulmadıklarını iddia eder.

2009 Harvard'lı ekonomist Davide Cantoni ekonomik gelişmede Protestanlığın hiçbir etkisi olmadığını açıklayan *16. Yüzyıl Almanyası'nda Protestanlık Meselesi*'ni yayımlar.



Alman sosyolog Max Weber, 16. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar çeşitli ülkelerdeki çelişen ekonomik başarı düzeyleriyle ilgileniyordu. *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu* adlı eserinde Kuzey Avrupa ve ABD'nin alın yazısı, meslek ve iş ahlakıyla ilgili Protestan inançları yüzünden Güney Amerika ve Akdeniz'deki Katolik topluluklardan daha iyi durumda olduğunu iddia etti.

Katolikler için kutsal hesaplaşma gelecekte gerçekleşecek bir olaydı: İnsan kurtarılmak için iyi bir hayat yaşamalı ve doğru eylemlerde bulun-

Ayrıca bkz. Ekonomik İnsan 52-53 ▪ Ekonomi ve Gelenek 166-167 ▪ Ekonomide kurumlar 206-207 ▪ Piyasa bilgisi ve teşvikler 208-209 ▪ Toplumsal sermaye 280



Köy nalbantı tanrı vergisi mesleği aracılığıyla sık sık pek çok insanla temas etmektedir ve bu yüzden toplulukta önemli bir yere sahiptir.

malıydı. Ama Protestan öğretileri, özellikle de Kalvenist Protestanlıktan gelenler, kurtarılmaya yazgılı olanlar için önceden yapılmış bir "seçim" olduğunu, erdemli bir hayat yaşamanın o seçimin bir parçası olmanın sonucunda gerçekleştiğini iddia ediyordu. Bu dünyada yaptıkları onları kurtuluşa götürmeyecek, zaten cennete yazgılı olduklarını gösterecekti. İncil çok çalışmaya ve tasarrufa teşvik ediyordu, böylece Protestanlar geri kalan herkes lanetlenirken, bu özellikleri hayata geçirip kurtarılanlar arasında olduklarını göstermeyi hedefliyorlardı. Lüks şeyler almaları yasak olduğu için, kârlarını tekrar işlerine yatırım yapmak için kullandılar.

Tanrı vergisi işler

Katoliklere göre tek tanrı vergisi iş rahiplikti, ama Protestanlar insanların dünyevi zanaata ve ticarete çağrılabileceğini düşünüyordu. Tanrı'ya hizmet ettikleri inancı onların dini şevkle çalışıp, daha fazla mal üretip daha çok para kazanmasına neden oluyordu.

Weber, Protestan inancının toplumu eninde sonunda kapitalist ekonomiye götürdüğüne, çünkü inananlara kâr peşinde olmayı, hırs ve tutku gibi ahlaki olarak şüpheli itkilerle değil, adanmışlığın bir kanıtı olarak gösterdiğine inanıyordu. Maddi zenginlik ruhani zenginliğin bir işareti olduğu için bu aynı zamanda yazgı fikrinin, inananların sosyal eşitsizlikler ve yoksulluk üzerine endişe duyma gereksinimini ortadan kaldırdığı anlamına geliyordu.

Ancak Weber'in bu görüşü çok eleştirildi. 16. ve 17. yüzyıllarda Avrupa'daki öncü güç ve aynı zamanda ilk küresel süpergüç, Katolik İspanya İmparatorluğu'ydu. Diğer çelişen örneklerden biri de asla Protestan ve Hıristiyan olmayan, yükselişteki Asya ülkeleridir. Japonya dünyanın üçüncü en büyük ekonomisi ve Çin'de giderek büyüyor.

> Tanrı kendine yardım edenlere yardım eder.
> **Max Weber**

Max Weber



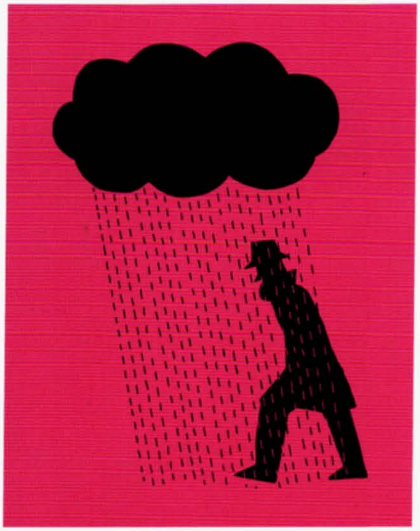
Max Weber, bir ekonomist olduğu kadar, modern sosyal bilimlerin kurucularındandı. 1864'te, Almanya'nın Erfurt kentinde doğdu ve zengin, kozmopolit ve entelektüel bir ailede büyüdü. Babası dışadönük bir devlet memuru, annesiyse katı bir Kalvenist Protestan'dı.

Weber, Heidelberg ve Berlin Üniversitelerinde hukuk okudu. Babasının 1897 yılındaki ölümü nedeniyle ders veremeyecek kadar depresyona girene kadar çeşitli Alman üniversitelerinde ekonomi profesörü olarak görev yaptı.

Birinci Dünya Savaşı'na gönüllü olarak katılan Weber daha sonra politik görüşlerini değiştirdi ve Kaiser'in dikkat çeken eleştirmenlerinden biri oldu. Weber siyasi kuruluşlarda saygı gördü ve savaşın ardından Weimer Cumhuriyeti'nin anayasasının yazılmasına yardım etti. Daha sonraları öğretmenliğe devam etti. 1920 yılında İspanyol nezlesinden öldü.

Önemli eserleri

1904-1905 *Protestan Ahlakı ve Kapitalizm Ruhu*
1919 *Meslek Olarak Siyaset*
1923 *Genel Ekonomi Tarihi*



YOKSULLAR KÖTÜ DEĞİL, ŞANSSIZDIR

YOKSULLUK PROBLEMİ

KISACA

YAKLAŞIM
Toplum ve ekonomi

ÖNEMLİ DÜŞÜNÜR
John Stuart Mill (1806-1873)
Amartya Sen (d. 1933)

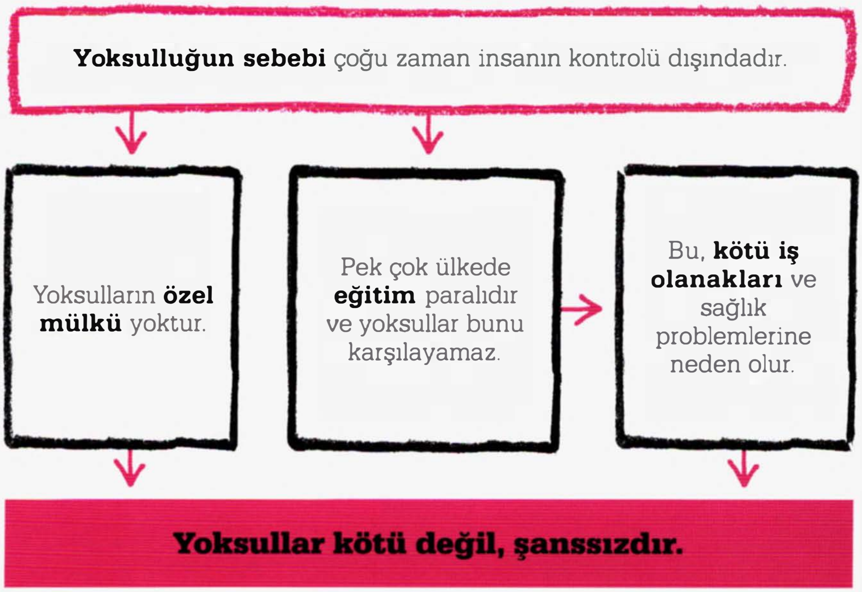
ÖNCE
1879 ABD'li ekonomist Henry George, yoksulluğu toprak vergisiyle hafifletmeyi öneren *İlerleme ve Yoksulluk* adlı çoksatan kitabını yayımlar.

1890'lar Charles Booth ve Seebohm Rowntree İngiltere'de yoksulluk üzerine araştırmalar yapar.

SONRA
1958 ABD'li ekonomist John Kenneth Galbraith, kitabı *Zengin Toplum*'da yoksulluğa dikkat çeker.

1973 Hintli ekonomist Amartya Sen yeni bir yoksulluk indeksi teklifinde bulunur.

2012 Dünya Bankası aşırı yoksulluğu "günde 1 dolardan az gelir" olarak tanımlar.



Yüksek gelirli ülkelerde hükümetlerin ekonomik harcamaları genelde yüzde 30-50 arasındadır. Bunun yaklaşık yarısı "toplumsal transfer" ya da sosyal yardım harcamalarından oluşmaktadır. Tarihsel bakımdan, kökeni 1930'lu ve 40'lı yıllara uzanan bu yüksek toplumsal harcama nispeten yeni bir gelişme.

Sosyal yardım harcamalarının uzun bir tarihi var. 16. yüzyılda İngiliz yoksulluk yasası üç tip yoksul insan olduğunu varsayıyordu: hak eden yoksullar (yaşlılar, gençler ve hastalar), hak eden işsizler (çalışmak isteyen ama iş bulamayanlar) ve hak etmeyen yoksullar (dilenciler). İlk iki gruba yerel halkın bağışladığı yemek ve para verilir, ama üçüncü gruba suçlu muamelesi yapılırdı. Sanayileşmeyle birlikte yoksullara olan bakış değişti ve 18. yüzyıl itibariyle insanlar bu durumdan sorumlu olanın yoksulların kendisi olduğunu düşünmeye başladı. İngiliz ekono-

Ayrıca bkz. Nüfus ve ekonomi 68-69 ▪ Kalkınma ve ekonomi 188-93 ▪ Hakediş teorisi 256-257



1872 yılında Gustave Doré tarafından resmedildiği gibi Londra'daki yoksulların sağlığa aykırı yaşam koşulları pek çok Avrupa şehrinde de sıkıntı yaratıyordu. Yetişkinler, çocuklar ve haşerat bir parça yer için savaşıyordu.

mistler David Ricardo (s. 84) ve Thomas Malthus (s. 69) devletin dağıttığı yardımların tembelliğe teşvik ettiği gerekçesiyle yoksulluk yasalarının kaldırılmasını talep etti.

Bu görüş geniş ölçüde kabul gördü, ancak İngiliz filozof John Stuart Mill (s. 195) tarafından 1848 yılında ortaya atılan buna alternatif başka bir görüş daha vardı. Mill, ekonominin sadece üretimle ilgili olduğunu, servetin dağılımının toplumun tercihi olduğunu söylüyordu. Siyaset üzerine yaptığı çalışmada, sürekli hükümetin görevlerinin sınırlandırılmasının yararlarını anlatıyor, ama bu durumda devletin kendilerine yardım edemeyenlere el uzatması ve vatandaşlarına hayatlarını kazanabilmek için ihtiyaçları olan eğitimi sağlaması gerektiğini söylüyordu.

19. ve 20. yüzyıllarda Avrupa ülkelerinde oy verme hakkı yaygınlaştı ve bu durum toplumsal harcamaların artması ve gelirin yeniden dağıtılması taleplerini çoğalttı. Yoksulluk yardımlarıyla halk sağlığı ve eğitim sistemleri geliştirildi.

21. yüzyılda yoksulluk

1800 yılından sonra Avrupa ve Kuzey Amerika ile dünyanın geri kalanı arasında bir refah uçurumu oluştu. Yoksulluk Güney Asya'da ve Sahraaltı Afrika'da süreğen bir problem haline geldi. Ekonomistler yoksulluğun azaltılması için doğrudan yardım kadar sağlık, eğitim ve ulaşımın da önemini vurguladı.

Hintli ekonomist Amartya Sen (s. 257) yoksulluğun mallar ya da alınabilen hizmetlerle değil "yeterlilik ve işlevlerinin" (insanların yaparak ya da olarak başarı kazanabildikleri şeyler) sınırlandırılmasıyla ilgili olduğunu söyledi. Bu fikir yoksulluk sınırının kesin (temel gereksinimlerle buluşan) ya da göreceli (ortalama gelirin yüzdesi gibi) olup olmadığıyla ilgili soruları ortaya döktü.

Kalkınma hedefleri

2000 yılı Eylül ayında, Birleşmiş Milletler'den 189 dünya lideri 2015 yılında gerçekleştirilmek üzere sekiz maddeden oluşan Binyıl Kalkınma Hedefi'ne imza attı. Hedefler, yoksulluğu ve açlığı sonlandırma, evrensel eğitim, cinsiyet eşitliği, çocuk sağlığı, yetişkin sağlığı, hastalıklarla mücadele (HIV/AIDS, TB ve Sıtma), çevresel sürdülebilirlik ve küresel ortaklıktı. Bir hedef de aşırı yoksulluk çekenlerin sayısının 2015 yılına kadar yarı yarıya azaltmaktı.

Dünya Bankası'na göre gelişmekte olan ülkelerde günde 1 dolardan az kazananların oranı 1990 yılında yüzde 30,8 iken, 2008'de farklı ülkelerde malların farklı fiyatlarında yapılan ayarlamaların ardından bu oran yüzde 14'e düştü. Bunun nedeni büyük ölçüde Doğu Asya'daki ilerlemeydi. Ancak günde 1 dolar çok vahim bir durumdu. Gelişmekte olan ülkeler tarafından kullanılan ortalama yoksulluk sınırı günde 2 dolar. 2008 yılında gelişmekte olan ülkelerde 2,5 milyar insanın geliri bu sınırın altındaydı.



Brezilya Fortaleza'da bir adam dileniyor. Birlemiş Milletler'e göre yoksullar "insanlık dışı" şartlarla yüz yüze. BM dünya yoksulluğunu 2015 yılına kadar sonlandırmayı vaat ediyor.

SOSYALİZM RASYONEL EKONOMİNİN YÜRÜRLÜKTEN KALDIRILMASIDIR

MERKEZİ PLANLAMA



KISACA

YAKLAŞIM
Ekonomik sistemler

ÖNEMLİ DÜŞÜNÜR
Ludwig von Mises
(1881-1973)

ÖNCE
1867 Karl Marx bilimsel sosyalizmi büyük bir fabrikaya benzetir.

1908 İtalyan ekonomist Enrico Barone verimliliğin sadece sosyalist devletler tarafından gerçekleştirilebileceğini iddia eder.

SONRA
1929 ABD'li ekonomist Fred Taylor matematiksel deneme ve yanılmanın sosyalizme denge getireceğini söyler.

1934-1935 Ekonomistler Lionel Robbins ve Friedrich Hayek sosyalizmin, gereken hesaplama ölçeği ve risk almanın eksikliği gibi uygulama problemlerini vurgular.



Alman filozof Karl Marx 1867 yılında, büyük yapıtı *Kapital*'de sosyalist ekonomik örgütlenmeyi tanımladı (s. 100-105). Marx'a göre sosyalist bir ekonomide üretim araçlarının (fabrikalar gibi) devletin mülkiyetinde olması gerekiyordu. Rekabet gereksizdi. Marx, toplumun büyük bir fabrika gibi yönetilmesini önerdi, kapitalizmin eninde sonunda devrime götüreceğine inanıyordu.

Ekonomistler Marx'ın fikirlerini ciddiye aldı. İtalyan ekonomist Vilfredo Pareto (s. 131) serbest piyasa rekabetinin nasıl verimli üretim yarattığını göstermek için matematiği kullandı ve ayrıca bunun sosyalizm çatısı altında merkezi bir planlamayla başarılabileceğini söyledi. Hemşehrisi ekonomist Enrico Barone *Kolektif Bir Devlette Üretim Hizmeti* adlı eserinde bu kavramı bir adım daha ileri götürdü (1908). Birkaç yıl sonra Avrupa, çoğu kişinin eski düzenin en büyük hatalarından biri olarak gördüğü I. Dünya Savaşı'yla yerle bir oldu. 1917 Rus Devrimi, sosyalist ideolojiyle idare edilen ilk ekonomi örneğine neden oldu ve dünyanın yenik güçlerinde (Almanya, Avusturya ve Macaristan) sosyalist partiler gücü ele geçirdi.

Serbest piyasa ekonomistleri sosyalizme karşı-argüman yaratmakta yetersiz kaldılar. Ancak 1920 yılında Avusturyalı ekonomist Ludwig von Mises, sosyalizm çatısı altında planlama yapmanın olanaksız olduğunu iddia eden temel bir itirazda bulundu.

Parayla ölçüm

Von Mises'in 1920 tarihli makalesi "Sosyalist Devlette İktisadi

Ayrıca bkz. Serbest piyasa ekonomisi 54-61 ▪ Marksist ekonomi 100-105 ▪ Ekonomik liberalizm 172-177 ▪ Piyasalar ve toplumsal sonuçları 210-213 ▪ Sosyal piyasa ekonomisi 222-223 ▪ Planlı ekonomilerde kıtlık 232-233

Hesaplama" basit bir soruna dikkat çekti. Mises'e göre modern ekonomide üretim o kadar karışıktır ki piyasa fiyatları tarafından sağlanan -ve kâr odaklı pek çok üreticinin rekabetiyle biriken- bilgi, planlama yapmak için gereklidir. Fiyatların ve kârın talebi belirlemesine ve yatırıma rehberlik etmesine ihtiyaç duyarız. Mises'ın görüşleri kapitalizm ve sosyalizm arası, "sosyalist hesaplama" ya da "sistemler tartışması" olarak adlandırılan bir tartışma başlattı.

İki şehir arasında bir demiryolu planladığınızı hayal edin. Hangi güzergahtan geçmelidir, hatta böyle bir demiryolu inşa edilmeli midir gerçekten? Bütün bu kararları alırken fayda ve maliyet kıyaslanmalıdır. Fayda pek çok farklı kullanıcının ulaşım masraflarındaki tasarruftur. Maliyet emek, demir, kömür, makineler ve benzerlerini içerir. Bu hesaplamayı yapabilmek için ortak bir birim kullanmak gerekir: değeri piyasa fiyatlarına dayanan para gibi. Ancak sosyalizmde bu ürünlerin gerçek cari fiyatları artık mevcut değildir; devlet onları yeniden hesaplamalıdır. Von Mises, bunun tüketici malları için çok büyük bir problem olmadığını söyler. Tüketici zevklerine dayanarak toprakta 1000 litre şarap mı, yoksa 500 litre yağ mı üretileceğine karar vermek zor değildir. Aile şirketlerinde olduğu gibi basit üretimlerde de sorun yoktur. Herhangi bir insan gününü bir çit inşa ederek mi, bir kap yaparak mı, meyve toplayarak ya da duvar örerek mi geçireceğine kolayca karar verirken zihinsel bir hesaplama yapabilir. Ancak karışık üretimler için muntazam bir ekonomik hesaplama gerekir. Von Mises bu tür bir yardım olmadan insan aklının, idare ve yer problemleri yüzünden karmakarışık olacağını iddia eder.

> Sosyalist devletlerde her ekonomik değişim, başarısı ilerlemeye yönelik değerlendirilmeyen ya da sonradan geriye dönük olarak belirlenemeyen bir girişim haline gelir. Sadece karanlıkta el yordamıyla ilerlenebilir.
> **Ludwig von Mises**

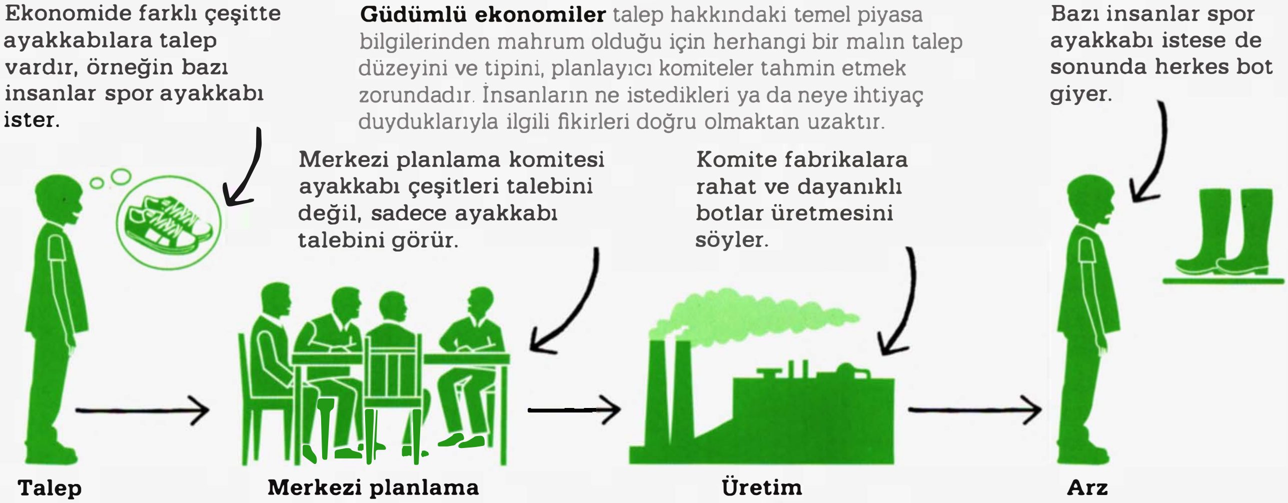


Boris Kustodiev'in *Bolşevik* adlı eseri Rus devriminin idealist politikalarını yansıtıyordu. Dört yıl bata çıka ilerlediler ve yerlerini yeni ekonomi politikasına bıraktılar.

Piyasa fiyatları

Projeleri ölçmek için cari fiyatları ortak birim olarak kullanmanın yanı sıra kapitalizmde ekonomik hesaplamanın iki farklı avantajı daha var. Birincisi, piyasa fiyatları otomatik olarak ticarete katılan herkesin değerini yansıtır. İkincisi, piyasa fiyatları hem teknolojik hem de ekonomik olarak uygulanabilir olan üretim tekniklerini yansıtır. Üreticiler arasındaki rekabet sadece en çok kâr getirecek üretim tekniklerinin seçildiği anlamına gelir.

Von Mises gerçek piyasa fiyatlarının tüm aşamalarda (malların üretimini kapsayan alım ve satım, tüketimini ilgilendiren alım ve satım gibi) kullanılması gereken paranın mevcudiyetine dayandığını söylüyordu. Sosyalist sistemde para daha sınırlı bir şekilde, ücretleri ödemek ve



tüketim mallarını satın almak için kullanılır. Ancak ekonominin kamuya ait üretimlerinde (bir fabrikanın iç işlerinde olduğu gibi) paraya ihtiyaç yoktur. Von Mises, Marx'ın ürünleri yapımına harcanan emeğin süresiyle değerlendirmesi gibi paraya alternatifler aradı. Ama bu tür bir ölçüm farklı materyallerin göreceli azlığını, emeğin farklı özelliklerini ya da emeğin aksine üretim safhasının güncel zamanını göz ardı ediyordu. Sadece piyasa fiyatları tüm bu etkenleri göz önünde bulundurabilirdi.

Fiyatların değişmesi

Von Mises ve Avusturya Okulu'ndaki takipçileri toplumların doğal olarak belirli bir seviye ya da denge durumunda dolaştıkları bir denklik haline ulaşabileceğine inanmıyordu. Von Mises, ekonomilerin sürekli bir dengesizlik halinde olduğunu, dengelerin her daim değiştiğini ve katılımcıların belirsizlik içinde olduğunu iddia ediyordu. Ayrıca merkezi bir planlamacı, daha önce piyasa ekonomisi altında yürürlükte olan fiyatları basitçe benimseyemezdi. Eğer merkezi bir planlama farklı bir sistemin fiyatlarına dayanıyorsa, sosyalizm nasıl piyasa ekonomisinin yerini alabilirdi?

Von Mises'ın sorusu birkaç yanıt buldu. Bazı ekonomistler merkezi bir planlamacının Léon Walras'ın piyasa ekonomisinde denge kurmak için önerdiği sürece benzer olarak, deneme ve yanılma yoluyla arz ve talebi eşitleyebileceğini iddia etti. Ancak bu matematiksel yaklaşım Barone'un yaklaşımlarından farklı değildi ve matematiksel dengeyle ilgili herhangi bir tartışma Avusturya Okulu tarafından gerçekçi olmamakla itham ediliyordu.

Von Mises'ın destekçileri Lionel Robbins ve Friedrich Hayek (s. 177) buna ek olarak bu tarz bir hesaplamanın uygulanabilir olmadığını söyledi. Üstüne üstlük piyasa ekonomisinde girişimcilerin belirsizlik içinde risk alışı sosyalist sistemde gerçekleşemezdi. 1936 yılında ekonomistler Oskar Lange ve Abba Lerner devletin pek çok firmaya sahip olduğu ve kârı maksimuma çıkarmanın yollarını aradığı ve fiyatların devlet tarafından belirlendiği "piyasa sosyalizmi" adlı bir sistem önerdi. Avusturya Okulu'nun yeni şampiyonu Hayek bu görüşe, gerekli teşvik ve bilgiyi sadece serbest piyasanın sağlayabileceğini söyleyerek karşılık verdi.

Sosyalizm işlerken

Sovyetler Birliği ömrünün bir kısmında piyasa sosyalizminin bir türünü kullandı. İlk başta her şey iyi gidiyor gibi görünüyordu, ama bir süre sonra ekonomik sistem devam eden problemlerden zarar görmeye başladı. Hedefleri üretimden satışa kaydırmak ve kamuya ait firmalar daha fazla takdir yetkisi vermek gibi birkaç periyodik reformla atak yapıldı. Ancak kamu firmaları çoğunlukla kaynaklarını merkezi planlamacılardan sakladılar; hedeflere tüketicinin ihtiyaçlarıyla buluşmayan kestirme yollardan ulaşmaya çalıştılar ve kendi planlarının dışında tüm işleri reddettiler. Sistem çöktüğünde Avusturya Okulu'nun teşvik ve bilgiyle ilgili görüşleri bu olaylarla kanıtlanmış oldu.

Von Mises piyasa ekonomisinde de hükümet müdahalesine eşit derecede karşıydı. Müdahalenin adım adım safkan bir sosyalizme götüreceğini iddia ediyordu. Piyasa ekonomisinde şirketler müşterilerini şekil-

lendirerek kâr ettiklerinden Mises ve Avusturya Okulu'na göre böyle değerli bir aktivite üzerinde herhangi bir sınırlama olmamalıydı. Avusturya Okulu piyasa aksaklığı görüşünü kabul etmez ya da en azından bunun hükümet hatasından kaynaklandığını düşünür. Okul, tekelin özel kuruluşlardan çok hükümetler tarafından ortaya çıkarıldığına inanır. Kirlilik gibi dış etkenler (piyasa fiyatlarına yansımayan giderler) tüketiciler tarafından dikkate alınmakta ya da mülkiyet hakları bu dış etkenlerden etkilenen insanların tepkileri ya da gönüllü örgütlerce çözülmektedir. Avusturya Okulu'na göre en kötü hükümet müdahalelerinden biri, para arzına karışılmasıdır. Hükümetler para arzını şişirdiğinde (örneğin yeni para bastığında), bunun kötü yatırıma yol açan düşük faize yol açtığını iddia eder. Bir balon patladığında yapılacak tek şey, yapılan ticari hataları ve meydana gelen buhranı kabul etmektir. Böyle durumlarda bankaların lağvedilmesini ve paranın altın gibi gerçek bir mal standardında temellendirilmesini önerir. Avusturya okulu laissez-faire (bırakınız yapsınlar) hükümetlere inanır.

1900 yılında ekonomide beş önemli okul vardı: Marksizm, Alman Tarih Okulu (piyasa sistemini eleştiren) ve serbest piyasa yaklaşımının anaakım üç versiyonu: İngiliz Okulu (Alfred Marshall tarafından yönlendirilen), Lozan Okulu (matematik denklemler aracılığıyla genel dengeyi merkeze alan) ve Avusturya Okulu (Carl Menger tarafından yürütülen) (s. 335). İngiliz ve Lozan okulları ekonomide anaakımlar haline gelirken Avusturya Okulu uzlaşmadan uzak bir yol izledi. Son zamanlarda, 2008 yılı mali krizini ve sosyalizmin geri çekilişini izleyen günlerde popülerliği artmaya başladı.

Sosyalist ekonomi kendini ekonominin gerektirdiği her şeyi bir araya getiren büyük bir üretim bandı olarak görür. II. Dünya Savaşı sırasında bu yönetim şekli nispeten verimli olmuştur.



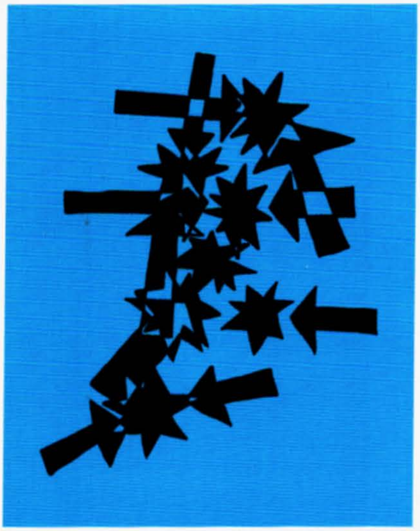


Ludwig von Mises

Avusturya Okulu'nun lideri olan Ludwig von Mises bir demiryolu mühendisinin oğluydu. 1881 yılında o zamanlar Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'na bağlı Lemberg'de doğdu ve düzenli olarak ekonomist Eugen von Böhm-Bawerk'in seminerlerine katıldığı Viyana Üniversitesi'nde eğitim aldı. 1909-1934 yılları arasında Viyana Ticaret Odası'nda Avusturya Hükümeti'nin baş ekonomik danışmanı olarak görev yaptı. Aynı zamanda üniversitede dersler verdi ve kendisine bağlı bir izleyici kitlesi yarattı. Ancak hiçbir zaman profesör olmadı. 1934 yılında Avusturya'daki Nazi etkisi yüzünden profesörlük alarak Cenevre Üniversitesi'ne gitti. 1940 yılı Ağustos ayında, Almanlar Fransa'yı işgal ettikten hemen sonra New York'a göç etti ve 1948-1967 yılları arasında New York Üniversitesi'nde ekonomik kuram üzerine dersler verdi. 1973 yılında öldü.

Önemli eserleri

1912 ***Para ve Kredi Teorisi***
1922 ***Sosyalizm: Ekonomik ve Sosyolojik Bir Analiz***
1949 ***İnsan Davranışı: Ekonomi Üzerine Bir Tez***



KAPİTALİZM ESKİYİ YOK EDER YENİYİ YARATIR

YARATICI YIKIM

KISACA

YAKLAŞIM
Ekonomik sistemler

ÖNEMLİ DÜŞÜNÜR
Joseph Schumpeter
(1883-1950)

ÖNCE
1867 Karl Marx kapitalizmin tüm üretim güçlerini tekrar tekrar yok ederek krizlerle ilerlediğini belirtir.

1913 Alman ekonomist Werner Sombart odun kıtlığının kömürün kullanılmasına yol açması gibi, yıkımın yaratıma yol açtığını savunur.

SONRA
1995 ABD'li ekonomist Clayton M. Christensen yenilikleri yapıcı ve yıkıcı olarak ikiye ayırır.

2001 ABD'li ekonomistler Richard Foster ve Sarah Kaplan en istisnai işletmelerin bile sermaye piyasalarını sonsuza kadar yenemeyeceğini savunur.



Ekonomik bir bunalım can yakmaya, şirketler ve işyerleri yok olmaya başladığında, genelde bu etkileri ortadan kaldıracak bir hükümet müdahalesi talep edilir. 1930'lu yıllarda, Büyük Buhran'ın derinliklerinde yazan Avusturyalı ekonomist Joseph Schumpeter buna karşı çıktı. Ekonomik durgunluğun kapitalizmin ilerleme şekli olduğunu ve verimsiz olanın kökünü kazıyıp Karl Marx'ın "yaratıcı yıkım" olarak adlandırdığı süreçte büyüme için yeni alan açtığını iddia etti.

Schumpeter'e göre girişimciler kapitalist gelişimin kalbinde yer alır. Adam Smith'in (s. 61) kârı sermayenin kazanımlarından biri, Marx'ın da emeğin sömürülmesi olarak gördüğü yerde Schumpeter kârın ne sermaye ne de emekten elde edilmiş yenilikten geldiğini

Ayrıca bkz. Serbest piyasa ekonomisi 54-61 ▪ Ani artış ve çöküş 78-79 ▪ Marksist ekonomi 100-105 ▪ Teknolojik atılımlar 313

söyler. Schumpeter ayrıca girişimciyi, sermaye sahibi ya da işçi sınıfının dışında, belirsiz koşullarda yeni biçimleri ve ürünleri üreten, yeni türemiş bir zengin veya yeni bir sınıfın insanı olarak görür.

Girişimcinin ekonomik değişikliklere karşı verdiği yaratıcı tepki, onu minör değişikliklere karşı uyarlanabilir tepkiler veren mevcut firma sahiplerinin dışında tutmaktadır. Piyasaya getirdikleri yenilikleri uygulamaya mecbur edilen girişimciler risk alır ve sonunda direnişle karşılaşırlar. Eski sistemi rahatsız eder ve kâr için yeni olanaklar yaratırlar. Schumpeter'e göre yenilik Smith'in "görünmez el" teorisinden ya da serbest piyasa rekabetinden çok daha verimli yeni piyasalar yaratır.

Engelleri aşmak

Schumpeter, yeni bir piyasa bir yeniliğin ardından büyüse de diğerlerinin kısa sürede onu taklit edeceğini ve yeniliği bulanın kârına ortak olacağını iddia eder. Zaman içinde piyasa durgunlaşır. Ekonomik buhranlar acı verici süreçler olmalarına rağmen işleri ileri götüren, kuru dalları temizleyen süreçlerdir. Son yıllarda Clayton M.

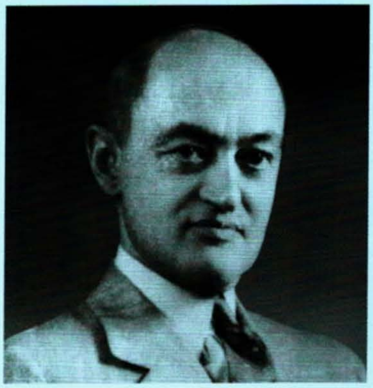


Apple'ın iPhone'u vizyoner ABD'li girişimci Steve Jobs tarafından tanıtıldı. iPhone endüstride rakiplerini onunla rekabet edecek ürünler tasarlamaya zorlayan ve "oyunun kurallarını değiştiren" bir yenilikçiydi.

> Yeni ürünler ve yeni yöntemler eskiyle rekabet ederler... eşit şartlarda değil ama sonradan gelene ölüm anlamına da gelebilecek mutlak bir avantaj olarak.
>
> **Joseph Schumpeter**

Christensen gibi iş stratejistleri yenilikleri iki türe ayırdılar: "Yapıcı" yenilikler mevcut sistemin ve çoğu zaman teknolojik ilerlemelerin devamlılığını sağlar. Diğer yandan "yıkıcı" yenilikler piyasaların canını sıkar ve gerçekten işleri harekete geçirerek ürün yenilikleriyle piyasayı değiştirir. Örneğin Apple dijital müzik çalar teknolojisini icat etmemesine rağmen yüksek tasarımlı bir ürünle (iPod) ve bir müzik indirme programıyla (iTunes) müziğe erişmenin yeni bir yolunu ortaya koydu.

Marx yaratıcı yıkımın kapitalizme olağanüstü bir enerji, ama aynı zamanda onu yok edecek patlayıcı krizler yarattığına inanıyordu. Schumpeter buna katılmakla birlikte, kapitalizmin kendini, aksaklıkları nedeniyle değil başarısı nedeniyle yok edeceğini iddia eder. Tekelleri yeniliğin makineleri olarak görür, ama aşırı bürokrasilerinin eninde sonunda onlara hayat veren girişimci ruhu öldüreceğini ve tekellerin büyük işletmelere dönüşeceğini söyler.



Joseph Schumpeter

1883 yılında Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun bir bölümü olan Moravia'da doğan Joseph Schumpeter, Alman bir fabrika sahibinin oğluydu. Dört yaşındayken babasını kaybeden Schumpeter, annesiyle birlikte Viyana'ya taşındı. Burada annesi, Schumpeter'i ekonomi profesörlüğünden Avusturya maliye bakanlığına ve oradan Biedermann Bankası'nın müdürlüğüne götürecek fırtınalı bir kariyere sahip olabilmesini sağlayacak aristokrat bir Viyanalı generalle evlendi.

1924 yılında bankanın iflas etmesinin ardından Almanya Nazizme yenik düştü; Schumpeter Amerika'ya taşındı. Harvard Üniversitesi'nde ders vermeye başladı ve sıkı takipçileri oluştu. Schumpeter 1950 yılında 66 yaşında öldü.

Önemli eserleri

1939 *İş Döngüsü*
1942 *Kapitalizm Sosyalizm ve Demokrasi*
1954 *Ekonomik Analizin Tarihi*
1961 *Ekonomik Kalkınma Teorisi*

SAVAŞ VE
EKONOMİ
BUNALIM
1929–1945

E

İK

LAR

1929
Joseph Stalin Sovyetler Birliği'ndeki tarım alanlarının zorunlu olarak ortak kullanıma açıldığını duyurur.

1929
Wall Street İflası (ABD'de hisse senedi ve stok değerlerindeki beklenmedik düşüş) **Büyük Buhran**'ın başlangıcı olur.

1930
ABD'de ekonomi biliminin **matematiksel** ve **istatistiksel yönden** araştırılması için Ekonometri Topluluğu kurulur.

1931
Friedrich Hayek ekonomilerde devlet müdahalesinin yanlış olduğunu ve sonunda baskı yaratacağını öne sürer.

1931
Altın Standardı (her ülkenin para biriminin değerini altınla ilişkilendiren para sistemi) geçici olarak yürürlükten kaldırıldı.

1932
Lionel Robbins ekonominin tanımını **"kıt kaynakların etkin kullanımı bilimi"** olarak formüle eder.

1933
John Maynard Keynes *The New York Times* gazetesinde Birleşik Devletler Başkanı Roosevelt'e açık bir mektup yazar ve hükümet harcamalarının, ekonominin yeniden canlandırılması için kullanılmasını tavsiye eder.

1933
Ragnar Frisch **makroekonomi** ve **mikroekonomi** arasındaki ayrımı ortaya koyar.

I. Dünya Savaşı'nı takip eden yıllarda, Avrupa ve Kuzey Amerika'da vuku bulan olaylar geleneksel ekonomik düşünceye olan güveni sınıyordu. Sosyal ve siyasal huzursuzluk Rusya'da komünist devrime yol açarken, hiperenflasyon Almanya ekonomisinin çöküşüne sebep oldu.

1920'lerde ABD zenginliğin tadını çıkarırken, 1928'de Başkan Herbert Hoover "Başka hiçbir ülke, tarihinde yoksulluğa karşı elde edeceği son galibiyete biz Amerikalılar kadar yaklaşmamıştır," dedi. Bir yıl sonra, Wall Street İflası gerçekleşti: Hisseler düştü ve binlerce şirket iflas etti. 1932'ye gelindiğinde, 13 milyondan fazla Amerikalı işsiz kaldı. ABD, Avrupa'ya verdiği yüklü miktardaki krediyi geri istedi ve Avrupa bankaları battı. Dünya çapında birçok ülke, geçen on yılın büyük bir kısmında zorlu ekonomik bunalımlarla boğuştu. Tam bu dönemde, İngiliz ekonomist Lionel Robbins sıkça alıntı yapılan "kıt kaynakların etkin kullanımı bilimi" tanımlamasını formüle etti.

Yeni bir yaklaşım

Serbest piyasaların devamlılık ve büyüme sağlayacağına duyulan güven sarsılmıştı ve ekonomistler ekonomik hastalıkları, özellikle de işsizliği alt etmek için yeni stratejiler aramaya başladı. Kimileri, gelişmiş kapitalist ekonomilerin kurumsal sorunlarını inceledi. Örneğin ABD'li ekonomistler Adolf Berle ve Gardiner Means, bazı işadamlarının kendi şirketlerinin çıkarlarından ziyade kişisel çıkarları için şirketlerini yönettiklerini ortaya çıkardı. En acil ihtiyaç, ekonominin canlanmasını sağlayacak bir yol bulmaktı ki, bunun için tamamen yeni bir yaklaşım gerekliydi. Aranılan cevap, tamamen serbest (herhangi bir şekilde müdahale edilmeyen) bir piyasadaki kusurları fark eden İngiliz ekonomist John Maynard Keynes'ten (s. 161) geldi. Eski nesil ekonomistler, sistemin eksik yönlerini düzeltmek için piyasanın kendi işleyişine güvenirken, Keynes talebi artırmak ve ekonomileri bunalımdan çıkarmak için hükümetin harcama yapması gerektiğini ve devlet müdahalesini savundu.

Fikirleri başta şüpheyle karşılandı, ama sonraları destek gördü. Yarattığı model, ekonomiyi para arzı ve kamu harcamaları gibi değişkenlerin hükümet tarafından düzenlendiği bir makine olarak gördü. Keynes'in fikirleri, 1933'te ABD Başkanı Franklin D. Roosevelt'in ABD ekonomisini, Yeni Düzen ola-

1933

ABD Başkanı Franklin D. Roosevelt **Yeni Düzen**'i (ekonomiyi tekrar diriltmek için devlet müdahale politikaları paketi) tanıtır.

1936

Keynes, mikroekonomiye yaklaşımını ve **ekonomide devletin rolünün** önemini anlattığı, *Genel Teori* adlı kitabını yayımlar.

1937

John Hicks Keynes çarpanını matematiksel olarak modelleyen **IS-LM modelini** tanımlar.

1939

Avrupa'da **II. Dünya Savaşı** patlak verir.

1940s

Simon Kuznets, **konjonktürleri** tanımlar ve ekonominin gelişmesi için vakıflar kurar.

1944

Karl Polanyi ekonomiye **kültürel bakış** açısıyla yaklaşarak geleneksel ekonomik düşünceye meydan okur.

1944

Başlıca endüstriyel devletler arasındaki savaş sonrası finansal ilişkileri düzenlemek için **Bretton Woods** anlaşması imzalanır.

1945

II. Dünya Savaşı biter ve **ekonomiyi yeniden canlandırma** devri başlar.

rak bilinen teşvik politikalarıyla canlandırmasına zemin hazırladı. Devlet hazinesi büyük altyapı projeleri için kaynak olarak kullanıldı ve tüm bankalar federal denetim altına alındı. II. Dünya Savaşı'nın ardından Yeni Düzen, Amerika ve Avrupa'daki ekonomik politika için temel oluşturdu.

Norveçli ekonomist Ragnar Frisch (s. 336) ekonominin iki farklı şekilde -kısmen (mikroekonomi) ya da bütün bir sistem olarak (makroekonomi)- incelenmesi gerektiğine dikkat çekti. Ekonometride ekonomik planlamada ve tahmin yürütürken kullanılabilecek yeni bir saha (ekonomik verilerin matematiksel analizi) ortaya çıktı. Modern makroekonomiler Keynes'in yaklaşımını benimsedi ve bu yaklaşım geniş çapta kabul gördü. 1930'ların bunalımına karşı ortaya atılan Keynesçi çözüme rağmen, devlet müdahalesi fikri halen birçok ekonomist tarafından piyasa ekonomisine sağlıksız bir müdahale olarak görülüyordu. Bazı Amerikalılar bunu "Amerikan usulü"ne yakıştıramazken, Avrupalı ekonomistler bunu sosyalizmle ilişkilendirdiler. Keynes'in kendisi de bunu, ekonominin acı gerçeklerinin sosyal bedellerle dengelendiği İngiliz Liberal geleneğinin bir parçası olarak gördü.

Küresel farklılıklar

Belirli kültürel sınırlar dahilinde gelişmekte olan farklı düşünce ekolleri aracılığıyla ekonomiler, bazı ulusal özellikler geliştirdiler. Avusturya'da, büyük ölçüde Friedrich Hayek'in (s. 177) fikirlerini temel alan ve tamamen serbest piyasayı destekleyen radikal bir düşünce akımı geliştirildi. Hayek'in tutumu, pro-kapitalist olduğu kadar anti-komünistti. O, Batı'daki özgürlük ve demokrasinin serbest piyasa ekonomilerine bağlı olduğunu, planlanmış, merkezileşmiş ekonomilere sahip olan komünist rejimlerin tahakkümünün bu özgürlüğü ortadan kaldırdığını öne sürdü. Diğerleri bu fikri daha da ileri taşıyarak rekabetçi piyasaların büyümede gerekli olduğunu savundu ve Batılı kapitalist ülkelerdeki yüksek yaşam standartlarını buna delil olarak gösterdiler.

1930'larda, birçok Alman ve Avusturyalı düşünürün İngiltere ve ABD'ye göç etmesi, bu fikirlerin yayılmasına sebep oldu. Sonraları, Keynesçi ekonomilere olan inanç zayıflamaya başladığında, piyasaların kendi işleyişine bırakılması fikri yeni nesil ekonomistler tarafından tekrar ortaya atıldı.

İŞSİZLİK BİR SEÇİM DEĞİLDİR

BUHRANLAR VE İŞSİZLİK



KISACA

YAKLAŞIM
Makroekonomi

ÖNEMLİ DÜŞÜNÜR
John Maynard Keynes
(1883-1946)

ÖNCE
1776 İskoçyalı ekonomist Adam Smith, piyasadaki "görünmez el"in zenginliğe yol açacağını öne sürer.

1909 İngiliz sosyal kampanya yürütücüsü Beatrice Webb, *Azınlık Raporu*'nu yazar ve yoksulluğun sebeplerinin yapısal olduğunu ve yoksulların suçlanmaması gerektiğini söyler.

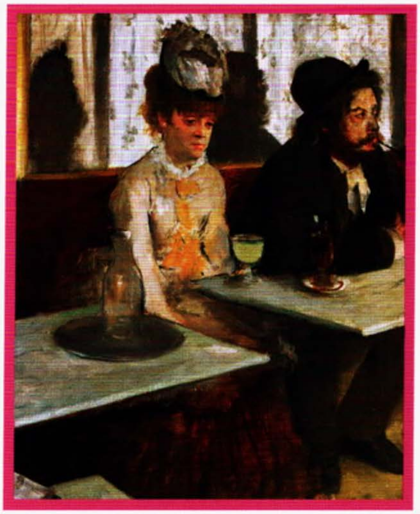
SONRA
1937 İngiliz ekonomist John Hicks, Keynesçi sistem üzerine yaptığı incelemeleri sunar.

1986 ABD'li ekonomistler George Akerlof ve Janet Yellen gönülsüz işsizliği, verimlilik-ücret ilişkisi modelleriyle açıklar.

1936'da, John Maynard Keynes çığır açan kitabı *İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi* ya da sıkça kullanılan adıyla *Genel Teori*'yi yayımladı. İnsanları ekonominin işleyişine oldukça farklı bir bakış açısından bakmaya ittiği için önemli bir yere sahip olan kitap, Keynes'i dünyanın en ünlü ekonomistlerinden biri haline getirdi.

İskoç ekonomist Adam Smith, (s. 61) 1776'da *Ulusların Zenginliği* isimli kitabını yayımladı ve ekonomiyi birbirinden bağımsız haldeki piyasalar ve karar vericiler arasındaki mükemmel denge olarak gören, klasik ekonomi ekolünü ana hatlarıyla açıkladı. Ekonomistler arasındaki fikir birliği, ekonominin kendiliğinden ve doğal bir biçimde bir denge noktası yakalayacağı ve çalışmak isteyen herkesin iş bulacağı yönündeydi.

Keynes, klasik ekonomi modelindeki temel sebep-sonuç ilişkisinin büyük bir kısmını kafasında oluşturdu. Aynı zamanda, makroekonominin (toplam ekonomi) mikroekonomiden (ekonominin bir kesiti) oldukça farklı şekilde hareket ettiğini öne sürdü. Keynes, klasik ekonomi okulunda eğitim almış biri olarak, bu konudaki alışılagelmiş düşünce kalıplarından kurtulmak için mücadele verdiğini söyledi. Bunu başarması, işsizlikle ilgili tamamen farklı sebeplerin öne sürüldüğü radikal bir ekonomik yaklaşıma ve eşit derecede farklı çözümlere olanak tanıdı. *Genel Teori*'nin yayımlanmasından yüzyıl



1875 tarihli bu Edgar Degas tablosu, bir kafede avarelik edenleri resmediyor. Keynes'in fikirleri yayımlanana kadar, aşırı tüketimi ve benzeri kötü alışkanlıklar işsizliğin sebepleri olarak görülüyordu.

Klasik ekonomi ekolü **işsizlik her zaman bir seçimdir** der. Daha düşük ücretle çalışmayı kabul eden insanlar için iş vardır.

→

Fakat ücretler çok yavaş değişir, bu nedenle durgunluk sırasında fiyatlar düştükçe ücretlerin değeri artar ve şirketler **daha az işgücü talep eder.**

↓

Ekonomik çöküntülerin getirdiği talep işçileri **işsizlik**, şirketleri de düşük üretim **kıskacında bırakır.**

←

İşsizlik bir seçim değildir.

Ayrıca bkz. Serbest piyasa ekonomisi 54-61 ▪ Piyasalarda mal bolluğu 74-75 ▪ Keynes çarpanı 164-165 ▪ Enflasyon ve işsizlik 202–03 ▪ Rasyonel beklentiler 244-247 ▪ Teşvik ve maaşlar 302 ▪ Yapışkan ücretler 303



Borsanın çöktüğü 29 Ekim 1929 günü, New York Wall Street'te gergin bir kalabalık toplanmıştı. ABD hisselerinin değeri bir günde yarı yarıya düşmüş ve Büyük Buhran başlamıştı.

evvel değişmeyen sorun işsizlikten ziyade yoksulluktu. 1880'lere kadar Sanayi Devrimi'nin bir sonucu olarak hızlı büyümeye maruz kalan İngiltere ve ABD gibi ülkeler, hayat standartlarındaki genel iyileşmeden memnuniyet duysalar da, sefalet varlığını sürdürdü.

İşsiz ve yoksullar

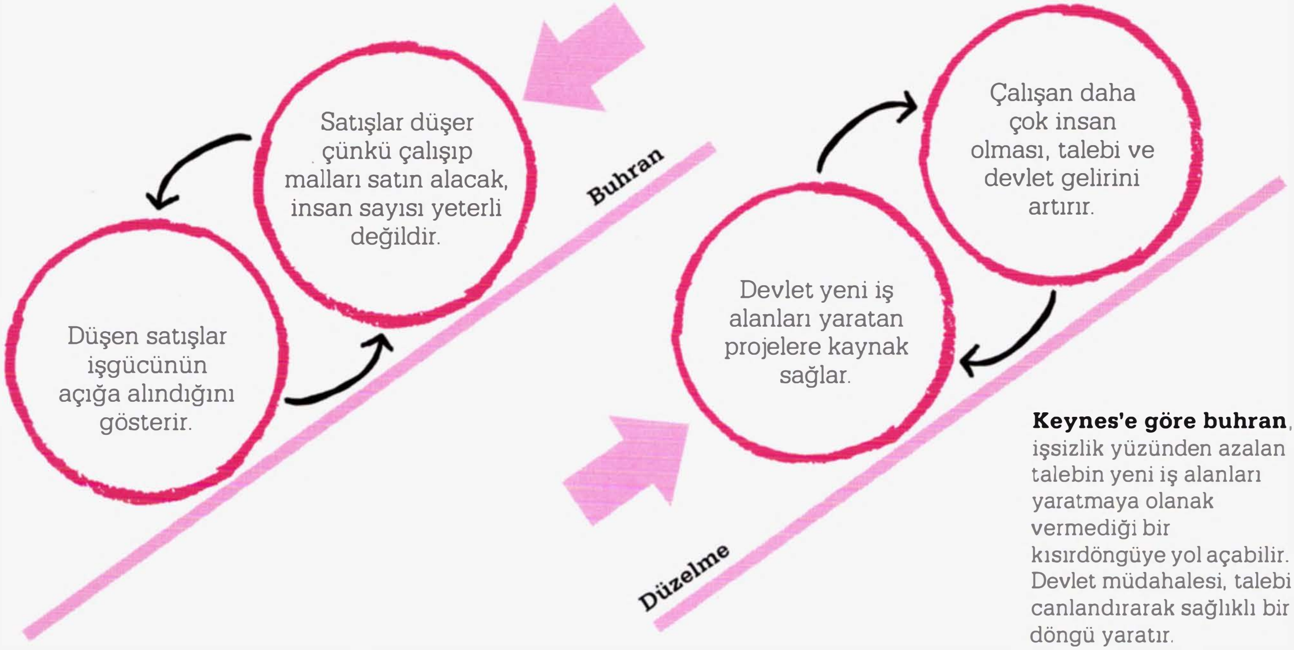
Ekonomistler uzun bir süre, işsizliği sosyal politikanın en büyük sorunu olarak gördü, fakat 19. yüzyılın sonunda, işçiler arasındaki işsizlik giderek daha fazla endişe yaratmaya başladı. Başlangıçta sorunun aylaklık, kötü alışkanlıklar, kişide girişimci ruh veya iş etiği olmaması gibi işçinin karakterindeki bir bozukluk veya hastalıktan kaynaklandığı düşünüldü. Bu da işsizliğin, toplumsal bir sorun olarak değil, herhangi bir sebepten dolayı çalışamayan bireylerin sorunu olarak görülmesi anlamına geliyordu. Kamu politikalarını ilgilendiren bir sorun olduğu hiç düşünülmedi.

1909'da, İngiliz sosyal kampanya yürütücüsü Beatrice Webb (s. 135) *Kraliyet Komisyonu'nun Yoksul Yasaları üzerine Azınlık Raporu*'nu (The Minority Report of the Royal Commission on the Poor Laws) yayımladı. Bu, refah içindeki bir devletin kavram ve politikalarını düzenleyen ilk belgeydi ve "İşsizliği önlemek veya en düşük seviyeye çekmek amacıyla ulusal işgücü piyasasını organize etme görevi bir bakan tarafından yapılmalıdır" fikrini öne sürüyordu. "Gönülsüz işsizlik" kavramı böylece ilk kez kullanılmış oldu. Bununla birlikte, işsizliğin bireylerin kusurlarından ziyade içinde bulundukları ekonomik şartlardan kaynaklandığı fikri ortaya atıldı.

Gönülsüz işsizlik

1913'e gelindiğinde, gönülsüz işsizlik kavramı İngiliz ekonomist Arthur Pigou (s. 336) tarafından tanımlanan şekilde algılanıyordu: Bir endüstrideki işçilerin mevcut ücret düzeyinde, talep edilenden daha fazla işgücü sunması durumu. Bu tanımlama, bugün halen gönülsüz işçiliğin doğasını doğru şekilde anlatan bir ifade olarak kabul görür ve işçilerin çalışıp çalışmama konusunda seçme hakları olmadığını öne sürer. O dönemde, işsizlik hakkındaki klasik görüş hala baskın geliyordu. Bu, işçiler mevcut ücret oranında çalışmayı seçmedikleri için ya da çocuk bakıcılığı gibi "piyasa dışı faaliyetler"le uğraştıkları için işsizliğin genellikle gönüllü bir şekilde gerçekleştiği fikrini taşıyordu. Bu fikri savunanlar, otomatik ve kendi hatalarını düzelten serbest piyasa mekanizmaları sayesinde her türlü gönülsüz işsizliğin üstesinden gelinebileceğini düşünüyorlardı.

Klasik bakış açısına göre, gönülsüz işsizlik uzun süre devam edemezdi: Piyasalardaki hareketlilik her zaman ekonomiyi kısa sürede yeniden tam istihdam durumuna getirecekti. Başlangıçta Keynes'in, bu görüşe yakınlık duyduğunu gösteren kanıtlar da vardı. Keynes, *A Treatise on Money* (Para Üzerine İnceleme, 1930) adlı kitabında,



Keynes'e göre buhran, işsizlik yüzünden azalan talebin yeni iş alanları yaratmaya olanak vermediği bir kısırdöngüye yol açabilir. Devlet müdahalesi, talebi canlandırarak sağlıklı bir döngü yaratır.

fiyatların maliyetlerden daha hızlı düştüğü durumlarda şirketlerin üç seçeneği olduğunu yazar: zarara katlanmak, şirketi kapatmak veya ürün başına aldıkları geliri düşürmek için çalışanlarla masaya oturmak. Keynes, bunlardan sadece sonuncusunun, milli bakış açısına göre gerçek bir denge sağlayabileceğini söylüyor.

Buna rağmen, ABD'deki 1929 borsa iflası ve Büyük Buhran'ın sonuçlarının tüm dünyayı etkisi altına almasının ardından, Keynes fikrini değiştirdi. Wall Street'in çöküşü, dünya ekonomilerini düşük üretimli bir döngüye hapsetti. Sadece ABD'de üretim yüzde 40 oranında düştü. 1931'e gelindiğinde, ABD milli geliri 87 milyar dolardan 42 milyar dolar seviyesine düştü; 1933'te 14 milyon Amerikalı işsiz kaldı. Bu zor dönem akıllardan çıkmayan bir manzara oluşturdu ve o dönemde yoksulluk ve acizlik sonucu yaşam standartlarında ani düşüş kendini gösterdi. Bu yıkıma şahit olmak, Keynes'i *Genel Teori*'yi yazmaya teşvik etti.

Büyük Buhran

Keynes, Büyük Buhran'daki dünyayı başlangıç noktası olarak kabul etti. Piyasanın normal işleyişi, ekonomideki yüksek oranlı, kalıcı ve gönülsüz işsizliği ortadan kaldırmak için gereken baskıyı yaratamıyordu. Genel olarak, çalışan insan sayısı reel ücretlerin seviyesiyle belirleniyordu; reel ücretlerin seviyesi ise malların ve sunulan hizmetlerin fiyatlarıyla ilgiliydi. Ekonomik durgunluk sırasında, malların fiyatları ücret oranlarından daha hızlı düşer, çünkü mallara olan talep azalır ve fiyatlar düşer, fakat işçiler maaş kesintilerine karşı direnir. Bu, reel ücretin yükselmesine sebep olur. Reel ücret yüksek bir seviyede olunca, çalışmaya istekli insan sayısı artar ve şirketlerin talep ettiği işçi sayısı düşer, çünkü bu, şirket için masraflı bir hale gelir. Sonuç işsizliktir.

> Zor olan yeni fikirler yaratmak değil, eskilerinden kurtulmaktır.
> **John Maynard Keynes**

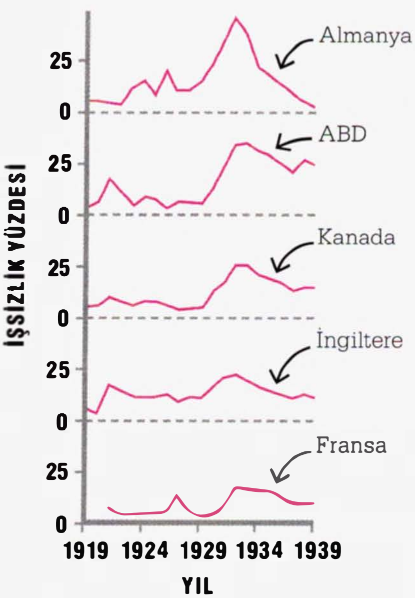
Yapışkan ücretler

İşsizliği ortadan kaldırmanın yollarından biri fazla işgücünün (çalışmayan insanlar) mevcut ücretten daha azına çalışmaya istekli olmaları ve bunun nominal ücret üzerinde baskı yaratmasıydı. Klasik ekonomistler, reel ücretleri düzenlemek veya düşürmek için piyasaların yeterli esnekliğe sahip olduğuna inanıyorlardı. Fakat Keynes, nominal ücretlerin "yapışkan" (s. 303) olabileceğini



1931'de, Chicago iş bulma kurumunda iş arayan adamlar. 1933'e gelindiğinde, 10 milyondan fazla Amerikalı işini kaybetmişti. Buna karşılık devlet, Yeni Düzen adında bir teşvik paketi sundu.

ve düzenlenemeyeceğini öne sürdü: Gönülsüz işsizlik varlığını sürdürecekti. Keynes, işçilerin düşük ücretleri kabul ederek işe geri dönme olasılığının mümkün olmadığını savunuyordu. Büyük Buhran'da da görüldüğü gibi, talepte meydana gelen düşüşün ardından şirketler düşük reel ücretlerle ülke çapında daha fazla işçiye iş vermek isteseler de, Keynes bunun gerçekte mümkün olmadığını belirtiyordu. Çünkü üretilen mallara karşı tüm ekonomideki talep eksikliği, üretim talebini kısıtlıyordu. İşçiler daha fazla çalışmak, şirketler ise daha fazla üretmek istiyordu; yoksa fabrikalar ve makineler atıl durumda kalacaktı. Talep eksikliği, işçileri ve şirketleri işsizlik ve düşük üretim kısırdöngüsüne sürüklüyordu.



1919 ve 1939 yılları arasında, çeşitli ülkelerdeki işsizlik oranı gösterilmiştir. 1920'lerde durumu düzelen birçok ekonomi, 1930'da Büyük Buhran'ın başlamasıyla birlikte tırmanışa geçen işsizliğe katlanmak zorunda kaldı.

Hükümetin görevi

Keynes, gönülsüz işsizlik sorununa çözüm getirmenin ne işçilerin ne de şirketlerin kontrolünde olduğunu gördü. Cevabın, hükümetlerin ekonomiye daha çok yatırım yapmalarında yattığını öne sürdü, böylece ürünlere olan genel talep artacaktı. Bu, şirketleri daha fazla işçi istihdam etmeye teşvik edecekti ve fiyatlar arttıkça reel ücretler düşecekti ve ekonomi yeniden tam istihdam durumuna gelecekti. Keynes'e göre, devletin parayı nasıl harcayacağı önemli değildi. Ünlü sözünde, "Hazine, içlerine banknotlar koyduğu eski şişeleri gömebilir… ve sonra da herkesçe bilinen *laissez-faire* (bırakınız yapsınlar) prensiplerine göre banknotları tekrar çıkarmak üzere özel sektörün teşebbüsüne izin verebilir," dedi. Hükümet ekonomiye talep kattığı sürece tüm sistem düzelmeye başlayacaktı.

Reel ücretler

Genel Teori'nin anlaşılması kolay değildi (Keynes bile onu "karmaşık, plansız ve bazen de muğlak" bulduğunu söyler) ve özellikle gönülsüz ve gönüllü işsizlik arasındaki fark hakkında Keynes'in tam olarak ne söylemek istediği üzerine devam eden büyük tartışmalar vardı. Gönülsüz olarak gerçekleşen yüksek seviyelerdeki işsizlik için yapılan tanımlardan biri, şirketin işgücü talebinin şirketin ödemesi gereken reel ücretle belirlendiği fikrine dayanıyordu. İşçiler ve şirketler, yalnızca o iş veya endüstri için nominal ücret konusunda pazarlık edebilirlerdi; bunun ötesinde genel ekonomideki fiyat seviyesine müdahale etmeleri söz konusu değildi. Aslında, düşük ücretler üretim maliyetini ve dolayısıyla malların fiyatlarını da genel olarak düşürecekti; bu da reel ücretlerin işsizliği yok etmek için gereken seviyeye düşmeyeceği anlamına geliyordu. Böylece, işçilerin herhangi bir şey yapabilecek güçleri olmadığı için işsizlik

gönülsüzdü. İşçi sendikalarının, ücretlerin tam istihdam için gerekli seviyeye çekilmesine karşı toplu eylemlerle direnebileceklerine dair yaygın bir kanı vardı. Böylece işsiz olanların iş bulması da engellenmiş oluyordu. Keynes, bu tip işsizliği gönüllü işsizlik kategorisine sokuyordu; işçilerin tümünün, açık açık veya üstü kapalı olarak mevcut ücretten daha azına razı olmayacakları konusunda anlaşmaya vardıklarını öne sürüyordu. Keynes'in mantığı, matematiksel modellemelerin hakim olduğu ileriki ekonomilere göre farklıydı. Savaş sonrası dönemdeki makroekonominin büyük bir kısmı, Keynes'in ne anlattığını açıklamaya ve biçimsel model ve denklemlerle şekillendirmeye dayalıydı. İngiliz ekonomist John Hicks (s. 165), Keynesyen görüşünü IS-LM modeli olarak bilinen finansal modellerle formüle etti. Savaştan sonra bu model standart makroekonomik model haline geldi ve bugün bile ekonomi öğrencilerine ilk olarak öğretilen konulardan biridir.

Yeni yorumlar

Keynes'in çalışmalarıyla ilgili modern yaklaşımlar, işçileri en çok kaygılandıran şeyin kendi ücretleri ile diğer işçilerin ücretleri arasındaki fark olduğunu öne sürer. İşçiler, ücretlerinin varsayımsal bir lig fikstüründeki konumu hakkında fikir sahibiydiler ve onları bu listede aşağı itebilecek her türlü ücret kesintisine karşı çetin bir mücadele vereceklerdi. İlginç bir nokta da şu: Enflasyonla birlikte fiyatlarla meydana gelen genel artış, reel ücretlerde azalmaya neden olmasına rağmen tüm işçileri aynı şekilde etkilediği için daha az dirençle karşılaşmıştır.

Verimlilik-ücret ilişkisi modelleri (s. 302) olarak bilinen ekonomik teoriler, kârlarını artırmak için şirketlerin neden ücret kesintisi uygulamadıklarını sorguluyor ve tablodaki göreceli konumlarının sarsıldığını düşünen işçilerin motivasyonu düşeceği için şirketlerin bu kesintiyi yapmaya isteksiz olduklarını öne sürüyordu. Ücret kesintisinin en belirgin etkisi kârlardaki kayıp olacaktı, çünkü düşük ücretlerin getirisi, düşük moral veya deneyimli işçilerin ayrılmasından doğan üretim düşüklüğünün oluşturduğu kesintiden daha fazlaydı. Böylelikle, işçiler yapacakları iş için kendilerine bir fiyat biçemiyorlardı. Ücret belirlemeyle ilgili "Yeni Keynesyen" modeller, sabit ücretler için başka açıklamalar getirir (s. 303).

> Eğer ulusal talebi düzenleyerek… işsiz insanların gönülsüz ataletini ortadan kaldırabilirsek, milli hasılaya gerçek bir katkıda bulunabiliriz.
> **Sidney Webb**
> **Beatrice Webb**



ABD Başkanı Franklin D. Roosevelt, Colorado Nehri'ndeki Hoover Barajı gibi birçok büyük çaplı yeni altyapı projesine yatırım yaptı. Buna rağmen hükümet Keynesçi politikalar izlemiyordu.



Taksi kullanan bir muhasebeci, işsiz bir muhasebeci midir yoksa işi olan bir taksi şoförü müdür? Keynesçiler onun gönülsüz olarak işsiz olduğunu söyleyebilir. Yeni klasik ekonomistler ise onun iş sahibi olduğunu söyler.

Klasik diriliş

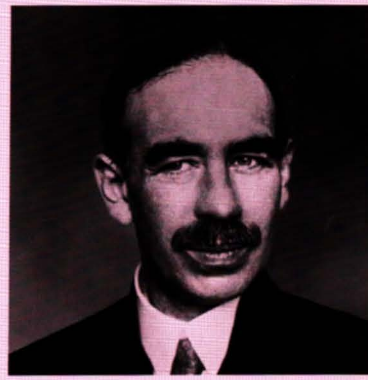
1970'li yıllarda, Avrupa ekonomilerinin sorunlu bir duruma gelmesi Keynesyen düşünceye olan güveni sarstı. İşsizlikle ilgili klasik görüşler, sözde "yeni klasik ekonomi" okulu tarafından yeniden gündeme getirildi ve kalıcı gönülsüz işsizlik ihtimali bir kez daha reddedildi. ABD'li ekonomist Robert Lucas (d. 1937), Keynesyen düşünceye saldıranların başında geliyordu. Muhasebeci olarak iş bulamadığı için taksi şoförlüğü yapan bir adamın akıbeti sorulduğunda, Lucas şöyle cevap verdi: "Eğer yaptığı iş taksi kullanmaksa, ben ona taksi şoförü derim." Modern klasikçilere göre, piyasa her defasında sakinleşir ve çalışıp çalışmamak konusunda işçilerin her zaman seçim yapma şansı vardır.

Verimlilik-ücret ilişkisi teorisyenleri ekonomik durgunluk sırasında isteyen tüm işçilerin iş bulabileceği konusunda hemfikir olsalar da muhasebeci örneğinde olduğu gibi bazı işçilerin potansiyellerinin daha azını kullandıklarını ve ekonomiye kattıkları değeri yükseltemediklerini düşünürler. Bir taksi şoförü olarak bu adam hala gönülsüz işsizliğe maruz kalan bir muhasebecidir. Ekonomideki talep normal seviyeye geri geldiğinde bu adam en üretken ve verimli olduğu meslek olan muhasebecilik mesleğine geri dönecektir. Piyasaları belirleme becerisi hakkındaki temel görüş ayrılığı, Keynesçiler ve klasik ekonomistler arasındaki tartışmanın kalbinde yatıyordu.

> “Gönülsüz işsizlik ne kadar çabuk ortadan kaldırılırsa, o kadar iyi.
> **Robert Lucas**”

Klasik gerçeklik

Keynes, Nobel Ödülü sahibi Amerikalı ekonomist Joseph Stiglitz'in (s. 338) şu fikirlerine muhtemelen katılırdı: ABD'de Büyük Buhran zamanında, Chicago'nun işsiz işgücünün dörtte biri işsiz olmayı seçmiş olabilirdi, çünkü milyonlarca işsizin yaptığı gibi batıya, California'daki çiftliklere meyve toplamak için göç edebilirlerdi. Stiglitz şöyle diyordu: "Bu durum her şeye rağmen, piyasadaki büyük bir kusuru gösterir ve eğer klasik teori, işsizlerin kötü şansına ve acılarına ortak olmaktan başka yapacak daha iyi bir şey olmadığını önerecekse bu teoriyi hiç dikkate almamamız daha hayırlı olacaktır."



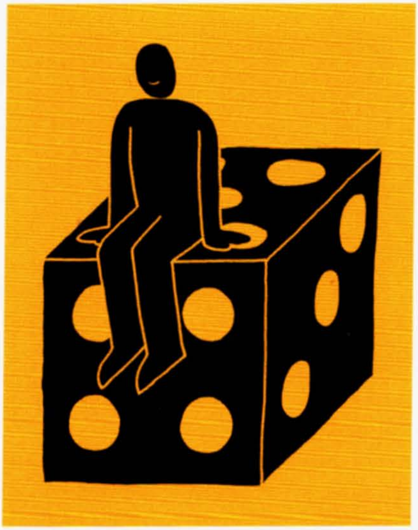
John Maynard Keynes

Karl Marx'ın öldüğü 1883 yılında doğan John Maynard Keynes için işçi sınıfının kurtarıcısı olduğu söylenemezdi. İngiltere'nin Cambridge kentinde yaşayan akademisyen bir aileden gelen Keynes, ayrıcalıklı bir hayata adım attı. Cambridge Üniversitesi'nde burslu olarak matematik okudu, daha sonra İngiliz hükümeti adına Hindistan'da çalıştı ve ilk kitabını yayımladı: *Indian Currency and Finance* (Hint Parası ve Maliyesi).

Keynes, hem I. Dünya Savaşı'ndan sonra yapılan Paris Barış Konferansı'na, hem de II. Dünya Savaşı'ndan sonra yapılan Bretton Woods Konferansı'na danışmanlık yaptı. Genellikle, aynı anda birden fazla işle uğraştı: *Genel Teori*'yi yazarken bir yandan da bir tiyatro inşa etti ve dönemin ileri gelen yazar ve sanatçılarından oluşan bir arkadaş çevresine sahip oldu. Keynes servetini borsadan kazandı ve büyük bir bölümünü sanatçı arkadaşlarını desteklemek için kullandı. 1946 yılında kalp sorunları nedeniyle öldü.

Önemli eserleri

1919 *Barışın Ekonomik Sonuçları*
1930 *Para Üzerine Bir İnceleme*
1936 *İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi*



BAZI İNSANLAR RİSKİ SEVER, DİĞERLERİ İSE ONDAN KAÇAR

RİSK VE BELİRSİZLİK

KISACA

YAKLAŞIM
Karar verme

ÖNEMLİ DÜŞÜNÜR
Frank Knight (1885-1972)

ÖNCE
1738 Hollanda-İsviçre kökenli matematikçi Daniel Bernoulli, riskten kaçınma ve fayda teorisini formüle eder.

SONRA
1953 Fransız ekonomist Maurice Allais karar verme konusunda, beklenen fayda teorisiyle çelişen bir paradoks keşfeder.

1962 ABD'li ekonomist Daniel Ellsberg, belirsizlik durumunda insanların verdikleri kararların bütünüyle olasılıklara dayalı olmadığını gösterir.

1979 İsrailli psikologlar Daniel Kahneman ve Amos Tversky, gerçek hayat deneyleriyle oluşturdukları beklenti teorisinde, ekonomik kararların rasyonelliğini sorgular.

Düşük riskli yatırımlar **düşük getirili** olma eğilimindedir.

Daha riskli yatırımlar **daha yüksek getirili** olma eğilimindedir.

Riskten kaçınan yatırımcılar, getiriyi garantilemek için daha düşük bir kazancı kabullenmeye hazırdır.

Risk seven yatırımcılar, daha yüksek bir getiri alabilmek için daha çok risk almaya hazırdır.

Bazı insanlar riski sever, diğerleri ise riskten kaçınır.

Piyasa ekonomisindeki her ticari teşebbüs veya yatırımda, risk faktörü bulunur. Bir eylem planına karar vermeden önce, kişi olası sonuçları göze almalı ve "beklenen fayda"yı hesaplayarak ortaya çıkan muhtemel getiriyi karşılaştırmalıdır. Eğer ortada güvenli bir seçenek varsa, bu daha riskli olan seçeneğe göre daha çok tercih edilir; bu durum, daha riskli olan seçeneğin, beklenen getirisinin çok cazip olmadığı durumlarda geçerlidir. Riskin ve dolayısıyla kârın daha yüksek olması, yatırımcıları cezbeder.

Kumarda olduğu gibi, burada da olasılıkları tartma benzerliği vardır ve risk üzerine yapılan ilk çalışmalar, kumar oyunlarındaki olasılıkları inceleyen 18. yüzyıl matematikçileri

Ayrıca bkz. Ekonomik insan 52-53 ▪ İrrasyonel karar alma 194-195 ▪ Karar almada paradokslar 248-249 ▪ Finansal mühendislik 262-265 ▪ Davranışsal ekonomi 266-269

> Kâr, olayların mutlak öngörülemezliğinden ortaya çıkar.
> **Frank Knight**

tarafından yapılmıştır. ABD'li ekonomist Frank Knight, 1920'lerde serbest piyasa ekonomilerinde risk ve kâr arasındaki ilişkiyi inceleyen ilk ekonomistlerdendi. Ayrıca, risk ve belirsizlik arasındaki ayrımı da ortaya koydu. Onun tanımlamasına göre risk, eylem planının sonuçlarının bilinmediği ama çeşitli olası sonuçların saptamasının mümkün olduğu durumlarda ortaya çıkar. Bu durum, gerekli tedbirlerin alınabilmesi için risk seviyesinin matematiksel değerlendirmesini yapabilme imkanı verir. Ayrıca beklenen fayda, daha sonra diğer seçeneklerle gerçekçi olarak karşılaştırılabilir.

Knight'a göre, "belirsizlik" sonuç olasılığının bilinmediği durumları gösterir; bu nedenle çeşitli olası sonuçlar, beklenen fayda bakımından karşılaştırılamaz. Bu, riskin matematiksel olarak hesaplanamadığı anlamına gelir. Knight, şirketler kendilerini güvenceye alamayacakları bir belirsizliğe hazır olduklarında -ekonomi uzun vadede dengeli bir tablo oluştursa da- alınan riskin karşılığını verdiğini ve kâr getirdiğini öne sürer.

Yatırımcılar ve girişimciler, genellikle risk ve belirsizliğin hakim olduğu şartlarda çalışırlar ve yüksek getiri olasılıklarının farkına varırlar. Kazandıkları veya kaybettikleri servetle manşetlerde yer alan borsa simsarı ve bankacılar örneğinde olduğu gibi, bazı durumlarda "cesaret eden kazanır" tavrı son derece uç noktalara varabilir. Sıradan tasarruf sahiplerinin de aralarında bulunduğu birçok insan, hayat birikimlerini sabit faiz getirisi olan tasarruf hesaplarına yatırarak kendilerini emniyete almayı tercih eder ve risksiz bir yatırım karşılığında elde edebilecekleri yüksek kârdan feragat eder. Nasıl risk seviyesinde belirli aralıklar varsa risk tercihleri de, riski seven ve riskten kaçınanlar gibi geniş bir yelpaze oluşturur. Yüksek getirinin cazibesi, riskten kaçınanları bile belirli seviyede risk almaya teşvik edebilir.

Risk seviyeleri

Risk hisse senetlerine yatırım yapmak, teminatlı kredi yerine teminatsız kredileri tercih etmek ve tamamen yeni bir pazarda mal satmak gibi, her türlü ekonomik faaliyet için geçerlidir. Bizim kişisel ekonomik tercihlerimiz de risk teşkil eder: Bir işveren için çalışmak veya kendi işimizi kurmak ve kişisel birikimlerle yaptığımız yatırımlar bunlara örnektir. Sigorta piyasaları, riskten kaçındığımız için vardır. Sigortacılar ve sigorta uzmanları, kredi derecelendirme kuruluşları ve piyasa araştırmaları, risk seviyesinin belirlenmesinde ve getirinin risk almaya değer olup olmadığı konusunda yardımcı olur; fakat yine de ölçülemez seviyedeki belirsizlik varlığını her zaman korur.



Brezilya Sâo Paulo'da vadeli işlem borsasındaki tüccarlar, emtia fiyatlarının hareketleri üzerine bahse giriyorlar. Ufak bir fiyat değişikliği büyük boyutlarda kâr veya zararla sonuçlanabilir.

Frank Knight

Döneminin önde gelen ekonomistlerinden biri olan Frank Knight, 1885 yılında ABD'nin Illinois eyaletinde dünyaya geldi. Cornell'de felsefe okuduktan bir sene sonra ekonomi bölümüne geçti. Doktora tezinde, ünlü kitabı *Risk, Belirsizlik ve Kâr*'ın temellerini oluşturdu.

Knight, Iowa Üniversitesi'ndeki ilk ekonomi profesörüydü, daha sonra 1927'de hayatının geri kalanını geçirdiği Chicago Üniversitesi'nde çalışmaya başladı. Chicago İktisat Okulu'nun ilk üyelerindendir. Knight'ı "sonsuz entelektüel merak sahibi" biri olarak tanımlayan Milton Friedman, James Buchanan ve George Stigler gibi geleceğin Nobel Ödülü sahipleri, onun öğrencileri arasındaydı.

Önemli eserleri

1921 *Risk, Belirsizlik ve Kâr*
1935 *Rekabet Ahlakı*
1947 *Özgürlük ve Reform: Ekonomi ve Sosyal Felsefe Denemeleri*



HÜKÜMET HARCAMALARI HARCANANDAN DAHA FAZLASINI EKONOMİYE KATAR

KEYNES ÇARPANI

KISACA

YAKLAŞIM
Makroekonomi

ÖNEMLİ DÜŞÜNÜR
John Maynard Keynes
(1883-1946)

ÖNCE
1931 İngiliz ekonomist Richard Khan, John Maynard Keynes tarafından ortaya atılan, hükümet harcamaları çarpanı etkisini detaylı olarak açıklayan bir teori hazırlar.

SONRA
1971 Polonyalı ekonomist Michal Kalecki, çarpan kavramını geliştirerek daha da ileriye taşır.

1974 ABD'li ekonomist Robert Barro, "Ricardo denkliği" (insanların hükümetin bütçe değişikliklerine uyum sağlamak için davranışlarını değiştirmesi) fikrini yeniden ortaya atar. Bu da, hükümet harcamalarından kaynaklanan bir çarpan etkisi olmadığı anlamını taşır.



Ayrıca bkz. Ekonomide dairesel akım 40-45 ▪ Piyasada mal bolluğu 74-75 ▪ Borçlanma ve borç 76-77 ▪ Buhranlar ve işsizlik 154-161

Makroekonomiler, ekonomilerin bütün olarak nasıl çalıştığını açıklamayı amaçlar. 1758 yılında, Fransız ekonomist François Quesnay (s. 45), ekonomi piramidinin en tepesinde yer alanların (toprak sahipleri) yaptığı büyük miktardaki harcamalardan diğerlerinin pay alması ve bu paranın tekrar harcanmasıyla oluşan çarpımı göstermiştir.

20. yüzyılda İngiliz ekonomist John Maynard Keynes, bunalım süresince fiyatların ve işgücünün neden yeniden dengeye oturmadığını veya doğal seviyelere gelmediğini özellikle inceledi. Klasik ekonomi ekolü (18 ve 20. yüzyıllardaki standart düşünce ekolü) serbest piyasanın normal işleyişiyle bunun doğal bir şekilde gerçekleşeceğini söyler. Keynes ekonomiyi en hızlı şekilde canlandırmanın, kısa dönem hükümet harcamalarını artırma yoluyla talebi yükseltmekten geçtiğini öne sürer.

Burada, çarpanın ifade ettiği asıl fikir Keynes ve özellikle Richard Kahn'ın da aralarında bulunduğu ekonomistler tarafından tartışılmış, John Hicks tarafından da matematiksel olarak geliştirilmiştir. Bu fikir, bunalım döneminde hükümetlerin büyük projelere (yol yapmak gibi) yatırım yapmasının, doğrudan iş bulan işçilerin sayısından daha fazla istihdam imkanı yaratacağını söyler. Milli gelir, hükümet harcaması miktarından daha yüksek olacaktır.

Bunun sebebi, hükümet projelerinde çalışan işçilerin kazançlarının bir kısmını diğer insanlar tarafından üretilen mallara harcaması ve bu harcamanın ileriye dönük bir istihdam yaratmasıdır. Sonradan iş bulan insanlar da gelirlerinin bir bölümünü harcayarak daha çok istihdam imkanı yaratacaktır. İşleyiş bu şekilde devam eder, fakat her



Çin'deki Üç Boğaz Barajı gibi büyük çaplı altyapı projeleri, binlerce kişiye iş imkanı yaratabilir. Yeni işe giren işçilerin maaşları ekonomiye tekrar eklenir ve bu yeni bir harcama döngüsü yaratır.

yatırım yapıldığında bu etki gittikçe azalır, çünkü her defasında fazla gelirin bir bölümü biriktirilir veya yurtdışından gelen mallara harcanır. Standart tahmine göre, hükümetin harcadığı her 1 lira, bu tip yardımcı etkilerle birlikte 1,40 liralık gelir artışı yaratır.

1936'da İngiliz ekonomist John Hicks, Keynes çarpanını temel alan IS-LM modeli (yatırım, tasarruf, likidite tercihi ve para arzı kelimelerinin İngilizcelerinin kısaltması) olarak bilinen matematiksel bir model tasarladı. Bu model, çarpan yardımıyla hükümet harcamalarındaki veya vergilendirmedeki değişimlerin istihdam seviyesini nasıl etkileyebileceğini öngörmek için kullanılıyordu. Savaş sonrası dönemde, ekonominin işleyişini açıklamak için kullanılan standart bir araç haline geldi.

Bazı ekonomistler, vergilendirme veya borç yoluyla hükümetlerin harcamalarını finanse edebileceğini öne sürerek Keynes çarpanı prensibini reddettiler. Vergi, parayı ekonominin dışına çıkaracak, böylece istenilenin tam tersi bir etki yaratacaktı; borçsa enflasyona sebep olacak ve maaş bazında alım gücünü düşürecekti.

John Hicks

Bir gazetecinin oğlu olarak 1904 yılında İngiltere'nin Warwick kentinde doğdu. Özel okulda eğitim gördü ve kazandığı matematik bursuyla Oxford Üniversitesi'nde felsefe, siyasal bilimler ve ekonomi okudu. Friedrich Hayek ve 1935 yılında evlendiği saygın İngiliz ekonomist Ursula Webb gibi isimlerle birlikte 1923 yılında Londra Ekonomi Okulu'nda ders vermeye başladı. Hicks daha sonra Cambridge, Manchester ve Oxford gibi üniversitelerde ders verdi. Tüm çalışmalarının özünde insanseverlik vardı ve II. Dünya Savaşı'nın ardından karısıyla birlikte sıkça seyahat ederek yeni bağımsızlığını kazanan birçok ülkeye finansal yapıları hakkında danışmanlık yaptı. Hicks 1964 yılında şövalyelik nişanı aldı ve 1972 yılında Nobel Ödülü'nü kazandı. 1989 yılında öldü.

Önemli eserleri

1937 *Keynes ve Klasikler*
1939 *Değer ve Sermaye*
1965 *Sermaye ve Gelişim*

> Başlangıçta bayındırlık için yaratılan ana istihdam, dolaylı bir istihdamı da beraberinde getirecektir.
>
> **Don Patinkin**
> **ABD'li ekonomist (1922-1995)**



EKONOMİLER KÜLTÜRÜN İÇİNE İŞLEMİŞTİR

EKONOMİ VE GELENEK

KISACA

YAKLAŞIM
Toplum ve ekonomi

ÖNEMLİ DÜŞÜNÜR
Karl Polanyi (1886-1964)

ÖNCE
1776 *Ulusların Zenginliği* kitabında Adam Smith, kâr sağlamak için bireyin ticaret ve takas yapmaya doğal eğilimi olduğunu öne sürer.

1915 Polonyalı antropolog Bronislaw Malinowski, Trobriand Adaları'ndaki kula sistemini anlatır.

1923 Fransız sosyolog Marcel Mauss, geleneksel toplumlarda hediye verme konusundaki çalışması *Hediye*'yi yayımlar.

SONRA
1977 ABD'li ekonomist Douglas North, Trobriand'lı davranış biçiminin ekonomiyle açıklanabileceğini savunur.

1990'lar İsrailli ekonomist Avner Offer, ekonomi dışı davranışın modern ekonomilerde önemli bir rol oynadığını kanıtlar.

Ekonomistler, insanların akılcı olduğuna ve kendilerine yüksek ekonomik getiri vadeden tercihleri (araba ya da başkan seçmek gibi) seçmeye meyledeceğine inanır. Avusturya doğumlu ekonomist Karl Polanyi, bu fikri alaşağı etti. İnsanların kültür ve gelenek "çorba"sına daldırılmış sosyal varlıklar olduğunu öne sürdü. Ekonomik hayatı besleyen işte bu çorbaydı, çıkarcı bireylerin kâr dürtüleri değil.

Ada ekonomileri

Polanyi'nin *Büyük Dönüşüm* (1944) adlı kitabı, şaşırtıcı şekillerde gerçekleşen ekonomi dışı davranışlara dayalı kavim ekonomilerinden biri olan Papua Yeni Gine'deki Trobriand Adaları hakkındaydı. Ticaret bugün bile pazarlıkla değil,

İnsanlar **sosyal varlıklardır.** →

Sosyal varlıklar **statü sahibi olmak ister.** ↓

İnsanlar **kültürel normlara** uyum sağlayarak statü kazanırlar. ←

Bu kültürel normlar ekonomik örgütlenmeyi **etkiler.** ↓

Tarih boyunca kültürel ve sosyal faktörler, ekonomik hayat için **itici güç** olmuştur. →

Ekonomiler kültürün içine işlemiştir.

Ayrıca bkz. Ekonomik insan 52-53 ▪ Din ve ekonomi 138-139 ▪ Ekonomilerde kurumlar 206-207 ▪ Sosyal sermaye 280

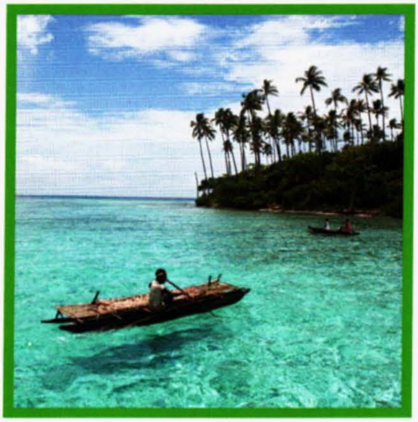
> Ekonomik sistem aslında, sosyal örgütlenmenin mutlak bir işlevidir.
> **Karl Polanyi**

hediyelerle gerçekleşiyor. Adalılar, kırmızı denizkabuğundan yapılmış kolyeler ve beyaz kol bantları gibi hediyelerini komşu kabilelere ulaştırmak için tehlikeli yolculuklara çıkar; gelenekler ve doğaüstü ayinlerle düzenlenen bu uygulamaya **kula** adı verilir. Hediyeler saklanmaz, aktarılır. Adalılar, cömertlik göstererek sosyal itibarlarını güçlendirirler. Kârdan ziyade statü arzusu, ticaretin itici gücüdür. Kavim ekonomileri, doğal olarak günümüzdeki sanayileşmiş ülkelerin ekonomilerinden daha farklıdır. Polanyi, Avrupa milletlerinin gelişmesiyle birlikte adet ve geleneklerin yerlerini piyasadaki anonimliğe bıraktığını öne sürdü. Yine de, gelişmiş ekonomiler bile bu kültür çorbası ve sosyal bağla ayakta kalır.

İsrailli ekonomi tarihçisi Avner Offer (d. 1944), hediye verme ve iyilik yapma gibi kavramları da içine alan modern ekonomik hayattaki piyasa dışı kuralların önemini belgeledi. Tıpkı adalılar gibi, modern toplumlar da zenginliğin yeniden bölüşümü uygulamasını benimser; aksi takdirde yollar inşa etmek veya ordular oluşturmak mümkün olmayacaktır. Yemek pişirmek, temizlik yapmak ve çocuk bakımı gibi ev temelli ekonomik faaliyetler -hem geleneksel hem de modern ekonomilerde- kâr amacından ziyade faydaları için yapılır. Offer, İngiltere'de 20. yüzyıl sonunda bu tür piyasa dışı üretim miktarının milli gelirin yüzde 30'una denk geldiğini hesapladı.

Bireysel ekonomiler

Polanyi ekonominin toplumların "değişmez" özelliklerinden -özel tarihlerinden ve kültürel farklılıklarından- geldiğine inanıyordu. Ekonomik tasfiyecilere göre bütün bunlar birbiriyle ilgisizdir; ekonominin gerçek tetikleyicilerini gizler: En geleneksel topluluklarda bile, dini veya kültü§rel olarak baskın çıkmak isteyen akılcı bireylerin en çok dikkatini çeken şey fiyatlardır. Bu iki görüş tüm toplulukları yöneten normların, kişisel çıkarlarını düşünen bireylerin faaliyetlerine indirgenmesiyle çözüme kavuşturulabilir. Polanyi buna karşı çıktı. Modern piyasalar ile sosyal yapıların çatıştığını ve piyasalar büyüdüğünde sosyal kargaşanın da kaçınılmaz olduğunu savundu.



Trobriand yerlileri, hediye değişimi adındaki geleneklerini sürdürüyor. Denizkabuğundan yapılan kolyeler, adalar arasında denizyoluyla saat yönünde, kol bantları ise tersi yönde taşınıyor.



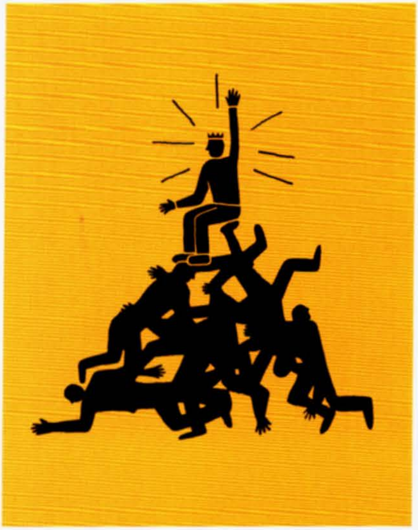
Karl Polanyi

1886 yılında Viyana'da, Yahudi bir ailede dünyaya gelen Karl Polanyi, hukuk eğitimini aldığı Macaristan'ın Budapeşte kentinde büyüdü. Öğrencilik yıllarında, Marksist düşünür Georg Lukács ve sosyolog Karl Mannheim gibi radikallerle ilişki içindeydi. I. Dünya Savaşı sırasında Avusturya-Macaristan ordusuna hizmet etti; ardından Viyana'ya taşındı ve gazeteci olarak çalışmaya başladı. Genç devrimci Ilona Duczynska'yla evlendi ve yükselen Nazi baskısından kurtulmak için 1933'te karısıyla birlikte İngiltere'ye kaçtı.

Polanyi Londra'da gazeteci olarak çalıştı ve zorlu hayat şartları içinde yaşayan işçilere öğretmenlik yaptı; bu deneyim onda kalıcı izler bıraktı. 1940'tan emeklilik yıllarına kadar ABD'de ders verdi. Eşinin Macaristan Devrimi'yle ilgili olaylara karışması nedeniyle ABD'ye girişi yasaklandı. Bu nedenle Kanada'da yaşayan Polanyi, çalışmak için her gün ABD'ye gidip geldi. 1964'te öldü.

Önemli eserleri

1944 *Büyük Dönüşüm*
1957 *Erken Dönem İmparatorluklarında Ticaret ve Piyasalar* (C. Arnsberg ve H. Pearson'la)
1966 *Dahomey vę Köle Ticareti* (A Rotstein'le)



YÖNETİCİLER ŞİRKET KÂRINI DEĞİL, KENDİ CEBİNİ DÜŞÜNÜR

KURUMSAL YÖNETİM

KISACA

YAKLAŞIM
Piyasalar ve şirketler

ÖNEMLİ DÜŞÜNÜR
Adolf Berle (1895-1971)
Gardiner Means (1896-1988)

ÖNCE
1602 Hollanda menşeli Doğu Hindistan Şirketi, Amsterdam Menkul Kıymetler Borsası'nda hisse senedi arz eden ve alım satım yapmaya başlayan ilk anonim şirket olur.

1929 Dow Jones'un bir günde değerinin yüzde 50'sini kaybettiği Kara Perşembe'yle Büyük Buhran başlar.

SONRA
1983 ABD'li ekonomistler Eugene Fama ve Michael Jensen yayımladıkları *Mülkiyet ve Denetimin Ayrışması* adlı kitapta şirketlerin bir dizi sözleşmeden oluştuğunu öne sürer.

2002 Sarbanes-Oxley Yasası, ABD'de yürürlüğe girer ve ABD'deki yönetim kurullarına daha katı standartlar getirir.

Birçok insan, serbest piyasa ekonomisinin temel ilkesi olarak şirketlerin, hissedarlarının çıkarına en iyi şekilde hizmet eden yöneticiler tarafından yönetildiğini varsayar. ABD'li ekonomistler Adolf Berle ve Gardiner Means'e göre, bu bakış açısı tamamen yanlıştır. 1932'de yayımladıkları *The Modern Corporation and Private Property* (Modern Şirketler ve Özel Mülk) isimli kitapta, kurumsal yönetime ışık tuttular ve güç dengesinin şirket sahiplerinden yönetim kuruluna doğru nasıl yön değiştirdiğini gösterdiler.

Berle ve Means, Sanayi Devrimi sırasında fabrika sisteminin doğuşuyla birlikte yönetimin baskın hale geldiği bir sürecin başladığını savundular. Sayıları gittikçe artan birçok işçi tek bir çatı altında toplanarak ücret karşılığında iş güçlerini yönetime teslim etti. Modern şirketler, sayısız bireyin (hissedar) sermayesini bir araya getirir. Bunun kontrolünü kâr payını bölme karşılığında daha küçük bir yönetim grubuna devreder. İkisi de, kimseye karşı sorumluluğu olmayan güçlü bir yönetim haline gelir.



Şirkette düşen hisse senetlerine rağmen üst düzey yönetici ücretlerinin anormal bir şekilde artması, birçoklarınca yönetimin başarısızlığı olarak algılandı ve bu 2008'de büyük bir olay haline geldi.

İlgisiz hissedarlar

Berle ve Means, modern hissedarları pasif mal sahipleri olarak tanımladılar. Bu mal sahipleri, varlıklarını şirket yönetimine teslim eder ve yatırımlarını nasıl "idare edecekleri" hakkında karar vermezler; bu görev ve sorumluluğu yönetime devretmiş olurlar. Ufak hissedarların ilgisizliği, mevcut durumu korur veya oylama seçeneklerinin ellerinden alınmasıyla sonuçlanır. Bu, her durumda onlar için anlaşılması zor bir durumdur. Eğer bir şeyleri gerçekten değiştirmek isteselerdi, daha fazla hisse sahibi olur

Ayrıca bkz. Halka açık firmalar 38 ▪ Serbest piyasa ekonomisi 54-61 ▪ Rekabetçi piyasa 126-129 ▪ Ekonomide kurumlar 206-207



ya da bu değişimi sağlamak için yeterli sayıdaki hissedarı harekete geçirebilirlerdi. Sonuç olarak, şirket sahiplerinin şirket yönetimi üzerindeki etkisi gittikçe azalır.
Yönetimin çıkarı, hissedarlarınkiyle uyuşuyorsa bu durum bir sorun yaratmaz. Fakat yönetimin kişisel çıkar doğrultusunda ve kişisel kâra yönelik hareket ettiğini varsayarsak çıkarları şirket sahiplerininkinden çok daha farklı olacaktır.

Berle ve Means, gücü tekrar kurumlardaki hissedarlara devreden bir şirket yasası değişikliğini savundular. Hissedarların, yönetimdekileri işe almak veya işten çıkarmak gibi haklara sahip olmaları ve düzenli genel kurul toplantıları yapmaları gerektiğinin altını çizdiler. Kitapları basıldığında ABD şirket yasası henüz bu tip kriterleri içermiyordu ve Berle ve Means modern kurumsal hukuk sisteminin oluşmasında etkili oldular.

Kurumsal başarısızlıklar

Günümüzde, kurumsal yönetimlerin başarısızlığı kapitalizme karşı duyulan yaygın memnuniyetsizliğin odak noktasındadır. Kimi büyük şirketlerde, vergi mükelleflerinin çoğunluk haline gelmesi tüm dikkatleri kurumsal liderlik üzerine topladı; sürekli artan maaş ve ikramiyelerle ödüllendirilen icra kurulu başkanlarının kişisel çıkarlarını gözettikleri ortaya çıktı. Birçok kişi kurumsal mekanizma karşısında hissedarların güçsüz kaldığını düşünür.

Yönetici maaşı

1932'de Berle ve Means kendi çıkarını düşünen üst düzey yöneticilerin tehlikeleri konusunda uyarıda bulunmuştu; son 20 yılda Avrupa ve ABD'de bu sorunun daha kötü bir hal aldığını düşünenler de var. Hissedarlar yönetim kurulunu seçmek için oy kullansalar da üst düzey yönetici maaşları, yüksek maaşlı diğer çalışanlardan oluşan bir ücret kurulu tarafından belirlenir. Bu kurul, bir "piyasa fiyatı" dayatmak için ücretleri yüksek tutar ve daha sonra "piyasa güçleri" sayesinde yüksek bir maaş artışı beklentisi içine girer. Hissedarların kurulu azletmek gibi bir gücü vardır, ama bu durum piyasalarda iyi bir izlenim bırakmayacaktır ve hisse fiyatlarının düşmesine sebep olacaktır.

Şirketlerin hisselerinin çoğunun, uzun vadede şirketin kârlılığını umursamayan yüksek riskli yatırım fonları (spekülatif yatırım şirketleri) tarafından sahiplenilmesi, durumu daha da kötü bir hale getirdi. Fon yöneticileri, icra kurulu başkanlarıyla (CEO'lar) paralel oranda ücret artışı almayı bekler; bu nedenle yüksek ücret paketlerinin aleyhinde oy kullanmak kendi çıkarlarına hizmet etmez.



Günümüzde bir saadet zinciri oluşturmuş ücret kurulu üyeleri kurumsal ücretleri belirler. Muhtemelen buralarda hissedarlara da söz hakkı verecek yasal düzenlemeler getirilecek.



EKONOMİ ÖNGÖRÜLEBİLİR BİR MEKANİZMADIR

EKONOMİ TEORİLERİNİ SINAMA

KISACA

YAKLAŞIM
Ekonomik yöntemler

ÖNEMLİ DÜŞÜNÜR
Ragnar Frisch (1895-1973)

ÖNCE
1696 İngiliz ekonomist Gregory King'in yayımladığı *Doğal ve Politik Gözlemler*, ilk sayısal (ölçülebilir) ekonomi analizini içerir.

1914 ABD'li ekonomist Henry Moore, ekonometriye öncülük eden istatistiki ekonominin temellerini attığı *Ekonomik Döngüler: Kanunları ve Gayeleri* isimli kitabını yayımlar.

SONRA
1940 Avusturyalı ekonomist Ludwig von Mises, sosyal bilimlerde deneysel yöntemlerin uygulanamayacağını savunur.

2003 İngiliz ekonomist Clive Granger, ekonomik değişkenlerin zaman içindeki ilişkisini incelediği çalışmasıyla Nobel Ödülü kazanır.

1930'lu yıllarda Norveçli ekonomist Ragnar Frisch "ekonometri" adını verdiği yeni bir bilim dalı geliştirdi. Amacı, ekonomiyi açıklamak ve ekonomik hareketleri öngörmek için yöntemler geliştirmekti. Ekonometri, bir teoriyi ispat etmek veya aksini kanıtlamak için istatistiksel zemin sağlayan matematiksel test yöntemlerinin ekonomi teorileri üzerinde uygulanmasıdır. "İyi eğitim, yüksek ücret getirir" gibi ekonomiyle ilgili inançlar belki doğru olabilir, ancak bunlar eğitimsel kazanım seviyeleriyle ilgili verileri ücret seviyeleriyle karşılaştıran bir denklem aracılığıyla kanıtlanabilir. Ekonometri ayrıca ekonomik verilerden şablonlar çıkararak ekonomistlere geçmişteki piyasa eğilimlerini analiz etme ve gelecekteki hareketlerini öngörme imkanı verir.

> "Matematik, istatistik ve ekonomi arasında bir aracı olan, adına ekonometri diyebileceğimiz yeni bir bilim dalıyla karşı karşıyayız."
> **Ragnar Frisch**

İstatistiksel tuzaklar

Ekonometri deneysel açıklamalar için önemli bir araç olsa da, tuzakları da içinde barındırır. Örneğin geçmişteki piyasa eğilimleri gelecekteki piyasa performansı için gerçek bir güvence sağlamaz. Bunun yanı sıra tüm değişkenleri hesaba katmak zor bir iştir. Eğitim örneğinde ücreti etkileyen tek unsur eğitimsel başarı değildir – ölçülemeyen diğer birçok vasıf da etkili olabilir. Bu tip sorunlar, ekonomik modellerle ilgili sonuçların geçerliliğini zayıflatır. Ayrıca istatiksel ifadeyle ekonomik ifadeyi birbirine karıştırmamak gerekir.

Ayrıca bkz. Servetin ölçümü 36-37 ▪ Enflasyon ve işsizlik 202-203 ▪ Finansal mühendislik 262-265 ▪ Karmaşıklık ve kaos 278-279



EKONOMİ KIT KAYNAKLARIN ETKİN KULLANIMI BİLİMİDİR

EKONOMİNİN TANIMLARI

KISACA

YAKLAŞIM
Ekonomik yöntemler

ÖNEMLİ DÜŞÜNÜR
Lionel Robbins (1898-1984)

ÖNCE
1890 İngiliz ekonomist Alfred Marshall, *Ekonominin Prensipleri* adlı kitabında ekonomiyi "... maddesel ihtiyaçların refah için kazanımı ve kullanımıyla ilgili bireysel ve sosyal eylemlerin bir parçası" olarak tanımlar.

SONRA
1962 ABD'li ekonomist Milton Friedman, Robbins'in tanımını onaylamakla birlikte, bu tanımın sınırlarını genişletir.

1971 ABD'li ekonomist Gary Becker, *Ekonomik Teori*'yi yayımlar ve ekonomiyi "birbirine rakip amaçların tatmin edilmesi için kıt araçların dağılımının incelenmesi" olarak tanımlar.

1932 yılında İngiliz ekonomist Lionel Robbins, ekonominin yeni bir tanımına yer verdiği *İktisadi Bilimin Doğası ve Ehemmiyeti Üzerine Bir Deneme*'yi yayımlayarak bir tartışma ortaya attı. Robbins ekonomiyi, sonlu ve kıt kaynaklar karşısında insan davranışlarını inceleyen bilim olarak tanımladı. Tanımlamasını mevcut kaynakların sınırlı, insan ihtiyaçlarının ise sınırsız olması üzerine temellendirdi.

Bir ihtiyaç giderildiğinde, bir diğeri onun yerini alır. Fakat bu istekleri yerine getirmek için gereken kaynaklar (toprak, emek, girişim, sermaye) sınırlıdır. Kıtlık, tüm isteklerin asla karşılanamayacağı anlamına gelir.

Kaynaklara karşı ihtiyaçlar

Sınırsız ihtiyaçlar ile sınırlı kaynaklar arasındaki gerilim ekonominin temelini oluşturur. Her kaynağın alternatif bir kullanımı vardır. Örneğin hayvan otlatmak için kullanılan bir tarla, aynı anda mahsul veremez. Bu, kaynakları en iyi şekilde kullanma konusunda karar vermek zorunda olduğumuz anlamına gelir. Robbins bunun her toplumun karşılaştığı başlıca sorun olduğunu savundu (müşterileri en iyi şekilde memnun etmek için hangi mallardan, ne miktarda üretileceği kararı). Kaynakların oldukça kıt olması, onları bu denli değerli kılar.

Günümüzde Robbins'in tanımı büyük ölçüde kabul görmüştür, fakat bazıları ekonomiye daha kapsamlı şekilde bakılması gerektiğini savundu; yani toplumların zaman içinde daha çok kaynağı nasıl ürettikleri araştırılmalıydı.



Lionel Robbins, kıtlığın ekonomik bir seçime neden olduğu fikrinde. Bir tarlayı hayvan otlatmak veya buğday yetiştirmek için kullanmak arasındaki seçim gibi.

Ayrıca bkz. Demografi ve ekonomi 68-69 ▪ Fırsat maliyeti 133 ▪ Piyasalar ve sosyal sonuçları 210-213 ▪ Planlı ekonomilerde kıtlık 232-233

ÖZGÜR BİR TOPLUM İSTİYORUZ

EKONOMİK LİBERALİZM



KISACA

YAKLAŞIM
Toplum ve ekonomi

ÖNEMLİ DÜŞÜNÜR
Friedrich Hayek (1899-1992)

ÖNCE
1908 İtalyan ekonomist Enrico Barone, fiyatları hesaplayabildiği takdirde, bir merkezi hükümet planlama uzmanının serbest piyasayı nasıl yenileyebileceğini ortaya koyar.

1920 Ludwig von Mises, Barone'nin savının aksini ispat eder.

1936-1937 Oskar Lange, von Mises'in görüşüne karşı çıkar.

SONRA
1970'ler Hayek'in serbest piyasa hakkındaki fikirleri kabul görür.

1991 ABD'li tarihçi Francis Fukuyama, serbest piyasa kapitalizminin tüm olası alternatifleri alt ettiğini söyler.

2000'lerin sonu Devlet banka kurtarma fonlarının eleştirilmesi, Hayek'in fikirlerine olan ilgiyi yeniden canlandırır.

Şirketler, ekonominin bütünü hakkındaki **her şeyi bilmezler.**

↓

Fakat her şirketin **kendisiyle alakalı** olarak üretim ve piyasadaki talep hakkında bilgisi vardır.

↓

Şirketler bu gerçeklere dayanarak karar verir ve **uygular;** örneğin üretimi değiştirirler.

↓

Fiyatlar bu tip bireysel etkiler doğrultusunda hareket eder ve böylece **mevcut piyasa bilgisini yansıtır.**

↓

Bu, hükümetler tarafından korunması gereken serbest bir piyasa oluşturur, çünkü özgür bir toplum isteriz.

Anaakım ekonomik düşünce, her zaman eleştirilerin hedefi olmuştur. Matematiksel formüllere odaklanması ve kimi zaman ortaya attığı köklü varsayımlar, yöntemleri ve deneysel kanıt eksikliği, anaakım ekonominin ekonomistler tarafından sorgulanmasına neden oldu. Bu eleştirilerin birçoğu, anaakım ekonomiyi adaletsiz özgür piyasaya destek vermekle suçlayan politik soldan geldi.

Bir azınlık geleneği olan Avusturya Okulu ise epey farklı fikirler ortaya attı. Serbest piyasanın savunuculuğunu yapan fakat anaakım ekonomiye de eleştirel yaklaşan okul, düzen içerisinde kendisine özgü bir yer edindi. Bu radikaller arasında en çok dikkati çeken, Avusturya-İngiliz kökenli ekonomist Friedrich Hayek'ti. Hayek, 20. yüzyılın en önemli ekonomisti olarak adlandırılan John Maynard Keynes'le (s. 161) çatıştı ve politik ve ekonomik düşünceye çeşitli katkılar sağladı. Bu katkılar ekonomi, hukuk, siyasal teori ve nöroloji konularında oldu. Çalışmalarında geleneksel klasik liberalizm içinde gördüğü tutarlı ilkeleri (serbest piyasaları destekleme, özel mülkiyeti destekleme ve hükümetlerin toplumu şekillendiremeyeceği fikri) derinlemesine tartıştı.

Diktatörlükler yaratmak

Hayek en bilinen çıkarımını 1944 yılında yayımladığı *Kölelik Yolu*'yla ortaya attı. O zamanlar, hükümet müdahalesi ve merkezi planlamaya artan bir ilgi vardı. Hayek, topluma kolektif bir düzen dayatma girişimlerinin tümünün başarısızlığa mahkum olduğunu savundu. Bu tip dayatmaların acımasız bir şekilde faşizm totalitarizmiyle veya Stalinist komünizmle sonuçlanacağını öne sürdü. Tüm

Ayrıca bkz. Mülkiyet hakkı 20-21 ▪ Ekonomik insan 52-53 ▪ Ekonomik denge 118-123 ▪ Merkezi planlama 142-147 ▪ Keynes çarpanı 164-165 ▪ Planlı ekonomilerde kıtlık 232-233

planlama biçimleri, ister istemez piyasanın "kendiliğinden doğan düzeni"ne karşı geldiği için ancak belirli seviyede bir güç veya baskıyla gerçekleşebilir. Bir hükümet ne kadar çok plan yapar ve dayatırsa, bir o kadar çok da baskı uygulaması gerekir. Hükümetler, piyasanın detaylı işleyişi hakkında kısıtlı bilgiye sahip olduğu için planlamalarla amacını gerçekleştirmede sürekli başarısızlığa uğrayacak ve bu başarısızlığı telafi etmek için artan bir baskı uygulayacaktır. Bu noktada, tüm özgürlüklerin yok edildiği ama planlama uzmanlarının ilk hedeflerini makul hale getiren totaliter rejimle baş başa kalan bir toplum doğacaktır.

Sol görüşe sahip ekonomistler, merkezi planlı ekonomilerin mümkün olmasının ötesinde, serbest piyasadan daha etkili olduğunu savundu. İlk önemli muhalifleri 1920'de Avusturya Okulu'nun bir başka üyesi olan Ludwig von Mises (s. 147) oldu. Mises (merkezi planlama olarak tanımladığı) sosyalizmin, ekonomik olarak uygulanmasının mümkün olmadığını savundu.

Sosyalizm, yüzbinlerce bireyin sorumluluğunu taşıyan serbest piyasada tahsisat konusundaki kararları, bir merkezi planlama uzmanı veya kurulunun diktasına (sorgulanamaz emir) dayandırdığı için malları akılcı yöntemlerle fiyatlandıramıyordu. Piyasadaki kıtlıklara ve fazlalıklara değer biçmek ve doğru şekilde fiyatlandırmak için gereken bilgi miktarı o kadar fazladır ki, bu girişim başarısızlığa mahkumdur. Von Mises sosyalizm için "Rasyonel ekonomiyi feshetmektir," diye yazdı. Ancak özel mülkiyetli bir serbest piyasa, kompleks ekonomik yapının gerektirdiği merkezi olmayan ücretlendirme kararlarının verilmesi için bir temel oluşturabilir.

Sosyalizm savunusu

Polonyalı ekonomist Oskar Lange, von Mises'in fikirlerine karşı çıktı. 1936'da yazdığı "Sosyalizmin Ekonomi Teorisi" adlı makalesinde von Mises'in iddialarına genel denge teorisinin gelişiminden faydalanarak cevap verdi. II. Dünya Savaşı'nın bittiği dönemde kusursuz hale getirilen bu teori, piyasa ekonomisinin ilkelerini en çıplak haliyle gösteren matematiksel bir açıklamaydı. Piyasalardaki tüm kusurlar giderilebilirdi ve serbest piyasanın tüm katılımcıları yalnızca kişisel kârlarıyla alakalı bilgi ve ilgiye sahipti. Buna dayanarak Lange, ekonomide başlangıç fiyatlarının merkezi planlama kurulu tarafından belirlenebileceğini ve sonrasında toplumdaki herkesin özgürce ticaret yapmasına izin verilerek talep ve arzların verilen fiyatlara göre ayarlanabileceğini savundu. Planlama kurulu, daha sonra arz ve talebe göre fiyatları düzenleyebilirdi. Lange, sonucun çok etkili olacağını savundu. Bir planlama uzmanı ayrıca gelir eşitsizliklerini azaltabilir ve piyasadaki kısa vadeli düşüncelere olan eğilimi engelleyebilirdi.

Lange, mikroekonominin normal varsayımlarını (fiyatı arz ve talep be-

> Devlet ne kadar çok plan yaparsa, bireyin plan yapması o kadar zorlaşır.
> **Friedrich Hayek**



Kuzey Kore'deki totaliter rejim, düzenli olarak kıtlık ve yokluk çeker. Avusturya Okulu ekonomistleri bu durumu, piyasaları dikkate almayan merkezi planlamanın kaçınılmaz sonucu olarak görür.

lirler) alaşağı etti. Çalışmaları daha sonra refah ekonomisinin temellerini oluşturdu ve serbest piyasalarda toplumsal ölçekte arzu edilen amaçların nasıl elde edilebileceğine değindi.

Avusturya Okulu

Hayek ve meslektaşları buna rağmen serbest piyasanın üstünlüklerine de farklı bir yorum getirdiler. Piyasalardaki kusurların giderilebileceği veya bireylerin bu konuda tüm bilgiye sahip olabileceği fikrini kabul etmediler. Aksine, bireylerin ve şirketlerin kısıtlı bilgiye sahip olduğunu ve toplumun kusursuz olamayacağını, dolayısıyla mal dağıtımı yapmak için en iyi yolun piyasa mekanizması olduğunu savundular. Bu görüş, Avusturya Okulu'nun önemli bir ilkesi haline geldi.

Hayek, süregelen bilgisizlik durumunda piyasaların bilgi sunmak için değil, bilgi edinmek için en uygun araç olduğunu savundu. Her birey ve şirket, kendi durumu hakkında en doğru bilgiye sahiptir: İnsanların talep ettiği mal ve hizmetler ellerindedir, geleceği planlayabilirler ve kendileriyle ilgili fiyatlardan haberdardırlar. Belirli bir bilgi, toplumdaki bireyler arasında yayılır. Fiyatlar, bireylerin ve şirketlerin faaliyetlerine karşılık olarak değişir ve mevcut olan tüm bilgiyi toplumun tümüne yansıtır.

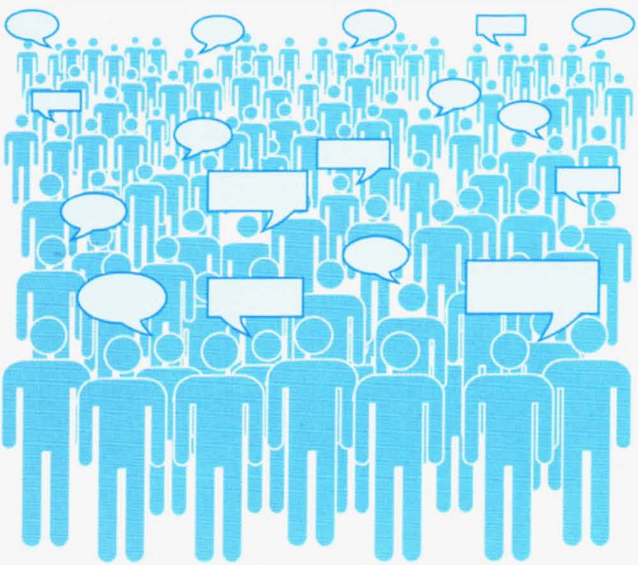
Hayek, toplumun asla kusursuz hale gelemeyeceği bilgisi doğrultusunda, "kendiliğinden doğan düzenin" kompleks bir modern ekonomiyi örgütlemek için en uygun araç olduğunu ileri sürer. Bu düzene kolektif kısıtlamalar dayatmak ilkelliğe ve içgüdüsel toplum düzenine geri dönüşe işaret eder. Serbest piyasa buna karşı savunulmalıdır.

Kolektif tahakküm

Kendiliğinden doğan düzen fikri, Hayek'in görüşlerine yön verdi ve yazıları politik sorulara dönüştü. Bu konuların tüm yönleriyle ele alındığı *Özgürlüğün Anayasası* (1962) adlı kitabında hükümetlerin mümkün olduğu durumlarda yalnızca piyasanın kendiliğinden olan düzenini muhafaza etmek için harekete geçmesi gerektiğini savunur. Özel mülkiyet ve sözleşmeler yasal olarak dokunulmazdır ve özgür toplum, devlet de dahil olmak üzere, tüm tarafları bağlayan kuralları yerine getirmelidir. Bunun ötesinde devletler ihtiyaç dahilinde hukukun üstünlüğünü tehlikeye sokan kolektivist güçlere karşı müdahalede bulunabilir. Hayek büyük ölçüde demokrasi taraftarıydı, fakat "kolektifin demokratik tahakkümü" haline gelebileceği bazı durumlara eleştirel yaklaşıyordu.

Neoliberalizmin doğuşu

II. Dünya Savaşı'nı takiben ülkelerin yeniden inşa edilmesi gerekiyordu. Bu gereklilik artırılmış devlet müdahalesini destekleyen Keynesyen görüşe yol açtı. Aynı zamanda, Hayek ve Avusturya Okulu'nun diğer mensupları bir araya gelerek Mont Pelerin





Hayek'a göre ferdi satıcılar ve bayiler (solda) arasında bilginin özgürce dolaşması, malların doğru fiyatlandırılmasıyla sonuçlanır. Diğer yandan, merkezi planlı ekonomiler tek bir şahsın veya kurulun (sağda) fikrini dayatırken, bireysel iletişim özgürlüğünü ve şirketlerin ticaret olanaklarını kısıtlar.



Açık artırmalar, yerel bilginin alıcılar ve satıcılar arasında doğrudan ve hızlı şekilde paylaşımıyla fiyatların belirlendiği serbest piyasalardır.

Cemiyeti'ni kurdu. Cemiyet, 1970'lerde Keynesyen görüşün çöküşüyle birlikte ortaya çıkan serbest piyasayı yönlendiren beyin takımı olarak kabul gördü. Ekonomik politikalarda, buna benzer yeni bir yaklaşım Güney Amerika'da ortaya çıktı, ama bu yaklaşımın küresel çapta önemli bir hale gelmesinin asıl nedeni, İngiltere'deki Margaret Thatcher ve ABD'deki Ronald Reagan hükümetleri tarafından benimsenmesidir. Bu, neoliberalizm olarak adlandırılıyordu ve bir dönem kötülenen Avusturya Okulu görüşleriyle büyük benzerlik taşıyordu.

Millileştirilen endüstriler özelleştirilmişti ve hükümetler, piyasa işleyişindeki müdahalelerini geri çekmişti. Sovyetler Birliği'nin çöküşü, politikadaki Hayekçi fikirlerin belirgin zaferini güçlendirmişti. Dünya çapında bir zamanlar serbest piyasaya sert bir şekilde karşı çıkan taraflar bile uygulanabilir bir seçenek olmadığına kanaat getirmişti; Hayek'in *Kölelik Yolu* kitabının doğrudan hedefi olan İngiliz İşçi Partisi de buna dahildi.

Milton Friedman gibi anaakımı takip eden ekonomistler, serbest piyasa düşüncesinden fazlasıyla etkilendi ve bu düşüncenin etkisini artırdı. 2000'li yıllara gelindiğinde devlet görevlerini kısıtlamayı vurgulayan, makroekonomide "yeni uzlaşma modeli" baskın geldi.

Yeni ilgi

Ekonomide Avusturya Okulu'nun görüşlerinin belirgin zaferine ve 1974 yılında Hayek'in Nobel Ödülü'nü kazanmasına rağmen Avusturya Okulu'nun karakteristik yöntemleri ve teorisi, çoğunluk tarafından bir kenara itilmişti. Bununla birlikte 2007-2008'de küresel finansal sistemin çöküşü ve bunu takiben ortaya çıkan banka kurtarma fonları, Avusturya Okulu kuramlarına yeniden ilgi duyulmasına neden oldu. Avusturya Okulu ekonomistleri, banka kurtarma fonlarına belirgin şekilde karşı çıktılar ve bu fonları piyasada hukuki değeri olmayan bir müdahale olarak adlandırdılar. Para arzında hükümet tekelini sonlandırmak isteyen Serbest Bankacılık Okulu, Hayek'in 1976 tarihli "Denationalization of Money" *(Paranın Ulussuzlaştırılması)* adlı makalesinden fikir almış ve kabul görmüştür. Yüksek hükümet harcamalarını destekleyen Keynesyen programlar da benzer şekilde eleştirildi. Yaygın ekonominin bitmeyen çalkantılı hali içinde Avusturya Okulu yeniden etki yaratmaya çalıştı.



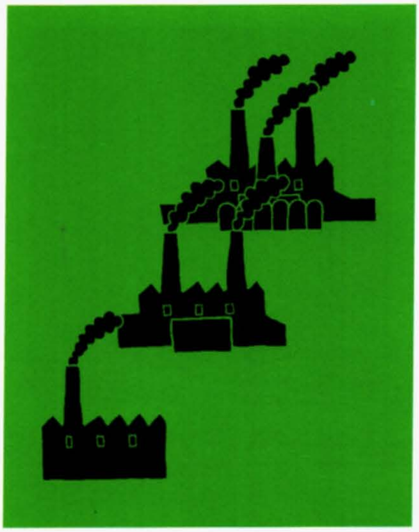
Friedrich Hayek

Avusturya'nın Viyana kentinde, entelektüel bir ailenin çocuğu olarak dünyaya geldi. 23 yaşına geldiğinde hukuk ve siyasal bilimlerde doktora yapmış ve I. Dünya Savaşı'nda İtalyan ordusunda bir yıl görev yapmıştı. Başlangıçta sosyalizme yakın bir tavır sergileyen Hayek, Viyana'da bulunduğu zamanlar Ludwig von Mises seminerlerine katıldı ve Mises'in desteğiyle Avusturya İktisadi Araştırmalar Merkezi'ni kurdu. 1923'te bir yıllığına New York'a gitti ve ABD gazetelerinde yer alan savaş yorumlarının gerçekliği (Avusturya'da okuduklarının aksine) hükümetlere karşı derin bir güvensizlik duymasına sebep oldu.

Maynard Keynes'le iki yıl süresince devam eden ve kamuya da yansıyan bir tartışmaya sürüklendi. Hayek 1938 yılında İngiliz vatandaşı oldu, fakat 1950 yılında Chicago Üniversitesi'ne gitmek için Londra'dan ayrıldı. 1992 yılında Almanya'nın Freiburg kentinde, 93 yaşında öldü.

Önemli eserleri

1944 *Kölelik Yolu*
1948 *Bireyselcilik ve Ekonomik Düzen*
1988 *Ölümcül Kibir*



SANAYİLEŞME SÜRDÜRÜLEBİLİR BÜYÜME SAĞLAR

MODERN EKONOMİLERİN ORTAYA ÇIKIŞI

KISACA

YAKLAŞIM
Büyüme ve gelişme

ÖNEMLİ DÜŞÜNÜR
Simon Kuznets (1901-1985)

ÖNCE
1750'ler Fransız ekonomist François Quesnay servetin sanayiden değil, tarımdan doğduğunu iddia eder.

1940 İngiliz-Avusturalyalı ekonomist Colin Clark ekonomik büyümenin tarımdan üretime ve hizmetlere doğru ilerlediğini iddia eder.

SONRA
1967 ABD'li ekonomist Edward Denison teknolojik değişim ve üretkenlik artışının ekonomik büyümeye katkısının önemine dikkat çeker.

1975 ABD'li ekonomistler Hollis Chenery ve Moshe Syrquin tarım kötüleştikçe ekonomilerin büyüdüğünü ve daha sonra sanayi ve hizmetlerin geliştiğini gösteren kanıtlar elde eder.

Yeni teknoloji ve üretimin artmasıyla...

... daha fazla insan çalışmak için kırsal kesimden **şehirlere doğru** göç eder.

Sanayileşmiş işler, tarımsal işe kıyasla **daha fazla yetenek ve eğitim** gerektirir.

İşçiler eğitim sayesinde **kültürel değişime ve iş hacminin** büyümesine katkıda bulunur.

Sonraki nesiller bu kültürel ve endüstriyel ilerlemelerden **fayda görür.**

Sanayileşme sürdürülebilir büyüme sağlar.

Rus ekonomist Simon Kuznets modern ekonominin, fabrikanın tarlanın yerini aldığı kontrollü bir devrim olduğunu ifade etti. Ortaya çıkan daha yüksek yaşam standartları basit ve sayısal bir büyüme oranının gösterebileceğinden çok daha derin, ekonomik ve sosyal değişimler getirir. Kuznets bu sürece "modern ekonomik büyüme" adını verdi ve bunu elde etme başarısının zengin ülkeleri diğer ülkelerden ayırdığını gösterdi.

Kuznets'in büyüme teorisinin temel özelliği, nüfusun artmasına rağmen kişi başına düşen gelirin de hızlı şekilde artmasıydı: Daha fazla insan vardı ve daha zengindiler. Büyüme fabrika ve makinelerin yayılmasıyla tetiklenir. Endüstriyel büyümeyi sürdürmek için gereken

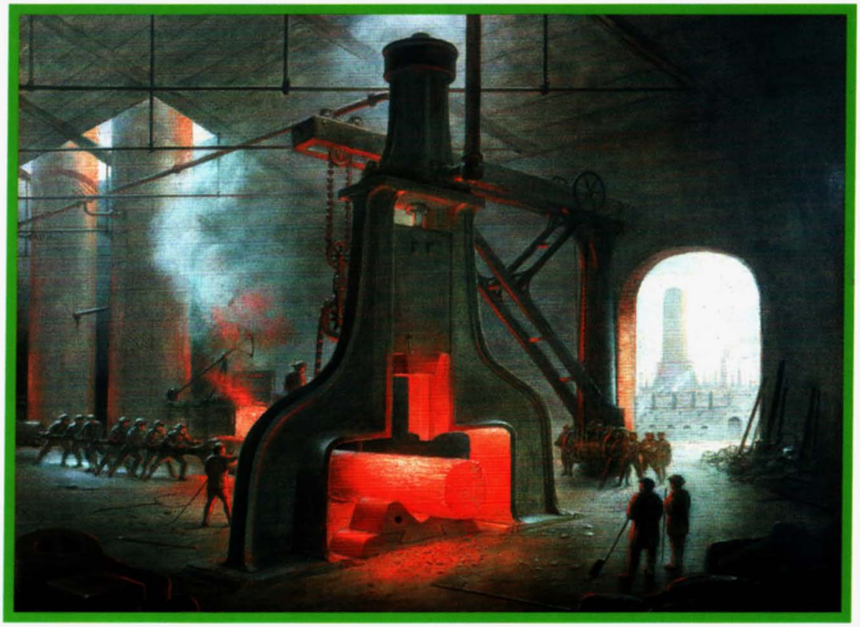
Ayrıca bkz. Tarım ve ekonomi 39 ▪ Demografi ve ekonomi 68-69 ▪ Ölçek ekonomileri 132 ▪ Piyasa entegrasyonu 226-231 ▪ Teknolojik atılımlar 313

sermaye artışıyla işçiler, ufak aile şirketlerinden kopartılıp büyük firma ve fabrikalara entegre edilmiştir. Ancak insanların cahil, batıl inançlı ya da köye bağımlı oldukları durumlarda yeni teknolojiler ve büyük ölçekli üretim yöntemleri kullanılamaz. Kuznets için bu, büyümeye bağlı sosyal değişimlere, şehirleşmenin artışına ve dinin zayıflamasına yol açar.

Sanayi devrimi

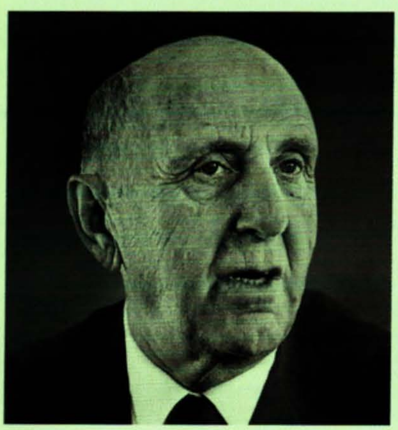
İngiltere modern ekonomik büyümeyi başaran ilk ülkeydi. 18. yüzyıldaki Sanayi Devrimi İngiltere'yi ilerleyen bir sanayi ülkesi haline getiren yola sokmuştu. Buhar gücü ve yeni buluşlar üretim metotlarını yeniden şekillendiriyordu. İşçiler tarlaları terk etmiş ve fabrikalara girmişti. Şehirler büyüdü. Yeni ulaşım ve iletişim teknolojileri İngiliz firmalarının global ekonomiye girmesine yardımcı oldu. İngiltere ekonomisi bir gecede değişmedi, ancak teknolojik, sosyal ve kurumsal değişimler ardı ardına geldi. Bu değişimler giderek artan nüfusun yaşam standartlarında eşi görülmemiş bir iyileşmeye de yol açtı.

Gerçek anlamda modern ekonomik büyümenin yayılma hızı sınırlı kalmıştır. ABD, Avustralya ve Japonya dahil olmak üzere zengin ülkeler arasında büyüme süreci halen devam ediyor. İlk sanayileşme dalgasının ardından bu ekonomiler tipik olarak ağır endüstriden hizmet sektörüne geçti. Süreç kaçınılmaz olarak daha farklı sosyal değişimler de sunacak.



1837 yılında icat edilen buharla çalışan çekiç, makinenin makine inşa etmesini sağlayan ve sanayileşmenin hızını arttıran buluşlardan biriydi.

Simon Kuznets

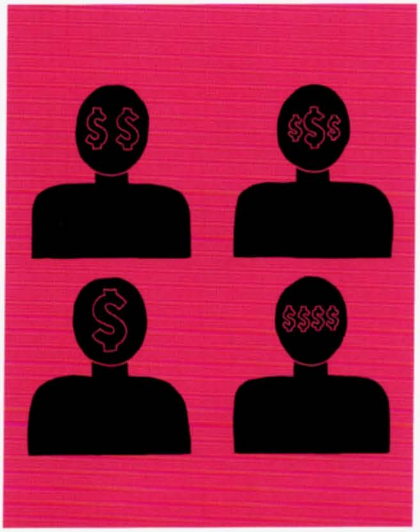


1901'de bugünkü Belarus'un Pinsk kentinde doğdu. Ekonomiye ilgisi erken yaşlarda başladı ve henüz öğrenciyken Rusya İstatistik Kurumu'nun başına geçti. Rus Devrimi'nden sonra ailesi önce Türkiye'ye, daha sonra da ABD'ye göç etti. Kendisi ise 1922 yılında ABD'ye geldi.

Columbia Üniversitesi'ne girdi ve 1926'da doktora derecesini aldı. Ardından Ulusal Ekonomik Araştırmalar Bürosu'nda çalışmaya başladı. Bu görevdeyken günümüzde halen tüm dünyada hükümetler tarafından kullanılan modern milli gelir muhasebe sistemini geliştirdi. 1947'de Uluslararası Gelir ve Servet Araştırmaları Birliği'nin (IARIW) kuruluş çalışmalarına destek oldu ve pek çok hükümete danışmanlık hizmeti verdi. Birçok üniversitede öğretim görevlisi olarak çalıştıktan sonra 1971'de modern ekonomik büyümeye yönelik analizleri nedeniyle Nobel Ödülü'nü aldı.

Önemli eserleri

1941 *Milli Gelir ve Kompozisyonu, 1919-1938*
1942 *Savaş ve Barış Döneminde Ulusal Gelirin Kullanımı*
1967 *Popülasyon ve Ekonomik Büyüme*



FARKLI İNSANLAR İÇİN FARKLI FİYATLAR

FİYAT AYRIMCILIĞI

KISACA

YAKLAŞIM
Piyasalar ve şirketler

ÖNEMLİ DÜŞÜNÜR
Joan Robinson (1903-1983)

ÖNCE
1849 Jules Dupuit, aynı mallar için farklı fiyatların talep edilebileceğine dikkat çeker.

1891 ABD'li ekonomist Frank Taussig, tren bileti fiyatlarındaki farklılıkların, farklı talep seviyelerini yansıttığını dile getirir.

1920 Arthur Pigou fiyat ayrımcılığının üç temel şeklini tanımlar.

SONRA
1933 ABD'li ekonomist Edward Chamberlin birbirine yakın rakiplerin ürünlerini farklılaştırarak piyasada güç elde etmek istediklerini öne sürer.

1996 ABD'li ekonomist Thomas Holmes çok az sayıda şirketin bulunduğu piyasalarda bile fiyat ayrımcılığının mümkün olduğunu gösterir.

1840'lı yıllarda Fransız mühendis ve ekonomist Jules Dupuit, inşa ettiği köprüler ve yollar için geçiş bedeli konulmasını önerdi. İnsanlardan, ödemek istedikleri tutarda bedel alınması fikrini ortaya attı. Dupuit, aynı hizmet için farklı insanlara farklı fiyatlar belirleme fikrini geliştiren ilk ekonomistti. Bu, fiyat ayrımcılığı olarak bilinir. Ancak belli bir seviyede tekel gücünün var olduğu durumlarda şirketlere farklı fiyat ilan etme imkanı sağlar.

1920'de İngiliz ekonomist Artur Pigou (s. 336), üç farklı fiyat ayrımcılığı seviyesi tanımladı. İlk seviye ayrımcılık, Dupuit'nin kullandığı

Şirketler kârlarını **en yüksek seviyeye getirmek** isterler.

↓

Doğal olarak daha **düşük bir fiyatla**, daha çok müşteri çekerler…

↓

… fakat bu sefer de daha fazlasını ödemekte sorun görmeyen insanlardan gelecek olan **ekstra kârdan** mahrum kalırlar.

↓

Önemli olan, aynı ürünü farklı insanlara, farklı fiyatlarla satmanın yolunu bulmaktır.

Ayrıca bkz. Piyasalar ve ahlak 22-23 ▪ Sınırlı rekabetin sonuçları 90-91 ▪ Tekeller 92-97 ▪ Rekabetçi piyasa 126-129 ▪ Verimli piyasalar 272

modeldi: Bir şirket her bireyden ödemek istediği en yüksek bedeli ister. Bu, pratikte ender olarak gerçekleşir, çünkü her bir bireyin mala verdiği değerin satıcı tarafından bilinmesini gerektirir.

İkinci seviye ayrımcılık, satın alınan her ek öğeyle fiyatın düşürülmesiydi. Bu seçenek, genellikle süpermarketlerde "bir şişe kola alana ikinci şişe yarı fiyatına" gibi kampanyalarda kullanılır.

Üçüncü seviye ayrımcılık -ki muhtemelen aralarında en yaygın olanı budur- müşterileri birbirinden ayıran özelliklere göre tanımlamayı içerir. Örneğin bir sinema çocuklar, öğrenciler ve emeklilere daha ucuz bilet sunabilir.

Ayrımcılık yaratan etkiler

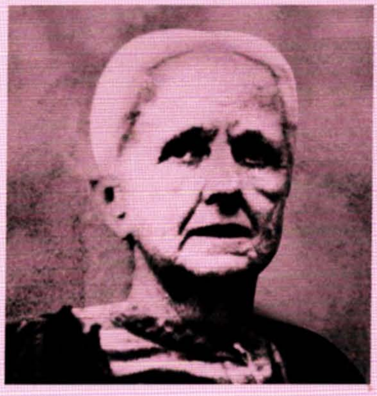
1993 yılında *The Economics of Imperfect Competition* (Eksik Rekabet Ekonomisi) adlı kitabını yayımlayan İngiliz ekonomist Joan Robinson, fiyat ayrımcılığının toplum üzerindeki sonuçlarını inceledi. Birçok müşteri içgüdüsel olarak fiyat ayrımcılığının üç şeklinin de adaletsiz olduğunu düşünür. Eğer her bir şişe kola aynı maliyetle üretilebiliyorsa, süpermarketler neden ilk şişeyi de düşük fiyata satmazlar? Bazı sinema biletleri nasıl diğerlerinden daha ucuz olabilir? Bu tür uygulamalar, tekelci bir firmanın müşterilerinin büyük bir bölümünün sırtından para kazanarak kârını yükselttiği anlamına gelir.

Robinson, eğer tekelci şirket aynı ürün için kimilerinden daha yüksek fiyat talep ederse müşteri kaybedeceği fikrine ulaştı. Yine de fiyat ayrımcılığı, kimi zaman insanların normalde ekonomik olarak karşılayamayacakları şeyleri yapmalarına olanak tanır. Örneğin demiryolu şirketlerinin en işlek saatlerde işe trenle gidip gelen insanlardan daha yüksek ücret talep edip işlek olmayan saatler için daha düşük fiyatlar belirlemesi anlaşılır bir durumdur, çünkü bu saatlerde insanları trene binmeye teşvik etmeleri gerekir. Bu nedenle bazı müşteriler daha fazla bedel ödese de çok sayıdaki müşteri daha ucuza seyahat etme imkanı elde etmiş olur. Bu açıdan bakıldığında firmaların farklı insanlar için farklı fiyatlar belirlemesi, müşterilerin genel olarak fayda sağlamasına imkan tanır.



Öğrenciler düşük gelirlidir; bu nedenle yüksek fiyatlar onları bazı şeyleri yapmaktan veya satın almaktan alıkoyabilir. Öğrenci indirimi bazı aktivite ve ürünleri satın alınabilir boyuta taşır.

> Fiyat ayrımcılığı tek bir denetim altında üretilen aynı eşyanın, farklı alıcılara farklı fiyatlardan satılmasıdır.
> **Joan Robinson**



Joan Robinson

1903 yılında varlıklı bir İngiliz ailede dünyaya gelen Joan Violet Robinson (evlenmeden önceki soyadı Maurice), 20. yüzyılın en önemli kadın ekonomisti olarak kabul edilir. Londra'daki St. Paul Kız Okulu'nda eğitim gören Robinson, daha sonra Cambridge Üniversitesi'nde ekonomi okudu. Genç yaşta evlendi ve Cambridge'de ders vermeye başlamadan önce iki yıl süresince Hindistan'ı dolaştı. Üniversitede John Maynard Keynes etrafında toplanan bir ekibin parçası oldu; bu gruba dahil olan ekonomist Richard Kahn'la uzun ömürlü entelektüel bir ortaklık geliştirdi. Robinson seyahat etmeye düşkündü ve 70'li yaşlarına kadar -daha çok yabancı ülkelerde olmak üzere- ders verdi; Kuzey ve Güney Amerika, Avustralya, Afrika ve Avrupa'nın büyük bir kısmında birçok öğrenciyle tanıştı. Mücadeleye girmekten korkmayan özgün bir düşünür olan Robinson, Nobel Ödülü kazanamayan en iyi ekonomist olarak anılır.

Önemli eserleri

1933 *Bozuk Rekabetin Ekonomisi*
1937 *İşsizlik Teorisi Üzerine Makaleler*
1956 *Sermayenin Birikimi*

SAVAŞ S
EKONOM
1945–1970

SONRASI

Mİ

1945

Uluslararası Para Fonu ABD Washington'daki genel merkezinde çalışmaya başlar.

1949

Konrad Adenauer, Almanya'nın özel ve kamu sektörlerine sahip **sosyal pazar ekonomisini** kurmaya başlar.

1949

Çin Halk Cumhuriyeti, Komünist Parti önderliğinde kurulur.

1950'LER

Milton Friedman, hükümetin para arzını kısıtladığı **monetarist politikaların** savunuculuğunu yapar.

1951

Matematikçi John Nash, ekonomide karar alma süreçlerini açıklamada kullanılan **oyun teorisinin** öncülüğünü yapar.

1951

Kenneth Arrow'un **imkansızlık kuramı**, mükemmel bir seçim sisteminin bulunmadığını gösterir.

1953

János Kornai *Aşırı Merkezileşme* adlı eserinde komünist devletlerin **planlı ekonomisinin** eleştirel bir analizini yapar.

1953

Maurice Allais, **karar almada paradoks** aracılığıyla insanların kazançtan hoşlanmaktan ziyade kaybetmekten nefret ettiğini gösterir.

1955

General Motors yılda 1 milyar dolardan daha fazla kâr elde eden ilk ABD'li şirket olur.

II. Dünya Savaşı'nın hemen sonrasındaki yıllar mecburen ekonomilerin yeniden kurulduğu zamanlardı. Politikacılar ve ekonomistler, barış zamanı için planlar yapmaya daha savaş sona ermeden başlamışlardı. I. Dünya Savaşı sonunda görülen sorunları tekrar yaratmamak ve barışçıl bir uluslararası ekonomik işbirliği dünyasını mümkün kılmak istiyorlardı.

Barışı korumak için kurulmuş bir örgüt olan Milletler Cemiyeti savaşın başında çökmüş ve 1945'te yerini daha sağlıklı bir örgüt olan Birleşmiş Milletler'e (BM) bırakmıştı. BM'nin ilk işlerinden biri New Hampshire, ABD'deki Bretton Woods'ta toplanan ve artık daha ziyade toplanma yeriyle hatırlanan BM Para ve Finans Konferansı delegeleri tarafından hazırlanan teklifleri oylamaya sunmak oldu. Burada Sovyetler Birliği, İngiltere ve ABD'den delegeler Uluslararası Para Fonu (IMF), Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası (IBRD) ve Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması gibi yeni temel kurumların kurulması konusunda mutabakata vardı.

Savaş sonrası Keynesçilik

İngiltere'nin Bretton Woods'taki delegesi, 1919 tarihli *Barışın İktisadi Sonuçları* adlı kitabında I. Dünya Savaşı sonrası uygulanan ekonomi politikalarının nelere yol açabileceği konusunda uyarılarda bulunmuş olan John Maynard Keynes'ti (s. 161). Keynes'in çalışmaları, Yeni Düzen kapsamındaki devlet harcamaları paketi aracılığıyla ABD'yi 1930'ların Büyük Buhran'ından çıkaran ABD Başkanı Franklin D. Roosevelt'e de ilham vermişti. Düşüncelerinin II. Dünya Savaşı sonrasında da aynı derecede etkili olması şaşırtıcı değildi. ABD'de Keynesyen politikalar, Kanadalı-Amerikalı John Kenneth Galbraith gibi ekonomistler tarafından coşkuyla savunuluyordu ve liberal demokrat hükümet tarafından hızla uygulanmaya başlanmıştı. İngiltere'de göreve gelen İşçi Partisi hükümeti, refah devleti yaratmaya yönelik çeşitli tedbirler aldı. Japonya ve Almanya ekonomilerinin yeniden kuruluşu, bu iki ülkenin tarihinde bir dönüm noktası olacaktı. Özellikle Almanya, Şansölye Konrad Adenauer'in yönetiminde Wirtschaftswunder'i, bir "ekonomik mucizeyi" yaşadı. Serbest piyasa ekonomisinin devlet müdahaleleriyle düzenlendiği sosyal piyasa ekonomisinin başarısı, 20. yüzyılın ikinci yarısında birçok Batı Avrupa ülkesi için model oluşturdu. Ancak diğer ülkeler aynı yolda yürümüyorlardı.

1956
Richard Lipsey ve Kelvin Lancaster, piyasadaki aksaklıkları düzeltme amacıyla yapılan müdahalelerin **işleri** daha da kötüye götürebileceğini iddia eder.

1958
Bill Phillips, **Phillips eğrisi** aracılığıyla enflasyon ile işsizlik arasındaki ilişkiyi gösterir.

1960
Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OPEC) Bağdat'ta kurulur.

1970
Andre Gunder Frank, **bağımlılık kuramını** kullanarak global ekonominin zengin ve fakir ülkeleri birbirinden ayırdığını öne sürer.

1955
Doğu Avrupa'daki yedi komünist devlet ile Sovyetler Birliği arasında **Varşova Paktı** imzalanır.

1957
Roma Anlaşması'yla **Avrupa Ekonomik Topluluğu (EEC)** kurulur.

1958
Mao Zedong, Çin'i endüstrileştirmeyi hedefleyen ve yıkıcı bir kıtlığa yol açan **Büyük Atılım'ı** başlatır.

1962
Robert Mundell ve Marcus Fleming, **döviz kurları** ile üretim arasındaki ilişkiyi açıklar.

1970
Eugene Fama, yatırımcıların sürekli piyasayı yenemeyeceğini iddia ederek **etkin pazar hipotezini** ileri sürer.

Asya'nın büyük kısmında komünizm egemendi ve Demir Perde, Avrupa'yı Batı ve Doğu olarak ikiye ayırıyordu. Bu dönem, Sovyet bloğu ile Batı arasında soğuk savaş dönemiydi. Komünist rejimlerin yayılmasına Batı'daki birçok ekonomist, özellikle despot yönetimlerde yaşamış olanlar büyük tepki gösterdi.

Serbest pazarın canlanması

Ludwig von Mises (s. 147) ve Friedrich Hayek (s. 177) gibi Avusturyalılardan etkilenen ABD'deki Chicago ekonomi ekolü, dönemin hakim Keynesçi atmosferinde muhafazakar bir tavır aldı. Daha az devlet müdahalesinin söz konusu olduğu serbest piyasa ekonomisine geri dönülmesi gerektiğini savundular. Bu fikirlerin kökleri, 20. yüzyılın başlarında hakim olan ve analizlerinde arz-talep odaklı olan neoklasik ekonomiye dayanmaktaydı. Chicago ekolünden ekonomistler, fikir almak için bilime yöneldiler. Kenneth Arrow (s. 209) piyasaların denge ve verimliliğini göstermek için matematikten faydalanırken, Bill Phillips (s. 203) fizik yardımıyla işsizlik ve enflasyon arasındaki dengeyi açıklamaya çalıştı. Maurice Allais (s. 195) gibi bazı Batılı ekonomistler, 1950 ve 60'lı yıllarda psikolojiden bazı kavramları gündeme getirdi. Bütün bunlar, ilk olarak Adam Smith tarafından tarif edilen "rasyonel ekonomik insan" düşüncesine inancı sorgulayan yeni karar alma modellerine ilham oldu.

Savaş sonrası yıllarda iletişim alanında yaşanan büyük gelişmeler dünyayı çok daha küçük bir yer haline getirmiş ve ekonomistlerin, ekonominin uluslararası yapısı hakkında daha önce hiç olmadıkları kadar bilgi sahibi olmalarını mümkün kılmıştı. Komünist ülkeler dışında iktisadi düşünce hala ABD ve Avrupa'nın hakimiyetinde olmakla birlikte, gelişmekte olan ülkelere yalnızca hammadde kaynağı olarak değil, kendi ekonomileri anlamında da daha fazla dikkat ediliyordu.

Globalleşme süreci hızla devam etti ve ekonomistler, zengin ve fakir ülkeler arasındaki farkın nedenlerini ve bu farkın nasıl azaltılabileceğini araştırmaya başladılar. Kalkınmayla ilgili fikirler sermaye yatırımından borç ertelemelerine kaydı, ancak sorunların siyaset, kültür ve ekonomiyi de kapsayan karmaşık bir yapıya sahip olduğu netleşti. Ekonomistler aynı zamanda ekonomik refahın, bir ülkenin refahının ölçümünde tek ölçüt veya en iyi ölçüt olmayabileceğini daha sık dile getirmeye başladılar.



BUNALIM VE SAVAŞIN ARDINDAN ULUSLAR İŞBİRLİĞİ YAPMALI

ULUSLARARASI TİCARET VE BRETTON WOODS

KISACA

YAKLAŞIM
Küresel ekonomi

ÖNEMLİ OLAY
Bretton Woods anlaşması Temmuz 1944'te ABD'nin New Hampshire eyaletinde imzalanır.

ÖNCE
1930'lar Büyük Buhran sırasında dünya ekonomik sistemi çöker ve ekonomiler arası işbirliği bozulur.

1944 John Maynard Keynes dünya ticaretini düzenlemek için "uluslararası para birliği" planlarını yayımlar.

SONRA
1971 ABD başkanı Nixon altın fiyatı ile dolar arasındaki bağlantıyı koparır; Bretton Woods sistemini sonlandırır.

2009 Çin Merkez Bankası, ABD'nin ülke içi ve uluslararası politikaları arasındaki çelişkiden dolayı doların güvenilir bir döviz rezervi olarak işlevini yitirdiğini açıklar.

Altın standardı, kağıt parayı altınla destekleyen ve böylece değerini garanti altına alan bir para sistemiydi. 1812'de İngiltere'de yürürlüğe girmiş ve 1871'de uluslararası çapta benimsenmişti.

Sistem, çeşitli dövizlerin altın fiyatına bağlı olarak kurlarının sabitlenmesiyle uluslararası para sistemine sağlam bir dayanak noktası sağladı. Ayrıca yeni dış ticaret dengelerini ve sermaye akışını yansıtmak için uluslararası altın transferinde bir mekanizma olarak da kullanıldı. Ancak I. Dünya Savaşı devletlere olağanüstü mali yükler getirdi ve sistem bozulmaya başladı.

Bazı ülkeler, çoğu zaman sadece para basarak finanse ettikleri altın standart üyeliğini, önemli miktarlarda borçlanabilmek ve harcama yapabilmek için, dondurdu. Savaştan sonra statükoya geçiş hiç de yumuşak olmadı. Almanya gibi ülkeler tüm altın rezervlerini tükettiklerinden üyeliğe dönüş yapamazken, diğer uluslar büyük ölçüde değişen oranlarda standardı tekrar yakaladılar.



Dresden II. Dünya Savaşı sırasında Avrupa ve Asya'da harap olmuş sayısız şehirlerden biri. Yeniden yapılanmayı finanse etmek için Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası kuruldu.

Altını terk ediş

1930'lardaki Büyük Buhran sırasında çok sayıda ülke ihracatı artırmak için kendi dövizini devalüe ederek ekonomisini büyütmek istediğinden altın standardından vazgeçti. Aynı zamanda savaş öncesinde oldukça serbest olan uluslararası ticaret, küçülmüş dünya pazarında ülkeler yerlerini korumaya çalıştıkça, daha da artan kısıtlamalara tabi tutuldu. Bu politikalar buhranın uzamasına sebep oldu, çünkü her yeni kısıtlama ya da devalüasyon, dünya pazarını daha da küçülttü. II. Dünya

Ayrıca bkz. Karşılaştırmalı üstünlük 80-85 ▪ Bunalımlar ve işsizlik 154-161 ▪ Pazar entegrasyonu 226-231 ▪ Uluslararası borç yardımı 314-315

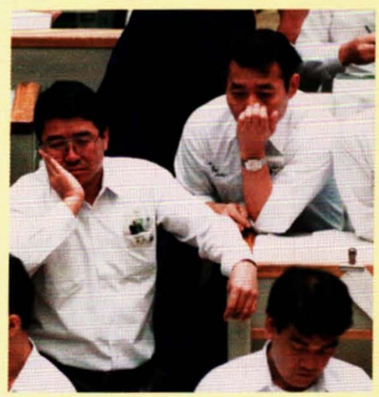


Savaşı'ndan sonra müttefik devletler yeniden ekonomik yapılanma sorunuyla karşı karşıya kaldı. Temmuz 1944'te ABD'nin New Hampshire eyaletindeki Bretton Woods adlı kasabada bir konferans düzenlendi ve delegeler dolar karşısında dövizlerin sabitlenmesini öneren ABD planını kabul etti. Bunun karşılığında dolar, ABD hükümeti tarafından altın fiyatıyla sabit bir kur oranı belirlenerek korunacaktı. Sistem acil yardım fonu sağlamakla görevli yeni bir Uluslararası Para Fonu (IMF) tarafından denetlenirken, Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası (şimdi Dünya Bankası grubunun parçası) kalkınma projelerine fon sağlamak için kuruldu. 1947'de uluslararası ticareti yeniden inşa amacıyla Ticaret ve Gümrük Tarifeleri Genel Anlaşması imzalandı. Bu yeni örgütler, iki dünya savaşı arasında yokluğu çok pahalıya malolan uluslararası ekonomik işbirliğini yeniden sağlamayı amaçlıyordu.

Sistem yaklaşık 30 yıl boyunca olağanüstü büyümeyle sürdürüldü, ancak yapısal olarak kusurluydu. ABD'nin süregelen dış ticaret açığı (ithalatın ihracatı aşması) sistemin çalışması sağlamış, ancak stoklar altın rezervlerini aşıp altının dolar fiyatı sabit fiyatın üstüne çıkarıncaya kadar dolar yurtdışına aktı. 1971'de Nixon, Bretton Woods sistemini sonlandıran dolar-altın arasındaki bağlantıyı kesti.

Uluslararası Para Fonu

Bretton Woods anlaşmasıyla kurulan Uluslararası Para Fonu (IMF) bugün dünyanın en tartışılan uluslararası kuruluşlarından biri. Başlangıç olarak ödemeler dengesi açıkları, borç krizleri ya da her ikisi sebebiyle baş gösteren finansal güçlük içindeki ülkelere acil yardım fonu olarak kurudu. 180'den fazla üye ülke ekonomilerinin büyüklüğüne bağlı olarak merkezi bir fona katkıda bulunuyor, ucuz kredi için fona başvuruda bulunabiliyordu. 1971'de Bretton Woods'un sabit kur sistemi terk edildiğinde IMF'nin rolü de değişti. IMF, kredi için sıkı koşullar dayatmıştı. 1970'lerin sonundan itibaren bu koşullar özelleştirme ve devlet harcamalarında kesintiyi savunan neoliberal görüşlerden (s. 172-177) hayli etkilendi. Ekonomistler IMF'yi krizleri (örneğin 1990'lardaki Doğu Asya krizi) kötüye götürdüğü için eleştiriyor.



1997'de borsa simsarları Tay bhatının çöküşünün bütün Asya'ya yayılışını izlerken. Tayland, IMF'den gelen Tay bhatının serbest bırakılması baskısına teslim olmuştu.

YOKSUL ÜLKELERİN BÜYÜK İTİŞE İHTİYACI VAR

5

KALKINMA EKONOMİSİ



KISACA

YAKLAŞIM
Büyüme ve kalkınma

ÖNEMLİ DÜŞÜNÜR
Paul Rosenstein-Rodan (1902-1985)
Walt Rostow (1916-2003)

ÖNCE
1837 Alman ekonomist Friedrich List yerli endüstrinin kurulması için ithalatı korumanın gerekliliğini tartışmaya açar.

SONRA
1953 Estonyalı ekonomist Ragnar Nurkse gelişmekte olan ülkeler için dengeli büyüme politikasını önerir.

1957 Avusturya-Macaristanlı ekonomist Peter Bauer büyük itiş fikrini ve devlet planlaması ortodoksluğunu eleştirir.



Ekonomistlerin tartıştığı sorulardan biri, yoksul ulusların nasıl zengin olduğudur. II. Dünya Savaşı'ndan sonra bu soru tekrar ve daha güçlü şekilde yeniden soruldu. Sömürge imparatorluklarının dağılmasıyla hayat standartları gittikçe eskinin daha da gerisine düşen birçok genç ulus devlet doğdu. Bu devletlerin çoğunda nüfus hızla artıyordu ve buna karşılık hayat standartlarını yükseltmek için üretilen mal ve hizmetlerin de artması gerekiyordu.

Avrupa, ABD hükümeti tarafından aktarılan devasa fonlarla altyapı ve endüstrilerin yeniden inşa edilmesini sağlayan Marshall Planı yardımıyla savaştan sonra çabuk toparlanmıştı. Polonyalı ekonomist Paul Rosenstein-Rodan tıpkı Avrupa'nın Marshall Planı'ndan aldığı destek gibi, ekonomik kalkınma için 1950 ve 1960'ların yeni bağımsız devletlerinin de yatırımda "büyük itiş"e ihtiyaç duyduğunu savundu.

Diğer bir görüş ise ülkelerin geleneksel toplumlardan tüketici toplumlara dayalı ekonomilere doğru ilerlerken birkaç aşamadan geçtiğiydi. Bu teoriyi ortaya atan ABD'li ekonomist Walt Rostow geleneksel ulusların gelişmesi için büyük çapta sermaye yatırımlarının gerektiğini söyledi: Bir ülkenin kendi kendine kalkınabilmesi için gereken sıçramayı ancak büyük bir itiş tetikler. Nihayetinde bu, yoksul ülkeleri nüfusun büyük çoğunluğunun yüksek yaşam standardına sahip olduğu olgun ekonomilere dönüştürür. Büyük itişi yaratmak için hangi yatırımlara ihtiyaç duyulduğu, kalkınma ekonomilerinin yeni ana sorusu haline geldi.

Eşzamanlı inşa

Rosenstein-Rodan azgelişmiş ülkelerde piyasanın mevcut kaynakları büyümeyi sağlayan yararlı yatırımlara yönlendirmede başarısız olduğunu savunuyordu. Bunun sebebi, yollar, limanlar ve fabrikalar gibi büyük projelerin birbirini tamamla-

Ayrıca bkz. Ölçek ekonomileri 132 ▪ Modern ekonomilerin doğuşu 178-179 ▪ Pazarlar ve toplumsal sonuçları 210-213 ▪ Ekonomik büyüme teorileri 224-225 ▪ Asya Kaplanı ekonomileri 282-287

masıydı. Ancak birinin varlığı diğerlerini ekonomik olarak daha mümkün hale getiriyordu. Bu bir ikilem yaratıyordu: Birinci yatırım sadece ikincisi yapıldığında kârlı olabiliyor; ikinci yatırım da sadece birincisi yapıldığında kârlı bir yatırım oluyordu. Örneğin bir fabrika ekonomik olarak yaşayabilmek için yakınında bir elektrik santraline ihtiyaç duyar, ama elektrik santrali sadece elektriğini satın alacak bir fabrika varsa kârlıdır. Bunun muhtemel iki sonucu var: Birinde ne fabrika ne de elektrik santrali vardır; diğerinde her ikisi de vardır.

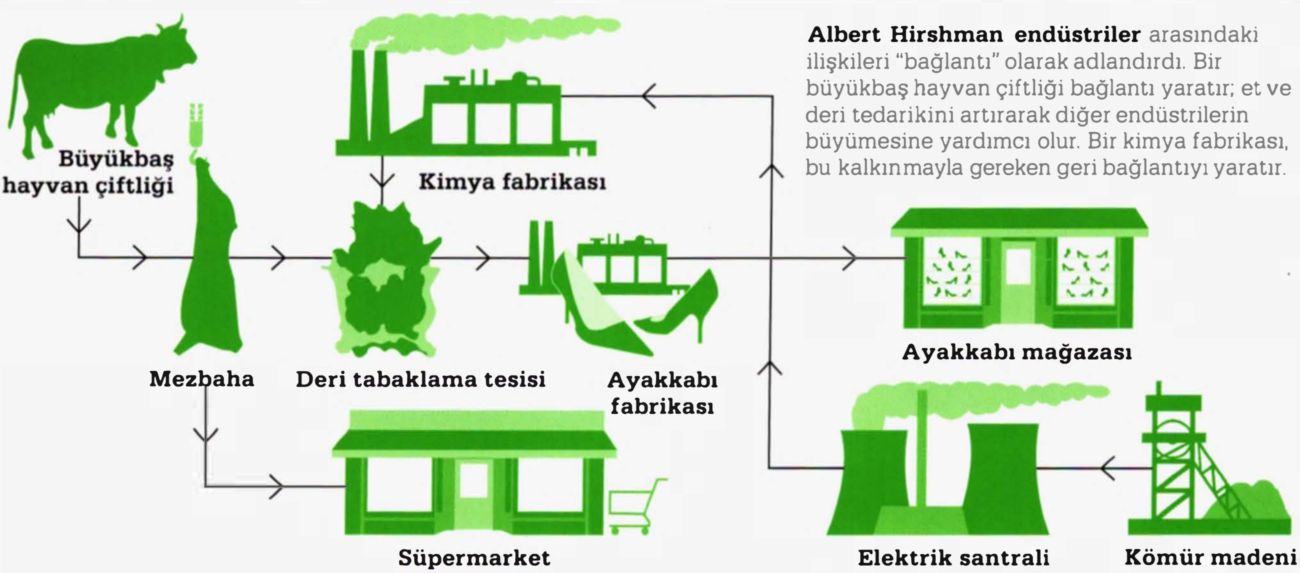
Aynı ikilem daha kompleks üretimlerde de görülür. Azgelişmiş bir ekonomide devasa bir ayakkabı fabrikası inşa edildiğini düşünün. Fabrika 10 milyon lira değerinde ayakkabı üretiyor ve satış gelirleri ücretlere ve kâra gidiyor. Ancak bu fabrika (çalışanları için) ürettiği gelirin tamamı ayakkabıya harcanırsa ayakta kalabilir; oysa gerçekte insanlar paralarını bir dizi ürüne harcar. Farz edelim insanlar gelirlerinin yüzde 60'ını ekmeğe, yüzde 20'sini giyeceğe, yüzde 10'unu gazyağına ve yüzde 10'unu ayakkabıya harcıyor. Eğer ekmek, giyecek, gazyağı ve ayakkabı üreten fabrikalar tam bu oranlarda kurulursa, bu yatırımlardan doğacak gelir her endüstrinin ürününe aynı oranda harcanacaktır. Bu endüstriler sadece aynı çatı altında, doğru oranlarda var olduklarında yaşayabilir.

Gerekli bağlantılar

Alman ekonomist Albert Hirshman endüstriler arası ilişkileri tarif etmek için "bağlantı" terimini kullandı. Örneğin bir boya fabrikası boya tedariğini artırarak bir araba endüstrisinin gelişmesine yardımcı olur. Hirshman bunu "ileri bağlantı" olarak adlandırdı. Boya endüstrisinin gelişmesi ayrıca boya yapımında kullanılan kimyasallara olan talebi de artırır ve böylece kimyasal fabrikaların kârlılığı da artar. Bu da "geri bağlantı"dır. Pratikte endüstriler, birçok başka endüstriyle karmaşık bir etkileşim ağı oluşturan ve böylece çeşitliliğe dayalı üretim tabanının ekonomik açıdan canlılığını mümkün kılan ileri ve geri bağlantılara sahiptir.

> Kitlesel tüketime yönelik ürün arz eden çoğu endüstri karşılıklı pazar sağlayarak birbirini tamamlar ve bu sayede birbirini destekler.
>
> **Ragnar Nurkse**
> **Estonyalı ekonomist (1907-1959)**

Büyük itiş, ülkeleri hiçbir şeye sahip olmamaktan her şeye sahip olmaya iter. Elektrik santrali ve fabrikası yokken, gelişen ekonomiler birdenbire her ikisine de ihtiyaç



Albert Hirshman endüstriler arasındaki ilişkileri "bağlantı" olarak adlandırdı. Bir büyükbaş hayvan çiftliği bağlantı yaratır; et ve deri tedarikini artırarak diğer endüstrilerin büyümesine yardımcı olur. Bir kimya fabrikası, bu kalkınmayla gereken geri bağlantıyı yaratır.



Tanzanya'da Hint yatırımıyla kurulan büyük bir ceviz ayıklama fabrikası, cevizlerin ayıklanması için işçi istihdam etti. Fabrikaya hizmet etmek amacıyla başka endüstriler türedi ve fabrika ülkenin kalkınmasına yardımcı oldu.

duyar. Endüstriyel sektörlerin olmadığı bir durumdan başlayarak hepsini tek seferde kurmak zorundadır. Ancak her yatırım diğer yatırımlara ihtiyaç duyduğundan, münferit girişimcilerin büyük itişe önderlik etmesi güçtür. Bu sebeple Rosenstien-Rodan ve onun gibi düşünen diğerleri büyük itişin özel pazarlardan değil, devletten gelmesi gerektiğini savunuyordu.

Bu düşünce doğrultusunda savaş sonrası gelişmekte olan ülkelerin tümü büyük yatırım programlarında yer aldılar; endüstriyel ve altyapı projeleri üstlenerek bunları ulusal kalkınma programlarının bir parçası haline getirdiler. Daha az gelişmiş uluslar, yeni endüstrilerin bir araya geldiği modern endüstriler yanında geleneksel tarım sektörlerinden (çok sayıda verimsiz işçi barındıran) oluşan ikili ekonomiler olarak görüldü. Fikir, büyük itişin kırsal bölgelerdeki işgücü fazlasını alarak bunları yeni endüstriyel yatırımlarda istihdam etmesiydi. Bu düşünüş biçimi, yatırım yolunda bir yakıt gibi düşünülen büyük dış yardım akışı için mantıklı bir gerekçe sağladı. Devlet yönetiminde yatırım, bazı yerlerde faydalı bir endüstrileşmeye yol açtı. Bazı Güneydoğu Asya ülkelerinde endüstriyel genişleme ve hızlı gelir artışı görüldü; bu ülkelerin etkin bir devlet ile büyük işletmeleri başarılı bir şekilde bir araya getirmesi Kalkınmacı Devlet modeli olarak bilinmektedir. Bununla beraber, Marshall Planı'nın yürürlüğe girdiği 1948'deki koşullar, yeni bağımsız ulusların ortaya çıktığı 1950'lerden farklıydı; çok sayıda büyük itiş girişimi sorunla karşılaştı.

Verimsiz yatırım

Başlangıçta, ekonomik kalkınma için ihtiyaç duyulan yatımlar apaçık görülebilir. Öyle bile olsa, birçok endüstriyi kapsayan bir yatırım yönetimini koordine etmek zorlu bir iştir. Hükümetler sadece doğru üretim dengesini biliyorsa uygun endüstrileri yaratabilir (doğru şekilde paylaştırılmış ayakkabı, giyecek ve ekmek) ve bu da tüketici talebinin düzenlenmesiyle mümkün olabilir. Birbirini etkileyen farklı üretim biçimlerinden faydalanmak sadece endüstriler arasındaki ileri ve geri bağlantıların detaylı bilgisi mevcutsa mümkündür. Bunu başarılı biçimde gerçekleştirecek uzmanlık, bilgi ya da siyasi nüfuz hükümetlerin hepsinde yoktur.

Birçok ülke sürekli büyümeyi tetiklemekte başarısız oldu ve verimsiz devlet iştiraklariyle baş başa kaldı. Endüstrileşme çoğu kez ticari tarifeler üzerinden gerçekleştirilmeye çalışıldı – yeni yeşermeye başlayan endüstrilere kalkınma için bir şans verme umuduyla iç pazara yabancı malların girişi engellendi. Devletin şirketleri yabancı rekabetten koruması "rant arayışına," yani ticari çıkar gruplarının imtiyazlarını korumak için hükümet üzerinde gereksiz lobi yapmasına neden oldu. Çoğu zaman bu, hükümetler ve siyasi bağlantıları olan sanayiciler arasında rekabet ve yeniliğe ket vuran samimi ilişkilerin doğmasına yol açtı.

1970'lerde büyük itiş, gelişmekte olan ekonomilerin temel olarak gelişmiş olanlardan farklı olmadığına inanan ABD'li Paul Krugman gibi yeni klasik ekonomistlerin entelektüel eleştirisine uğradı (s. 247). Bu ekonomistler, ekonomik olarak rasyonel davranış ve fiyat sinyalleri gücünün zengin ülkelerde olduğu kadar fakir ülkelerde de geçerli olduğunu söylüyordu. Yatırım önemliydi, ancak ekonomiye doğru şekilde dağıtılması gerekiyordu. Nereye yatırım yapılacağı konusunda hükümetler değil, pazarlar en iyi hakemler olabilirdi.

Bu yeni düşünce dalgası, gelişen ekonomilerin sadece doğuştan verimsiz olan pazarları yüzünden değil, ayrıca yanlış politikalar sebebiyle de engellendiğini savunmuştur. Devletin fazla müdahalesi, fiyat mekanizmasını (fiyatların arz ve talеple belirlenmesi) zayıflatmış ve kaynakların etkin şekilde dağıtılması kabiliyetini bozmuştur. İyi politika ancak "fiyatların doğru alınması" ve pazar mekanizmasının özgürce çalışmasına izin verilmesiyle oluşur, çünkü kaynaklar en doğru şekilde kullanıma koyulur. İleriye giden yol devletin sınırlarını geriye çekmek,

> Farklı endüstriler arası birbirini tamamlayıcılık, geniş çaplı planlı endüstrileşmenin lehinde öne sürülen en önemli iddiadır.
>
> **Paul Rosenstein-Rodan**

rant arayışını kaldırmak ve fiyat mekanizmasının egemen olmasına izin vermekten geçiyordu.

1980'lerde bu fikri revizyon, serbest pazar kalkınma politikasının yükselişine yol açtı. Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu (IMF) pazar prensiplerini Afrika ekonomilerine yerleştirmek için "yapısal uyum programları" ileri sürdü. Sözde "şok tedavisi" bu kurumlar tarafından komünizmin çöküşünden sonra Doğu Avrupa'da kullanıldı ve pazar sistemlerinin hızlı biçimde kurulması hedeflendi. Bununla beraber, serbest pazar deneyleri yoksulluğu artırmanın yanında dinamik ve çeşitlendirilmiş ekonomiler inşa etmede gösterdikleri başarısızlık nedeniyle daha sonraları eleştiriye uğradı.

Piyasa dostu politikalar

Bugün yapısal uyumla ilgili hayal kırıklığı yeni bir görüş birliğine, ilk kalkınma düşünürlerinin görüşlerini piyasalarla daha pozitif bir şekilde kaynaştırmaya yol açtı.

Singapur 1965'te modern bir ulus devlet haline geldi. Hükümet politikaları yabancı yatırımları cezbetti ve devlet rafine petrol gibi ihracat endüstrileriyle büyüdü.

Kaynakların kârlı bir şekilde seferber edilmesini teşvik etmesi sebebiyle piyasalar yoksul ülkelerde şimdi hayati önemde görülüyor. Aynı zamanda ABD'li Joseph Stiglitz gibi ekonomistler genellikle gelişmekte olan ülkelere ket vurması sebebiyle küçük işletme düzeyindeki piyasa başarısızlıklarına işaret ediyor. Örneğin küçük şirketler borç alamazsa kârlı yatırımlar yapılamaz. Bu türden başarısızlıkları düzeltmede devletin bir rolü olabilir ve bu şekilde fiyat mekanizmasının daha düzgün işlemesine yardımcı olunabilir. Bu konsensüs, bazen piyasa dostu yaklaşım olarak adlandırılır; devlet ve piyasalar birbirini tamamlayıcı olarak görür.

Bununla birlikte 21. yüzyılın başlarında büyük itiş fikri daha kesin bir tavırla yeniden ortaya çıktı. 2000 yılında Birleşmiş Milletler 2015 için aralarında evrensel temel eğitim, açlığın ortadan kaldırılması ve çocuk ölümlerinin azaltılmasının da yer aldığı kalkınma hedeflerini açıkladı. Bu hedeflere ulaşmak için yardım akışının devamını sağlayan bağışçı ülkelerin taahhütlerinin yanı sıra altyapı projeleriyle sektörde bir dizi geniş ve koordineli yatırımların yapılması gerekiyor.



Latin Amerika'da savaş sonrası kalkınma

II. Dünya Savaşı'ndan sonra Latin Amerika ülkeleri pek çok sektörde sanayileşmeyi desteklemek için ekonomilerine müdahalede bulundu. Bu ülkeler ithalatı kısıtladı ve aynı ürünü üretmek için yeni sanayiler kurdular; dış rekabeti bastırmak için de tarifeler ve döviz denetimi dayattılar.

Hükümetler ayrıca teknik ve finansal dış yardım sayesinde sanayinin ihtiyaç duyduğu altyapıya doğrudan yatırım yaptılar. Bu süreç "ithal ikameci sanayileşme" (ithal ikmesi) olarak bilinir ve Brezilya ve Venezüella gibi müşteri odaklı girişimlerin yanında ağır sanayinin uygun şekilde yerleşmesine izin verecek kadar büyük iç piyasaları olan ülkelerde başarılı şekilde uygulandı.

Eleştiriler Latin Amerika ülkelerinin nispeten avantajlı oldukları sektörleri güçlendirmelerini, şirketleri uluslararası rekabet gücünü artırmaları ve ürünlerini ihraç etmeleri için teşvik etmelerini önerir.



2011'de Bolivya hükümeti yağ endüstrisine rekor düzeyde yatırım yaptı. 1990'da özelleştirilen endüstri 2006'da tekrar kamulaştırıldı.



İNSANLAR ALAKASIZ SEÇENEKLERDEN ETKİLENİR

İRRASYONEL KARAR ALMA

KISACA

YAKLAŞIM
Karar alma süreçleri

ÖNEMLİ DÜŞÜNÜR
Maurice Allais (1911-2010)

ÖNCE
1944 John von Neumann ve Oskar Morgenstern beklenen fayda teorisinin temellerini atacak olan *Oyun Teorisi ve Ekonomik Davranış* isimli kitabı yayımlar.

1954 ABD'li matematikçi L.J. Savage insanların belirsiz olayların olasılığını nasıl hesapladığını gösterir.

SONRA
1979 Daniel Kahneman ve Amos Tversky psikolojik deneylerle ekonomik teorinin iddiaları arasında bazı çelişkiler olduğunu açıklar.

1980'lerden bu yana ekonominin matematik teknikleri ile psikolojiyi bütünleştiren davranış ekonomisi kurulur.

Bireylerin **rasyonel karar alıcılar** olduğu varsayılır.

Teoride bireyler, farklı sonuçların sadece **olasılığı ve arzulanabilirliği** esasına dayanarak seçim yapar.

Ama **gözlenen** davranışlar bununla **çelişir.**

İnsanlar bazen **yaygın seçenekler** eklendiğinde tercihlerini değiştirir.

İnsanlar alakasız seçeneklerden etkilenir.

1944'te ABD'li matematikçi John von Neumann ve Almanya doğumlu ekonomist Oskar Morgenstein insanların belirsiz koşullar altında nasıl karar aldığını açıklamak için beklenen fayda teorisini geliştirdiler. "Fayda" tatminin bir ölçümüdür ve ekonomistler çeşitli sonuçlar karşısında alınacak tatminin miktarından bahsetmek için fayda birimlerini kullanır. Teori insanların garantili sonuçların olmadığı seçimlerle karşılaştıklarında rasyonel davrandığını varsayar: Muhtemel seçeneklerden her birinin gerçekleşmesi durumunda alınacak faydayı hesaplar ve sonra en çok fayda vaat eden seçeneği seçer. Karar alırken matematiksel bir yaklaşım kullanan model belirsizlik durumlarında her tür ekonomik davranışı analiz etmede kullanıldı. Bununla beraber 1953'te Fransız ekonomist Maurice Allais, kendisi-

Ayrıca bkz. Ekonomik insan 52-53 ▪ Risk ve belirsizlik 162-163 ▪ Karar almada paradokslar 248-249 ▪ Davranışsal ekonomi 266-269

nin Amerikan İktisat Okulu olarak bahsettiği ekolden gelen bu teoriye itiraz etti.

Allais beklenen fayda teorisinin, bağımsızlık aksiyomu olarak bilinen ve insanların sonuçların olasılığına ve her birinden kazanacakları faydaya tarafsızca bakacağını söyleyen bir varsayım üzerine kurulduğuna işaret etmiştir. Özellikle her seçenekte ortak olan tüm faktörleri görmezden gelerek her seçeneği birbirinden bağımsız gözden geçirecektir. Allais bunun mümkünse bile çok ender olarak doğru olduğunu söylemiştir. Onun bu görüşü Allais paradoksu olarak bilinir.

Mantıksız seçim

İnsanlar seçim yaparken onların düşünme süreçlerini doğrudan göremeyiz, ama yaptıkları seçimleri gözlemleyebiliriz ve bunların rasyonalite ve bağımsızlık aksiyomuyla tutarlı olup olmadığına bakabiliriz. Size bir elma ve bir portakal arasında seçim hakkı verildiğini ve elmayı seçtiğinizi düşünün. Şimdi de bir elma, bir portakal ve bir şeftali arasında seçim yapabildiğinizi düşünün. Bağımsızlık aksiyomu, tekrar elmayı seçebileceğinizi ya da şeftaliyi seçebileceğinizi, ama portakalı seçmeyeceğinizi söyler, çünkü şeftalinin eklenmesi sizin portakal tercihinizi değiştirmeyeceğini varsayar. Bununla birlikte Allais'in tespit ettiği bağımsızlık ihlalleri belirsizlik durumlarında meydana gelir. Her biri için belirli olasılıklara sahip birkaç muhtemel sonucun olduğu iki "kura" arasında seçim yaptığınızı düşünün. Birinci kura size yüzde 50 elma, yüzde 50 şeftali seçme şansı tanıyor. İkinci kura ise yüzde 50 portakal, yüzde 50 şeftali seçme şansı tanıyor. Siz elmayı portakala tercih ettiğinizden birinci kurayı seçmelisiniz: Bağımsızlık aksiyomunda, her kuraya bir şeftali eklenmesi -şeftalinin her iki seçimde de eşit derecede olası sonuçlardan biri olması- elmayı portakala tercih etmenizi değiştirmez. Ancak pratikte bu böyle değildir.

Bu türden bir seçimin daha karmaşık formlarda kullanıldığı deneylerde insanlar, sık sık bağımsızlık aksiyomuna uymamışlardır. Bu, insanların her zaman rasyonel davrandığına dair standart ekonomik görüşle çelişir. Bir sebepten diğer seçeneklerin varlığı insanları ilgilendirir – yani insanlar için fark eder. Bu türden davranışların keşfedilmesi, psikolojik olarak daha gerçekçi karar alma modelleri kurmaya çalışan davranışsal ekonomide (s. 266-269) yeni bir alan yaratmıştır.

> Ne kadar çekici olursa olsun Amerikan Okulu tarafından formüle edilmiş hiçbir temel önerme, analize karşı ayakta kalamaz.
> **Maurice Allais**

Maurice Allais



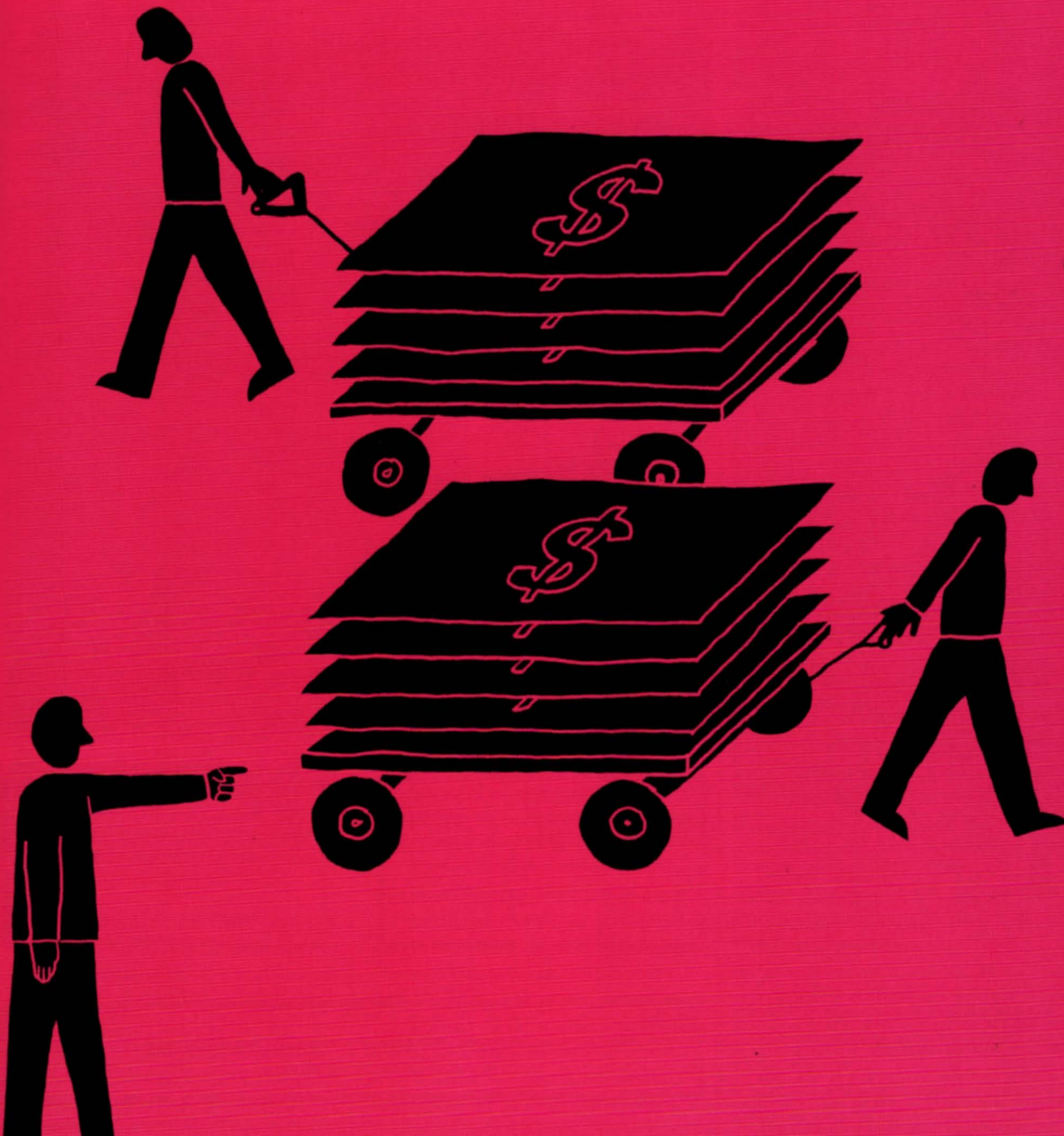
1911'de Fransa'nın Paris kentinde doğdu. Babası I. Dünya Savaşı'nda öldü ve bu Allais'i derinden etkiledi. Okulda sivrildi ve seçkin École Polytechnique'ten 1933'te sınıf birincisi olarak mezun oldu. Önce mühendis, sonra da bölüm müdürü olarak École Nationale Supérieure des Mines'de çalışmaya başlamadan önce de askerlik görevini tamamladı. Bu sırada ekonomi alanındaki ilk çalışmalarını yayımladı. 1948'de École Nationale onun tamamen öğretmeye ve yazmaya odaklanmasını sağladı ve Allais burada iktisadi analiz profesörü oldu. Derin bilgisiyle Allais ayrıca fizik alanında katkılarda bulunmuştur. 1978'de Fransa Bilimsel Araştırmalar Merkezi'nden bir altın madalya ödülü aldı; 1988'de de Nobel İktisat Ödülü'nü kazandı. Allais 2010'da öldü.

Önemli eserleri

1943 *Ekonomik Disiplin Arayışı*
1947 *Ekonomi ve Çıkar*
1953 *Risk Karşısında Rasyonel İnsanın Davranışı*

HÜKÜMETLERİN YAPMASI GEREKEN TEK ŞEY PARA ARZINI KONTROL ETMEK

MONETARİST POLİTİKA



KISACA

YAKLAŞIM
Ekonomi politikası

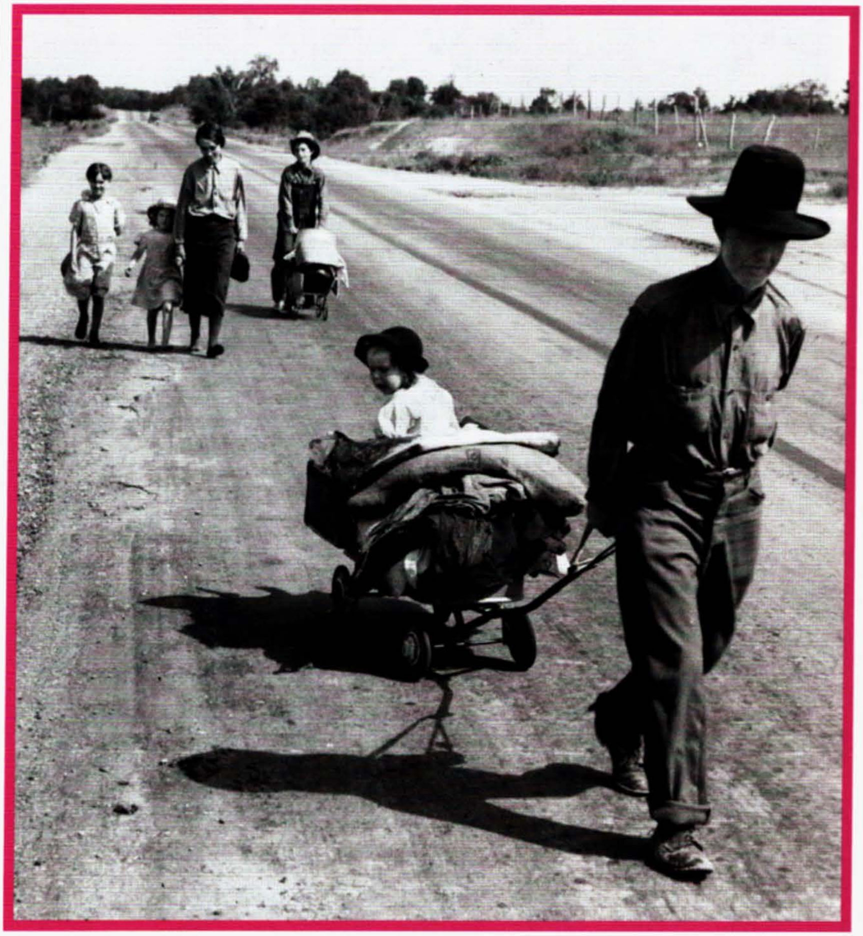
ÖNEMLİ DÜŞÜNÜR
Milton Friedman
(1912-2006)

ÖNCE
1911 Irving Fisher, fiyatların para arzı büyüklüğüyle doğrudan ilgili olduğunu ileri sürdüğü paranın miktar teorisini formüle eder.

1936 John Maynard Keynes para arzının kontrol edildiği politikaların etkinliğini sorgular.

SONRA
1970'ler Robert Lucas "rasyonel beklentilerin" söz konusu olduğu modeller geliştirir.

1970 ve 80'ler Birçok ülke, enflasyonu düşürmek amacıyla, hükümetlerin para arzı miktarındaki büyümeyi kontrol etmek için kullandıkları resmi parasal büyüme hedeflerini uygular.



Büyük Buhran sırasında milyonlarca Amerikalı, çiftliklerde iş aramak için Batı'ya göç etti. Milton Friedman, ekonomik krizin nedeni olarak ABD Merkez Bankası'nın para arzını düşürmesini gösterdi.

1930'larda John Maynard Keynes (s. 161) para arzını kontrol etmeye yönelik politikaların genellikle etkisiz olduğunu öne sürdü. Para arzını ya da faiz oranlarını değiştirmenin ekonomiyi öngörülebilir bir şekilde değiştirmediğini düşünüyordu. Bunun yerine hükümetler mali politikalar aracılığıyla kamu harcamaları ve vergilendirmeye müdahale ederek işsizliği ve enflasyonu engelleyebilirlerdi. 1945 itibariyle görüşleri yaygın şekilde kabul gördü.

Ancak 1950'lerden itibaren ABD'li ekonomist Milton Friedman, "paranın önemli olduğunu" iddia ederek Keynes'in fikirlerine itiraz etti. Friedman paranın kısa vadede üretimi, uzun vadede ise fiyatları etkilediğine inanıyordu. Para politikalarının ekonomi yönetiminde önemli bir rolü olduğunu öne sürdü: Bu düşünce bugün monetarizm olarak biliniyor.

Friedman 1963'te çalışma arkadaşı Anna Schwartz'la birlikte *A Monetary History of the United States, 1867-1960* (Amerika Birleşik Devletleri'nin Parasal Tarihi, 1867-1960) adlı eseri yayımladı. Eserde iş süreçlerinde paranın rolünü gözlemlediler ve parasal büyümede dalgalanmaların ardından artan üretimde dalgalanmalar olduğunu gördüler. Özellikle 1929-1933'teki Büyük Buhran'ın ABD Merkez Bankası'nın yetersizliğinden ve para miktarının üçte bir oranında düşmesine izin vermesinden kaynaklandığını belirttiler.

Tüketim teorisi

Keynes'in kamu harcamalarındaki ani düşüşle ilgili teorisi kısmen tüketimle ilgili fikirlerini temel alıyordu. Keynes, bireyin geliri arttıkça tüketiminin de arttığını, ancak aynı oranda artmadığını öne sürdü. Ani düşüşte insanlar stok yapar ve bu da düşüşün süresini

Ayrıca bkz. Keynes çarpanı 164-165 ▪ Enflasyon ve işsizlik 202-203 ▪ Harcamak için tasarruf etmek 204-205 ▪ Rasyonel beklentiler 244-247

uzatır. Böyle bir durumda kamu harcamaları geliri artırır ve tüketim üzerindeki büyük ve öngörülebilir etkisiyle ekonomiyi tekrar tam istihdama getirir.

1957'de Friedman, Keynesçi ortodoksiyle mücadeleye başladığı önemli bir çalışma olan *Theory of the Consumption Function*'ı (Tüketim Fonksiyonu Teorisi) yayımladı. Friedman insanların sabit ve uzun vadeli gelirleri olan ve harcamakta tereddüt etmedikleri "kalıcı gelir" ile kalıcı olmayan, pozitif ya da negatif olabilen ve tüketimlerini etkilemeyen "geçici gelir" kavramlarını birbirinden ayırdı. Yüksek gelir sahibi kişiler



1923 Almanya hiperenflasyonu sırasında duvarlarını parayla kaplayan biri. Friedman devletin işsizliği düşürme yönünde müdahalesinin, kaçınılmaz olarak yüksek enflasyona yol açtığını düşünüyordu.

Para talebi insanların davranışlarına bakarak öngörülebilir.

↓

Para arzı hükümet tarafından kontrol edilebilir.

↓

Devlet harcamaları enflasyona neden olmadan işsizliği doğal oranının altına **düşüremez.**

↓

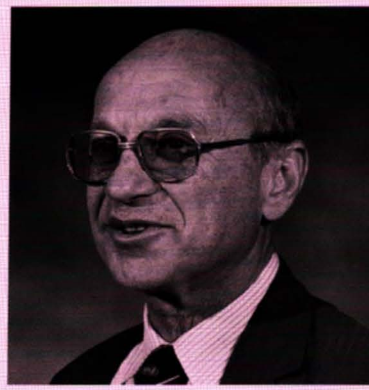
Enflasyon **ekonomik verimliliğe** zarar verir ve engellenmelidir.

↓

Enflasyonun düşük tutulabilmesi için **para hacmi** düşük ve sabit bir hızla **büyümelidir.**

↓

Hükümetlerin yapması gereken tek şey para arzını kontrol etmektir.



Milton Friedman

1912'de New York, Brooklyn'de doğan Milton Friedman, Macar göçmeni bir ailenin oğluydu. ABD'nin en iyi ekonomistlerinden eğitim aldı; lisans eğitimini Rutgers-New Jersey, yüksek lisans eğitimini Chicago, doktorasını ise Columbia'ra tamamladı. Chicago'da ekonomi öğrencisi Rose Director'la tanıştı. 1938'de evlendiler ve kariyerleri boyunca birlikte çalıştılar. 1935-1946 arasında New York ve Washington'da istatistikçi ve ekonomist olarak çalıştı. 1946'dan 1976'ya kadar Chicago Üniversitesi'nde eğitim verdi. Önemli bir figür haline geldiği yer burasıydı. 1980'de TV dizisi ve kitap olarak yayımlanan *Free to Choose*'la (Seçme Özgürlüğü) şöhreti arttı. Richard Nixon ve Ronald Reagan'a danışmanlık yaptı. 2006 yılında öldü.

Önemli eserleri

1957 *Tüketim Fonksiyonu Teorisi*
1963 *Amerika Birleşik Devletleri'nin Parasal Tarihi, 1867-1960* (Anna Schwartz'la birlikte)
1967 *Para Politikasının Rolü* (Amerika İktisat Birliği'ne hitaben)

> Enflasyon yasa çıkarmadan vergilendirmedir.
> **Milton Friedman**

aynı zamanda yüksek geçici gelire sahip olur ve toplam gelirlerinin yalnızca küçük bir kısmını harcar; daha düşük gelirli kişilerin ise geçici gelirleri negatif olur ve bu kişiler gelirlerinden daha fazlasını harcar. Ancak tüm gelirler toplandığında pozitif ve negatif geçici gelirler büyük ölçüde birbirini götürür. Friedman'ın teorisi gerçeklere uygun görünüyordu. Toplumun bir kesiminde tüketim, gelirle birlikte artmıyordu. Ancak zaman içinde ölçüm yapıldığında ve nüfusun tamamına bakıldığında (böylece geçici etki devre dışı bırakılmış olur), tüketim gelirle birlikte artıyordu. Friedman, Keynes'in tüketim modelinin yanlış olduğu sonucuna vardı. Kamu harcamaları geçici gelir olarak değerlendirilecek ve özel harcamaları basit bir şekilde "dışarıya" itecekti. Yetersiz tüketimden kaynaklanan sonu gelmeyen düşüşler söz konusu olmayacaktı.

Miktarı teorisi

Friedman para politikalarının işe yaradığını göstermeyi hedefledi: Ekonomideki para miktarında gerçekleşen bir değişikliğin toplam gelir üzerinde öngörülebilir bir etkisi vardır. Keynes ise bu ilişkinin tutarsız olduğunu söylüyordu, çünkü insanların parayı bazılarının "spekülatif" ve "saptaması güç" olarak değerlendirdiği farklı nedenlerle harcamadıklarını öne sürüyordu. Miktar teorisinin doğruluğunu kanıtlamak için Friedman'ın para talebinin sabit olduğunu göstermesi gerekiyordu. Para talebiyle ilgili test edilebilir bir teoriye ihtiyacı vardı.

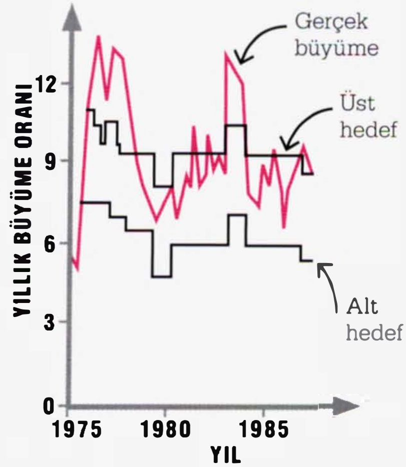
1956'da Friedman *The Quantity Theory of Money: A Restatement* (Paranın Miktar Teorisi: Yeniden Tanımlama) adlı çalışmasını yayımladı. Parayı bir mal, "satın alma gücünün geçici meskeni" olarak ele aldı. Piyasada bir mala olan talep, alıcıların beğenilerinin yanı sıra bireylerin genel bütçesine ve rakip ürünlere bağlıdır. Friedman paraya olan talebin çeşitli faktörlerden etkileneceğini düşünüyordu. Öncelikle satın alma gücü gerçek mallara tercih edileceğinden genel fiyat seviyesiyle birlikte artacaktı. Aynı zamanda insanların "reel" varlığından veya kalıcı gelirinden ve para, bono, hisse senedi ve dayanıklı malların getirisinden de etkilenecekti. Son olarak para talebi "beğenilerden," yani bu bağlamda insanların parayı tutmasına neden olabilecek ekonomik belirsizlik gibi faktörlerden etkilenecekti.

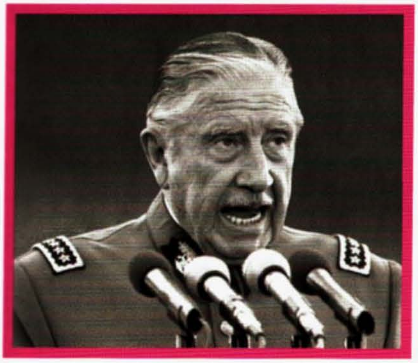
Para için talep seviyesi iyi bir şekilde tanımlandığında, tüketici için ekstra bir para arzı gerekli olamayacaktı: İhtiyaç duydukları parayı zaten tutuyor olacaklar, bu nedenle her türlü ekstra nakdi de harcayacaklardı. Fiyatlar kısa vadede anlık olarak ayarlanmaz; bu da üretimin artmasına neden olur. Ancak uzun vadede fiyatlar ayarlanacak ve ekstra paranın tek etkisi daha yüksek fiyatlar olacaktı. Bu nedenle Friedman'ın yaklaşımı MV=PT şeklindeki miktar teorisinin yeniden doğuşu olarak görülebilir; burada "M" para arzı, "V" ise paranın sirkülasyon hızıdır. "P" fiyat seviyesidir ve bu değer işlem sayısı olan "T"yle çarpıldığında toplam işlem değerine ulaşılabilir. Bu denklem kabaca şunu ifade eder: Eğer V ve T sabit ise daha yüksek para arzı, daha yüksek fiyat seviyesi demektir. Uzun vadede paranın ekonomi üzerinde "reel" bir etkisi yoktur.

Doğal işsizlik

"Monetarizm" sözcüğü ilk olarak Friedman'ın Phillips eğrisiyle (s. 203) ilgili yeni bir tanım yaptığı 1968 yılında kullanıldı. Bu, enflasyon ile işsizlik arasında sabit olması gereken ve hükümetlerin daha az enflasyon ve daha çok işsizlik ya da daha fazla enflasyon ve daha az işsizlik seçeneklerinden birini tercih etmesini mümkün kılan ilişkiyi gösterir. Friedman, kısa vade dışında bu dengenin varlığına itiraz etti. Geçici olarak işsiz ve iş aramakta olan işçilerden oluşan bir "doğal işsizlik oranının" olduğunu söyledi. İşsizlik doğal oranında olduğunda ekonomi pratikte tam istihdamdadır.

1975-1999 arasında ABD hükümeti para arzındaki büyüme için yıllık hedefler belirledi. Ancak büyüme oranı her yıl hükümetin koyduğu hedefin üst sınırını aştı.





1973'te Şili, monetarist politikaları uygulayan ilk ülke oldu. Diktatör Augusto Pinochet'nin yönetiminde kesintiler ve özelleştirmelerden oluşan radikal bir program uygulandı.

Hükümetler işsizliği doğal oranının altına çekmek için harcama yaptığında enflasyon yükselir ve ücretli çalışanlar ücret taleplerini yükseltir. İki durum olabilir: İşsizlik yeni ve daha yüksek enflasyon oranıyla doğal oranına dönebilir veya hükümet hızla artan enflasyon pahasına düşük işsizlik oranını korumaya çalışır.

Sonuç gayet açıktır: Hükümetlerin mali politikalarla işsizliği dengeleme çabaları anlamsızdır. Para arzının artırılması yalnızca fiyatların artmasına yol açar. Doğal işsizlik oranında Philips Eğrisi, uzun vadede düz ve dikey bir çizgidir.

Parasal değişiklikler ile üretim değişiklikleri arasındaki zaman farkı genellikle birkaç çeyrek dönemdir. Fiyat hareketlerinin sonuca ulaşması ise bir-iki yıl alabilir. Bu aralıklar önemli farkları gösterebilir. Bu nedenle Friedman hükümetlere, para politikaları aracılığıyla piyasaları aktif şekilde manipüle etmeye çalışmaktan vazgeçmelerini tavsiye eder, çünkü ekonomide ne olup bittiği yanlış yorumlamaya oldukça açıktır. İzlemeleri gereken basit bir kural vardır: Her nasıl tanımlanıyorsa para hacminin, yılda yüzde 2-5 gibi (seçilen para tanımına bağlı olarak) sabit bir oranla genişlemesini sağlayın.

ABD'li ekonomistler Robert Lucas ve Thomas Sargent'in önderliğini yaptığı neoklasik makroekonomi okulu, bu argümanın gelecekteki ekonomiye dair rasyonel beklentiler temelinde gözden geçirilmiş yeni bir versiyonunu hazırladı. Friedman'ın modelinde beklentiler yalnızca geçmişte yapılan hatalar temelinde ele alınırken, Lucas ve Sargent insanların beklentilerinin ileriye dönük olduğunu öne sürdü. İnsanlar hükümetin ne planlayabileceğini görebilirler, bu nedenle işsizliği doğal oranının altına düşürmeyi hedefleyen bir hükümet enflasyonun yükselmesine neden olacaktır. Diğer bir ifadeyle, Phillips eğrisi kısa vadede dikeydir ve hükümetlerin işsizliği düşürme güçleri hiçbir zaman yoktur.

Uygulamada monetarizm

Friedman'ın uyarılarında haklı olduğunun kanıtlanması fazla zaman almadı. 1970'lerde Philips Eğrisi varsayılan denge yıkıldı, stagflasyon (düşük üretim, yüksek enflasyon) olarak bilinen bir olgu gündeme geldi ve aynı anda hem enflasyon hem de işsizlik arttı.

Hükümetler para arzı planlarında büyüme hedefleri koymaya başladılar. Almanya, Japonya, ABD, İngiltere ve İsviçre 1970'lerde para politikaları uygulamaya başladı. Ancak parasal büyümenin kontrol edilmesinin hayli zor olduğu anlaşıldı. Sorunlardan biri paranın hangi biçiminin hedef alınacağıydı. Birçok merkez bankası vadeli mevduatların da (belirli bir süre boyunca çekilemeyecek olan mevduat) dahil olduğu daha kapsamlı bir tanımı tercih etti. Ancak bunun da kontrol edilmesinin zor olduğu anlaşıldı.

Ardından dikkatler dar parasal tabana, yani banknot, demir para ve merkez bankasında tutulan rezerve kaydı. Bunun kontrol edilmesi daha kolaydı, ancak geniş tabanlı parayla dengeli bir ilişkisi yok gibi görünüyordu.

Monetarist denemeler genellikle başarısız oldu, ancak monetarizmin etkisi büyüktü. Para arzıyla ilgili bir politikadan ekonomiye her anlamda hükümetin müdahalesini azaltmayı hedefleyen bir programa dönüştü. Günümüzde çok az kişi "paranın önemli olduğuna" itiraz edebilir. Para politikaları da en az mali politikalar kadar ilgi çekiyor ve genellikle enflasyonun kontrol edilmesini hedefliyor. Ancak monetarizmin en saf hali ve politik uygulamaları oldukça tartışmalı bir varsayımı temel alır: Para için öngörülebilir bir talep söz konusudur ve para arzı yetkililer tarafından kolayca kontrol edilebilir. Ülkeler 1990'larda parasal hedeflerden vazgeçti. Birçok ülkede enflasyonun kontrol edilmesi için döviz kurları kullanılıyor veya faiz oranı politikaları doğrudan enflasyon trendleriyle ilişkilendiriliyor.



ABD başkanı Ronald Reagan ve İngiltere başbakanı Margaret Thatcher hayli yakın muhafazakar müttefiklerdi. Her ikisi de görevlerinin ilk yıllarında sıkı monetarist politikalar uyguladı.



ÇALIŞAN SAYISI ARTTIKÇA FATURALAR DA ARTAR

ENFLASYON VE İŞSİZLİK

KISACA

YAKLAŞIM
Ekonomi politikası

ÖNEMLİ DÜŞÜNÜR
Bill Phillips (1914-1975)

ÖNCE
1936 John Maynard Keynes işsizlik ve resesyonu açıklamaya çalışır.

1937 İngiliz ekonomist John Hicks, Keynes'in teorisini matematiksel bir modele dönüştürür.

SONRA
1968 Milton Friedman, Philips eğrisinde insanların enflasyon beklentilerinin dikkate alınması gerektiğini ve bir "doğal" işsizlik oranı olduğunu iddia eder.

1978 Robert Lucas ve Thomas Sargent Philips eğrisini eleştirir.

1980'lerden bu yana yeni Keynesçi makroekonomi, makroekonominin (ekonominin tamamı) dengeye kavuşturulması ihtimaline vurgu yapar.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra 30 yıl boyunca dünyanın daha gelişmiş ekonomileri o güne kadarki en uzun büyüme döneminin tadını çıkardılar. İşsizlik az, gelirler yüksekti ve ekonomistler 1930'ların krizinin üstesinden geldiklerini düşündüler.

Bu güven, Phillips eğrisinde etkili bir biçimde özetlenen ekonomiyi yönetmede hükümet müdahalesinin gücüne duyulan inançtan kaynaklanıyordu. 1958'de Yeni Zelandalı Bill Phillips 1861-1957 arası İngiltere'de gelir enflasyonu ve işsizlik arasındaki bağlantıyı gösteren *The Relationship Between Unemployment and the Rate of Change of Money Wages*'i (İşsizlik ile Ücretlerdeki Değişim Oranı Arasındaki İlişki) yayımladı. Yüksek enflasyonun olduğu yıllarda düşük işsizlik vardır ve bunun tam aksi de doğrudur.

Enflasyon ya da işsizlik?

Daha sonraki çalışmalar diğer gelişmiş ülkelerde de benzer ve sabit

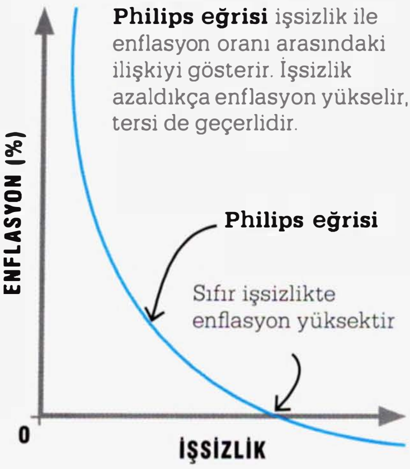
İşsizlik yüksekse, hükümet harcamaları artırarak talebi canlandırabilir.

Bu, **fiyatların yükselmesine** (enflasyon) ve işsizliğin düşmesine yol açar.

Ancak daha çok kişinin istihdam edilmesi gerektikçe **maaşlar artar,** bu diğer fiyatları da yukarıya iter.

Çalışan sayısı arttıkça faturalar da artar.

Ayrıca bkz. Depresyon ve işsizlik 154-161 ▪ Keynes çarpanı 164-165 ▪ Monetarist politika 196-201 ▪ Rasyonel beklentiler 244-247 ▪ Yapışkan ücretler 303



Philips eğrisi işsizlik ile enflasyon oranı arasındaki ilişkiyi gösterir. İşsizlik azaldıkça enflasyon yükselir, tersi de geçerlidir.

ilişkiler olduğunu gösterdi. Hükümetler enflasyon ve işsizlik arasında bir değiş tokuş olduğunu fark etti. Phillips eğrisi boyunca tercih ettikleri noktayı seçerek (ya düşük işsizlik ve yüksek enflasyon ya da düşük enflasyon ve yüksek işsizlik) politikalarını buna göre belirliyorlardı. Harcamalarını artırıp ya da azaltarak ve para politikalarını (para arzı ve faiz oranları) sıkılaştırıp gevşeterek toplam talebi (toplam harcama) düzenleyebildiler. Böylece ekonomiyi eğri üzerinde sabitleyebildiler. Ekonomi dev bir makine gibi görüldü. Makroekonomiyle ilgili tüm sorular (ülkenin tüm ekonomik sistemi) ideolojik yorumlamalardan ziyade teknik ayarlamalara indirgendi.

Eğri, o sıralarda hüküm süren Keynesçi makroekonomiyle (s. 154-161) iyi uyum sağladı. İşsizlik yüksek olduğunda, işgücü ve ürün piyasasındaki inişin ücretleri ve fiyatları aşağıya çekeceği varsayılıyordu. Enflasyon düşük olabilirdi. İstihdam yüksek olduğunda, muhtemel hükümet harcamalarıyla ekonomide yaratılan ilave talep, üretimi ve istihdamı artırmayıp fiyatları ve ücretleri yukarı çekiyordu. Enflasyon yükselebilirdi. Bununla beraber 1970'lerde bu stabil ilişkinin çöktüğü görüldü. "Stagflasyon" diye adlandırılan durumda işsizlik ve enflasyon aynı anda yükseldi. ABD'li ekonomist Milton Friedman (s. 199) bu durumu, daha sonra makroekonomik teoriye hakim olacak bir düşünceyle açıkladı. Friedman, Phillips eğrisinin gerçekleşen fiyatlar ve işsizlik arasındaki ilişkiyi göstermesi yanında enflasyon beklentisini de dikkate alması gerektiğini savundu. İnsanların hükümetlerin ekonomiyi canlandırmak (ve istihdamı artırmak) için harcamalarını artırdığında peşinden enflasyonun da yükseleceğini fark edeceğini söyledi. Sonuç olarak, yüksek işsizlik dönemlerinde hükümet harcamalarındaki herhangi bir artış, yaklaşan enflasyonun işareti olarak görüldü ve işçiler fiyatlar gerçekte artmadan ücret artışı talebinde bulundular. Friedman'ın iddiasına göre uzun vadede işsizlik ve enflasyon arasında değiş tokuş yoktur. Ekonomi, işsizliğin "doğal oranı"nda sabitlenmiştir. Ekonomiyi dengelemeye yönelik hükümet girişimleri sadece gelecekteki enflasyon beklentisini artırır ve bu da sonuç olarak gerçek enflasyonun artmasına sebep olur.

Friedman'ın itirazı Keynesçi makroekonomilere eleştirinin yolunu açmış ve hükümetler talebi düzenlemeye odaklanmak yerine sermaye ve işgücü arzını iyileştirmeye yönelmiştir.



1931 yılında ABD'de işsizlik neredeyse yüzde 23'e ulaşmış ve fiyatlar da bununla orantılı olarak düşmüştü. Hükümet istihdam yaratmak amacıyla bir kamu işleri programı başlattı.

Bill Phillips

1914'te Yeni Zelanda'da doğan Alban William Phillips, yirmili yaşlarının başında Avustralya'ya taşındı ve bir süre timsah avcılığı yaptı. 1937'de Çin'e gitti ve Japon işgalinin ardından kaçarak 1938'de mühendislik eğitimi almak üzere İngiltere'ye geldi. II. Dünya Savaşı başladığında İngiliz Hava Kuvvetleri'ne katıldı. 1942'de Japonlara esir düştü ve savaşın geri kalanını askeri hapishanede geçirdi. 1947'de sosyolojiyle ilgilenmeye başladı ve London School of Economics'e girdi, ancak yüksek lisans için ekonomiyi seçti. 1958'de burada profesör oldu. 1967'de öğretmenlik yapmak için Avustralya'ya gitti, ancak iki yıl sonra felç geçirdi ve emekli olarak Yeni Zelanda'ya yerleşti.

Önemli eserleri

1958 *İşsizlik ile Ücretlerdeki Değişim Oranı Arasındaki İlişki*
1962 *İşsizlik, Enflasyon ve Büyüme: Giriş Dersleri*



İNSANLAR TÜKETİMLERİNİ YAŞAMLARINA YAYARLAR

HARCAMAK İÇİN TASARRUF ETMEK

KISACA

YAKLAŞIM
Karar alma süreçleri

ÖNEMLİ DÜŞÜNÜR
Franco Modigliani
(1918-2003)

ÖNCE
1936 John Maynard Keynes, tüketimi açıklamaya yönelik basit bir matematiksel fonksiyon önerdiği *İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi* adlı çalışmasını yayımlar.

1938 Keynesçi ekonomist Alvin Hansen, ABD ekonomisinde uzun vadeli durgunluğu öngörür.

SONRA
1978 ABD'li ekonomist Robert Hall, ABD tüketimini açıklamak için potansiyel olarak Friedman'ın teorisinin bir versiyonunu onaylayan bir fonksiyon öne sürer.

1982 ABD'li ekonomistler Robert Hall ve Frederick Mishkin, hane halkının tüketimi planlarken "ampirik" davrandığını ileri sürer.

Hane halkı **cari gelirinin değişen oranda** bir miktarını tüketime ayırır.

↓

Bunun nedeni bireylerin **rasyonel olması, geleceği düşünmesi ve şoklardan hoşlanmamasıdır.**

↓

Güncel gelirlerine göre değil **yaşam boyu gelir beklentilerine** göre harcama yaparlar.

↓

Gençken tasarruf eder, yaşlandıklarında tasarruflarını harcarlar.

↓

İnsanlar tüketimlerini yaşamlarına yayarlar.

1936'da John Maynad Keynes'in *İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi* adlı eseri tüketim sorununu ilgi odağı halinde getirdi: Eğer toplam talep ekonominin düzgün şekilde işlemesinde kritik öneme sahipse, bu talebi oluşturan gruplar da büyük öneme sahipti. Kamu harcamaları hükümet kontrolüne girdi. Şirketlerin yatırımları faiz oranlarına bağlıydı. Ama hane halkının tüketimi daha büyük zorluk teşkil ediyordu.

Keynes (s. 161), hane halkının gelirinin bir kısmını harcadığını ve kalanını biriktirdiğini, daha zengin hanelerinse daha fazla birikim yaptıklarını savunuyordu. Tüm hanelerin harcama oranı "çarpan"ın (s. 164-165) büyüklüğünü, yani uygulamaya döküldüğünde kamu harcamalarındaki artış miktarını belirler. Bu, yeni iş ve gelir sahiplerinin harcamalarıyla çoğalan istihdam ve gelir yaratır; bu şekilde genel ekonomiyi etkiler. Keynesçi ekonomistler için çarpan etkisi, ekonominin zaman içinde canlılık ve durgunluk arasında gidiş gelişinin arkasında yatan sebeptir. Bu sebeple, tüketime dair doğru bilgiye sahip olmak kritik önem taşır.

Ayrıca bkz. Ekonomik insan 52-53 ▪ Borçlanma ve borç 76-77 ▪ Keynes çarpanı 164-165 ▪ Rasyonel beklentiler 244-247

Keynes'in teorisi üç deneysel tahminde bulunur: Birincisi, zengin haneler fakir olanlardan daha fazla birikim yapar. İkincisi, zaman içinde ekonomi büyüdükçe, haneler zenginleşir ve oran olarak gelirlerinin daha az kısmını harcayacaklarından insanların harcadığı miktar gelire göre daha yavaş artar. Üçüncü olarak, zengin ekonomiler artan biçimde "uyuşuk" hale gelir. Tüketim oran olarak düştüğünde çarpan düşer ve ekonomi durgunluk sürecine girer.

Yaşam boyu birikim

Yine de teori gerçekle fazla örtüşmüyordu. Uzun vadede farklı ülkelerde tüketim ve gelir arasındaki oranın, büyümeyle birlikte azalmak yerine sabit kaldığı görüldü. Oranda kısa dönemlerde dalgalanmalar oluyordu, ancak devamlı olarak herhangi bir yönde hareket olmamıştı. Ekonomistler II. Dünya Savaşı'ndan sonra durgunluk olmasını bekliyordu, ama tüm ekonomilerde patlama yaşandı.



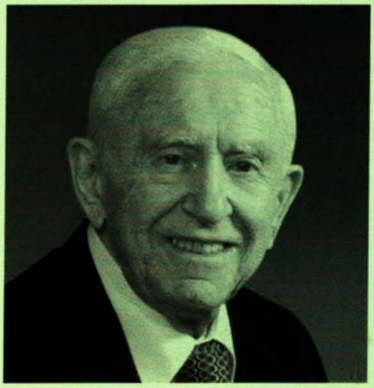
Emeklilik yalnızca gelirimizin yerine koyabileceğimiz bir birikime sahip olduğumuzda keyiflidir. Franco Modigliani'ye göre bu farkındalık sürekli tüketebilmek için tasarruf etmemizi sağlar.

> Nesiller git gide daha az tutumlu oluyor.
> **Franco Modigliani**

Bu gizemi çözen iki görüş kabul gördü. Her iki çözüm de bireylerin, sahip oldukları gelire göre bilinçsizce tüketmediklerini ama geleceğe bakarak ne kadar biriktirmeleri gerektiğine dair beklenti geliştirdiklerini öne sürüyordu. 1954'te, İtalyan ekonomist Franco Modigliani bunun yaşamdaki evrelerle alakalı olduğunu savundu. İnsanlar ekonomik olarak aktifken yaşlılık günleri için biriktirir. Yaşlandıklarında ise birikimlerini harcarlar. İnsanlar tüketimi sabit tutarak, zaman içindeki gidişatı kolaylaştırmaya çalışır. Bu, yaşam dönemleri hipotezi olarak bilinir.

Üç yıl sonra ABD'li ekonomist Milton Friedman (s. 199), insanların mevcut refaha göre belirledikleri gelecekteki kazanç beklentilerine ve "sabit gelir"lerine bakarak tüketimlerini ayarladıklarına dair teoriyi öne sürdü.

Tüketim teorilerindeki yeni gelişmeler, gerçekte tüketicilerin ne kadar harcayıp ne kadar biriktireceklerine karar verirken, temel kuralları kullanmaya ve diğer "rasyonel olmayan" davranışlara meyilli olduklarını ileri sürüyor.



Franco Modigliani

Franco Modigliani 1918'de İtalya'nın Roma şehrinde doğdu. Önce Roma Üniversitesi'nde hukuk eğitimi aldı, ancak daha sonra ekonomiye geçti. Mussolini'nin 1938'de bir dizi antisemitist yasa çıkarmasının ardından ateşli bir antifaşist olan Modigliani, antifaşist bir aktivist olan eşi Serena Calabi'yle birlikte önce Paris'e ve ardından New York'a geldi. Genişleyen ailesine öğrenciyken kitap satarak baktı. Çeşitli yerlerde öğretmenlik yaptıktan sonra Massachusetts Institute of Technology'de (MIT) profesör oldu. 1985 yılında tasarruf ve finansal piyasalar analizi alanında öncü çalışmalarıyla Nobel Ödülü kazandı. 2003 yılında ölümünün ardından ekonomist Paul Samuelson, onun "yaşayan en büyük makroekonomi uzmanı" olduğunu söyledi.

Önemli eserleri

1954 *Fayda Analizi ve Tüketim Fonksiyonu* (Richard Brumberg'le)
1958 *Sermayenin Maliyeti, Kurumsal Finans ve Yatırım Teorisi* (Merton Miller'la)
1966 *Tasarruf Ömrü Hipotezi*



KURUMLAR ÖNEMLİDİR

EKONOMİDE KURUMLAR

KISACA

YAKLAŞIM
Toplum ve ekonomi

ÖNEMLİ DÜŞÜNÜR
Douglass North (d. 1920)

ÖNCE
1904 ABD'li ekonomist Thorstein Veblen, ekonomik performansın açıklanmasında kurumların öncelikli olduğunu öne sürer.

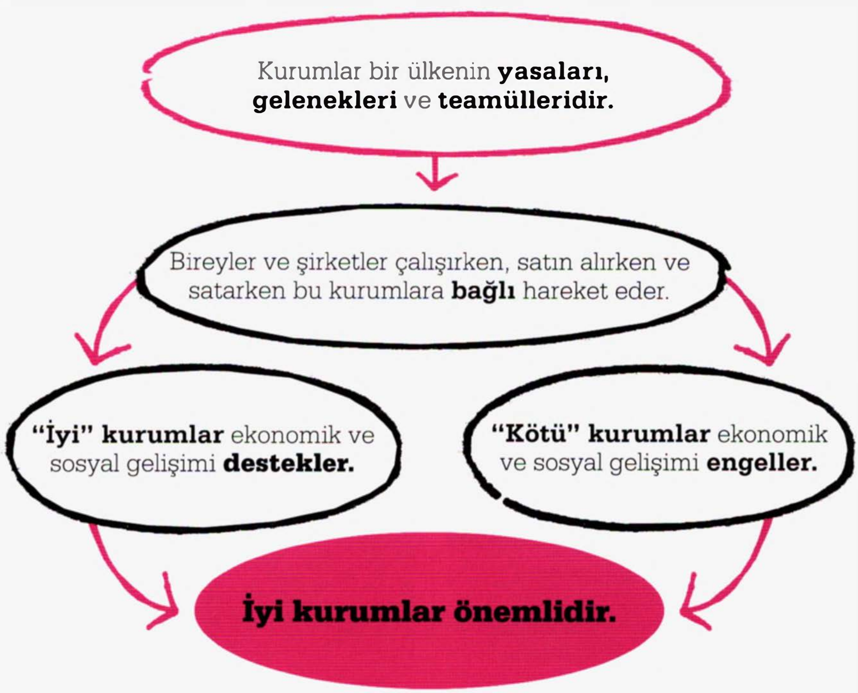
1934 ABD'li ekonomist John Commons, ekonominin kurumlar ve çeşitli menfaatler-den oluşan karmaşık bir ağ olduğunu belirtir.

SONRA
1993 ABD'li ekonomist Avner Greif, ticaretin gelişmesini mümkün kılan kurumların tarihi gelişimini analiz etmek için oyun teorisinden faydalanır.

2001 Türk asıllı ABD'li ekonomist Daron Acemoğlu, kolonyal kökleriyle ilgili olarak ülkeler arasındaki kurumsal farklılıkları ortaya koyar.

Standart ekonomi piyasaların var olduğunu varsayar. Ekonomi ayrıca hükümetlerin, yararlı türden ticaret, yatırım ve yeniliklerin yapılması doğrultusunda piyasaları cesaretlendirecek gerekli unsurları dengeleyen politikalara sahip olduğunu da varsayar. Bununla beraber kurumsal ekonomistler daha da derine iner; piyasaların kaynaklarını, bunların devletle ilişkilerini ve ekonomik faaliyete yardımcı olan siyasi ve sosyal şartları araştırırlar.

ABD'li ekonomist Douglass North kurumları "insanlar arası etkileşimi şekillendiren insanca tasarlanmış kısıtlamalar" olarak tarif eder. Bu kısıtlamalar "oyunun



Ayrıca bkz. Mülkiyet hakkı 20-21 ▪ Halka açık firmalar 38 ▪ Ekonomi ve gelenek 166-167 ▪ Sosyal sermaye 280 ▪ Ekonomik değişime direnmek 328-329

kuralları" dır ve hem resmi hem de resmi olmayan biçimlerde görünür.

Resmi olmayan kısıtlamalar bir toplumun sosyal kuralları, gelenek ve görenekleriyken, resmi kısıtlamalar her ülkenin hukuk ve politikalarına yerleşmiş kurallardır. Bunlar birlikte North'un kurumlarını oluşturur ve insanların işçiler, tüketiciler ve yatırımcılar olarak etkileşim içinde oldukları oyunun kurallarını belirler.

Piyasalar ve mülkiyet

Mülkiyet hakları (maddi ve fikri) ekonomik büyüme için bir kurumsal gerekliliktir. North, İngiltere'de mülkiyet haklarının doğuşunu araştırdı ve bu hakların 1688 yılında kraliyetin parlamentoya boyun eğmek zorunda bırakıldığı yıl başladığını ileri sürdü. Bundan önce kral yaygın olarak kaynaklara el koymuş, özel mülkiyet haklarını gereksiz görmüştü. North kraliyet yetkileri kısıtlandıktan sonra değiş tokuşun daha az maliyetli olduğunu ve teşviklerin geliştiğini fark etti. North'un görüşlerine itiraz edildi, ancak yaklaşım etkili olmaya devam ediyor.

North'un örneği kurumsal ekonominin kalbinde yatan bir gerilimi açığa çıkarır. Devletler, mülkiyet haklarını etkinleştirmeye yarayan

> Kurumlar bir ekonominin teşvik yapısını oluşturur.
> **Douglass North**



Almanya'da Bundestag (parlamento) 1945'te kurulan yeni bir kurumdu. Savaş sonrası Almanya'da hukuk ve ekonominin şekillendirmesinde önemli bir role sahipti.

gücü sağlayan düzeni garanti eder, çünkü devletler anarşi ortamında ayakta kalamaz. Bununla birlikte devletlerin, kaynakları kendi yararına kullanmalarına izin veren güç de bu güçtür.

Türk-Amerikan ekonomist Daron Acemoğlu (d. 1967) bu gerilimin toplumların sömürgeci kökenlerine dayandığını gösterdi. Afrika gibi salgın hastalıkların tehdit ettiği bölgelerde sömürgeciler uzun süre kalmazdı. Kurumlar ekonomik büyümeyi geliştirmek için değil, bir devleti zenginleştirmek için doğal kaynakların hızlı şekilde çıkarılması amacıyla kuruldu. Bununla birlikte daha anlayışlı Kuzey Amerikalı sömürgelerde yerleşimciler, uzun vadeli büyümeyi destekleyen kurumlar yarattı.

Ekonomilerin başarı ya da başarısızlığını kurumlar belirler; kurumlar temel yapıyı oluşturur. Ekonomistler henüz ekonomik gelişmeyi tetikleyen kurumsal değişimi net olarak tespit edemedi. Geçmiş, her zaman bugünde iz bıraktığından, kurumlarda reform zordur.



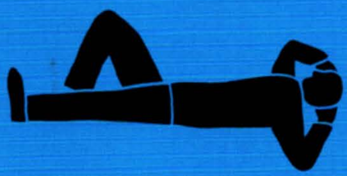
Douglass North

Douglass North, ABD'nin Massachusetts eyaletinde, Cambridge'de doğdu. Berkeley'deki California Üniversitesi'nde öğrenciyken II. Dünya Savaşı'na katılmayı reddetti ve mezun olmasının ardından çatışmadan kaçınmak amacıyla ABD ticaret filosuna katıldı. Üç yıllık hizmeti sırasında birçok ekonomi kitabı okudu ve ABD'ye dönüşünde fotoğrafçılık ve ekonomi eğitimi almak arasında kararsız kaldı. Ekonomiyi tercih etti ve 1952'de Berkeley'den doktora derecesini aldı. Washington Üniversitesi'nde ders vermeye başladı ve kliometri branşının (tarihin ekonomik ve istatistiksel analizi) kuruluşuna katkıda bulundu.

1983'e kadar Washington Üniversitesi'nde ders veren North, Cenevre'de Avrupa ekonomik tarihi üzerine çalışarak geçirdiği 1996 yılında kurumların rolü konusuna ilgi duymaya başladı. 1993'te Nobel Ödülü'nü kazandı.

Önemli eserleri

1981 *İktisat Tarihinde Yapı ve Değişim*
1990 *Kurumlar*



İNSANLAR MÜMKÜNSE KAYTARIR

PİYASA BİLGİLERİ VE TEŞVİKLER

Bazı sözleşmeler **iş** yapılmasını gerektirir.

Bunun için **zaman ve çaba** gerekir.

Eğer **izleyen** yoksa…

… mutabık kalınandan **daha az çaba** gösterme EĞİLİMİ söz konusudur.

İnsanlar mümkünse kaytarır.

KISACA

YAKLAŞIM
Karar alma

ÖNEMLİ DÜŞÜNÜR
Kenneth Arrow (d. 1921)

ÖNCE
1600'lerden itibaren Bireylerin dürüst davranmayabileceği durumları ifade etmek için "ahlaki tehlike" ifadesi kullanılır.

1920 ve 1930'lar ABD'li ekonomist Frank Knight ve İngiliz ekonomist John Maynard Keynes, ekonomide belirsizlik sorununu ele alır.

SONRA
1970 ABD'li ekonomist George Akerlof, ürün kalitesiyle ilgili bilgilerin sınırlı oluşu sorununu ele aldığı *Limon Piyasası* adlı çalışmasını yayımlar.

2009 Bank of England başkanı Mervyn King bankacılık sisteminin hükümet tarafından kurtarılmasını "tarihteki en büyük ahlaki tehlike" olarak tanımlar.

İlk kez 18. yüzyılda Adam Smith tarafından ortaya atılan standart ekonomik davranış modeli, piyasadaki tüm katılımcıların rasyonel ve iyi bilgilendirilmiş olduklarını varsayar. Ancak bu her zaman doğru değildir.

ABD'li ekonomist Kenneth Arrow meslektaşları arasında piyasalarda eksik bilgilendirme sorununu analiz eden ilk kişidir. Arrow iki taraf bir sözleşme yapmaya karar verdiğinde her iki tarafın da sözleşmenin gereğini yerine getireceğinin garantisi olmadığına işaret etmiştir. Taraflardan biri diğerinin davranışlarını gözlemleyemediğinde daha az gözlenen tarafın sözleşmenin tüm hükümlerini yerine getirmemesine neden olabilir ve diğer taraf bunu

Ayrıca bkz. Kamu mal ve hizmetlerin sağlanması 46-47 ▪ Ekonomik insan 52-53 ▪ Piyasalar ve toplumsal sonuçları 210-213 ▪ Oyun teorisi 234-241 ▪ Piyasa belirsizliği 274-275 ▪ Teşvikler ve maaşlar 302



Seyahat sigortası tatilcilerin kendilerini riskten korunmuş hissetmelerine yol açar ve daha tehlikeli aktiviteleri denemeye teşvik eder. Sonuç olarak sigorta şirketleri sigorta fiyatlarını artırır.

fark edemez. Bilgide bir dengesizlik mevcuttur, çünkü eylemler gizlidir.

Ahlaki tehlike

Bu durum "ahlaki tehlike" olarak bilinir. Örneğin sigorta piyasasında bir sigorta poliçesi sigortalanan kişiyi daha fazla risk almaya teşvik edebilir, çünkü kişi, sigortanın her türlü hasarı karşılayacağını bilir. Sonuç olarak sigortacılar aşırı risk almalarını ve bunun sonucunda oluşacak aşırı maliyetleri engellemek için sigorta kapsamını daraltır. Bu bir piyasa aksaklığı doğacağı anlamına gelir: Sigorta satın alanlar çok fazla para ödeyecek ve pek çok kişi de kendini sigorta piyasasının dışında bulacak. Arrow bu gibi durumlarda piyasa aksaklıklarını düzeltmek için hükümet müdahalesinin gerekli olduğunu ileri sürer.

Ahlaki tehlike, bir kişinin (işveren) bir başka kişiyi (çalışan) belirli bir şekilde davranmaya yöneltme çabasında olduğu her durumda ortaya çıkabilir. Eğer işveren tarafından talep edilen iş çalışanın çabalamasını gerektiriyorsa ve işveren çalışanın ne yaptığını gözlemleyemiyorsa, çalışan içgüdüsel olarak kaytarma eğiliminde olur. Sigorta sözleşmeleri şirketler ve müşterileri arasındadır, ama sorun bir şirket içinde de belirebilir: Çalışanlar, işverenler onları izlemediğinde kaytarabilir. Bu türden işveren-çalışan sorunları çoğu zaman karmaşık görevlerin olduğu uzun vadeli sözleşmelerde kendini gösterir. Bu gibi durumlarda, her ihtiyaç önceden şart koşulamaz ve ahlaki tehlike önceden tahmin edilemeyen şekillerde ortaya çıkabilir. İşveren-çalışan sorunları, sözleşmelerin en açık şekilde ifade edilmesini sağlayan, karmaşık görevlerin yönetimine dair geniş bir literatürün gelişmesine neden olmuştur.

Batmak için çok büyük?

Ahlaki tehlike, 2008 mali krizi sonrasındaki güncel siyasi tartışmalarda kritik bir sorun halini aldı. Bankalar "batmak için çok büyük" olarak tanımlandığında, ahlaki tehlikenin bir versiyonu iş başında olabilir. Büyük bankalar iflasın bir durgunluğa sebep olabileceğini bilir; böylece ne olursa olsun hükümet tarafından desteklenceklerine inanabilirler. Ekonomistler bunun bankaları aşırı riskli yatırımlar yapmaya yönelteceğini savunur. 2012'deki euro krizi de ahlaki tehlikeye bir örnek olarak görülmüş, Yunanistan gibi ülkelerin ekonomilerini "batmak için çok büyük" anlayışıyla yürüttüklerinden şüphe duyulmuştur.

Kenneth Arrow



ABD, New York'lu Kenneth Arrow 1921'de doğdu. Eğitim hayatının tamamı New York'ta geçen Arrow, City College'dan sosyal bilimler alanında mezun olduktan sonra Columbia Üniversitesi'nde matematik yüksek lisans eğitimi aldı. Ekonomi alanına geçmesinin ardından II. Dünya Savaşı'yla birlikte ABD Hava Kuvvetleri'ne gönderildi ve meteoroloji subayı olarak rüzgar kullanımını araştırdı.

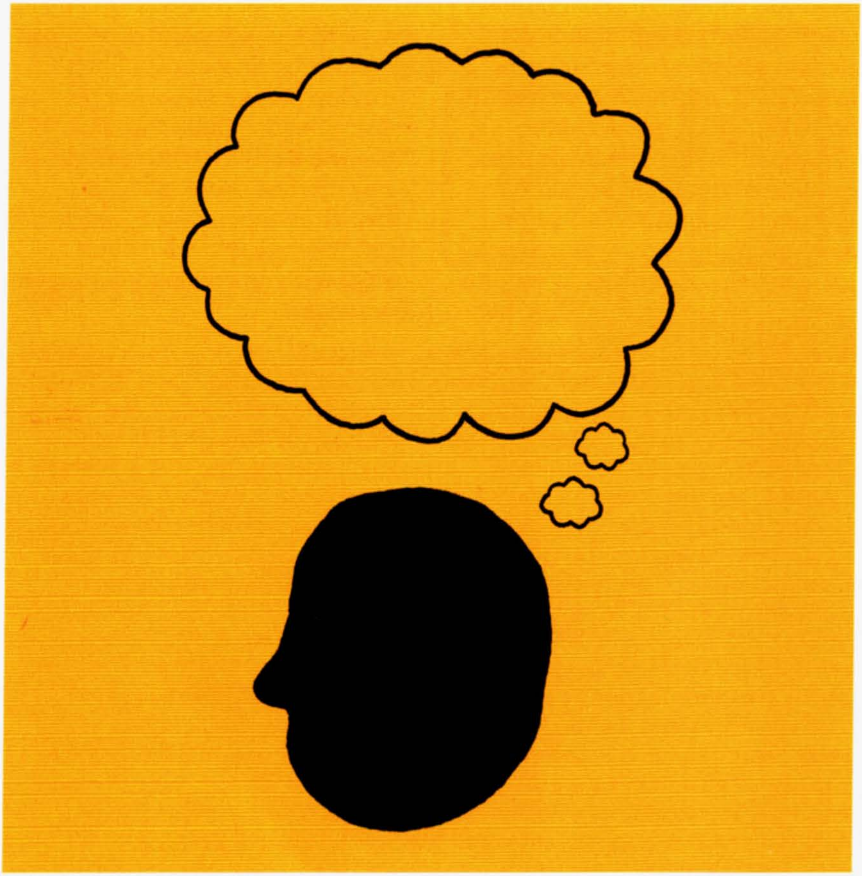
Savaştan sonra iki erkek çocuk sahibi olduğu Selma Schweitzer'le evlendi. 1948'de Columbia'da ders vermeye başladı ve önce Stanford, ardından da Harvard'dan ekonomi profesörlüğü unvanı aldı. 1979'da Stanford'a döndü ve emekli olduğu 1991'e kadar burada çalıştı. En fazla genel denge ve sosyal seçim üzerine çalışmalarıyla tanınır ve ekonomiye yaptığı öncü katkılardan dolayı 1972'de Nobel Ödülü'nü kazanmıştır.

Önemli eserleri

1951 *Toplumsal Seçim ve Bireysel Değerler*
1971 *Risk Alma Teorisi Üzerine Denemeler*
1971 *Genel Rekabet Analizi* (Frank Hahn'la birlikte)

PİYASA ETKİNLİĞİ TEORİLERİ ÇOK FAZLA VARSAYIM İÇERİR

PİYASALAR VE TOPLUMSAL SONUÇLARI



KISACA

YAKLAŞIM
Refah ekonomisi

ÖNEMLİ DÜŞÜNÜR
Gérard Debreu (1921-2004)

ÖNCE
1874 Fransız ekonomist Léon Walras rekabetçi ve ademimerkeziyetçi bir ekonominin bir denge haline ulaşabileceğini gösterir.

1942 Polonyalı ekonomist Oscar Lange piyasaların etkinliğine dair önceden bir bulgu tespit eder.

SONRA
1967 ABD'li ekonomist Herbert Scarf gerçek yaşamdaki ekonomik verilerin genel denge modellerine uygulanmasına yönelik bir yöntem bulur.

1990'lar Yeni makroekonomi modelleri zaman içinde gerçek yaşamdaki ekonomik verileri genel denge analizlerine entegre eder.

1860'lar ve 1870'lere gelindiğinde anaakım ekonomi, ekonomistlere belirli piyasa koşullarında birey davranışlarını değerlendirmeye yardımcı matematiksel modeller sunan, dünya hakkında ayırt edici iddialar bütünü geliştirdi. Bu modeller, doğal dünyayı tanımlayan ve hızlı gelişen matematikten alınmıştı. Gelişme, değerin daha objektif ve kesin bir standarttan ziyade insanların tercihleri ve kaynakları tarafından belirlendiği iddiasının yer aldığı "marjinalist bir devrim" olarak görüldü ve kimi teorik soruların yeni şekillerde sorulmasına imkan tanıdı. Adam Smith'in öne sürdüğü piyasanın

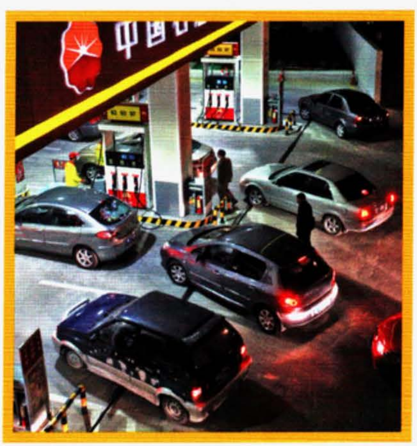
Ayrıca bkz. Serbest piyasa ekonomisi 54-61 ▪ Ekonomik denge 118-123 ▪ Etkililik ve adalet 130-131 ▪ İkinci en iyi teorisi 220-221



"görünmez eli," çıkarcı bireyleri mevcut sonuçlardan en iyisine gerçekten yönlendirmiş midir? Piyasalar topluma rehberlik eden diğer yollardan daha mı az, yoksa daha mı çok etkili olmuştur? Piyasalar gerçekten tamamen serbest olabilir mi?

İstikrarlı piyasalar

Fransız ekonomist Léon Walras (s. 120) teorideki bu devrimin öncülerindendi. Walras piyasaların kendi hallerine bırakıldığında tüketicilerin talepleriyle mal ve hizmetleri tedarik eden şirketleri mükemmel şekilde dengeleyerek tüm toplum için istikrarlı sonuçlar elde edebileceğini göstermeye



Hükümetler benzin gibi mallara vergi koyarak varlığı yeniden dağıtır. Belirli varsayımlarla, serbest piyasanın vergilere rağmen malların etkili bir şekilde kullanılmasını sağladığı sonucuna ulaşılabilir.

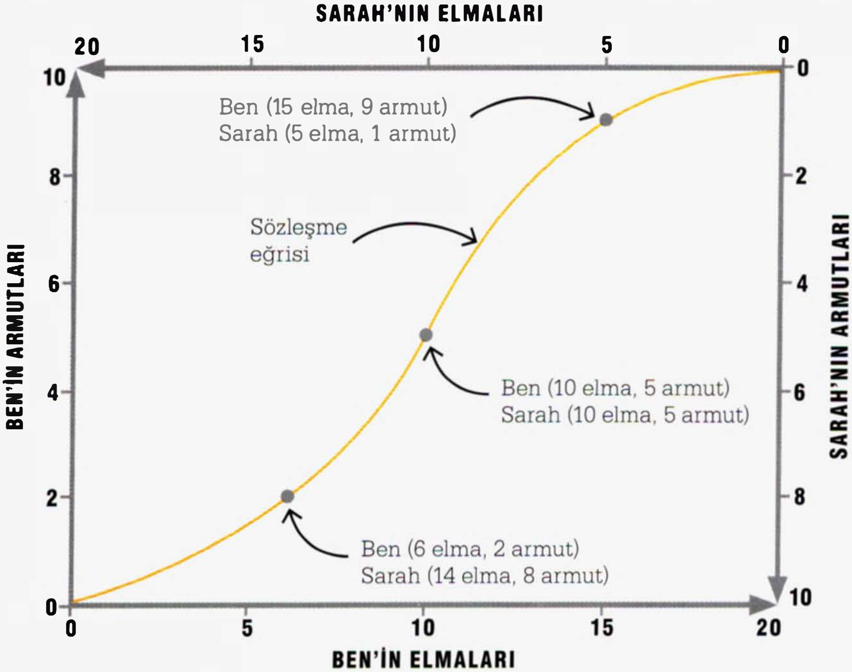


Gérard Debreu

1921'de Fransa'nın Calais kentinde doğan Gérard Debreu, Alman işgali sırasında Paris'teki Ecole Normale Supérieure'de eğitim aldı. Bir süre Fransız ordusunda hizmet veren Débreu matematik çalışmalarına geri döndü ve ekonomi sorunlarıyla ilgilenmeye başladı. 1949'da burslu olarak ABD, İsveç ve Norveç'in en iyi üniversitelerinde okudu ve ekonomi alanında o tarihte bilinmeyen gelişmeler konusunda güncel bilgi sahibi oldu. ABD'de 1930'larda ekonomik sorunları matematiksel yöntemlerle ele almak amacıyla kurulmuş ve son derece etkili Cowles Komisyonu'na katıldı. Stanford ve Berkeley Üniversitelerinde çalışarak matematik ve ekonomi dersleri verdi. 1983'te Nobel Ödülü aldı. 2004 yılında öldü.

Önemli eserleri

1954 *Rekabetçi Bir Ekonomi için Dengenin Varlığı* (K. Arrow'la birlikte)
1959 *Değer Teorisi: Ekonomik Dengenin Aksiyomatik Analizi*



Edgeworth kutusu, bir ekonomideki malların dağılımını gösteren yöntemdir. Bu ekonomide iki kişi (Ben ve Sarah) ve iki mal (20 elma ve 10 armut) vardır. Kutudaki her nokta, elmaların ve armutların Ben ve Sarah arasındaki muhtemel dağılımını gösterir. Sarı çizgi, Ben ve Sarah'ın birbirleriyle değiş tokuş yaptıktan sonra ulaşabilecekleri muhtemel dağılımları gösteren sözleşme eğrisidir. Bu eğri üzerindeki noktalar Pareto verimliliğini sağlar.

girişti. Tek bir piyasanın bu dengeye ulaşabileceği biliniyordu; ancak birtakım piyasaların aynısını başarabileceği kesin değildi.

"Genel denge" sorunu Fransız matematikçi Gerard Débreu ve ABD'li ekonomist Kenneth Arrow (s. 209) tarafından 1954'te kesin olarak çözüldü. İkili ileri matematik uygulayarak belirli koşullar altında birtakım piyasaların genel dengeye ulaşabileceğini gösterdiler. Bir bakıma Arrow ve Débreu, Adam Smith'in serbest piyasaların toplumsal düzene yol açabileceği görüşünü yeniden ele aldı. Ancak Smith, piyasaların bir istikrar noktasına meylettiği gibi gerçekçi olmaktan ziyade daha güçlü bir iddia ortaya atmıştı. Smith ayrıca özgür toplumu zorunlu kıldığından dolayı dengenin arzulanabilir olduğunu söylemişti

Pareto verimliliğinin sonuçları

Modern ekonomistler arzulanabilirliği "Pareto verimliliği" (s. 130-131) olarak bilinen bir kavramı kullanarak ölçtü. Pareto'nun verimlilik durumunda, bir kişinin iyiye gitmesi, bir başkası kötüye gitmeden mümkün değildir. Eğer mallar bu şekilde el değiştirdiğinde en azından bir kişinin refahı artıyor ve başka kimseninki azalmıyorsa ekonomide bir ilerleme olmuş demektir. Arrow ve Débreu piyasa dengesini Pareto verimliliğiyle birleştirdi. Böyle yaparak Smith'in piyasa sonuçlarının iyi olduğuna dair nihai görüşünü derinlemesine incelediler. Bunu "refah ekonomisinin temel teoremleri" olarak bilinen iki teoremi kanıtlayarak başardılar.

Birinci refah teoremi, dengedeki "tamamen serbest" her piyasa ekonomisinin zorunlu olarak "Pareto verimli" olduğuna dayanır; bu da birinin iyiye gitmesinin bir başkasının kötüye gitmeden mümkün olmadığı bir kaynak dağılımına yol açar. Bireyler, malların kendilerine bağışlandığı bir noktadan başlar. Teoreme göre, bireyler birbirleriyle değiş tokuş yaparak dengeye ulaşacaktır; böylece teorem verimli hale gelecektir.

Pareto verimliliği zayıf bir ahlaki kriterdir. Zengin bir kişinin arzulanan bir malın tamamına sahip olması ve başka kimsede bu maldan olmaması durumu, Pareto-verimlidir, çünkü zengin kişiyi kötüye götürmeden malın bir kısmını ondan almak mümkün değildir. Böylece bu ilk refah teoremi piyasaların verimli (etkin) olduğunu ifade eder, ama kritik dağıtım sorununa değinmez.

İkinci refah teoremi işte bu sorunla uğraşır. Tipik olarak bir

> Bu koordinasyonun (arz-talep) nasıl sağlandığı Adam Smith'ten bu yana ekonomi teorisinin temel meselelerinden biri olmuştur.
> **Kenneth Arrow**

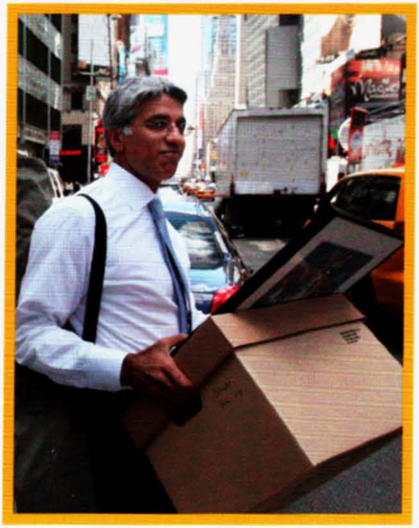
> Kaynakların belirli dağılımı Pareto anlamında verimli olmakla birlikte yine de bazıları için büyük zenginlikler sağlarken, bazıları için ciddi bir sefalete neden olabilir.
> **Kenneth Arrow**

ekonomide kaynakların birçok Pareto-verimli dağılımı vardır. Bazıları eşit ve adil dağılımlar olacaktır, bazıları ise oldukça orantısız. Teorem, bu Pareto-verimli dağılımların her birine serbest piyasalar kullanılarak ulaşılabileceğini söyler (ekonomistlerce "sözleşme eğrisi" olarak temsil edilen görüş). Ancak bu dağılımlardan belirli bir tanesine ulaşmak için bireysel bağışların başlangıç olarak yeniden dağıtılması gerekir. Sonrasında değiş tokuş başlayabilir ve kaynakların belirli Pareto-verimli dağılımı gerçekleşir. Buradaki pratik uygulamada hükümet kaynakları (vergi toplama yoluyla) yeniden dağıtabilir ve sonrasında nihai dağıtımın etkili olduğundan emin olmak için serbest piyasaya güvenebilir. Eşitlik (adalet) ve etkililik el ele gider.

Gerçek dünyanın sınırları

Arrow ve Débreu'nun sonuçları zorlayıcı varsayımlara bağlıdır: Bunlar sekteye uğradığında verimlilikten taviz verilmiş olur ve bu durum ekonomistler tarafından "piyasa aksaklığı" olarak adlandırılır. Teoremlerin işe yaraması için bireyler ekonomik rasyonaliteye uygun davranmak zorundadır. Bireylerin piyasa işaretlerine mükemmel şekilde cevap vermesi gerekir ki bazen bu gerçek durum değildir. Şirketlerin davranışı rekabetçi olmak zorundadır, ancak pratikte dünya tekellerle doludur.

Ek olarak refah teoremleri, yüksek iştirak maliyetleri olan büyük firmaların olduğu durumlar gibi ölçek ekonomilerinde işe yaramaz. Örneğin birçok kamu hizmet kuruluşlarının olduğu durumlarda olduğu gibi. Dengenin verimliliği için daha da önemli koşul "dışsallıklar"ın olmamasıdır. Piyasa fiyatlarında kaydedilmeyen maliyetler ve faydalar vardır. Örneğin bir motosiklet atölyesinden gelen ses yan kapıdaki muhasebe firmasının çalışanlarının verimliliğine zarar verebilir, ama atölye sahipleri bu kapsamlı maliyeti hesaba katmaz, çünkü bu kendi özel maliyetlerini etkilemez. Dışsallıklar verimi güçleştirir. Ayrıca bireyler satın aldıkları malların özellikleri ve fiyatlar hakkında tam bilgiye sahip değilse, piyasalar muhtemelen başarısız olur.



Teoremlerin bize söylediği

Eğer varsayımları gerçeklikten bu derece uzaksa ve her durumda uygulanabilir değilse bu modelin neye yaradığını sorabilirsiniz; ancak aslında teorik modeller gerçeğe sadık olmayı hedeflemez. Eğer öyle olsaydı, Arrow ve Débreu'nun modeli faydasız olurdu. Bunun yerine teoremleri temel bir soruyu yanıtlar: Piyasalar hangi koşullar altında verimlilik getirir? Bu koşulların zorlayıcılığı sonrasında gerçek ekonomilerin hangi şekillerde ve ne kadar tam verimlilik kıstasından uzaklaştığını ifade eder. Arrow ve Débreu'nun koşulları verimliliğe daha da yaklaşmak için ne yapabileceğimizi gösterir. Örneğin dışsallıklarla başa çıkmak için kirliliği fiyatlandırmayı, piyasaları daha rekabetçi hale getirmek için tekelleri kırmayı ya da tüketicileri satın aldıkları ürünler hakkında bilgilendirmeye yardımcı olmak için kurumlar yaratmayı deneyebiliriz.

Arrow ve Débreu'nun çalışması savaş sonrası ekonomilerin çoğunun temelini şekillendirdi. Çalışmanın bulgularını geliştirmek ve farklı varsayımlar altında ekonomilerin verimliliğini araştırmak için çeşitli girişimlerde bulunuldu. Arrow ve Débreu'nun genel denge yaklaşımı kullanılarak hem teorik hem de deneysel geniş makroekonomik modeller inşa edildi. Bazıları, gerçek dünya ekonomilerinin kaotik ve aslında tahmin edilemez doğasını hesaba katmada başarısız olduğu için denge yaklaşımını eleştirdi. Bu tür modellerin 2008 krizini öngörmede başarısız olması, son zamanlarda bu eleştirel seslerin yükselmesine neden oldu.

Denge modelleri, Lehman Brothers'ın çökmesi ve tüm çalışanların işten çıkarılmasıyla başlayan 2008 krizini öngöremedi. Kriz, modellerin temel varsayımlarının eleştirilmesine yol açtı.



MÜKEMMEL SEÇİM SİSTEMİ YOKTUR

SOSYAL SEÇİM TEORİSİ

KISACA

YAKLAŞIM
Refah ekonomisi

ÖNEMLİ DÜŞÜNÜR
Kenneth Arrow (d. 1921)

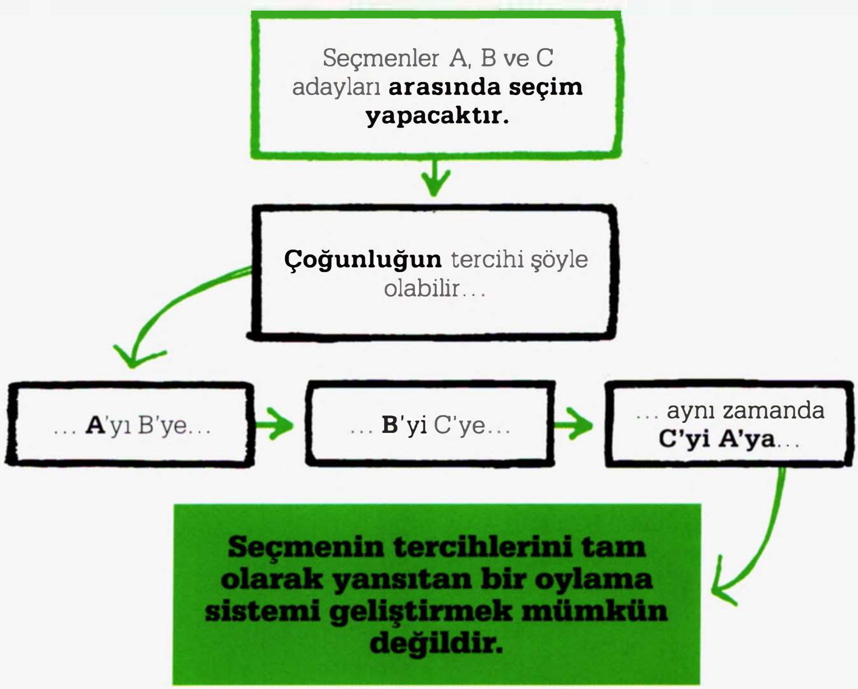
ÖNCE
1770 Fransız matematikçi Jean-Charles de Borda bir tercihli seçim sistemi tasarlar.

1780'ler İngiliz filozof ve sosyal reformcu Jeremy Bentham, en fazla sayıda kişinin en fazla mutluluğunu hedefleyen bir "yararcılık" sistemi önerir.

1785 Nicolas de Condorcet orijinal oylama paradoksunu ortaya koyduğu *Çoğunluk Kararının Olasılığı Analizinin Uygulaması* adlı çalışmasını yayımlar.

SONRA
1998 Hintli ekonomist Amartya Sen refah ekonomisi ve toplumsal seçim teorisi üzerine çalışmalarıyla Nobel Ödülü kazanır.

İlk bakışta, oylamanın matematiği ile ekonomi arasında ilgi fark edilemeyebilir. Ancak refah ekonomisi alanında ve özel olarak sosyal seçim teorisinde bu ilgi önemli bir rol oynar. Sosyal seçim teorisi 1950'lerde ABD'li ekonomist Kenneth Arrow tarafından geliştirildi. Bir toplumun ekonomik refahını ölçmek için o toplumun bireylerinin değerlerinin hesaba katılması gerektiğini gördü. Bir toplumun refah ve toplumsal durumunu belirleyen ortak kararları alabilmeleri için bireylerin tercihlerini ifade edebildikleri ve bu tercihleri birleştirebildikleri bir sistem olmalıydı. Ortak karar alma süreci adil ve etkili bir oylama



Ayrıca bkz. Etkililik ve adalet 130-131 ▪ Piyasalar ve toplumsal sonuçları 210-213 ▪ Sosyal piyasa ekonomisi 222-223

> Kapitalist demokraside toplumsal seçimlerin yapılabileceği iki temel mekanizma bulunur: oylama … ve piyasa mekanizması.
> **Kenneth Arrow**

sistemine bağlıydı. Bununla beraber *Arrow Social Choice and Individual Values* (Toplumsal Seçim ve Bireysel Değerler, 1951) adlı eserinde ortada geçerli bir paradoks olduğunu kanıtladı.

Oylama paradoksu

Oylama paradoksu ilk kez, 200 yıl kadar önce Fransız siyasi düşünür ve matematikçi Nicolas de Condorcet (1743-1794) tarafından tanımlandı. Oy verenlerin çoğunluğunun A'yı B'ye, B'yi C'ye ve aynı zamanda C'yi A'ya tercih etmesinin mümkün olduğunu ispatladı. Örneğin oy verenlerin üçte biri tercihlerini A-B-C, diğer üçte biri B-C-A ve kalan üçte bir C-A-B olarak sıralarsa, çoğunluk açık şekilde A'yı B'ye ve B'yi C'ye tercih eder. Sezgisel olarak C'nin tercih listesinde sonuncu olduğunu düşünebiliriz. Ama çoğunluk ayrıca C'yi A'ya tercih eder. Bu durumlarda adil bir ortak seçim yapılması sorunludur.

Arrow seçmenlerin tercihlerini doğru şekilde yansıtan bir oylama sisteminin sadece sorunlu değil, ayrıca imkansız olduğunu ispatladı. Arrow, ideal bir oylama sistemi tarafından karşılanması gereken birtakım adalet kriterleri sundu. Sonrasında hiçbir sistemin bu koşulların tümünü karşılamasının mümkün olmadığını kanıtladı. Aslında mantıklı varsayımların çoğunluğu karşılandığında sezgi karşıtı bir sonuç çıkar. Adalet için kriterlerden biri "diktatör"ün olmamasıydı. Yani ortak kararı bir tek kişinin almadığı bir durum. Ama çelişkili şekilde tüm diğer koşullar birleştiğinde böyle bir diktatör ortaya çıkar.



19. yüzyıl Fransası'nda resmedilen oy verme hakkı, Batı uygarlığında köklü bir geçmişe sahiptir ve neredeyse evrenseldir, ancak mükemmel oylama sisteminin tanımlanması zordur.

Çoğunluğun refahı

Arrow'un paradoksu (ayrıca genel olasılık teoremi olarak da bilinir), modern sosyal seçim teorisinin bir köşe taşıdır ve Arrow'un adalet kriteri, bireylerin tercihlerinin dikkate alındığı adil oylama metotlarının bulunmasında temel oluşturdu.

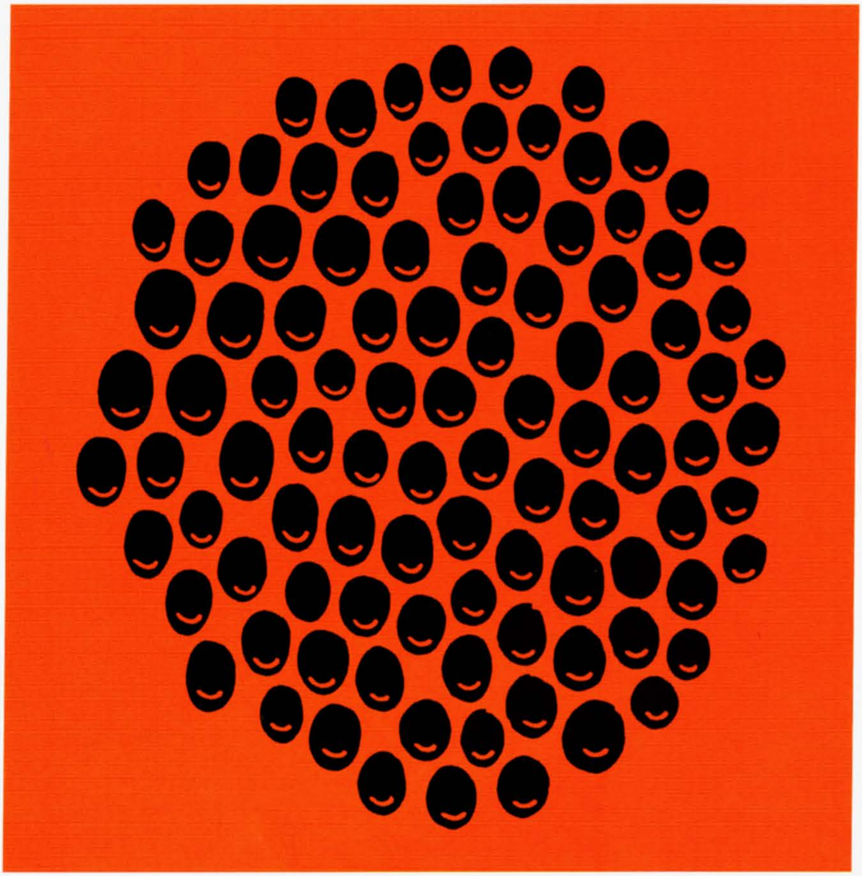
Günümüzde sosyal seçim teorisi, ekonomik politikaların etkilerinin değerlendirilmesinde, refah ekonomilerinin önemli bir çalışma alanı haline geldi. Soyut teoremler geliştirerek başlayan bu alan, hükümet ve planlamacıların sürekli olarak çoğunluğun refahını hesaplamak zorunda olduğu kati ekonomik durumlara uygulandı; kaynakların ve refahın dağılımı gibi temel ekonomik sorunlara yönelik önerilerde bulundu.

Toplumsal refahın işlevleri nelerdir?

Toplumun refahını ölçmenin çeşitli yöntemleri vardır. 19. yüzyıl faydacıları, tıpkı gelir gibi bireylerin kişisel refahları veya mutluluklarının da toplanarak toplam refahı ölçmede kullanılabileceğini düşünüyordu. Daha sonra ekonomistler aynı hedefle "toplumsal refah fonksiyonlarını" geliştirdiler, ancak fayda ölçümünü dahil etmediler. Kenneth Arrow ve diğerleri bu fonksiyonları, bireysel tercihleri muhtemel toplumsal durumlar için sıralamalara dönüştürecek şekilde formüle etti (toplumdaki ekonomik konumlar). Toplumsal refah düşüncesinin etik bir boyutu vardır. Faydacılığın basit bir formu, toplam mutluluktan bu mutluluğun dağılımını çıkardığımızda elimizde kalanın maksimize edilmesini vurgular. ABD'li filozof John Rawls (1921-2002) tarafından önerilen bir diğer yöntemde, toplumda en kötü durumdaki bireyin refahı maksimize edilir.

AMAÇ MUTLULUĞU MAKSİMİZE ETMEKTİR, GELİRİ DEĞİL

MUTLULUK EKONOMİSİ



KISACA

YAKLAŞIM
Toplum ve ekonomi

ÖNEMLİ DÜŞÜNÜR
Richard Easterlin (d. 1926)

ÖNCE
1861 John Stuart Mill ahlaki eylemin maksimize eden olduğu görüşünü öne sürer.

1932 Simon Kuznets ABD için yalnızca konvansiyonel ekonomik değişkenleri temel alan ilk milli gelir hesaplamalarını yayımlar.

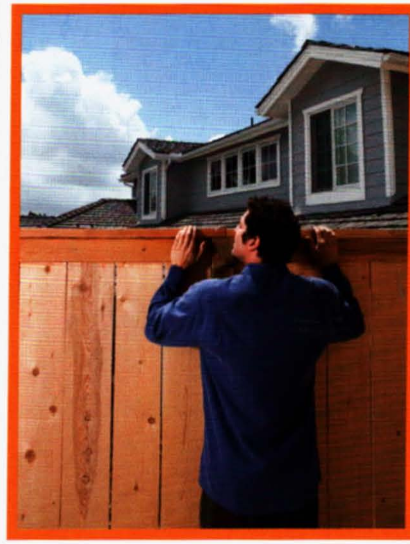
SONRA
1997 İngiliz ekonomist Andrew Oswald mutsuzluğun temel nedeninin işsizlik olduğunu öne sürer.

2005 İngiliz ekonomist Richard Layard mutluluk ile gelir arasındaki ilişkiye dair tartışmalara geri döndüğü *Mutluluk: Yeni Bilimden Alınan Dersler* adlı çalışmasını yayımlar.

Bir ülke için ilk modern milli gelir hesabı 1930'larda Rus asıllı ABD'li ekonomist Simon Kuznets tarafından, ABD için yapılmıştır. Onun öncü çalışmaları daha sonra İngiltere, Almanya ve diğer gelişmiş ülkelerde de milli gelir hesapları oluşturulmasına neden oldu. Bu hesaplar bir ekonomide bir yıl içinde yapılan işlemlerin toplanması ve milli gelir rakamına ulaşılması şeklindeydi. Çıkan rakam daha sonra ülkenin gayrisafi yurtiçi hasılası (GSYH) olarak adlandırıldı. Fransız François Quesnay gibi bazı erken dönem ekonomistler benzer ölçümler yapmaya çalışmış, ancak çalışmaları işin hacmi nedeniyle sonuca

Ayrıca bkz. Servetin ölçümü 36-37 ▪ Etkililik ve adalet 130-131 ▪ Gösterişçi tüketim 136 ▪ Piyasalar ve toplumsal sonuçları 210-213 ▪ Davranışsal ekonomi 266-269 ▪ Toplumsal cinsiyet ve ekonomi 310-311





Kıskançlık mutsuzluğun nedenlerinden biridir. Komşunuzun sizden daha fazlasına sahip olup olmaması, refahınız için sizin ne kadarına sahip olduğunuzdan daha önemli bir etken olabilir.

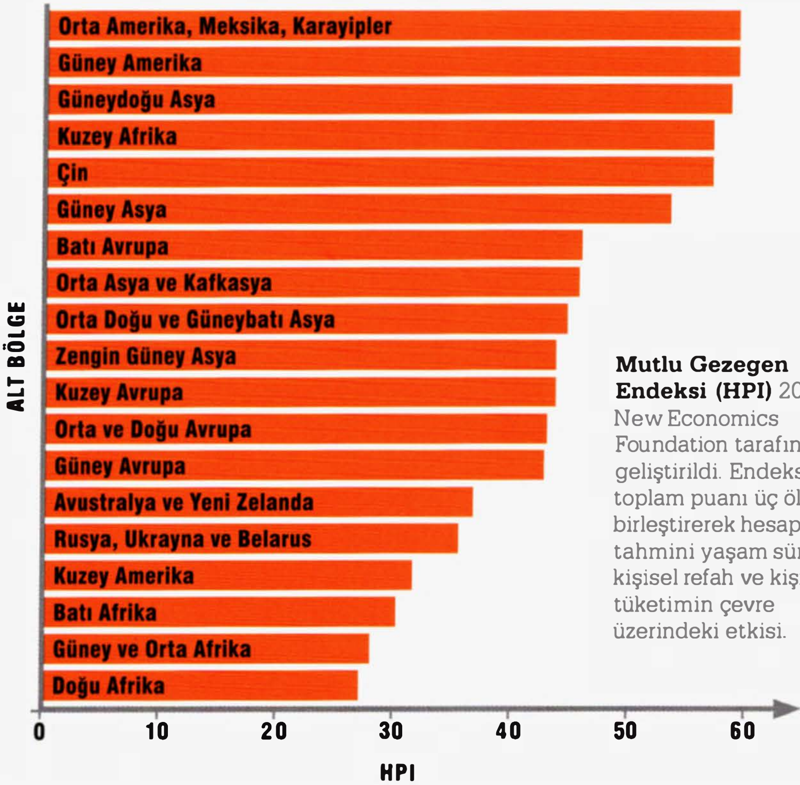
ulaşamamıştı. Bu ölçümler ancak istatistik, araştırma teknikleri ve ekonominin diğer alanlarındaki gelişmelerin ardından mümkün oldu.

Sıkıntılı rakam

İlk kullanıldığı günlerden itibaren GSYH rakamları politikacılara, gazetecilere ve ekonomistlere hayli çekici geldi. Basit bir ifadeyle, bir ekonomiyle ilgili en önemli verileri özetleyen bir rakam gibi görünüyordu. GSYH'de artış daha fazla iş ve daha yüksek ücretler anlamına gelirken, düşüş ise işsizlik ve belirsizlik demekti. II. Dünya Savaşı sonrasında ekonomi politikalarıyla ilgili tartışmalar hızla, GSYH'nin en iyi nasıl arttırılacağına dair bir dizi argümandan daha kısıtlı bir hale geldi. Farklı politikalar uygulandı, ancak hepsinin amacı aynıydı.

Fakat bu durum bazı önemli soruların es geçilmesine neden oldu. GSYH yalnızca bir rakam, üstelik de en önemli rakam, olmayabilir. ABD kongresindeki bir konuşmasında bizzat Kuznets'in de ifade etmiş olduğu gibi, GSYH ile reel sosyal refah arasında bir bağlantı olmak zorunda değil. Artan GSYH son derece adaletsiz bir şekilde dağılabilir ve birkaç kişi çok miktarda para kazanırken çoğunluk çok az pay alabilir. Aile ve arkadaş ilişkileri gibi insanları mutlu eden bazı başka faktörler bu ölçüme dahil değildir. Yine de GSYH ekonomide çok önemli bir istatistik haline geldi ve bir ülkede işlerin iyi gittiğini gösterir oldu. Tam olarak gösterilmiş olsa da, GSYH ve refahın, tam olarak eşleşmemekle birlikte, aynı yönde olacağına inanılıyordu.

GSYH ve milli gelir kavramlarına doğrudan itiraz 1974'te ABD'li ekonomist Richard Easterlin'den geldi. Son 30 yıllık dönem içinde 19 ülkede insanların mutlulukla ilgili anketlere verdiği yanıtlara baktı ve GSYH ile refah arasındaki bağlantının genellikle düşünüldüğü kadar sağlam olmadığını öne sürdü. Easterlin mutlulukla ilgili yanıtların beklendiği gibi gelirle birlikte arttığını belirledi. Ancak asgari seviyenin üzerindeki gelir seviyelerine sahip çeşitli ülkeler arasındaki mutluluk seviyelerindeki farkın milli gelirdeki büyük farka rağmen



Mutlu Gezegen Endeksi (HPI) 2006'da New Economics Foundation tarafından geliştirildi. Endeks toplam puanı üç ölçütü birleştirerek hesaplıyor: tahmini yaşam süresi, kişisel refah ve kişisel tüketimin çevre üzerindeki etkisi.

çok da fazla olmadığını gördü. Zengin ülkelerdeki insanlar her zaman en mutlu insanlar değildi.

Resim zamanla daha da garip bir hal aldı. ABD'de 1946'dan itibaren GSYH'de kesintisiz ve göreceli olarak hızlı bir artış vardı, ancak anketlerle ulaşılan mutluluk seviyesi için aynı şablon geçerli değildi. Aslında seviye 1960'lardan başlayarak düşüyordu. Göründüğü kadarıyla para gerçekten saadet getirmiyordu.

Easterlin'in anketlerinin sonuçları Easterlin paradoksu olarak tanındı. Ekonomiyle refah arasındaki ilişkiye dair 19. yüzyılın sonundan bu yana farklı şekillerde ilerleyen çalışmaları yeni ve taze bir yöne kaydırdı. Araştırmacılar bireyler, şirketler ve hükümetler tarafından alınan kararların kendilerini ve toplumu hangi yollarla etkilediğine dair değerlendirmeler yapmaya başladılar.

Bir açıklama ABD'li psikologlar Phillip Brickman ve Donald Campbell tarafından ilk olarak 1971'de ortaya atılan "haz değirmeni" kavramı üzerinden geldi. Brickman ve Campbell, insanların mevcut refah seviyelerine çok çabuk uyum sağladığını ve iyi ya da kötü olaylardan bağımsız olarak bu seviyeyi koruduğunu öne sürdüler. Gelirleri yükseldiğinde yeni maddi güvenlik seviyesine de hızla uyum sağlıyor ve bunu normal olarak değerlendiriyor, böylece daha önce olduklarından daha mutlu olmuyorlardı. Bu teorinin uç bir versiyonunda, insanın mutluluğunu belirleyen şey karakter veya arkadaşlık gibi tamamen başka bir şey olduğundan, minimum gelir aşıldıktan sonra ekonomik gelişmenin refahla kesin bir ilişkisi kalmıyordu.

Araştırmacılar ayrıca statünün ve diğer insanlarla yapılan karşılaştırmaların önemini vurguladı. Örneğin bir toplumda hiç kimsenin arabası yoksa, araba sahibi olmamak büyük bir fark yaratmaz. Ancak bazı insanlar araba sahibi olmaya başladıkça arabasız kişiler



Bhutan'da danslarla kutlanan bir bahar festivali. Kral 1972'de hükümetten "Gayrisafi Milli Mutluluğu" maksimize eden politikalar uygulamasını istedi.

> Ekonomiyle ilgili şeyler yalnızca insanı daha mutlu ettiğinde önemlidir.
> **Andrew Oswald**
> **İngiliz ekonomist (d. 1953)**

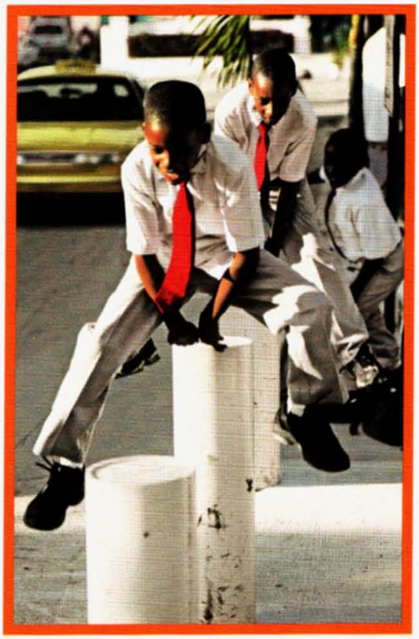
bunu bir statü kaybı olarak algılamaya başlar. "Komşulara ayak uydurmak" ekonominin büyüdüğü, yeni varlığın artık mutluluk üzerindeki etkisinin sınırlı olduğu anlamına gelir. Herkes bir yarışma içindedir ve diğer herkesten daha fazla tüketmeye çalışır. Toplumda eşitsizlik ne kadar fazlaysa durum o kadar kötüleşir.

Paradoksa itirazlar

2000'lerde Easterlin paradoksuna olan ilgi arttıkça paradoksa itirazlar da gelmeye başladı. Daha fazla ülkeden derlenen verileri kullanan ABD'li ekonomistler Betsey Stevenson ve Justin Wolfers, 2008'de çeşitli ülkelerde artan gelirle birlikte mutluluğun da arttığını ve artan gelirin aynı zamanda refahın da artmasına yol açtığını öne sürdüler.

Araştırmacılar gelir artışının kolayca daha fazla mutluluk anlamına gelmediğini fark etmekle birlikte gelir kaybının refah üzerinde ciddi olumsuz etkileri olduğunu gördüler. Ciddi hastalıklar ve engellilik durumunun yanı sıra işsizlik de mutluluğu çok olumsuz etkiliyordu.

Diğer bir ifadeyle, GSYH ile milli gelir arasında bir ilişki vardı, ancak bu ilişki zannedildiği kadar basit değildi. Daha fazla veri elde edildikçe mutluluk ve refah kavramları bir hükümet için muhtemel bir hedef olarak zemin kazandı. Dolayısıyla bu durum kritik ekonomik değişken olarak GSYH'nin yavaş yavaş yerinden olmasına yol açtı. Argüman basittir: Yaygın şekilde raporlanan ekonomik değişkenler ekonomik ve sosyal hayatın önemli taraflarını içermemekte, bu da yanlış politikalar oluşturulmasına neden olan değişkenlere odaklanılması anlamına gelmektedir. Politikaların yalnızca GSYH yerine "mutluluk göstergelerine" odaklanması halinde yeni öncelikler söz konusu olacaktır. Daha iyi bir iş-yaşam dengesinin sağlanması bu ölçütler arasında yer alabilir. İşsizliğin maliyeti daha yüksek olarak değerlendirilebilir ve işsizlikle mücadele için daha fazla önlem alınabilir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerle ilgili olarak daha geniş mutluluk ölçütleri halihazırda kullanılıyor: Örneğin insani gelişim endeksi, tahmini yaşam süresi ile eğitimi bir araya getirmektedir. 2008 mali krizi öncesinde GSYH artışına daha az odaklanılmasının, borç birikimine bağlı bazı sorunların aşılmasına yardımcı olduğu öne sürülmüştür. Daha fazla refah algısına göre düzenlenmiş ve insanların gerçek ilgilerine daha yakın, daha geniş göstergeler bulunuyor olsaydı, GSYH artışı şeklindeki tek gösterge bu kadar sevince neden olmayacaktı.



Bahamalılar iyi hissetme duygusunu ölçmek amacıyla İngiliz psikolog Adrian White tarafından geliştirilen Yaşamdan Memnuniyet Endeksinde çok yüksek puan aldı.

Mutluluğu ölçmek

2007'de Fransa Başkanı Nicolas Sarkozy ekonomist Joseph Stiglitz, Amartya Sen ve Jean-Paul Fitoussi'den sosyal ve ekonomik gelişim ölçümlerini incelemelerini ve refah ölçümlerinin nasıl geliştirilebileceğini araştırmalarını istedi. 2009 yılında yayımlanan raporda ekonomik politikalar oluşturulurken, odak noktasının ekonomik üretim ölçümlerinden (örneğin GSYH) refah ve sürdürülebilirliğe kaydırılması gerektiği belirtiliyordu. Raporda özellikle sık kullanılan ekonomik göstergeler ile bildirilen refah arasındaki farkın artmakta olduğu ifade ediliyordu. Alternatif bir ölçüm sisteminde her şeyi bir rakamla özetlemeye teşebbüs etmekten ziyade sağlık ve yaşam tarzının çevre üzerindeki etkisi gibi farklı bir yelpazeden göstergeler kullanılabilirdi.



PİYASALARI DÜZELTMEYE YÖNELİK POLİTİKALAR HER ŞEYİ DAHA KÖTÜ HALE GETİREBİLİR

İKİNCİ EN İYİ TEORİSİ

KISACA

YAKLAŞIM
Ekonomi politikası

ÖNEMLİ DÜŞÜNÜR
Kelvin Lancaster (1924-1999)
Richard Lipsey (d. 1928)

ÖNCE
1776 Adam Smith piyasaların "görünmez elinin" devlet müdahalesinden daha üstün olduğunu öne sürer.

1932 İngiliz ekonomist Arthur Pigou piyasa arızalarını düzeltmek için vergilerin kullanılmasını savunur.

1954 *Rekabetçi Ekonomi için Dengenin Varlığı* adlı eserde Gérard Debreu ve Kenneth Arrow, bütünüyle serbest piyasa ekonomisinin katılımcılarının refahını maksimize edebileceğini gösterir.

SONRA
1970'lerden itibaren Joseph Stiglitz, Amartya Sen ve başka ekonomistlerin çalışmalarıyla refah ekonomisi geliştirilir.

Serbest piyasa ekonomisi teoride **en verimli** ekonomidir.

↓

Ancak gerçek ekonomilerde verimsiz ve zararlı **birçok çarpıklık bulunur.**

↓

Çarpıklıklar birbirine **bağlı** olabilir ve hükümet bunların bir kısmını ortadan kaldıramayabilir.

↓

Kaldırma teşebbüsleri diğerlerinin **etkilerini daha olumsuz hale getirebilir**, bu nedenle hükümetler dikkatli davranmalıdır.

↓

Piyasaları düzeltmeye yönelik politikalar her şeyi daha kötü hale getirebilir.

Standart ekonomi teorisinde, mal ve hizmetler için piyasaların bulunduğu ve bu piyasalardan faydalananların bilgi sahibi olduğu durumlarda ekonominin verimli olacağı kabul edilir. Bir bireyin durumunu kötüleştirmeden kaynak dağılımını değiştirerek bir başka bireyin durumunu iyileştirmek mümkün değildir, bu nedenle toplumun refahı serbest piyasada olabileceği kadar iyidir. Serbest piyasacılara göre mümkün olan en iyi politika, hükümetlerin piyasadaki kusurları ortadan kaldırarak mümkün ideal duruma olduğunca en yakın hale getirmesidir.

Kusurlarla çalışmak

Etkin politikaların elde edilebilmesi için bazı sıkı koşullar söz konusudur. 1956'da Avustralyalı ekonomist Kelvin Lancaster ve Kanadalı meslektaşı Richard Lipsey, bazı koşullarda piyasa verimliliğini artırmayı hedefleyen politikaların toplamda durumu daha kötüye götürebileceğini kanıtladılar. *The General Theory of Second Best* (İkinci En İyi Genel Teorisi) adlı çalışmalarında piyasadaki bir kusurun kalıcı olduğu ve hükümetin bunun

Ayrıca bkz. Serbest piyasa ekonomisi 54-61 ▪ Ekonomik denge 118-123 ▪ Dış maliyetler 137

düzeltilmesi ya da ortadan kaldırılması için bir yönteme sahip olmadığı durumlara baktılar. Bu durumlarda "birinci en iyi" yoktu. Böyle durumlarda yapılacak hükümet müdahaleleri mevcut kusurların etkilerini artırabilir ve piyasayı ideal durumdan daha da uzaklaştırabilirdi. Lancaster ve Lipsey'nin görüşü şuydu: Bir piyasadaki kusur ortadan kaldırılamadığında diğer tüm piyasalar da kusurlu olacaktır. Mevcut kusur dahilinde kaynakların göreli olarak verimli bir dağılımına ulaşılır.

En az kötü

Lancaster ve Lipsey çalışmalarını daha ileri götürdüler: Bir kusur giderilebilirken bir başkası giderilemediğinde mümkün olan en iyi politika, teorinin gerektirdiğinin tam tersini uygulamak olabilir. Örneğin hükümetin genel refahı iyileştirmek için bir piyasayı daha fazla bozması faydalı olabilir. İdeal politikalar yalnızca soyut ilkelerce yönlendirilemez. Piyasaların birlikte nasıl çalıştığına dair kapsamlı bir görüş temel alınmalıdır. Klasik bir örnek, üretim sırasında nehri kirleten bir tekelcidir. Kirlilik hem toplum için maliyetli hem de üretimin kaçınılmaz sonucudur. Süreçten çıkarılamaz ve kalıcı bir piyasa kusurudur. Ancak tekel ortadan kaldırılabilir.

Standart ekonomi teorisi hükümete tekeli kırmasını ve piyasaları daha rekabetçi hale getirmesini söyleyecektir. Bu, ekonomiyi ideal verimli duruma yaklaştırır, ancak rakip üreticiler birden fazla olacak ve diğerleri de nehri kirletecektir. Toplum refahı açısından bütün olarak sonuç belirsizdir. İnsanlar artan üretimden faydalanabileceği gibi daha fazla kirlilik nedeniyle kayba da uğrayabilirler. "İkinci en iyi" çözüm, tekeli olduğu gibi bırakmak olabilir.

İkinci en iyi teorisi ekonomik politikalar açısından kritik öneme sahiptir ve hükümetlere, ideale ulaşmaya çalışmaktan ziyade dikkatli davranmalarını tavsiye eder.

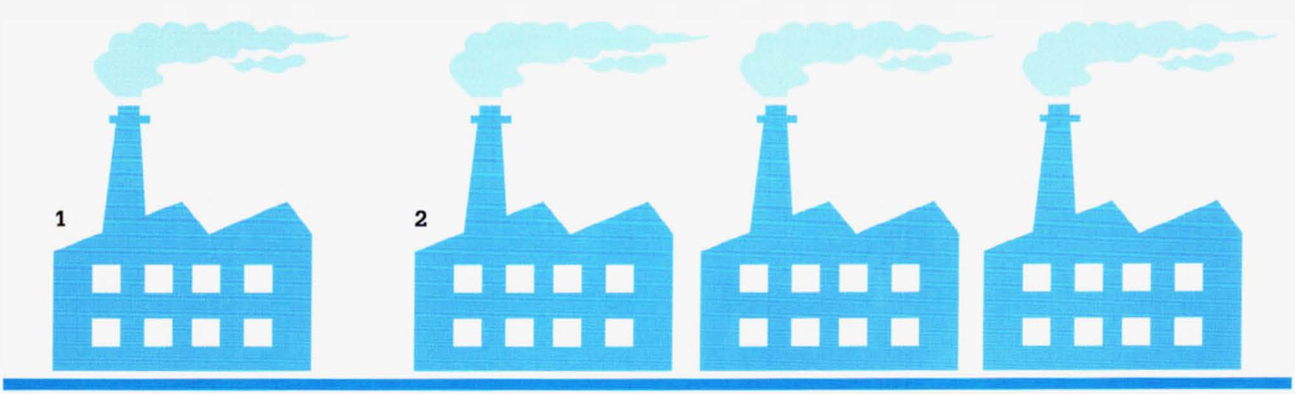
Richard Lipsey

1928 doğumlu Kanadalı ekonomist Richard Lipsey, en çok Kelvin Lancaster'la birlikte formüle ettiği "ikinci en iyi" teorisiyle tanınır. ABD ve İngiltere'de dersler vermiştir ve Kanada'daki Simon Fraser Üniversitesi'nde fahri profesördür. 1968'de Milton Friedman'ın eleştirileri (s. 199) karşısında Philips eğrisini savunması (s. 203) ekonomi tarihindeki önemli tartışmalar arasındadır. Standart bir ekonomi ders kitabı olan *Pozitif Ekonomi*'nin yazarı olan Lipsey, son yıllarda evrimsel ekonomi alanındaki gelişmelere katkıda bulunuyor; tarihi değişim süreçleri üzerine etkili bir kitabın yazarları arasında yer alıyor.

Önemli eserleri

1956 *İkinci En İyi Genel Teorisi* (Kelvin Lancaster'la birlikte)
2006 *Ekonomik Dönüşümler: Genel Amaçlı Teknolojiler ve Uzun Dönemde Ekonomik Büyüme* (K. Carlaw, C. Bekar'la birlikte)

En az kötü çözümü seçmek
(1) Monopolcü kirlenmeye neden olur. Hem kirlenme hem de monopol, piyasanın kusurlarıdır.
(2) Hükümet monopol yerine rekabet eden şirketleri getirebilir. Ancak birden fazla şirketin rekabet etmesinin sonucu olarak kirlenme daha da kötüye gidebilir.





PİYASALARI ADİL HALE GETİR

SOSYAL PİYASA EKONOMİSİ

KISACA

YAKLAŞIM
Toplum ve ekonomi

ÖNEMLİ DÜŞÜNÜR
Walter Eucken (1891-1950)
Wilhelm Röpke (1899-1966)
Alfred Müller-Armack (1901-1978)

ÖNCE
1848 Karl Marx ve Friedrich Engels *Komünist Manifesto*'yu yayımlar.

1948 Alman ekonomistler Walter Eucken ve Franz Böhm sosyal piyasa ekonomik modellerini destekleyen "ordoliberalizme" adını veren *ORDO* dergisini çıkartmaya başlar.

SONRA
1978 Çin başbakanı Deng Xiaoping Çin ekonomisine kapitalist unsurları katmaya başlar.

1980'ler Milton Friedman'ın devlet müdahalesine karşı parasalcı argümanları ABD ve İngiltere tarafından benimsenir.

II. Dünya Savaşı sonrasında Batı Almanya, ekonomisini ve politik sistemini yeniden inşa etmek durumunda kalmıştı. Şansölye Konrad Adenauer müttefik devletlerin işgalinin ardından bu görevi 1949 yılında üstlendi. Kullanmayı seçtiği modelin kökeni 1940'larda "ordoliberalizm" adıyla yeniden ortaya çıkan 1930'lardaki Freiburg okulundan Franz Böhm ve Walter Eucken'in fikirlerine dayanmaktaydı. Bunun temel

Bir **serbest piyasa** ekonomisi...

... **ekonomik büyüme** ve gelişimi teşvik eder.

İstikrarsız olabilir, piyasa aksaklıklarından muzdarip olabilir ve **tekellere yol açabilir.**

Bu da **eşitsizliğe** neden olabilir.

Bir **sosyalist** ekonomi...

... servetin daha **adil dağıtılmasını** sağlar.

Tekellerin ve piyasa aksaklıklarının etkisini azaltır ve **ekonomiyi dengeler.**

Ancak **ekonomik büyüme** ve gelişimi de engelleyebilir.

Bir sosyal piyasa ekonomisi orta yol bularak piyasaları daha adil hale getirmeye çalışır.

Ayrıca bkz. Piyasalar ve ahlak 22-23 ▪ Serbest piyasa ekonomisi 54-61 ▪ Marksist ekonomi 100-105 ▪ Toplu iş sözleşmeleri 134-135 ▪ Keynes çarpanı 164-165



Doğu ve Batı Almanya 1990 yılında Berlin Duvarı'nın yıkılmasından sonra yeniden birleşti (sağda). Doğu Almanya Batı Almanya'nın sosyal piyasasıyla birleşmek için merkezi planlı ekonomisinden vazgeçti.

destekçileri Wilhelm Röpke ve Alfred Müller-Armack'tı.

Bu ekonomistler Müller-Armack'ın deyimiyle bir sosyal pazar ekonomisi elde etmeyi amaçlıyordu: Yani sadece devletin temel kamu ürünlerini minimum bazda sağladığı bir "karma ekonomi" değil, ancak hem serbest piyasa kapitalizmi hem de sosyalizmin en iyi yönlerini içine almayı hedefleyen orta yol. Endüstri özel sektörde kalmaya devam ediyor ve özgürce rekabet ediyordu, devlet ise kapsamlı sağlık hizmetlerine sahip sosyal güvenlik, emeklilik, işsizlik sigortası ve tekelleri ve kartelleri (firmalar arasında anlaşmaları) önlemeyi hedefleyen tedbirler içeren bir dizi ürün ve hizmeti sağlıyordu. Buradaki temel fikir, bu yaklaşımın serbest piyasaların büyümesine izin vereceği, fakat aynı zamanda daha düşük enflasyona, işsizliğe ve daha adil gelir dağılımına yol açacağı şeklindeydi.

Ekonomik mucize

Serbest piyasa ve sosyalizm unsurlarının karışımı oldukça iyi sonuç verdi. Almanya 1950'lerde savaş sonrası yıkımdan çıkıp önde gelen gelişmiş bir ekonomi haline gelmesine neden olan bir "ekonomik mucize" yaşadı. Benzer sosyal piyasa ekonomileri özellikle İskandinavya ve Avusturya'da olmak üzere başka yerlerde de ortaya çıktı. 1950'lerde Avrupa'da ekonomik birleşmeye doğru ilerlenirken Avrupa Ekonomik Topluluğu için bir model olarak sosyal piyasa ekonomisi destekleniyordu. Avrupa'daki ülkelerin büyük kısmı farklı sosyal piyasa ekonomileri altında gelişti, ancak 1980'lere gelindiğinde bazı ülkeler (özellikle İngiltere) daha ufak bir hükümet fikrini savunan Milton Friedman'ın (s. 199) fikirlerini benimsedi. İngiltere Başbakanı Margaret Thatcher devlet müdahalesi ve yüksek vergiler sebebiyle, rekabeti baltaladığına inandığı Avrupa modelini desteklemiyordu.

Doğu Bloku'nda komünizmin çökmesiyle Doğu Avrupa'nın planlı ekonomilerinin yerini karma ekonominin farklı versiyonları aldı. Geride kalan komünist ülkelerin bir kısmı reform girişimlerinde bulundu. Örneğin Çin'de başbakan Deng Xiaoping kendi tabiriyle "Çin unsurlarına sahip sosyalist piyasa ekonomisi" olarak bilinen ve merkezi ekonomi içinde serbest pazar unsurlarını içeren modeli benimsedi. Amacı, ekonomik büyümeyi tetiklemek ve dünya platformunda rekabetçi hale gelmekti. Günümüzde Çin'in ekonomisi hala Avrupa sosyal piyasa ekonomisinden çok uzaktır, ancak karma ekonomi olma yolunda ciddi adımlar atılmıştır.

İskandinav modeli

Alman sosyal piyasa ekonomisi merkez sağ politikalarla özdeşleşmiş olsa da, benzer şekilde gelişen İskandinav ülkeleri ekonomileri politik olarak merkez soldaydı ve piyasanın daha adil hale getirilmesi daha fazla vurgulanıyordu. Sözde İskandinav modelinin belirgin özellikleri olarak, cömert sosyal yardım sistemi ve yüksek vergiler ile kamu harcamalarıyla elde edilen servetin adil dağılımına bağlılık gösterilebilir. Bu ülkeler yüksek yaşam standartları ve güçlü ekonomik büyüme elde ettiler. Bunun arkasındaki faktörler, güçlü üretim endüstrilerine sahip az nüfus ve Norveç özelinde petroldür.

Günümüzde uluslararası platformda rekabetçi kalabilmek için devletin rolünü azaltma eğilimi vardır. Ancak bu değişim aşamalı olarak gerçekleşir: Devletler, 1990'larda İzlanda'da meydana gelen deregülasyonun ekonomik büyümeye ve ardından mali krize yol açtığını unutmadılar.



ZAMANLA BÜTÜN ÜLKELER ZENGİNLEŞECEK

EKONOMİK BÜYÜME TEORİLERİ

KISACA

YAKLAŞIM
Büyüme ve gelişme

ÖNEMLİ DÜŞÜNÜR
Robert Solow (d. 1924)

ÖNCE
1776 Adam Smith *Ulusların Zenginliği*'nde bir ekonominin zenginleşmesini neyin sağladığı sorusunu yöneltir.

1930'lar ve 1940'lar İngiliz ekonomist Roy Harrod ve Rus asıllı ABD'li ekonomist Evsey Domar, Keynesçi varsayımlar (devlet müdahalesini savunan) içeren bir büyüme modeli oluşturur.

SONRA
1980'ler ABD'li ekonomistler Paul Romer ve Robery Lucas İç Kaynaklı Büyüme Teorisi'ni geliştirir ve büyümenin temel olarak iç faktörlerden kaynaklandığını iddia eder.

1988 ABD'li ekonomist Brad DeLong, Solow modelinin temel yakınsama öngörüsüne yönelik çok az miktarda kanıt bulabilir.

1950'lerde ABD'li ekonomist Robert Solow tüm dünyada yaşam standartlarının eşitlenmesini öngören bir ekonomik büyüme modeli geliştirdi. Solow'un varsayımı sermayenin azalan verime sahip olduğuydu: Yani daha fazla yatırım, üretime giderek daha az katkıda bulunur. Fakir ülkelerde az miktarda sermaye olduğundan, ilave edilen her sermaye üretim miktarına daha çok katkıda bulunacaktır ve bu getiriler daha fazla yatırım çekecektir. Burada ülkelerin aynı teknolojiye erişebildikleri varsayılmaktadır; fakir ülkeler bu teknolojiyle birlikte üretim seviyesini arttırmak için ilave sermaye kullanır.

Gelişmiş ülkelerdeki sermaye azalan verime maruz kalır – yani **her ilave yatırım** giderek **daha az üretime dönüşür.**

Ancak fakir ülkelerdeki sermaye yatırımı az olduğu için yatırımcılar yatırımları karşılığında **yüksek getiri** elde edebilir.

Fakir ülkeler çok hızlı büyüme sağlamak için bu **yeni sermayeyi yeni teknolojiyle** kullanabilir.

Fakir ülkeler zengin ülkelerden **daha hızlı büyür** ve yaşam standartları zengin ülkelerinkine ulaşır.

Zaman içerisinde, tüm ülkeler zengin olacaktır.

Ayrıca bkz. Azalan verim 62 ▪ Demografi ve ekonomi 68-69 ▪ Modern ekonomilerin ortaya çıkışı 178-179 ▪ Kalkınma ekonomisi 188-193 ▪ Teknolojik atılımlar 313 ▪ Eşitsizlik ve büyüme 326-327



Çin'in Pekin kentinde bisiklet kullananlar bisiklet yoluna park etmiş bir Ferrari'ye bakıyor. Çin ve Hindistan da yakınsayan ("yetişen") ülkeler kervanına katıldı.

Etkisi, daha zengin ülkelerde olduğundan daha fazla olur. Bunun sonucunda fakir ülkelerde büyüme daha hızlı gerçekleşir ve yaşam standartları zengin ülkelerinkine ulaşır. Ekonomistler bu etkiye "yakınsama" adını verir.

1950'lerden bu yana birkaç Asya ülkesi Batı'yı yakaladı, ancak pek çok Afrika ülkesi geride kaldı. Solow'un varsayımları her zaman doğru çıkmamıştır. Öncelikle teknoloji evrensel değildir: Bilginin erişilebilir olduğu durumlarda dahi bunun kullanımına yönelik engeller olabilir. Sermaye her zaman fakir ülkelere akmaz. Örneğin mülkiyet haklarının zayıf olması ve politik istikrarsızlık yatırımcıları korkutabilir. Son olarak, 1980'lerin ortalarında ortaya çıkmış olan içten gelişim teorisi, teknolojik değişimin etkilerini daha gerçekçi şekilde analiz ederek Solow'un modelinin ötesine geçmiştir. Bu teoriye göre, bir firmada geliştirilmiş olan teknikler bir başka firmaya faydalı olabilmektedir. Bu, yatırımdan sağlanan verimin artmasına yol açar. Bu sebeple ülkeler arasında yakınsama yerine bazen "uzaksama" olabilmektedir.

Yaşam standartları

Yakınsama gelir dışı faktörler kullanılarak ölçülür. Sağlık ve okuma yazma oranı gelirle ilgilidir, ancak aralarında çok güçlü bir bağ yoktur: Bazı fakir ülkeler daha sağlıklı ve eğitimli nüfusa sahip olabilir. Tahmini yaşam süresi, bağışıklık kazandırma gibi basit yöntemlerle ciddi ölçüde iyileştirilebilir. Bu sebeple yaşam standartlarının gelirle ilgili olmayan alanlarında fakir ülkeler diğer ülkeleri daha kolay yakalayabilmiştir.

Buna rağmen pek çok ekonomist gelir farklılıklarını açıklamaya yöneldi. Bu ekonomistlerin odaklandıkları konu, sermaye ve teknolojiden gelişmekte olan ülkelerin zenginlere yakınlaşması için gerekli olan kurumsal önceliklere kaymıştır.

Robert Solow



1928 yılında New York'ta dünyaya geldi. Büyük Buhran'la ilgili tecrübesi onu, ekonomilerin nasıl büyüdüklerini ve yaşam standartlarının nasıl iyileştirilebileceğini anlamaya itti. 1940 yılında Harvard Üniversitesi'ne girdi, ancak 1942 yılında orduya katılmak üzere ayrılıp II. Dünya Savaşı'nda görev yaptı. Geri döndükten sonra hocası ekonomist Wassily Leontief yönetiminde doktora tezini hazırladı ve Harvard'ın 500 dolarlık Wells Ödülü'nü ve bir kitap yayımlama hakkını kazandı. Solow, bu tezden daha iyisini yapabileceğine inanıyordu; bu sebeple hiçbir zaman tezini yayımlamadı veya çekini nakde çevirmedi. 1950'lerde MIT'de görev aldı ve burada yeni bir ekonomik büyüme modelini özetleyen fikirlerini yayımladı. Bu araştırma, ekonomik büyüme konusunda yeni alanların ortaya çıkmasını sağladı ve ona 1987 yılında Nobel Ödülü'nü kazandırdı.

Önemli eserleri

1956 *Ekonomik Büyüme Teorisine Bir Katkı*
1957 *Teknik Değişim ve Toplam Üretim Fonksiyonu*
1960 *Yatırım ve Teknik İlerleme*

KÜRESELLEŞME KAÇINILMAZ DEĞİLDİR

PİYASA ENTEGRASYONU



KISACA

YAKLAŞIM
Global ekonomi

ÖNEMLİ DÜŞÜNÜR
Dani Rodrik (d. 1957)

ÖNCE
1664 İngiliz ekonomist Thomas Mun büyüme için ithalatın azaltılması gerektiğini iddia eder.

1817 İngiliz ekonomist David Ricardo uluslararası ticaretin ülkeleri daha zengin hale getirdiğini ileri sürer.

1950 Raúl Prebisch ve Hans Singer gelişmekte olan ülkelerin eşitsiz ticaret hadleri sebebiyle küreselleşmeden zarar gördüğünü iddia eder.

SONRA
2002 Joseph Stiglitz Dünya Bankası ve IMF'nin teşvik ettiği küreselleşmeyi eleştirir.

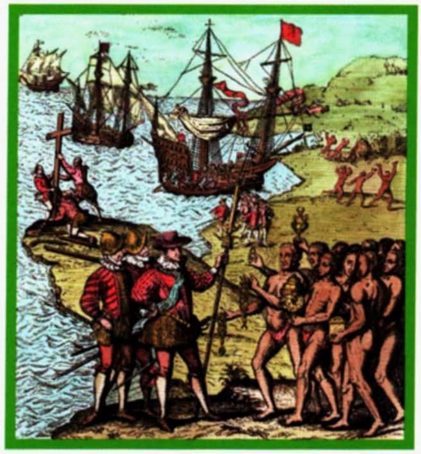
2005 Dünya Bankası ekonomisti David Dollar küreselleşmenin yoksul ülkelerde yoksulluğu azalttığını iddia eder.

Küreselleşme politikacılar, işadamları ve bazı bilim insanları için farklı anlamlar ifade eden bir terimdir. Bir ekonomist için piyasaların entegrasyonu demektir. Ekonomistler uzun süre bunun iyi bir şey olduğunu düşündüler.

18. yüzyılda Adam Smith (s. 61) yabancı ürünlerin girişini kısıtlamayı hedefleyen himayeciliğe dair eski Merkantalist fikirlere şiddetle karşı çıktı. Smith uluslararası ticaretin piyasaları büyüteceğini ve ülkelerin belirli ürünlerde uzmanlaşarak daha verimli hale geleceğini iddia ediyordu. Piyasa entegrasyonu genelde kaçınılmaz olduğu düşünülür, çünkü daha akıllı telefonlar, daha hızlı uçaklar ve giderek genişleyen internet gibi yeni teknolojilere dayanır. Ancak küreselleşme aynı zamanda ülkelerin bazen bilinçli olarak, bazen de kaza eseri yaptıkları seçimlerden de etkilenir. Her ne kadar teknolojik değişim ülkeleri birbirine yaklaştırsa da seçilen politikalar onları birbirinden uzaklaştırabilir.

Günümüzde küreselleşme, öngörülmemiş bir durum değil. Küreselleşme, ülkeler farklı politikalara yöneldikçe zaman içinde eriyip ortadan kayboldu. Bazen bu seçimler teknolojik ilerlemenin piyasaların entegrasyonu üzerindeki etkisine katkıda bulundu, bazen de bunu yavaşlattı.

Piyasa entegrasyonu piyasaların tek bir piyasa haline getirilmesidir. Bir piyasada bir ürünün tek bir fiyatı vardır: Paris'in doğusunda ve batısında, eğer iki bölge de aynı piyasadaysa havucun fiyatı aynı olacaktır. Paris'in batısındaki havuç fiyatlarının daha yüksek olması durumunda,



Kristof Kolomb Çin'e uzanan yeni bir ticaret yolu bulma umuduyla çıktığı keşifte Amerika kıtasıyla karşılaştı. Ticaretin küreselleşmesine yönelik bu tür çabalar yüzyıllardır varlığını sürdürüyor.

Tam küreselleşme için tüm ülkelerde **ticaret düzenlemeleri ve kanunlar birbiriyle uyumlu hale getirilmelidir.**

→ Bu tür bir uyumlulaştırma için ya **global bir hükümet** kurulması ya da ülkelerin demokrasilerinin ortadan kalkması gerekir.

→ Bunların hiçbiri uygulanabilir değildir ve **seçmenler tarafından tercih edilmez**.

Küreselleşme teknolojiyle yayılır, ancak gümrük tarifeleri gibi engellerle yavaşlar.

→ Geçmişte bu bariyerler konusunda ve sonuçta küreselleşmeye giden yol anlamında **farklı seçimler** yapılmıştır.

→ **Küreselleşme kaçınılmaz değildir.**

Ayrıca bkz. Himayecilik ve ticaret 34-35 ▪ Karşılaştırmalı üstünlük 80-85 ▪ Uluslararası ticaret ve Bretton Woods 186-187 ▪ Bağımlılık teorisi 242-243 ▪ Asya Kaplanları ekonomileri 282-287 ▪ Küresel tasarruf dengesizlikleri 322-325

havuç satıcıları doğudan batıya gelir ve fiyatlar eşitlenir. Ancak Paris ve Lizbon'daki havuç fiyatları farklı olabilir ve yüksek ulaşım maliyetleri ve diğer tür giderler, Fransa'da fiyatların daha yüksek olması durumunda Portekizli satıcıların stoklarını Fransa'ya taşımasını ekonomik olarak anlamsız hale getirir. Birbirinden uzak piyasalarda aynı ürünün fiyatı uzun süre için farklı kalabilir.

Global piyasa entegrasyonu, piyasalar tek bir piyasa haline geldikçe ülkeler arasındaki fiyat farklılıklarının ortadan kalkması anlamına gelir. Küreselleşmenin nasıl ilerlediğini takip edebilmek için fiyatların ülkeler arasında nasıl birbirine yaklaştığına (benzer hale geldiğine) bakılabilir. Sınırlar ötesinde ticaretin maliyeti azaldığında firmaların fiyat farklılıklarından faydalanma potansiyeli artar; örneğin Portekizli havuç satıcılarının Fransa piyasasına girmesi artık daha mümkündür. Yeni ulaştırma şekilleri ortaya çıktıkça ya da mevcut ulaştırma yöntemleri daha hızlı ve ucuz hale geldikçe ticaretin maliyeti düşer. Buna ilave olarak bazı maliyetler insanlardan kaynaklanır: Devletler ticarete yönelik ithalat kotası veya gümrük vergileri gibi engeller koyar. Bunlar azaldığında, uluslararası ticaretin maliyeti de azalır.

Global ticaretin yükselişi

Uzun mesafeli ticaret yüzyıllardır, en azından MÖ 1. binyılda Fenikelilerin ticarete soyunduğu yıllardan bu yana mevcut. Bu tür ticari faaliyetler, yeni ürünler için talep yaratan artan popülasyon ve gelirle tetiklendi. Ancak ulaştırma maliyetleri gibi pazarları bölen temel bariyerler çok fazla değişmedi. Küreselleşme, fiyat farklılıklarının azalmaya başladığı 1820'lerde gerçek anlamda hızlanmaya başladı. Bunun sebebi ulaştırma alanında yapılan devrimlerdi: Buharlı gemilerin ve demiryollarının inşa edilmesi, soğutmanın keşfi ve Avrupa ve Asya arasındaki seyahat süresini önemli ölçüde kısaltan Süveyş Kanalı'nın açılması gibi. I. Dünya Savaşı'nın hemen öncesinde küresel ekonomi sınırlar arasında daha önce görülmemiş seviyede sermaye, mal ve işgücü akışıyla 20. yüzyıl sonu standartlarına göre bile oldukça entegre durumdaydı.

19. yüzyıldan itibaren teknolojik gelişmeler piyasaların entegre olmasına yardımcı oldu. Küreselleşmenin geri dönülmez bir şey gibi görünmesine yol açan da buydu: Buhar gücüyle ulaştırma gibi bir teknoloji keşfedildikten sonra artık bu keşif ortadan kaldırılamaz, ancak daha fazla ülkede ekonomik açıdan anlamlı hale gelmeye başlar. Bu gelişmelerin büyük kısmı, hükümetlerin doğrudan kontrolü dışında gerçekleşir. Ancak hükümetler tek bir seferde ithalatı azaltacak ve ticareti aksatacak şekilde gümrük tarifeleri ve diğer ticaret bariyerleri çıkartabilir. Küreselleşmenin siyasi nedenlerle gerilemesine neden olan en önemli olay, 1930'lardaki Büyük Buhran'dır. Ülkeler ekonomik bunalıma girdikçe, hükümetler daha fazla gümrük vergisi uyguladı. Bunların amacı, tüketicilerin taleplerini yerli mallara kaydırmaktı. 1930 yılında ABD Smoot-Hawley tarifesini çıkarttı. Bu kanun, ithal mallar

> Ulus devletlerin ve demokratik politikaların hala ciddi ölçüde gücünü gösterdiği bir ortamda 'derin' ekonomik entegrasyona ulaşılması mümkün değildir.
> **Dani Rodrik**



19. yüzyılın ortalarında İngiltere yandaki resimdeki gibi mekanik pamuk işleme tesislerine sahipti. Bu tür sistemler sayesinde İngiltere ihracat yapabiliyor ve tüm dünyada farklı piyasalarda rekabet edebiliyordu.



Ulaşım alanındaki gelişmeler, küreselleşmeyi tetikleyen temel faktörlerden biri oldu. ABD, Çin'in Şangay kentinde gemi nakliyatını daha güvenli hale getirecek dev bir liman projesine yatırım yapıyor.

üzerindeki vergileri rekor seviyelere çıkarttı ve ithal mallara yönelik talebi azalttı. Yabancı ülkelerse kendi tarifelerini koyarak karşılık verdiler. Sonuçta dünya ticaretinin çöküşü, buhranın etkisinin daha da kötü hale gelmesine neden oldu. Dünya ekonomisini yeniden inşa etmekse uzun yıllar aldı.

Entegrasyon

20. yüzyılın sonlarına gelindiğinde dünya piyasalarındaki küreselleşme I. Dünya Savaşı öncesindeki seviyesine geri dönmüştü. Günümüzde piyasalar nakliyat maliyetlerinin düşmesi ve gümrük tarifelerinin büyük kısmının ortadan kaldırılmış olması nedeniyle daha çok bütünleşmiş durumda.

Küreselleşmenin geleceğine yönelik tahminlerden biri, ülkeler arasındaki kurumsal farklılıklardan kaynaklanan diğer ticari engellerin ortadan kaldırılacağı şeklinde. Piyasalar kurumlardan, yani mülkiyet haklarından, hukuk sistemlerinden ve kanuni rejimlerden meydana gelir. Ülkeler arasındaki kurumlararası farklılıklar, tıpkı gümrük tarifeleri ve mesafe gibi ticaret maliyetlerini arttırır. Örneğin Kenya ve Çin'de bir müşterinin ödeme yapmadığı durumda ne yapılacağına dair farklı kanunlar söz konusu olabilir. İş bu durum Çinli bir ihracatçının bu tür bir anlaşmazlık durumunda alacağını tahsil etmesini güçlendirebilir ve bu firmanın bir daha Kenya pazarına girmekten kaçınmasına yol açabilir. Gümrük tarifeleri ortadan kaldırılmasına rağmen dünya hala tek bir pazar olmaktan çok uzaktır. Bu tür kurumsal uyumsuzluklar sebebiyle sınırlar hala önem taşır. Tam anlamıyla entegrasyon tek bir kurumsal alan yaratmak amacıyla tüm hukuki ve kanuni farklılıkların ortadan kaldırılmasını gerektirir. Bazı ekonomistler bu sürecin başladığını ve kaçınılmaz olduğunu ve küresel piyasaların ülkeler arasında, kurumların birbirleriyle uyumlu hale getirilmesi sürecini hızlandırdığını iddia ediyor. Çokuluslu bir şirketin fabrika kurmak için bir ülke seçmekte olduğunu düşünelim. Bu şirketin yatırımını çekmek isteyen ülke, ilgili iş kolları üzerindeki vergi oranlarını azaltabilir ve kanuni gereklilikleri daha gerçek hale getirebilir. Diğer rakip ülkeler de bunu takip edecektir. Ortaya çıkan daha düşük vergi geliri ülkelerin sosyal yardım sistemleri ve eğitim programlarını finanse etme gücünü azaltır. Tüm politik kararlar, global piyasalarla entegrasyonun en üst seviyeye çıkartılmasına odaklanır. Bununla uyumlu olmayan hiçbir ürün veya hizmet sağlanmaz.

Demokrasiye karşı küreselleşme

Türk ekonomist Dani Rodrik (d. 1957) "derin entegrasyon" şeklindeki bu görüşü eleştirir ve bunun istenen bir şey olmadığını, kaçınılmaz olmaktan çok uzak olduğunu ve gerçekte ülkeler arasında ciddi anlamda kurumsal farklılıklar söz konusu olduğunu iddia

Para piyasalarının liberalleştirilmesi

Yatırıma yönelik fonların borç alınabileceği, sermaye (para) piyasalarının liberalleştirilmesi küreselleşmenin hızına katkıda bulunan önemli bir faktör. 1970'lerden bu yana sınırlar arasında daha serbest sermaye akışına yönelik bir trend var. Mevcut ekonomik teori, bunun gelişime yardımcı olacağını ifade ediyor. Gelişmekte olan ülkeler büyümeye yatırım yapmak için çok az miktarda tasarrufa sahiptir ve liberalleşme onların global bir finansman kaynağına ulaşmasını sağlar. Global bir sermaye piyasası aynı zamanda yatırımcıların kendi risklerini yönetme ve dağıtmaları anlamında onlara daha fazla seçenek sunar.

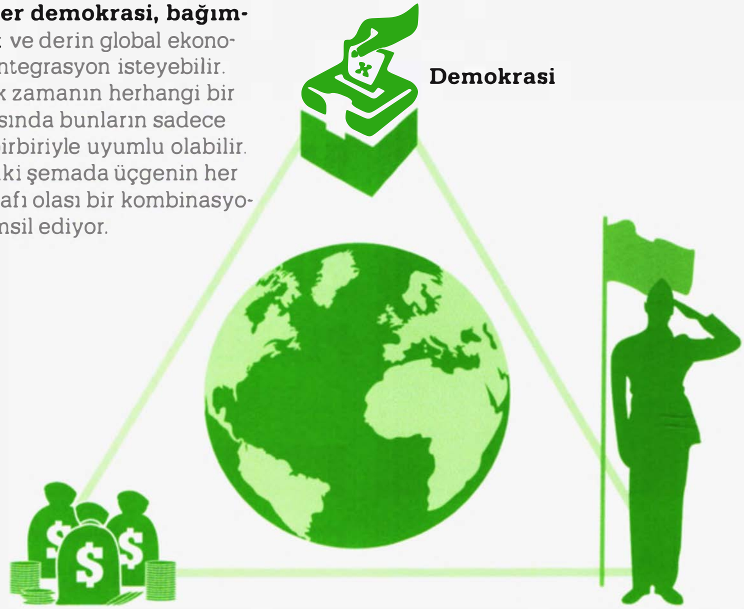
Ancak bazıları sermayenin daha serbest bir şekilde dolaşıyor olmasının finansal istikrarsızlık riskini arttırdığını iddia ediyor. 1990'larda görülen Doğu Asya krizi bu tür bir liberalleşme sürecinin başında ortaya çıktı. Güçlü bir finansal sistem ve sağlam bir hukuki ortam olmadan sermaye piyasasının küreselleşmesi, ekonomilerde büyüme yerine istikrarsızlığın tohumlarını ekebilir.



Doğu Asya krizi, Tayland hükümetinin bhat'ın dolarla bağlantısını keserek onu uluslararası piyasalarda dolaşıma sokma çabası sonucunda ortaya çıktı.

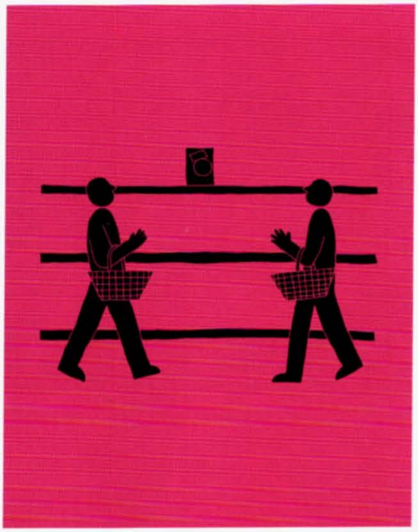
> 19. yüzyıl küreselleşmede büyük bir patlamaya sahne oldu.
> **Jeffrey G. Williamson**
> **K. H. O'Rourke**

Ülkeler demokrasi, bağımsızlık ve derin global ekonomik entegrasyon isteyebilir. Ancak zamanın herhangi bir noktasında bunların sadece ikisi birbiriyle uyumlu olabilir. Yandaki şemada üçgenin her tarafı olası bir kombinasyonu temsil ediyor.



eder. Rodrik'in çıkış noktası, küreselleşmenin gideceği yöne yönelik seçimlerin bir politik üçlemeye tabi olduğudur. İnsanlar piyasaların entegrasyonunu ister, çünkü bunun getirebileceği zenginliğe inanır. İnsanlar bunun yanında demokrasi ve bağımsız ve egemen ulus devletler de ister. Ancak bunların sadece bir tanesi aynı anda mümkündür. Bu üçlemin nasıl çözüleceği, farklı küreselleşme şekillerine götürür.

Üçlem şu gerçekten ortaya çıkar: Piyasaların derin veya daha eksiksiz entegrasyonu için ülkeler arasındaki kurumsal farklılıkların ortadan kaldırılması gerekir. Ancak farklı ülkelerdeki seçmenler farklı kurumlar tercih eder. ABD'li seçmenlere kıyasla Avrupa ülkelerindeki seçmenler büyük sosyal devletleri tercih eder. Bu sebeple ulus devletlerin içinde var olmaya devam edebilecekleri tek bir global kurumsal çerçeve bazı ülkelerdeki seçmenlerin tercihlerinin göz ardı edilmesi anlamına gelecektir. Bu durum demokrasiyle çelişecek ve hükümetler kendilerini ABD'li gazeteci Thomas Friedman'ın (d. 1953) tabiriyle bir "altın deli gömleğinin" içinde bulacaktır. Diğer yandan demokrasinin hakim olduğu global kurumsal çerçeve için "global federalizm" kurulmalıdır; yani tek bir global seçmen kitlesi olmalı ve ulus devletler ortadan kalkmalıdır. Günümüzde ne altın deli gömleği ne de global federalizm çok yakın görünüyor. Ulus devletler çok güçlü ve ülkeler arasındaki kalıcı kurumsal çeşitlilik, farklı nüfusların değişen tercihlerinin halen önemli olduğu anlamına geliyor. II. Dünya Savaşı'ndan bu yana Rodrik'in üçlemi derin entegrasyonun kurban edilmesiyle çözümlendi. Devletlerin kurumsal farklılıklarına rağmen piyasalar olabildiğince bir araya getirildi. Rodrik buna "Bretton Woods tavizi" adını veriyor ve savaş sonrasında kurulmuş olan global kurumları (s. 186-187) Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT), Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu'na dikkat çekiyor. Bu kurumlar, ulus devletlerin kendi yerel politikalarını uygulamada ve farklı kurumsal yollarda ilerlemede özgür oldukları bir tür yönetilen entegrasyon aracılığıyla 1930'larda görülen yıkıcı buhranın tekrar ortaya çıkmasını engellemeyi amaçlıyor. 1980'lerden itibaren görülen liberalleşme dönemi sonucunda politik gündemin ağırlıklı olarak derin entegrasyon hedefiyle şekillenmesinin ardından Bretton Woods tavizinin gücünü kaybettiği görülüyor. Rodrik kurumsal farklılığın derin entegrasyonda muhafaza edilmesi gerektiğini savunur. Avrupalı seçmenlerin sosyal devlet ve devlet sağlık sistemine yönelik arzuları sadece ekonomiyle ilgili olmayıp aynı zamanda onların adalet görüşünü de yansıtır. Kurumsal çeşitlilik işte bu farklı değerlerin varlığıdır. Daha pratik anlamda belirtmek gerekirse, sağlıklı bir ekonomiye giden birden fazla kurumsal yol söz konusudur. Günümüzde gelişen ülkelerdeki büyüme sürecinin gereklilikleri, gelişmiş ülkelerdekinden farklı olabilir. Global kurumsal bir planın zorla uygulanması ülkeleri kendi ekonomik gelişimlerini boğacak bir deli gömleği içerisine koyma riskini ortaya çıkartacaktır. Küreselleşmenin sınırları olabilir ve belki de ekonomilerin tamamen birleşmesi ne uygulanabilir ne de sonuç olarak istenen bir şeydir.



SOSYALİZM MAĞAZALARIN BOŞALMASINA YOL AÇAR

PLANLI EKONOMİLERDE KITLIK

KISACA

YAKLAŞIM
Ekonomik sistemler

ÖNEMLİ DÜŞÜNÜR
János Kornai (d. 1928)

ÖNCE
1870 Ekonomistler William Javons, Alfred Marshall ve Léon Walras bütçe kısıtlamaları içinde verimliliğin optimizasyonuna odaklanır.

SONRA
1954 Gérard Debreu ve Kenneth Arrow rekabetçi bir ekonominin tüm piyasalarında arzın talebe eşit olduğu koşulları tespit eder.

1991 Sovyetler Birliği dağılır ve merkezi planlama sona erer.

1999 Ekonomistler Philippe Aghion, Patrick Bolton ve Steven Fries *Banka Kurtarmanın Optimal Yöntemi* adlı kitabı yayımlar ve bankaların yumuşak bütçe sınırlamasıyla karşı karşıya olduklarını belirtir.

Rekabetçi piyasalarda firmaların **iflas etmemesi için gelirlerinin giderlerinden fazla olması** gerekir.

↓

Planlı ekonomilerde, firmalar maliyetlerini çıkartamazlarsa devlet onları iflastan **kurtarmak** için müdahale eder.

↓

Bu da maliyetlerin (malzeme ve işgücü) **üretim miktarı veya taleple** yakından bağlantılı olması gerekmediği anlamına gelir.

↓

Sosyalizm mağazaların boşalmasına yol açar.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra görülen dramatik büyüme sürecinin ardından, Doğu Avrupa'nın merkezi planlama ekonomileri artan şekilde belirgin problemler yaşamaya başladı. Bu ülkeler silah üretimi gibi büyük ölçekli görevler için kaynaklarını başarıyla seferber edebiliyorlardı, ancak daha karmaşık taleplerin karşılanmasında zorlanıyorlardı. Planlamaya rağmen mal ve hizmetler yeterli miktarda, kalitede ve zamanda sağlanamadığı için kıtlık oluyordu. Doğu ve Batı arasındaki fark giderek artıyordu.

Yumuşak bütçe kısıtlamaları

Buna tepki olarak bazı rejimler planlama sisteminde reform yapmayı denediler. Macaristan bu konuda en fazla ileri giden ülke oldu. 1960'lardan itibaren rekabet piyasası unsurlarını ekonomiye sokmaya başladı. Teoride bunun piyasanın faydalarını sunacağı, yenilikçiliği teşvik edeceği, seçenekleri arttıracağı ve planlamanın tam istihdam gibi daha geniş toplumsal ürünlerini muhafaza edeceği düşünülüyordu. Pratikte başlangıçta yaşanan bazı başarılı senaryolardan sonra sistem yetersiz ve verimsiz olmaya devam etti.

Bu problemi anlamaya çalışan Macar ekonomist János Kornai "yumuşak bütçe sınırlaması" konseptini yarattı. Rekabetçi piyasalarda kararlar genel-

Ayrıca bkz. Serbest piyasa ekonomisi 54-61 ▪ Marksist ekonomi 100-105 ▪ Rekabetçi piyasa 126-129 ▪ Merkezi planlama 142-147 ▪ Ekonomik liberalizm 172-177

de "sert" bütçe sınırlamalarına tabidir: Yani firmaların en azından maliyetlerini çıkartması gerekir, aksi takdirde finansal kayba uğrarlar. Bu durum firmaları kârlarını maksimize edecek şekilde ekonomi yapmaya iter ve ürünlerini satmak için disiplin altına sokar. Kornai, Macaristan ekonomisi gibi planlı ekonomilerde firmaların böyle bir disiplin altında olmadığını fark etti: Firmalar sert değil yumuşak bütçe sınırlamalarına tabiydiler. Devlet, firmaları iflasa karşı koruyordu – temel ihtiyaçları üreten firmalar hiçbir zaman kapanmaya zorlanmıyordu. Bazı piyasa reformlarının uygulanmasından sonra bile devlet batan firmaları kurtarmaya devam etti. Buna ilave olarak, firmalar üretim malzemeleri için düşük fiyat ödemek ya da vergilendirmeyi önlemek amacıyla politik güçlerini kullanabiliyordu.

Yumuşak bütçe sınırlamaları firmaların maliyetlerini gelirleriyle kapamalarına gerek olmadığı anlamına gelir. Firmalar üretim seviyelerine kıyasla aşırı miktarlarda girdi talep ederler. Bu durum belirli girdi maddelerine yönelik aşırı talebe ve daha sonra verimsizlikten kaynaklanan girdi yetersizliklerine sebep olur. Yetersizlikler ise sonuçta tüketicilere yansır ve mağazalar boş kalır. Kornai bu tür kıtlıkların tüketicilerin "zorunlu seçim" adı verilen olguya maruz kalmaları anlamına geleceğini iddia etti. Zorunlu seçim, bir kıtlık durumunda mevcut olan bir sonraki en iyi ürünü almak zorunda kalmaktır.

Firma kurtarma

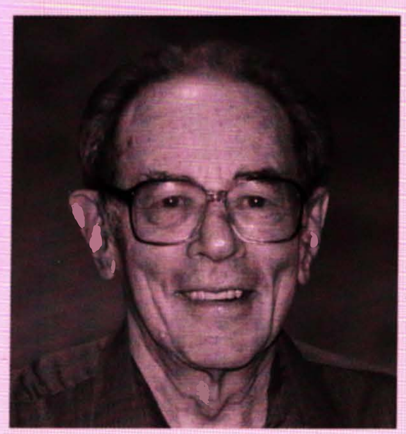
Bu tür verimsizlikler planlı ekonomilerdeki zayıflıkları daha da artırdı. Firma kurtarma operasyonlarının garanti olması ve bütçesel disiplin eksikliği, firmaları ürün ve hizmetlerini verimli bir şekilde sunmak için çok da motive etmiyordu.

Kornai yumuşak bütçe kısıtlamalarını merkezi planlamanın "iyileştirilemez" bir sendromu olarak tanımladı. Çünkü sadece tam anlamıyla sistemik bir değişim buna çözüm üretebilirdi. Bu problem sadece sosyalist ülkelerle sınırlı değildir. Kornai, Batı'daki önde gelen bankaların da kendi hükümetleri tarafından kurtarılmayı bekledikleri için yumuşak bütçe sınırlamalarıyla karşı karşıya olduğunu ve bu durumun bankacılık sisteminde verimsiz bir şekilde yüksek seviyede risk almaya sebep olduğunu iddia etti. Diğer yandan her devlet ya da yerel karar mekanizmasının kararına bütçe kısıtlamaları getirmek -masum bir aileyi hapse girmeye zorlamak gibi- adaletsiz görünebilir. Pratikte en serbest piyasa ekonomileri bile bünyesinde hem sert hem de yumuşak bütçe sınırlamalarından bir miktar barındırır.



Kıtlık planlı ekonomilerde sık görülen bir durumdur. Alışveriş yapan insanlar bir kuyruk gördükleri zaman mutlaka o kuyruğa girerler, çünkü bu temel bir ürünün sadece kısa bir süre bulunabileceği anlamına gelir.

János Kornai



Özellikle planlı ekonomiler üzerindeki araştırmalarıyla tanınmış bir Macar ekonomisttir. Faşizmin korkutucu yüzünü birinci elden yaşadı. Babası Auschwitz'de hayatını kaybetti ve bu da onu komünizme yöneltti. Budapeşte'de felsefe eğitimi aldı ancak Karl Marx'ın *Kapital*'ini okuduktan sonra ekonomi üzerinde uzmanlaşmaya karar verdi. 1947'de Komünist Parti gazetesinde çalışmaya başladı, ancak masum bir arkadaşının rejim tarafından işkenceye maruz bırakılmasından sonra 1950'lerin başında partiden ayrıldı. Yazdığı bazı önemli makaleler sebebiyle 1955'te gazeteden çıkartıldı. Kendisine verilen Macaristan'ı terk etme hakkını reddeden Kornai 1985 yılına kadar Macaristan bilimler akademisinde görev yaptı ve daha sonra Harvard Üniversitesi'nde çalışmaya başladı. 2001 yılında Macaristan'a döndü. Neoklasik ekonomileri, soyut teorileri "büyük soruların" cevabını bulmaya tercih ettikleri için eleştirdi.

Önemli eserleri

1959 *Ekonomik Yönetimde Aşırı Merkezileşme*
1971 *Anti-denge*
1992 *Sosyalist Sistem*

DİĞERİ BENİM NE YAPACAĞIMI DÜŞÜNÜYOR?

OYUN TEORİSİ



KISACA

YAKLAŞIM
Karar verme süreçleri

ÖNEMLİ DÜŞÜNÜR
John Nash (d. 1928-)

ÖNCE
1928 ABD'li matematikçi John von Neumann en iyi stratejinin herhangi bir dönüşteki maksimum kaybı en aza indirmek olduğunu belirten "minimaks kuralını" geliştirir.

SONRA
1960 ABD'li ekonomist Thomas Schelling soğuk savaş döneminde stratejiler geliştirmiş olan *Çatışma Stratejisi* adlı eserini yayımlar.

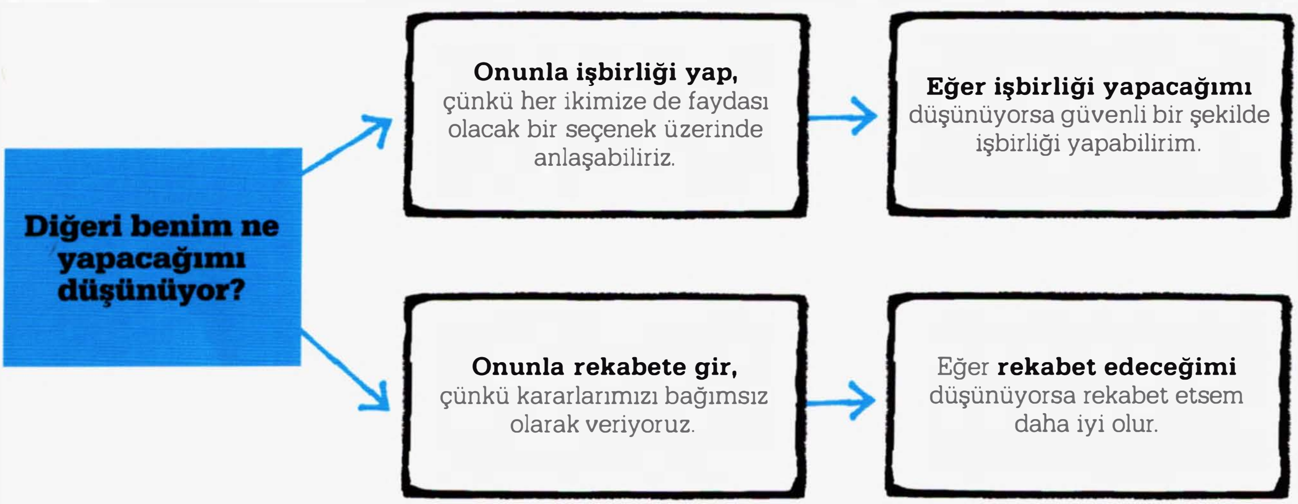
1965 Alman ekonomist Reinhard Selten birden fazla raunda sahip oyunları analiz eder.

1967 ABD'li ekonomist John Harsanyi ne tür bir rakiple karşı karşıya olduğunuz belirsiz olsa da oyunların nasıl analiz edilebileceğini gösterir.



Bir şey yaptığınız zaman diğer kişinin nasıl tepki vereceğini hesaplamak stratejik hesaplamalar içerir. Sosyal ve ekonomik etkileşimler içerisinde kendi yolunuzu başarılı bir şekilde oluşturmak, diğer oyuncunun bir sonraki hamlesinin ne olacağına göre oyuncuların strateji belirlediği satranç oyununa benzer. 1940'lı yıllara kadar ekonomi disiplini bu konuyu büyük oranda göz ardı etti. Ekonomistler pazardaki her alıcı ve satıcının pazarın toplam boyutuna göre çok ufak olduğunu, bu sebeple hiç kimsenin bir ürüne ödediği ücret ya da işgücü karşılığında aldığı maaş üzerinde bir seçim hakkı olmadığını varsaymışlardır. Bu mantığa göre bireysel seçimlerin diğerleri üzerinde hiçbir etkisi yoktur ve bu sebeple bunlar güvenli bir şekilde göz ardı edilebilirler. Ancak 1838 yılında Fransız ekonomist Antoine Augustin Cournot (s. 91) iki firmanın diğer firmanın ne yapacağına

Günlük etkileşimlerimiz, oyuncuların hareketlerini rakiplerinin vereceği tepkilere göre belirledikleri bir satranç oyununa benzer bir şekilde stratejik kararlar içerir.



Ayrıca bkz. Ekonomik insan 52-53 ▪ Karteller ve gizli anlaşmalar 70-73 ▪ Sınırlı rekabetin sonuçları 90-91 ▪ Ekonomik denge 118-123 ▪ Davranışsal ekonomi 266-269 ▪ Kazananın laneti 294-295

dair fikrine dayanarak ne kadar üreteceklerini analiz etti; ancak bu stratejik etkileşimlerin analiz edildiği münferit bir vakaydı.

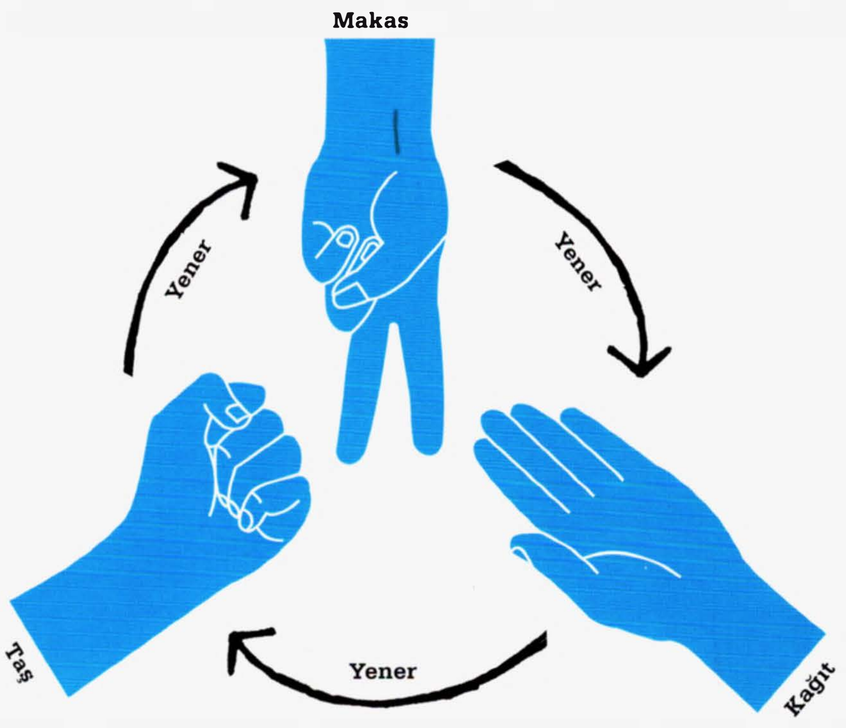
1944 yılında ABD'li matematikçiler John von Neumann ve Oskar Morgenstern *Theory of Games and Economic Behaviour* (Oyun Teorisi ve Ekonomik Davranış) adlı devrim yaratan çalışmalarını yayımladılar. Bu matematikçiler ekonomik sistemin pek çok parçasının, büyük firmalar, ticaret birlikleri veya hükümet gibi ufak bir grup katılımcı tarafından yönetildiğini iddia ediyordu. Böyle bir durumda ekonomik davranışın stratejik etkileşimler temelinde açıklanması gerekiyordu. "Sıfır toplamlı" (yani, bir kişinin kazandığı ve diğerinin kaybettiği) iki kişilik basit oyunları analiz ederek insanlar arasında stratejik davranışlar hakkında genel kurallar oluşturmaya çalıştılar. Bu, oyun teorisi adını aldı.

Von Neumann ve Morgenstern, oyuncuların her birine kendi sonucunu doğuran ya da ödülü olan bir dizi olası aksiyon şansı verilen işbirlikçi oyunları analiz ettiler. Oyunculara durumu değerlendirme ve bir aksiyon planı üzerinde uzlaşma şansı veriliyordu. Bu tür bir oyunun gerçek örneği ABD'li matematikçi Merill Flood tarafından sunuldu. Flood oyununda üç genç oyuncudan yardım aldı. Oyuncuların her biri en fazla dört dolarlık bir ödeme karşılığında bebek bakıcılığı yapmak üzere fiyat teklif ediyordu. Katılımcılara problemi tartışma ve koalisyon oluşturma fırsatı verildi. Ancak kendi aralarında anlaşamamaları durumunda en düşük teklifi veren kazanacaktı. Flood için bu problemin örneğin lot bazında anlaşmak ya da geliri paylaşmak gibi kolay çözümleri vardı. Ancak çocuklar bir çözüm bulamadılar ve sonuçta bir tanesi 90 sente yapmayı kabul etti.

Nash dengesi

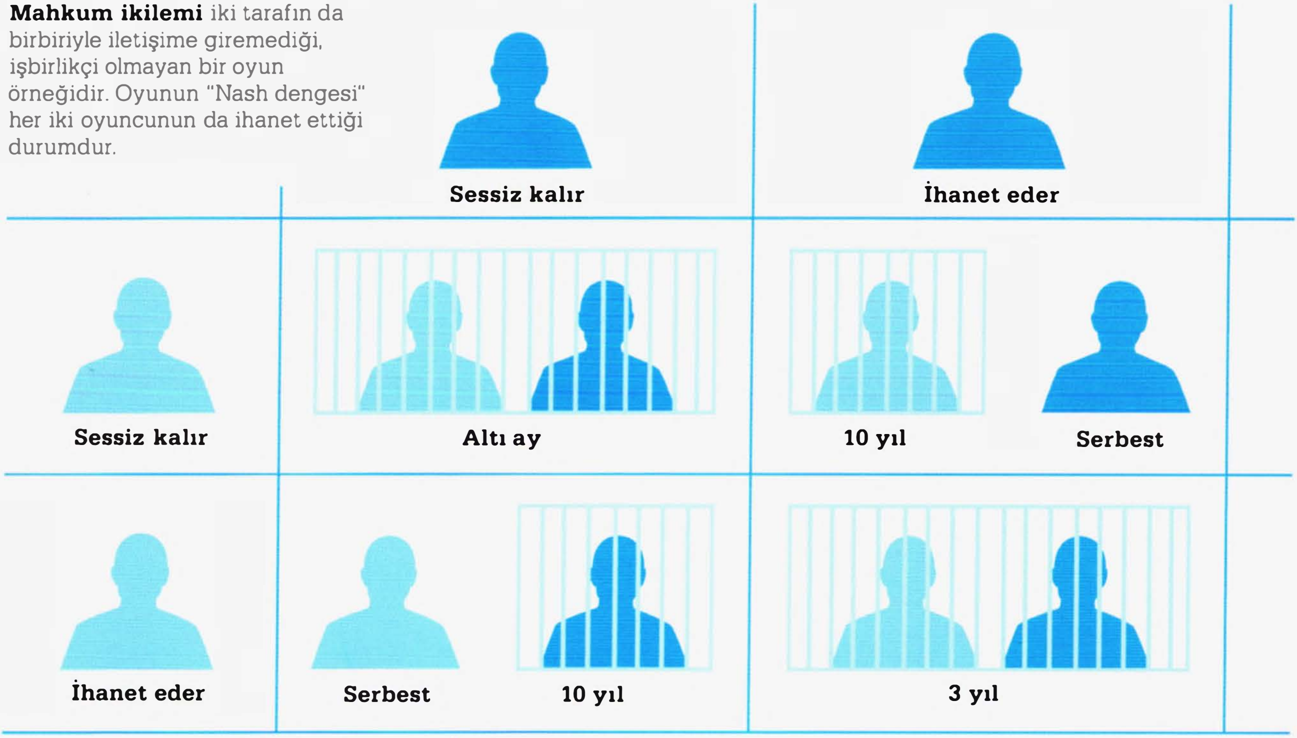
1950'li yılların başında John Nash adlı zeki bir Amerikalı matematikçi işbirliği yapılmayan durumlarda, yani iletişim veya işbirliği anlamında hiçbir fırsat olmayan durumlarda oyuncuların bağımsız karar verdikleri zaman ne olduğunu inceledi. İşbirliğinin ancak her bir oyuncunun işbirliğini kendi başarı şansını en üst düzeye çıkarttığını düşündüğü zaman olası bir sonucu olabilirdi. Nash bu tür oyunlarda iki oyuncunun da davranışını değiştirmek istemediği eşitlik durumunu tespit etti. Oyuncular rakiplerinin de en iyi stratejiyi seçtikleri düşüncesiyle en iyi stratejiyi seçerler. Nash, bu tür oyunlarda "her oyuncunun stratejisi diğerlerinin stratejilerine göre optimal" olduğu için hiçbir oyuncunun kendi davranışını değiştirmek istemediği durumu tespit etti. Buna Nash dengesi adı verilir.

II. Dünya Savaşı sonrasında oyun teorisi oldukça popüler hale gelmiş ve özellikle RAND (Bu isim Araştırma ve geliştirme kelimeleri-



Makas-kağıt-taş, basit bir sıfır toplamlı oyundur. Burada bir oyuncu kazandığında diğeri kaybeder. Oyun iki kişi tarafından oynanır. Her oyuncunun elleriyle üç şekilden birisini diğeriyle aynı zamanda oluşturması gerekir. Bir oyuncunun yaptığı şekil ya diğer oyuncunun yaptığıyla aynı olacak, ya onu yenecek ya da ona yenilecektir: Taş makası yener, makas kağıdı yener ve kağıt taşı yener. Oyun teorisyenleri insan davranışına yönelik genel kurallar keşfetmek amacıyla bu tür oyunları analiz eder.

Mahkum ikilemi iki tarafın da birbiriyle iletişime giremediği, işbirlikçi olmayan bir oyun örneğidir. Oyunun "Nash dengesi" her iki oyuncunun da ihanet ettiği durumdur.



nin İngilizcelerinden türetilmiştir) düşünce kuruluşu tarafından kullanılmıştır. 1946 yılında ABD hükümeti tarafından kurulan RAND'ın görevi, ulusal güvenlik için bilimi kullanmaktı. Bu kurum, özellikle soğuk savaş politikalarıyla bağlantılı olduğu düşünülen oyun teorisi gibi alanları araştırmak üzere matematikçileri, ekonomistleri ve diğer bilim insanlarını görevlendirdi.

> Oyun teorisi, sosyal durumlardaki rasyonel davranıştır.
> **John Harsanyi**
> **ABD'li ekonomist (1920-2000)**

1950 yılında RAND'da görev yapan oyun teorisyenleri işbirlikçi olmayan oyunlara yönelik iki örnek geliştirdiler. Bunlardan birincisi "Hoşçakal Asalak" adı verilen, psikolojik olarak da oldukça yıpratıcı olacak şekilde tasarlanmıştı. Bu oyun oyuncuları koalisyona girmeye zorluyor, ancak sonuç olarak kazanmak için ortağınızı aldatmanız gerekiyordu. Söylenenlere göre bu oyunu deneyen eşler eve genelde ayrı taksilerde dönüyordu.

Mahkum ikilemi

İş birlikçi olmayan oyunların en çok bilinenlerinden biri mahkum ikilemidir. Bu oyun 1950 yılında Melvin Dresher ve Merill Flood tarafından geliştirilmiş olup Nash'in çalışmaları üzerine kurulmuştur. Oyunda soruşturma sırasında birbirinden ayrı tutulan ve kendilerine şu seçenekler verilen iki mahkum vardır: İkisine de birbirlerinin aleyhinde tanıklık etmeleri durumunda, zor ancak dayanılabilir bir orta süreli hapis cezası verileceği söylenir. Eğer ikisi de birbirinin aleyhinde tanıklık yapmazsa daha kolay başa çıkabilecekleri, daha kısa süreli bir hapis cezası alacaklardır. Ancak eğer bir tanesi diğerinin aleyhine tanıklık etmeyi kabul eder de diğeri etmezse tanıklık eden serbest kalacak, sessiz kalan mahkumsa hayatını mahvedecek uzun bir hapis cezasına çarptırılacaktır.

Her iki mahkumun da karşılaştığı ikilem şudur: ihanet etmek ya da etmemek. Eğer ortağına ihanet ederse özgür kalacak veya orta süreli bir ceza alacaktır. Eğer ortağına güvenir ve ihanet etmezse kısa bir ceza alacak ya da çok uzun bir süre hapiste kalacaktır. "Asalağın alacağı sonucu" -yani uzun ceza almak- önlemek için Nash dengesi her za-

man için ihanet etme yönündedir. Burada ilginç olan şey karşılıklı ihanet şeklindeki en iyi stratejinin grubun tamamının refahını maksimize etmemesidir. Eğer ikisi de ihanet etmemiş olsa toplam hapis süresi en aza inecektir.

Dresher ve Flood, Nash'in öngörüsünün doğru olup olmadığını anlamak amacıyla mahkum ikilemini kendi meslektaşları üzerinde test ettiler. Hazırladıkları oyunda oyuncuların her biri diğer oyuncuya güvenebilmek ya da ona ihanet edebilmekteydi. Sonuçlara göre bir "asalağın alacağı sonuç" ve buna ilave olarak iki oyuncuya da faydası olacak bir işbirlikçi anlaşma seçeneği de vardı. Bu ikinci seçenek Von Neumann ve Morgenstern'in işbirlikçi oyunlarla ilgili önceki çalışmalarını yansıtmaktaydı. Bu deney yüz oyunla test edildi. Oyunun arka arkaya tekrarlanan bu versiyonu oyunculara ortaklarının bir önceki davranışını ödüllendirme ya da cezalandırma fırsatı verdi. Elde edilen sonuçlara göre Nash ihanet dengesi 14 defa seçilirken, işbirlikçi çözüm 68 defa seçildi. Dresher ve Flood gerçek insanların kendi faydalarını en üst düzeye çıkartan bir stratejiyi seçmeyi çabuk öğrendikleri sonucuna vardılar. Nash bu deneyin hatalı olduğunu, çünkü çok fazla etkileşime izin verdiğini ve tek gerçek denge noktasının ihanet olduğunu iddia etti.

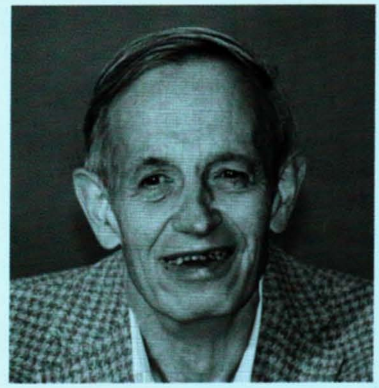
> Her oyuncunun stratejisi diğerlerinin stratejisine göre optimaldir.
> **John Nash**



Stealth Bomber, yani hayalet uçak gibi pahalı teknolojiler soğuk savaş döneminde geliştirildi. "Asalağın sonucunu" önlemek amacıyla oyun teorisi her iki tarafın da bu parayı harcamasını önerir.

Barış-savaş oyunu

Mahkum ikileminin tekrarlayan versiyonu barış-savaş oyunu olarak bilinir. Bu oyun soğuk savaş döneminde Sovyetler Birliği'ne yönelik en iyi stratejiyi açıklamak için kullanılmıştır. Kıtalararası balistik silahlar gibi yeni teknolojiler geliştirildikçe her iki taraf da bu silahları elde etmek için büyük miktarlarda para harcayıp harcamamaya karar vermek zorunda kaldı. Yeni teknoloji, karşı tarafın bu yeni silah olmadan da savaşı zorlanmadan kazanmasını sağlayacaktı. Silah geliştirmek, karşı tarafın silah geliştirmemesi durumunda ya çok büyük miktarda para tasarrufu sağlayacak ya da karşı taraf silah geliştirse de toplam bir yenilgi olacaktı.



John Nash

1928 yılında bir orta sınıf Amerikan ailesinde dünyaya gelmiş olan John Nash, zayıf sosyal yetenekleri sebebiyle okulda geri kalmış bir öğrenci olarak nitelendiriliyordu. Ancak ailesi onun sıra dışı akademik becerisinin farkına vardı. 1948 yılında Princeton Üniversitesi'nden burs kazandı. Bir önceki hocası onun için tek cümlelik bir tavsiye mektubu yazmıştı: "Bu adam bir dahi."

John Nash Princeton'da dersleri göz ardı etti ve bunun yerine fikirleri sıfırdan inşa etmeyi tercih etti. Ona Nobel Ödülü kazandıran oyun teorisiyle ilgili fikirleri işte bu aşamada ortaya çıktı. 1950'lerde RAND Corportation'da ve MIT'de görev yaptı, ancak artık zihinsel durumu kötüleşmeye başlamıştı. 1961 yılında karısı şizofreni tedavisi için onu hastaneye yatırdı. Takip eden 25 yıl boyunca Nash bu hastalıkla mücadele etti, ancak matematik alanına bir başka değerli şey ilave etme yönündeki umudunu hiçbir zaman yitirmedi.

Önemli eserleri

1950 ***N-kişi Oyunlarında Denge Noktaları***
1950 ***Pazarlık Problemi***
1952 ***Gerçek Cebir Türleri***

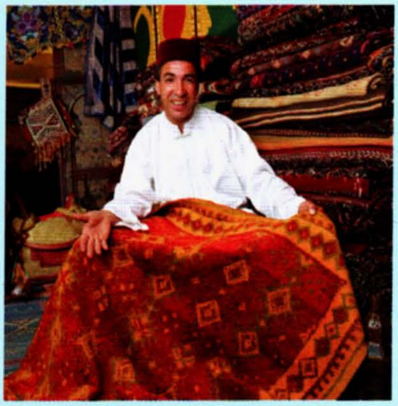
Nash'in çalışmalarının daha geniş bağlamdaki önemi, kendi çıkarını kollayan bağımsız bireyler arasında istikrar ve düzen ortaya çıkartacak şekilde bir denge noktası oluşabileceğini göstermekti. Aslında temel argüman kendi elde edecekleri sonuçları maksimize etmeye çalışan bireylerin elde ettikleri denge noktasının, oyuncuların birbirlerine uyum sağlamaya çalıştıkları duruma kıyasla işbirlikçi olmayan durumlarda daha güvenli ve istikrarlı sonuçlar ortaya koyduğuydu.

Nash 1994 yılında ekonomi alanında Nobel Ödülü'nü oyun teorisinin geliştirilmesinde faydası olan diğer iki ekonomistle paylaştı. Macaristan doğumlu ekonomist John Harsanyi oyuncuların, diğer oyuncuların gerekçeleri veya kazanımları konusunda tam bilgiye sahip olmadıkları oyunların da analiz edilebileceğini ortaya koymuştu. Gerçek yaşamdaki stratejik kararların büyük çoğunluğa belirsizlik içerisinde verildiği için bu argüman çığır açan bir argümandı. Gerçek yaşamdaki örneklerden biri, finans piyasalarının Merkez Bankası'nın enflasyon ve işsizlik konusundaki tutumundan emin olamadıkları ve bu sebeple enflasyonu düşürmek için Merkez Bankası'nın faiz oranlarını ne zaman artıracağını ya da istihdamı artırmak için faiz oranlarını ne zaman düşüreceğini bilemedikleri durumdur. Finans piyasalarındaki firmaların kârları Merkez Bankası'nın gelecekte belirleyeceği faiz oranlarına göre şekillendiği için firmaların daha fazla veya daha az borç verme riskini analiz edebilmeleri gerekir. Harsanyi, piyasaların Merkez Bankası'nın hangi hedefe daha fazla odaklandığını anlayamaması durumunda bile oyun teorisinin problemin çözümü olan Nash dengesini belirleyebileceğini göstermiştir.

Kırkayak oyunu

Oyun teorisinin ilerlemesine katkıda bulunan bir diğer ekonomist de çok aşamalı oyunlarda alt-oyun mükemmelleştirme kavramını geliştiren Alman ekonomist Reinhard Selten'dir. Temel fikir, oyunun her bir aşamasında ya da altı oyunda bir denge noktası olması gerektiğidir. Bunun çok önemli sonuçları olabilir. Bu tür bir oyun örneklerinden biri kırkayak oyunudur. Bu oyunda bir dizi oyuncu kendi aralarında bir miktar para aktarır ve bunu her yaptıklarında para miktarı 20 sent artar. Oyun iki şekilde bitebilir: Yüz raunt (kırkayak ismi buradan gelir) boyunca para aralarında el değiştirir ve toplam para miktarı daha sonra paylaşılır ya da oyunun bir aşamasında oyunculardan biri kendisine verilen toplam parayı elinde tutmak ister. Her oyuncunun seçimi parayı diğerine aktararak işbirliği yapmak ya da bunu bozup parayı kendisinde tutmaktır. En son dönüşte oyuncu oyunu bozup bütün parayı alarak en iyi seçimi yapmış olur.

> Ne düşündüğünü biliyorsun, ama neden bu şekilde düşündüğünü bilmiyorsun.
> **Reinhard Selten**



Bir satıcı bir müşterisiyle pazarlığa elde etmekten oldukça hoşnut olacağı bir miktarla başlayabilir, ancak bunu yaparken satışı kaybetmeyi riske alır.

Gerçeğe ulaşmak

1960 yılında Rus ekonomist Leonid Hurwicz piyasaların çalışma mekanizması üzerinde araştırmalar yapmaya başladı. Klasik teoride ürünlerin verimli bir şekilde alınıp satılacağı varsayılır: Yani adil bir fiyatla ve en çok isteyen kişilere. Gerçek hayatta ise piyasalar bu şekilde çalışmaz. Örneğin Hurwicz ikinci el otomobilin hem alıcısının hem de satıcısının arabaya ne kadar değer biçtikleri konusunda yalan söyleme motivasyonu olduğunu fark etmiştir.

Her iki taraf hangi fiyattan satmak veya almak istediklerini açıkça belirtseler ve fiyat farkını paylaşma konusunda uzlaşsalar da bu mekanizmanın optimal bir sonuç ortaya çıkartma olasılığı pek yoktur. Satıcılar normalde alacaklarından çok daha yüksek bir fiyat isteyecekler, alıcılar ise vermek isteyeceklerinden daha az bir fiyat teklifinde bulunacaklardır. Böyle bir durumda her ne kadar ikisi de bir anlaşmaya varmak istese de herhangi bir anlaşmaya varamayacaklardır. Hurwicz eğer katılımcılar gerçeği söylemeye ikna edilirse her iki tarafın da elde edeceği faydaların en yüksek düzeyde olacağı sonucuna varmıştır.

İşbirlikçi oyunlarda oyuncular ittifak oluşturma şansına sahiptir. Örneğin halat çekme oyununda olduğu gibi bu tür oyunların büyük kısmında bir kişinin kazanmak için tek şansı diğerleriyle işbirliği yapmaktır.



Bu sonuç son rauntan bir önceki rauntta (rakibinizin bir sonraki rauntta oyunu bozabileceğini öngörerek) oyunu bozmanın daha iyi bir seçim olduğuna işaret eder. Bu mantık tersine çalıştırıldığında oyun bozma her rauntta hakim olur ve bu sayede alt-oyun mükemmel seçimi birinci rauntta oyunu bozmaktır. Ancak birinci raunttaki toplam para miktarı çok az olduğu ve oyunu bozmaya değmeyeceği için bu sonuç çelişkilidir.

Bu fikir tüm ülkede mağazaları olan bir zincir mağazalar grubunun durumuna uyarlandı. Burada rakip firma bir veya daha fazla lokasyonda pazara girmeyi planlıyordu. Zincir mağaza, rakibin girmeyi planladığı lokasyonlarda fiyatı düşürebilirdi. Bu strateji mantıklı görünüyordu, çünkü zincir mağazanın kâr marjını çok fazla azaltmayacaktı ve rakip firmayı caydıracaktı. Burada Nash dengesi anlamında optimal strateji, zincir mağaza için bir fiyat savaşı başlatmak ve rakip firma için de piyasaya girmeye çalışmamaktı. Ancak Selten'e göre mevcut firmanın, yeni bir firmanın kendi pazarına her girmeye çalıştığında fiyatlarını düşürmeye zorlanması durumunda toplam kayıp çok büyük olacaktı. Bu sebeple ileri doğru bakarak ve geriye doğru sebepleme yaparak fiyat savaşı tehdidinin mantıklı olmadığı görülür. Selten'e göre yeni firmanın fiyat savaşı yapmaksızın pazara girmesi alt-oyun mükemmel sonucunu vermektedir.

> Bir nükleer güç üzerine teori üretirken Sovyetler Birliği'nde neler olup bittiğini anlamam gerekmemişti.
>
> **Thomas Schelling**

Sınırlı rasyonellik

Çelişkiler, oyunu oynayan kişilerin tam anlamıyla rasyonel oldukları varsayımından kaynaklanır. Selten, karar vermeye yönelik daha gerçekçi bir teori ortaya atar. Her ne kadar insanlar bazen rasyonel hesaplamalarla karar verseler de genelde kararı geçmiş tecrübelerine göre ya da daha pratik sebeplerle alırlar. İnsanlar her zaman rasyonel hesaplar gözetmez. Bunun yerine oyun teorisyenlerinin ifadesiyle "sınırlı rasyonellik" sergileyebilirler: Oyunlara yönelik sezgisel olarak en cazip, ancak alt-oyun mükemmel olmayan çözümler seçer.

Oyun teorisini de eleştirenler olmuştur. Teorinin büyük hikayeler anlattığını, ancak herhangi bir bilimsel teorinin ana testini geçemediğini belirtmişlerdir: Yani teori, ne olacağına dair hiçbir faydalı öngörü üretememektedir. Bir oyunun birden fazla denge noktası olabilir. Sonuçta kartel haline gelen bir endüstri, bir fiyat savaşına giren endüstri gibi rasyonel olabilir. Buna ek olarak insanlar "eğer adam bunu yaparsam, onlar bunu yapar ve ben bunu yaparsam onlar da bunu yapar" temelinde karar vermemektedir.

ABD'li ekonomist Thomas Schelling bu konuyu incelemiş ve davranışı tetikleyen faktörlerin sadece matematiksel olasılıklara dayandığını görmüştür. Aynı iskambil kartını akıllarından geçirdiği zaman iki oyuncunun da ödüllendirildiği "koordinasyon oyununda" başkasıyla eşleşmek istiyorsanız deste içinden hangi kartı seçersiniz? Maça as'ı mı?



ZENGİN ÜLKELER YOKSULU YOKSULLAŞTIRIR

BAĞIMLILIK TEORİSİ

KISACA

YAKLAŞIM
Büyüme ve kalkınma

ÖNEMLİ DÜŞÜNÜR
Andre Gunder Frank
(1929-2005)

ÖNCE
1841 Alman ekonomist Friedrich List yerel piyasalarda serbest ticarete karşı çıkar ve himayeciliği savunur.

1949-1950 Hans Singer ve Paul Prebisch yoksul ve zengin ülkeler arasındaki ticaret hadlerinin zaman içerisinde daha kötü hale geldiğini iddia eder.

SONRA
1974-2011 ABD'li sosyolog Immanuel Wallerstein, Andre Gunder Frank'in gelişim teorilerini daha da ilerleterek dünya sistemi teorisini oluşturur. Bu teori, Batı dünyasının yükselişinde rol oynayan değişimleri açıklayan tarihsel bir çerçevedir.

Yoksul ülkelere, **sınırlarını** uluslararası ticarete **açarlarsa** ekonomilerinin büyüyeceği söylenir.

↓

Zengin ülkeler **hakim** durumdadır ve bu sebeple adil olmayan ticaret hadleri altında **yoksul ülkeleri sömürürler.**

↓

Bu sömürü yoksul ülkelerin ekonomilerinin **yavaşlayıp ufalmasına** yol açar.

↓

Diğer yandan zengin ülkeler **daha da zengin hale gelir.**

↓

Zengin ülkeler yoksulu daha da yoksullaştırır.

Zengin ülkeler yoksul ülkeleri bilinçli olarak yoksul tutmaya çalışmadıklarını, bunun yerine aralarındaki ilişkinin iki tarafa da faydalı olması gerektiğini iddia eder. Ancak 1960'larda Alman ekonomist Andre Gunder Frank Batı dünyasının büyüme politikaları ile serbest ticaret ve yatırımın global bölünmeyi sürdürdüğünü iddia etti. Bu politikalar zengin dünyanın ağırlıklı pozisyonunu desteklemekte ve yoksul ülkeleri yoksulluğa mahkum etmekteydi. Frank buna "bağımlılık teorisi" adını verdi.

Dengesiz ticaret

Zengin Batı ülkeleri, bugün yoksul ülkeler gibi, hiçbir zaman güçlü ve ekonomik olarak ileri ülkeler grubunun küçük ticari ortağı durumunda olmadılar. Bu sebeple bazı ekonomistler ileri ülkelerin gelişmesini sağlayan politikaların günümüzdeki yoksul ülkelere faydası olmayabileceğine işaret eder.

Uluslararası ticaretin liberalizasyonu ekonomistler tarafından genelde azgelişmiş ülkelere yardımcı olmanın kesin yöntemi olarak övülür. Ancak Frank'in bağımlılık teorisine göre bu tür politikalar genelde zengin ülkelerin yoksul

Ayrıca bkz. Himayecilik ve ticaret 34-35 ▪ Karşılaştırmalı üstünlük 80-85 ▪ Kalkınma ekonomisi 188-193 ▪ Ekonomik büyüme teorileri 224-225 ▪ Pazar entegrasyonu 226-231 ▪ Asya Kaplanı Ekonomileri 282-287 ▪ Uluslararası borç yardımı 314-315



Çoğu Nijeryalı petrol işçisi yabancı firmalar için çalışır. Bu firmalar Nijerya'ya çok fazla yatırım yapmıştır, ancak Nijerya'daki düşük maaşlar ve paha biçilmez hammadde bu firmaların Nijerya'dan orantısız şekilde faydalanmasına neden olur.

ülkeleri sömürdükleri durumlar yaratır. Azgelişmiş ülkeler zengin ülkeler tarafından satın alınan ve daha sonra bu ülkeler tarafından ülke içinde ya da gelişmiş ülkeler arasında satılan malların hammaddesini sağlar. Yoksul ülkelerin büyük bir kısmıyla daha zengin gelişmiş ülkeler dengesiz bir ticaret sistemi oluştururken, zengin ülkelerin ticareti ağırlıklı olarak ülke içinde ya da diğer gelişmiş ülkelerle gerçekleşir. Sonuç olarak daha yoksul ülkeler, kendilerini ticari anlamda dezavantajlı bir durumda bulur; yani daha büyük ve daha zengin güçlerle ticaret yaparlar ve ilerlemeleri için gereken avantajlı ticaret hadlerini elde edemezler.

Bu güçlerin global ekonominin zengin ülkelerden oluşan bir "merkez" ve buraya zenginlik aktaran zayıf ülkelerin oluşturduğu "periferi" olarak ikiye bölünmesine yol açtığı iddia edilir. Yoksul ülkelerin ekonomileri aynı zamanda bir ülkenin temel büyüme faktörlerinden olan yatırım cazibesini ortadan kaldıracak şekilde organize edilme eğilimindedir.

Daha zengin ülkeler daha yoksul ülkelere endüstri ve yatırım sağladığında yoksul ülkelerin ekonomilerinin gelişimine yardımcı olacaklarını iddia ederler. Bağımlılık teorisinin savunucularıysa gerçekte yerel kaynakların sömürüldüğünü, işçilere çok düşük ücretler ödendiğini ve kazanılan kârların yerel ekonomiye yeniden yatırılmak yerine yabancı hissedarlara dağıtıldığını ileri sürer.

Alternatif bir yol

Bağımlılık teorisi savunucularının ifade ettiği tehlikeleri önlemek için bazı yoksul ülkeler farklı bir yol seçti. Kendilerini dünya ticaretine, küreselleşmeye ve yabancı yatırıma açmak yerine, bunun tam tersini yapıp kendilerini yalnızlaştırdılar. Bazıları Asya Kaplanları (Hong Kong, Singapur, Tayvan ve Güney Kore) ve Çin'in sıradışı ekonomik büyümesinin bağımlılık teorisindeki hatalı yanları ortaya koyduğunu iddia eder. Burada, uluslararası ticaretin hızlı büyüme ve endüstriyelleşmeye yol açan itici bir güç olduğu bir grup gelişen ekonomi söz konusudur. Daha yakın zamanda bağımlılık teorisi, klasik yaklaşımı sorgulamaya devam eden küreselleşme karşıtı harekette yankılarını bulmuştur.

> Azgelişmişlik eskimiş kurumların hayatta kalmasından ve... sermaye yetersizliğinden... değil, kapitalizmin ilerlemesinden kaynaklanır.
>
> **Andre Gunder Frank**

Eşit olmayan ihracat dengesi: hammadde ve mamul mal

1949 ve 1950 yılında Almanya'dan ekonomist Hans Singer ve Arjantin'den Raúl Prebisch, gelişmekte olan ülkelerin gelişmiş dünyayla ticaret yaparken karşılaştıkları dezavantajı ortaya koyan makaleler yayımladılar. Bu araştırmacılar ticaret şartlarının (belirli miktar ihracat karşılığında bir ülkenin satın alabileceği ithal mal ve hizmet miktarı) ana ihraç ürünü mamul mallar olan ülkelere kıyasla ana ihraç ürünü hammadde veya mal olan ülkeler için daha kötü olduğunu gözlemledi. Bu durum, gelir seviyesi arttıkça yiyecek ve mallara olan talebin sabit kaldığı gerçeğiyle açıklanabilir.

Diğer yandan daha yüksek gelir, üretilmiş ve lüks ürünler için daha güçlü bir talep yaratmaktadır. Bu durum fiyatların yükselmesine ve daha yoksul bir ülkenin ihracattan elde ettiği para karşılığında daha az miktarda ithal edilmiş ürün satın alabilmesine yol açmaktadır.

İNSANLARI KANDIRAMAZSINIZ

RASYONEL BEKLENTİLER



KISACA

YAKLAŞIM
Makroekonomi

ÖNEMLİ DÜŞÜNÜR
John Muth (1930-2005)
Robert Lucas (d. 1937-)

ÖNCE
1939 İngiliz ekonomist John Hicks geleceğe dair beklentilerin nasıl değiştiğini analiz eder.

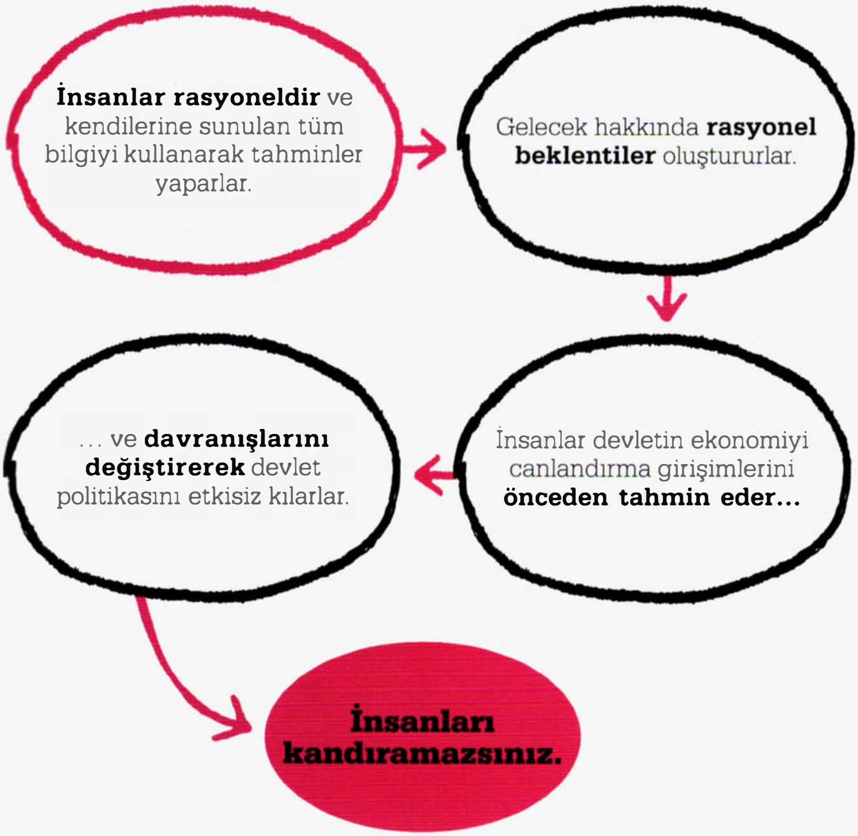
1956 ABD'li ekonomist Philip Cagan geçmişe dayalı tahminleri açıklamak için "uyumlu beklentiler"i kullanır.

SONRA
1985 ABD'li ekonomist Gregory Mankiw insanların geleceğe yönelik rasyonel beklentilerini kendi hesaplamalarına dahil eden yeni modeller kullanan "Yeni Keynesçi" ekonomilerin ortaya çıkışına katkıda bulunur.

I. Dünya Savaşı sonrasında devlet müdahalelerinin ve harcamalarının artması ekonomistleri tüm ekonomiyi yeni bir yaklaşımla ele almaya yöneltti. Özellikle hükümetlerin daha yüksek üretim ve daha düşük işsizlik elde etmek amacıyla parasal ve mali (vergi ve harcama) politikalar kullanarak ekonomiyi canlandırabileceğine inanıyorlardı.

Bu Keynesçi modelleri ilk eleştirenler "beklentiler" fikrini daha yakından incelemek istediler. Beklentiler önemlidir, çünkü insanların gelecekte olacağını düşündükleri şey onların şu anki davranışlarını etkiler. Başlangıçta beklentilerin "adaptif," yani uyumlu

Ayrıca bkz. Ekonomik insan 52-53 ▪ Borçlanma ve borç 76-77 ▪ Keynes çarpanı 164-165 ▪ Monetarist politika 196-201 ▪ Davranışsal ekonomi 266-269 ▪ Etken piyasalar 272 ▪ Bağımsız merkez bankaları 276-277





Bir baba, araç bakımıyla ilgili bilgilerini çocuğuna aktarıyor. Oğlu kısmen bu bilgiye dayanarak geleceğe yönelik, örneğin hangi aracı satın alması gerektiği gibi, ekonomik kararlar alacak.

olduğu düşünülüyordu. Bu yaklaşım insanların tamamen önceden ne olduğuna dayanarak beklentiler oluşturduklarını varsayar: Eğer A olayı B olayına sebep olduysa, yine aynısı olacaktır.

Ekonomik teori içerisinde beklentilere yer bırakılmasının, devletin talebi artırmak için harcamaları artırdığı Keynesçi politikaları (s. 154-161) zayıflattığı kabul edilir. Bu politikalar devletin ekonomiyi canlandırması sonucunda insanların maaşlarının artacağını, bu sayede gerçek ekonomik faaliyetlerinde bir artış olacağını ve daha fazla iş sağlayacaklarını varsayar. Gerçekte artan talep aynı zamanda fiyatların da artmasına yol açar ve aslında bu yüzden insanların maaşları artmamış olur. İnsanlar geçici olarak artan maaşlarının, reel maaşlarında bir artışı yansıttığına inanırlar, çünkü fiyatların arttığını fark etmeleri biraz vakit alır. Yani geleceğe dair fiyat artışlarıyla ilgili beklentileri yavaş değişir. Bu şekilde bir devletin insanları kandırarak para politikası ya da mali politika aracılığıyla ekonomik üretimi artırması mümkündür. Ancak bu sadece kısa vadede işe yarar: İnsanlar beklentileri şekillendikten sonra reel maaşlarının artmadığını fark eder ve ekonomi daha önceki düşük istihdam seviyesine geri döner.

Rasyonel beklentiler

Beklentilerin bu şekilde modellenmesi kolay ancak kusurludur. İnsanlar geleceğe yönelik tahminlerini yapmak için sadece geçmişe bakarlarsa tahminleri büyük ihtimalle hatalı olacaktır. Geçici bile olsa beklenmedik şoklar ekonomiyi ilerlediği patikadan çıkarır ve tahmin sürecinde kalıcı hatalara sürükler. Ancak insanlar ısrarla yanlış tahminlerde bulunmaya devam ederlerse, her seferinde piyasaya karşı kaybederler. Bu pek gerçekçi bir insan davranışı değildir.

Uyumlu beklentiler teorisiyle ilgili tatminsizlik, ABD'li ekonomist John Muth'un 1961 yılında "rasyonel beklentiler" teorisine doğru kaymasına neden oldu. Muth'un teorisinin temelinde çok basit bir fikir yatıyordu. Eğer bir piyasadaki alıcılar rasyonel ise, sadece geçmiş fiyatlara bakarak gelecekteki fiyatları tahmin etmezler. Bunun yerine gelecekteki



Avustralya'da bir çiftçi ekinlerini kontrol ediyor. Çiftçiler ne ekmeleri gerektiğine sadece geçmişe bakarak karar vermez. Hava koşulları ve talep düzeyi gibi faktörleri de değerlendirirler.

fiyatları mevcut bilgilere bakarak ve ekonominin doğru bir modelini kullanarak tahmin etmeye çalışırlar. Bu şekilde hareket ederler çünkü eğer beklentilerini rasyonel şekilde belirlemezlerse, pazar tarafından cezalandırılacak ve para kaybedeceklerdir.

Bizler rasyonel beklentileri her zaman kullanırız. Örneğin çiftçiler geçmişte elde edilen fiyat seviyelerine, mevcut koşullara ve gelecek beklentilerine göre karar verir. Aynı üründen beş yıl öncekiyle aynı miktarda üretirlerse, şu anda aynı piyasa fiyatına ulaşacağını var saymazlar. Tarımsal ürün ticareti yapan aracılar da bu şekilde düşünmezler. Piyasa tarafından cezalandırılmak insanları rasyonel davranmaya iter ve zaman içerisinde, beklentilerinin mevcut en iyi ekonomik model kadar iyi olması beklenebilir. Rasyonel beklentiler modeli çok basittir, ancak bu modelin şaşırtıcı sonuçları vardır. Uyumlu beklentiler altında devlet müdahalesi geçici olarak işe yarayabilir, çünkü insanları şaşırtır. İnsanlar gelecekteki devlet politikalarını öngöremezler ve bu yüzden beklenmedik bir harcama artışı ekonomide, kısa vadeli gerçek etkilere sahip pozitif bir "şok" etkisi yaratır. Bu geçici etkiler bile rasyonel beklentiler teorisi altında mümkün değildir, çünkü insanların fiyat artışlarına yönelik tahminleri duruma göre anında değişim gösterir.

Olayların önceden tahmin edilmesi

1975 yılında ABD'li iki ekonomist Thomas Sargent ve Neil Wallace, tüm beklentilerin rasyonel olması durumunda insanların devlet müdahalesi beklemekle kalmayacağını, ancak aynı zamanda davranışlarını bu politikayı etkisiz kılacak şekilde değiştireceklerini iddia eder. Rasyonel beklentileri olan insanlar devletin şok yaratırken işsizliği azaltmak gibi bir amacı olduğunu bilir. İnsanlar beklentilerini buna göre değiştirir. Örneğin bireyler, devletin istihdam seviyesini muhafaza etmek için parasalcı politika (faiz oranlarının düşürülmesi gibi) izlemeyi düşündüğünü fark ettiklerinde bunun enflasyonu yükselteceğini bilirler. Bu sebeple insanlar maaş ve fiyat artışı beklentilerini ona göre değiştirirler. Daha zengin hissetmek yerine, enflasyonla ilgili beklentileri devletin elde etmek istediği daha düşük enflasyon oranı etkilerini ortadan kaldırmaktadır. Bu sayede monetarist politika tamamen etkisiz kalmaktadır, çünkü bu her zaman için telafi edilebilir ve insanların değişen davranışı bunun etkisini geri çevirir.

> Rasyonelliğin girişimciliğin tüm yönlerinde var olduğu varsayılırsa, beklentilerin daha önce rasyonel dinamik model olarak görülmemiş olması hayli şaşırtıcıdır.
> **John Muth**

Politika oluşturanlar eskiden işsizlik ve enflasyon arasında bir ödünleşme olduğuna inanıyorlardı. Yani devletin ekonomiyi canlandırabileceğine ve uzun vadede daha yüksek istihdam ve daha yüksek enflasyon elde edebileceğine inanıyorlardı (s. 202-203). Rasyonel beklentiler altında, bu ödünleşme dağılır. İşsizlik ekonominin üretken kapasitesiyle belirlenir: Yani firmalarının üretkenliği, teknolojik kapasiteleri ve pazarlarının verimlilikleriyle. Politika oluşturanlar ekonomiyi bu istihdam seviyesinin ötesinde canlandıramazlar.

Lucas eleştirisi

ABD'li ekonomist Robert Lucas insanların beklentilerinin politikaya göre değişmesi durumunda, ekonominin tüm yapısının -farklı aileler, firmalar ve devlet arasındaki ilişkiler bütünü- politikadaki değişimlerle değişeceğini savunur. Sonuç olarak, politikanın sonuçları her zaman istenilen sonuçlar olmamaktadır. Bu "Lucas eleştirisi" olarak tanınmış ve Keynesçi modellerin yaptığı gibi, ekonominin tamamını kendi yapısal ilişkileri vasıtasıyla modelleme çabalarının kusurlu olduğu yönünde pek çok ekonomisti ikna etmiştir. Bunun yerine modelleme insanların daha derinde

yatan tercihleri üzerine ve bireysel davranışı yönlendiren kaynak ve teknolojiler üzerine odaklanmalıdır. Lucas, Keynes öncesi dünyaya kısmi geri dönüş öneren bir "yeni klasik" yaklaşım önerdi. Daha sonra "gerçek iş döngüsü" modelleri istihdamdaki değişimlerin üretkenlik artışları veya insanların ışteki ve boş zamanlarındaki tercihlerine yönelik değişimler gibi "gerçek" işgücü faktörlerindeki değişimlerle tetiklendiğini iddia etti. Gerçek iş döngüleri ve yeni klasik modellerin kritik özelliği, makroekonomiyi bireylerin rasyonel davranışı üzerine modellemesiydi.

Her ne kadar insanlar gerçekte tamamen rasyonel beklentilere sahip olmasalar da, böyle oldukları varsayımı ekonomistlerin, ekonominin işleyişine yönelik faydalı bir rehber olan çalışabilir modeller inşa etmelerine yardımcı olur. Rasyonel beklentiler, psikolojik olarak daha gerçekçi modeller üzerinde çalışan davranışsal ekonomistler tarafından eleştirilir.

> Enflasyonun yararları, ekonomik aktörlerin kendi çıkarları ekseninde hareket etmelerini engelleyip toplumsal olarak kabul görür şekilde davranmaya iten yayılma politikalarından doğar.
>
> **Robert Hall**
> **ABD'li ekonomist** (d. 1943-)



Finans piyasalarında alım satım yapanlar kısmen meslektaşlarının davranışlarına dayalı rasyonel beklentiler oluşturur. Tabelaları okuyamama, pazar tarafından cezalandırılmayla sonuçlanacaktır.

John Muth

1930 yılında dünyaya geldi. Ortabatı Amerika'da büyüdü ve St. Louis'te bulunan Washington Üniversitesi'nde endüstri mühendisliği ve daha sonra Pittsburg'da bulunan Carnegie Tech'te matematiksel ekonomi okudu. Muth 1950'lerde doktorasını yaptığı sıralarda Carnegie'nin çok iyi bir profesör kadrosu vardı. Bunlar arasında ileride Nobel Ödülü kazanmış olan Franco Modigliani, John Nash, Herb Simon ve Robert Lucas da vardı.

Muth'un rasyonel beklentiler üzerine ilk makalesi 1965 yılında yayımlandı, ancak o dönemde çok fazla dikkat çekmedi. Utangaç ve kalender bir adam olan Muth daha sonra bu konuda yazdığı bir başka makale için bir yayıncı bulamadı ve diğer alanlarda çalışmaya yöneldi. Yöneylem araştırmaları ve yapay zeka alanlarında seminal çalışmalar yaptı. Lucas ve Simon gibi diğer ekonomi araştırmacıları Muth'un rasyonel beklentiler üzerine olan çalışmasını ilerlettiler ve yaptıkları katkılarla önemli ödüller aldılar. Tüm bunlara rağmen Muth dünya genelinde tanınmış bir isim olamadı. Önde gelen üniversiteler arasında bulunmayan ve statüsü yeterli olmayan ancak onun geniş entelektüel merakını tatmin etmesine yardımcı olan üniversiteler Indiana ve Bloomington'da ders vermeye devam etti. Kendisi "rasyonel beklentiler devriminin" babası olarak kabul edilir. Muth 2005 yılında öldü.

Önemli eserleri

1960 *Üssel Ağırlıklı Tahminlerin Optimal Özellikleri*
1961 *Rasyonel Beklentiler ve Fiyat Hareketleri Teorisi*
1966 *Tahmin Modelleri*



İNSANLAR SEÇERKEN OLASILIĞI DİKKATE ALMAZLAR

KARAR ALMADA PARADOKSLAR

KISACA

YAKLAŞIM
Karar alma süreçleri

ÖNEMLİ DÜŞÜNÜR
Daniel Ellsberg (d. 1931-)

ÖNCE
1921 ABD'li ekonomist Frank Knight "riskin" sayısallaşalabileceğini, ancak "belirsizliğin" sayısallaşamayacağını açıklar.

1954 *İstatistiğin Temelleri* adlı kitabında ABD'li matematikçi L.J. Savage olasılıkların bilinmeyen gelecek olaylarına nasıl uygulanabileceğini göstermeye çalışır.

SONRA
1970'lerden sonra Davranışsal ekonomi belirsizlik koşulları altında davranışı incelemek amacıyla deney yöntemini kullanır.

1989 Michael Smithshon risk "taksonomisi" önerir.

2007 Nassim Nicholas Taleb'in *Siyah Kuğu* adlı eseri ender, öngörülemeyen olayları tartışır.

1960'larda anaakım ekonomi insanların karar alma süreçlerinin anlaşılmasına yönelik bir dizi kural üzerine odaklandı. İnsanlar rasyonel ve hesap yapan bireylerdir. Kendilerine farklı seçenekler ve belirsiz bir gelecek sunulduğunda, her bir olası sonucu değerlendirir ve seçimlerini buna göre yaparlar. Olası farklı sonuçlara yönelik inançları temelinde "beklenen faydalarını" (yani bekledikleri tatmin miktarını) artırmaya çalışırlar ve en yüksek beklenen faydayı sunabilecek seçeneği seçerler.

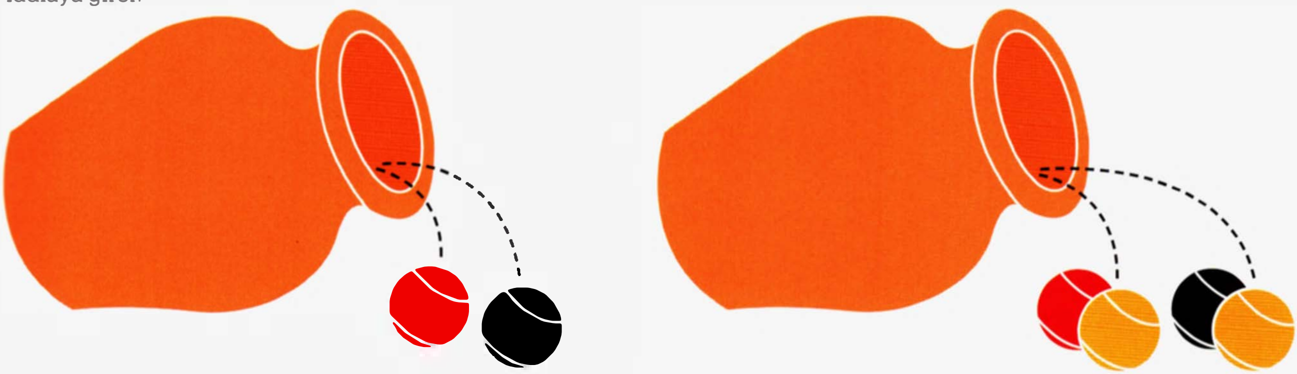
Ancak deney koşulları altında bile insanların teoriye göre hareket etmediğini gösteren sonuçlar alınınca, bu fikirlerin geçerliliği sorgulandı. Bu sorgulamaların en önemlilerinden biri ABD'li ekonomist Daniel Ellsberg tarafından 1961 yılında yapıldı. Ellsberg'in araştırmaları başlangıçta John Maynard Keynes



Ayrıca bkz. Ekonomik insan 52-53 ▪ Ekonomik balonlar 98-99 ▪ Risk ve belirsizlik 162-163 ▪ İrrasyonel karar alma 194-195 ▪ Davranışsal ekonomi 266-269

Bir olasılık deneyi bir dizi bahis seçeneği sunar. Oyunculara testi içerisinde 30 kırmızı top ve sayısı belli olmayan toplam 60 siyah ve sarı top olduğu söylenir. Kırmızı top çekerse 100 lira, siyah top çekerse de 100 lira kazanılmaktadır. Oyuncuların çoğu kırmızı üzerine iddiaya girer.

Buna ek olarak kırmızı veya sarı top çekildiğinde 100 lira ya da siyah veya sarı top çekildiğinde yine 100 lira kazanılmaktadır. Her durumda oyuncular bilinen olasılıkları bilinmeyen olasılıklara tercih etmiştir.



(s. 161) tarafından 1930'larda açıklanan bir fikre dayanıyordu.

Belirsizliğin reddi

Ellsberg, hayali bir testi içerisinden (yukarıdaki çizim) belirli bir renkte top seçildiğinde para ödülü verilen bir düşünce deneyi ortaya attı. Olasılığın ve sonuçta riskin derecesinin belirlenebileceği belirli miktarda bilgi verildiğinde deneklerin mantıklı seçimler yapma eğiliminde olduğu ortaya çıktı. Ancak geleceğe yönelik bir sonuç belirsizlik arz ediyorsa davranışların değiştiği görüldü. Bu, beklenen fayda teorisinden farklı bir paradokstu. İnsanlar karşılaştıkları belirsizlik hakkında daha az yerine daha fazla şey bilmek ister. ABD eski savunma bakanı Donald Rumsfeld'in (1932) söylediği gibi: "İnsanlar bilinen belirsizlikleri bilinmeyen belirsizliklere tercih eder." Bu deneyin sonucu, Ellsberg'in çalışmasını yayımlamasından sonra birden fazla deneyde yeniden ortaya kondu. Teori "belirsizliğin önlenmesi" adıyla anılırken, ABD'li ekonomist Frank Knight'dan (s. 163) sonra '"Knight belirsizliği" adını aldı. "Bilinmeyen belirsizlikler" hakkında daha fazla bilgi arayışı içerisinde olan insanlar geçmişe ait, daha mantıksal seçimler sebebiyle tutarsız bir şekilde davranabilir ve seçimlerini yaparken olasılık sorularını bir kenara bırakabilirler.

Bilinmeyenleri öğrenin

Ellsberg'in paradoksu pek çok tartışmaya yol açtı. Bazı ekonomistler bu paradoksun konvansiyonel teori içerisine güvenli bir şekilde dahil edilebileceğini ve deney koşullarının gerçek yaşamın belirsizliğiyle karşılaşmış olan insan davranışını düzgün şekilde yeniden üretemediğini iddia etmiştir. Ancak 2008 yılındaki mali kriz, belirsizlik problemi üzerine yeniden ilgi uyandırdı. İnsanlar bilinmeyen, yani beklenen fayda teorisinin hesaba katmamış olduğu sayısallaştırılabilen riskler hakkında daha çok şey bilmek istiyordu.

Daniel Ellsberg

1931 yılında dünyaya gelen Daniel Ellsberg Harvard Üniversitesi'nde ekonomi eğitimi aldı ve 1954 yılında Amerikan Deniz Kuvvetleri'ne katıldı. 1959 yılında Beyaz Saray'da analist olarak çalışmaya başladı. 1962 yılında tamamladığı doktorasının tez konusu bu paradokstu. Ardından üst düzey güvenlik aklanması alanında çalışan Daniel Ellsberg, Vietnam Savaşı sebebiyle hayal kırıklığına uğradı ve otoritelere teslim olmadan önce Pentagon'un savaşın kazanılamayacağına dair inancını detaylandıran çok gizli raporlarını dışarı sızdırdı. Beyaz Saray ajanlarının evini gizlice dinlediği ortaya çıkınca davası düştü.

Önemli eserleri

1961 ***Risk, Belirsizlik ve Vahşi Aksiyonlar***
2001 ***Risk, Belirsizlik ve Karar***

BENZER EKONOMİLER TEK BİR PARA BİRİMİNDEN FAYDA GÖREBİLİR

DÖVİZ KURLARI VE PARA BİRİMLERİ



KISACA

YAKLAŞIM
Global ekonomi

ÖNEMLİ DÜŞÜNÜR
Robert Mundell (d. 1932-)

ÖNCE
1953 Milton Friedman serbest bırakılan döviz kurlarının piyasa güçlerini ödemeler dengesi (ihracatın ve ithalatın değeri arasındaki fark) problemlerini çözmeye zorlayacağını iddia eder.

SONRA
1963 ABD'li ekonomist Ronald McKinnon küçük ekonomilerin büyük ekonomilere kıyasla şoklarla daha kolay mücadele edebilecekleri için döviz kurlarının birleştirilmesinin faydalı olacağı ortaya koyar.

1996 ABD'li ekonomistler Jeffrey Frankel ve Andrew Rose bir döviz cinsi alanı için geçerli olan kriterlerin kendilerinden önceki ekonomik gelişmelerden etkilendiğini iddia eder.

1960'ların başında savaş sonrası ekonomilerde kurumlar hayli yerleşmişti. II. Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru büyük endüstri devletleri arasındaki finansal ilişkileri düzenlemek amacıyla Bretton Woods (s. 186-87) sistemi oluşturulmuş ve bu sistem Batı kapitalizmini dünya çapında sermaye ve para akışını kontrol eden sabit bir döviz kuru sistemi üzerine oturtmuştu. İki savaş arası yıllarda uluslararası ticarette görülen yavaşlama sonrasında uluslararası ticaret tekrar hızlanmış ve ekonomik büyüme hız kazanmıştı.

Ancak sistemde bazı boşluklar vardı. İlk olarak ödemeler dengesinde problemler vardı, -bir ülkenin ithalatı için ödediği ile ihracatından kazandığı arasındaki fark. Ödemeler dengesi problemleri ülkelerin kendi döviz kurlarını uluslararası sistem içerisinde kolay bir şekilde ayarlayamamasından kaynaklanıyordu. Daralmış işgücü piyasaları ve esnek olmayan yerel fiyatlarla birlikte ülkelerin dış ekonomik şoklara kendilerine adapte etmelerine yardımcı olan önceki otomatik ve piyasa tarafından yönlendirilen mekanizmalar artık çok iyi çalışmıyordu. Sonuçta ülkelerin ihracatlarından elde ettikleri gelirle ithalatlarını karşılayamadıkları bir kriz durumu ortaya çıkıyordu. Bununla birlikte Avrupa ekonomilerinin entegrasyonuna yönelik bir dizi hareket de Avrupa ülkeleri arasında bir döviz kuru birliği olasılığını gündeme getirdi. Bu durum, kömür ve çeliğe yönelik ortak ticaret alanlarını belirleyen 1951 tarihli Paris Anlaşması'yla başladı. 1961 tarihinde Kanadalı ekonomist Robert Mundell kendi tabiriyle "optimal döviz kuru alanı"nın analizini gerçekleştirmeye girişen ilk ekonomistti.

Döviz kuru alanları

Mundell ilk başta tuhaf bir soru gibi görünen bir soruya cevap aramaya başladı: Hangi coğrafi alanda tek bir döviz kuru kullanılmalıdır? O sıralar bu soru çok az gündeme geliyordu. Ulusal ekonomilerin kendi ulusal para birimlerini kullanmaları çok normal bir şeydi. Bunun aslında en iyi alternatif olmayabileceği daha önce kimsenin aklına gelmemişti. Mundell, tarihin uluslara kendi para birimlerine kazandırmış olmasıyla birlikte bunun tarihin onlara olası en iyi para birimi düzenlemelerini sağlamış olduğu anlamına gelmeyebileceğini fark etti. Birden fazla farklı para birimi kullanılmasının kesinlikle bazı



Ayrıca bkz. Ani artış ve çöküş 78-79 ▪ Karşılaştırmalı üstünlük 80-85 ▪ Uluslararası ticaret ve Breton Woods 186-187 ▪ Piyasa entegrasyonu 226-231 ▪ Spekülasyon ve paranın devalüasyonu 288-293



Ulusal sınırları aşan ufak bir bölge tek bir para biriminden fayda görebilir. Bir bölge döviz kuru maliyeti olmaksızın sınır ötesindeki bir elektik üretim tesisinden elektrik ithal edebilir.

maliyetleri vardır. Çünkü ticaret durumunda bu para birimlerinin karşılıklı değiştirilmesi gerekiyordu. Bir uç örnek olarak, bir şehirdeki her bir posta kodu için farklı bir döviz kuru kullanıldığını düşünün. Bunun hayli verimsiz olacağı kesin. Diğer taraftan çok sayıda birbirinden farklı ekonomi söz konusu olduğu için tüm dünyada tek bir para birimi kullanılması da tercih edilemezdi. Mundell bu iki uç nokta arasındaki en verimli noktanın hangisi olduğu sorusunu sordu.

Öncelikle ülkelerin neden farklı para birimlerine ihtiyaç duyduğunu anlamak önemliydi. Kendi para birimine sahip bir ülke, kendi para arzı ve faiz oranlarıyla ilgili kararlar verebilir ve bu sayede kendi ekonomik koşullarına uygun para politikası belirleyebilir. Buna ek olarak, ülkenin para biriminin döviz kurlarının sabit olmaması durumunda ticaret ortaklarıyla kullandığı döviz kuru oranı, ticaret dengesizliklerini ortadan kaldırmak amacıyla ayarlanabilir. Tarım alanında uzmanlaşmış bir ülkenin imalat üzerine kurulmuş bir ekonomiyle ticaret yaptığını düşünelim. İmalat ekonomisindeki ani üretkenlik artışı, tarımsal ürünlere yönelik aşırı bir talebe ve mamul ürünlerde aşırı bir arza yol açabilir. Böylece üretim ekonomisi (değer bazında) ihraç ettiğinden daha çoğunu ithal ederek ödemeler dengesinde eksiye düşer. Ödemeler dengesindeki bu açık, üretim ekonomisinin para biriminin değer kaybetmesine yol açarken ihracat ürünlerinin ucuzlamasını ve ihracatın artması ve dengenin yeniden kurulmasını sağlar.

Ancak bunun yerine üretim ekonomisi ve tarım ekonomisinin ortak bir para birimi kullandığını varsayalım. Bu durumda yukarıda belirtilen şekilde bir düzeltme mümkün olmayacaktır ve farklı para birimleri daha faydalı olacaktır. Buna ek olarak, tek bir ekonomik alanın (örneğin süt ürünleri) birden fazla ulus devletten meydana gelmesi de mümkündür. Bu sebeple bunların tek bir para birimini paylaşması daha verimli olacaktır.

> Ulusal para birimlerinden vazgeçilmesi ve başka bir düzenlemeye gidilmesi politik olarak uygulanabilir değildir.
> **Robert Mundell**

Konjonktür dalgalanmaları

Bu konunun daha derinlemesine incelenmesi, bir para birimi alanının ekonomik anlamda en fazla anlamlı olacağı koşulların netleştirdi. Bir bölgenin tek bir para birimine uygun olması için sermaye ve işgücü anlamında esnek pazarlara sahip olması ve bu sayede sermaye ve işgücünün pazar taleplerine yanıt olarak serbest şekilde hareket edebilmesi gerekir. Sonuç olarak, fiyatlar ve maaşların esnek olması, arz ve talep değişimlerine ayak uydurması ve hareketli sermaye ve işgücünün ne tarafa gitmesi gerektiğini işaret etmesi mümkün olacaktır. Bölgenin farklı ekonomik alanları da söz konusu para birimine yönelik ortak merkez bankasının tüm bölge için uygun şekilde hareket etmesini sağlayacak şekilde benzer konjonktürel dalgalanmaları paylaşacaklardır. Buna ek olarak konjonktürel dalgalanmaların bölgenin her ye-

1 Ocak 1999 tarihinde Avrupa'nın tek para birimi olan euronun lansmanında Almanya'nın Frankfurt kentinde büyük kalabalıklar toplandı. Bir süre euro diğer ulusal para birimleriyle birlikte piyasaya sürüldü.



rinde aynı olmadığı durumlarla başa çıkmak için belirli mekanizmaların bulunması gerekir. Bunun en belirgin örneklerinden biri, mali transferler, yani büyüme kaydeden bir bölgeden vergilerin alınıp ekonomik durgunluk içinde olan başka bir bölgeye yeniden dağıtılmasıdır. Bu son durum ve bunun uygulanamaması, Avrupa için çok kötü sonuçlar doğurmuştur.

Euronun kullanılmaya başlanması

Avrupa için tek bir para birimi fikri 1979 yılında döviz kurlarını dengelemek amacıyla Avrupa para sisteminin (EMS) kurulmasıyla ortaya çıktı. Son olarak 1999 yılında Avrupa Birliği'nin 11 üye ülkesi tarafından Euro bölgesi (tek para biriminin kullanılacağı bölge) oluşturuldu. Bu süreçte Avrupa Birliği ülkeleri birbiriyle yoğun bir şekilde ticarete devam etti; kurumlar işgücü, sermaye ve malların hareketi anlamındaki sınırlamaları ortadan kaldırdı. Ancak diğer yandan para biriminin etkili bir şekilde çalışmasını sağlamak amacıyla euro üyeliği üzerine bazı sınırlamalar getirildi.

1992 Maastricht Anlaşması'yla euroya katılmak isteyen tüm ülkelerin benzer ekonomilere sahip olmaları ve konjonktür dalgalanmaları bakımından benzer aşamalarda (büyüme veya durgunluk) olmalarını sağlamak amacıyla "birleşme kriterleri" oluşturuldu. Daha önceki döviz kuru mekanizması (ERM), Avrupa Birliği içerisindeki ulusal para birimlerini birbirlerine karşı sabitlemek için girişimlerde bulunmuştu. Euro, bir adım daha ileri gitti ve tüm ulusal para birimlerini ortadan kaldırdı. Sonuçta döviz kurları kalıcı şekilde sabitlenmiş oldu. Bununla birlikte devlet borçlanmasıyla ilgili bazı önemli kurallar getirildi. 1997 tarihli istikrar ve büyüme sözleşmesi uyarınca hiçbir ülke gayrisafi yurtiçi hasılasının yüzde 60'ından fazla ulusal borca sahip olamayacak

Robert Mundell



1932 yılında Kanada'nın Kingston kentinde dünyaya gelen Robert Mundell ilk önce Vancouver'de bulunan British Columbia Üniversitesi'nde ve daha sonra Seattle'daki Washington Üniversitesi'nde eğitim gördü. Doktorasını 1956 yılında Massachusetts Institute of Technology'de (MIT) tamamladı. 1966 ile 1974 yılları arasında Chicago Üniversitesi'nde ekonomi profesörü olarak görev yaptı ve daha sonra New York'taki Columbia Üniversitesi'ne geçti.

Akademik çalışmalarının yanı sıra Mundell Kanada ve ABD hükümetleriyle Birleşmiş Milletler ve IMF gibi kurumlara danışmanlık yaptı. Optimum döviz alanı üzerine çalışmalarının dışında Mundell makroekonomi politikalarının dış ticaret ve döviz kurları üzerinde nasıl bir etkisi olduğunu gösteren ilk modeli geliştirdi. Makroekonomi alanında yaptığı çalışmalar nedeniyle 1999 yılında ekonomi alanında Nobel Ödülü'ne layık bulundu.

Önemli eserleri

1968 *Uluslararası Ekonomi*
1968 *İnsan ve Ekonomi*
1971 *Parasal Teori*

> Sıkı uluslararası ticaret bağlarına ve bununla doğru orantılı konjonktür dalgalanmalarına sahip ülkelerin [Avrupa Para Birliği'ne] katılma ve bundan fayda görme olasılıkları daha fazladır.
> **Jeffrey Frankel**
> **Andrew Rose**

ve yıllık açık seviyesi gayrisafi yurtiçi hasılanın yüzde 3'ünü geçmeyecektir. Yeni bir Avrupa Merkez Bankası, Euro bölgesinden sorumlu olacak ve ulusal merkez bankalarının yerini alacak; tüm üye ülkeler için para politikasını bu kurum belirleyecekti.

Hayati hata

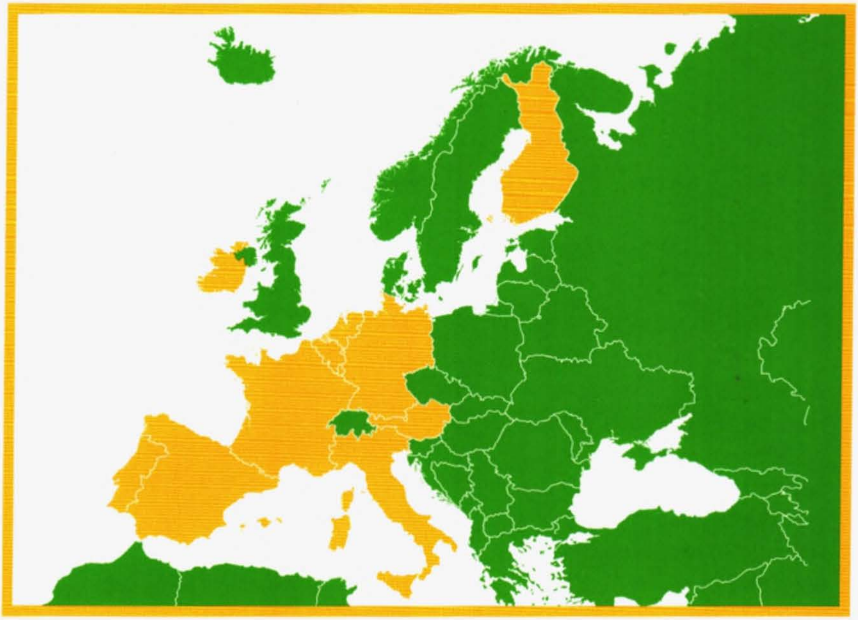
Euro'ya yönelik düzenlemeler, risk paylaşımına yönelik bir mekanizma ve daha da önemlisi, Avrupa ülkeleri arasında mali transferler (vergi geliri) için bir araç içermiyordu. Bunun sebebi basit ve politikti. Ortak Tarım Politikası gibi bazı transfer mekanizmaları uzun süredir mevcut olmasına rağmen, hiçbir AB ülkesinde kendi vergilerini ve harcama seviyelerini belirleme yetkisini kaybetme arzusu yoktu. Kıtadaki mali transferler, ekonomisi artıda olan bölgelerden vergi alıp bunu ekside olan ülkelere yeniden dağıtabilecek (örneğin Almanya'dan vergi toplayıp Yunanistan'da harcayacak) güçlü ve merkezi bir otorite gerektirecekti. Ancak bunu gerçekleştirecek politik irade eksikliği vardı. Bunun yerine Avrupa liderleri istikrar ve büyüme hedefli birliğin, devlet faaliyetleri üzerinde yeterli bağlayıcı etkisi olacağını ve açık bir mali transfer mekanizmasına gerek duyulmayacağını ümit ediyorlardı.

Euro bölgesi krizi

Lansmanından yaklaşık on yıl sonra euro iyi bir performans sergiliyordu. Avrupa ticareti bazı tahminlere göre yüzde 15 artmıştı. Sermaye ve işgücü pazarları daha esnek hale gelmişti. Özellikle İrlanda ve Güney Avrupa gibi daha fakir ülkelerde büyüme oranları oldukça çarpıcıydı. Ancak bütün bu resmin altında köklü problemler yatıyordu. İşgücü maliyetleri arasındaki farklar, farklı ülkeler arasındaki ticaret dengesizliklerinin daha da kötüleşmesine yol açtı. Euro bölgesi genel olarak dünyanın geri kalanıyla denge içerisindeydi ve neredeyse ihraç ettiği kadar da ithal ediyordu. Ancak Euro bölgesi içerisinde büyük farklılıklar ortaya çıktı. Kuzey Avrupa'da ticaret dengesi hızlanan bir pozitif artış gösterirken, güneyde ticaret açıkları artıyordu. Ticaret artısı ve ticaret açığı olan ülkeler arasında mali transfer sağlayacak mekanizmalar olmadığında bu açıklar (etki olarak) güneyde artan borçların yaratılmasıyla fonlandı. 2008 yılında mali kriz ortaya çıktığında bu dengesiz sistem uç noktasına ulaştı.

Euro krizi Avrupa'nın optimal bir para birimi bölgesi olup olmadığı yönünde sorular ortaya attı. Bazı ülkeler arasında ticaret hadleri anlamında ciddi uyumsuzluklar vardı ve bir mali transfer mekanizmasının olmaması bu dengesizliklerin ortadan kaldırılamayacağı anlamına geliyordu. İstikrar ve büyüme birliği birbirinden farklı ulusal ekonomileri biraraya getirmeye zorlamak için yeterince sağlam değildi.

Euro ülkeleri zorlu seçimlerle karşı karşıya. Mali transferleri gerçekleştirecek bir mekanizmanın oluşturulması durumunda euro ülkeleri aralarındaki eşitsizliği kendileri ortadan kaldırabilecekler. Bu tür bir mekanizmaya dair uzlaşma sağlanamazsa euronun varlığı tehlikeye girebilir.



Yanda 1999 yılında 11 Avrupa Birliği ülkesinin parasal birliği olarak oluşturulan Euro bölgesi gösteriliyor. 2012 yılı itibarıyla Euro bölgesi üye sayısı 17'ye ulaştı; 8 ülkenin de yakın zamanda topluluğa katılması bekleniyor.



YİYECEK BOLLUĞU OLSA DA AÇLIK GÖRÜLEBİLİR

HAKEDİŞ TEORİSİ

KISACA

YAKLAŞIM
Büyüme ve gelişim

ÖNEMLİ DÜŞÜNÜR
Amartya Sen (d. 1933-)

ÖNCE
1798 Thomas Malthus *Nüfus Prensibi Üzerine bir Makale* adlı çalışmasında artan nüfusun açlık ve ölüme yol açacağını belirtir.

1960'lar Açlığın mevcut yiyecek miktarındaki azalmadan kaynaklandığı yönünde ortak bir görüş vardır.

SONRA
2001 İngiliz ekonomist Stephen Devereux hakediş teorisinin açlığın politik sebeplerini içermediğini iddia eder.

2009 Norveçli akademisyen Dan Banik, açlık ve yetersiz beslenmenin iyi çalışan bir demokrasiye rağmen ortaya çıkabileceğini gösteren *Açlık ve Hindistan Demokrasisi* adlı eserini yayımlar.

Aileler **para karşılığında işgücünü satar** ve bu parayla hayatta kalmak için yiyecek satın alır.

↓

Onların işgücü veya yiyecek **fiyatlarında bir değişim** olursa...

↓

... ve maaşların bir ailenin ihtiyaç duyacağı minimum miktarda yiyeceği satın alamayacak kadar azalması durumunda...

↓

... yeterli miktarda yiyecek üretiliyor olsa bile aile **açlık çeker.**

↓

Yiyecek bolluğu olsa da açlık görülebilir.

Hindistanlı ekonomist Amartya Sen 1943'teki Büyük Bengal Açlığı döneminde büyüdü. Kırk gün boyunca hiç yemek yememiş olan bir adam okuluna geldiğinde kendisi daha dokuz yaşındaydı. Bu karşılaşmadan önce Sen'in yaşadığı bölgede sürmekte olan sefaletten haberi yoktu. Ne kendisi ne de arkadaşlarının aileleri bu sefaletten etkilenmişti. Bu yaşında bile sefaletin sınıf temelli doğası karşısında şok oldu. Bundan yaklaşık kırk yıl sonra Bengal Açlığı'nın hatıraları Sen'i bu konuda araştırma yapmaya ve makale yazmaya itti. Bunun sonucunda 1981 yılında *Poverty and Famines: An Essay on Entitlement and Deprivation* (Yoksulluk ve Açlık: Hakediş ve Mahrum Kalma Üzerine Bir Makale) adlı eserini yazdı. Genel kanının aksine, açlığın temelde yiyecek azlığından kaynaklanmadığını iddia etti. Kötü hasat dönemleri, kuraklık ya da ithal edilen yiyecek miktarında azalma genelde buna katkı yapan faktörlerdi, ancak daha önemli bir faktör yiyeceğin nasıl dağıtıldığıydı.

Hakediş

Mutlak anlamda yiyecek kıtlığı çok ender görülür. Bunun yerine yiyecek kaynaklarından ona en çok ihtiyacı olanların mahrum olması durumu da-

Ayrıca bkz. Piyasa ve ahlak 22-23 ▪ Demografiler ve ekonomi 68-69 ▪ Arz ve talep 108-113 ▪ Yoksulluk problemi 140-141 ▪ Kalkınma ekonomisi 188-193



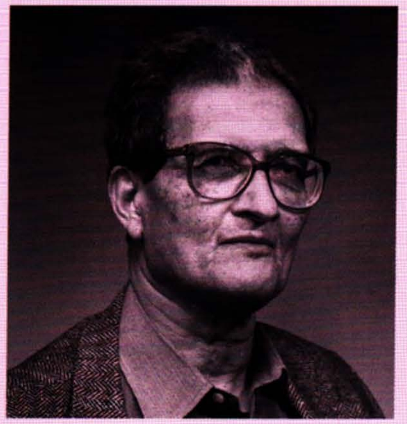
2008 yılında yaşanan Congo Açlığı gibi açlık olaylarının sebebi Amartya Sen'e göre ekonomik başarısızlıktır. Sen, çalışan bir ekonomide açlığın bugüne kadar hiç görülmediğini iddia eder.

ha sık yaşanır. Sen, insanların erişebildikleri mal ve hizmetler bütününe "hakediş" adını verdi. Açlıklar bir hak edememe durumunun örneğiydi ve hakedişler sadece üretilen yiyecek miktarına bağlı değildi. Modern değişim temelli bir ekonomide insanların çoğu kendi yiyeceklerini üretmez: Bir malı (iş gücü) başka bir mal (para) ile değişip bunu yiyecekle değişmek için kullanırlar. Bir ailenin geçinmek için yeterli miktarda yiyeceğe sahip olup olmadığı, yiyecek maddesinin fiyatına kıyasla ne satabileceği ya da neyi değiş tokuş yapabileceğine bağlıdır. Açlık durumu, ailelerin hakedişleri (genel olarak mevcut olan miktar değil, erişebildikleri mallar) hayatta kalmak için gerekli olan en az miktarın altına düştüğünde ortaya çıkar. Bu durum yiyecek fiyatları artıp ya da maaşlar düştüğünde ortaya çıkabilir.

Sen, teorisini destekleyecek bilimsel kanıt toplamak için, 1943'te ortaya çıkan Bengal Açlığını ve Afrika ve Asya'da daha yakın zamanda ortaya çıkmış olan diğer açlık olaylarını inceledi. Bengal'de toplam yiyecek üretim miktarı her ne kadar açlığın başlamasından önceki yıla göre daha az olsa da, daha önceki açlık görülmeyen yıllardakinden daha fazla olduğunu keşfetti. Açlığın temel sebebinin tarım işçilerinin maaşlarının Kalküta'da (Kolkata) enflasyon sebebiyle artan yiyecek fiyatlarının altında kalması olduğu sonucuna vardı. O zamanlar İngiliz yönetiminde olan Hindistan, İngiliz hükümetinin savaş çabalarının bir parçası olarak ülkeye para pompalaması sebebiyle ekonomik canlanma yaşamaktaydı. Bu da işçilerin yiyecek alma yeterliliklerini azaltıp açlığa yol açtı.

Sen özellikle demokratik ülkelerin en kötü açlık olaylarını önleyebilecek kapasitede olduklarını iddia etti. Çığır açan yaklaşımı açlığa yönelik inanç ve yaklaşımları değiştirmiştir.

Amartya Sen



1933 yılında Hindistan'da dünyaya gelmiştir. Babası kimya profesörüydü, ancak Sen ekonomi alanını seçti ve 1953 yılında Kalküta (bugünkü Kolkata) Üniversitesi'nden mezun oldu. Aynı yıl Cambridge Üniversitesi'nden ikinci bir derece almıştır. 23 yaşında Kalüta'daki Jadavpur Üniversitesi'nde o güne kadarki en genç bölüm başkanı oldu. Aldığı burs sayesinde çalışmalarını felsefe alana yönlendirdi. Sen, Kolkata ve Delhideki üniversitelerde; ABD'de MIT, Stanford, Berkeley ve Cornell Üniversitelerinde ve İngiltere'de Oxford ve Cambridge Üniversitelerinde öğretim görevlisi olarak çalıştı. 1988 yılında ekonomi alanında Nobel Ödülü'nü kazandı. 2004 yılında ABD'de bulunan Harvard Üniversitesi'ne geçti. Burada ekonomi ve felsefe profesörü olarak görev yapmaktadır. Sen iki kere evlenmiş olup dört çocuk babasıdır.

Önemli eserleri

1970 *Kollektif Seçim ve Sosyal Refah*
1981 *Fakirlik ve Açlıklar: Hak Ediş ve Mahrum Kalma Üzerine Bir Makale*
1999 *Özgürlük Olarak Gelişim*

GÜNCE

EKONO

1970'TEN GÜN

MI

ÜMÜZE

1970

George Akerlof, bir alıcının diğerlerinden daha çok bilgiye sahip olduğu piyasaları tanımlar ve **enformasyon ekonomisi** alanını açar.

1971

Başkan Richard Nixon, Milton Friedman'ın tavsiyesi üzerine ABD doları ile altın arasındaki **bağlantıyı keser.**

1973

Petrol üreten ülkelerden oluşan bir topluluk olan OPEC **petrol ambargosu** başlatarak dünyayı ekonomik krize sokar.

1973

Augusto Pinochet askeri bir darbeyle Şili'de iktidarı ele geçirir; burası **monetarist ekonomik politikaların** uygulandığı ilk ülke olur.

1974

Arthur Laffer yükselen vergilerin vergi gelirinde düşüşe neden olabileceğini gösteren **Laffer Eğrisi**'ni açıklar.

1974

Hyman Minsky istikrarın istikrarsızlığa yol açacağını belirten **mali istikrarsızlık** hipotezinin ana hatlarını çizer.

1977

Edward Prescott ve Finn Kydland, **bağımsız merkez bankaları**nı savunur.

1979

Amos Tversky ve Daniel Kahneman adlı psikologlar **davranışsal ekonominin** temeli olan Beklenti Teorisi'ni yayımlar.

I. Dünya Savaşı'nı izleyen 25 yılda hükümetin ekonomiye doğrudan müdahalesini savunan Keynesçi politikaların benimsenmesi Batı dünyasını refaha kavuşturdu. İngiltere Başbakanı Harold Macmilllan'ın sözleriyle halkın "keyfi hiç bu kadar yerinde olmamıştı." Ne var ki 1970'li yılların başında yaşanan bir petrol krizi ekonomik düşüşe neden oldu. Hem işsizlik hem de enflasyon hızla arttı. Artık Keynesçi model işlemiyordu.

Muhafazakar ekonomistler birkaç yıldır nispeten serbest piyasa taraftarı politikalara dönüş yapılmasını savunuyorlardı ve artık onların bu görüşleri çok daha ciddiye alınıyordu. ABD'li ekonomist Milton Friedman (s. 199) Keynesçi görüşlere karşı çıkan Chicago Okulu'nun önde gelen ekonomistiydi. Friedman ekonomi politikalarının işsizlikle mücadele etmektense enflasyona odaklanması gerektiğini ve devletin tek görevinin para rezervlerini kontrol etmek ve piyasaların işleyişini sağlamak olduğunu savunan ve monetarizm olarak da bilinen doktrinden yanaydı.

Sağın yükselişi

Keynesçi politikalara olan inanç azalırken, ABD ve İngiltere'de Freidman'ın monetarist ekonomisinin sadık takipçileri olan Ronald Reagan ve Margaret Thatcher'ın sağcı partileri iktidara geldi. Onların 1980'lerde yürürlüğe koyduğu politikalar piyasaların kendi haline bırakılırsa istikrar, verimlilik ve büyümeye kavuşacağına dair eski inançlara dönülmesine neden oldu.

Reaganomi ve Thatcherizm olarak anılan görüşlerin sosyal politikaları, ekonomik düşüncenin merkezine devleti değil bireyi koyan Avusturya doğumlu ekonomist Friedrich Hayek'ten ve vergi kesintilerini devletin vergi gelirini artırmasının bir yolu olarak gören ekonomistlerden esinleniyordu.

Yeni slogan liberalleşmeydi. Mali kurumların üzerindeki kısıtlamaların kaldırılması yalnızca şirketlerin borç almasını kolaylaştırmakla kalmadı, aynı zamanda borç alanların sıfır riskle yüksek kâr vaat eden finansal mühendisliğin yeni formlarından faydalanmasını da sağladı. 1980'ler boyunca ekonomik iklim dünya çapında değişmekteydi. Sovyetler Birliği'ndeki reformların ardından Doğu Bloğu'nun dağılışı, muhafazakar ekonomistlerin sosyalist politikaların işlemediğine dair görüşlerini pekiştirdi. Buna karşın Kıta Avrupası, Keynes'ten Friedman'a doğru gerçekleşen Anglo-Amerikan salınıma karşı di-

1985

Mihail Gorbachev Sovyetler Birliği'nde *perestroika* olarak anılan bir ekonomik reform sürecini başlatır.

1988

Marilyn Waring'in *Eğer Kadınlar Hesaba Katılsaydı* adlı kitabı ekonomiye **cinsiyet temelli bir perspektifle** yaklaşır.

1989

Alice Amsden, **Doğu Asya Kaplanları** ekonomilerini tanımlar.

1994

Robert Flood ve Peter Garber **döviz kuru kriz modellerinin** ilkini yaratır.

2000'LER

Alberto Alesina ve Dani Rodrik **ekonomik büyüme ve eşitsizlik** ilişkisi konusunda çalışır.

2005

Jeffrey Sachs *Yoksulluğun Sonu* adlı kitabında **borçlarını hafifletmenin** üçüncü dünya ülkeleri ekonomilerine can vereceğini öne sürer.

2006

Nicholas Stern **küresel ısınmayı** insanlığın karşılaştığı "en büyük kolektif hareket sorunu" olarak tanımlar.

2008

Krediler geri çekildiği ve emlak balonu patladığı için bir bankacılık krizi **dünya çapında durgunluğa** neden olur.

rendi ve serbest piyasa ekonomisi politikalarını ancak kademeli bir şekilde benimsedi.

Serbest piyasaları yeniden düşünmek

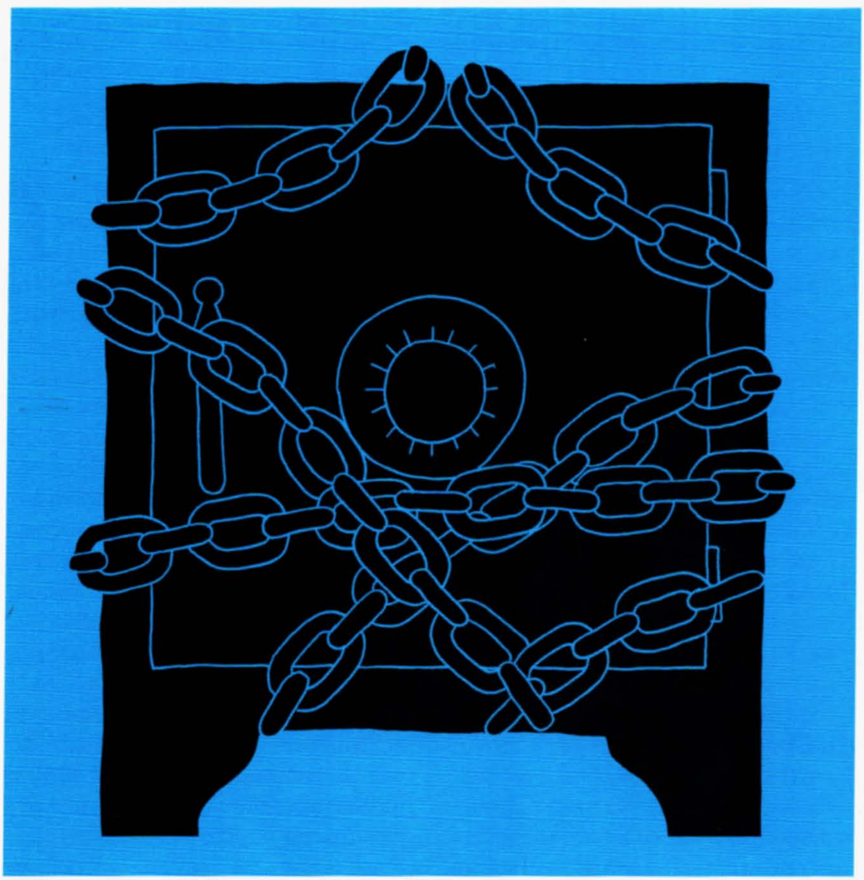
Monetarizm ve piyasaların serbestleşmesi 1980 ve ve 90'lı yıllar boyunca piyasaların daha verimli olmasını sağladıysa da bazı ekonomiler bu politikaların sürdürebilirliği konusunda huzursuzluk içindeydi. Henüz 1974 yılında ABD'li ekonomist Hyman Minsky (s. 301) finansal kurumların doğaları gereği istikrarsız oldukları konusuna dikkat çekmişti. "Ani artış ve çöküş" döngülerinde sağlanan ivme, bu hipotezi doğrular nitelikteydi. Serbestleştirme riskli kredileri teşvik ediyor, bu da şirket ve bankaların batmasıyla sonuçlanıyordu. Başka ekonomistlerse ekonomideki "bilimsel" modellerin yanlış bilimlerden yola çıkılarak hazırlandığını öne sürerek piyasanın rasyonelliğine ve verimliliğine itiraz ediyordu: Fizik ve matematik alanındaki karmaşıklık teorisi ve kaos teorisi gibi yeni fikirler belki de daha doğru kıyaslamalar sağlıyordu ve davranış psikolojisi "ekonomik insan"ın hareketlerini ekonomistlerin rasyonellik anlayışı çerçevesinde açıklamak için daha uygundu.

Bu arada özellikle de Çin ve Hindistan ekonomilerinin reformlarla dönüşmekte olduğu Asya'da daha genç ekonomiler de gelişiyordu. Batı'yla rekabete girmek üzere BRIC devletleri (Brezilya, Rusya, Hindistan ve Çin) adı altında yeni bir ekonomik blok kuruldu. Diğer ülkeler borçları ve politik istikrarsızlık yüzünden zor duruma düşüp yokluk çekerken bu yeni ekonomik güçlerin refah içinde olması, kallkınma ekonomisi olarak anılan olguya karşı yeniden ilgi duyulmasına neden oldu. Aynı zamanda ekonomik refah getiren teknoloji artık küresel ısınma ve iklim değişikliği şekline girmiş bir ekonomik tehdide dönüşmüştü ve bu konuyla uluslararası bazda ilgilenilmesi gerekiyordu.

21. yüzyılın ilk onyılında mali krizlerden oluşan bir silsile Batı ekonomilerini sarstı; görünüşe göre serbest piyasa ekonomileri başarısız olmuştu. Ekonomi bilimi bir kez daha serbest piyasaların eşitsizliği ve sosyal sonuçlarıyla meşguldü. Hatta birkaç ekonomist, serbest piyasaların başarısızlığının Karl Marx'ın (s. 105) öngördüğü üzere kapitalizmin çöküşünün bir işareti olduğunu bile düşünüyordu. Dünya bir kez daha derin bir ekonomik değişimin eşiğinde duruyor gibiydi.

RİSKSİZ YATIRIM MÜMKÜN MÜ?

FİNANSAL MÜHENDİSLİK



KISACA

YAKLAŞIM
Bankacılık ve finans

ÖNEMLİ DÜŞÜNÜR
Fischer Black (1938-1-95)
Myron Scholes (1941-)

ÖNCE
1900 Fransız matematikçi Louis Bachelier tahvil fiyatlarının tutarlı fakat rasgele bir süreç izlediğini ispatlar.

1952 ABD'li ekonomist Harry Markowitz riski çeşitlendirerek optimal portfolyolar oluşturmaya dayanan bir yöntem öne sürer.

1960'lar Bir finansal aktifin dönüş oranını doğru belirleyebilmek için Sermaye Varlıkları Fiyatlandırma Modeli (CAPM) geliştirilir.

SONRA
1990'lar Portfolyolardaki kayıp riskini ölçmek için Riske Maruz Değer (VaR) geliştirilir.

2000'ler Global para piyasaları çöker.

1960'larda savaş sonrası dünyanın kurumsal temelleri yıpranmayı sürdürüyordu. Altın karşısında sabit bir fiyata sahip ABD dolarına ve kur oranlarının sabitlenmesine dayalı Bretton Woods sistemi (s. 186-187) artık bel vermeye başlamıştı. ABD sürekli olarak (ithalatın ihracatı aşması nedeniyle) bütçe açıkları veriyordu ve tekrarlayan ödeme dengesi krizleri, serbest kura geçilmesini isteyenlerin sesini yükseltmesine sebep oluyordu. 1971'de ABD Başkanı Richard Nixon harekete geçti: Altın ile dolar arasındaki bağı tek taraflı olarak sonlandırdı ve böylelikle Bretton Woods sistemini bitirmiş oldu.

Ayrıca bkz. Finansal hizmetler 26-29 ▪ Halka açık şirketler 38 ▪ Risk ve belirsizlik 162-63 ▪ Davranışsal ekonomi 266-269 ▪ Etkili piyasalar 272 ▪ Mali krizler 296-301

Mali piyasaların etkin olduğunu ve **fiyatların** ortalama değerinden **nadiren saptığını** varsayarsak...

→ ... **gelecekte oluşabilecek fiyat varyasyonlarını** hesaplayabiliriz.

→ Bu, bir malı gelecekteki fiyatı üzerinden almak üzere imzalanan anlaşmanın **doğru hesaplanabileceği** ve riske karşı sigorta olarak kullanılabileceği anlamı gelir.

→ **Risk olmadan yatırım yapmak mümkündür.**

Aynı zamanda yerel ekonomilerde enflasyon düzenli olarak artıyordu. Savaş sonrası yıllarda hüküm süren Keynesçilik (s. 154-161) entelektüel eleştirilerin hedefi olmuştu. 1930'lardan beri sıkı bir şekilde denetlenen para piyasaları, faaliyetlerindeki kısıtlamalara son verilmesi için baskı yaptı. 1972'de Chicago Ticaret Borsası'nın döviz kurları için ilk vadeli işlem sözleşmesini yazmasına izin verilince bu kısıtlamalar nihayet kaldırılmış oldu.

Vadeli işlem sözleşmeleri

Vadeli işlemler yüzyıllardır mevcut. Vadeli işlem sözleşmeleri bir ticari malın doğrudan kendisi için değil, fakat onunla ilişkilendirilen bir niteliği için yapılan sözleşmelerdir. Vadeli işlem sözleşmelerine verilecek tipik erken dönem örneklerinden biri, kahve gibi bir ticari malın fiyatı ve teslim tarihini belirten "forward"lardır. Bu tür bir düzenleme üreticilerin -tarım ürünleri düşünülecek olursa- hasat ve üretim nasıl olursa olsun müşterilerini belli bir fiyat üstünden geleceğe yönelik olarak bağlamalarına olanak tanır. Vadeli işlem sözleşmeleri geleceğe yönelik riski azaltır ve sigorta yerine geçer. Buna, "olası zamlara karşı tedbir almak" da denebilir. Ne var ki vadeli işlem sözleşmeleri diğer türlü de işleyebilir: Geleceğe yönelik teminat sağlamak yerine, ileriye dönük kumar oynamaya da yarayabilir. Vadeli bir sözleşme bir ürünün belli bir fiyat üzerinden belli bir tarihte teslimatını öngörür. Ama eğer o tarihteki anlık fiyat (spot fiyat) vadeli sözleşmedekinden daha düşükse, kolayca kâra geçilebilir. Elbette pazar fiyatı belirlenen fiyattan daha yüksekse, sonuç kayıp olacaktır. Dahası, vadeli işlem sözleşmelerinde ödemeler gerçek mallar ve değerleri değil de bu ürünleri gelecekte satın alma hakkı için yapıldığından, bunlar tarafların çok büyük miktarlarda alımlar yapmasına izin vermektedir. Vadeli işlem sözleşmeleri tüccarların "paralarının karşılığını layıkıyla almalarını" sağlar.



Pirinç fiyatları iklim değişiklikleri nedeniyle değişkenlik gösterebilir. Bir tarafın pirinci belli bir tarihte ve belirlenen fiyata alacağını taahhüt ettiği forwad sözleşme, üreticinin riski yönetmesine yardım eder.



Opsiyon sözleşmeleri kahve gibi belirli bir ürünü belirli bir tarih ve belli bir fiyattan alma satma hakkını veren sözleşmelerdir. Opsiyonun icra edilmesi gerekmez.

Malları bırakmak

Vadeli işlem sözleşmeleri standartlaştırıldı ve piyasada tüm diğer mallar gibi alınıp satılabilir hale geldi. 1864'te tarım ürünlerinde alınıp satılabilir vadeli sözleşmeler sunan ilk borsa Chicago Ticaret Borsası'ydı. Fakat tüm vadeli sözleşmeler spekülasyona mahal verdiğinden kullanımları defalarca yasaklanmıştı. Özellikle "nakdi uzlaşmalı" sözleşmeler konusunda kaygı hakimdi. Bu tür sözleşmelerde belirlenen günde söz konusu mal tesliminin yapılması şartı yoktu. Onun yerine nakit de ödenebiliyordu. Bu noktada söz konusu mal ile türevi arasındaki ilişki yok oluyor ve spekülatif davranışların önü iyice açılıyordu.

Deregülasyon

Bu spekülasyon potansiyeli, hükümetleri çok sıkı önlemler almaya itti. 1930'lardan itibaren nakdi uzlaşmalı vadeli sözleşmeler ABD'de bir yatırımdan çok bir çeşit kumar olarak görüldü ve çok sıkı bir şekilde kontrol edildi. Borsaların bunları alıp satma izni yoktu. Ama 1971'deki sabit kurlu sistemin çöküşüyle, kur oranlarındaki ani dalgalanma potansiyelini kontrol altına almak gerekti. Kısıtlamalar artık kaldırılmıştı ve vadeli işlem sözleşmesi piyasası hızla genişledi.

Yeni durum, hayati bir soruna zemin hazırladı. Doğaları gereği çok karmaşık olduklarından, vadeli sözleşmeleri güvenilir biçimde doğru fiyatlandırmanın yolu yoktu. Basit bir "opsiyon"un (belirli bir kıymeti, önceden belli bir fiyattan öngörülen sürede alma satma hakkını taahhüt etmeksizin veren kontratlar) fiyatı bile malın o anki fiyatı, opsiyonun bitiş tarihine kalan süre ve beklenen fiyat varyasyonu gibi çeşitli değişkenlere bağlıydı. Bu probleme yönelik bir matematik formülü nihayet 1973 yılında ABD'li ekonomistler Myron Scholes ve Fischer Black tarafından sunuldu. Formül aynı yıl ABD'li bir diğer ekonomist Robert C. Merton tarafından detaylandırıldı.

Bu ekonomistler, problemi basitleştirmek adına piyasalarda derinlemesine incelemeler yaparak çeşitli varsayımlarda bulundular. İlk olarak "arbitraj yokluğu" kuralından faydalandılar. Bu, düzgün işleyen bir piyasadaki fiyatların piyasaya dair tüm verileri yansıtacağı anlamına geliyordu. Belirli bir hissenin fiyatı hem şirketin bugünkü değerini hem de borsacıların geleceğe yönelik beklentisini gösterirdi. Olası zamlara karşı tedbir alarak garantili kazanç elde etmek imkansızdı, çünkü fiyatlar halihazırda bu tedbirin alınacağı şartlara dair bilgi içermekteydi. İkinci varsayım, değerler portfolyosunu yansıtan bir opsiyon sözleşmesini düzenlemenin her zaman mümkün olduğuydu. Diğer bir deyişle, derlenebilen olası tüm değer portfolyoları, opsiyonlar aracılığıyla mükemmel bir şekilde tedbir altına alınabilirdi. Bu sigorta sayesinde tüm risk ortadan kalkıyordu.

Üçüncü olarak, değer fiyatlarının zaman içinde rasgele dalgalansalar da "normal dağılım" olarak adlandırılan bir şekilde çeşitlendiğini varsaydılar. Bu durum, kısa vadede fiyatların genellikle fazla değişim göstermeyeceğini belirtiyordu.

Black, Scholes ve Merton bu varsayımlardan yola çıkarak standart bir opsiyonu fiyatlandırmak için mevcut değerlerin fiyat hareketlerini temel alan ve matematiksel açıdan tutarlı bir model geliştirmeyi başardılar. Bir zamanlar güvenilmez olarak değerlendirilen vadeli sözleşmeler artık bilgisayar teknolojisinin kullanımıyla devasa ölçeklerde işleme konabiliyordu. Vadeli sözleşmelerin çok geniş ölçüde kullanılabilmesinin önü açılmıştı artık.

Black, Scholes ve Merton'un tasarladıkları opsiyon fiyatlandırma modeli para piyasaları konusunda yepyeni bir düşünce yöntemi sağladı. Model ters yönde bile işletile-

> Bir nehir ortalama 1,2 metre derinlikteyse, o nehri geçmeyin.
> **Nicholas Taleb**

2008 düşüşüne zemin hazırlayan yıllarda bankalar yatırım riskinin küçük bir kazanç elde etme olasılığının yüksek, aşırı kazanç elde etme ya da büyük kayba uğrama olasılığının ise çok düşük olduğu bir "normal dağılım" eğrisi (mavi çizgi) izleyeceğini sanıyorlardı. Ancak yatırım riski gerçekte ekstrem durumların daha sık yaşandığı farklı bir yol çizdi (noktalı çizgi).



biliyordu. Fiyatlandırma modelindeki mevcut opsiyon fiyatları geriye doğru izlenerek "örtük dalgalanma (zımni volatilite)" ortaya çıkarılabiliyordu. Bu durum riskle baş etmek için yeni bir yol gösterdi: Mevcut ya da beklenen fiyatlarla ticaret yapmak yerine, değer portfolyoları doğrudan pazar fiyatıyla belirtilen risk durumları üzerinden oluşturuluyordu. Matematik modellerle tanımlandığı şekliyle risk, alınıp satılabiliyor ve yönetilebiliyordu.

2008 düşüşü

Karmaşık matematik formülleri ve hızla gelişen bilgisayar teknolojisi yardımıyla finansal alanda yaşanan patlama, birkaç onyıl içinde finansal sistemin gayet sıradışı bir şekilde genişlemesine yol açtı. Vadeli sözleşmeler piyasası 1970'lerdeki cüzi miktarlardan yılda ortalama yüzde 24 büyümeyle 2008 yılında 457 trilyon €'ya -küresel GSYH'nin aşağı yukarı 20 katına- ulaştı. Şirketler borç para vermedeki riskle baş etmek için bariz şekilde güvenli ve kârlı yeni yöntemler buldukça başvurular katlandı.

2008'in Eylül ayında ABD'li yatırım bankası Lehman Brothers iflasını açıklayınca, bu genişlemenin ölümcül kusurları olduğu ortaya çıktı. Bunların arasındaki en kritik şey, normal bir dağılımın varsayılıyor olmasıydı: Yani fiyatların bir ortalamanın etrafında kümelendiği ve ekstrem fiyat hareketlerinin çok nadir gerçekleştiği fikri. Fakat bu fikir, Fransız matematikçi Benoit Mandelbrot'un ekstrem fiyat hareketlerinin beklenenden çok daha sık gerçekleştiğini öne sürdüğü tarih olan 1963 yılında sorgulanmıştı.

Ani düşüş sonrası bu modeller yeniden gözden geçirildi. Davranış ekonomistleri (s. 266-269) ve ekonofizikçiler, finans piyasaları ve risk konusunu daha iyi anlamak için fizikten yola çıkan istatistik tekniklerini ve modelleri kullandılar.

Düşük risk, yüksek kazanımlar

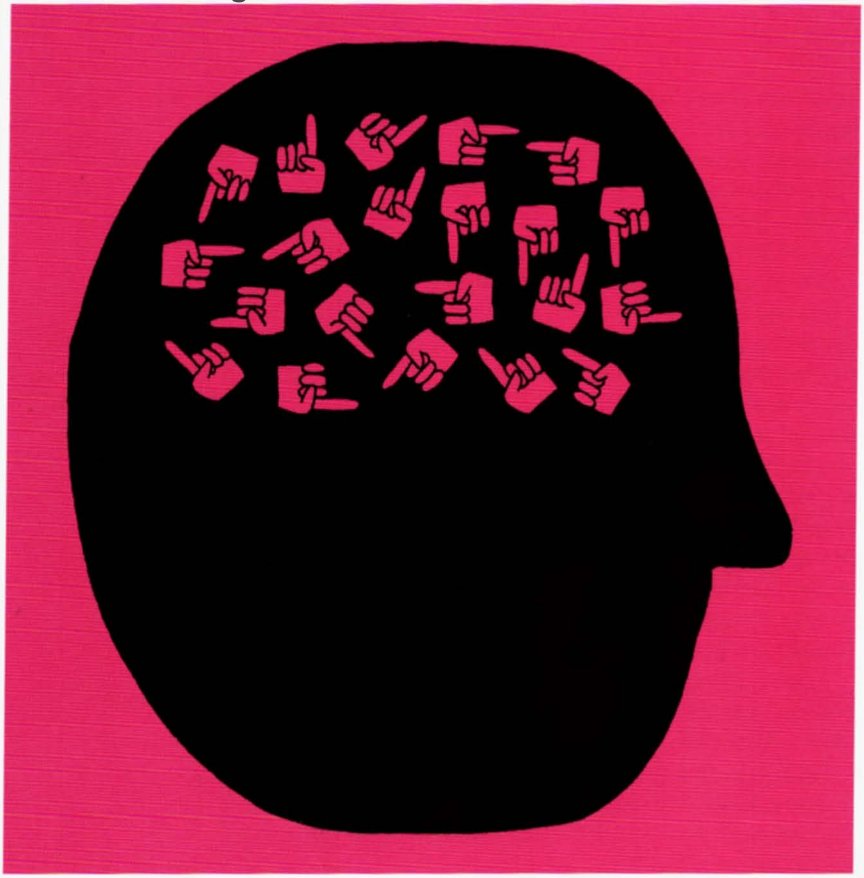
Lübnan asıllı ABD'li ekonomist Nicholas Taleb mevcut gelişmiş finans modellerinin aşırı fiyat hareketlerini hafife alarak yatırımcıları gerçek riske maruz bıraktığını iddia etti. Teminatlandırılmış borç yükümlülükleri (CDO'lar) buna bir örnek teşkil ediyor. Bunlar kendi borçlarını ihraç ederek kazanç sağlayan ve sonra o parayı kredi gibi bir değer karışımına yatıran finansal araçlardır (Borca dayalı finansal araçlardan oluşan bir portföyden, çeşitli risk düzeylerine maruz finansal varlıklar yaratma biçimi). CDO'lar çok düşük kaliteli konut kredisi riskini, ABD Hazine bonusu gibi yüksek kaliteli yatırım araçlarıyla birleştirdi. Görünüşte düşük risk, yüksek kazanç sunuyorlardı. Ancak sundukları denge, borcun geri ödenmemesi riskinin normal bir dağılıma sahip ve istikrarlı olduğu varsayımına dayanıyordu. ABD'de ödenmeyen yüksek faizli mortgage borçları artınca, bu varsayıma güvenilmemesi gerektiği de ortaya çıktı. CDO piyasasının büyük bir kısmı çöktü.



Siyah kuğu doğada vardır, ama çok azdır. Nicholas Taleb piyasada oluşan ancak beklenmeyen aşırı hareketleri "siyah kuğu olayları" olarak nitelendirdi.

İNSANLAR YÜZDE YÜZ RASYONEL DEĞİLDİR

DAVRANIŞSAL EKONOMİ



KISACA

YAKLAŞIM
Karar alma süreçleri

ÖNEMLİ DÜŞÜNÜR
Amos Tversky (1937-1996)
Daniel Kahneman (d.1934-)

ÖNCE
1940'lar ABD'li ekonomist Herbert Simon rasyonel karar alma süreçlerinin insanların nasıl karar aldığını tek başına açıklamadığını iddia eder.

1953 Fransız ekonomist Maurice Allais, gerçek hayattaki kararların her daim rasyonel bir biçimde alınmadığını söyleyerek beklenen fayda teorisini eleştirir.

SONRA
1990 Andrei Shleifer ve Lawrence Summers adlı ekonomistler irrasyonel kararların fiyatlara etki edebileceğini gösterir.

2008 ABD'li psikolog ve ekonomist Dan Ariely *Akıldışı Ama Öngörülebilir* adlı eserini yayınlar ve irrasyonalitenin bir düzene sahip olduğunu gösterir.

1980'li yıllara kadar standart ekonomi kuramına "rasyonel ekonomik insan" fikri hakimdi (s. 52-53). Bireyler, tüm kararlara rasyonel bir gözle bakan, meselelerin kendileri açısından getirilerini/götürülerini tartan ve kendileri için en iyi sonuçları getirecek kararları alan failler olarak kavranırdı. Ekonomistler, insanların hem emin oldukları hem de belirsizliğin hüküm sürdüğü durumlarda böyle davrandığını düşünüyordu; böylece rasyonel karar alma süreçleri fikrini beklenen fayda teorisi suretine büründürdüler (s. 162-163). Gelgelelim, gerçekte insanlar kendileri açısından en iyi sonuçları vermeyen, hatta ümitli beklentilerine halel getire-

Ayrıca bkz. Ekonomik insan 52-53 ▪ Serbest piyasa ekonomisi 54-61 ▪ Ekonomik balonlar 98-99 ▪ Risk ve belirsizlik 162-163 ▪ İrrasyonel karar alma 194-195 ▪ Karar almada paradokslar 248-249



bilecek irrasyonel kararlar alır. Bu tuhaf davranışlara dair erken dönem çalışmalar 1979 yılında yarı İsrailli yarı Amerikalı olan iki psikolog Amos Tversky ve Daniel Khneman tarafından yapıldı. Karar alma süreçlerindeki psikolojiye bakıp hipotezlerini ampirik örneklerle desteklediler. Kilit bir önem taşıyan *Prospect Theory: An Analysis of Decision under Risk* (Beklenti Teorisi: Risk Altında Karar Almaya Dair Bir Tahlil) adlı makaleleriyle, davranışsal ekonomi olarak bilinen yeni bir dalın ortaya çıkışının alameti olan bir teorinin ana hatlarını çizdiler. Amaç, ekonomistlerin karar alma süreçlerine dair teorilerini psikolojik açıdan daha gerçekçi kılmaktı.

Riskle başa çıkmak

Tversky ve Kahneman, insanların, özellikle sonuçları belirsiz olduğu durumlarda, yaygın bir biçimde ekonomistlerin davranışlara dair standart varsayımlarını ihlal ettiklerini belirtti. İnsanların rasyonel kişisel çıkarları ekseninde hareket etmekten ziyade bir kararın ifade biçiminden etkilendiği ve standart teoriyi ihlal eden şekillerde tepki gösterdiği görüldü.

Ekonomistler insanların sıkça "riskten kaçındığını" uzun süredir biliyorlar. Örneğin kesinlikle 1000 pound elde etmek ile 2500 pound'u yüzde 50'lik bir ihtimalle elde etme seçenekleri sunulduğunda insanlar garanti olan 1000 poundu seçmeye daha meyillidir -ki ikinci, belirsiz seçeneğin ortalama beklentisi 1250 pound söz konusu olduğunda daha yüksektir. Psikologlar aksi durumu kurgulayıp aynı kişilere kesinlikle 1000 pound kaybetmek ile kayba uğramadıkları yüzde 50'lik bir şans ve 2500 Pound kaybetmeye dair yüzde 50'lik bir ihtimal seçeneklerini sundu. Bu durumda, bir önceki örnekteki güvenli seçeneği seçen insanlar, şimdi, kayba uğramama ile büyük bir kayba uğramak arasındaki daha riskli kumar oyununa teşne oldu. Bu, risk arama davranışı olarak bilinir.

Belirsiz koşullar altında karar alma süreçlerine dair standart iktisadi yaklaşım bireylerin riskten kaçındığını, riski sevdiğini veya bunları umursamadığını varsaymaktaydı. Bu risk tercihleri, ilgili bireyin kazanç ve kayıp getiren risklerle karşı karşıya gelmesine göre söz konusu olacaktı. Gelgelelim, Tversky ve Kahneman, insanlar kazançla karşı karşıya geldiğinde riskten kaçındığını, ama kayıpla karşı karşıya olduklarında riski tercih ettiklerini belirtti: Görünen o ki, bireysel tercihlerin doğası değişiyor. Çalışmaları, insanların "kayba uğramaktan çekindiğini" ve böylece bir şey kazanmak için risk almak istemezken kayba uğramayı önlemek için risk almak istediklerini gösterdi. Örneğin 10 pound kaybetmekteki fayda kaybı, 10 pound kazanmaktaki fayda kazancından daha yüksek görünür.

Davranıştaki bu tuhaflıklar, nihai sonuçlar aynı olsa dahi, seçimlerin ifade biçiminin de insanların kararlarında etkili olduğunu gösteriyor. Örneğin bir hastalığın 600 insanı öldüreceğinin tasarlandığını bir düşünün. Diyelim ki, hastalığa karşı koymak için iki program var: A) 200 insanı koruyan B) 600 insanın korunmasına dair üçte birlik bir olasılık ile kimsenin kurtulamayacağına dair üçte ikilik bir olasılığı karşı karşıya koyan. İnsanlara sorun bu şekilde anlatıldığında riskten çekinir bir görün-



Bir hükümet insanları aşı olmaya ikna etmek istiyorsa aşı olmadıkları durumda ölüm riskinin artacağını telkin etmelidir. İnsanlar bir şeyleri kazanmayı sevmekten çok, kaybetmekten korkar.

S: Bu iki aşamalı bir oyundur. Birinci aşamada bir seçim yoktur, sadece ikinci aşamaya geçmeye dair yüzde 25'lik bir ihtimal söz konusudur. Oynamak ister misiniz?

C: Evet.

S: İkinci aşamada iki seçeneğiniz var: Ya (A) garanti olarak 3000 pound alırsınız ya da (B) yüzde 80 oranında 4000 pound kazanma şansınız olur. Ancak ikinci aşamayı hedefliyorsanız ikinci aşamada bu seçeneklerden hangisini tercih edeceğinize ilk aşamaya geçmeden önce karar vermelisiniz.

C: A şıkkını tercih ediyorum, yani garanti 3000 poundu.

S: Son kararınız mı? A seçeneğinin size 3000 pound kazanmaya dair yüzde 25'lik bir şans tanırken, B seçeneğinin size yüzde 20 oranında 4000 pound kazanma şansı tanıdığının farkında mısınız?

Gerçekten mi? Bu durumda B şıkkını tercih ediyorum!

İnsanların seçimleri, çok aşamalı oyunlarda sorunun nasıl şekillenmiş olduğuna göre değişir. Bu örnekteki ilk aşamada söz konusu olduğu üzere iki seçeneğin ortak özelliği olan faktörler göz ardı edilirse tutarsız seçimlerde bulunulabilir.

tü arz ederler - yani 200 kişinin kurtulacağı kesin seçenekten yana tercihlerini yaparlar. Ne var ki, soru yeniden şu şekilde ifade edildiğinde çoğu insan daha riskli olan D programını seçer: Program C'de 400 insanın öleceği kesindir, program D'de hiç kimsenin ölmeme ihtimali üçte bir ve 600 kişinin ölme ihtimali üçte ikidir.

Seçenek çiftlerinin nihai sonuçları aynıdır: Hem A'da hem C'de kesinlikle 400 ölü söz konusu olacakken B ve D'de 400 kişinin ölme ihtimali vardır. Yine de insanlar kumara daha çok benzeyen seçeneği tercih ediyor. İnsanlar hayati kayıpları (kayıp) önlemek için risk alma konusunda hayat kurtarmak için risk almaktan (kazanç) daha istekli. Bir şeyi kazanmaktan çok kaybetmeye öznel olarak daha fazla değer atfederiz – görünen o ki, 10 pound kaybetmenin getirdiği kötü hissiyat, 10 pound kazanmanın getirdiği iyi hissiyattan daha büyük.

Kayba uğramayı engellemeye yönelik bu eğilim, değişime dair seçenekler, sonuçların olumsuz göründüğü şekilde çerçevelendiğinde insanların değişimi daha çok bir sorun olarak algılamaya meylettiği anlamına gelir. Bunu bilmek insanları etkileyebilir. Örneğin bir hükümet belirli bir konuda insanları teşvik etmek istiyorsa, işe söz konusu kararın sağlaya-

Davranışsal ekonomi fiilen ne işe yarar?

Yeni bir alan olan davranışsal ekonomi şirketlere işlerini yürütme konusunda yeni yollar açtı. 2006 yılında bir grup ekonomist, daha fazla borç vermek isteyen Güney Afrika'daki bir banka için bir deney hazırladı. Geleneksel ekonomistler, bankaya talep uyandırmak için faiz oranlarını düşürmeyi tavsiye ederdi. Bunun yerine banka, kendisi için hangisinin en kârlı durum olacağını öğrenmek üzere ekonomistlerin birtakım seçeneklerle deney yapmasına izin verdi. Kimisinde yüksek, kimisinde ise düşük olan faiz oranlarının sunulduğu 50.000 mektup yolladılar. Mektuplara çalışanların bazı resimleri ve mektup yanıtlandığında bir ödül kazanmaya dair çeşitli ihtimalleri gösteren basit veya karmaşık bir tablo eklenmişti.

Hangi müşterilerin yanıt verdiğini takip ederek psikolojik etkenlerle salt ekonomik bir etken olan faiz oranının etkisini nicel olarak ölçmek mümkündü. Deneyde, talep uyandırma konusunda faiz oranının en önemli etkenler arasında üçüncü sırada yer aldığı ve pazarlama kapsamında bir kadın çalışanın resminin eklenmesinin faiz oranının beş puan düşürülmesiyle aynı etkiye sahip olduğu keşfedildi. Bu çığır açan bir sonuçtur: Talep uyandırmak için psikolojik etkenleri belirlemek faiz oranını düşürmekten çok daha ucuza gelebilir.

cağı faydaları vurgulayarak başlaması bu konuda başarılı olma ihtimalini artıracaktır. Öte yandan, insanların bir şeyi reddetmesini istiyorsa muhtemelen neleri kaybedeceğine odaklanmalıdır.

Süreçler ve sonuçlar

Kahneman ve Tversky, karar alma süreçlerinin, sonuçları etkilemese de, seçimlere etki edebileceğini gösterdi.

Örneğin iki aşamalı bir oyun hayal edelim; oyuncu ikinci aşamaya kadar gelirse bu aşamada ona iki tercihli bir seçenek sunulsun. Ancak, seçimini ilk aşamadan önce yapmak zorunda olsun. Yan sayfada böyle bir oyun örneği verilmiştir.

Bu iki aşamalı oyunda pek çok insan garanti olan 3000 pound seçeneğini tercih eder. Ne var ki, tercih düz bir biçimde 4000 pound kazanmaya dair daha düşük bir ihtimalle ya da 3000 pound kazanmaya dair daha yüksek bir ihtimal olarak sunulursa çoğu insan daha fazla para kazanmaya dair daha düşük ihtimali seçer. Peki, bu değişimin nedeni nedir?

İki aşamalı süreçte insanlar, iki sonuç da aynı olduğu için birinci aşamayı ihmal eder. Olasılıklar ilk aşamada değişime uğrasa da seçeneğin garanti bir kazanç ile kazanmaya dair bir şans arasında olduğunu düşünürler. Bu, kararların sadece nihai sonuçlar tarafından etkilendiği standart iktisadi rasyonaliteyle çelişir.

Rasyonel insanın sonu mu?

Bu çalışmanın meselenin iç yüzüne dair sunduğu kilit önemdeki bilgiler – yani, kazanmayı sevmemizden çok kaybetmekten nefret ettiğimizi ve kayıp ve kazanç içinde bulundukları bağlam dahilinde yorumladığımıza insanların fayda teorisiyle veya "rasyonel ekonomik insan" fikriyle tutarlılık arz etmeyen kararlar aldığı gerçeğini ortaya çıkardı. Bu teori, davranışsal ekonomi için bir mihenk taşıdır ve pazarlama ile reklamcılık üzerinde büyük bir etkisi vardır. Pazarlamacılar, nasıl karar verdiğimizi anlayarak ürünlerini çok daha verimli bir biçimde pazarlayabilir. Baştan şişirilmiş fiyatlara sahip ürünlere "büyük indirim" getiren ve mağazalar dahilinde yapılan promosyonlar buna iyi bir örnektir.

Beklenti teorisinin çeşitli alelade ekonomik kararlar üzerinde çeşitli etkileri vardır. Örneğin bu teori, insanların, her halükarda net servetleri aynı etkiye maruz kalsa da, 15 poundluk bir DVD için 5 pound daha az ödemek üzere şehrin diğer ucuna giderken, 400 pound fiyatındaki bir televizyon alırken 5 pound tasarruf etmek için aynı yolculuğu yapma ihtimalinin neden daha az olduğunu açıklar. Kayba uğramaktan kaçınmak aynı zamanda bağış etkisi olarak anılan şeyi açıklar: İnsanlar bir nesneye sahip olduklarında ve onu kaybetmek istemediklerinde, ona sahip olmadan öncesine, yani o sadece "potansiyel bir kazanç" olduğu duruma kıyasla daha fazla değer verirler.

Davranışsal ekonomi, ekonomiyi anlamamızda hayati bir önem taşımakla birlikte modern iktisada psikolojik gerçekçiliği dahil etmiştir. Beklenti teorisi, insanların basit bir biçimde yüzde yüz rasyonel makineler olmadığını ileri süren ilk teoriydi. Bu idrak, -iktisadi teoriler ve hükümet politikaları için- kapsamlı anlamlar taşıdı. Örneğin insanlara bir şeye sahip olma hissiyatı vermek ona nasıl muamele ettiklerini etkileyebilir.

> "Karar verilmesi gereken sorun başka şekillerde çerçevelendiğinde seçeneklerin göreli çekiciliğinin değiştiği görülür."
> **Amos Tversky**
> **Daniel Kahneman**



Bir karaborsacı spor müsabakaları için biletleri nakit para karşılığında satıyor. Alıcıyla satıcının bilete verdikleri değerin miktarı sadece algılanan faydasına değil, satıcının onu elde etme yol ve yordamı gibi etkenlere de bağlıdır.



VERGİ İNDİRİMLERİ VERGİ GELİRİNİ ARTIRABİLİR

VERGİLENDİRME VE EKONOMİK TEŞVİKLER

KISACA

YAKLAŞIM
Ekonomik politikalar

ÖNEMLİ DÜŞÜNÜR
Robert Mundell (d. 1932)
Arthur Laffer (d. 1940)

ÖNCE
1776 Adam Smith, makul vergilerin yüksek vergilerden daha fazla gelir getireceğini ileri sürer.

1803 Fransız ekonomist Jean-Baptiste Say arzın kendi talebini yarattığını söyler.

SONRA
1981 ABD başkanı Ronald Reagan, azami vergi oranını ve sermaye kazançları vergisini indirir.

2003 ABD başkanı George W. Bush önde gelen ekonomistlerin eleştirilerini göz ardı edip bir vergi indirimi politikası izler.

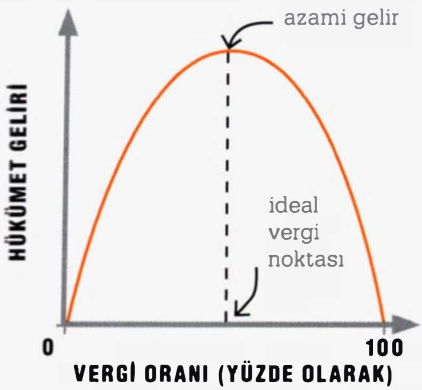
2012 Ocak ayında ABD'nin bütçe açığı eşi benzeri görülmemiş bir biçimde 15 trilyon doları bulur.

Alelade ve aklı selim bir biçimde düşünüldüğünde kamu hizmetlerine ayrılan bütçeyi artırmak isteyen bir hükümetin, hiç istenmese de, vergileri artırmak zorunda olduğu sonucuna varırız. Vergi indirimleri de kamu hizmetlerinin azalması demektir. Ancak bazı ekonomistler her durumda böyle olmadığını ve tersine vergi indirimlerinin hükümetlerin daha fazla para toplamasına yol açabileceğini ileri sürdü.

Bu, 1980'lerde "arz yönlü" ekonomiden yana olan ekonomistlerin kilit önemdeki fikridir. Arz tarafı, malların satın alınması anlamına gelen talep tarafından farklı olarak bir ekonomide üretip satan taraftır. Bu ekonomistler



Ayrıca bkz. Vergi yükü 64-65 ▪ Piyasada mal bolluğu 74-75 ▪ Borçlanma ve borç 76-77 ▪ Keynes çarpanı 164-165 ▪ Kurumsal yönetim 168-169 ▪ Monetarist politika 196-201



Laffer eğrisi, vergi oranlarıyla hükümet gelirleri arasındaki ilişkiyi gösterir. Daha yüksek vergi oranlarının her zaman daha fazla gelire yol açmadığını kanıtlar.

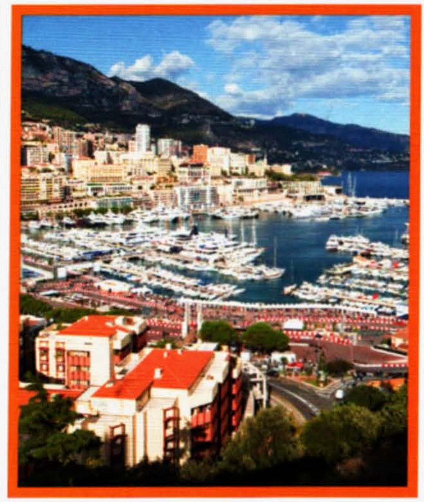
ekonomiyi büyütmenin en iyi yolunun arz için koşulları iyileştirmek, yani şirketleri düzenlemelerden kurtarmak, sübvansiyonları ve yüksek oranlı vergileri azaltmak olduğunu öne sürerler.

Vergi cennetleri

Vergi indirimlerine gitmenin kazançlı olacağı görüşü ABD'li ekonomist Arthur Laffer'a aittir. Hükümet vergi almadığında kazanç elde etmeyeceğini söyledi. Yüzde yüz vergi alırsa yine kazanç elde etmez, çünkü kimse çalışmaz. Ama yüzde yüzün altındaki oldukça yüksek gelir vergileri insanların çalışmak istemelerine yol açar. Çalışılan saatlerdeki bu düşüş yüksek vergi oranından ağır basar ve sonuç olarak vergi geliri düşer. Azami vergi oranları çok yüksek olduğunda da en yüksek geliri kazananların paralarını vergi cennetlerine -az ya da hiç vergi almayan ülkelere- yatırmasıyla veya bu kişilerin ülkeyi terk etmesiyle vergi geliri kaybolabilir. Laffer, uç durumlar olan verginin söz konusu olmadığı hal ile yüzde yüz verginin söz konusu olduğu hal arasında bir yerlerde hükümetin gelirini azami noktaya çıkaracağı bir noktanın varlığını göstermek için bir çan eğrisi çizdi.

Öyleyse başlangıç noktasında yüksek vergiler söz konusuysa arz yönünü güçlendirmek için başka politikalarla birlikte vergi indirimleri ekonomik verimliliği artırabilir ve daha fazla vergi geliri sağlayabilir.

Laffer'in teorilerini geliştirdiği 1970'lerde bazı ülkeler kimi insanlardan yüzde 70 vergi alıyordu, birkaç ülke de en yüksek gelire sahip olanlardan yüzde 90 vergi alıyordu. Ekonomistler, Laffer eğrisinin doruk noktasının nerede olduğu konusunda fikir ayrılığına düştü. Siyasi yelpazenin sağında yer alanlar, ekonominin doruk noktasının sağda bir yerde bulunduğunu, yani vergi indirimlerinin gelirleri artıracağını ileri sürüyordu. Siyasi yelpazenin solunda yer alanlar ise bu görüşe katılmıyordu.



Birçok vergi cenneti, Monako gibi ufak adalar ve ülkelerin yatırım çekmek için düşük vergiler koymayı -veya hiç vergi koymamayı- tercih ettiği 1970'li yıllarda oluştu.

İki taraf da kazansın

Siyasi yelpazenin sağında yer alan siyasetçiler açısından Laffer'in teorisi çekiciydi. Bu, hem vergileri düşürüp popüler hale gelecekleri hem de kamu hizmetlerini sürdürebilecekleri anlamına geliyordu. 1981'de başkan Ronald Reagan ABD'de hem azami düzeydeki vergileri düşürdü hem de ülkenin en yoksulları tarafından bir kahraman ilan edildi. ABD'de ve başka ülkelerde vergi oranları 1970'ler seviyesinin çok altındadır. Ancak yaşanacağı farz edilen vergi geliri bolluğu söz konusu olmadı. Bunun yerine vergi indirimleri büyük oranda borç açıkları büyütülerek finanse edildi.

Arz yönlü ekonomi

Arz yönlü ekonomi teorisi, 1970'lerde geliştirildiğinde hatırı sayılır bir tartışma yarattı. Bu teori, yüksek enflasyonla kombine bir halde durgun bir ekonomiyle -bu durum stagflasyon olarak anılır- başa çıkmak için hükümetin müdahale etmek için kullandığı Keynesçi politikaların (s. 154-161) alenen başarısız olmasına dönük bir cevap olarak ortaya çıktı. Terim, ABD'li bir gazeteci olan Jude Wanniski sayesinde popüler bir hal almış olsa da ekonomistlerin dikkatini çeken şey ABD'li ekonomist Arthur Laffer'in vergi eğrisiydi. Laffer eğrisi, vergi oranları düşürüldüğünde ulusal üretimin artacağını ve vergi gelirlerinin yükseleceğini iddia eden Kanadalı ekonomist Robert Mundell'in (s. 254) rehberliğinde geliştirildi. Hızlı bir düşüşün ardından gelirler gerçekten de arttı artmasına ama o zamandan beri haklı çıkıp çıkmadığı konusunda büyük bir tartışmalar yaşanıyor.



FİYAT HER ŞEYİ SÖYLER

VERİMLİ PİYASALAR

KISACA

YAKLAŞIM
Piyasalar ve şirketler

ÖNEMLİ DÜŞÜNÜR
Eugene Fama (d. 1939)

ÖNCE
1863 Fransız borsacı Jules Regnault *Playing the Odds and the Philosophy of the Stock Exchange* (Olasılığa Oynamak ve Borsanın Felsefesi) adlı eserini yayımlar ve burada borsadaki dalgalanmaların öngörülemeyeceğini iddia eder.

1964 ABD'li ekonomist Paul Cootner, Regnault'un dalgalanan piyasalara dair düşüncelerini *The Random Character of Stock Market Prices* (Borsa Fiyatlarının Rastlantısal Karakteri) adlı eserinde geliştirir.

SONRA
1980 ABD'li ekonomist Richard Thaler davranışsal iktisada dair ilk incelemeyi yayımlar.

2011 Merkez Bankası'nın eski başkanı Paul Volcker, "rasyonel beklentilere ve piyasa verimliliklerine dair yersiz bir inancı" 2008'deki mali çöküşten sorumlu tutar.

Yatırımcılar arasında, borsayı "yenebilecekleri" veya ona üstün gelebilecekleri inancı yaygındır. ABD'li ekonomist Eugene Fama buna karşı çıktı. *Efficient Capital Markets* (Verimli Sermaye Piyasaları, 1970) adlı eserinde piyasayı sürekli bir biçimde yenmenin mümkün olmadığını iddia etti. Teorisi, verimli piyasa hipotezi olarak bilinir.

Fama, tüm yatırımcıların rakipleri gibi kamusal olarak erişilebilir bilgiye ulaşabildiğini ve böylece hisse fiyatlarının tamamıyla erişilebilir bilginin tümünü yansıttığını iddia etti. Bu "verimli piyasadır." Hiç kimse hangi yeni bilginin açıklanacağını bilemez ve bu nedenle rakibin ulaşamadığı bir bilgiye ulaşmadan veya yasadışı olan "insider ticareti" yapmadan yatırımcıların kâr elde etmesi neredeyse imkansız hale gelir.

Ancak davranışsal ekonomistler hipotezin sorunlarına odaklanmıştır. Yatırımcıların bir şeylere fazlasıyla güvenmesine ve "sürü" içgüdüsünü açıklama konusundaki zaaflarına işaret ederler. Bu sorunlar, "irrasyonel coşkunluğun" teknoloji hisselerini suni olarak şişirmekten sorumlu tutulduğu 1990'lı yılların Dotcom balonu ve daha yakın zaman olan 2007-08 mali krizinde kendisini gösterdi.

> "Verimli bir piyasada bir menkul değerin güncel fiyatı, herhangi bir zaman diliminde, onun esas değerine dair iyi bir tahmin sunar."
> **Eugene Fama**

Bu krizlerin ardından birçok gözlemci söz konusu teorinin gereksiz olduğunu ilan etti; hatta bazıları bu teoriyi çöküşten sorumlu tuttu. Eugene Fama bilgilendirilmemiş yatırımcıların piyasayı kötü yola düşürebileceğini ve fiyatların "bir şekilde irrasyonel" olduğu bir sonuç verebileceğini kabul etmek zorunda kaldı.

Ayrıca bkz. Ekonomik balonlar 98-99 ▪ Ekonomik teorileri sınama 170 ▪ Mali mühendislik 262-265 ▪ Davranışsal ekonomi 266-269



ZAMANLA BENCİLLER BİLE BAŞKALARIYLA İŞBİRLİĞİ YAPAR

REKABET VE İŞBİRLİĞİ

KISACA

YAKLAŞIM
Karar alma süreçleri

ÖNEMLİ DÜŞÜNÜR
Robert Axelrod (d. 1953)

ÖNCE
1859 İngiliz biyolog Charles Darwin *Türlerin Kökeni* adlı eserini yayımlar ve burada en iyi uyum sağlamış türlerin hayatta kalma ihtimali en yüksek türler olduğunu iddia eder.

1971 ABD'li biyolog Robert Trivers başkalarını düşünmenin ve işbirliğinin bireyler açısından nasıl faydalı olabileceğini gösterdiği *The Evolution of Reciprocal Altruism* (Birbirini Düşünmenin Evrimi) adlı eserini yayımlar.

SONRA
1986 ABD'li ekonomistler Drew Fudenberg ve Eric Maskin tekrarlanan oyunlarda işbirliği stratejilerini araştırır.

1994 İngiliz ekonomist Kenneth Binmore, ahlakın gelişimini açıklamak için oyun teorisini kullandığı *Playing Fair* (Hakkaniyetle Oynamak) adlı eserini yayımlar.

1984'te ABD'li ekonomist Robert Axelrod *The Evolution of Cooperation* (İşbirliğinin Evrimi) adlı eserini yayımladı. Eser, oyun teorisi uzmanlarının stratejilerinin, hangisinin en başarılı olduğunu görmek üzere, bilgisayar programları üzerinden birbiriyle kıyaslandığı bir dizi oyunun sonuçlarını temel alıyordu. Oynadıkları oyun mahkum ikilemiydi (s. 238) ve burada polisin yakalamış olduğu iki hırsız söz konusuydu. Her bir hırsız itirafta mı bulunmalı, susmalı mı, yoksa diğer hırsızı "satmalı" mıydı? Oyun, karşılıklı fayda açısından işbirliğine gitmenin mi, yoksa bencil davranmanın mı daha akıllıca olacağını araştırır.

En iyi strateji

Axelrod işbirliğinin kişisel çıkarlara dayalı eylemlerin aracılığıyla ortaya çıkabileceğini keşfetti. Kullandığı oyun dizisi birçok strateji test etti. En başarılı strateji, bir oyuncunun ilk hamlede işbirliği yapıp karşıtını ayna misali takip ettiği ve böylece ilk "satan" olmadığı kısasa kısas stratejisiydi. "Nazik" davranışlar en başarılı yaklaşımlardı. İşbirliğinin karşılıklı olarak faydalı sonuçlar doğurduğu görüldü. Ama çok da nazik olmamak gerek – biri aldatıldığında bir sonraki hamlede misilleme yapmak çok önemlidir. Oyucular, inandırıcılıklarını sürdürmek için "satıldıkları" takdirde derhal mukabele etmelidir. Rekabet ve işbirliğinin tahliline yönelik bu yaklaşım, sosyal hatta ahlaki kuralların nasıl ortaya çıktığını inceleyen zengin bir alan haline geldi.



ABD başkanı Bush ve Rusya devlet başkanı Putin 2002 yılında Moskova Anlaşması'nı imzaladı, karşılıklı güvensizliğe rağmen nükleer cephaneliklerini azaltmak üzere işbirliği yaptılar.

Ayrıca bkz. Ekonomik insan 52-53 • Sınırlı rekabetin sonuçları 90-91 • Ekonomi ve gelenek 166-167 • Oyun teorisi 234-241



TİCARETİ YAPILAN ARABALARIN ÇOĞU LİMON OLACAK

PİYASANIN BELİRSİZLİĞİ



KISACA

YAKLAŞIM
Piyasalar ve şirketler

ÖNEMLİ DÜŞÜNÜR
George Akerlof (d. 1940)

ÖNCE
1558 İngiliz finansör Sir Thomas Gresham "Kötü para iyi olanı kaçırır," der.

1944 John von Neumann ve Oskar Morgenstern ekonomik durumlarda stratejik davranışları tahlil etmeye yönelik ilk çalışmasını yayımlar.

SONRA
1973 ABD'li ekonomist Michael Spence insanların kendi becerilerinin sinyallerini potansiyel işverenlere nasıl ilettiklerini açıklar.

1976 ABD'li ekonomist Michael Rothschild ve Joseph Stiglitz, sigorta şirketleri müşteri uğruna rekabet ettiğinde söz konusu olan "kiraz toplama" sorununa dair bir inceleme olan *Equilibrium in Competitive Insurance* (Rakip Sigortalarda Denge) adlı çalışmalarını yayımlar.

ABD'li ekonomist George Akerlof 1960'larda piyasaları ve fiyatları incelemeden önce, çoğu ekonomist, piyasaların belli bir fiyata mal satmak isteyen herkesin malı o fiyata almak isteyen herkesle iş yapabileceğine inanıyordu. Akerlof, bunun çoğu durumda böyle olmadığını gösterdi. Başyapıtı *The Market for Lemons* (Limon Piyasası, 1970) adlı eseri kısıtlı bilgi nedeniyle ortaya çıkan belirsizliğin nasıl da piyasaların başarısız olmasına neden olabileceğini açıklar. Akerlof, satıcıların ve alıcıların farklı miktarda bilgiye sahip olduğunu ve bu farkların veya asimetrinin piyasaların işleyişi bakımından felaket sonuçlara yol açabileceğini ifade etti.

Ayrıca bkz. Serbest piyasa ekonomisi 54-61 ▪ Piyasa bilgisi ve özendirmeler 208-209 ▪ Piyasalar ve sosyal sonuçlar 210-213 ▪ Sinyal verme ve eleme 281

Asimetrik bilgi

İkinci el bir araba satın almak isteyen biri, arabanın niteliği hakkında halihazırda arabaya sahip olan satıcıdan daha az bilgi sahibidir. Satıcı, söz konusu arabanın ona benzer ortalama bir arabadan daha mı kötü -yoksa Amerika'da kullanılan bir terimle ifade etmek gerekirse bir "limon" mu, yani kusurlu bir eşya mı- olduğu konusunda ona değer biçebilecektir. Bir limonla baş başa kalan her alıcı kendisini aldatılmış hissedecektir. Piyasada tespit edilmemiş limonların varlığı alıcının zihninde belirsizlik yaratır, bu da satılan tüm ikinci el arabalara dair endişe duymasına neden olur. Bu belirsizlik, alıcının herhangi bir araba için ödemeye razı olduğu fiyatı düşürmesine sebep olur ve bunu takiben fiyatlar tüm piyasada düşüşe geçer.

Akerlof'un teorisi ilk kez İngiliz finansör Sir Thomas Gresham (1519-1579) tarafından ileri sürülen fikrin geliştirilmiş halidir. Gresham, hem yüksek hem düşük miktarlarda gümüş içeren madeni paralar dolaşımdayken insanların daha yüksek miktarda gümüş içerenlere yöneldiğini gözlemledi, bu da şu anlama geliyordu: "İyi para, kötü parayı dolaşımdan kovar." Böylece ortalamadan daha iyi arabalara sahip satıcılar onları piyasadan çekecektir, çünkü söz konusu arabanın bir limon olup olmadığını bilmeyen bir satıcıdan adil bir fiyat almak onlar açısından imkansızdır. Bu da "ticareti yapılan arabaların çoğu limon olacak" demektir. Teorik olarak, bu, piyasayı çökertecek denli düşük fiyatlara yol açabilir ve bir şeyleri alıp satmak isteyen tüccarlar olsa bile ticaret herhangi bir fiyat üzerinden gerçekleşemez hale gelir.



Bir araba satıcısı çeşitli garantiler vaat ederek bir arabayı satmak suretiyle alıcının riskini azaltabilir. Birçok durumda, piyasalar, asimetrik bilgilerle baş edebilirler.

Ters seçim

Limonların ticarete etki ettiği başka bir pazar sigorta piyasasıdır. Örneğin sağlık sigortaları alanında poliçe alıcıları sağlık durumları hakkında satıcılardan daha fazla bilgi sahibidir. Böylece sigortacılar, kendilerini, daha ziyade kaçınmak isteyecekleri insanlarla iş yapar halde bulur: Yani en sağlıksız insanlarla. Sigorta primleri daha ileri yaş grupları için arttığından "limonlardan" oluşan daha büyük bir kesim poliçe satın alır, ama şirketler yine de onları doğru düzgün bir biçimde teşhis edecek durumda değildir. Bu "ters seçim" olarak bilinir ve ters seçimde bulunma potansiyeli sigorta şirketlerinin sonunda ortalama olarak primleri karşıladığından çok daha büyük risklerle baş başa kaldığı anlamına gelir. Bu, kimi alanlarda belli bir yaşın üzerindeki insanlar için sigorta poliçelerinin geri çekilmesine yol açmıştır.

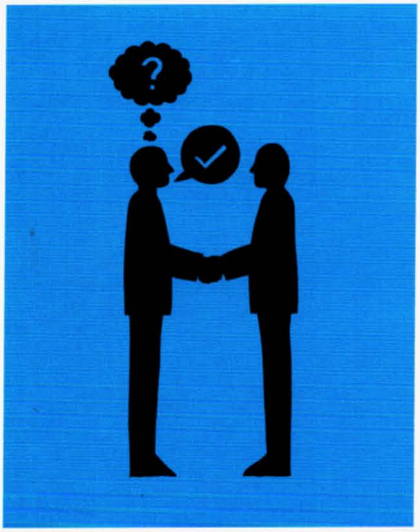
George Akerlof



ABD'nin Connecticut eyaletinde 1940'ta dünyaya gelen George Akerlof akademik bir ailede büyüdü. Okula giderken tarih ve ekonomi dahil olmak üzere sosyal bilimlere ilgi duydu. Babasının düzensiz istihdam biçimleri Keynesçi iktisada dönük ilgisini artırdı. Akerlof, Yale'de ekonomi bölümünden mezun olup 1966'da MIT'de (Massachusetts Insitute of Techonology) doktorasını tamamladı. Doçent olarak Berkeley'e gittikten kısa bir süre sonra işsizliğe dair sorunları keşfetmek için Hindistan'da bir yıl geçirdi. 1978'de Berkeley'e profesör olarak dönmeden önce London School of Economics'te ders verdi. 2001'de Michael Spence ve Joseph Stiglitz'in yanı sıra Nobel İktisat Ödülü'ne layık görüldü.

Önemli eserleri

1970 *Limon Piyasası*
1988 *Hakkaniyet ve İşsizlik* (Janet Yellen'la birlikte)
2009 *Hayvansal Güdüler* (Robert J. Shiller'le birlikte)



HÜKÜMETİN VAATLERİNE GÜVEN OLMAZ

BAĞIMSIZ MERKEZ BANKALARI

KISACA

YAKLAŞIM
Ekonomik politikalar

ÖNEMLİ DÜŞÜNÜR
Edward Prescott (d. 1940)
Finn Kydland (d. 1943)

ÖNCE
1961 John Muth Rational *Expectations and the Theory of Price Movements* (Rasyonel Beklentiler ve Fiyat Hareketliliklerinin Teorisi) adlı eserini yayımlar.

1976 ABD'li ekonomist Robert Lucas hükümet politikalarını geçmişte başarılı olmuş çözümler üzerinden şekillendirmenin tecrübesizce bir durum olduğunu öne sürer.

SONRA
1983 ABD'li ekonomistler Robert Barro ve David Gordon yüksek enflasyonun keyfi hükümet politikalarından dolayı ortaya çıktığını ve merkez bankasının bağımsızlaşmasını savunur.

1980'lerden itibaren Dünyanın her yerinde bağımsız merkez barıkaları kurulur ve bunlar basit kurallara tabi tutulur.

Hükümetler **keyfi** olarak hareket ederse vaatlerini bozabilirler, dolayısıyla...

↓

... hükümetin vaatlerine güven olmaz.

↓

Rasyonel bireyler vaatlerin bu şekilde bozulacağını önceden tahmin edip buna ayak uydurmak için **kendi davranışlarını değiştirir.**

↓

Bu, **keyfi hükümet politikalarının** işlemesini engeller.

↓

Hükümetler keyfi politikalar uygulamayıp inandırıcı bir biçimde **basit kurallara** uymayı taahhüt etmelidir.

I. Dünya Savaşı'nı takiben ekonomi alanında Keynesçi düşünce hakimdi (s. 154-161). Buna göre, hükümetler, bazı özel amaçlar doğrultusunda belirli bir dizi eylem devreye sokarak, takdire bağlı bir biçimde kullanılan iki tip politika sayesinde yüksek bir istihdam sağlayabilirler. İstihdamı kontrol etmek için kullanılan iki tip politikadan biri devlet bütçesiyle, diğeri para politikasıyla (faiz oranları ve para arzı) ilgilidir.

1977'de iki ekonomist -Norveçli Finn Kydland ve ABD'li Edward Prescott- "Rules Rather than Discretion" (Takdirden Ziyade Kurallar) adlı bir makale yayımlar ve burada takdire bağlı politikaların aslında kendi kendine bir engel teşkil ettiğini iddia ederler. İleri sürdükleri görüş, ABD'li ekonomist John Muth (s. 244-247) tarafından geliştirilmiş rasyonel beklentiler kavramını temel almaktadır. Muth, fiyatlara dair yanlış inançlara sahip olmanın bir bedeli olduğundan rasyonel bireylerin, bunu önlemek için hatalarını azaltmaya çalışmak üzere önceden planlamalar yaptığını öne sürmüştü.

Daha önceleri, makroekonomik modeller, bireylerin sadece geçmişe bakarak safça geleceğin geçmişe benzeyeceğini varsaymaktaydı. Yeni model, insanların, bilgi topladıkları

Ayrıca bkz. Ekonomik insan 52-53 ▪ Keynes çarpanı 164-165 ▪ Monetarist politika 196-201 ▪ Enflasyon ve işsizlik 202-203 ▪ Rasyonel beklentiler 244-247



Bir hükümet sel yaşanmasına meyilli olan yerlerde bir şeylerin inşa edilmesi konusunda sel sigortasını sübvanse etmeyerek caydırıcı olabilir. Ama geçmişte insanları bir selden kurtarmışsa söz konusu insanlar buna pabuç bırakmaz.

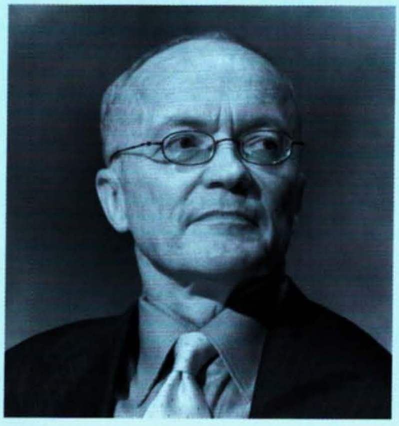
ve rasyonel oldukları takdirde, hükümet müdahalelerini tahmin edebileceklerini öngörüyordu. Bu durumda eylemlerini hükümetin izleyeceği politikalara uygun hale getirir, böylece söz konusu politikanın etkisi azalır. Takdire bağlı politikalar ancak insanlar şaşırtıldığında iş görür ve rasyonel bireyleri şaşırtmak zordur. Bunun işleyişini anlamak için tembel bir öğrencinin ev ödevlerini yapmasını sağlamaya çalışan bir öğretmen düşünelim. Öğretmen, öğrenciye, ödevini teslim etmezse cezalandırılacağını söyler. Ancak öğrenci öğretmeninin merhametli olduğunu ve cezadan hoşlanmadığını bilir ve ödevini teslim etmediğinde cezalandırılmayacağını düşünür. Bu nedenle ödevini yapmaz. Öğretmenin öğrencinin ödevi teslim etmesini sağlamaya yönelik çabası öğrencinin rasyonel davranışı tarafından boşa çıkarılmıştır.

Kydland ve Prescott, hükümetlerin düşük enflasyon oranı vaatlerinin de aynı sorunla karşı karşıya olduğunu söyledi. Hükümetler, yüksek işsizlik oranlarını sevmez. Böylece işsizliği düşük bir seviyede tutmak ekonomiyi canlandırır, ama enflasyonu artırır. Ceza tehdidini savuşturan ama acı vermeyen öğretmen misali hükümetler de birbirleriyle çelişen hedeflere sahiptir. Bireyler bunu bilir ve böylece hükümetlerin düşük enflasyon oranlarına dair vaatlerine güvenmez. Bu da daha fazla istihdam yaratmak için talebi artırma gayesini başarısızlığa uğratır, zira insanlar daha yüksek maaşların daha yüksek fiyatlarla karşılanacağını bilir. Rasyonel beklentilere uygun olarak, canlanma daha yüksek bir enflasyona yol açar.

Katı bir kural

Örnekteki öğretmen için ödevlerin geç teslim edilmesini cezalandırmaya dair bir okul kuralı çözebilirdi, çünkü öğrenci bu kurala uymak zorunda kalırdı. Aynı şekilde Kydland ve Prescott'a göre, hükümetler, ekonomik politikalar belirleme konusunda "paşa keyifleri bilir" tarzı yerine net bazı kurallara bağlı olmayı taahhüt etmelidir. Öğretmenin ikilemine dair daha radikal bir çözüm, ceza infazını katı bir okul müdürüne havale etmek olurdu. Meseleye makroekonomik politikalar açısından bakıldığında, hükümete nazaran istihdamdan ziyade düşük enflasyon oranlarına önem veren merkez bankaları böyle bir rol oynayabilir. Merkez bankalarının para politikasını denetlemesi hükümetin inandırıcı bir biçimde düşük enflasyon oranlarına bağlı kalmasına izin verir. 2000'lerde yaşanan ve düşük enflasyon oranlarının söz konusu olduğu dönem sıkça bağımsız merkez bankalarının yükselişinin hanesine yazılır.

Finn Kydland



Norveç'te Gjesdal'de bulunan bir çiftlikte 1943 yılında dünyaya gelen Finn Kydland, altı kardeşin en büyüğüydü. Liseyi bitirdikten sonra birkaç yıl boyunca bir ilkokulda öğretmenlik yaptı ve bir iş arkadaşı ona muhasebecilik okumayı tavsiye etti. Muhasebecilik onda iş hayatına yönelik bir ilgi uyandırdı. 1965'te Norveç İktisat İdaresi ve İşletme Okulu'nda (NHH) ekonomi okumaya başladı. Kydland işletme yöneticisi olmaya niyetliydi, ama ABD'deki Carnegie Mellon Üniversitesi'ne geçerken Kydland'ı da yanına alan ekonomi profesörü Sten Thore'un asistanı oldu. 1973 yılında Kydland NHH'ye geri dönüp burada Edward Prescott'la birlikte en önemli makalesini kaleme aldı. 1976'da Kydland ABD'ye döndü ve o zamandan beri orada dersler vermektedir. 2004'te Nobel İktisat Ödülü'ne layık görüldü.

Önemli eserleri

1977 *Takdirden Ziyade Kurallar* (E. Prescott'la birlikte)
1982 *Dalgalanmaları Teşkil Etme ve Toplama Zamanı Gelmiştir*
2002 *Arjantin'in Heba Olmuş On Yılı* (Carlos E.J.M. Zarazaga'yla birlikte)



BİREYLER KAOTİK OLMASA BİLE EKONOMİ KAOTİKTİR

KARMAŞIKLIK VE KAOS

KISACA

YAKLAŞIM
Makroekonomi

ÖNEMLİ DÜŞÜNÜR
René Thom (1923-2002)
Jean-Michel Grandmont (d. 1939)
Alan Kirman (d. 1939)

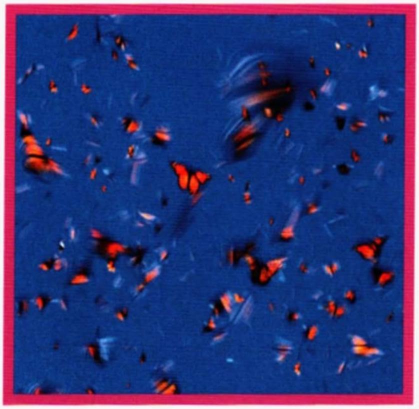
ÖNCE
1887 Fransız matematikçi Henri Poincaré'nin birbirlerinin yörüngesinde dolanan üç cisim arasındaki etkileşime dair tahlili kaos teorisinin temelini oluşturur.

1950'ler Fransız matematikçi Benoît Mandelbrot, pamuk fiyatlarının değişiminde tekerrür eden motifler bulur.

1960 ABD'li matematikçi ve meteorolog Edward Lorenz, meteoroloji alanında kelebek etkisini keşfeder.

SONRA
1980'ler Kuzey İrlandalı ekonomist Brian Arthur karmaşıklık teorisini geliştirir.

Şimdiye kadar keşfedilmiş sistemlerden hiçbiri borsada iyi bir getirinin elde edilmesini garanti etmez. Daima eski haline dönerek dengelendiğini varsayan teorik modellerin söz konusu olduğu ekonominin bize böyle bir araç sunmasını beklemiş olanlar olabilir. İktisadi teorilerin çoğu 1680'lerde geliştirilmiş devinim yasalarına binaen modellenmiştir: Buna göre her eylem bir sonuca yol açar ve her olay, "doğrusal" süreç olarak adlandırılan, zamanda hem ileriye hem de geriye dönük olarak bir nedensellik zinciriyle birbirine bağlıdır. Standart iktisadi teori, büyük çaplı öngörülerini -yani bir ekonominin varacağı dengeyi- fiyatlara tepki veren rasyonel bireylerin yarattığı toplam etkiye göre oluşturur.



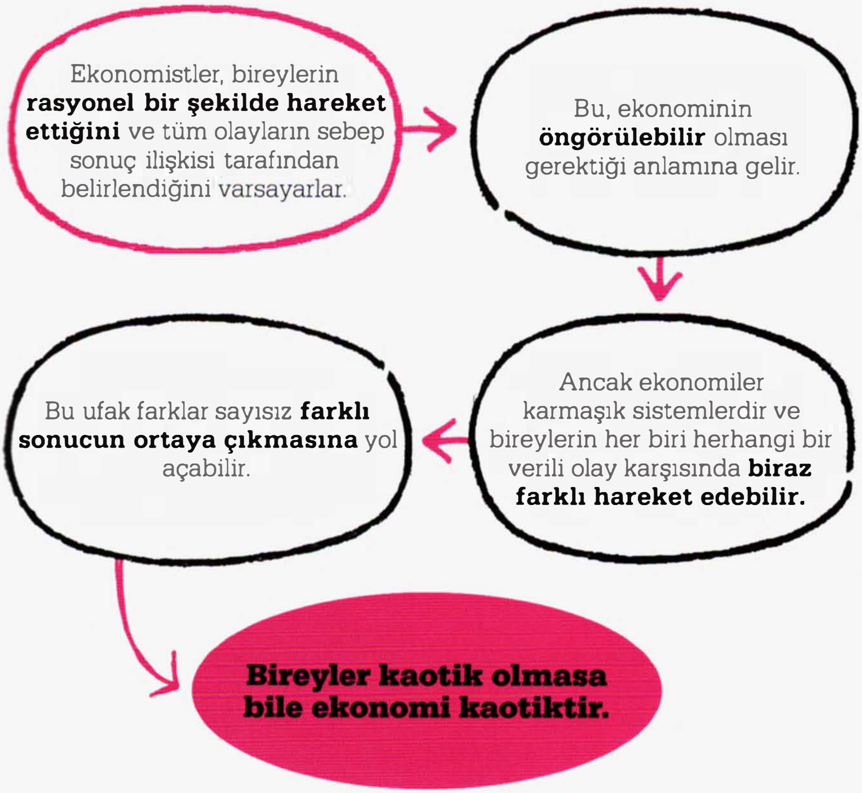
Ufacık değişimler başlangıç koşullarında söz konusu olduğunda ortaya çıkan şeylerde büyük değişimler yaratabilir. Bu "kelebek etkisi" olarak bilinir: Edward Lorenz, Brezilya'da kanat çırpan bir kelebeğin Texas'ta bir kasırgaya yol açabileceğini ileri sürmüştü.

Karmaşıklığa bakmak

Gerçek dünya sahiden böyleyse borsa çöküşlerini öngörmek bize neden bu kadar zor geliyor? Bazı ekonomistler, tüm doğrusal yaklaşım miadını doldurmuştur yönünde bir hissiyata sahiptir. Avusturyalı ekonomist Friedrich Hayek (s. 177) ekonominin fizikle aynı şekilde modellenmeyecek denli karmaşık olduğuna inanıyordu. Yarı Rus yarı Belçikalı kimyager Ilya Prigogine'ın (1917-2003) termodinamiğe dair çalışmalarından dolayı ortaya çıkan karmaşıklık teorisi böyle şüpheleri yok etmeye çalışır. Standart ekonomiden farklı olarak, bu yaklaşım, bireylerin öngörülebilir, düzenli eylemlerinin mutlaka sabit ve öngörülebilir bir ekonomiye yol açmak zorunda olmadığını kabul eder.

1975'te Fransız ekonomistler Jen-Michel Grandmont ve Alan Kirman ekonomilerin "karmaşık sistemler" olduğunu öne sürdü. Mükemmel re-

Ayrıca bkz. Ekonomik insan 52-53 ▪ Ekonomik balonlar 98-99 ▪ Ekonomik teoriler 170 ▪ Davranışsal ekonomi 266-269



kabetin söz konusu olduğu standart ekonomik modellerde, bireyler, birbirleriyle doğrudan etkileşime girmeyip sadece fiyatlara tepki göstererek sürekli en iyi sonuca varmak için davranışlarını ve fiyatları değiştirir. Ekonomi gibi karmaşık bir sistemde bireyler, rasyonel hesaplamalardan ziyade bir kovandaki arıları andırır biçimde basit kurallar kullanarak birbirleriyle doğrudan etkileşime girer. Bu, bir bütün olarak ekonomide karmaşık davranış kalıplarına yol açabilir

Kaotik ekonomiler

Grandmont ve Kirman'ın görüşleriyle de ilgili fikirler ilk olarak 1950'lerde ABD'li matematikçi ve meteorolog Edward Lorenz'in geliştirdiği kaos teorisinde görülür. Lorenz hava durumunun çok ileri gelecekteki halinin neden öngörülemediğini keşfetmeye çalışıyordu. Bilgisayarda yaptığı tahliller, atmosferdeki minik değişimlerin, hava durumunda muazzam değişimler yaratabilecek şekilde katlanabileceğini ortaya çıkardı.

Teorisyenler, kaotik hareketleri tahlil etmek için "doğrusal olmayan" bir matematik biçimini geliştirdi. Tıpkı hava durumunda olduğu gibi ister borsa hareketlerinde ister ekonomik büyüme de olsun, başlangıç koşullarındaki ufak bir değişim tüm sürecin kaotik görünmesine neden olacak denli farklı bir sonuç ortaya çıkarabilir. Eğer bu teorisyenler haklıysa, çoğu ekonomik teorinin temel aldığı öngörülebilir denge noktaları doğru olmaktan çok uzaktır.

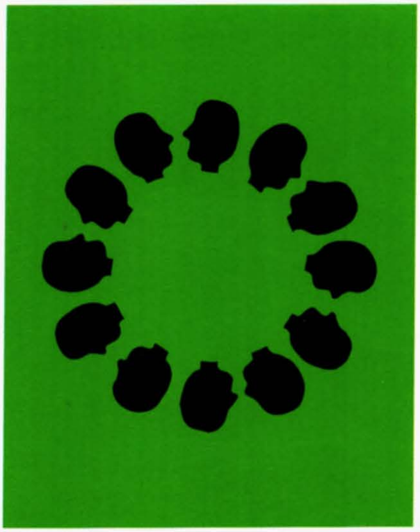
Yaban raslantısallık

1960 ve 1970'lerde yarı Fransız yarı Amerikalı matematikçi Benoît Mandelbrot, ekonomistlerin, ortalamalara bakıp aşırılıkları göz ardı ederek ekonomik rakamları düzlemeye çalışmakta yanıldıklarını iddia etti. Asıl gerçeği ortaya koyanın aşırılıklar olduğunu ileri sürdü.

Mandelbrot'un eleştirisi, bir fiyatın doğrudan diğerine yol açacağı ve uzun vadede meselelerin dengeleneceği varsayımıyla, hisse senetlerinin ve metaların fiyatlarını modelleyenlere yönelikti. Rasgele şeylere dair bu modellerin kurgusuna dahil edilmiş ortalama unsurların yanıltıcı olduğuna inanıyordu. Modeller "vahşi raslantısallık" -yani bir değişim yaşandığında münferit olayların önemli olduğu fikri- varsayımına dayanmalıydı. Mandelbrot'a göre piyasalar, ekonomistlerin sandığından çok daha değişkendir ve ekonomistler, klasik fizik yasaları gibi işleyen yasalar öne sürmeye çalışarak sürekli aynı hatayı yapıyorlar.



Hızdaki ufak değişiklikler langırt topunu tamamen farklı yönlere savurabilir. İktisatçılar, langırt oyuncusu gibi, borsaların hangi yöne gideceğini öngörmeyebilirler.



SOSYAL AĞLAR BİR TÜR SERMAYEDİR

SOSYAL SERMAYE

KISACA

YAKLAŞIM
Toplum ve ekonomi

ÖNEMLİ DÜŞÜNÜR
Robert Putnam (d. 1941)

ÖNCE
1916 "Sosyal sermaye" terimi, ilk kez ABD'li eğitimci Lyda J. Hanifan'ın kaleme aldığı bir makalede kullanılır.

1988 ABD'li sosyolog James Coleman, sosyal sermaye kavramını bir fenomen olarak üniversiteyi bırakan insanlara uyarlayarak açıklar.

SONRA
1999 ABD'li siyaset bilimci Francis Fukuyama, sosyal sermayenin ABD gibi gelişmiş ülkelerde azalmamış olduğunu ileri sürer.

2001 İngiliz Marksist ekonomist Ben Fine sosyal sermaye kavramını eleştirir.

2003 İngiliz sosyolog John Field, sosyal sermaye teorisinin "ilişkiler önemlidir" demeye getirdiğini söyler.

"Sermaye" kelimesi genellikle üretimde kullanılan makinelere işaret etmek için kullanılır: Yani fiziki sermayeyi çağrıştırır. Daha geniş bir tanım emek gücü becerilerini, yani beşeri sermayeyi içerir. Fiziki ve beşeri sermayenin verimli kullanımı uzun bir süre ekonomi için kilit öneme sahip bir şey olarak görüldü, ancak 1990'larda ABD'li siyaset bilimci Robert Putnam, sosyal bağlantılardan müteşekkil, daha az elle tutulur bir sermaye biçiminin söz konusu olduğunu ileri sürdü.

> "Hünerli ama tecrit halinde yaşayan birçok insandan oluşan bir toplum sosyal sermaye bakımından illa ki zengin değildir."
> **Robert Putnam**

Sosyal ağların da ekonomik performans için önemli olduğunu iddia etti. Bir tornavida (fiziki sermaye) ve üniversite eğitimi (beşeri sermaye) üretkenliği nasıl artırabiliyorsa sosyal temaslar da artırabilir, çünkü bunlar, bireylerin ve grupların üretkenliğine etki eder. İnsanlar arasında işyerinde, çeşitli topluluklarda ve boş vakitlerde cereyan eden etkileşimler "sosyal sermaye" olarak düşünülebilir.

Sosyal ağlar, bireylerin becerilerini geliştirmesini, kariyerlerinde yol katetmelerini, işbirliği ve bilgi paylaşımını teşvik edip onlara yardımcı olarak toplam üretkenliğin artmasını sağlar. Tam tersine bu bağlar zayıfladığı zaman bundan en çok ekonomik performans zarar görür. Putnam, 1960'lardan beri gelişmiş ülkelerdeki insanların pek de ahali hissiyatı olmayan kentsel alanlarda yaşayarak daha fazla yalnızlaştıklarına işaret etti. Bunun ekonomideki bir düşüşe neden olduğunu iddia etti. Tüm ekonomistler bu konuda hemfikir olmasa da, sosyal sermayenin, ekonomik performansın çok önemli bir unsuru olduğu genel olarak kabul gören bir tahlildir.

Ayrıca bkz. Himayecilik ve ticaret 34-35 ▪ Karşılaştırmalı üstünlük 80-85 ▪ Ölçek ekonomileri 132 ▪ Piyasa entegrasyonu 226-231



EĞİTİM YETENEĞİN SADECE BİR İŞARETİDİR

SİNYAL VERME VE ELEME

KISACA

YAKLAŞIM
Karar alma süreçleri

ÖNEMLİ DÜŞÜNÜR
Michael Spence (d. 1943)
Joseph Stiglitz (d. 1943)

ÖNCE
1963 Kenneth Arrow bilgi ekonomisinin, bir işlem esnasında bir tarafın diğerinden daha çok bilgi sahibi olması gibi, sorunlarını ele alır.

1970 George Akerlof, bilgi eşitsizliğinin söz konusu olduğu piyasaları *The Market for Lemons* (Limon Piyasası) adlı eserinde tarif eder.

SONRA
1976 Michael Rothschild ve Joseph Stiglitz "eleme (screening)" kavramına öncelik eder, bunun sayesinde bir taraf diğerinin bilgisini açık etmesini sağlayabilir.

2001 Michael Spence, George Akerlof ve Joseph Stiglitz bilgi iktisadı alanındaki çalışmalarından dolayı Nobel Ödülü'ne layık görülür.

ABD'li ekonomist George Akerlof bilgiye erişim konusundaki eşitsizliklerin üstesinden nasıl gelinebileceği (s. 274-275) meselesinin iç yüzüne dair edindiği görüşleri yayımladığı 1970'li yıllarda ekonomide yeni bir alan gelişti.

ABD'li ekonomist Michael Spence, pratikte, bir işlem esnasında Kişi 1, Kişi 2'den daha fazla bilgiye sahipse, Kişi 1'in, Kişi 2'ye daha bilinçli bir karar vermesi için bir sinyal göndermeye meyilli olduğunu söyler.

Spence, işverenin iş başvurusunda bulunan kişinin kendi potansiyel üretkenliğine dair sahip olduğundan daha az bilgi sahibi olduğu bir işe alım mülakatını örnek gösterir. İşe başvuran kişi, başvurulan pozisyon için önemli olmayabilecek ama yoğun çalışma ve başvuru konularında istekli olunduğu yönünde fikir veren, eğitim alanında katettiği yolun ayrıntılı dökümünü içeren bir CV sunar. Spence'e göre, yükseköğrenim mesleki eğitimden farklı olarak çoğu zaman bir sinyal niteliği taşır ve müstakbel "iyi" çalışanlar üretkenliklerini ortaya koymak için eğitime daha çok yatırım yapacaktır.



Hangi bölümden mezun olunduğu birçok işe başvurulurken ve buna dair sahip olunan bilgi talidir. Mezuniyet daha ziyade çalışma kabiliyeti ve kapasitesine dair bir sinyal verir.

Bu sürecin tersi, örneğin, işverenin bilgi edinmek için mülakatı kullandığı durum "elemek (screening)" olarak anılır. İkinci el araba almayı veya borç vermeyi düşünen biri karar vermeden önce bilgi edinmek için eleme soruları soracaktır. Sinyal verme ve eleme işle ilgili her işlemde kullanılmaktadır.

Ayrıca bkz. Davranışsal ekonomi 266-269 ▪ Piyasa belirsizliği 274-275 ▪ Yapışkan ücretler 303 ▪ Arama ve eşleştirme 304-305

DOĞU ASYA

DEVLETİ PİYASAYI YÖNETİYOR

ASYA KAPLANLARI EKONOMİLERİ



KISACA

YAKLAŞIM
Büyüme ve kalkınma

ÖNEMLİ OLAY
Japon yatırımları 1965'ten itibaren Güney Kore'ye akmaya başlar.

ÖNCE
1841 Alman ekonomist Friedrich List, sanayileri korumanın ekonomilerin çeşitlenmesini sağlayacağını ileri sürer.

1943 Polonyalı ekonomist Paul Rosenstein-Rodan, yoksul ülkelerin, gelişmek için, devlet yatırımı yoluyla "ciddi bir ivme"ye ihtiyaç duyduğunu iddia eder.

SONRA
1992 ABD'li ekonomist Alice Amsden, Güney Kore'nin performans kriterleri kullanmış olmasının sanayide büyümeyi teşvik ettiğini iddia eder.

1994 ABD'li ekonomist Paul Krugman, Doğu Asya'daki yükselişin gerçek yenilikler yerine fiziki sermaye artışlarının bir sonucu olduğunu söyler.



II. Dünya Savaşı'ndan sonra birtakım Doğu Asya devleti muazzam bir büyüme yaşadı. Bu ülkeler, aktif anlamda müdahaleci bir dizi yeni hükümetler altında sadece birkaç onyıl içerisinde ekonomik olarak geri kalmış bir ülkeden dinamik sanayi güçlerine dönüştü. Asya Kaplanları olarak adlandırılan bu ülkeler -Güney Kore, Hong Kong, Singapur ve Tayvan- Malezya, Tayland, Endonezya ve daha sonra Çin tarafından takip edildi. Bu ülkeler, kişi başına düşen gelir konusunda herhangi bir bölgede yaşandığından daha yüksek bir sürdürülmüş büyüme hızı yakaladı. GSYİH (Gayrisafi Yurtiçi Hasıla veya mallar ve hizmetlerden sağlanan Toplam Ulusal Gelir) bir ulusun refahını ölçmek için sıkça kullanılır. 1950'lerde Güney Kore'nin kişi başına düşen GSYİH'si (GSYİH bölü nüfus) Brezilya'nın yarısı kadardı; 1990 yılına gelindiğinde iki katıydı; 2005'te ise üç katına ulaştı. Bu tür bir büyüme yoksulluk oranında hatırı sayılır bir düşüşle sonuçlandı. 20. yüzyılın sonlarında Asya Kaplanları'nın asıl dört bileşeninin yaşam standartları Batı Avrupa'nınkine kafa tutar hale gelmişti; bu, "Doğu Asya mucizesi" olarak anılan, eşi benzeri görülmemiş bir biçimde talihin değişmesiydi.

Asya Kaplanları'nın ortaya çıkmasını sağlayan ortamı, hükümet müdahaleleri ve devlet ile ekonomi arasında sıkı bağlar şekillendirmişti; bu "kalkınmacı devlet" olarak anılan bir ekonomik modeldi. II. Dünya Savaşı'ndan sonra daha yoksul uluslarda kalkınmaya dair muazzam beklentiler vardı ve hızlı ekonomik ilerleme kaydetme gayesi hükümetlerin ekonomik politikalarının ardında yatan itici güçtü. Özel sektörün ekonomik faaliyetlerini yönlendirmek için güçlü bürokrasiler devreye

Ayrıca bkz. Modern ekonomilerin ortaya çıkışı 178-179 • Kalkınma ekonomisi 188-193 • Ekonomik büyüme teorileri 224-225 • Piyasa entegrasyonu 226-231 • Ticaret ve coğrafya 312



Güney Kore'deki hızlı gelişme, 1961 yılında Genelkurmay Başkanı Park Chung-hee tarafından başlatıldı. Kore'nin eski işgalcisi Japonya'yla ilişkilerini düzeltti ve Japon yatırımını teşvik etti.

girdi; bu, Batı Avrupa'da yeltenilen şeylerin çok ötesinde gibi görünüyordu. Gelgelelim, söz konusu hükümetler özel teşebbüsü korudu ve uyguladıkları model komünist blokun devlet planlamasına pek de benzemiyordu. Asya Kaplanları ekonomileri, yatırımları stratejik sanayilere yönlendirerek ve üreticilerin teknolojik açıdan yeni donanımlar edinmesini teşvik ederek kalkınmayı şekillendirdi. Bu, işçileri, tarımdan genişlemekte olan sanayi alanına kaymaya itti. Eğitim alanındaki büyük yatırımlar işçilere yeni sanayi dallarında gerekli olan becerileri kazandırdı; sanayi teşebbüsleri, kısa sürede ürünlerini ihraç ederek sürdürülen, ticaretle can bulan büyümenin motoru haline geldi.

Yeni türden bir devlet

Bu tür bir devlet daha önce hiç görülmemişti. Hükümetlerin ekonomideki rolüne dair Ortodoks görüşlere kafa tutuyordu. Standart ekonomi, devletin işinin piyasaların hatalarını düzeltmek olduğunu düşünür – hükümetler, özel piyasaların tek başına tedarik etmeye meyilli olmadığı savunma ve sokak aydınlatması gibi kamusal hizmetler sunar. Sözleşmelerinin hükmü olacağı ve mülkiyet haklarının korunmasını sağlayan mahkemeler vb kurumların düzgün çalışmasını sağlar, ama bunun ötesindeki rolleri çok asgari düzeydedir. Klasik ekonomiye göre, piyasa faaliyetleri için temel önkoşullar yerli yerine oturtulduktan sonra devlet geri çekilip fiyat mekanizmasını kendi haline bırakmalıdır. Piyasa dostu kurumların ve sınırlı bir devletin sanayileşme döneminde Britanya'nın başarılı olmasında kilit bir rol oynamış olduğu düşünülür.

Kimi ekonomistler bunun başarılı Doğu Asya ekonomilerinde de böyle cereyan etmiş olduğunu ileri sürer: Onlara göre bu devletler, kalkınmayı teşvik ederken piyasalara karışmayıp onları desteklemiştir. Söz konusu hükümetlerin müdahaleleri piyasalarla eşgüdümlü bir biçimde kaynakların ve yatırımların dağıtılmasına katkı sağlamıştı: Bir anlamıyla devlet "fiyatların doğru düzgün olmasını sağlamıştı." Hükümetler, bu amaçla, yatırımcılara güven vermek için hayati bir önem taşıyan makroekonomik istikrarı destekledi. Güvenlik ve eğitim yoluyla piyasanın zaaflarını düzeltmek üzere müdahalede bulundular. Ayrıca, özel teşebbüslerin yüksek maliyetlerden dolayı caydığı liman ve demiryolları gibi altyapıları inşa ettiler. Doğu Asya'daki kalkınmacı ülkeler, piyasayı takip ettikleri için başarılı oldular.

Piyasaya yön vermek

Yeni Zelandalı ekonomist Robert Wade, kalkınmacı Doğu Asya devletlerinin hem piyasalara yön vermiş hem de onları takip etmiş olduğunu ileri sürer. Tercih edilen sanayi dallarına ucuz krediler ve sübvansiyonlar sağlayarak büyümeye yön verdiler. Piyasalara yön vererek, kaynakların dağıtılması konusunda yaptıkları seçim, bu dağıtımın tek başına piyasalar tarafından dikte edildiği halinden epey farklıydı.

ABD'li ekonomist Alice Amsden, devletin, yeni tür karşılaştır-



Günümüzde uluslararası finansın önemli bir merkezi olan Hong Kong, kendi hükümet sistemini korurken Çin'in sürdürmekte olduğu ekonomik başarıda önemli bir role sahiptir.



Hızlı yükseliş Asya Kaplanları açısından ihracata dayanıyordu. Konteyner gemileriyle başa çıkmak için Singapur'daki bu tesis gibi büyük tesisler, devlet tarafından büyümeyi teşvik etmek için kuruldu.

malı üstünlük tipleri teşkil etmek üzere kasten "fiyatların yanlış bir hal almasını" sağlaması olarak tanımlar. Sonunda büyümesi sağlanan, sübvansiyonlar ve ticaret korumalarıyla şişirilen, yeni "genç endüstriler" bunun çok önemli bir parçasıydı. Devlet, ayrıcalıklı bir muameleyi icabında geri çekebildiği için şirketlere performans kriterleri dayatabilecek durumdaydı.

Robert Wade, bu devletlerin piyasalara yön vermek için tuttukları yolun daha önceden karşılaştırmalı üstünlüğün söz konusu olmadığı endüstrilerde bunun yaratılışını açıkladığını ileri sürer. Başlarda yeni bir endüstrinin malları normalde uluslararası düzlemde rekabet edebilir bir halde olmazdı. Ayrıca yeni bir ürünün üretimi eşzamanlı olarak birçok durumda başka endüstrilerin ve altyapıların kurulmasını gerektirir. Bu sürecin koordinasyonu özel şirketlere bırakıldığında daha zor olur.

Dahası, bu korunan "genç endüstriler," onlara daha verimli olmayı öğrenmeleri için klasik özendirmeler verildiğinde daha rekabetçi bir hal aldılar. Yeni şirketleri ekonomik açıdan eğitmek ve başlarda üretimi koordine etmek için devletlerin dar piyasa fiyatlarını ihlal edecek şekilde hareket etmesi gerekiyordu. Bu, Güney Kore'de çelik sanayiinde söz konusu olmuştu. 1960'larda Dünya Bankası Kore hükümetine çelik sanayiine girmemeyi tavsiye etmişti, çünkü bu alanda karşılaştırmalı bir üstünlükleri yoktu – başkaları kolayca fiyatları kırabilecek durumdaydı. 1980'lere gelindiğinde büyük bir Kore şirketi olan Posco, dünyanın en verimli çelik üreticilerinden biri haline geldi.

Siyasetin meselelere karışması

Doğu Asya dışındaki bölgelerde müdahaleci politikalara dönük girişimler başarısızlıkla sonuçlanmış, bu da kalkınmacı devletin itibarını zedelemişti. Latin Amerika ve Afrika'da şirketlere ve sektörlere yönelik ayrıcalıklı muameleler zayıf teşvikler yarattı: Şirketlere rekabet karşısında bir kalkan verilmişti verilmesine ama devlet performans kriterleri dayatmadı. Genç endüstriler asla başarılı ihracatçılar haline gelemedi.

Özellikle Latin Amerika'daki ayrıcalıklı muamele siyasetle pek de ekonomik getirisi olmayan bir biçimde ilişkilendirildi: İyi bağlantıları olan şirketlere sübvansiyonlar ve gümrük tarifesi koruması verildi, ancak şirketlerin verimliliği artmadı. Zamanla bu şirketler, kaynak yaratmaktan ziyade kaynakları emen, hükümetin bütçesini kurutan bir hal aldı. "Fiyatların yanlış bir hal almasına neden olmak" yeni endüstrilerde karşılaştırmalı üstünlükler tesis etmeye katkı sağlamadı. Aksine, verimsiz üretime ve ekonomik durgunluğa yol açtı.

Doğu Asya'daki başarılı devletler özel çıkarlardan kaynaklı baskılara daha iyi direnme kabiliyetine sahipmiş gibi görünüyordu. Güney Kore hükümeti 1960'larda yeni çelik şirketini kurduktan sonra onun verimlilik hedeflerine ulaşmasını garantiye aldı. Devletin şirketi disiplin altına almasını engelleyen siyasi çıkarlar ortaya çıkmış olsaydı, devlet ekonominin toplam ekonomik verimliliğinin değil, dar çıkarların hizmetkarı olmuş olurdu. Devlet özerkliğini korumalı ve belirli grupların kayırılmak için uyguladığı baskıya direnmeliydi. Devlet aynı zamanda şirket-

> Devlet... karlı yatırım imkanları yaratmak için göreli fiyatları kasten 'yanlış' belirledi.
> **Alice Amsden**

lere kredi ve teknik destek sağlıyordu – bunu yapmak ve şirketlerin performansını gözetlemek için devletin dokunaçlarının ekonomi çarkının en ufak dişlilerine ulaşması gerekiyordu. Ekonomi bürokrasisi tüm potansiyel yatırımlar hakkında ayrıntılı bilgi edinmeli ve sanayideki yöneticilerle verimli ilişkiler kurmalıydı.

ABD'li ekonomist Peter Evans, başarılı kalkınmacı devletlerin bu özelliklerini "gömülü özerklik" olarak adlandırdı. Ancak bu yerli yerine oturduğunda, bir devletin, çıkar çevrelerince kendi yararları için kazanılmadan "fiyatları yanlış bir hale" büründürmesi mümkündür. Gömülü özerkliği tesis etmek kolay değildir ve başka gelişmekte olan bölgelerdeki devlet müdahalesinin kısır sonuçlar vermesinin ardında yatan faktörlerden biri bunun söz konusu olmayışı olabilir.

Çin'in yükselişi

1990'lardaki Doğu Asya mali kriziyle birlikte kalkınmacı devlet modeli yine sorgulanır oldu. Birçok insan, II. Dünya Savaşı'ndan sonra hızlı bir endüstriyel büyümeyi teşvik etmiş olan kurumların 20. yüzyılın sonlarına gelindiğinde gücünü kaybettiğini sezdi. Öte yandan Çin'in göz alıcı yükselişi, kalkınmacı devlet veya en azından hızlı bir ekonomik dönüşüm yaratırken standart, klasik ekonomi teorisinin reçetelerinden sapan politikalar ve kurumlar fikrini diriltti. 1970'lerin sonlarına doğru Çin, komünist sisteminde bir dizi reform başlattı. Asya Kaplanları'nı anımsatan kendine has kalkınmacı bir devlet yarattı ve özel sektör ile ihracatı teşvik etmekten sorumlu otoriter bir devlete sahipti. Tarımdaki kolektifleştirmeler kaldırıldı ve devlete ait endüstrilere daha fazla özerklik tanındı ve bunlar daha fazla rekabete maruz bırakıldı. Bu reformlar, Batı tarzı mülkiyet hakları olmaksızın özel ekonomik faaliyetlerin muazzam derecede genişlemesini sağladı.



Çin'deki çoğu şehirde olduğu gibi doğudaki Hangzhou kenti de Çin'in sanayileşme sürecinde hızlı bir büyüme ve kentleşme kaydetti.

Çin'in eşsiz kurumları alternatif teşvikler yarattı: Örneğin özel mülk sahipliğine gerek duyulmadan yereldeki yöneticilerin bir şirketin kârları ve kayıplarından sorumlu tutulduğu "Hane Sorumluluk Sistemi" vardır. Sonuçlar muazzamdı. Çin, Batı Avrupa'ya nazaran yoksul olmayı sürdürse de yakaladığı hızlı büyüme 1990'larda 170 milyon insanı yoksulluktan kurtarıp gelişmekte olan bölgelerdeki yoksulluğun dörtte üç oranında azalmasını sağladı.

Çin'in ve Asya Kaplanları'nın tarihleri, kalkınmanın tek bir yolu olmadığını gösterir. Her birinde devletin ekonomiye müdahalesi, gelişmekte olduğu dönemlerde Avrupa'da yaşananlardan çok farklıydı. Ancak görünen o ki, tüm kalkınma modelleri, başarılı olanları bile, sonunda kısıtlamalarla karşı karşıya kalıyor. Kalkınmacı devletin nimetleri Asya Kaplanları'nda 1990'larda miadını doldurdu – bir on yıllık kesitte iş gören kurumlar diğer on yıllık kesitte başarısızlığa uğradı. Günün birinde Çin devleti de güçten düşebilir. Göz kamaştırıcı yükselişinin sürmesi için kendisini yeniden icat etmek zorunda kalabilir.

Sanayi politikası ve teşvikler

Doğu Asya'daki kalkınmacı devletler, tercih edilen sektörlerdeki şirketlere ayrıcalıklı bir muamele gösterirken performansa yönelik teşvikler tesis ettiler. Bunu, kısmen şirketlerin ödüller uğruna rekabet ettiği yarışmalar düzenleyerek ve şirketlerin performans kriterlerini sağlamasını şart koşarak yaptı.

Kazanmanın kriteri, tipik olarak, başarılı bir ihracattı. Ödül ise kredi limitleri veya yabancı dövize erişimdi. Örneğin Güney Kore ve Tayvan'da şirketler bir ihracat siparişi kazandıklarını ispat etmeliydi. Ancak bu koşul yerine getirildiğinde ödül kazanabiliyorlardı. Güney Kore, özel şirketlerin, gemi inşası gibi yeni sanayi dallarındaki büyük projeler için teklifler sunduğu yarışmalar düzenledi. Başarılı şirketlere, bir süreliğine, uluslararası piyasa karşısında koruma sağlandı. Performans kriterlerinin arasında, şirketlerin belli bir tarihe kadar uluslararası düzeyde rekabet edebilir hale gelmesi vardı. Bunu başaramayan şirketler cezalandırılıyordu.



Güney Kore çelik sanayii kalkınmacı devlet açısından büyük bir başarıydı. 2011 yılına gelindiğinde Güney Kore dünyadaki altıncı büyük çelik üreticisiydi.

İNANÇLAR DÖVİZ KRİZLERİNİ TETİKLEYEBİLİR

SPEKÜLASYON VE DÖVİZ DEVALÜASYONU



KISACA

YAKLAŞIM
Küresel ekonomi

ÖNEMLİ DÜŞÜNÜR
Paul Krugman (d. 1953)

ÖNCE
1944 Yunanistan, tarihin en büyük döviz krizini yaşar.

1978 ABD'li ekonomi tarihçisi Charles Kindleberger, krizlerde irrasyonel davranışların oynadığı rolün önemini vurgular.

SONRA
2009 ABD'li ekonomistler Carmen Reinhart ve Kenneth Rogoff *Bu Defa Farklı: Finansal Çılgınlığın 800 Yıllık Tarihi* adlı eserlerini yayımlayıp burada, yüzyıllar boyunca söz konusu olan farklı krizler arasında benzetmelerde bulunurlar.

2010-2012 Ayrışan ulusal öncelikler, ciddi politika hataları ve muazzam spekülatif basınçlar euronun sona ermesi yönünde bir tehlike arz eder.

Döviz krizi, bir ulusun para biriminin başka dövizler karşısında büyük oranda ve aniden değer kaybederek çökmesidir. II. Dünya Savaşı'nın ardından otuz yıllık bir süre boyunca dünyanın başlıca para birimleri, sabit ama ayarlanabilir döviz kurlarını temel alan Bretton Woods sistemiyle (s. 186-187) idare edilmekteydi.

Bu sistem 1971'de sonlandırıldıktan sonra döviz krizleri daha yaygın bir hal aldı. Genellikle döviz krizleri, bir ülkenin para birimini büyük miktarlarda satan insanlar tarafından tetiklenir. Bu davranış, insanların beklentileriyle ("temeller" olarak bilinen) belli başlı kimi ekonomik zayıflıkların etkileşiminden dolayı ortaya çıkıyormuş gibi görünüyor – bunlar, başka bir ifadeyle, insanların, algılanan sorunlara dönük tepkileridir. Ekonomistler, bu etkileşimi matematiksel olarak modellemeye çalıştılar, ancak eldeki verilere uygun olduğunu düşündükleri bir model buldukları her seferde yeni tipte bir krizin ortaya çıktığı görülüyor.

Döviz krizleri ve bağlamı

Mali krizler, tıpkı kasırgalar gibi şaşırtıcı bir sıklıkla yaşanır, ama kestirilmeleri zordur. Yüzyıllar önce, kıymetli metaller esas alındığı dönemlerde, para birimleri genellikle, bir hükümdarın bozuk paradaki kıymetli metal içeriğini azaltmasıyla değer kaybederdi. Paranın merkez bankaları tarafından kağıda basılmayla birlikte, yüksek enflasyon oranları, bir ülkenin para biriminin çökmesini sağlayabilecek bir noktaya geldi. Bu 1923 yılında Almanya'da yaşandı; bir noktada iki günde bir fiyatlar ikiye katlanıyordu. Ne var ki, bir ülkenin döviz krizi yaşaması için hiperenflasyona ihtiyacı yok. Örneğin 1929 ila 1933 yıllarındaki Büyük Buhran esnasında maden ve yiyecek gibi metaların fiyatları çöktü ve bu ihracat ticaretine bel bağlamış Latin Amerika ülkelerinin para birimleri bu düşüşe eşlik etti.

Tutarsız politikalar

1979'da Paul Krugman, bir döviz krizinin yaşanması için bir hükümetin sadece döviz kuruyla tutarsızlık arz eden politikalar gütmesinin yeterli olduğunu gösterdi.

Krugman'ın argümanı birinci kuşak döviz krizi modellerinin temelini teşkil eder. Bu modeller, yurtiçi para birimi ile yabancı bir döviz arasında sabit bir kurun söz konusu olduğu ve yurttaki hükümetin para basarak finanse ettiği bir bütçe açığını (yani topladığı vergiden fazla harcama yapmaktadır) yönettiği varsayımından yola çıkar. Bu politika, para arzını artırarak sabit kurla belirlenmiş döviz değeriyle bir tutarsızlık teşkil eder. Bir aksilik çıkmazsa bu politika yurdun kendi para biriminin "gerçek" değerinin düşmesine sebep olacaktır.

Bu modeller, bir sonraki adım olarak, merkez bankalarının, para

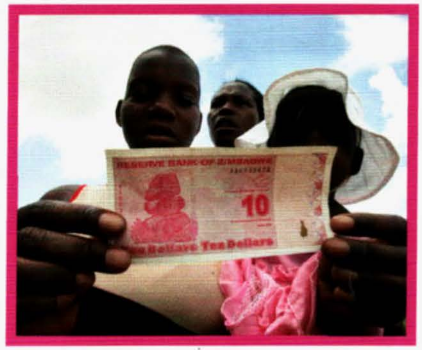


"Birinci kuşak" kriz modellerinde bir para birimi diğerine sabitlenirse "reel" değeri veya gölge kur sabitlenmiş olduğu değerin altına düşebilir. Elimizdeki örnekte, gölge kurun 2 pezo/1 dolar üstünde bir değere yükseldiği noktada bu söz konusu olur. Bu gerçekleştiğinde para birimi saldırılara açıktır, çünkü spekülatörler bir devalüasyon beklediği için ülkenin yabancı döviz stoklarını satın alır.

Ayrıca bkz. Ekonomik balonlar 98-99 ▪ Rasyonel beklentiler 244-247 ▪ Döviz kurları ve para birimleri 250-255 ▪ Mali krizler 296-301 ▪ Bankalara hücum 316-321 ▪ Küresel tasarruf dengesizlikleri 322-325

birimini desteklemek üzere kendi yabancı döviz stoklarını satacağını farz eder. Ne var ki, insanların, merkez bankalarının yabancı döviz stoklarının sonunda tükeneceğini görebildiği varsayılır. Bu durumda kur "dalgalanacak" (serbestçe döviz ticareti yapılacak) ve düşecektir. Söz konusu model, merkez bankasının sabit kuru desteklemediği takdirde alacağı hali ifade eden "gölge kur" diye bir şeyin söz konusu olduğunu ileri sürer. İnsanlar da herhangi bir zamanda bütçe açığına bakarak bu gölge kurun ne olduğunu (ve ne olacağını) bilir. Yerli para birimini, gölge kurdan ziyade sabit kur üzerinden satmanın daha iyi olacağını gördükleri anda spekülatif bir saldırı başlatıp merkez bankasındaki tüm yabancı döviz stoklarını satın alacaklardır. Bu durumda yerli para birimi dalgalanmaya zorlanacak ve değer kaybetmekte olan gölge kur fiili kur haline gelecektir. Spekülatif saldırı, sürekli değeri azalmakta olan gölge kurun sabit kurla eş olduğu noktada gerçekleşir.

Bu model, 1982'de Meksika'da yaşanan kriz gibi 1970'ler ve 1980'lerde Latin Amerika'da yaşa-



Kadınlar 2009 yılında bir Zimbabve doları banknotunu inceliyor. Hükümet, bir hiperenflasyon döneminin ardından eski banknotlardan 12 sıfır silerek para birimine yeniden değer kazandırdı.

İnsanların **inançları...**

... **hükümet politikalarının** belli bir sabit kurla **tutarsızlık arz ettiği** ve kâr elde etme fırsatının söz konusu olduğu yönündeyse...

... bir hükümetin bir kura bağlılığının **yurtiçine** dair ihtilaflı **öncelikler** tarafından kısıtlanmış olduğu yönündeyse...

... zayıf bankalardan, mali bir balon, yanlış bilgiler veya başka spekülatörlerin eylemlerinden dolayı bir **kurun savunmasız** olduğu yönündeyse...

... dövize yönelik **spekülatif bir saldırı** başlatılabilir.

İnançlar döviz krizlerini tetikleyebilir.



Bir ülkenin para birimi başka bir para birimine bağlanmışsa ülkenin içinden veya dışından gelen baskılar bu bağı koparmayı zorlayabilir. O noktada para biriminin değeri çökebilir.

nan döviz krizleri açısından önemli görünüyordu. Ancak 1992 ila 1993 yıllarında Avrupa Para Sistemi (EMS) dahilinde bu modelle çelişir gibi görünen bir döviz krizi patlak verdi. Avrupa ülkeleri, bu sistemin Döviz Kuru Mekanizması (ERM) dahilinde para birimlerini Alman mark'ına (DM) sabitlemiş veya bağlamıştı. Kimi para birimleri spekülatörlerin, bilhassa da finansör George Soros'un baskısıyla karşı karşıya kaldı. Birleşik Krallık gibi ülkelerin hedeflenen kurla tutarsızlık arz eden politikalar güttüğünü söylemek güçtür. Birleşik Krallık'ın bütçe açığı çok düşüktü ve daha önceleri fazlalığı bile vardı, ancak bu ülke 1992'de Chancellor of Exchequer (Maliye Bakanı) Norman Lamont'u siyaseten çok mahcup ederek Avrupa Para Sistemi'nden çekilmek zorunda kaldı.

Kendi kendini gerçekleştiren kriz

Birinci kuşak modellerde hükümet politikaları "sabittir:" Otoriteler, para birimini korumak için mekanik bir biçimde yabancı döviz stoklarını tüketir. İkinci kuşak modeller hükümetin bir seçim yapmasına mahal verdi. Hükümet, sabit kura bağlı kalabilir, ama bu kuralın bir "kaçış" şartı vardır. Hükümet, işsizlik çok arttığında, para birimini (örneğin yüksek faiz oranlarıyla) korumanın sosyal maliyetleri çok yüksek olduğu için sabit kura bağlılığını sonlandırabilir. Bu zor seçimi, Yunanistan'ın 2012'de karşı karşıya bulunduğu zor durumda görebiliriz. Ancak spekülatif saldırı olmadan bu sosyal maliyetler söz konusu olmazdı. Bu modeller, ekonomistlerin "çoklu dengeler" dediği, birden çok sonucun mümkün olduğunu ima eder. Bir spekülatif saldırı, yeterince insan başka insanların para birimine saldıracağına inandığında yaşanabilir. Bu durumda ona saldırırlar ve bir kriz cereyan eder. Ancak insanlar buna inanmadığında kriz gerçekleşmeyebilir. Bu modellerde krizler "kendi kendilerini gerçekleştirir." Bu modeller, aşırı bir durumda, bir krizin söz konusu ülkenin ekonomik temelleri ne olursa olsun vuku bulabileceğini ileri sürer. Amerikalı Maurice Obstfeld gibi ekonomistlerin çalışmalarına dayanan bu yeni modeller daha öncekilerinden daha gerçekçi görünüyordu, çünkü hükümetlerin para birimini korumak için faiz oranlarını yükseltmesi veya devalüasyonu önlemek için faiz oranı artışına gitmesi gibi araçları kullanmasına mahal veriyordu. Ayrıca hükümet politikalarının yüksek işsizlik oranları tarafından kısıtlanmış olduğu Avrupa Para Sistemi krizi deneyimine uyum sağlamış gibiydiler.

> "Bir ülkenin, kendi para birimine karşı spekülasyonu önleme konusunda kati suretle başarılı olması için izlemesi gereken yol... bağımsız bir para birimine sahip olmamaktır."
> **Paul Krugman**

Mali kırılganlık

1997'deki Doğu Asya krizi (karşı tarafa bakınız) bu iki model tipine benzemiyor gibiydi. İşsizlik dert değildi, ama yine de Doğu Asya'daki para birimleri aniden hummalı bir spekülatif saldırıya

uğradı. İkinci kuşak modellerde, devalüasyona ilişkin kaçış şartının ekonomiyi sosyal maliyetler konusunda hafifleteceği bekleniyordu, ama söz konusu ülkelerin para birimlerindeki kesin çöküşü şiddetli -ama kısa süreli- bir darboğaz takip etti. Bankacılıkta yaşanan bir patlama ve fiyaskonun sebep olduğu mali kırılganlık önemli bir rol oynadı. Bunun karşısında, ekonomistler, ekonomideki zayıflıklarla spekülatörlerin kendi kendine gerçekleşen beklentileri arasındaki etkileşime odaklandı. Bu üçüncü kuşak model, artık, şirketler ve bankaların yabancı dövizle borçlanıp yerel para birimiyle borç verdiğinde ortaya çıktığı üzere yeni tür mali kırılganlıkları hesaba kattı. Bankalar, para birimi devalüasyonu hadisesi esnasında borçlarını ödeyemeyecek durumdaydı. Bu tür zayıflıklar spekülatif saldırıları ve krizleri ateşleyebilirdi.

Ekonomistler, teoriler geliştirdikleri gibi döviz krizlerinin olası uyarı işaretlerine dair bulgulara da baktı. Jeffrey Frankel ve Andrew Rose 1996'da yazdıkları bir makalede 1971 ila 1992 yıllarında 105 gelişmekte olan ülkede yaşanan döviz krizine dönüp baktı. Yabancı sermaye akışı kuruduğunda, merkez bankaların yabancı döviz stoku az olduğunda, yerli kredi büyümesi yüksek olduğunda, başlıca harici (özellikle ABD doları) faiz oranları yükseldiğinde, reel kur (ticareti yapılan malların yurtdışındakilere nazaran fiyatı) yüksek olduğunda -ki bu söz konusu ülkenin mallarının yabancı piyasalarda rekabet edemez halde olduğu anlamına gelir- devalüasyonun gerçekleştiğini tepsit ettiler. Ekonomistler, bu şekildeki uyarıların gözlenmesiyle krizlerin bir veya iki yıl önceden öngörülebilir olduğunu iddia ediyorlar.

Krizlerin önüne geçmek

Yapılan araştırmalar, yakın tarihin yüzde 5 ila 25'inin krizlerle geçtiğini göstermektedir. Yeni krizler bizi şaşırtmaya devam edecektir etmesine ama döviz kasırgaları yaklaştığında bizi uyarmakta yardımcı olabilecek -reel kur, ihracat ile cari hesap ve merkez bankasının uluslararası döviz stokuna nazaran ekonomideki para miktarı gibi- emareler mevcuttur. Son birkaç onyıldaki deneyimler krizlerin mali kökenini açığa çıkardı. Artık ekonomistler "ikiz krizlerden" bahsediyor – bunlar, döviz ve bankacılık krizlerinden oluşan kısırdöngülerdir. Uluslararası sermaye piyasalarının hızlı mali deregülasyonu ve liberalleştirilmesinin, zayıf mali ve düzenleyici kurumlara sahip ülkelerde krize yol açtığı düşünülüyor. Hükümetler, olası krizlerin makroekonomik işaretlerine dikkat ederken bu tarz kurumsal savunmasızlıklara da hazırlıklı olup bunlarla ilgilenmelidirler.

Doğu Asya mali krizi

Güçlü büyüme ve artılar kaydetmiş ülkelere musallat olan 1997'deki Doğu Asya krizi yoktan var olmuş gibi görünüyordu. Bölgedeki çoğu ülke, krizden önce kurlarını ABD dolarına bağlamıştı. Sıkıntının ilk işaretleri Tayland ve Güney Kore'de başarısızlığa uğrayan işlerdi. Tayland, aylarca bağladığı kuru korumakla cebelleştikten sonra 2 Temmuz 1997'de devalüasyona gitti. Sonra Filipinler 11 Temmuz'da, Malezya 14 Temmuz'da, Endonezya 14 Ağustos'ta dalgalanmaya gitmek zorunda kaldı. Bir yıldan kısa bir süre içerisinde Endonezya, Tayland, Güney Kore, Malezya ve Filipinlerin para birimleri yüzde 40 ila 85 oranlarında bir düşüş yaşadı. Sadece Hong Kong spekülatörlere kafa tutabildi.

Ağır bir bankacılık krizi bu krizden sorumlu tutuldu. Borçlanma genellikle kısa vadeliydi ve borç veren yabancıların sermayelerini geri çekişi bulaşıcı bir hal aldı ve para birimleri çöktü.



İzlandalılar sokağa çıkıp
Reykjavik'te devletin 2008'deki döviz krizi karşısında takındığı tutumu kınıyor. Bu kriz esnasında kron, resmi değerinin üçte birini kaybetti.



AÇIK ARTIRMADA KAZANMANIN ASTARI YÜZÜNDEN PAHALIDIR

KAZANANIN LANETİ

KISACA

YAKLAŞIM
Karar alma süreçleri

ÖNEMLİ DÜŞÜNÜR
William Vickrey (1914-1996)
Paul Milgrom (d. 1948)
Roger Myerson (d. 1951)

ÖNCE
1951 ABD'li matematikçi John Nash, oyunlarda denge noktası kavramını geliştirir; bu da açık artırma teorisinin bir öğretisi haline gelir.

1961 Kanadalı ekonomist William Vickrey açık artırmaları tahlil etmek için oyun teorisini kullanır.

SONRA
1971 Delik açma kiralamaları için teklifler veren petrol şirketlerinin "kazananın lanetinden" bihaber olabileceği gösterilir.

1982 ABD'li ekonomistler Paul Milgrom ve Robert J. Weber, teklif verenlerin rakiplerinin biçtikleri değerleri bildiği durumlarda "İngiliz usulü açık artırmanın" satıcı açısından en iyi fiyatı ortaya çıkardığını gösterir.

Satılan parçanın değerinin belirsiz olduğu bir açık artırmada teklif veren herkes ona **kendince bir değer biçer.**

↓

Söz konusu değeri hususi olarak biçtikleri takdirde biçilmiş **farklı değerlerden** oluşan bir aralık söz konusu olacaktır.

↓

Parçanın gerçek değeri, farklı teklif sahiplerinin biçtikleri değerler **aralığında** olacaktır.

↓

Hak etmese de en çok değer biçen teklif sahibi onu alacaktır.

↓

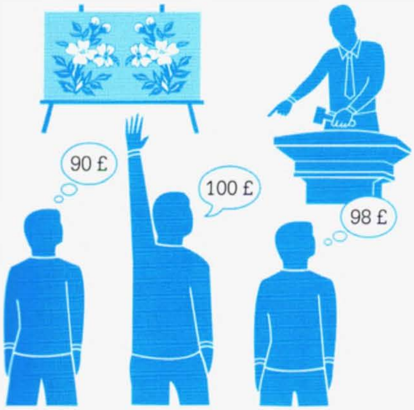
Açık artırmada kazanmanın astarı yüzünden pahalıdır.

Açık artırma çok uzun süredir var, ancak ekonomistler, bunların oyun teorisinin rekabetçi stratejilerini kanıtlayabileceğini yeni yeni idrak ettiler. Oyun teorisi, matematikçilerin basit oyunların insanların doğrudan rekabet ettiği durumlara ışık tutabildiğini saptadıkları 1950'li yıllarda nam saldı. Bu fikrin gerçek dünyada oldukça zor olduğu görüldü. Ancak sınırlı sayıda katılımcının ve pokervari satın alma stratejilerinin söz konusu olduğu açık artırmaların katı kuralları teoriye çok daha yakın görünüyordu.

Açık artırma türleri

1960'larda oyun teorisini açık artırmalara uyarlayan ilk kişi Kanadalı ekonomist William Vickrey'ydi. "İngiliz usulü açık artırma" Britanya'daki sanat evlerinde kullanılan yöntemdir ve burada teklif verme işlemi tek bir kişi kalana dek sürer. Örneğin Hollanda'daki çiçek pazarlarında uygulanan "Hollanda usulü açık artırma" yönteminde fiyatlar birinin ödemeye hazır olduğu seviyeye inene kadar düşer. "İlk fiyat açık artırmalarında" gizli teklifler sunulur ve en yüksek teklifi veren kazanır. Vickrey, ilk fiyat açık artırmasına benzer dördüncü bir açık artırma türü önerdi, ancak burada kazanan taraf ikinci yüksek teklif

Ayrıca bkz. Rekabetçi piyasa 126-129 ▪ Risk ve belirsizlik 162-163 ▪ Sosyal seçim teorisi 214-215 ▪ Oyun teorisi 234-241



Açık artırmalarda kazanan teklifin, parçaya gereğinden fazla değer biçmesi yönünde bir tehlike vardır; bu talihsizlik kazananın laneti olarak bilinir.

yüksekliğinde bir meblağ öder.

Vickrey, matematikten faydalanarak teklif sahiplerinin bağımsız bir biçimde parçalara değer biçtiğinde her dört açık artırma türünde satıcının aynı kazancı elde ettiğini ortaya çıkardı; bu "kazanç eşdeğerliği teorisi" olarak bilinen bir şeydir.

Gölgelenmiş teklifler

Vickrey, teklif sahiplerinin biçtikleri değerin altında teklif sunmalarının daha iyi olacağını gösterdi -bu, teorisyenlerin "gölgeleme" dedikleri bir açık artırma stratejisidir-, aksi takdirde mesele, onlar açısından, astarı yüzünden pahalıya gelebilir. Gölgeleme, açık denizlerde petrol çıkarma hakları için teklif sunan petrol şirketlerinin sıklıkla haddinden büyük meblağlar ödediğinin ortaya çıktığı 1970'li yıllarda özel bir önem kazandı. Açık artırma teorisyenleri "kazananın laneti" fenomenini keşfetti: Bir parça, onun için en çok gereğinden fazla değer biçen tarafın payına düşer. Örneğin bir resmi 100 pound teklif vererek elde ediyorsunuz. Kazanırsınız, çünkü vermiş olduğunuz teklif diğerlerininden daha yüksektir. İkinci yüksek teklifin 98 pound olduğunu farz edelim. Daha düşük bir teklif verip -98.01 pound- yine de başarılı olabilirdiniz. Genellikle, parçayı kazanan teklif sahibi "gereğinden fazla öder," yani bu durumda 1,99 pound fazla ödenir.

Açık artırma teorisi satıcının kazancını maksimize edip en çok değer biçen tarafın malı elde etmesini güvence altına almaya yöneliktir. ABD hükümetinin 1990'lardaki spektrum açık artırmalarındaki (*bkz.* sağdaki kutu) başarısı bu yeni ekonomi alanında büyük yankı uyandırır. Bu, birçok insan açısından oyun teorisinin bir teori olmakla kalmayıp somut hayata gerçekten uygun olduğuna dair bir kanıttı. Başka insanlar ise açık artırmaların özel bir piyasa türü olduğunu ve tam olarak açıklanmaya müsait olmayabileceğini vurgular. Doğru görünen o ki, o da açık artırmaların geleneksel alanı olan hükümetin yaptığı alımlar ve devlet tahvilleri meselesini artık aşmış olduğudur.



Hollanda usulü açık artırma, örneğin Hollanda'daki Aalsmeer çiçek pazarında uygulanır; fiyat yüksek bir seviyeden açılarak düşer. Düşüş esnasında fiyatı durduran ilk teklif sahibi çiçekleri toplar.

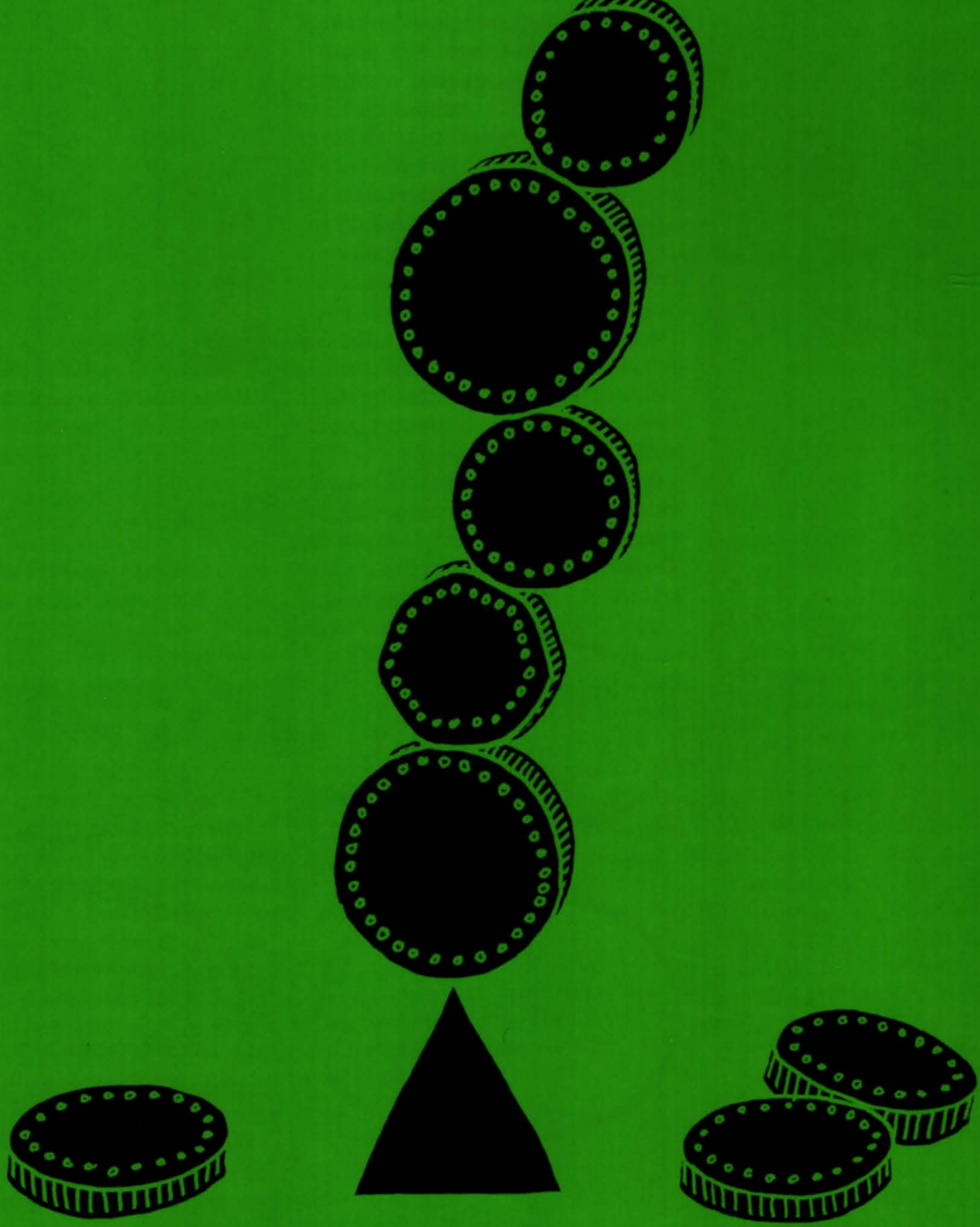
Spektrumu satmak

1990'larda ABD'de sanayi işletmeleri özelleştirilirken hükümetin muazzam miktarda açık artırmalar düzenlemesi açık artırmaların imdadına yetişti. En büyük elden çıkarma işi, cep telefonu şirketleri yayın yapılan elektromanyetik spektrumdan (radyo dalgalarından) pay almak için yüksek meblağlar ödemeye hazırlandığında yaşandı. ABD hükümeti, hem kazancını maksimize etmek hem de en çok değer biçen teklif sahibinin bunu elde etmesini garantilemek istiyordu.

1993'te Federal İletişim Komisyonu (FCC) spektrum lisansı olarak adlandırılan 2500 lisansın ihalesini tasarlamak üzere açık artırma teorisyenlerini görevlendirdi. Bu arada telekomünikasyon şirketleri de kendi teklif stratejilerini tasarlamak üzere birtakım açık artırma teorisyenleri tuttu. FCC İngiliz usulü müzayedeyi tercih etti, ama bu işin içinde bir iş vardı: Fiyatları düşük tutmak, misilleme icabı teklifler sunulmasını veya gizli anlaşmalar yapılmasını önlemek amacıyla teklif sahiplerinin kimliği gizlendi. İhale, tüm rekorları kırdı ve bu yaklaşım sık sık taklit edildi.

İSTİKRARLI EKONOMİLER İSTİKRARSIZLIK TOHUMLARI TAŞIR

MALİ KRİZLER



KISACA

YAKLAŞIM
Bankacılık ve finans

ÖNEMLİ DÜŞÜNÜR
Hyman Minsky (1919-1996)

ÖNCE
1933 ABD'li ekonomist Irving Fischer borcun nasıl buhrana sebep olabileceğini gösterir.

1936 İngiliz ekonomist John Maynard Keynes, mali piyasaların ekonominin işleyişinde sanıldığından daha büyük bir rol oynadığını iddia eder.

SONRA
2007 Yarı Lübnanlı yarı Amerikalı risk teorisyeni Nassim Nicholas Taleb *Siyah Kuğu* adlı kitabını yayımlar ve burada mali piyasaların risk yönetimi yöntemlerini eleştirir.

2009 ABD'deki büyük bir yatırım fonunun eski müdürü Paul McCulley patlamaların fiyaskoyla sonuçlandığı noktayı ifade etmek için "Minsky anı" terimini ortaya atar.

Ekonomik sistemlerin istikrarsızlığı, ekonomik düşüncenin tarihi boyunca tartışılagelmiş bir meseledir. Adam Smith'in başlattığı geleneğin takipçisi olan klasik ekonomistlerin görüşü, bir ekonominin daima sabit bir dengeye doğru gittiği yönündedir. Ani iniş ve çıkışlar yaratan kargaşalar hep olacaktır -bu yer yer konjonktür dalgalanmaları olarak adlandırılan bir motiftir- ama eğilim tam istihdamın söz konusu olduğu bir ekonomide istikrarı sağlamaya yöneliktir.

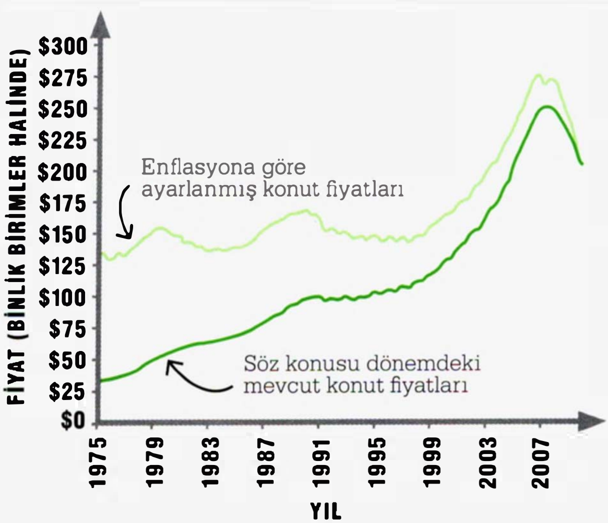
1929'daki Büyük Buhran, kimi ekonomistleri konjonktür dalgalanmaları daha ayrıntılı olarak incelemeye itti. 1933'te ABD'li ekonomist Irving Fischer, aşırı borçlar ve düşen fiyatlar sebebiyle ani bir artışın bir fiyaskoya nasıl dönüşebileceğini anlattı. Üç yıl sonra John Maynard Keynes (s. 161), ekonominin kendi kendini düzelttiği fikrini sorguladı. *Genel Teori* adlı eserinde bir ekonominin kaçış umudunun pek olmadığı bir buhran yaşayabileceği yönündeki teorisini geliştirdi.

Bu çalışmalar, modern ekonominin istikrarsızlıklarını anlamamız açısından birer kilometre taşıydı. 1992'de Hyman Minsky, "Finansal İstikrarsızlık Hipotezi" adlı makalesinde soruna dönüp bir kez daha baktı. Söz konusu makale, modern kapitalist ekonominin kendi imhasının tohumlarını içerdiğini iddia ediyordu.



1910'da ABD'de tutuklanmasının ardından fotoğrafı çekilen Charles Ponzi, gerçekçi olmayan kazançlar vaat ederek yatırım dolandırıcılığı yaptı. Minsky, kapitalist ani artışları Ponzi'nin hilelerine benzetti; onlar da çökmeye mahkumdu.

Keynes'e göre modern kapitalist ekonomi 18. yüzyıldakinden farklıydı. Başlıca fark, paranın ve mali kurumların oynadığı roldü. 1803'te Jean-Baptiste Say (s. 75), ekonomiyi, insanların para karşılığında mübadele ettikleri mallar ürettiği ve bu paranın da istenen mallar karşılığında mübadele edildiği, özünde rafine bir takas sistemi olarak değerlendirmiştir. Gerçek mübadele mallar ile mallar arasındadır: Para sadece bir aracıdır. Keynes, paranın bundan daha fazlasını yaptığını iddia etti: İşlemlerin vadeler dahilide cereyan etmesine müsaade eder. Bir şirket bugün borç para alarak kâr sağlayacağını ümit ettiği bir fabrika kurabilir ve söz konusu kâr gelecekte anapara ve faizi ödemek için kullanılabilir. Minsky, yalnız şirketlerin bu sürecin bir parçası ol-



Konut fiyatları
ABD'de 1990'ların sonlarından 2007'ye kadar büyük bir artış gösterdi, zira bankalar parayı geri ödeyecek gelire sahip olmayan insanlara mortgagelar vermekteydi.

Ayrıca bkz. Mali hizmetler 26-29 ▪ Ani artış ve çöküş 78-79 ▪ Ekonomik balonlar 98-99 ▪ Ekonomik denge 118-123 ▪ Mali mühendislik 262-265 ▪ Bankalara hücum 316-321 ▪ Küresel tasarruf dengesizlikleri 322-325

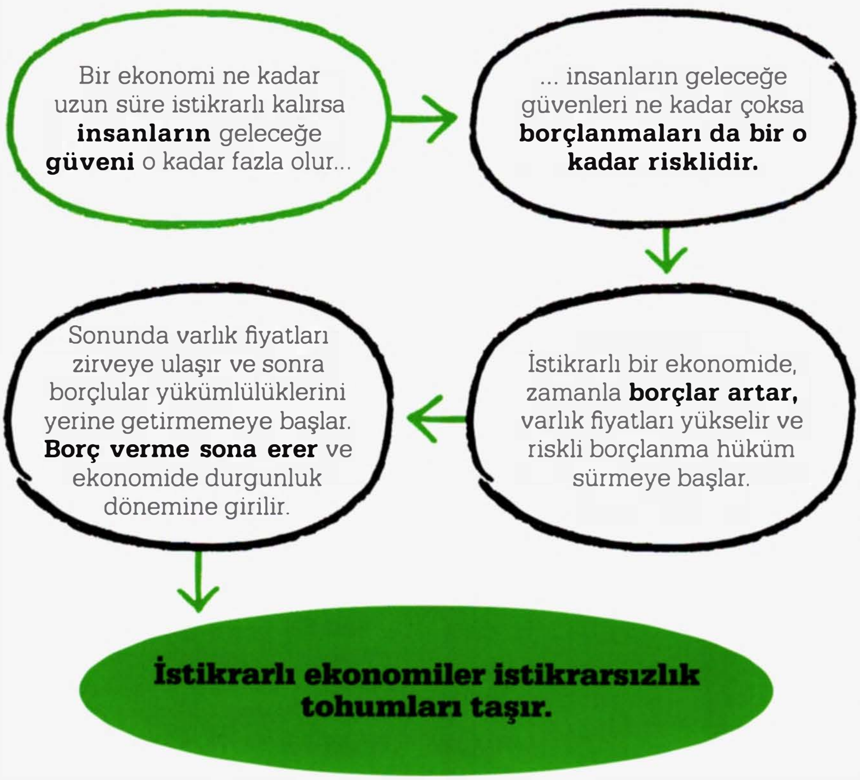
madığını vurguladı. Hükümetler, ulusal borçlarını finanse eder ve tüketiciler araba ve konut almak için büyük meblağlı borçlar alır. Onlar da zaman içerisinde işlemlere fon sağlayan mali piyasaların bir parçasıdır.

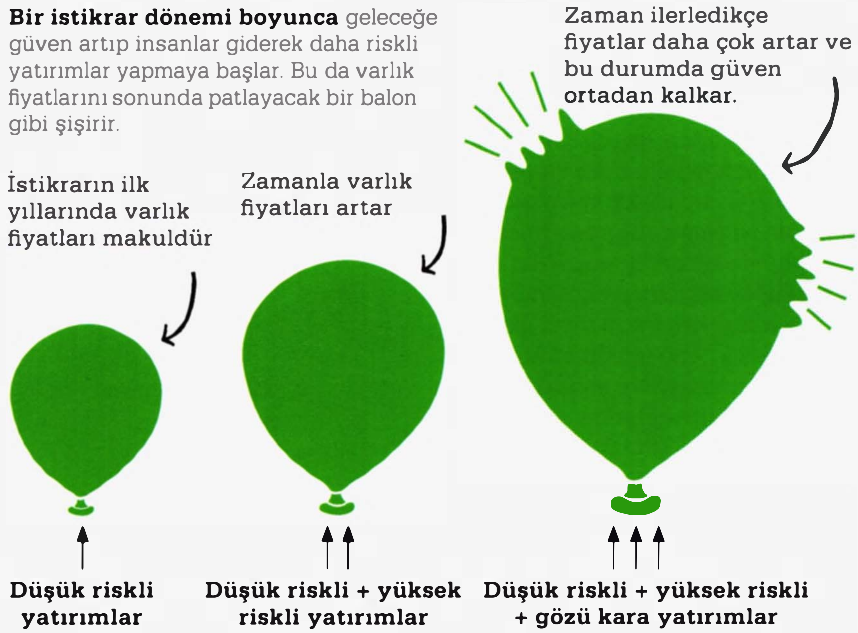
Borç tacirleri

Minsky, modern ekonomi ile kapitalizm öncesi ekonomi arasında bir büyük farkın daha söz konusu olduğunu iddia etti. Bankacılık sisteminin borç verenler ile borç alanları eşleştirmekle kalmadığını vurguladı. Bankacılık sistemi, fonları satma ve borç olarak verme yollarını da yenilemeye çabalar. Buna dair son örneklerden biri Teminatlı Borç Yükümlülükleri (CDO'lar) olarak adlandırılan ve 1970'lerde geliştirilmiş mali araçlardır. Teminatlı Borç Yükümlülükleri, kimisi çok riskli kimisi düşük riskli olan farklı finans varlıklarının (borçları) bir havuzda toplanmasıyla oluşturulurdu. Bu yeni varlıklar da satılmak üzere daha ufak kesitler halinde parçalandı. Her bir kesit bir borç karışımını içeriyordu. 1994'te bu varlıkları korumak için yükümlülüklerin yerine getirilmemesi riskine karşı bu varlıklar sigortalanmış, yükümlülükleri yerine getirilmeyen kredilerin değiş tokuşu devreye sokulmuştur. Bu yeniliklerin ikisi de finans sistemine borç arzını teşvik edip sisteme likidite veya para arzını artırdı. Minsky, bu yeniliklerin hükümetlerin artık ekonomideki para miktarını kontrol etmelerinin mümkün olmadığı anlamına geldiğini savundu. Borca talep olduğunda finans piyasaları bunu karşılamanın bir yolunu bulurdu. Minsky'ye göre, kapitalist ekonomiler, II. Dünya Savaşı'nın ardından ya büyük hükümetlerin ya da büyük işletmelerin hakimiyetinden çıktı. Daha ziyade büyük para piyasalarının etkisine maruz kalıyorlardı. Finans piyasalarının insanların davranışları üzerindeki etkisi, kendi imhasının tohumlarını içeren bir sistem yaratmıştı. Minsky, istikrarlı ekonomik büyüme ne kadar uzun sürerse, insanların refah düzeylerinin artacağına o kadar inanacağını iddia etti. Güven arttıkça risk alma arzusu da artardı. Paradoksal olarak daha uzun süren bir istikrar ölümcül düzeyde istikrarsız bir ekonomiyle sonuçlanmaya çok daha meyilliydi.

Minsky, insanların yapabileceği üç farklı tür yatırım imkanına bakarak istikrardan istikrarsızlığa giden yolu açıkladı. Bu, konut alımının yol ve yordamına bakılarak kolaylıkla gözler önüne serilebilir. En sağlıklı karar, ilgili kişinin, geliriyle, bir süre zarfında faizi ve anaparayı ödemesine müsaade eden bir meblağda borçlanmasıdır. Minsky bunlara "hedge

> Para, gerçek ekonomik güçlerin eylemlerinin üstünü örten bir kılıftır.
> **Arthur Pigou**





birimleri" der; borç veren ve alan için pek riskli değildirler. İnsanlar geleceğe daha fazla güvenle baksa da, daha büyük ve sadece faizli olan bir mortgage satın alabilir; ancak bu takdirde ilgili kişilerin gelirleri borcun faizini geri ödeyebilir, anaparayı geri ödeyemez. Bu durumda, olumlu ekonomik gelişmenin söz konusu olduğu istikrarlı bir dönemde talebin artacağı ve böylece ilgili konutun değerinin bu dönemin sonunda başlangıçta olduğundan daha büyük olacağı ümit edilir. Minsky, bu insanlara spekülatif borçlular der.

Hal böyle olunca zaman ilerledikçe istikrar ve güven devam edecek olursa daha büyük riskler alma arzusu, insanların gelirleriyle faizini bile ödeyemeyecekleri konutlar satın almalarını teşvik eder; böylece, en azından kısa vadede toplam borç miktarı artar. Beklenti, konut fiyatlarının faiz geri ödemelerindeki açıkları kapatacak denli hızlı artması yönünde olabilir. Bu üçüncü yatırım türü gelecekte çok fazla istikrarsızlık yaratabilir. Minsky, bu yatırımcıları şimdilerde kendi adıyla anılan dolandırıcılığı tarihte yaparken yakalanan ilk kişi ve Amerikalı bir İtalyan göçmen olan Charles Ponzi adından hareketle Ponzi borçluları olarak adlandırdı. "Ponzi hileleri" çok büyük getiriler teklif ederek fonları kendine çeker. Başlangıçta dolandırıcılar, kâr paylarını ödemek için yeni yatırımcıların parasını kullanır. Bu şekilde yatırımın kârlı olduğu yanılsamasını yaratıp yeni müşteriler çekebilirler. Ancak kısa süre sonra vaat edilmiş yüksek getiri seviyesi karşılanamadığı için tezgah çöker. Bu tarz bir tezgah kapsamında yatırımcıların paralarının büyük bir kısmını kaybetmesi hayli muhtemeldir.



Bir emlakçı genç bir çifte ev gezdirir. ABD'deki konut patlaması esnasında bankalar fiyatların artacağı beklentisine dayanarak borç veriyordu. Mortgageları karşılayacak durumda olmayan insanlar satın alma konusunda teşvik edildi.

Konut balonu

ABD'deki konut piyasasının yakın tarihi, uzun bir istikrar dönemine sahip bir ekonominin kendi içinde istikrarsız koşulları yarattığına dair iyi bir örnektir. 1970 ve 1980'lerde, standart mortgage, faiz ve sermayenin kapatılmasını garantileyecek şekilde satılıyordu; bu, Minsky'nin hedge birimleri olarak ele aldığı doğrultuda gerçekleşmekteydi. Ancak 1990'ların sonlarına gelindiğinde sürdürülmüş bir büyüme dönemi konut fiyatlarını yükseltip artan sayıda insanı sadece faizli olan mortgagelar almaya ikna etti; zira bu insanlar fiyatların artmaya devam edeceği yönünde spekülasyonda bulunuyorlardı. Sonra finans sistemi, anaparanın faizini bile karşılayamayacak kadar düşük gelirlere sahip borç alıcılarına bir dizi "Ponzivari" mortgage anlaşmaları vermeye başladı; bunlar alt gelir grubuna dönük mortgagelardı. Aylık açıkları toplam borçlarına eklenecekti. Konut fiyatları artmaya devam ettiği sürece mülk borçtan daha değerli olacaktı. Piyasaya yeni insanlar girdiği sürece fiyatlar artmaya devam etti. Aynı zamanda mortgageları satan finans endüstrisi bunları kefelere koyup 30 yıl boyunca bir gelir akışı sağlayacak varlıklar olarak başka bankalara satıyordu.

2006'da bu oyun bir son buldu. ABD ekonomisi hızını kaybettiğinde gelirler düştü ve yeni konutlara dönük talep azaldı. Konut fiyatı artışları yavaşlamaya başladığında yükümlülüklerin yerine getirilmeme ihtimali ilk kez tetiklendi, zira

> Kapitalist bir ekonominin kendine has davranışsal özellikleri, finansın, sistem davranışı üzerinde uyguladığı etkiye göre şekillenir.
> **Hyman Minsky**

borçlular borçlarının küçüldüğünü değil, büyüdüğünü fark etti. Ödeme öngörüldüğü gibi yapılmadığı için geri alınan konut sayısı artıyor, piyasaya sürülüyor ve fiyatlar altüst oluyordu.

2007'de ABD ekonomisi, "Minsky anı" olarak bilinen noktaya ulaştı. Bu, sürdürülemez olan spekülasyonun krize dönüştüğü noktadır. Konut piyasasının çöküşü, bankaları muazzam bir borçla baş başa bıraktı ve kimse zehirli mortgage borcunu kimin satın aldığını bilmediği için kurumlar birbirine borç vermeyi durdurdu. Bunun sonucunda bankalar hüsrana uğradı; bunların en çok bilineni Lehman Brothers'ın 2008'de yaşadığı çöküştü. Minsky'nin daha önce söylemiş olduğu gibi, finans sisteminde felakete varan bir çöküş baş göstermişti; çünkü istikrarlı geçen bir dönem istikrarsız koşullar yaratan muazzam düzeyde borç yaratmıştı.

Minsky hem bu ölümcül istikrarsızlığı durdurmak için olası iyileştirme faaliyetleriyle ilgili üç eylemi hem de sorunları öngörmüştü.

Birincisi, merkez bankası hüsrana uğramış bankacılık sistemini kefaletle kurtararak son kredi mercii olarak hareket edebilir. Minsky, bunun gelecekteki sistemde oluşacak istikrarsızlığı daha da artırabileceğini gördü; zira bu, kurtarılacaklardan emin olan bankacılık şirketlerini daha büyük riskler alma konusunda teşvik edebilirdi.

İkincisi, hükümet ekonomide talebi canlandırmak için borçlarını artırabilir. Ancak kriz dönemlerinde hükümetler bile borçları finanse etme konusunda sorunlar yaşar. Üçüncüsü, mali piyasalar daha sıkı bir düzenlemeye tabi tutulabilir. Minsky, uzun vadede bunun gerekli olduğuna sıkı sıkıya inanıyordu. Gelgelelim, para piyasasındaki yeniliklerin hızı artırılmış düzenlemeleri oldukça zorlaştırır.



2009'da finansör Bernard Madoff tarihin en büyük Ponzi hilesinden dolayı suçlu bulundu. Tezgah çökmeden önce 40 yıllık bir süre içerisinde yatırımcılardan 18 milyar dolar çarpmıştı.

Minsky'ye göre mali istikrarsızlık, modern kapitalizmi açıklamak için kilit bir önem taşır. Para, ekonominin gerçek işleyişinin üstünü örten bir kılıf olmaktan çıktı; o artık ekonominin ta kendisi oldu. Şimdilerde Minsky'nin görüşleri daha fazla ilgi topluyor.

Hyman Minsky

Siyasi yelpazenin soluna mensup bir ekonomist olan Hyman Minsky, Karl Marx (s. 105) anısına düzenlenen bir gösteride karşılaşmış iki Rusyalı Yahudi göçmenin çocuğu olarak Chicago'da dünyaya geldi. Ekonomi bölümüne geçmeden önce Chicago Üniversitesi'nde matematik okudu. Minsky, daha iyi bir dünya görüşüne sahip olmasına rağmen ticaretin pratik dünyası onu yine aynı şekilde büyüledi ve 30 yıl boyunca bir Amerikan bankasında danışman ve yönetici olarak çalıştı. II. Dünya Savaşı esnasında ABD ordusunda deniz aşırı seferlere çıktığı dönemin ardından çalışma hayatının çoğunu Washington Üniversitesi'nde ekonomi profesörü olarak geçirdi.

Orijinal bir düşünür ve doğallığıyla iletişim kurabilen biri olarak kolaylıkla arkadaşlar edindi. Akademik açıdan matematiksel titizlik yerine daha çok düşünceye odaklanırdı. Tüm eserlerine sinmiş mefhum para akışıdır. Ömür boyu, kısmen kendi tercihi doğrultusunda anaakım ekonomik düşüncenin kıyısında köşesinde kaldı, ancak ölümünden ve öngörmüş olduğu 2007-2008 çöküşünden sonra fikirleri giderek daha etkili hale geldi. Evli ve iki çocuk babasıydı ve 1996 yılında 77 yaşındayken kanserden öldü.

Önemli eserleri

1965 *Emek ve Yoksullukla Mücadele*
1975 *John Maynard Keynes*
1986 *İstikrarsız Bir Ekonomiyi İstikrara Kavuşturmak*



İŞLETMELER PİYASADAKİ MAAŞTAN FAZLASINI ÖDER

TEŞVİKLER VE MAAŞLAR

KISACA

YAKLAŞIM
Piyasalar ve şirketler

ÖNEMLİ DÜŞÜNÜR
Joseph Stiglitz (1943–)
Carl Shapiro (1955–)

ÖNCE
1914 ABD'li otomobil üreticisi Henry Ford, bir resesyon esnasında işçilere ödediği günlük yevmiyeyi 5 dolara çıkardığını duyurur.

1920'ler İngiliz ekonomist Alfred Marshall, teşvik ikramiyesi fikrini ortaya atar.

1938 Adil Emek Standartları Yasası (FLSA) ABD'de asgari ücreti yürürlüğe koyar.

SONRA
1984 Carlo Shapiro ve Joseph Stiglitz teşvik ikramiyelerinin kaytarmayı engellediğini ileri sürer.

1986 ABD'li ekonomistler George Akerlof ve Janet Yellen, teşvik ikramiyelerinin ödenmesine dair ekonomik ani artış ahlakı gibi, sosyal gerekçeler öne sürer.

ABD'li ekonomistler Shapiro ve Stiglitz, daima işsiz işçilerden oluşan bir çekirdek söz konusu olduğu için şirketlerin piyasa fiyatının üstünde maaş ödediğini iddia ederler. Bunu "verimliliğe dayalı teşvik ikramiyeleri" fikriyle açıklarlar. İşverenler piyasadaki maaştan fazlasını öder, çünkü onlar için bu bedel ödenmeye değerdir –bu şekilde çalışanlarından daha fazla verim elde ederler.

Bu, piyasanın "kusurlarından" kaynaklanır. İşverenler işçilerinin çabalarını maliyetsiz bir biçimde gözetleyemez (bu, ekonomistlerin "manevi zarar" olarak andıkları bir sorundur). Shapiro ve Stiglitz bu yüzden teşvik ikramiyelerinin "kaytarmayı" engellediğini iddia eder. İşçiler, işten atılır atılmaz iş bulacaklarını bilirlerse kaytarmak isteyebilirler. Daha yüksek maaşlar ve işten atılmanın uzun vadeli işsizliğe yol açacağı bilgisi işi kaybetmenin değerlerini artırır ve işçilerin kaytarma ihtimalini azaltır.



İşçiler Henry Ford'un 1913'te ortaya koyduğu devrimci çizgide T model motorlu araç üretiyorlar. Ford'un içgörülerinden biri, kendi işçilerinin aynı zamanda en iyi müşterileri olmasını sağlamaktı.

İşverenler, işçilerinin kabiliyetlerini maliyetsiz biçimde gözetleyemez ve teşvik ikramiyeleri daha iyi adaylar için çekici olabilir. İşverenlerin ekonomik patlamaya dair ahlaklı bir tavır takınma ve sirkülasyonu asgari kılma arzusu da (maaşlar ne kadar yüksekse işçileri tutmak ve yeni gelenlere yönelik maliyetli eğitimlerden kaçınmak o kadar kolaydır) bu meseleyi açıklayan faktörlerdendir. Ayrıca yüksek maaşlar işçilerin işlerini daha iyi yapmasını olumlu yönde etkileyebilir. Bu, özellikle gelişmekte olan ülkelerde önemlidir. Verimliliğe dayalı teşvik ikramiyeleri, talep azaldığında şirketlerin maaşları düşürmeme nedenini de açıklayabilir: Bunu yapsalar en iyi işçiler işten ayrılabilir.

Ayrıca bkz. Arz ve talep 108-113 ▪ Buhranlar ve işsizlik 154-161 ▪ Piyasaya dair bilgiler ve teşvikler 208-209



REEL ÜCRETLER RESESYON ESNASINDA ARTAR

YAPIŞKAN ÜCRETLER

KISACA

YAKLAŞIM
Makroekonomi

ÖNEMLİ DÜŞÜNÜR
John Taylor (1946–)

ÖNCE
1936 John Maynard Keynes hükümetten gelen müdahalelerin ekonomileri resesyondan kurtarabileceğini iddia eder.

1976 Thomas Sargent ve Neil Wallace, rasyonel beklentilerin Keynesçi makroekonomi politikaları gereksiz kıldığını iddia eder.

SONRA
1985 Greg Mankiw, "menü maliyetlerinin" -bir şirket fiyat değişikliğine gittiğinde ortaya çıkan maliyetlerin- fiyatların yapışkan olmasını sağlayabileceğini ileri sürer.

1990 ABD'li ekonomist John Taylor, merkez bankalarının ekonomiyi istikrara kavuşturmak için aktif para politikaları izleyebileceğini göstererek "Taylor kuralını" ortaya atar.

Keynesçi ekonomi (s.154-61), parasal terimler dahilinde maaşların düşme eğilimi taşımadığını farz eder: Maaşlar "yapışkandır" ve değişen piyasa koşullarına ancak ağır ağır uyum sağlar. Dolayısıyla, bir resesyon yaşanıp fiyatlar düştüğünde maaşların reel değeri artar. Bu durumda şirketler daha az emek talep eder ve işsizlik artar.

ABD'li ekonomist John Taylor gibi yeni Keynesçi ekonomistler bu yapışkanlığı açıklamaya yeltenir. 1970'lerde rasyonel beklentilerin (s. 244-47) devreye sokulması Keynesçi ekonominin altını oydu. Devam etmekte direnen bir işsizlik olmazdı, zira bu durumda maaşlar düşer ve hükümetin ekonomiyi yükselişe geçirmeye dair politikaları iş görmez bir hal alırdı. Yeni Keynesçi düşünce, rasyonel beklentiler söz konusu olsa bile işsizliğin can çekişerek sürebileceğini ve hükümet politikalarının etkili olabileceğini gösterdi. Bunun sebebi, maaşların yapışkanlığının rasyonel bireylerle birlikte var olabilmesiydi.

Taylor ve ABD'li ekonomist Greg Mankiw, fiyatların, "menü maliyetleri" -değişikliğe gitmenin, yeni fiyat listeleri basmak gibi, maliyetleri- olarak adlandırılan husustan dolayı yapışkan olabileceğini iddia eder. Maaşların bir süreliğine sabitlendiği çalışma sözleşmeleri de yapışkanlığa neden olabilir. Erken dönem Keynesçi modellerde bireysel davranışlar ve rasyonellik yoktu. Yeni Keynesçi ekonomistler, vardıkları Keynesçi sonuçları daha sağlam kimi temeller üzerine inşa etti.

> "Ekonominin karşı karşıya kaldığı tek bir ekonomiste başvuracak olsaydınız, bu ekonomistin John Maynard Keynes olacağından neredeyse emin olabilirsiniz."
> **Greg Mankiw**

Ayrıca bkz. Buhranlar ve işsizlik 154–61 ▪ Keynes çarpanı 164–65 ▪ Rasyonel beklentiler 244–47 ▪ Teşvikler ve maaşlar 302



İŞ BULMAK EŞ VEYA EV BULMAK GİBİ BİR ŞEYDİR

ARAMA VE EŞLEŞTİRME

KISACA

YAKLAŞIM
Karar alma süreçleri

ÖNEMLİ DÜŞÜNÜR
George Stigler (1911-1991)

ÖNCE
1944 İngiliz siyasetçi William Beveridge, işsizlik oranı yüksek olduğunda eleman açığının düşük olduğunu iddia eder.

SONRA
1971 ABD'li ekonomist Peter Diamond, maliyetli arayış sürtüşmelerinin "tek maaş" yasasının pratikte işlemesini önlediğini gösterir.

1971 ABD'li ekonomist Dale Mortensen, açıkta bulunan işler söz konusu olsa dahi kalifiye elemanlar arasındaki işsizliğin nasıl artabileceğine bakar.

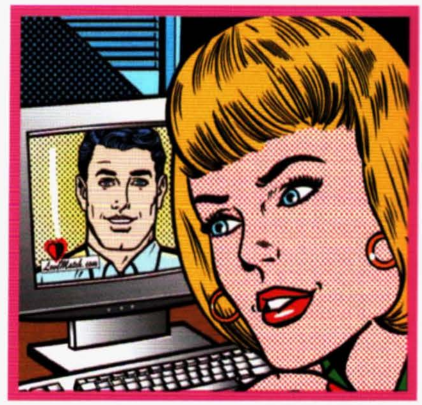
1994 İngiliz ekonomist Christopher Pissarides, arayıp eşleştirme teorisi için ampirik veriler sunar.

Genellikle, nereden ekmek veya sabun alınacağına karar vermek kolaydır. Bir sürü süpermarket var ve onları bulmak da kolaydır. Ancak iş, özel yapım ikinci el araba veya antika bir müzik aleti bulmaya gelince ne olur? Piyasaya dair klasik görüşe göre -ki burada arz ve talep daima dengelenir- alıcılar ve satıcılar maliyete girmeden hemen birbirini bulup tüm mal ve hizmetlerin fiyatlarına dair mükemmel bilgilere sahiptir. Ancak ikinci el araba -veya bir konut ya da eş- bulmaya çalışmış olan herkes meselenin gerçekte pek de böyle olmadığını bilir.

Arayış sürtüşmeleri

Alıcılar ile satıcılar otomatik olarak birbirini bulmadığında piyasalarda "arayış sürtüşmelerinin" söz konusu olduğu söylenir. Ekonomistler, bu sürtüşmeleri incelemek için tedricen "arama teorisini" geliştirdi. Teorinin odaklandığı temel meselelerden biri iş arayışları ve işsizlikti.

Emek piyasasına dair klasik model, bir emek arzı planı ile (belli bir ücret karşılığında çalışmaya hazır işçi sayısı) bir emek talebi planını (belli bir ücret karşılığında teklif edilen işlerin sayısı) varsayar. Her iki plandaki maaşlar birbirine eşit olduğunda arz ile talep eşitlenir ve piyasa dengelenir. Peki, nasıl oluyor da herhangi bir dönemde iş arayan bir sürü işçi ve işçi arayan bir sürü işveren söz konusu olabiliyor?



Online tanışma ajansları, insanların hem alıcı hem satıcı olduğu pazarlardır. Bireyler, sınırsız bir arama yapamayacaklarından dolayı belli bir yelpaze dahilinde arama yaparak en verimli şekilde bu işi yürütebilir.

1960'larda ABD'li ekonomist George Stigler, klasik ekonomistlerin kullandığı "tek maaşlı" piyasanın, ancak teklif edilen veya aranan maaşlara dair bilgi edinme maliyeti söz konusu olmadığında vuku bulacağını iddia etti. Ürünlerin çeşit çeşit olduğu herhangi bir piyasada arayışta bulunmanın parasal bir maliyeti vardır. Arayış maliyetleri ne kadar yük-

Ayrıca bkz. Serbest piyasa iktisadı 54-61 ▪ Buhranlar ve işsizlik 154-161 ▪ Rasyonel beklentiler 244-247 ▪ Yapışkan ücretler 303

Ekonomistler, alıcılarla satıcıların **birbirlerini her daim kolaylıkla bulabileceğini...**

... ve alıcıların piyasadaki tüm satıcılara dair gerekli tüm bilgilere **kolayca erişebildiğini** farz eder.

Ama gerçekte durum böyle değildir ve her bir arayış **para ve zamana mal olduğunda** durum daha feci bir hale gelir.

Bireyler, iş piyasası söz konusu olduğunda, **arayışlarını** belli bir süre ve bütçe çerçevesinde bulabilecekleri türdeki uygun işlerle **sınırlı tutmalıdırlar.**

İş bulmak, eş veya konut bulmak gibi bir şeydir.

sekse benzer bir iş karşılığındaki maaş yelpazesi o kadar geniş olacaktır. İş arayanlar, işverenden işverene maaşların farklı olduğunu idrak eder ve arayışlarında ne kadar ileri gidecekleri ve bunu ne kadar sürdüreceklerine dair bir karara varırlar. Stigler'in araştırması şunu gösterdi: İşçiler, arayışlarının optimal olması için "koruma ücretlerinin" (kabul etmeye hazır oldukları asgari ücret düzeyinin) altındaki tüm maaşları reddetmeli, ama bunun üzerindeki herhangi bir teklifi kabul etmelidir. Bu model -yani makul bir seviyeye çekmek- herhangi bir piyasada, hatta tanışma ajanslarında bile iş görür.

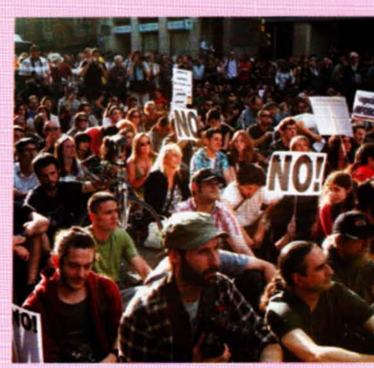
Ekonomistler Peter Diamond, Dale Mortensen ve Christopher Pissarides, arayıp eşleştirme teorisi üzerine çalışmalarından dolayı Nobel Ödülü'ne layık görüldü. Diamond, arayışta ufak bir maliyet artışının bile fiyatlarda artışa yol açtığını tespit etti. Alıcılar ikinci veya üçüncü bir arama için ödeme konusunda isteksizdir, dolayısıyla arama yaptıkları yerdeki fiyat artışları düşük olursa, satıcılar alıcıların bunu fark etmeyeceğini bilir, çünkü alıcılar bunları başka arayışların sonuçlarıyla kıyaslamaz.

Arayıp eşleştirme teorisi işsizlik paralarının verimli bir biçimde ayarlanması yönündeki sonuçları beraberinde getirir. Koşulsuz işsizlik paraları, iş arayan insanların iş tekliflerini değerlendirmesi ve kabul etmesine ilişkin teşvikleri azaltabilir. Ancak arayışı teşvik edecek şekilde tasarlanmış olanlar emek piyasalarının verimliliğini arttırmaya katkı sağlayabilir.

Küresel işsizlik

Şu anda birçok insan, iyi ücretler karşılığında tatmin edici işlerde çalışırken, işsizlik dünyanın kimi kesimlerinde inatla yüksek bir seviyede olmayı sürdürmektedir. İş piyasasının kayması ve dünyanın zengin kesimlerinde bile iyi işlerin ortadan kaybolması da bu meselenin cabası.

Mart 2012'de, 25 yaş altı İspanyolların ve Yunanlıların neredeyse yarısı işsizdi ve Güney Afrika'daki işsizlik oranı yüzde 30'larda seyrediyordu. ABD'de bile işsizlik yüzde 9.1'in üzerine çıkmıştı. Bu, daha düşük maaşlara çalışmaya hazır olanlar için daima işlerin söz konusu olacağı yönündeki görüşü boşa çıkarır gibidir. ABD'li ekonomist Michael Phelps, bu konuda küreselleşmenin ciddi bir faktör olduğunu iddia ediyor, zira daha zengin ülkelerde yaratılan istihdam alanları "ticareti yapılamayan" kamu ve sağlık sektöründe bulunmaya meyilliyken (telefon üretimi gibi) ticarete müsait işler, ücretlerin genelde düşük olduğu Çin ve Filipinler gibi ülkelere taşındı. Buna benzer sorunları çözmek, günümüzde ekonominin temel araçlarındandır.



2011'de kendilerini *los indignados* (öfkeliler) olarak adlandıran binlerce İspanyalı, yüzde 40'lık bir işsizlik oranını protesto etmek için Brüksel'e yürüdü.

KOLEKTİF EYLEM GEREKTİREN EN ÖNEMLİ SORUN İKLİM DEĞİŞİKLİĞİDİR

EKONOMİ VE ÇEVRE



KISACA

YAKLAŞIM
Ekonomik politikalar

ÖNEMLİ DÜŞÜNÜR
William Nordhaus (d. 1941)
Nicholas Stern (d. 1946)

ÖNCE
1920 İngiliz ekonomist Arthur Piogou, çevre kirliliğinin vergilendirilmesini önerir.

1896 İsveçli bilim insanı Svante Arrhenius, atmosferdeki karbondioksitin ikiye katlanmasının küresel yüzey ısısında 5 ila 6 derecelik bir artış yaratacağını öngörür.

1992 Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi imzalanır.

1997 Kyoto Protokolü onaylanır ve 2011'e gelindiğinde 190'ı aşkın ülke tarafından imzalanır.

SONRA
2011 Kanada, Kyoto Protokolü'nden çekilir.

Sanayi Devrimi'nden bu yana ekonomik kalkınma ve refah, büyük oranda kömür, petrol ve gaz gibi yakıtlarla çalışan teknolojilerle sağlandı. Ancak bu refahın bir bedelinin olduğu giderek daha açık bir şekilde görülmektedir – bu doğal kaynakları hızla tüketmekle kalmıyoruz, fosil yakıtları kullanarak atmosferi de kirletiyoruz. Sera gazlarının, özellikle de karbondioksit (CO_2) emisyonunun küresel ısınmanın sebebi olduğuna işaret eden pek çok kanıt söz konusudur; dünyanın dört bir yanındaki bilim insanları, emisyonlar hızla ve yoğun bir biçimde sona erdirilmediğinde iklim değişikliğini mahvetme riskiyle karşı karşıya olduğumuz konusunda mutabıktır. Bu-

Ayrıca bkz. Kamusal mal ve hizmetlerin sağlanması 46-47 ▪ Demografi ve ekonomi 68-69 ▪ Dışsal maliyetler 137 ▪ Kalkınma ekonomisi 188-193 ▪ Mutluluk ekonomisi 216-219



Sanayi Devrimi, yaklaşık 150 önce başlamış ve ülkelerin çok büyük miktarlarda fosil yakıt kullanmasına yol açmıştı. Bu emisyonlar, atmosferde "sera gazı etkisi" yaratmaktadır.



nun üstü örtük olarak hem ekonomi hem de çevre için kimi anlamları var, ama ekonomistler ve hükümetler alınması gereken tedbirler konusunda fikir ayrılığına düşmüş durumdalar. Son zamanlara kadar birçok insan, iklim değişikliğiyle mücadele etmenin, potansiyel kazançlarından ekonomik refaha zarar vereceği görüşündeydi. Kimilerinin hala iklim değişikliğinin insanlardan kaynaklandığını sorgulamaya devam etmesi şöyle dursun, bazıları iklim değişikliğinin kazançlı bile olabileceğini düşünüyor. Şimdilerde artan sayıda insan bunun ilgilenilmesi gereken bir konu olduğunu ve ekonomik olarak çözülmesi gerektiğini kabul ediyor.

Ekonomik olgular

1982'de ABD'li ekonomist William Nordhaus, *How Fast Should We Gaze the Global Commons?* (Gözlerimizi Küresel Müştereklere Ne Kadar Hızlı Dikmeliyiz?) adlı eserini yayımlayıp bu kapsamda, iklim değişikliğinin ekonomik etkisini ve olası çözümleri ayrıntılı olarak ele aldı. İklim değişikliğinin kimi özelliklerinin, ekonomik çözümler bulma bağlamında onu eşsiz kıldığına işaret etti: Bunlar, uzun zaman ölçeği, meseleye dair belirsizlikler, sorunun uluslararası kapsamı ve kazanç ve bedellerin yerküre üzerindeki eşitsiz dağılımı.

2006 yılında Birleşik Krallık hükümeti, ekonomist Nicholas Stern'in iklim değişikliğinin ekonomik boyutuna dair bir raporunu sundu. Stern İncelemesi, bulguları bakımından çok netti; rapor sera gazı emisyonlarını azaltmanın lehine sağlam ekonomik görüşler sunuyordu. Stern, iklim değişikliğinin maliyetinin GSYİH'nin (Gayrisafi Yurtiçi Hasıla veya toplam ulusal gelir) yüzde 20'sine denk geleceğini ama buna nazaran hemen eyleme geçilirse sorunun üstesinden gelmenin GSYİH'nin yaklaşık yüzde 1'ine denk bir maliyet çıkaracağını tahmin etti. 2009'da Nordhaus, müdahale edilmediği takdirde 2099'a gelindiğinde iklim değişikliğinden kaynaklı ekonomik zararın her yıl dünya üretiminin yaklaşık yüzde 2,5'luk bir oranına denk geleceğini tahmin etti. En büyük zararı Afrika ve Hindistan gibi düşük gelirli tropik bölgeler görmeye devam edecekmiş.

Mesele artık emisyonları durdurmaya gücümüzün yetip yetmeyeceği değil, bunu yapmamaya gücümüzün yetip yetmeyeceği ve bunu sağlamanın en iyi yolunun ne olduğuydu. Hükümetlerin müdahale etmesi gerekti-



William Nordhaus'un geliştirdiği DICE adlı bilgisayar programının maksadı, iklim değişikliğinin unsurlarının nasıl etkileştiğini ve ekolojik ve finansal maliyetlerin nerelere vardığını göstermektedir. Bu mali modelleme sistemi, hükümetlerin, mevcut tüketim, kaynak ve ihtiyaç düzeylerini birer faktör olarak girip mevcut seçeneklerin -kendileri ve yeryüzü açısından- getirilerini ve götürülerini hesaplamalarına olanak tanır.

ği yönünde kuvvetli görüşler var: Atmosfer, ekonomik terimler kapsamında, piyasaların haddinden az arzda bulunduğu bir kamu malı (s. 46-47) olarak görülebilir; kirlenme, bir eylemin sosyal maliyetlerinin fiyatlara yansımadığı ve böylece eylemde bulunan kişinin katlanmak zorunda olmadığı bir dışsallık (s. 137) olarak ele alınabilir. Bu yüzden Stern, iklim değişikliğini bugüne kadar yaşanmış en büyük piyasa başarısızlığı olarak tarif etti.

Eşit olmayan uluslar

Nordhaus ve Stern gibi ekonomistlerin karşısına çıkan ilk engel, hükümetleri, kendi ekonomileri açısından kısa vadede zararlı ancak uzun vadede daha büyük zararlar verecek sonuçları azaltmaya yönelik tedbirler almaya ikna etmekti. İkinci engel, bir emisyon politikası gütmenin en verimli yolunu bulmaktı. Tüm hükümetler kolayca ikna edilmedi. Asıl olarak ılık bölgelerde bulunan daha gelişkin ekonomilerin, küresel ısı artışı esnasında en feci sonuçlardan muzdarip olması pek olası değildir. İklimde meydana gelen olası değişimler daha yoksul ülkelere çok daha ciddi bir darbe vuracaktır. Bu, birçok durumda, iklim değişikliğinin etkilerini azaltma konusuna en çok özenen ülkelerin en az kirlilik üreten ülkeler olduğu anlamına gelmektedir.

ABD, Avrupa ve Avustralya gibi en çok kirleten ülkeler, hükümetlerin pahalı politikalar dayatması gerektiğini kabul etmeye isteksizdi. Bunu yapsalar bile kirlenme sadece onların kara parçasıyla sınırlı bir mesele değil ki. Sorun küresel bir mesele ve bu nedenle, küresel ölçekte kolektif bir eylemi gerektiriyor.

Kolektif eylemin gerekli olduğu görüşü, tüm üyelerine sera gazı emisyonlarını dizginleme çağrısında bulunan ve 1992'de gerçekleşen BM "Yeryüzü Zirvesi"nde kabul edildi. Birçok hükümet, çevre politikaları ve bu politikaları uygulamak için stratejiler geliştirdi. Haddinden fazla kirliliğe yönelik para cezaları gibi cezalara dönüşmüş düzenlemeler çözüm olmasına bir çözümdür, ancak ilgili tüm işletmeler karşısında adil emisyon kotaları koymak zordur. Para cezalarını uygulamak da zordur.

İlk kez 1920 yılında Britanyalı ekonomist Arthur Pigou tarafından önerilen bir seçenek de kirletmenin vergilendirilmesidir (s. 137). Sera gazı emisyonunda bulunan şirketler ile enerji tedarikçileri ve üreticilerinden atmosfere saldıkları karbon miktarı karşılığında vergi almak kirletme konusunda caydırıcı olur. Fosil yakıtlarına konacak vergiler bunların haddinden fazla tüketimini caydırabilir. Pigou'nun fikri, bireylerin, eylemlerinin tüm sosyal maliyetleriyle yüzleşmesi, dışsallığın "içselleştirilmesi" yönündedir.

Karbon ticareti planları

Kirletme bir piyasa başarısızlığı olarak görülebilir, çünkü normalde bunun bir piyasası yoktur. Ekonomistler, böyle bir piyasa olsaydı kirliliği yaratan tarafların eylemlerinin tüm

> "Uyumlu hale getirilmiş karbon vergileri gibi fiyat odaklı yaklaşımlar, politikaları koordine etmek ve küresel ısınmayı yavaşlatmak için önemli araçlardır."
> **William Nordhaus**



Katrina kasırgası, ABD'nin New Orleans kentinin büyük bir kısmını 2005 yılında mahvetti. Hasarın 81 milyar dolarlık tahmini maliyeti, dünya çapında iklim değişikliğinin ekonomik etkilerine dikkat çekti.

sorumluluğuyla yüzleşeceği için sosyal açıdan optimal olan kirlilik miktarının salınacağını iddia ediyor. Dolayısıyla, iklim sorunu için önerilen çözümlerden biri, emisyon ticareti yoluyla kirlilik için bir piyasa yaratmak yönündedir. Bu, bir hükümetin (veya bazı durumlarda birlikte çalışan bir dizi hükümetin), örneğin karbondioksit emisyonları için kabul edilebilir bir seviye belirleyip karbondioksit salınımını icap ettiren işletmelere sahip şirketlere izinleri açık artırmayla satması anlamına gelir. Bu durumda, izinler ticarete konu olmaya müsait olacaktır ve böylece emisyonlarını artırması gereken bir şirket, kotasını kullanmamış bir şirketten izinler satın alabilecektir. Bu tür bir planın avantajı, emisyonlarını azaltan şirketleri ödüllendirmesi ve ellerinde bulunan ve fazlalık arz eden izinlerini satmaya müsaade etmesidir. Ayrıca kotalarını aşan ve ilave izin satın almak zorunda kalan şirketleri caydırabilir. Öyle ki, toplam emisyon miktarı yine de aynı kalır ve merkezi bir otorite tarafından kontrol edilir.

Kyoto Protokolü

Emisyon ticaret planları kesinlikle doğru yönde atılmış bir adım arz etse de iklim değişikliği riskini önlemek için küresel çapta sorunun üstesinden gelinmesi gerekir. Ancak Kyoto Protokolü gibi uluslararası sözleşmeler evrensel bir düzeyde onaylanmayı başaramadı. 1997'de tartışmalara 141 ülke katıldı, ama 2012 yılına gelindiğinde sadece 37 ülke sera gazı emisyonu için belirlenen hedefleri uygulamayı kabul etti. ABD sürekli sözleşmenin şartlarını reddetti ve Kanada'da 2011'de geri çekildi. Emisyonları dizginlemeyi vaat eden ülkeler bile azaltma hedeflerini yerine getirme konusunda sık sık başarısız oldu. ABD ve Avustralya gibi gelişmiş ülkeler bunun ekonomileri açısından fazlasıyla zararlı olacağını iddia etti; Çin, Hindistan ve Brezilya gibi gelişmekte olan ekonomiler de (bizzat en çok kirlilik üreten ülkelerden olmak üzere olsalar bile), Batı'nın sebep olduğu kirliliğin faturasını ödememeleri gerektiğini söyledi. Öte yandan, ekolojik açıdan daha çok ilerlemiş olan Almanya ve Danimarka gibi uluslar yüzde 20'yi aşan azaltma hedeflerinde mutabık kaldılar.

Ekonomik modelleme

Ekonomistler, iklim değişikliğinin ekonomik etkisini incelemek üzere, ilk kez 1992'de sunulan (karşıya bakınız) Nordhaus'un İklim ve Ekonomiye Dair Dinamik Entegre modeli (DICE) gibi çeşitli modeller buldular. Bu model, CO_2 emisyonlarını, karbon döngülerini, iklimsel hasarları ve büyümeye etki eden faktörleri ilişkilendiriyor.

Artık birçok ekonomist, iklim değişikliğinin uzun vadede ciddi hasarlara sebep olacak potansiyelde olduğu görüşüne katılıyor. Çözüm hiç de kolay değil, ama 2007'de Nordhaus başarının sırrının Kyoto gibi büyük, iddialı projeler değil, karbon vergilerini uyumlu kılmak gibi "evrensel, öngörülebilir ve sıradan" fikirler olduğuna inandığını söyledi.

Hindistan'ın artan ihtiyaçları

Hindistan'ın 2012 yılı için öngörülen büyüme oranı yıllık yüzde 7 ila 8'di. Ülkenin işletme yöneticileri, bu büyüme oranı artacak olursa büyük bir enerji açığının ortaya çıkacağının farkında. Açığın düşük maliyetli "kirli" kömür ve dizel yakıtlarıyla kapatılacağından korkulduğu için verimliliği artırmaya ve aynı zamanda güneş, rüzgar ve jeotermal enerjilerini kullanarak yenilenebilir enerjiyi teşvik etmeye yönelik çabalar söz konusu.

Ekonomistler, yenilenebilir enerji biçimleri ("temiz" bir enerji kaynağı olarak değerlendirilen) ile nükleer enerjinin birlikte kullanılmasının Hindistan'ın tüm büyüme ihtiyaçlarını karşılayacağını umuyor. Ancak güneş enerjisi gibi yenilenebilir enerji biçimleri henüz büyük çaplı kullanıma uygun bir endüstri değil. Bu, söz konusu endüstrilerin, genişlemek için, devlet tarafından kısa vadeli bir sübvansiyon artışına ihtiyaç duyacağı anlamına geliyor. Bu, Temmuz 2008'de yürürlüğe konan Hindistan'ın İklim Değişikliğine Dair Ulusal Eylem Planı'nda sağlanmıştır.



Güneş panelleri Kuzey Hindistan'da Himalayalar'da güneş ışınlarını emiyor. Güneş enerjisi, güneş ışınlarının yoğun olduğu Hindistan'da verimli bir yenilenebilir enerji kaynağı olabilir.



GSYİH'DE KADININ ADI YOK

TOPLUMSAL CİNSİYET VE EKOMOMİ

KISACA

YAKLAŞIM
Toplum ve ekonomi

ÖNEMLİ DÜŞÜNÜR
Marilyn Waring (d. 1952)

ÖNCE
1932 Yarı Rus yarı Amerikalı ekonomist Simon Kuznets, bütünlüklü olarak ABD ekonomisine dair ilk açıklamaları getirir.

1987 ABD'li ekonomist Marianne Ferber, kadınlar ve ekonomiye dair daha evvel yapılmış araştırmaların bir kaynakçası olan *Women and Work: Paid and Unpaid* (Kadınlar ve İş: Ücretli ve Ücretsiz) adlı eserini yayımlar.

SONRA
1990 Ulusal gelir oranları üzerinden erişilebileceğinden daha geniş bir kalkınma kavramını hesaba katmaya yeltenen BM Gelişmişlik Endeksi ilk kez kullanılır.

1996 ABD'li ekonomistler Barnet Wagman ve Nancy Folbre, ev içi emeğin ABD'nin ulusal gelirine katkısını tahlil eder.

Gayrisafi Yurtiçi Hasıla en çok dikkate alınan ekonomik istatistiktir. Bir yıllık bir süreçte bir ülkede gerçekleşmiş ekonomik etkinliğe dair özet bir ölçüm sunar – ve hane gelirleri veya istihdam oranı gibi önemli faktörlerle doğrudan irtibatlı gibidir. Ancak, ekonomik tartışmalardaki şöhretine rağmen GSYİH'nin düşündürücü sorunları vardır.

GSYİH'nin sorunlarının ve sınırlarının merkezinde hesaplanma tarzı ve neleri içerdiği meselesi bulunur. GSYİH'nin hesaplanışı ekonomik işlemlere ilişkin verilerin toplanmasına dayanır. Ardında yatan ilke, bir yıl içinde alınıp satılan her şeyin GSYİH'nin kaydına geçirilmesi gerektiğidir. Hükümete bağlı ekonomistler bu rakamı ölçmek için derinlemesine araştırmalar yapar. Ancak bir ulus dahilinde alınıp satılan her şey cereyan eden tüm ekonomik faaliyete eşdeğer değildir. Aynı şekilde sonunda ortaya çıkan rakam insanların bir ülkede değer verdiği şeyleri pek de ifade eder durumda değildir. Örneğin bir çevreci GSYİH'nin doğal kaynakların tüketimine mahal vermediğini söylerdi. GSYİH tahtaların satıldığını farz ede-



Ayrıca bkz. Servetin ölçümü 36-37 ▪ Ekonomi ve gelenek 166-167 ▪ Mutluluk ekonomisi 216-219 ▪ Sosyal sermaye 280



Çocuk bakımını da içine alan pekçok iş kadınlar tarafından yapılır. Bunlar ekonomi adına hayati önemdedir, ancak kayıtlı ekonomiye yansımadıklarından GSYİH'nin dışında yer alırlar.

rek genellikle ağaçların kesilmesini hesaba katar. Ama tüketilen şey potansiyel olarak yeri doldurulamaz bir doğal kaynaktır ve GSYİH bunu kayda geçirmez. Benzer bir biçimde, bir ekonomik faaliyet kirlilik ürettiğinde GSYİH sadece satılan ürünlere bakıp biyoçeşitliliğin kaybı veya kamu sağlığının kötüleşmesi gibi istenmeyen yan etkileri yok sayar.

Kadınlar işbaşında

GSYİH hesaplamalarında ulaşılan rakamın başka sıkıntıları da vardır. Bir kere Yeni Zelanda'da milletvekili olmuş Marilyn Waring, 1988'de yayımladığı ve yankı uyandıran *If Women Counted* (Kadınlar Hesaba Katılsaydı) adlı eserinde GSYİH'nin sistematik olarak kadınların icra ettiği işleri haddinden düşük bir biçimde kayda geçirdiğini iddia etti. Dünyanın dört bir yanındaki hanelerde icra edilen işlerin, çocuk ve yaşlı bakımının ekseriyetle büyük bir kısmı kadınların payına düşer. Bu emeğin ekonomik açıdan gerekli olduğuaçıktır, zira bu, emek gücünün yeniden üretiminin garanti altına alınmasına katkı sunar. Ancak ekseriyetle ücretlendirilmiş değildir ve böylece GSYİH hesaplamasına dahil edilmemiş olur.

Kadınları dışlamak

Ekonomik üretimi hesaplamada kayda geçirilen şeylerdeki farklılıklar, özünde aynı olan işlerin çok farklı bir biçimde ele alınmasıyla oldukça keyfi bir hal alabiliyor. Yemek yapmak, yiyecekler satıldığında "ekonomik açıdan faal bir olaydır," ancak satılmadığında "ekonomik açıdan faal" değildir. Buradaki tek ayrım, bir piyasa işleminin söz konusu olup olmadığıdır, ancak faaliyet özdeştir. Biri kadınları dışlayacak, diğeri dışlamayacaktır.

Bu durumda ulusal muhasebe üstü örtük bir biçimde muazzam bir toplumsal cinsiyet önyargısı taşır ve geleneksel muhasebe sistemlerimizde kadınların yaptığı işlerin hakiki ekonomik değeri sistematik bir biçimde azımsanır. Warıng daha da ileri gidip ulusal gelir hesaplamasında kullanılan uluslararası standart sistem olan Birleşmiş Milletler Ulusal Hesaplar Sistemi'nin (UNSNA) "uygulamalı erkek egemenliğine" dair bir örnek teşkil ettiğini iddia etti: Başka bir deyişle, bu, erkek ekonomisinin küresel olarak toplumsal cinsiyet ayrımlarını pekiştirecek şekilde işleyen, kadınları dışlamaya yönelik bir girişimidir.

Warning'in ve başka feminist ekonomistlerin eleştirileri, ulusal gelir muhasebelerinin geleceğine dair tartışmaları şekillendirmeye katkı sağladı. Esenliğin nasıl gerektiğine dair güncel tartışmalar ve ekonomik ilerlemeye dair daha kapsamlı sosyal ölçütlerin gelişimi, değer ölçütü olarak GSYİH'nin sınırlarının ötesine geçmeye yönelik artan bir arzuya delalettir.

Marilyn Waring

Yeni Zelanda'nın ilk kadın milletvekillerinden biri olan Marilyn Waring 1952 yılında doğdu. 1978'de Ulusal Partili başbakan Robert Muldoon tarafından Kamu Harcamaları Komitesi'nin başkanlığına terfi ettirildi. Daha sonra, 1984'te, nükleer silahları ve nükleer enerjiyi Yeni Zelanda'da yasaklamaya dönük muhalefetten gelen bir hamle lehine oy kullanacağı yönünde gözdağı vererek hükümetle ayrı düştü. Bunun karşılığında Muldoon genel seçim çağrısında bulundu ve Ulusal Parti seçimi kaybetti.

Waring parlamentodan ayrıldıktan sonra çiftçilik ve ekonomiyle ilgilendi. 2006 yılında, geleneksel iktisadın dışladığı alanlara dair araştırmalarını sürdürmüş olduğu, Auckland University of Technology'de kamu politikası profesörü oldu.

Önemli eserleri

1988 *Kadınlar Hesaba Katılsaydı: Yeni Bir Feminist İktisat*

> "Biz kadınlar, birbirimiz için gözle görülürüz, değerliyiz ve milyarlarcayız; bu görünürlüğü ve değeri artık açıkça ifade etmeliyiz."
>
> **Marilyn Waring**



KARŞILAŞTIRMALI ÜSTÜNLÜK KAZARA OLUR

TİCARET VE COĞRAFYA

KISACA

YAKLAŞIM
Küresel ekonomi

ÖNEMLİ DÜŞÜNÜR
Paul Krugman (d. 1953)

ÖNCE
1817 David Ricardo, fiziki etkenlerden dolayı ülkelerin karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğunu söyler.

1920'ler ve 1930'lar Eli Heckscher ve Bertil Ohlin sermaye açısından bol olan ülkelerin sermaye-yoğun mallar ihraç ettiğini iddia eder.

1953 Wassily Leontief ampirik bir paradoks tespit eder: Bol sermayeye sahip bir ülke olan ABD'nin, mevcut ticaret teorilerinin söylediğinin aksine, görece emek-yoğun bir ihracatı vardır.

SONRA
1994 Gene Grossman ve Elhanan Helpman, şirketlere tanınan korumalar düzleminde lobiciliği inceleyerek ticaret politikası siyasetini tahlil eder.

Ekonomistler, ülkelerin birbirlerinden farklı oldukları için birbirleriyle ticaret yaptıklarına inanmaktaydı: Tropik ülkeler ılıman ülkelere şeker satar; ılıman ülkeler yün ihraç ederdi. Kimi ülkeler bazı şeyleri üretme konusunda daha iyiydi – hava veya kara koşullarından dolayı "karşılaştırmalı üstünlüğe" sahiptiler.

Ancak hikayenin burada bitmediğine inanmamız için önemli sebepler var. 1895'te ABD'nin Georgia eyaletindeki Dalton kentinden gelen Catherine Evans bir arkadaşını ziyaret etti ve bu evde ev yapımı bir yatak örtüsü gördü. Bundan ilham alarak benzer bir yatak örtüsü dikip bunu başkalarına öğretti. Kısa sürede tekstil şirketleri peyda olup pazarda hakimiyet kuracak bir halı sanayii oluştu. Bu, uluslararası ticarete dair alışılagelmiş açıklamalarla çelişiyordu, zira Georgia halı imalatı açısından karşılaştırmalı üstünlüğe sahip değildir.

Tarihin cilvesi

1979'da ABD'li ekonomist Paul Krugman, tarihte, Georgia'da şans eseri bir sanayinin oluşması gibi, kazara olan olayların etkisine mahal veren yeni bir teori önerdi. Benzer ekonomiler arasında yoğun miktarda ticaret yapıldığını gözlemledi. Üretimde ölçek ekonomileri söz konusudur: Bir araba üretim tesisi için başta harcamaların yapılması, maliyetlerin ne kadar araba üretilirse o kadar düşmesi demektir. Ülkelerden biri araba üretebilir, ama biri bir kere işe konulduğunda, söz konusu ülke diğerleri açısından aşındırması güç bir maliyet üstünlüğü edinir. Böylece, bir bölge tarihin cilvesiyle bir malın ticaretine hakim olur.

> Tarihsel sebeplerden dolayı üretim merkezi olma konusunda avantajlı bir başlangıca sahip bölgeler daha fazla üretici çekecektir.
> **Paul Krugman**

Ayrıca bkz. Himayecilik ve ticaret 34-35 ▪ Karşılaştırmalı üstünlük 80-85 ▪ Ölçek ekonomileri 132 ▪ Piyasa entegrasyonu 226-231



BUHAR GİBİ BİLGİSAYARLAR DA EKONOMİDE DEVRİM YARATTI

TEKNOLOJİK ATILIMLAR

KISACA

YAKLAŞIM
Büyüme ve kalkınma

ÖNEMLİ DÜŞÜNÜR
Robert Solow (d. 1924)

ÖNCE
1934 Joseph Schumpeter teknolojik değişimin ekonomik büyüme açısından oynadığı hayati rolün altını çizer.

1956 Robert Solow teknolojik değişimin rol oynadığı ama izah edilmediği neoklasik büyüme modelini geliştirir.

1966 Jacob Schmooker teknolojik gelişimin ekonomik güdüleyicilere yanıt verdiğini iddia eder.

SONRA
2004 Nicholas Crafts genel amaçlı teknolojilerin çeşitli ekonomilere dağılmasının zaman aldığını gösterir.

2005 Richard Lipsey teknolojik devrimlerin Batı'nın yükselişine yol açtığını iddia eder.

Yenilikler ve keşifler ekonomik büyümeye güç verir. Kimi yenilikler artırıcı bir nitelik taşırken bazıları devrimcidir. Daha iyi bir matkap, ekonomileri tedricen daha üretken hale getiren birçok ufak yeniliklerden biri olabilir. Ancak elektriğin keşfi hakikaten devrimciydi ve son iki yüzyıl boyunca yeni tipten makinelerin kullanılmasını sağlayarak ekonomileri dönüştürdü.



1980'lere gelindiğinde, bilgisayarlar pek çoğumuzun çalışma yönteminde devrim yaratmıştı. Ancak böyle temel değişimlerin artan üretime yansıması yıllar alabilir.

Ekonomistler, son zamanlarda bu atılımlara kafa yormaya başladı. ABD'li ekonomistler Timothy Bresnahan ve Manuel Trajtenberg elektriği "genel amaçlı bir teknoloji" olarak adlandırır. Daha iyi bir matkap inşaatçıların işini kolaylaştırır; elektrik bütün şirketleri daha üretken kılar. Ancak böylesine devrimsel ilerlemelerin olumlu etkilerinin hissedilmesi zaman alabilir.

Yeni teknolojilerden dibine kadar faydalanmak

ABD'li ekonomist Robert Solow (s. 225) 1980'lerin sonlarında bir paradoks bulduğunu düşündü: Bilgi ve iletişim teknolojilerinin (ICT) yaygınlaşması, üretkenlikte görünür bir etki yaratmamış gibiydi. Sanayi Devrimi esnasında buhar gücünün yayılması şaşırtıcı derecede yavaş gerçekleşmişti: Uygun maliyetli bir hal alması ve şirketlerin kullanmak üzere onu fark etmesi zaman aldı. Genel amaçlı teknolojilerin tüm nimetlerine erişilmesinin zaman alması, fiili bir olgu olarak Solow'un paradoksunu çözer.

Ayrıca bkz. Modern ekonomilerin ortaya çıkışı 178-179 ▪ Ekonomide kurumlar 206-207 ▪ Ekonomik büyüme teorileri 224-225



BORÇLARI SİLEREK YOKSUL EKONOMİLERİ HAREKETE GEÇİREBİLİRİZ

ULUSLARARASI BORÇ YARDIMI

KISACA

YAKLAŞIM
Büyüme ve kalkınma

ÖNEMİ DÜŞÜNÜR
Jeffrey Sachs (d. 1954)

ÖNCE
1956 Münferit ülkeler arasında borç yardımını kolaylaştırmak üzere kredi veren ülkelerin bir oluşumu olarak Paris Kulübü kurulur.

SONRA
1996 IMF ve Dünya Bankası, borç yardımında bulunmak ve yoksul ülkelerde politika değişikliğine önayak olmak üzere Ağır Borç Yükü Altındaki Yoksul Ülkeler (HIPC) girişimini başlatır.

2002 Seema Jayachandran ve Michael Kremer yolsuzluk yapan rejimlerin borçlandığı "iğrenç" borçlardan ötürü ülkelerin yasal olarak sorumlu tutulamayacağını öne sürer.

2005 G8 ülkeleri, Gleneagles zirvesinin bir parçası olarak MDRI, yani Çok Taraflı Borç Yardımı Girişimi kapsamında 40 milyar dolarlık bir borcu silme konusunda anlaşır.

Yoksul ülkelerin borcu, hem onu karşılayıp hem de büyümeyi **sağlayamayacakları** denli arttı.

Borçların çoğu, zengin ülkeler tarafından **yolsuzluk yapan hükümetlere** verildi.

Bu borçlar baştan **verilmemeliydi.**

Borçların **iptal edilmesi,** yoksul ülkelerin büyümeye yatırım yapacak duruma gelmesini sağlayacaktır.

Borçları silerek yoksul ekonomileri harekete geçirebiliriz.

Geçmiş birkaç onyıllık dönemde dünyanın en yoksul ülkeleri, şaşırtıcı derecede yüksek miktarlarda borçlandı; söz konusu borç 1970'de 25 milyar dolarken 2002 yılında 523 milyar doları buldu.

1990'lara gelindiğinde bir borç krizinin söz konusu olduğu açıktı. Ağır bir borç yükünün altında ezilen Afrika'daki hiçbir ulus hiçbir zaman refaha kavuşmadı. Gerçekten de, çoğu ülke, ekonomik düşüşün kısırdöngüsünden çıkmak için gerekli yatırımları yapmak şöyle dursun, borçlarını karşılayamayacak denli berbat bir sıkıntı yaşıyordu. Borçların iptal edilmesi için kampanyalar artıyordu.

Kampanyayı yürütenlerin birçoğu, bu borçların çoğunu vermiş olan Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu (IMF) gibi kurumlar ile zengin ülkelerin kendi çıkarlarını gözeten veya umursamaz tavrını eleştirerek ahlaki bir tutum takınıyordu.

Kampanya aktivistleri, zengin ülkeler soğuk savaş kapsamında ken-

Ayrıca bkz. Uluslararası ticaret ve Bretton Woods 186-187 ▪ Kalkınma ekonomisi 188-193 ▪ Bağımlılık teorisi 242-243 ▪ Asya Kaplanları ekonomileri 282-287 ▪ Spekülasyon ve para birimi devalüasyonu 288-293

> Bırakalım da Afrika ve Asya'nın çocukları tedavisi mümkün hastalıklardan ölsün, okula gidemesin ve anlamlı bir iş bulma olanakları kısıtlansın mı – hem de atalarına verilmiş adaletten yoksun gayrimeşru borçların ödenmesi için mi yapsınlar tüm bunları?
>
> **Desmond Tutu**
> **Güney Afrika başpiskoposu (d. 1931)**

dilerine destekçiler satın almak veya kendi şirketlerinin sözleşmelerini güvence altına almak için bu borçları vermiş olduklarından onu kaldırmakla yükümlü olduklarını iddia ettiler. ABD'li ekonomist Michael Kremer yasal bir hattan ilerledi. Birçok borç, yozlaşmış rejimler tarafından kendilerini zengin etmek üzere alındığı için bu borçların "iğrenç" sayılabileceğini söyledi. Bu, söz konusu ülkelerin bu borçları ödemekle yükümlü olmadığı anlamına geliyordu. Örneğin Dünya Bankası, bir IMF temsilcisi para çaldığına işaret etmesinden sonra bile, Zaire'deki (şimdi Demokratik Kongo Cumhuriyeti oldu) sabık diktatör Mobutu Sese Seko'ya borç vermeye devam ediyordu. Güney Afrika'nın borcunun büyük bir kısmı, birçok insan tarafından meşru bir hükümet addedilmeyen Apartheid rejimi tarafından alınmıştı.

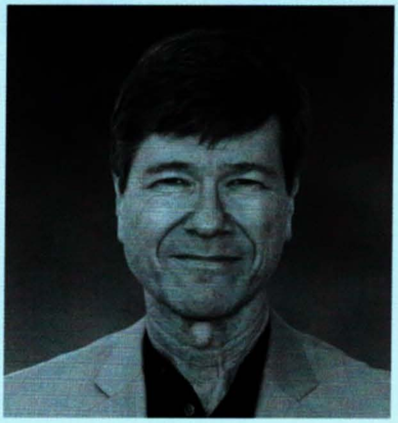
Jeffrey Sachs gibi başka insanlar da ekonomik bir argüman sundu. Sachs, borçları iptal edip yardımı artırmanın yoksul ülkelerde büyümeyi artıracağını iddia etti. Bu tartışmaların, G8 ülkelerinin (dünyadaki en büyük sekiz ekonomi) 2005 yılında 40 milyar dolar borcu silerek katıldıkları çağrısı işte buydu. Bir diğer Amerikalı, William Easterly, borç yardımının borçlanan ülkelerdeki zayıf politikaları ve yozlaşmayı ödüllendirdiğini iddia ediyor. Birçok insan, yardım alan ülkelerin ekonomik istikbaline halel getirebilecek, yardım için şart koşulan serbest piyasa reform programlarını eleştiriyor.

Borç krizi, ilginç bir biçimde dünyanın daha az gelişmiş kesiminden bir zamanlar bangır bangır gelişen Avrupa ülkelerine kaydı. Burada, benzer bir şekilde, serbest piyasaya ilişkin tasarruf tedbirleri kabul ettiriliyor – ama burada çok önemli bir husus var: Bu esnada borçlar iptal edilmiyor.



Güney Afrika'da büyük borçları yaratan Apartheid rejimiydi. Birçok insan, o zamanki hükümet meşru olmadığı için Apartheid döneminden kalma borçların iptal edilmesi gerektiğini savunuyor.

Jeffrey Sachs



Dünyanın en tartışmalı ekonomistlerinden biri olan Jeffrey Sachs ABD'nin Detroit kentinde 1954 yılında dünyaya geldi. İlk olarak Bolivya'nın hiperenflasyonla başa çıkmasına yardımcı olmak için bir plan önermesiyle 1985 yılında kamuoyunun dikkatini çekti. Plan, "şok terapi" olarak adlandırılırdı ve ülkenin kolayca yabancı işletmelerin erişimine açılmasını merkeze aldı. Bu, Bolivya pazarının açılması, hükümet sübvansiyonlarının sonlandırılması, ithalat kotalarının kaldırılması ve Bolivya para biriminin ABD dolarına bağlanması anlamına geliyordu. Enflasyon, gerçekten de kontrol altına alındı; Sachs, küresel bir sorun çözücü olarak ünlendi. 1990 yılında son derece tehlikeli özelleştirmelerin yapılmasını sağlayarak Polonya'yı komünizmden çıkarmaya çalıştı ve aynısını 1990'ların başlarında Rusya'da yaptı. Sachs, 2000'lerde -yardım ve mikrokrediler dahil olmak üzere- doğru müdahalelerle aşırılara varan yoksulluğun 20 yılda yok edilebileceğini iddia ederek küresel kalkınma mevzularıyla ilgilenir oldu.

Önemli eserleri

2005 *Yoksulluğun Sonu*

KÖTÜMSERLİK SAĞLIKLI BANKALARI MAHVEDEBİLİR

BANKALARA HÜCUM



KISACA

YAKLAŞIM
Bankacılık ve finans

ÖNEMLİ DÜŞÜNÜR
Douglas Diamond (d. 1953)
Philip Dybvig (d. 1955)

ÖNCE
1930-1933 ABD'deki bankaların üçte biri hüsrana uğrar; bu, mudilerin parasını sigortalamak için Federal Mevduat Sigorta Kurumu'nun (FDIC) kurulmasına yol açar.

1978 ABD'li ekonomi tarihçisi Charles Kinderberger mevduat sahiplerinin bankalara hücum etmesine dair *Manias, Panics and Crashes: A History of Financial Crises* adlı eserini yayımlar.

SONRA
1987-1989 Tasarruf ve borç krizi doruk noktasındayken ABD'deki bankacılık husumetleri yıllık yüzde 200 seviyesine ulaşır.

2007-2009 Dünya genelindeki 13 ülke sistemli banka krizleri yaşamaktadır.

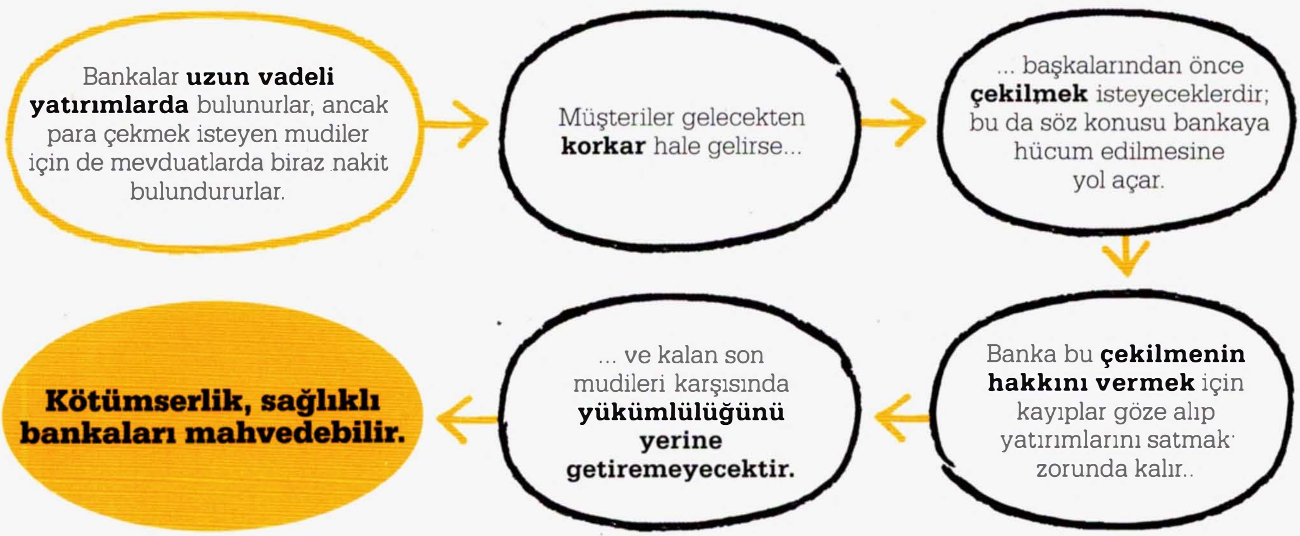
1930'ların başlarındaki Büyük Buhran sırasında ABD'deki yaklaşık 9000 banka havlu attı – bu tüm bankaların üçte birini teşkil etmekteydi. Gelgelelim, ekonomik teori bankaların neden var olduğu ve mevduat sahiplerinin panikleyip paralarını çekmek üzere neden başarısızlığa uğrama riskine sahip olduğunu düşündükleri bankalara hücum ettikleri gibi temel sorularla ancak 1980'lerde cebelleşmeye başladı. Tartışmayı başlatan "Bankalara hücum, Mevduat Sigortası ve Likidite" adlı makale, 1938 yılında ABD'li birer ekonomist olan Douglas Diamond ve Philip Dybvig tarafından kaleme alınmıştı. Sağlıklı bankaların bile bankalara hücuma maruz kalabileceğini ve havlu atabileceğini gösterdiler.

Likit yatırımlar

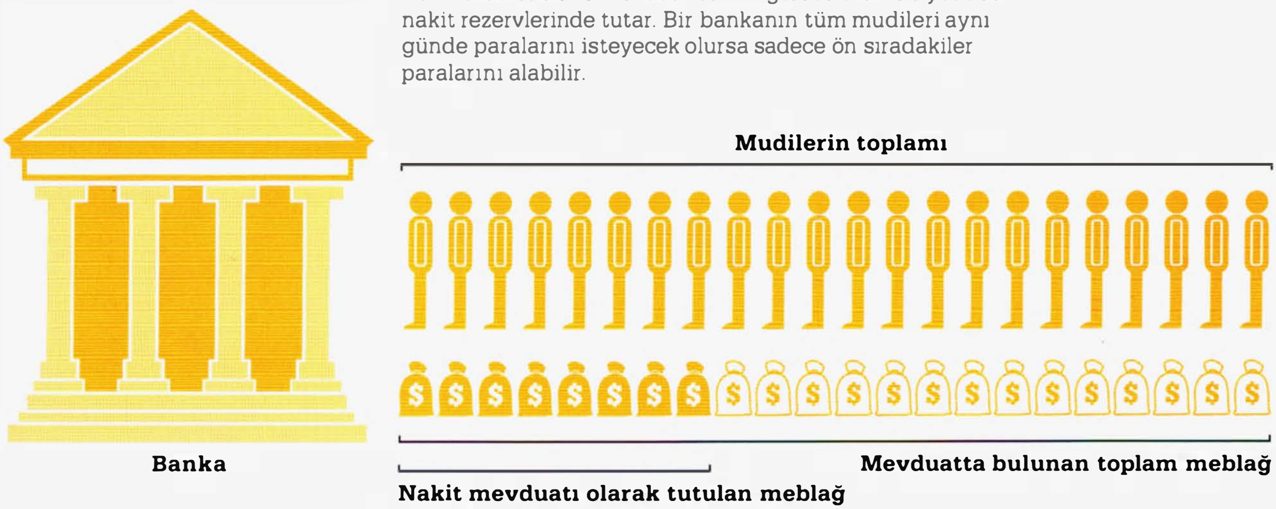
Diamond ve Dybvig, banka hücumlarının nasıl olduğunu gözler önüne sermek üzere bir ekonomiye dair matematiksel bir model hazırladı. Modellerinde -pazartesi, salı ve çarşamba gibi- üç zamansal nokta bulunur ve insanların tüketebileceği veya yatırım yapabilecekleri tek bir mal veya ürünün mevcut olduğunu farz ederler.

> Bir banka başarısızlığa uğradığında komşu bankalara yönelik genel bir hücumun yaşanması olasıdır; bu çok büyük miktarda altın dolaşıma sokularak baştan kontrol altına alınmamışsa kapsamlı bir zarara yol açar.
>
> **Henry Thornton**
> **İngiliz ekonomist (1760-1815)**

Her birey söz konusu maldan belli bir miktara sahip olarak yola çıkar. Pazartesi günü, insanlar mallarıyla iki şey yapabilir: Onu stoklayabilir -bu durumda salı günü aynı miktarı geri alırlar- veya onunla yatırımda bulunabilirler. Malla yatırım yapmayı tercih edecek olurlarsa -ki bu sadece pazartesi günleri mümkündür- salı günü ondan daha fazla miktar elde e-



Ayrıca bkz. Mali hizmetler 26-29 ▪ Ekonomide kurumlar 206-207 ▪ Piyasa bilgileri ve teşvikler 208-209 ▪ Spekülasyon ve para birimi devalüasyonu 288-293 ▪ Mali krizler 296-301



Bankalar sadece mevduatlarının görece ufak bir yüzdesini nakit rezervlerinde tutar. Bir bankanın tüm mudileri aynı günde paralarını isteyecek olursa sadece ön sıradakiler paralarını alabilir.

deceklerdir. Ancak salı günü erkenden yatırımdan faydalanırlarsa yatırdıklarından daha azını alırlar. Belli bir vadede yapılan bu yatırımlar "likit olmayan" yatırımlar olarak bilinen şeydir. Bu, likit varlıklar gibi kolayca nakit paraya dönüştürülemeyecekleri anlamına gelir.

Ya Sabır

Diamond ve Dybvig iki tip insan olduğunu ileri sürer: daha fazlasını tüketebilecekleri çarşamba gününe kadar beklemeye hazır olan sabırlı insanlar ve salı günü tüketimde bulunmak isteyen sabırsız insanlar. Ancak insanlar salı gününe kadar ne tip bir insan olduklarını keşfedemezler. İnsanların pazartesi günü karşı karşıya kaldıkları ve karar vermeleri gereken mesele ne kadar stok ve ne kadar yatırım yapmaları gerektiğidir. Bu modeldeki tek belirsizlik bu insanların sabırlı olup olmadığıdır. Bankalar olasılıklara dair iyi fikirlere sahip olabilir: Genel olarak, insanların yüzde 30'unun sabırlı, 70'inin sabırsız olduğu ortaya çıkabilir. Dolayısıyla insanların bu orantıları yansıtacak miktarları stok etmesi ve yatırması mümkündür. Ancak insanlar hangi seçimde bulunursa bulunsun, bu asla toplamda en verimli olan sonuç olmayacaktır, çünkü sabırsız insanlar asla yatırım yapmamalı, sabırlı insanlar ise asla stok yapmamalıdır. Bankalar bu sorunu çözebilir. Bu model kapsamında bankaların, insanların mallarını bir havuzda toplayıp riskleri paylaşma konusunda mutabakata vardıkları bir yer olduğunu düşünebiliriz. Banka insanlara bir mevduat sözleşmesi verir ve sonra bu mallarla bizzat yığınla yatırımda bulunur.

Mevduat sözleşmesi, stoklamadan daha yüksek ve yatırımdan daha düşük bir getiri sunar; salı veya çarşamba günlerinde insanların herhangi bir ceza ödemeden mallarını çekmesine müsaade eder. Sabırlı ve sabırsız insan oranını bilen banka, insanların mallarını bir havuzda topladıktan sonra sabırsız insanların ihtiyaçlarını karşılamaya yetecek kadar mal stoku yapıp sabırlı insanların isteklerini karşılamaya yetecek kadar yatırımda bulunabilir. Diamond-Dybvig modelinde bu, insanların bağımsız bir biçimde ulaşabileceğinden daha verimli bir çözümdür, çünkü banka elinde yüksek meblağlar bulundurduğu için bunu bireylerin yapamayacağı bir biçimde yapabilir.

Banka, salı günü likit varlıklara sahiptir – bunlar sabırlı insanların çarşamba günü meyvelerini vermiş olacak yatırımlarıdır. Aynı zamanda, sabırsız insanlara hemen mevduatlarını ödemelidir. Bunu yapma kabiliye-

> Bizim modelimizde bankalara hücum, beklentilerin değişmesi sebebiyle yaşanır; bu beklenti değişikliği de akla gelebilecek herhangi bir şeye bağlı olabilir.
> **Douglas Diamond**
> **Philip Dybvig**



Panik halindeki bir kalabalık polis tarafından bankaya sokulmuyor; yer Almanya, yıl 1914. Savaş ilan edilmesi tasarruf sahipleri arasında kötümserliğe sebep olmuş ve bir dizi banka hücumuna yol açmıştı.

ti, onun varoluş sebebidir. Diamond ve Dybvig bu özelliğin aynı zamanda bankayı bir hücuma açık kıldığını gösterdi. Hücum, sabırlı insanların çarşamba günü bankadan ne elde edecekleri konusunda karamsar olup salı günü mevduatlarını çekmesiyle gerçekleşir. Eylemleri, bankanın, yatırımları kayıpla kapatarak satmak zorunda kalması anlamına gelir; sabırlı ve sabırsız müşterilerinin tümüne ödeme yapacak kaynağa sahip olmayacaktır ve sıranın arka taraflarında kalanlara hiçbir şey ödenmeyecektir. Bunu bilen müşteriler, sıranın önlerine geçmeye gayret eder.

Kötümserlik yatırımlara, başka insanların hesaplarını çekmesine veya bankalarının hayatta kalıp kalmayacağına dair kaygılardan dolayı ortaya çıkabilir. En önemlisi, banka sağlam bile olsa, kendi kendini gerçekleştiren kehanet misali onlara hücum edilme olasılığını içinde barındırır. Örneğin salı gününde başka insanların mevduatlarını çekmek üzere olduklarına inandığımı farz edin – bu durumda ben de aynısını yapmayı düşünürüm, çünkü bankanın başarısızlığa uğramasından korkarım. Sonra başkalarının da benim gibi düşündüğünü farz edin. Bu, banka aksi takdirde bugün ve yarın yükümlülüklerini yerine getirebilecek durumda olsa bile, bizzat bir banka hücumuna sebep olabilir. Bu, ekonomistlerin "çoklu denge noktaları" -birden fazla sonuç- dedikleri şeye dair bir örnektir. Burada iki sonuç vardır: Bunlar, bankanın hayatta kaldığı "iyi" sonuç ve bankaya hücumla batırılan "kötü" sonuçtur. Nereye varacağımız bankanın gerçek sağlık durumundan ziyade insanların inançları ve beklentilerine bağlı olabilir.

Bankalara hücumu önlemek

Diamond ve Dybvig, hükümetlerin bankalara hücum sorununu nasıl yatıştırabileceğini gösterdi. Modelleri, kısmen ABD'nin federal mevduat sigortası sistemine dair bir savunuydu; bu sistem kapsamında devlet, belirlenmiş bir miktara kadar tüm banka mevduatlarının değerini garanti altına alır. 1933'te devreye sokulan bu

Modern bir banka hücumu

2007 yılının Eylül ayında, 1866'dan bu yana Britanya'daki ilk ciddi banka hücumu yaşandı. Britanya'nın sekizinci büyük bankası Northern Rock, hızla büyüyen bir mortgage mukriziydi. Genişlemek için kişisel mevduatlardan ziyade "toptan" fonlamalara -başka kuruluşların sağladığı fonlara- haddinden fazla bel bağlamıştı. Toptancı mali piyasalar 9 Ağustos 2007'de donduğunda, tedrici eşsiz bir toptancı hücumu başladı ve kurtarma planları araştırıldı. 13 Eylül Çarşamba günü saat 20:30'da BBC'deki televizyon haber bülteni Birleşik Krallık'ın merkez bankası olan Bank of England'ın ertesi gün için acil likidite desteği ilan edeceğini aktardı.

Daha sonra Bank of England'ın müdürü olan Mervyn King'in başka bir Britanya bankası olan Lloyds'tan gelen bir kurtarma teklifine karşı çıkmış olduğu gün yüzüne çıktı. King merkez bankasından gelecek bir desteğin mudilere yeniden güven aşılayacağını düşünüyordu. Ancak yeniden güvenin aşılanması söz konusu olmadı ve o akşam internet üzerinden kişisel mevduatlara bir hücum başladı. Britanya'nın mevduat sigortası kapsamında 2000 poundu aşan mevduatlar tam olarak sigortalanmamıştı ve ertesi gün Northern Bank şubelerinin önünde uzun kuyruklar oluştu. Hücum hükümetin tüm mevduatlar için bir garanti duyurusunda bulunmasıyla ertesi pazartesi gününün akşamında sona erdi.

> 3 Mart günü öğleden sonra ülkedeki hemen hemen hiçbir banka iş yapmak için kapılarını açmamıştı.
> **Franklin D. Roosevelt**

sistem bankaların başarısızlığa uğramasını engelledi. 1933'te Başkan Roosevelt, insanların tasarruflarını çekmesini engellemek için bir ulusal banka tatili ilan etti. Buna alternatif olarak, merkez bankası, bankalar için "son kredi mercii" olarak hareket edebilir. Ancak merkez bankasının ne yapacağı birçok durumda belirsizdir. Mevduat sigortası idealdir, zira sabırlı insanların bir banka hücumuna katılmamasını garanti eder.

Alternatif görüşler

Bankaların varlığına dair alternatif açıklamalar da mevcuttur. Kimileri bankaların yatırımcı rolüne odaklanır. Bankalar yatırımlara dair hususi bilgiler toplayıp elinde tutabilir; iyi ve kötü yatırımları ayırt edebilir ve bu hususi bilgiyi tasarruf sahiplerine sunduğu getirilerle verimli bir biçimde yansıtabilir. Mudilerine ancak gözetmen rolünü iyi bir biçimde yerine getirdiği takdirde bir kazanç sağlayabilir.

1991'de ABD'li ekonomistler Charles Calomiris ve Charles Kahn, Diamond-Dybvig görüşüne itiraz eden bir makale yayımladı. Bankalara hücumun bankalara faydalı olduğunu iddia ettiler. Mevduat sigortasının söz konusu olmadığı durumlarda, mudileri bankalarının icraatlarının



1933'te ABD Başkanı Roosevelt, banka mevduatlarını garanti altına alan bir yasayı imzaladı. Banka hücumları azaldı, ama kimilerine göre bu tarz mevduat garantileri risk alınmasını arttırıyor.

ne kadar iyi olduğunu yakından gözetmesi için tetikleyen bir şeyler vardır. Hücum tehlikesi, bankalar için de sağlam yatırımlarda bulunmaya dair bir itkidir. Bu "manevi zararın" bir yanıdır (s. 208-209). Diğer tarafı ise şudur: Yöneticiler, mevduat sigortasının olmadığı koşullara nazaran daha riskli kararlar alacaktır. Manevi zarar meselesi, mortgage verenlerin daha riskli borçlanmalarda bulunmasına izin verildiği ve mevduat sigortasının arttırıldığı ABD'de 1980'lerde yaşanan tasarruf ve borç krizinde açık bir hale geldi. ABD'de bankacılıktaki hayal kırıklıkları arttı.

Güncel krizler

Banka hücumlarına ilişkin bu iki görüşten hangisinin doğru olduğunu kanıtlamak zordur, zira pratikte bu açıklamalardan hiçbiri bir tarafa itilemez. Bankalarda manevi zararın birçok biçimi vardır. Bir banka hissedarı kaybedeceği tek şey yatırımı olduğu için risk alınması konusunda cesaret verici olabilir. Bonus teşvikler sunulmuş bir banka çalışanı risk alabilir, çünkü ortada söz konusu olan şey sadece bir işyeridir. Manevi zarar karşısında yaygın olarak önerilen bir çözüm daha sıkı düzenlemelerdir. Güncel banka krizleri genellikle yatırımlarda yaşanan kayıplarla başladı. Bankalar, borçlarını ödemek için varlıklarını satmak zorunda kalır. Bu, varlık fiyatlarında daha fazla düşüşe ve daha fazla kayba yol açar. Bunu başka bankalara sıçrayarak paniğe dönüşebilecek, mevduatlara dönük bir hücum takip eder. Tüm bankacılık sistemi bundan etkilenmişse buna sistemik bankacılık krizi denir. 2007-08 krizinde mevduat sigortası sisteminin varlığına rağmen hücumlar yaşandı. Güncel krizin büyük bir kısmı, bankalar gibi düzenlenmemiş ama bankalarla neredeyse aynı işi yapan hedge fonları gibi kurumlarda yaşandı: Bunlar kısa vadeli borçlanıp uzun vadeli borçlar veriyorlardı.

Birçok ülke, 2007-08'de başlayan mali kriz esnasında mevduat sigorta planlarını takviye etti. Bu anlaşılır bir şeydir, zira bankalardaki akamet, tasarruf sahibi insanlar ile yatırım için paraya ihtiyacı olanlar arasındaki bağı kopararak reel ekonomi üzerinde tahrip edici etki yaratabilir. Manevi zarar tartışması yangınları önlemeye benzer; ekonomiyi gelecekteki bir krizden korumayı dert edinir. Ancak krizin ortasında koruyucu önlemlerden bahsetmek zamansız olabilir.

> Modern kapitalizmin tarihinde krizler istisna değil, normdur.
> **Nouriel Roubini**
> **Stephen Mihm**

DIŞ TASARRUFTAKİ BOLLUK ÜLKEDEKİ SPEKÜLASYONU ARTIRIR

KÜRESEL TASARRUF DENGESİZLİKLERİ



KISACA

YAKLAŞIM
Küresel ekonomi

ÖNEMLİ DÜŞÜNÜR
Ben Bernanke (d. 1953)

ÖNCE
2000 ABD'li ekonomistler Maurice Obstfeld ve Kenneth Rogoff ABD'nin büyük ticaret açığına ilişkin kaygılarını dile getirir.

2008 İngiliz tarihçi Niall Ferguson kredilerin haddinden fazla kullanılmasından kaynaklı bir kriz dünyasını betimler.

SONRA
2009 ABD'li ekonomist John B. Taylor tasarruf bolluğunun var olmadığını iddia eder.

2011 Ekonomistler Claudio Borio ve Piti Disyatat küresel tasarruf dengesizliklerinin mali krizi tetiklemiş olduğunu düşünmenin yanlış olduğunu iddia eder.

Şubat 2012'de 111 milyon Amerikalı televizyonda Superbowl müsabakalarını izledi. Devre arasında Chrysler marka arabalar için bir reklam gösterildi. Bu, tartışılacak ulusal bir mesele olacaktı. Reklamda "Amerika'da da devre arası vaktidir," denilerek şöyle devam ediliyordu: "İnsanlar işsiz ve yaralı... Detroit bize becerilebileceğini gösteriyor. Bu ülke tek darbeyle yere serilemez."

Reklamın yüzsüzce üstü örtük olarak yurtsever bir mesaj vermesi -Amerika'da işyerlerini koruyacağı için Chrysler arabalar almak- ABD'nin ekonomik gücünün ülke dışına, özellikle de Çin'e kaymasına müsaade etmiş olmasına dair birçok Amerikalının hissiyatına denk düşüyordu. ABD

Ayrıca bkz. Mali hizmetler 26-29 ▪ Ekonomik balonlar 98-99 ▪ Piyasa entegrasyonu 226-231 ▪ Mali mühendislik 262-265 ▪ Mali krizler 296-301 ▪ Konutlar ve ekonomik döngüler 330-331



Tesisler kapatıldığından beri ABD'de ticaret açıkları yaşandı, yani ithalat ihracattan fazlaydı; kapatılan tesislerden biri de Detroit'teki bu Chrysler fabrikasıydı.

Merkez Bankası Başkanı Ben Bernanke'in 2008'deki mali krize dair sunduğu açıklamaları bu kadar çekici hale getiren şey işte bu hissiyattı. Argümanını 2005'ten itibaren, yani kriz darbesini vurmadan evvel geliştirmişti ve bu, tasarruf ve harcamalardaki küresel dengesizliklere odaklanıyordu.

Bernanke'in fikrinin merkezinde Amerika'nın ödemeler dengesi (BOP) yer alır. Bir ülkenin ödemeler dengesi, söz konusu ülkeyle dünyanın geri kalanı arasında tüm para işlemlerinin muhasebesidir. Bir ülke ihraç ettiğinden çok ithal ediyorsa ticaret dengesinde açık vardır, ancak hesaplar yine de tutmalı. Açık başka yollardan da telafi edilebilir – örneğin yabancı yatırımlar sayesinde veya merkez bankası rezervlerinin tüketilmesiyle. Bernanke, ABD'deki açığın 1990'ların sonlarında epey artarak 2004 yılında 640 milyar doları, yani GSYİH'nin yüzde 5,5'ine varmış olduğuna işaret etti. Aynı müddette yurtiçi yatırımlar oldukça sabit kalırken, yurtiçindeki tasarruflar 1996 ila 2004 yıllarında GSYİH'nin yüzde 16,5'inden yüzde 14'üne düştü. Yurtiçi tasarruflar azalırken yatırım sabit kalmışsa, açık ancak yabancı para kullanılarak finanse edilmiş olabilir.

Tasarruf bolluğu

Bernanke, açığın "küresel bir tasarruf bolluğu"yla finanse edilmiş olduğunu iddia etti – bu ABD haricindeki ülkelerdeki tasarruf birikimidir. Örneğin ABD ile büyük ve müspet bir ticaret fazlasına sahip Çinliler Amerika'ya ihracattan elde ettikleri gelirleri ne kendi yurtlarında yatırıma dönüştürüyor ne de bununla bir şey satın alıyorlardı; bunları gelecekte kullanmak üzere tasarruf ve döviz rezervlerine dönüştürüyorlardı. Bernanke Çinlilerin tutumluluklarının yanı sıra artan petrol fiyatları ve gelecekteki mali şoklara karşı önlem almak için "savaş fonlarının" tesisi dahil olmak üzere bir dizi sebebin altı çizilir. Tasarrufta bulunmak, ilk bakışta, ihtiyatlı bir tutum, geleceğe dair bir güvence gibi

Bir ülke ihraç ettiğinden **fazlasını ithal ediyorsa** (ticaret açığı vardır) başka bir ülke de ithal ettiğinden fazlasını ihraç ediyordur (fazlası vardır).

↓

Açığı olan ülke dengesizliğini fonlamak zorundayken, fazlası olan ülke bir **tasarruf bolluğu** yaratabilir.

↓

Fazlası olan ülkedeki tasarruflar **açığı olan ülkede borç olarak** alınır; bu da finans spekülasyonunu artırabilir.

↓

Dıştaki tasarruf bolluğu ülkedeki spekülasyonu artırır.

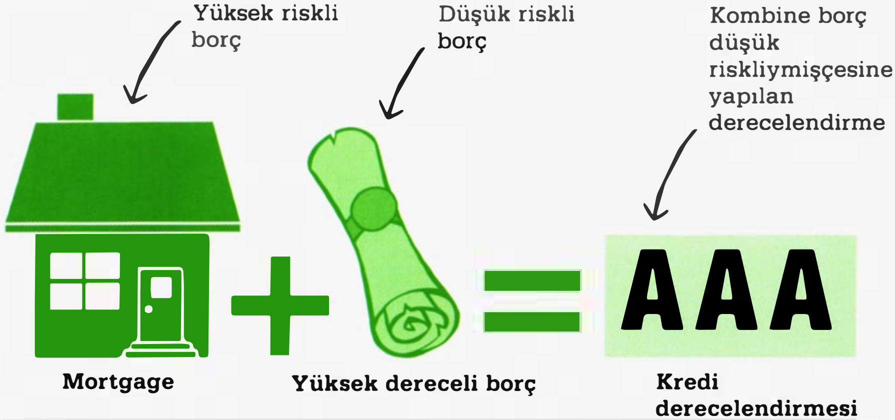
görünür. Ancak küresel kapitalist dünyada tasarruflar karma bir nimettir. Tasarrufa akan paralar doğrudan yatırım veya tüketici harcamaları için kaybedilmiş paralardır, ama bu para öylesine kaybolup gitmez. Bernanke, dış tasarruftan sağlanan paranın ABD'nin mali piyasalarını sel misali bastığını iddia ediyor.

Para Bolluğu

Tüm bu para, faiz oranlarını düşürüp Amerikalıların ve Avrupalıların tasarrufta bulunmasına dair teşvikleri azalttı. Alenen kolay parayla dolup taşan borç piyasaları söz konusu olduğu için anlaşma düzenlemeye can atıyorlardı. Amerika'nın mali mühendisleri, yabancı nakit akışına dair talepleri karşılamak üzere, AAA kredi derecelendirmesine sahip -bu, çok düşük riske sahip oldukları yönünde bir derecelendirmeye konu oldukları anlamına gelir- yüksek riskli mortgagelar ile düşük riskli kredileri bir paket altında toplayan teminatlı borç yükümlülükleri (CDO'lar) gibi ürünlerle geldi. Bu arada iki düzine ülkede konut fiyatları patladı, zira daha düşük gelir seviyesine sahip insanlar mülk merdivenine ayak basabildi. Bu patlamayı sağlayan mortgagelardan bazıları -ABD'de "alt gelir grubu mortgageları" olarak adlandırılanlar- bunları geri ödeyemeyecek insanlara verildi.

> Bir grup olarak sanayi ülkeleri, daha uzun vadede cari hesap fazlalarına sahip olmalı... ve gelişmekte olan dünyaya borç vermelidir, bunun aksi söz konusu olmamalıdır.
> **Ben Bernanke**

1990'larda Teminatlı borç yükümlülükleri (CDO'lar) denilen yeni bir finans aracı icat edildi. Düşük riskli borç yanılsaması yaratmak için yüksek riskli mortgagelar ile düşük riskli bonolar birleştirildi. Bu borç yükümlülükleri, 2007-2008'de kredi sisteminin akamete uğramasında merkezi bir rol oynadı.



İşte o kriz

2008'de birtakım düşük gelir grubuna ait mortgage yetmezliği, bir mali kuruluşun sermayelerini birçok kere katlayan raddede ne kadar büyük yatırımlarda bulunmuş olduğunu gün yüzüne çıkardı. Bir yatırım bankası olan Lehman Brothers 2008 yılında çöktü; birçok başka mali kuruluş, dünyanın çoğu zengin ülkesinde hükümetlerin mali yardım paketleriyle kurtarmalarını gerektirecek denli büyük bir erime tehdidiyle karşı karşıyaymış gibi görünüyordu.

Görünen o ki, Bernanke'nin mesajının basitçe işaret ettiği şey, krizin tamamıyla Çin'deki tasarruflardan ve Amerika'da haddinden fazla harcama yapılmasından kaynaklanıyordu. Niall Ferguson'ın kredi krizini tahlil edip yazgılı "Çimerika'ya" -Çin ile ABD arasındaki sembiyotik (veya kimilerine göre parazitik) bağa- odaklandığı *Paranın Yükselişi* (2008) adlı kitabındaki mesaj da buydu. Bu kavrayış, Amerika'daki mali çevrelerdeki birçok kişiye hitap ediyordu, zira bu yaklaşım mali krizden üstü örtük bir biçimde Çinlilerin sorumlu tutulması gerektiğini söylüyordu.

Bernanke her ne kadar ufak bir kısmın yüksek riskli varlıklara harcandığını iddia etse de Çin nakitlerinin Amerika'da alevleri kızıştırmış olduğu konusunda son derece kararlıdır. 2011'de "Çin'in mevcut hesap fazlaları neredeyse tamamen yüzde 80'i aşkın bir oranda çok güvenli hazine ve acentelerden oluşan ABD'deki varlıkları edinmek için kullanıldı," dedi.

Bolluk da bir yere kadar

Birçok ekonomist Bernanke'nin teorisine karşı çıktı. Yves Smith, "Naked Capitalism" (Çıplak Kapitalizm) adlı finans blogunda, küresel tasarrufların 1980'lerin ortalarından beri kaskatı bir biçimde sabit kaldığnı söyleyerek küresel tasarruf bolluğunun bir efsane olduğunu iddia etti. ABD'li ekonomist John B. Taylor, ABD haricinde tasarruf artışı yaşanmış olsa da ABD dahilindeki tasarruf düşüşünün, tasarruf ile yatırım arasında küresel bir açık farkının olmadığı anlamına geldiğini ileri sürdü – dolayısıyla dünyada ucuz nakdin derya deniz olduğu fikri yanlıştır.

> Çinlilerin ABD varlıklarına sahip olmasının ülkemizi ekonomik açıdan riske sokacak denli büyük olduğunu sanmıyorum.
> **Ben Bernanke**

Başka ekonomistler de ABD ve başka ülkelerdeki cari açıkların para akışının yüzde 2'sinden az olduğuna, dolayısıyla elbette sadece marjinal bir etkiye sahip olacağına işaret etti. Tasarruf bolluğu teorisini ayakta tutmak, Avrupa'ya uyarlandığında, daha da zor bir hal alıyor. Örneğin Almanya, 2008 krizine giden yıllarda tasarruflar bakımından zengindi. Tasarruf bolluğu teorisi, Alman tasarruf sahiplerinin kendi yurtlarında, yani Almanya'daki kuruluşlara, paralarını yatırmaktansa İrlanda ve İspanya'da spekülatif anlaşmalar yapmalarını icap ederdi, ama bu hiç de olası görünmüyor.

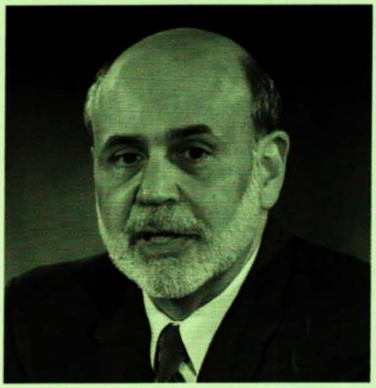
Mesele "bankacılık bolluğu" olmasın?

Princeton Üniversitesi'nde ekonomi profesörü olan Hyun Song Shin, sular seller gibi akıp mortgage güvencelerinin peşine takılan spekülatif paranın bir tasarruf bolluğundan değil, "gölge" bankacılık sisteminden geldiğini iddia etti – bu hedge fonları, para piyasaları ve yapılandırılmış yatırım araçları dahil olmak üzere, normal bankacılık sisteminin dışında kalan mali şeylerden oluşan karmaşık bir çeşitliliktir. Avrupa ve Amerika'daki gölge bankalar, bu güvenceleri bulmaya istekliydi ve onları İrlanda ve İspanya olduğu kadar ABD'de de buldular.

Bu gölge bankaların oynadıkları piyasalarda türevler ağır basıyor. Bunlar "mali araçlardır" – yani piyasaların nereye gideceğine dair zekice tasarlanmış matematik formüllerle desteklenen bahis üstüne bahis yapılmasıdır. Burada türev ticaretinin haddinden fazla risk alınması konusunda cesaretlendirici olduğuna dair bir suçlama bulunur. Bu aynı zamanda mali kuruluşların, mortgagelara dayalı güvencelerin akamete uğraması dahil olmak üzere, arızalar üzerine bahiste bulunarak acayip kârlar elde edebileceği bir piyasa yaratır.

Bu sanal kumarhanede bir tasarruf bolluğunda söz konusu olan fazla rezervler önemsiz olabilir. Gerçekten de sorun, bankaların yeterli nakitle desteklemedikleri bir ticarette bulunmuş olması gibi görünüyor. Bernanke, Çinli ve Ortadoğulu alıcılar ticaret fazlaları ve petrol ihracatından gelen fonlarla Amerikan güvenceleri alırken Avrupalı bankaların alım yapmak için borçlanması gerektiğine, bunun da Avrupalı bankaları kriz anında ortada bıraktığına işaret ediyor.

Ekonomistler, tasarruf bolluğunun altında yatan ticaret dengesizlikleri konusunda farklı görüşlere sahiptir. Bazılarına kalırsa ABD'nin ticaret açığı sürdürülebilir nitelikte olup daima yabancı tasarruflarla kolayca fonlanabilir. Kimileriyse sermaye akışı bitecek olursa ABD ekonomisinde sert bir iniş yaşanmasından endişeleniyor. Bu mesele büyük oranda ABD ile Çin arasında politik bir mevzu halini aldı ve ABD'li siyasetçiler Çin'i ticaret fazlasını takviye etmek için para birimini adil olmayan bir şekilde düşük tutmakla suçladı.



Ben Bernanke

Ben Shalom Bernanke ABD'nin Güney Carolina eyaletinde doğup büyüdü. Bernanke, 1970'lerin başında önce Harvard Üniversitesi'ne, sonra Massachusetts Institute of Technology'ye gitti; burada, ileride İsrail Bankası'nın müdürü olacak Stanley Fischer'in gözetmenliğinde ekonomi doktorasını yaptı.

Bernanke, 2002'de ABD merkez bankasında çalışmaya başladı. 2004'te Büyük Ilımlılaşma politikasını önerdi; buna göre modern para politikaları, konjonktür dalgalanmalarının gelgeçliğini adeta yok etmişti. Bernanke 2006'da merkez bankasının başkanı oldu. Başkanlıkta geçirdiği süre pürüzsüz değildi; mali krizi öngörememiş olmak ve Wall Street'teki finans kuruluşlarını kefaletle kurtarmakla eleştirildi.

Önemli eserleri

2002 *Deflasyon: Burada Yaşanmamasını Sağlamak*
2005 *Küresel Tasarruf Bolluğu ve ABD'nin Cari Açığı*
2007 *Küresel Dengesizlikler*



DAHA EŞİT TOPLUMLAR DAHA HIZLI BÜYÜR

EŞİTSİZLİK VE BÜYÜME

KISACA

YAKLAŞIM
Büyüme ve kalkınma

ÖNEMLİ DÜŞÜNÜR
Alberto Alesina (d. 1957)
Dani Rodrik (d. 1957)

ÖNCE
1955 ABD'li ekonomist Simon Kuznets, eşitsizliğin büyümenin bir yan etkisi olduğu sonucuna vardığı *Economic Growth and Income Equality* (Ekonomik Büyüme ve Gelir Dengesizliği) adlı kitabını yayımlar.

1989 ABD'li ekonomistler Kevin Murphy, Andrei Shleifer ve Robert Vishny gelir dağılımının talep üzerinde etkide bulunduğunu iddia eder.

SONRA
1996 İtalyan ekonomist Robert Perrotti daha düşük vergiler ile daha yüksek büyüme arasında bir bağlantı bulunmadığını iddia eder.

2007 İspanyol ekonomist Xavier Sala-i Martin büyümekte olan ekonomilerin eşitsizliği azaltmış olduğunu ileri sürer.

Zenginlik, toplumda **adaletsizce** bölüştürülmüştür.

↓

Birikmiş sermayesi olmayanlar **huzursuzlaşır...**

↓

... ve hükümetin daha fazla **yeniden bölüşüme dair politikalar** izlemesi için çağrıda bulunurlar.

↓

Ama yeniden bölüşüm birikmiş sermayeye **daha yüksek vergiler** konmasıyla sağlanır...

↓

...ve daha yüksek vergiler **ekonomik büyümeyi yavaşlatır.**

↓

Daha eşit toplumlar daha hızlı büyür.

20. yüzyılın büyük bir kısmında ekonomistler, ekonomik büyümenin insanların gelirlerini nasıl etkilediğini sorguladı. Büyüme, gelir eşitsizliğini artırır mı, azaltır mı? 1994'te İtalyan ekonomist Alberto Alesina ve Türk ekonomist Dani Rodrik bu soruyu baş aşağı çevirdi. Gelir dağılımının ekonomik büyümeyi nasıl etkilediğini merak ettiler.

Alesina ve Rodrik modelleri kapsamında iki etkene baktı: emek ve sermaye (biriktirilmiş zenginlik). Ekonomik büyümenin toplam sermayedeki büyümeye harlandığını iddia ettiler, ama kamu hizmetleri sermayenin vergilendirilmesiyle fonlanır. Bu, biriktirilmiş zenginliğe konan vergiler ne kadar yüksek olursa sermaye biriktirmeye dair özendirmenin bir o kadar azalacağı ve ekonominin büyüme oranının bir o kadar düşük olacağı anlamına gelir.

Gelirlerinin çoğunu biriktirilen sermayeden sağlayanlar daha düşük bir vergi oranını tercih ederler. Öte yandan, biriktirilmiş bir zenginliğe sahip olmayan ve gelirini tamamen emeğiyle karşılayan bir birey daha yüksek bir vergi oranını tercih etmeye meyillidir. Bu, onun kamu hizmetlerinden faydalanmasını sağlar ve biriktirilmiş zenginliğin daha iyi

Ayrıca bkz. Vergi külfeti 64-65 ▪ Modern ekonomilerin ortaya çıkışı 178-179 ▪ Sosyal seçim teorisi 214-215 ▪ Ekonomik büyüme teorileri 224-225 ▪ Vergilendirme ve ekonomik teşvikler 270-271

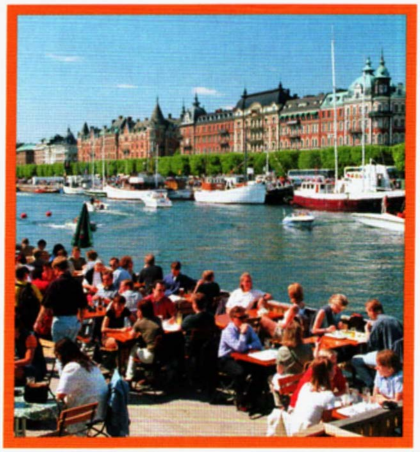
> Zenginlik ve gelir konusundaki eşitsizlik ne kadar büyükse vergi oranları o kadar yüksek ve büyüme o kadar düşük olur.
> **Alberto Alesina**
> **Dani Rodrik**

bir biçimde yeniden bölüşülmesine olanak tanır.

Vergi oranları, halkın meramına tepki veren hükümetler tarafından belirlenir. Bir diktatörlük bile, yıkılma korkusundan halkın iradesini göz ardı edemez. Bu yüzden vergi oranları mümkün mertebe en çok insanı memnun edecek doğrultuda belirlenir – yani ortadaki seçmenin (seçmen görüşlerinin teşkil ettiği yelpazenin tam orta yerindeki kişinin) tercih ettiği oran belirlenir. Alesina ve Rodrik'e göre, sermaye ve biriktirilmiş zenginliğin dağılımı toplum sathında eşit olarak paylaştırıldığında orta yerdeki seçmen sermaye bakımından görece zengin olup büyümeyi sekteye uğratmayacak ılımlı bir vergi oranı talep edecektir. Ancak biriktirilmiş sermayenin büyük kısmının ufak bir elitin elinde yoğunlaşmasıyla zenginlik konusunda büyük eşitsizlikler söz konusuysa çoğunluk yoksul olacak ve büyümeyi tıkayacak daha yüksek bir vergi oranı talep edecektir. Alesina ve Rodrik, herhangi bir toplumda ne kadar eşitlik varsa ekonomisinin büyüme oranının da bir o kadar yüksek olacağını iddia eder.

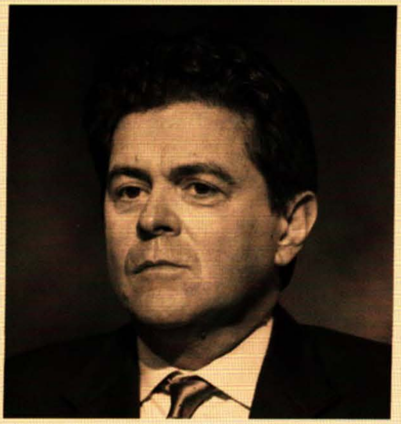
Büyüme ve eşitlik

Hikaye, Alesina ve Rodrik'in açıklamasıyla bitmez. Kimilerine göre bu iki ekonomist sebep ile sonucu yanlış teşhis etmiştir. Örneğin İspanyol ekonomist Xavier Sala-i Martin (d. 1962) ekonomik büyümenin, yerküre çapında gelir eşitsizliği oranının azalmasını teşvik ettiğini iddia eder. Dünya Bankası, dünya çapında yoksulluğun azalmasının esas olarak -eşitsizliği azaltacak- ekonomik büyümeden kaynaklandığını ileri sürdü. Öte yandan, birçok Afrika ülkesi gibi daha yavaş gelişen ülkeler onyıllar boyunca düşük büyüme oranlarından veya büyümenin hiç söz konusu olmamasından muzdaripti. Bu, yaşam standartlarına zarar verdi ve yoksulluğun azaltılmasını sekteye uğrattı; en yoksullar geride kaldı ve eşitsizlik inatla sürüyor.



İskandinav ülkeleri, örneğin İsveç, Alesina ve Rodrik'in çıkarımlarıyla çelişiyor gibidir. Yüksek vergi oranlarını, yüksek yaşam standartlarını ve dünyanın en ufak eşitlik açığını bir araya getirmişlerdir.

Alberto Alesina



Alberto Alesina, 1957'de Kuzey İtalya'da bulunan Broni'de doğdu. Milano'daki Boccini Üniversitesi'nde ekonomi ve toplumbilim okuyup 1981'de mezun oldu. Yüksek lisans ve doktorasını tamamlamak için ABD'deki Harvard Üniversitesi'nin ekonomi fakültesinde okumaya devam etti. 1986'da çalışmalarını tamamladıktan sonra 1993'te Harvard'da en üst düzey profesör oldu ve 2003 ila 2006 yıllarında ekonomi bölümünün başkanlığını üstlendi.

Alesina beş kitap yayımladı. Çalışmaları siyaset ile ekonomiyi birlikte ele alıp özellikle ABD ve Avrupa'daki siyasi sisteme odaklanır. Siyasetin ekonomik mevzulara etkisine dikkat çekerek yaygın bir biçimde ilgiyi üzerine topladı.

Önemli eserleri

1994 *Bölüşüm Politikaları ve Ekonomik Büyüme* (Dani Rodrik'le birlikte)
2003 *Ulusların Çapı* (Enrico Spolaore'yle birlikte)
2004 *ABD'de ve Avrupa'da Yoksullukla Mücadele Etmek: Farklılıkların Dünyası* (Edward Glaeser'le birlikte)



YARARLI EKONOMİK REFORMLAR BİLE BAŞARISIZ OLABİLİR

EKONOMİK DEĞİŞİME DİRENMEK

KISACA

YAKLAŞIM
Ekonomik politikalar

ÖNEMLİ DÜŞÜNÜR
Dani Rodrik (d. 1957)
Daron Acemoğlu (d. 1967)

ÖNCE
1989 İngiliz ekonomist John Williamson ilk kez "Washington Konsensüsü" terimini kullanır (*bkz.* karşıdaki kutu).

2000 Güney Afrikalı ekonomist Nicolas van de Walle IMF'nin arka çıktığı "yapısal uyum" reformlarının Afrika'daki başarısızlığını belgeler.

SONRA
2009 ABD'li ekonomistler Douglass North, John Wallis ve Barry Weingast toplumların şiddete verdiği tepkiye dayanan, reforma ilişkin yeni bir yaklaşım önerir.

2011 2008 mali krizini takip eden Avrupa'daki reform paketleri muhalefetle karşılaşır.

Reformlar, kurumları dönüştürmek suretiyle bir ekonomiyi harekete geçirmek ve tüm nüfusa fayda sağlamak üzere tasarlanmıştır. Ekonomi için faydalı olan reformların kolaylıkla gerçekleştirileceği düşünülebilir. Ancak bazen reformlara yönelik, hatta sonuçta bunlardan faydalanacak olanlar tarafından gelen, esaslı bir direnç söz konusudur. Bir ekonomiyi "tamir etmek" ve yeniden büyümesini sağlamak için ekonomik sistemdeki verimsizlikleri ortadan kaldırmak gerekir. Söz konusu ülke, gelişmekte olan dünyada sıkça mevzu bahis olduğu üzere kendi faydası için hesap vermeyen bir politik sınıf tarafından yönetiliyorsa bu zor olabilir.

Reform ve nüfuz

Türkiyeli ekonomistler Dani Rodrik ve Daron Acemoğlu, ekonomik reformlar sonucunda güçlü grupların

Ekonomi için yararlı olabilecek reformlar önerilir.

Güçlü elitler bu değişimlere ayak direyebilir...

... çünkü **kaynaklar üzerindeki denetimlerini** korumak isterler.

Reformları saptırırlar; bu reformlar verimsiz bir hal alır ya da gütmüş oldukları amacın aksine yol açar.

Yararlı ekonomik reformlar bile başarısız olabilir.

Ayrıca bkz. Serbest piyasa ekonomisi 54-61 ▪ Ekonomide kurumlar 206-207 ▪ İkinci en iyi teorisi 220-221 ▪ Ekonomik büyüme teorileri 224-225 ▪ Bağımsız merkez bankaları 276-277 ▪ Asya Kaplanları ekonomileri 282-287

> İş gören politikalar popüler bir hal alır, ama intikal süresi... reformcuların... bu ilişkiden sonuna kadar istifade edememesine neden olacak denli uzun olabilir.
> **Dani Rodrik**

ayrıcalıklarının kaybolduğunu gördüklerinde, gelir ve iktidarın kendileri lehine yeniden bölüştürülmesi üzerine politikaların devreye sokulması için nüfuzlarını kullanabileceklerine işaret etti. Tersine, tedbirlerin verimli bir biçimde uygulanmasını engellemek için politikaları saptırabilirler. Acemoğlu, bunun siyasi elitler oldukça hesap vermez bir halde olduğunda sıkça gerçekleştiğini ileri sürdü; dolayısıyla denetim ve denge sağlayacak kuvvetler ayrılığı buralarda pek yoktur. Böyle durumlarda reformlar çoğu zaman başarısızlığa uğrar, çünkü daha derinlerde yatan siyasi kısıtlamaları ele almazlar. Ancak oldukça mesuliyetli liderlerin olduğu ülkelerde reformların faydaları halihazırda ortaya çıkmış olabilir. Bu yüzden reformların en verimli olduğu yerler, önemli ve olumlu sonuçlar vermelerinin olası olduğu ve aynı zamanda siyasi elitlerin onları raydan çıkaracak denli baskın olmadığı "orta karar ülkelerdir."

Kazananlar ve kaybedenler

Gelgelelim, orta karar toplumlarda reformları devreye sokmanın da sıkıntılı yanları vardır. Ekonomik reformlar önerildiğinde söz konusu reformla kimin kazanıp kimin kaybedeceği genellikle açık değildir. Bu, nihayetinde kaybedenden çok kazananın olacağı durumlarda bile insanların tedbirleri kabul etmesi konusunda caydırıcı olur. Statükoyu koruma yönünde bir önyargı söz konusu olabilir; bireyler, halihazırda sahip olduklarını korumayı ve boş yere kaybetme riskini asgari düzeye çekmeyi severler. Yararlı bir ekonomik reform önerilip halk desteği alınmadığı için rafa kaldırıldığında, siyasetçiler ve ekonomistler, ekonomiye ve topluma yararlı olacağına inanarak daha sonra bunu yeniden önerebilirler. Ancak yeni, yani onu destekler nitelikte bilgiler söz konusu olmazsa bir toplum o tedbiri yine reddedebilir. Öte yandan, yararlı bir reform halk desteği olmadan uygulanıp kaybedenden çok kazanan yaratırsa halk desteği kazanmaya devam eder ve kolay kolay yürürlükten kaldırılmaz.

Birçok reform girişimi, mahkemeler ve seçim sistemleri gibi "resmi" kurumları değiştirmek üzere tasarlanmış tedbirlere odaklanır. Başarıları, temellerinde yatan "resmi olmayan" müesseselerin ve çeperlerindeki siyasetlerin onları destekleyip desteklemediklerine bağlıdır. Bu olmaksızın yasalar ve anayasalarda yapılan reformların pek bir şeyi değiştirmesi olası değildir.



Sani Abacha, 1994'te Nijerya'da iktidarı ele geçirdi. Yozlaşmış diktatörlüğü mahkemelerin yargısından muaftı; bu da ailesinin devlet fonlarından 5 milyar pounda el koymasına olanak tanıdı.

Washington Konsensüsü

Washington Konsensüsü terimini ilk olarak İngiliz ekonomist John Williamson 1987'de ortaya attı; bununla 1980'lerde kriz yaşayan gelişmekte olan ülkelere reçete edilen serbest piyasa yönelimli ekonomik reformlara işaret etmekteydi.

Bu politikalar, Latin Amerika'nın ve sosyalizm sonrası Doğu Avrupa'nın devlet güdümlü ekonomilerini özelleştirilmiş serbest piyasaya doğru iteklemeyi amaçlıyordu. Devlet teşebbüslerinin özelleştirilmesine, yurtiçi ve uluslararası ticaretin liberalleştirilmesine, rekabete dayalı kurların devreye sokulmasına ve dengeli kamu bütçesi (vergi) politikalarına odaklanmışlardı.

Washington Konsensüsü 1990'larda itibarsızlaştırılmıştı. Reformların bu kadar çeşitli olan bir grup ülkede farklılık arz eden siyasi kısıtlamalara pek hassasiyet gösterilmeden uygulanmış olduğu söylendi. Özellikle Afrika'da dinamik piyasalar en yoksulları bile yoksul olmaktan çıkarıyor.



KONUT PİYASASI EKONOMİK İNİŞ VE ÇIKIŞLARI YANSITIR

KONUTLAR VE EKONOMİK DÖNGÜ

KISACA

YAKLAŞIM
Makroekonomi

ÖNEMLİ DÜŞÜNÜR
Charles Goodheart (d. 1936)

ÖNCE
1965 ABD'li ekonomist Sherman Maisel konut yatırımlarının ekonomi üzerindeki etkisini keşfe çıkan ilk kişidir.

2003 ABD'li ekonomistler Morris Davis ve Jonathan Heathcote konut fiyatlarının ekonominin toplam durumuyla alakalı olduğu sonucuna varır.

SONRA
2007 ABD'li ekonomist Edward Leamer konut inşasındaki eğilimlerin resesyona dair bir erken uyarı arz ettiğini ileri sürer.

2010 ABD'li birer mortgage mukrizi olan Fannie Mae ve Freddie Mac altgelir grubu krizi (geri ödeme yapamayacak durumda olanlara mortgage sağlamak) esnasında taahhüt standartlarını düşürmelerinin ardından New York Borsası'ndan çıkarılırlar.

Konut piyasasındaki hareketler, daha geniş olarak ekonomideki "iniş ve çıkış" döngülerine ayna tutar. Bunlar, genellikle üç ila yedi yılı kapsayan bir süre dahilinde daralma ve genişleme evrelerinden geçen konjonktür dalgalanmaları esnasında bir ekonominin reel üretimin en üst ve en düşük seviyeye vardığı noktalardır.

Konut yatırımının ekonomik büyüme dönemlerinde yüksek olmasının birçok sebebi var. Elde daha fazla iş vardır ve patlama yaşayan bir ekonomi artan sayıda insanın kendi evine sahip olmayı düşünmesine yol açar. Aynı zamanda mortgage mukrizleri, alımları kolaylaştıracak şekilde borç koşullarını iyileştirir ve böylece daha fazla konut satılır. Bu esnada artan talep konut fiyatlarının arttığı anlamına gelir. Satışta bulunanlar büyük mortgageları tamamen ödeyebilir hale gelir. İnşaatçılar, daha yüksek fiyatlardan kârlı çıkmak için daha fazla mesken stoku yatırımı yapmaya devam eder.

Konut fiyatlarının kendisini toparlaması sık rastlanan bir durumdur; bu, onlara tesir edebilecek unsurlara tepki vererek hızlıca değişmedikleri anlamına gelir. Bu, konutun bu kadar iyi bir yatırım olarak görülmesinin sebeplerinden biridir



Yeni bir emlak alanı Washington State'deki (ABD) çiftlik arazilerinde uzanır. Vakitlerden, 2000'li yılların başlarındaki patlama dönemi, 2004 yılıdır. İnşaatçılık gevşek mortgage borcu standartları sayesinde alevlenmişti.

ve fiyatlar aşağıya sarkarak uyumlu hale gelmektense satış hacmi düşse bile sabit kalabilir.

Resesyon sinyali

Konut fiyatları genellikle kendilerini toparlasa da durağanlaştıkları bir gerçektir; buna eşlik eden konut yatırımındaki düşüş birçok durumda bir resesyonun elinin kulağında olduğuna dair bir sinyaldir. Konut piyasası, daha gelişmiş ülkelerde son 50 yıldaki her büyük resesyondan önce düşmeye başlamıştı. Konut piyasası ancak tüketiciler konutların değerinin artacağına güven-

Ayrıca bkz. Ani artış ve çöküş 78-79 ▪ Ekonomik balonlar 98-99 ▪ Arz ve talep 108-113 ▪ Ekonomik teorileri sınama 170 ▪ Mali krizler 296-301

Ekonomi büyürken giderek daha fazla insan ev **satın alma konusunda yeterince güven duyar.**

↓

Artmış olan bu talep **konut fiyatlarında yükselişe** yol açar.

↓

Fiyatlar **sürdürülemez bir seviyeye** ulaşır ve talep durağanlaşır.

↓

Konut yatırımları durur ve ilgili endüstrilerdeki istihdam alanları kaybedilir. **Konut fiyatları durağanlaşır** ve daha geniş manada ekonomi bocalar.

↓

Konut piyasası ekonomik iniş ve çıkışları yansıtır.

diklerinde kendisine gelir. Bu güven ilerleme kaydeden bir ekonomiye ayak uydurarak artar. Konut satışları normal seviyeye dönmeye başladığında konut yatırımları istihdam alanları açarak ve ekonomik büyümeye kazanç sağlayarak artar.

Ekonomistler, konut piyasası ile ekonominin geneli arasındaki ilişkiyi tahlil etti ve konut yatırımlarının seviyeleri incelenerek doğru düzgün bir biçimde resesyonları ve iyileşmeleri önceden tahmin etmenin mümkün olduğuna inanıyorlar. İngiliz ekonomistler Charles Goodheart ve Boris Hofmann 2006'da yayımladıkları *Housing Prices and the Macroeconomy* (Konut Fiyatları ve Makroekonomi) adlı kitaplarında ekonomik performans ile konut fiyatları arasında bir korelasyonun varlığına işaret etti. Gelecekte uygun politikaların izlenmesiyle bir resesyonun en kötü etkilerini epey hafifletmenin veya bunlardan kaçınmanın mümkün olması gerektiğini ileri sürerler.

Maalesef, ABD'de 2008'de patlayan konut "balonu" böyle bir vaka değildi. Burada, hızlı mali yenilikler mortgage finansmanında, tüketicilerde yersiz bir güvene ve sürdürülemez bir patlamaya yol açan istikrarsızlıklar yarattı. Sonunda yaşanan patlağın sebebi konut piyasasıydı.

Konut piyasasında sorumsuzca borç verme

2008'deki ekonomik çöküş mortgage piyasasının liberalleştirilmesine ve bankaların sorumsuzca borç vermesine çok şey borçludur. Başlarda mukrizler borç alanlara sıkı şartlar getirip sadece hem faizi hem de anaparayı karşılayabilecek olanlara borç veriyordu. Ancak ekonomi gelişim sağladıkça, mortgagelar, sadece faiz ödemelerini kaldırabilecek olanlara verildi. Bu insanlar, borçlarının bakiyesini ödemek için gelirlerinin veya evlerinin fiyatlarının artmasına bel bağlıyordu.

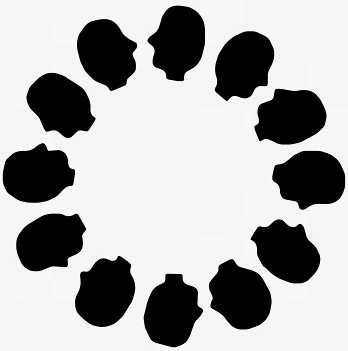
Sonra ABD'deki mukrizler, faizi karşılayacak parayı bile kazanmayan insanlara mortgagelar vermeye başladı – bu borçlar ancak konut fiyatları ve gelirlerde büyük bir büyümeyle karşılanabilirdi. Ekonomi bocalayıp borçlular borçlarını geri ödeme konusunda fire verdiğinde tüm ekonomi çöktü.



2008 mali krizine müteakip banka hacizleri dalgası esnasında, New Jersey'deki (ABD) bu ev gibi üzerine tahta çakılan evlere sıkça rastlanıyordu.

REHBER

REHBER



Bu kitap, ekonominin erken başlangıç dönemlerinden yola çıkarak ekonomi politiğin evrimine ve konunun bugün bildiğimiz haliyle sahip olduğu geniş kapsama varana dek, en önemli görüşlerden bir kısmını ele alır. Bu doğrultuda kaçınılmaz olarak, Adam Smith, John Maynard Keynes ve Friedrich Hayek gibi belli başlı ekonomistlerin fikirlerine ve eserlerine öncelik verir. Ancak elbette, önemli katkılarda bulunmuş, bunu da birden fazla inceleme alanında yapmış ve üstünkörü bir değinmeden fazlasını hak eden birçok başka ekonomist var. İlerleyen sayfalarda ele alınan ekonomistler, karmaşaya anlam vererek ve günümüz dünyasındaki ekonomik faaliyetlere dair kavrayışımızı genişleterek ekonomiyi, modern sanayi toplumunda hayati bir konu olarak sunmaktadır.

JEAN-BAPTISTE COLBERT
1619-1683

Jean-Baptiste Colbert, Fransa'nın Rheims kentinde bir tüccar ailesinin çocuğu olarak dünyaya gelmiş olsa da ticariden ziyade politik bir kariyeri seçti. 1665'te XIV. Louis'nin maliye bakanı olacak kadar yükselip yolsuzluğa son vermeye yönelik tedbirler aldı. Vergi sisteminde yenilik yaptı. Fransız sanayisini ve deniz aşırı ticarete ivme kazandırmak için politikalar devreye soktu ve Fransa'daki altyapıya dönük iyileştirmeler tesis etti.
Ayrıca bkz. Vergi külfeti 64-65

PIERRE DE BOISGUILBERT
1646-1714

Bir Fransız aristokratı olan Pierre Le Pesant, sieur de Boisguilbert, hukuk kariyeri yaptı. Sulh yargıçlığından sonra hakimlik yaptı, 1690'da *bailie* oldu - yani 1714'te ölümüne kadar Rouen kentinde idare ve adaletten sorumlu Kral temsilcisi vazifesini üstlendi. Verginin yerel ekonomi üzerindeki etkilerini görüp Jean-Baptiste Colbert'in getirmiş olduğu vergi sistemine karşı çıktı. Üretim ve ticaretin zenginlik yarattığına inanıyordu ve daha serbest bir ticarete dönük cesaret verici olsun diye bir vergi reformu önerdi.
Ayrıca bkz. Vergi külfeti 64-65

YAMAGATA BANTO
1748-1821

Japonya'daki Osaka kentinin en saygın hocalarından biri olan Yamagata Banto aynı zamanda bir döviz taciriydi. Osaka Kaitokudo Okulu'ndaki başka insanlarla birlikte o zamana kadar Konfüçyüs'ün fikirlerine dayanan Japonya'nın feodal toplumunun son bulmasına katkı sunarak kurumlara Batı'ya ait rasyonel fikirler getirdi. Banto'nun *Yume no şiro* (Rüyalar Yerine) adlı külliyatı "tanrılar çağının" hakimiyeti altında olduğunu düşündüğü eski sistemi eleştiriyor ve sanayi ve ticarete dayalı modern Japonya'nın sosyal, siyasi ve ekonomik yapısına yönelik rasyonel, bilimsel bir yaklaşım öneriyordu.
Ayrıca bkz. Karşılaştırmalı üstünlük 80-85

HENRI DE SAINT-SIMON
1760-1825

Claude Henri de Rouvroy Fransa'nın Paris kentinde asil bir ailenin çocuğu olarak dünyaya geldi, ancak sosyalizmin bir biçiminden yana olduğu için *comte* unvanını reddetti. Amerikan Devrimi'nden sonra ABD'de yaratılan yeni toplumu gördü ve görüşleri bundan etkilendi. Yoksulluğun, işbirliği ve teknolojik yeniliklerle ortadan kaldırılabileceğini ve eğitimin insanları sosyal ayrıcalık istemeye ve başkalarını sömürmeye iten açgözlülüğü yok edebileceğini iddia etti. Çalışmaları, 19. yüzyıldaki sosyalist düşünürleri, bilhassa da Karl Marx'ı (s. 105) etkiledi.
Ayrıca bkz. Marksist ekonomi 100-105

FRIEDRICH LIST
1789-1846

Kariyerine memleketi Almanya'daki Reutlingen kentinde memur olarak çalışarak başladı ve hızla yükseldi. Ancak 1822'de reformlara ilişkin görüşle-

rinden dolayı tutuklandı ve önce Fransa'ya sonra İngiltere'ye kaçtı. ABD'ye göç etti ve Hamburg ve Leipzig'de ABD elçiliği yaptı. 1843'te "Ulusal Sistem"e dair görüşlerini yayımlamak üzere bir gazete kurdu; söz konusu sistem dahilinde genişletilmiş bir gümrük birliği tüm Almanya'yı birleştirebilirdi. Son yıllarında sağlık sorunları ve maddi sorunlarla boğuşup 1846'da intihar etti.
Ayrıca bkz. Karşılaştırmalı üstünlük 80-85

JOSEPH BERTRAND
1822-1900

Bir Fransız popüler bilim yazarının oğlu olan Joseph Bertrand, büyümüş de küçülmüş misali erken yaşlarından itibaren matematiğe ilgi gösterdi. 1856'da Paris'te École Polytechnique'te profesör oldu. Rakam teorisi ve olasılık alanlarına ilgi duydu ve fiyat rekabetine dair alternatif bir model önererek yine bir Fransız olan Antoine Augustin Cournot'nun (s. 91) oligopol teorisine itiraz etti.
Ayrıca bkz. Sınırlı rekabetin etkileri 90-91

CARL MENGER
1840-1921

Avusturya ekonomi okulunun kurucularından olan Carl Menger şimdi Polonya'da bulunan Galiçya'da doğdu. *İktisadın İlkeleri* (1871) adlı eseri, Avustruya Okulu'nun düşüncesi açısından kilit bir rol oynar hale gelen marjinalliğe dair teorisinin (malların değeri, ilave edilen her birimin kıymetinden türer) ana hatlarını sergiliyordu. Viyana Üniversitesi'nde ekonomi profesörlüğü yaparken, 19. yüzyılın romantik ideallerine dayanan Alman Tarih Okulu'ndan nihai bir ayrışmaya tekabül eden *Sosyal Bilimlerin Yöntemi* adlı eserini kaleme aldı.
Ayrıca bkz. Ekonomik liberalizm 172-177

LUJO BRENTANO
1844-1931

Almanya'nın Bavaria kentinde doğan Lujo Brentano hem hukuk hem de ekonomi doktorası yaptı. 1868'de sendikacılığı araştırmak üzere ekonomist Ernst Engel'le (s. 125) birlikte İngiltere'yi gezdi ve bu deneyim düşüncelerini etkiledi. Brentano, Alman Tarih Okulu'nun bir mensubu olsa da sosyal reformlardan, insan haklarından ve kamusal refah için devletin sorumluluk üstlenmesinden yana bir tavır takınarak söz konusu okulun birçok teorisine itiraz etti. Etkisi özellikle sosyal piyasa ekonomilerinin şekillenişinde ortaya çıkıyordu.
Ayrıca bkz. Sosyal piyasa ekonomisi 222-223

EUGEN VON BÖHM-BAWERK
1851-1914

Avusturya ekonomi okulunun kurucu üyelerinden olan Eugen von Böhm-Bawerk, Avusturya'nın (şimdi Çek Cumhuriyeti'nin) Brünn kentinde doğdu. Viyana Üniversitesi'nde hukuk okudu, başarılı bir akademik ve siyasi kariyere sahip oldu, 1890'larda iki kere maliye bakanlığı yaptı ve bu esnada bütçe dengesine dair tutumlu fikirlerini pratiğe geçirme fırsatını yakaladı. Marksist ekonomiye ve faiz ile sermayeye dair teorilere yönelik eleştirileri, bilhassa öğrencisi olan Joseph Schumpeter (s. 149) ve Ludwig von Mises (s. 147) üzerinde ciddi bir yankı uyandırdı.
Ayrıca bkz. Merkezi planlama 142-147

FRIEDRICH VON WIESER 1851-1926

Friedrich von Wieser Viyana'da doğdu. Üvey kardeşi Eugen von Böhm-Bawerk gibi aslen hukuk okuyup Carl Menger'in çalışmalarını okuduktan sonra ekonomiye geçti. Birkaç yıl boyunca memur olarak çalıştıktan sonra 1903'te Viyana'da profesör olup Menger'in halefi oldu. İlk büyük katkısı değer teorisi alanında oldu; bu konuda Léon Walras (s. 120) ve Vilfredo Pareto'dan (s. 131) etkilendi. "Marjinal fayda" (ilave edilen her birimden elde edilen tatmin) terimini uydurduğu düşünülür. Sonra sosyal ekonomi teorisini ve buna ait fırsat maliyeti fikrini geliştirerek ekonomik teoriyi sosyolojiye uygulamaya koyuldu.
Ayrıca bkz. Fırsat maliyeti 133

THORSTEIN VEBLEN
1857-1929

ABD'li ekonomistler arasında başına buyruk bir tip olarak ünlenen Thorstein Veblen, Minnesota'da bir çiftlikte yaşayan Norveçli bir göçmen ailenin çocuğuydu. Alışılmadık arkaplanı ABD toplumuna dışarıdan bakmasını sağladı; bu da öğretmenlerinin geleneksel öğütlerini reddetmesine yol açtı. Sosyoloji ile iktisadı birleştiren yeni bir kurumsal yaklaşım geliştirdi. 1899'da "gösteriş amaçlı tüketim" fikrini ortaya attığı, kapitalist sistemin verimsizliği ve yozluğu ile onun "asalak" iş çevreleri sınıfını eleştirdiği *Aylak Sınıfın Teorisi* adlı eserini yayımladı.
Ayrıca bkz. Gösteriş amaçlı tüketim 136

ARTHUR PIGOU
1877-1959

Wight Adası'ndaki Ryde kentinde dünyaya gelen Arthur Pigou, Birleşik Krallık'taki Cambridge Üniversitesi'nde tarih okudu. Burada iktisada ilgi duydu ve Alfred Marshall'la (s. 110) karşılaştı. Mezun olduktan sonra 1908'de Marshall'ın ekonomi politikteki kürsüsünü devralarak I. Dünya Savaşı'nın patlak vermesine değin Cambridge Üniversitesi'nde ders verdi. En bilinen yönü, dışsallıkları (üçüncü taraflara taşan maliyetler veya faydalar) dengelemek için geliştirmiş olduğu "Pigou vergileri"dir.

Ayrıca bkz. Dışsal maliyetler 137

NIKOLAI DMITRIYEVICH KONDRATIEV 1892-1938

Rusya'nın Kostroma kenti civarlarında bir köylü ailesinde büyüyen Nikolai Kondratiev, St. Petersburg Üniversitesi'nde ekonomi okudu, sonra hükümete çalıştı. 1917'de Çar II. Nikola devrildiğinde Kondratiev, Devrimci Sosyalist Parti'nin üyesiydi ve Tedarik Bakanı oldu. Bir ay sonra hükümet devrildi ve Kondratiev akademik yaşantısına geri döndü. Kondratiev dalgaları olarak bilinen ve kapitalist ekonomilerde 50 ila 60 yılı kapsayan döngülere dair bir teori geliştirdi. 1930'da fikirleri gözden düştü. Tutuklandı ve sekiz yıl sonra idam edildi.

Ayrıca bkz. Ani artış ve çöküş 78-79

RAGNAR FRISCH
1895-1973

Norveç'in Christiana kentinde doğan Ragnar Frisch, ekonomide matematik ve istatistiğin kullanılması konusunda bir öncüydü. Ekonometri, mikroekonomi ve makroekonomi terimlerini üretti. Aslında ailesinin şirketinde çalışmak üzere kuyumculuk eğitimi almıştı, ama sonra Fransa ve İngiltere'de ekonomi ve matematik okudu. 1932'de Oslo İktisat Enstitüsü'nü kurdu ve 1969'da çalışma arkadaşı Jan Tinbergen'le birlikte İktisadi Bilimler alanında Nobel Ödülü'nü alan ilk kişi oldu.

Ayrıca bkz. Ekonomik teorileri sınama 170

PAUL ROSENSTEIN-RODAN
1902-85

Avusturya'nın hakimiyeti altındaki Kraków kentinde Polonyalı bir Yahudi ailenin çocuğu olarak dünyaya gelen Rosenstein-Rodan ekonomistlerden oluşan Avusturya Okulu'na mensup olarak işe koyuldu. 1930'da memleketindeki antisemitizmden kaçarak Londra'ya geçti ve burada London School of Economics'te ders verdi. 1940'larda kalkınma ekonomisiyle ilgilendi ve "Big Push" teorisi olarak bilinen görüşü ileri sürdü. II. Dünya Savaşı'ndan sonra ABD'ye taşınıp Dünya Bankası'nda çalıştı ve Hindistan, İtalya, Şili ve Venezüella hükümetlerine danışmanlık yaptı.

Ayrıca bkz. Kalkınma ekonomisi 188-193

JAN TINBERGEN
1903-1994

Ragnar Frisch'le birlikte 1969'da İktisadi Bilimler alanında Nobel Ödülü'ne layık görülen ilk kişilerden biri olan Hollandalı teorisyen Jan Tinbergen, önce matematik ve fizik okudu sonra bilimsel ilkeleri ekonomik teoriye uygulamaya başlayarak yeni bir alan olan ekonometrinin temellerini attı. Üniversitede profesörlük ve Milletler Cemiyeti ile Hollanda Merkezi İstatistik Dairesi'ne danışmanlık yaptı; söz konusu dairede 1936'da ulusal bir makroekonomik model geliştirdi. Hükümetler de en başından bunu benimsedi.

Ayrıca bkz. Ekonomik teorileri sınama 170

RICHARD KAHN
1905-1989

Richard Ferdinand Kahn, Londra'da Alman bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelip ekonomi bölümüne geçip John Maynard Keynes'in (s. 161) gözetmenliğinde bölümü bir yılda birincilik derecesiyle bitirmeden önce Cambridge Üniversitesi'nin fizik bölümünden mezun oldu. 25 yaşındayken Keynesçi ekonominin asli bir bileşeni olan çarpanı açıkladığı makalesiyle adını duyurdu. Pratik bir ekonomist olarak II. Dünya Savaşı esnasında İngiliz hükümetine danışmanlık yaptı ve sonra 1972'de emekli olana dek Cambridge Üniversitesi'ne dönüp dersler verdi.

Ayrıca bkz. Keynes çarpanı 164-65

RAGNAR NURKSE
1907-1959

Estonya'nın (o zamanlar Rus İmparatorluğu'nun bir parçasıydı) Käru köyünde doğan Ragnar Nurkse, Tartu Üniversitesi'nde hukuk ve ekonomi okudu. Çalışmalarına önce İskoçya, sonra Viyana'da devam etti. Nurkse, 1934'te Milletler Cemiyeti'nde finans analisti olarak çalışmaya başladı; bu da, uluslararası ekonomi ve kalkınma ekonomisine ilgi duymasında etkili oldu. II. Dünya

Savaşı'ndan sonra ABD'ye taşındı ve Columbia ile Princeton Üniversitelerinde ders verdi. Paul Rosenstein-Rodan'la (s. 336) birlikte modern bir alan olan kalkınma ekonomisini geliştirdi ve "Big Push" teorisini savundu.
Ayrıca bkz. Kalkınma ekonomisi 188-93

JOHN KENNETH GALBRAITH 1908-2006

Kanada'nın Ontario eyaletinde doğan Kenneth Galbraith, Kanada ve ABD'de ekonomi okudu. Daha sonra Birleşik Krallık'taki Cambridge Üniversitesi'nde ders verdi ve burada John Maynard Keynes'ten (s. 161) epey etkilendi. II. Dünya Savaşı esnasında ABD hükümetine bağlı Fiyat İdaresi Dairesi'nin başkan yardımcılığını üstlendi, ama sürekli olarak fiyatların denetlenmesinden yana bir tutum takınması 1943'te istifa etmesine yol açtı. Gazetecilik, akademisyenlik ve Başkan John F. Kennedy'ye ekonomik danışmanlık yaptı; *The Affluent Society* (Bolluk Toplumu) adlı kitabıyla 1958'de popüler bir okur kitlesine kavuştu.
Ayrıca bkz. Gösteriş amaçlı tüketim 136

GEORGE STIGLER
1911-1991

Büyük ölçüde Chicago Üniversitesi'ndeki doktora tez danışmanı Frank Knight'ten (s. 163) etkilenen George Stigler, arkadaşı ve çağdaşı Milton Friedman (s. 199) ile birlikte Chicago ekonomistler okulunun öncü üyelerinden biri oldu. Daha çok ekonomik düşünce tarihi üzerine yaptığı araştırmasıyla tanınsa da, kamu tercihi teorisi (hükümet davranışının analizi) üzerinde çalıştı ve bilgi ekonomisi üzerinde çalışan ilk kişilerden oldu. 1982'de Nobel Ödülü'nü kazandı.
Ayrıca bkz. Arama ve eşleştirme 304-305

JAMES TOBIN
1918-2002

James Tobin, ABD'nin Illinois kentinde doğdu ve döviz işlemlerinde spekülasyonu caydırmak üzere geliştirdiği "Tobin vergisi"yle günümüzde geniş çevreler tarafından tanınır. Ekonomistler, Tobin'i daha çok Keynesçi ekonomi savunması ve yatırımı ile devlet bütçesi (vergi) politikalarıyla alakalı çalışmalarıyla tanır. Tobin, 1935'te ABD'deki Harvard Üniversi-tesi'ne gitti ve burada John Maynard Keynes'le tanıştı. 1950'de Yale'de öğretim görevlisi oldu ve ömrü boyunca orada kaldı. Kennedy yönetiminin bir danışmanı olarak 1960'lar boyunca ABD'deki ekonomik politikaların şekillenmesine katkıda bulunup 1981'de Nobel Ödülü'nü kazandı.
Ayrıca bkz. Buhranlar ve işsizlik 154-161 ▪ Keynes çarpanı 164-165

ALFRED CHANDLER
1918-2007

ABD'nin Guyencourt ilçesinde doğan Chandler 1940'ta Harvard Üniversitesi'nden mezun oldu. II. Dünya Savaşı esnasında ABD donanmasında görev yaptıktan sonra bir finans analisti olan büyük büyükbabası Henry Varnum Poor'dan kalan belgelere dayanarak yönetim yapılarına dair doktora tezini yazdı. 1960'lardan itibaren yönetim stratejisi ve büyük şirketlerin örgütlenmesine odaklandı. Bir sürü kitap yazdı ve 1977'de yayımladığı *The Visible Hand* (Görünür El) adlı eseriyle Pulitzer Ödülü'nü kazandı. Söz konusu kitapta büyük ölçekli işletmelerin yükselişi "ikinci bir sanayi devrimi" olarak ele alınır.
Ayrıca bkz. Ölçek ekonomileri 132

ROBERT LUCAS
d. 1937

Chicago ekonomi okulunun en etkin ekonomistlerden biri olan Robert Lucas aynı zamanda neoklasik makroekonominin kurucularından da biridir. ABD'deki Chicago Üniversitesi'nde okudu ve 1974'ten beri orada profesörlük yapmaktadır. Keynesçi fikirleri altüst etti ve rasyonel beklentilere (insanların iyi bir biçimde bilgilenmiş bir halde rasyonel kararlar aldığı için eylemlerinin hükümet politikalarının hedeflediği seyri değiştirebileceği fikri) dair araştırmaları 1980'lerde para politikalarını etkiledi.
Ayrıca bkz. Rasyonel beklentiler 244-247

EUGENE FAMA
d. 1939

Üçüncü kuşak İtalyan asıllı Amerikalılardan olan Eugene Fama ailesinde ilk üniversiteye giden kişiydi. Önce Fransız dili okudu ama sonra ekonomiye ilgi duydu. Chicago Üniversi-tesi'nde doktora bursu kazandı ve o zamandan beri orada ders vermektedir. Verimli piyasa hipotezinin yaratıcısı olarak bilinir; bu hipoteze göre birçok iyi bilgilenmiş satıcının söz konusu olduğu herhangi bir piyasada fiyatlar mevcut ve ulaşılabilir tüm bilgileri yansıtır. Ayrıca piyasa verimliliği ile denge arasındaki korelasyonu göstermiş olmasıyla da bilinir.
Ayrıca bkz. Verimli piyasalar 272

KENNETH BINMORE
d. 1940

İngiliz bir akademisyen olan Kenneth Binmore matematikçi, ekonomist ve oyun teorisyenidir. Çalışmaları, geleneksel ekonomi ile yeni matematiksel tekniklerin entegrasyonu ve deneylerin kullanımına öncülük etti. Pazarlık davranışları ve evrimci oyun teorisi alanlarında teoriler geliştirdi.
Ayrıca bkz. Rekabet ve işbirliği 273

PETER DIAMOND
d. 1940

ABD'li ekonomist Peter Diamond ABD'deki Yale Üniversitesi'nin matematik bölümünden mezun olup Massachusetts Institute of Technology'de (MIT) ekonomi okudu, kariyerinin çoğunu burada ders vererek geçirdi. Sosyal sigortalara dair araştırmalarıyla tanınır ve sosyal güvenlik alanında hükümete danışmanlık yapmıştır. Emek piyasasında arayıp eşleştirmeye dair daha sonraki araştırmaları Dale Mortensen ve Christopher Pissarides'le 2010 Nobel Ödülü'nü paylaşmasını sağladı.
Ayrıca bkz. Arayıp eşleştirme 304-305

MICHAEL TODARO
d. 1942

ABD'li ekonomist Michael Todaro ABD'nin Pennsylvania eyaletindeki Haverford College'tan mezun olup danışman hocası olan profesör Philip Bell'le birlikte bir yıl boyunca Afrika'da kaldı; bu da kalkınma ekonomisine tutkuyla bağlanması için ona ilham verdi. 1967'de teslim ettiği doktora tezi gelişmekte olan ülkelerdeki göçe dair bir teorinin temelini teşkil ediyordu ve Todaro paradoksu olarak bilinen şeyi ortaya atıyordu. New York Üniversitesi'nde kalıcı bir profesörlük görevi üstlenmeden önce Afrika'da Rockefeller Vakfı'nda ve New York'ta Nüfus Konseyi'nde çalıştı.
Ayrıca bkz. Kalkınma ekonomisi 188-93

ROBERT AXELROD
d. 1943

ABD'li ekonomist ve siyaset bilimci Robert Axelrod, kariyerinin çoğunu 1974'te gittiği Michigan Üniversitesi'nde dersler vererek geçirdi. En çok, işbirliği ve karmaşıklığa dair teorilere sağladığı katkılarıyla tanınır. *The Evolution of Cooperation* (İşbirliğinin Evrimi, 1984) adlı kitabında "mahkumun ikilemini" keşfi, bir "kısasa kısas" stratejisinin hasmane ve dostane durumlarda işbirlikçi bir davranış yaratabileceğini gösterdi. Ülkeler arası işbirliğini teşvik etme konusunda Birleşmiş Milletler, Dünya Bankası, ABD Savunma Bakanlığı'na danışmanlık yaptı.
Ayrıca bkz. Rekabet ve işbirliği 273

MICHAEL SPENCE
d. 1943

Michael Spence'in babası II. Dünya Savaşı esnasında Ottawa'da kök salmıştı ve Spence New Jersey'de doğmuş olsa da Kanada'da büyüdü. ABD'deki Princeton Üniversitesi'nde felsefe okudu, ama Harvard Üniversitesi'nde doktora yapmak üzere ekonomiye geçti. Kariyerinin çoğunu ABD'deki Harvard ve Stanford Üniversitelerinde ders vererek geçirdi. Çalışmaları, asıl olarak bilgi ekonomisine (bilgilerin bir ekonomiye nasıl etki ettiğine) ve (örneğin iş arayan birinin akademik kalifikasyonlar üzerinden belli bir işe dönük kabiliyetlerine dair sinyal vermesi gibi) dolaylı olarak "sinyal verme" fikrine odaklandı. 2001'de piyasalardaki asimetrik (dengesiz) bilgiye dair çalışmalarından dolayı George Akerlof (s. 275) ve Joseph Stiglitz'le birlikte Nobel Ödülü'nü kazandı.
Ayrıca bkz. Piyasa belirsizliği 274-75

JOSEPH STIGLITZ
d. 1943

Döneminin en etkili (ki tartışmalı bir konudur bu) ekonomistlerinden olan Joseph Stiglitz kendi deyimiyle "politik konuları tartışmayı seven" bir ailenin çocuğu olarak ABD'nin İndiana eyaletinde doğdu. ABD ve İngiltere'deki bazı prestijli üniversitelerde profesörlük ve Amerikan başkanları Clinton ve Obama'ya danışmanlık görevlerinin yanı sıra Merkez Bankası'nda Baş ekonomist olarak çalıştı. Adını bilgi ekonomisi (bilginin ekonomiyi nasıl etkilediği) üzerine yaptığı çalışmasıyla 1970'lerde duyurmuş; aynı zamanda bu çalışmasıyla 2001 Nobel Ödülü'ne ortak olmuştur. 1990'larda özellikle gelişmekte olan ülkelere uygulandığı şekliyle Washington Konsensüsü'nü (s. 329) eleştirmiştir.
Ayrıca bkz. Teşvikler ve ücretler 302

ALICE AMSDEN
1943-2012

"Korkusuz" ekonomist olarak anılan Alice Amsden yükseltmekte olan ekonomilerdeki kalkınma ve sanayileşmeye odaklandı. ABD'deki Cornell Üniversitesi'nden mezun olup doktorasını London School of Economics'te yaptı Dünya Bankası ve Ekonomik

Kalkınma ve İşbirliği Örgütü'nde (OECD) çalışırken aynı zamanda yüksek akademik pozisyonlarda bulundu. 2009'da Birleşmiş Milletler'de üç yıllık bir pozisyona atandı. *The Rise of "The Rest"* (2001) ("Artakalanların" Yükselişi) gibi kitaplarıyla küreselleşmeye dair geleneksel fikirlere meydan okumasıyla bilinir.
Ayrıca bkz. Asya Kaplanları ekonomileri 282-87

ROBERT BARRO
d. 1944

ABD'li ekonomist Robert Barro aslen fizik okudu, ama doktora yaparken ekonomiye geçti. ABD'de birçok üniversitede ders verdi ve Beijing Merkez Üniversitesi'ndeki Çin İktisat Akademisi'nin onursal başkanıdır. Barro, neoklasik makroekonominin şekillenmesinde kilit bir figürdü ve şimdiki zamanda borçlanma ile gelecekteki vergilendirmenin etkilerine dair teorileriyle 1974'te dikkat çekti. Daha sonraki çalışmaları, kültürün ekonomi politik üzerindeki nüfuzuna odaklandı.
Ayrıca bkz. Borçlanma ve borç 76-77

CHRISTOPHER PISSARIDES
d. 1948

Kıbrıs'ın Yunan kesimindeki Agros köyünde dünyaya gelen Pissarides, Birleşik Krallık'taki Essex Üniversitesi'nde ekonomi okudu. 1973 yılında London School of Economics'te doktorasını tamamladı ve 1976'dan beri oranın kadrosunda yer almaktadır. En önemli katkısını, emek piyasasında arayıp eşleştirme teorisi ile işsizlik alanlarında sundu. 1990'larda Dale Mortensen'le birlikte istihdam alanlarının yaratılması ve yıkıma uğratılmasına dair bir model geliştirdi. Pissarides, Mortensen ve Peter Diamond piyasalara dair tahlillerinden dolayı 2010 Nobel Ödülü'nü kazandılar.
Ayrıca bkz. Arayıp eşleştirme 304-305

PAUL KRUGMAN
d. 1953

Ticaret motiflerine dair tahlillerinden dolayı 2008'de Nobel Ödülü kazanan ABD'li ekonomist Paul Krugman, uluslararası ticaret ve finans alanındaki öncü çalışmaları ve döviz krizleri ile kamu bütçesi (vergi) politikalarına dair tahlilleriyle bilinir. Üniversitelerde birçok öğretim pozisyonunda bulundu ve 1980'lerde Reagan hükümeti için ekonomik danışmanlık yapmış olsa da siyaseten sola meyilli olduğu düşünülür. 1990'larda uluslararası ticaretin tahliline dair yeni ticaret teorisi olarak bilinen bir yaklaşım geliştirdi.
Ayrıca bkz. Ticaret ve coğrafya 312

DANI RODRIK
d. 1957

Türkiye'nin İstanbul kentinde doğan Rodrik üniversite okumak üzere ABD'ye gitti. Şu anda Harvard Üniversitesi'nde Uluslararası Ekonomi Politik profesörüdür ve asıl ilgi alanları uluslararası ekonomi ve kalkınma ekonomisidir. Ekonomik Politikaları Araştırma Merkezi, Küresel Kalkınma Merkezi ve Uluslararası İktisat Enstitüsü dahil olmak üzere birçok uluslararası kuruluşta çalışmıştır.
Ayrıca bkz. Piyasa entegrasyonu 226-231 ▪ Ekonomik değişime direnme 328-329

HA-JOON CHANG
d. 1963

Güney Kore'de doğan Ha-Joon Chang, anaakım ekonominin önde gelen bir eleştirmenidir. Seoul Ulusal Üniversitesi'nden mezun olduktan sonra Cambridge Üniversitesi'nde doktorasını yapmak üzere İngiltere'ye taşındı; araştırmalarını hala burada devam ettirmektedir. Chang, Birleşmiş Milletler'e bağlı birtakım kuruluşlara, Asya Kalkınma Bankası'na, bir dizi hükümete bağlı ulusal kuruluşa ve STK'lara danışmanlık yaptı. Dünya Bankası'nın benimsediği geleneksel kalkınma politikalarını eleştirir ve *Kapitalizm Hakkında Size Söylenmeyen 23 Şey* (2010) adlı kitabı alternatif ekonominin kimi veçhelerinin popülerleşmesini sağladı.
Ayrıca bkz. Asya Kaplanları ekonomileri 282-287

RENAUD GAUCHER
d. 1976

Psikoloji, tarih, coğrafya ve ekonomi mezunu olan Fransız düşünür Renaud Gaucher, sosyal bilimlerin unsurlarını ekonomik düşünceye entegre etmeye çalışarak daha bütünlüklü bir yaklaşım benimsedi. Paranın psikolojisi ve davranışsal ekonomiyi müspet psikolojinin bakış açısı üzerinden ele aldı ve bu esnada Richard Easterlin gibi ekonomistlerin araştırmalarını takip ederek "mutluluk ekonomisini" vurguladı; kalkınma ve iklim değişikliğine dair politikalarda "mutluluk ekonomisinin" nasıl bir yer kapladığı üzerine kafa yordu.
Ayrıca bkz. Mutluluk ekonomisi 216-219

TERİMLER SÖZLÜĞÜ

Açık Bir dengesizlik. Bir ticaret açığı, ithalatın ihracata nazaran haddinden fazla olmasıdır; hükümetin bütçe açığı, vergi gelirlerine nazaran harcamaların haddinden fazla olmasıdır.

Altın standardı Bir para biriminin altın rezervine dayandığı ve talep üzerine bir altın niceliği karşılığında mübadele edilebildiği bir parasal sistem.

Arz Satın almaya müsait ürün miktarı.

Arz eğrisi Satıcıların farklı fiyatlarda üreteceği bir ürün veya hizmetin miktarını gösteren grafik.

Asimetrik bilgi Bilgi dengesizliği; örneğin alıcılar ve satıcılar ürün hakkında birbirlerine nazaran daha fazla veya daha az bilgi sahibi olabilir.

Avusturya Okulu Carl Menger tarafından 19. yüzyılın sonlarına doğru kurulmuş bir ekonomi okulu. Tüm ekonomik faaliyetleri bireylerin eylemleri ve özgür seçimleri addedip bir ekonomiye dönük her türlü hükümet müdahalesine karşı çıkar.

Ayı piyasası Hisse veya başka metaların değerinin düştüğü bir dönem.

Azalan marjinal getiriler Bir şeyden ilave edilen bir birimin müteakiben daha az fayda sağladığı bir durum.

Bağımlılık teorisi Kaynakların ve zenginliğin, yoksul ülkeleri kalkınma konusunda akamete uğratacak şekilde, yoksul ülkelerden zengin ülkelere aktığı fikri.

Boğa piyasası Hisse veya başka metaların değerinin arttığı bir dönem.

Bono Sermayeyi, artırmak üzere kullanılan, faizli bir borç biçimi. Bonolar, (hükümet veya şirketler gibi) bonoyu yayan kuruluşlar tarafından bir miktar para karşılığında sunulan sertifikalardır; bonoyu yayan kuruluş, borç alınan miktar ile faizi gelecekte belirlenmiş kesin bir tarihte geri ödemeyi kabul eder.

Borç Bir tarafın (borçlunun) başka bir tarafa (borç verene) bir borcu geri ödemeye dair verdiği söz.

Bretton Woods sistemi 1945'te dünyanın başlıca sanayi ülkelerinin üzerinde anlaşmış oldukları bir kur sistemi. ABD dolarının değerini altına, diğer para birimlerinin değerini de ABD dolarına bağlamıştı.

Buhran Üretim miktarlarının aniden düştüğü, işsizliğin arttığı ve kredilerin kıt olduğu ekonomik faaliyette ağır, uzun vadeli bir azalma.

Bütçe Tüm planlanan harcamalar ve gelirlerin dökümünü yapan mali plan.

Bütçe kısıtlılığı Bir kişinin altından kalkabileceği mal ve hizmetlerin sınırı.

Büyük Buhran 1929 ila 1930'ların ortasına kadar sürmüş dünya çapındaki bir resesyon dönemi. ABD'de Wall Street Çöküşü'yle başladı.

Chicago Okulu Hırslı bir biçimde serbest piyasayı savunan -ABD'deki Chicago Üniversitesi'yle bağlantılı- bir grup ekonomist; piyasa liberalleştirmeleri ve deregülasyona dair ülküleri 1980'lerde anaakım niteliği kazandı.

Davranışsal Ekonomi Ekonominin psikolojik ve sosyal faktörlerin karar alma süreçleri üzerindeki etkilerini inceleyen bir dalı.

Deflasyon Zamanla mal ve hizmetlerin fiyatlarının düşmesi. Deflasyon ekonomik durgunluk (stagnasyon) dönemleriyle ilişkilendirilir.

Değersizleşme Kullanma ve aşınma veya eskime sayesinde bir varlığın zaman içerisinde değer kaybetmesi.

Dışsallık Herhangi bir ekonomik faaliyetin doğrudan meselenin içinde olmayan bir kişi tarafından hissedilen ve fiyata yansımayan maliyet veya fayda.

Duopoli İki şirketin piyasayı kontrol ettiği bir durum.

Ekonomi Belirli bir ülke veya bölgede cereyan eden tüm üretimi, emeği, ticareti ve tüketimi kapsayan toplam ekonomik faaliyet sistemi.

Ekonomik liberalizm İnsanlara tüketim tercihlerine dair azami özgürlük tanındığında en iyi iyiliğin yapılmış olacağını iddia eden bir ideoloji. Ekonomik liberalizm serbest piyasa ekonomisinden yanadır.

Elastiklik Bir ekonomik değişkenin (mesela talebin) başka bir değişken (mesela fiyata) karşısında duyarlı olması. Ürün fiyatları elastik olabilir veya olmayabilir.

Enflasyon Bir ekonomide mal ve hizmet fiyatlarının arttığı bir durum.

Euro bölgesi Avrupa Birliği dahilinde bulunup bir para birliği kurmuş ülkeler. Hepsi aynı para birimini, yani euroyu kullanır ve para politikası Avrupa Merkez Bankası'nın denetimindedir.

Faiz oranı Borç para almanın maliyeti. Faiz oranı anaparaya ilaveten, genellikle borç alınan paranın yıllık olarak geri ödenme yüzdesi olarak ifade edilen bir borçtur.

Fayda Bir ürünün veya hizmetin tüketimi sonucunda elde edilen tatmin ya da mutluluğu ölçmek üzere kullanılan bir birim.

Faydacılık Tercihlerin, azami sayıda insanın mutluluğunu arttırma yönünde yapılması gerektiğini iddia eden felsefe.

Fazla Bir dengesizlik. Ticaret fazlası, ihraç edilen ürünlerin ithal edilenlerden çok fazla olmasıdır. Hükümet bütçesi fazlası, vergi gelirlerinin harcamalardan haddinden fazla olmasıdır.

Fiyat Bir mal veya hizmet karşılığında alıcı tarafından satıcıya verilen ödemenin para ya da mal şeklindeki niceliği.

Gayrisafi Milli Hasıla (GSMH) Yurtiçinde sahip olunan işletmeler tarafından bir yılda üretilen tüm mal ve hizmetlerin toplamı. Bu işletmelerin yurtiçinde faaliyet gösterip göstermemesi önemli değildir.

Gayrsafi Yurtiçi Hasıla (GSYİH) Bir yıllık süre dahilinde ulusal gelire dair bir ölçü. GSYİH, bir ülkenin yıllık üretim miktarı toplanarak hesaplanır ve sık sık bir ülkenin ekonomik faaliyetlerini ve zenginliğini ölçmek için kullanılır.

Görünmez el Adam Smith'in bireylerin pazarda kendi çıkarlarının peşinde koştukları ve bunun kaçınılmaz olarak, "görünmez bir el" varmışçasına, toplumun kolektif yararına olduğu düşüncesi.

Güdümlü ekonomi Ekonomik faaliyetin tüm veçhelerinin devlet gibi bir merkezi otorite tarafından kontrol edildiği bir ekonomi. Planlı ekonomi de denir.

Gümrük vergisi/tarifesi Çoğunlukla yerli üreticiyi yabancı rekabetten korumak için ithal ürünlere uygulanan vergi.

Hiperenflasyon Çok yüksek bir enflasyon oranı.

Hisseler Bir şirketteki mülkiyet birimleri. Hisse senedi olarak da anılır.

İflas Bir birey veya şirketin borçlarını geri ödeyemeyeceğine dair yasal bir beyanname.

Konjonktür dalgalanmaları Genişleme (patlama) ve daralma (çöküş) dönemlerinin karakterize ettiği, tüm ekonomiyi kapsayan, büyümeye ilişkin bir dalgalanma.

Kamu bütçesi politikaları Bir hükümetin vergi ve harcamalara dair planları.

Kamu malı Sokak aydınlatması gibi özel şirketler tarafından sağlanmayacak mal ve hizmetler.

Kaos teorisi Matematiğin, başlangıç koşullarında ufak değişimlerin nasıl daha sonraları daha büyük etkilere sebep olabileceğini gösteren bir dalı.

Kapitalizm Üretim araçları üzerinde özel mülkiyetin söz konusu olduğu, şirketlerin kâr amacıyla mal satmak için rekabet ettiği ve işçilerin emeklerini maaş karşılığında mübadele ettiği ekonomik bir sistem.

Karma ekonomi Planlı ekonomi ile piyasa ekonomisinin veçhelerini birleştiren, üretim araçlarının kısmen devlet kısmen de özel mülkiyet tarafından tutulduğu ekonomi. Daha doğrusu, neredeyse bütün ekonomiler karmadır, fakat bu denge epey değişebilir.

Karşılaştırmalı üstünlük Bir ülkenin bir ürünü başka bir ülkeden (bu ülke geneli itibariyle daha verimli olsa bile) görece daha verimli bir biçimde üretme kabiliyeti.

Kartel Belirli bir malın üretim miktarının kısıtlı olmasını ve fiyatların yükselmesini sağlayacak şekilde işbirliği yapmak üzere anlaşmış bir grup şirket.

Keynes çarpanı Bir ekonomide hükümet harcamalarındaki bir artışın gelirde daha büyük bir artışa yol açtığı yönündeki teori.

Keynesçilik Ekonomiyi resesyondan çıkarmak için hükümetin harcamalarda bulunmasını savunan John Maynard Keynes'in düşüncelerine dayanan iktisadi düşünce ekolü.

Klasik ekonomi Ulusların büyümesine ve serbest piyasalara odaklanan, Adam Smith ve David Ricardo tarafından geliştirilmiş, ekonomi-

ye dönük erken dönemlere ait bir yaklaşım.

Komünizm Mülkiyet ve üretim araçlarının kolektif olarak sahiplenildiği Marksist bir ekonomik sistem.

Korumacılık Bir ülkenin, ithalatı vergilendirerek veya ona kota uygulayarak uluslararası ticareti kısıtlamayı hedeflediği ekonomi politikası.

Kredi krizi/sıkışması Bir bankacılık sisteminde krediye ulaşma konusunda aniden yaşanan bir daralma. Kredi krizleri/sıkışmaları sık sık kredilerin yaygın bir biçimde erişilebilir olduğu bir dönemin ardından yaşanır.

Kur Bir para biriminin diğeri karşısında mübadele edildiği oran. Kur, bir para biriminin bir diğeri üzerinden ifade edilen fiyatıdır.

Küreselleşme Paranın, malların veya insanların uluslararası sınırlardan serbestçe akması; malların, emeğin ve sermaye piyasalarının entegrasyonu sayesinde karşılıklı ekonomik bağımlılığın artması.

Laissez-faire (Bırakınız geçsinler, bırakınız yapsınlar) "Olsun gitsin" anlamına gelen bir Fransız terim. Pazarın hükümet müdahalesinden azade oluşunu anlatmak için kullanılır.

Likidite Bir varlığın değerinde herhangi bir düşüşe yol açmadan söz konusu varlığın başka bir şey satın almak için kullanılmasının kolay oluşu. Nakit, değeri üzerinde herhangi bir etkide bulunmadan hemen mal ve hizmet satın almak üzere kullanılabildiği için en akışkan varlıktır.

Madeni karşılığı olmayan yasal para Altın gibi fiziki bir metaya dayanmayan ancak değerini insanların ona duyduğu güvenden alan bir para biçimi. Dünyanın başlıca para birimleri madeni karşılığı olmayan yasal paralardır.

Makroekonomi Ekonominin bir bütün olarak faiz oranları, enflasyon, büyüme ve işsizlik gibi tüm ekonomiyi kapsayan faktörlere bakılarak ele alınması.

Mal Bir tüketicinin arzu ve ihtiyaçlarını karşılayan bir şey; normalde bir ürün veya hammaddeyi ifade etmek için kullanılır.

Marjinal fayda Bir ürün veya hizmetin bir biriminin daha tüketilmesi sonucunda oluşan toplam fayda veya tatmindeki değişiklik.

Marjinal maliyet Son ürüne bir ürünün daha üretilmesi sebebiyle oluşan toplam maliyetteki artış.

Merkantilizm 16 ve 18. yüzyıllarda Batı Avrupa ekonomilerinde hakim olan doktrin. Müspet bir ticari denge sağlamak için dış ticaret üzerinde hükümet kontrolünün önemini vurgulamıştır.

Merkez bankası Bir ülkenin para birimini yöneten, para arzını değiştiren ve faiz oranları belirleyen bir kurum. Bankalar için son kredi mercii olarak da iş görebilir.

Merkezi planlama Malların üretimi ve dağılımına ilişkin kararların hükümet komiteleri tarafından alındığı ve ekonomi üzerinde merkezileştirilmiş bir hükümet kontrolünün söz konusu olduğu bir sistem.

Meta Ticarete konu edilebilecek herhangi bir ürün veya hizmeti ifade etmek için kullanılan genel bir terim. Ekonomide sıkça yaklaşık olarak aynı nitelikte olan ve büyük miktarlarda satın alınabilen hammaddeleri belirtmek için kullanılır.

Mikroekonomi Birey ve şirketlerin ekonomik davranışlarının ele alınması.

Monetarizm Hükümetin ana rolünün para arzının kontrolü olduğuna inanan iktisadi okul. ABD'li ekonomist Milton Friedman ve 1970 ve 1980'lerin muhafazakar hükümetleriyle ilişkilendirilir.

Mutlak üstünlük Bir ülkenin, bir ürünü başka bir ülkeden daha verimli üretme kabiliyeti.

Mükemmel rekabet Alıcı ve satıcıların fevkalade bilgiye sahip oldukları ve aynı ürünü üreten birçok farklı şirketin söz konusu olduğu, münferit satıcıların fiyatı etkileyemeyeceği ideal durum.

Müteşebbis/girişimci Kâr elde etme umuduyla ticari risk alan kişi.

Neoklasik ekonomi Günümüzde ekonomideki hakim yaklaşım. Arz ve talep, rasyonel bireylere dayanır ve sıkça matematiksel terimlerle ifade edilir.

Nicel genişleme Merkez bankası tarafından bir piyasaya yeni para sürülmesi.

Nominal değer Günün parasıyla ifade edilen bir şeyin nakit değeri. Nominal fiyatlar ya da ücretler enflasyona bağlı olarak değişir. Dolayısıyla farklı zaman dilimleri üzerinden kıyaslanmaları nafiledir (mesela 50 poundluk bir maaşla 1980 ve 2000'de aynı miktarda mal alınamaz).

Oligopol Birkaç şirketten oluşan bir endüstri. Oligopolde, şirketlerin fiyat-

ları sabitlemek üzere kartel oluşturma tehlikesi mevcuttur.

Oyun Teorisi Etkileşimde bulunan birey veya şirketlerin stratejik karar alma süreçlerine dair bir araştırma alanı.

Para politikaları Piyasayı canlandırmak ya da yavaşlatmak üzere para arzını veya faiz oranlarını değiştirmeyi hedefleyen hükümet politikaları.

Pareto verimliliği Malların dağılımında bir kişinin bir başkasına zarar vermeden değişiklik yapmasının mümkün olmadığı durum. Adını Vilfredo Pareto'dan almıştır.

Phillips eğrisi Enflasyon ile işsizlik arasında söz konusu olduğu varsayılan ters orantıyı gösteren matematiksel grafik.

Piyasa aksaklığı Bir pazarın toplumsal olarak optimal çıktıları elde etmekte başarısız olduğu nokta. Piyasa aksaklığı, (tekel gibi bir) rekabet eksikliğinden, eksik bilgiden, hesaplanmamış maliyet ve yararlardan (dışsallıklar) ya da potansiyel hususi kârdan (kamu mallarında söz konusu olduğu üzere) kaynaklanabilir.

Planlı ekonomi Bkz. Güdümlü ekonomi.

Reel değer Bir şeyin satın alabildiği mal ve hizmetlerin miktarı cinsinden ölçülen değeri.

Rekabet İki veya daha fazla üreticinin en iyi şartları sunarak bir alıcının yaptığı alışverişten pay kapmaya çalıştıkları durumdur.

Resesyon Bir ekonominin piyasanın toplam üretiminin düştüğü dönem.

Serbest piyasa ekonomisi Üretime dair kararların özel kişiler ve şirketler tarafından arz ve talebe istinaden alındığı, fiyatların piyasa tarafından belirlendiği ekonomi.

Serbest ticaret Gümrük tarifeleri veya kota dayatılmadan mal ve hizmetlerin ithal ve ihraç edilmesi.

Sermaye Bir gelir elde etmek üzere kullanılan para veya (makineler ve altyapı gibi) fiziki varlıklar. Toprak, emek ve girişimlerin yanı sıra ekonomik faaliyetin kilit unsurlarından biridir.

Sosyal piyasa II. Dünya Savaşı'nı takiben Batı Almanya'da gelişen ekonomik model. Özel teşebbüsün teşvik edildiği ancak hükümetin sosyal adaleti güvence altına almak üzere ekonomiye müdahale ettiği karma bir ekonomi niteliği taşır.

Stagflayon Yüksek enflasyon, yüksek işsizlik ve düşük büyüme dönemi.

Takas sistemi Mal veya hizmetlerin, para gibi bir aracı söz konusu olmaksızın, doğrudan birbirleriyle mübadele edilmesi.

Talep Bir kişi veya grubun almak istediği ve alabileceği mal ve hizmet miktarı.

Talep eğrisi Farklı fiyatlar söz konusu olduğunda bir ürün veya hizmetin satılacağı miktarı gösteren eğri.

Tekel Tek bir şirketin söz konusu olduğu pazar. Tekeller genellikle sonradan daha yüksek fiyatlara satılacak daha düşük miktarda ürün üretirler.

Ters orantı Bir değişken artarken diğerinin azaldığı durum.

Ticaret dengesi Bir ülkenin ithalatıyla ihracatı arasındaki belli bir süreyi kapsayan değer farkı.

Toplam Toplam miktar, mesela toplam talep, bir ekonomide mal ve hizmetlere yönelik talebin toplamıdır.

Tüketim Satın alınan mal veya hizmetlerin değeri. Bireysel satın alma edimleri, hükümetler tarafından ulusal tüketim rakamını hesaplamak üzere toplanır.

Uluslararası Para Fonu (IMF) Savaş sonrası kur sistemini gözetmek için 1944'te kurulan uluslararası bir örgüt; daha sonraları yoksul ülkelere finans tedarik etme yönüne gitti.

Üretim faktörleri Ürün veya hizmet oluşturmak için kullanılan girdiler: toprak, emek ve girişim.

Vergi Hükümetlerin birey ve şirketlere dayattığı, ödenmesi kanunen gerekli olan meblağ.

Yapışkan maaşlar Piyasa koşullarına nazaran yavaş değişen maaşlar.

Yatırım Gelecekte üretimi artırmak üzere yeni makineler veya işgücü yaratmak için sermaye sağlamak.

Neoklasik ekonomi Tamamen neoklasik bir çerçeveye dayanan tahlil biçimlerini kullanan bir makroekonomi ekolü.

Yükümlülüklerin yerine getiril(e)memesi Anlaşılan şartlar kapsamında bir borcu geri ödeme konusunda yaşanan başarısızlık.

Zımni anlaşma İki veya daha fazla şirket arasında fiyatları belirlemek üzere yapılan bir anlaşma.

DİZİN

Koyu yazılan sayfalar kişi hakkında kısa bilgi içerir.

A

B

C

Ç

D

E

F

G

H

I

İ

J

N

O

Ö

P-Q

R

S

Ş

T

U

Ü

V

W

Y

TEŞEKKÜR

Dorling Kindersley, Niyati Gosain, Shipra Jain, Payal Rosalind Malik, Mahua Mandal, Anjana Nair, Pooja Pawwar, Anuj Sharma, Vidit Vashisht, ve tasarım yardımları için Shreya Anand Virmani'ye ve editöryal yardımları için Lili Bryant'e teşekkür eder.

FOTOĞRAFLAR

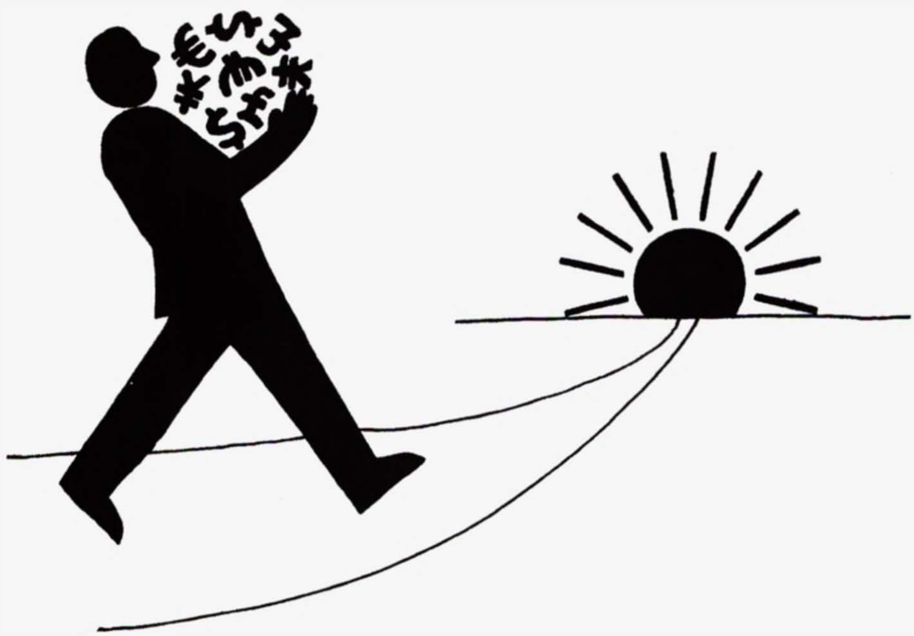
Yayınevi fotoğraflarının kullanılmasına izin verdiği için aşağıdakilere teşekkür eder:

(Anahtar: a-yukarı; b-aşağı/alt; c-orta; f-uzak; l-sol; r-sağ; t-üst)

20 Getty Images: Barcroft Media (bc). **23 Alamy Images:** The Art Gallery Collection (tl). **Getty Images:** The Bridgeman Art Library (tr). **24 Getty Images:** AFP (cr). **25 Getty Images:** Nativestock / Marilyn Angel Wynn (br). **27 Corbis:** Bettmann (tr). **28 Dorling Kindersley:** Judith Miller / The Blue Pump (tr). **Getty Images:** John Moore (bl). **29 Getty Images:** Jason Hawkes (br). **31 Library Of Congress, Washington, D.C.:** (tr). **33 Getty Images:** Universal Images Group / Leemage (tl). **35 Getty Images:** AFP / Fred Dufour (tr). **37 Alamy Images:** The Art Archive (bl). **Getty Images:** Hulton Archive (tr). **38 Corbis:** Heritage Images (br). **42 Corbis:** The Gallery Collection (tc). **43** *Tableau Économique*, 1759, François Quesnay (bl). **44 Alamy Images:** The Art Gallery Collection (bl). **45 Getty Images:** Hulton Archive (tr). **47 Corbis:** Bettmann (tr); Hemis / Camille Moirenc (tl). **53 Corbis:** Godong / Philippe Lissac (tr); John Henley (bl). **56 The Art Archive:** London Museum / Sally Chappell (bl). **Corbis:** Johnér Images / Jonn (tr). **58 Getty Images:** The Bridgeman Art Library (b). **60 Corbis:** Robert Harding World Imagery / Neil Emmerson (bl). **61 Corbis:** Justin Guariglia (tl). **Library Of Congress, Washington, D.C.:** (tr). **63 Corbis:** Sebastian Rich (br). **65 Corbis:** The Art Archive / Alfredo Dagli Orti (tr). **Dreamstime.com:** Georgios Kollidas (bl). **67 Corbis:** Tim Pannell (tl). **Getty Images:** AFP (br). **68 Getty Images:** Paula Bronstein (bc). **69 Corbis:** Bettmann (tr). **71 Getty Images:** Bloomberg (tr). **73 Getty Images:** Bloomberg (bl). **Library Of Congress, Washington, D.C.:** (br). **75 Corbis:** National Geographic Society (bc). **Library Of Congress, Washington, D.C.:** (tr). **77 Corbis:** EPA / Simela Pantzartzi (cr). **79 Getty Images:** Archive Photos / Lewis H. Hine (tl). **83 Corbis:** Bettmann (br). **84 Corbis:** Imaginechina (tl). **Getty Images:** Hulton Archive (bl). **85 Corbis:** Cameron Davidson (bc). **95 Getty Images:** Hulton Archive / London Stereoscopic Company (tr); **Science & Society Picture Library** (bl). **97 Corbis:** Bettmann (tl). **Getty Images:** Per-Anders Pettersson (br). **98** *Flora's Mallewagen*, c.1640, Hendrik Gerritsz. Pot (bc). **102 akg-images:** German Historical Museum, Berlin (tr). **103 Getty Images:** Science & Society Picture Library (bl). **104 Corbis:** Michael Nicholson (tl). **105 Corbis:** Bettmann (tr). **Getty Images:** CBS Photo Archive (bl). **110 Alamy Images:** INTERFOTO (bl). **112 Getty Images:** Yawar Nazir (bl). **113 Getty Images:** AFP (tl). **115** *Popular Science Monthly*, volume 11, 1877 (tr). **117 Corbis:** EPA / Abdullah Abir (tr); Imaginechina (tl). **120 Alamy Images:** INTERFOTO (bl). **Dreamstime.com:** Ayindurdu (tr). **122 Getty Images:** Jeff J. Mitchell (tr). **124 Corbis:** Cultura / Frank and Helena (cr). **125 Alamy Images:** INTERFOTO (tr). **129 Getty Images:** Bloomberg (tr); Taxi / Ron Chapple (bl). **131 Library Of Congress, Washington, D.C.:** (tr). **132 Getty Images:** Photographer's Choice / Hans-Peter Merten (bc). **135 Getty Images:** Bloomberg (tr); Hulton Archive (bl). **136 Library Of Congress, Washington, D.C.:** (bc). **139 Getty Images:** Hulton Archive (bl); SuperStock (tl). **141 Corbis:** Viviane Moos (br). **Getty Images:** Hulton Archive (tl). **145 Getty Images:** De Agostini Picture Library (tr). **147 Corbis:** Bettmann (bl). **Courtesy of the Ludwig von Mises Institute, Auburn, Alabama, USA. 149 Corbis:** Bettmann (tr); Rolf Bruderer (bl). **156 Getty Images:** Hulton Archive (cr). **157 Getty Images:** Gamma-Keystone (tr). **159 Corbis:** Bettmann (tr). **160 Getty Images:** Ethan Miller (bl). **161 Corbis:** Bettmann (tr); Ocean (tl). **163 Corbis:** Paulo Fridman (cr). **165 Corbis:** Xinhua Press / Xiao Yijiu (tc). **167 Corbis:** Macduff Everton (bc). **Library Of Congress, Washington, D.C.:** (tr). **168 Dreamstime.com:** Gina Sanders (bc). **169 Corbis:** Dennis Degnan (br). **171 Corbis:** Darrell Gulin (br). **175 Corbis:** Reuters / Korea News Service (br). **177 Corbis:** Hulton-Deutsch Collection (tr). **Getty Images:** Bloomberg (tl). **179 Corbis:** Heritage Images (tr). **Getty Images:** AFP (bl). **181 Getty Images:** The Agency Collection (bl); Hulton Archive / Express Newspapers (tr). **186 Corbis:** Hulton-Deutsch Collection (bc). **187 Corbis:** Reuters (br). **192 Corbis:** Gideon Mendel (tl). **193 Corbis:** Reuters / Carlos Hugo Vaca (br). **Getty Images:** Photographer's Choice / Wayne Eastep (bl). **195 Getty Images:** AFP / Gabriel Duval (bl). **198 Library Of Congress, Washington, D.C.: U.S.** Farm Security Administration / Office of War Information / Dorothea Lange (t). **199 Corbis:** Bettmann (tr); Hulton-Deutsch Collection (tc). **201 Corbis:** Reuters (tl). **Getty Images:** Brad Markel (br). **203 Getty Images:** Dorothea Lange (cr). **205 Getty Images:** The Agency Collection / John Giustina (bl); Archive

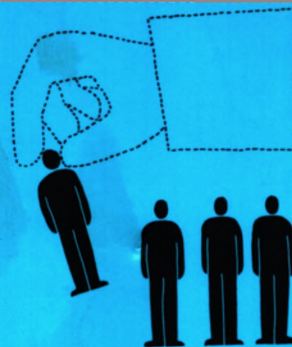
Photos / Bachrach (tr). **207 Getty Images:** Andreas Rentz (tc). University of Nebraska-Lincoln: (tr). **209 Corbis:** Bettmann (bl); Stuart Westmorland (tl). **211 Corbis:** Imaginechina (bc). Getty Images: AFP (tr). **213 Getty Images:** Chris Hondros (bc). **215 Getty Images:** The Bridgeman Art Library (tr). **217 Corbis:** Blend Images / Sam Diephuis / John Lund (tr). **218 Corbis:** Christophe Boisvieux (br). **219 Corbis:** Nik Wheeler (tr). **223 Corbis:** SIPA / Robert Wallis (tr). **225 Corbis:** Sygma / Ira Wyman (bl). **Getty Images:** AFP / Frederic J. Brown (tr). **228 Corbis:** The Gallery Collection (cr). **229 Getty Images:** Science & Society Picture Library (br). **230 Corbis:** EPA / Udo Weitz (br); Imaginechina (tl). **233 Corbis:** Peter Turnley (tr). Courtesy Professor János Kornai. **236 Dreamstime.com:** Artemisphoto (tr). **239 Corbis:** Reuters (tr). **Digital Vision:** (bl). **240 Corbis:** Lawrence Manning (bl). **241 Corbis:** Tim Graham (tr). **243 Corbis:** EPA / George Esiri (tl). **245 Corbis:** Cultura / Colin Hawkins (tr). **246 Getty Images:** Photolibrary / Peter Walton Photography (tl). **247 Corbis:** EPA / Justin Lane (bl). **249 Dreamstime.com:** Ivonne Wierink (t/Urn); Zoommer (t/Balls). **253 Corbis:** George Hammerstein (tr). **254 Corbis:** Sygma / Regis Bossu (tr). **Getty Images:** Bloomberg (bl). **257 Getty Images:** AFP / Tony Karumba (tr); Jeff Christensen (bl). **263 Corbis:** Robert Essel NYC (br). **264 Getty Images:** Glow Images, Inc. (tl). **265 Dreamstime.com:** Zagor (br). **267 Dreamstime.com:** Digitalpress (br). **269 Getty Images:** Paula Bronstein (tr). **271 Corbis:** John Harper (tr). **273 Getty Images:** Konstantin Zavrazhin (br). **275 Corbis:** Big Cheese Photo (tr). **Getty Images:** Dan Krauss (bl). **277 Corbis:** Reuters / Wolfgang Rattay (bl). **Getty Images:** Lisa Maree Williams (tl). **278 Corbis:** Frans Lanting (bc). **279 Corbis:** Louis K. Meisel Gallery, Inc. (br). **281 Corbis:** Ocean (cr). **285 Corbis:** Bettmann (tl). **Dreamstime.com:** Leung Cho Pan (br). **286 Corbis:** Justin Guariglia (tl). **287 Corbis:** Topic Photo Agency (br); Xinhua Press / Xu Yu (bl). **291 Corbis:** Reuters / Philimon Bulawayo (tr). **293 Corbis:** Xinhua Press / Guo Lei (br). **295 Corbis:** Hemis / René Mattes (br). **298 Corbis:** Bettmann (tr). **300 Getty Images:** The Image Bank / Stewart Cohen (bc). **301 Corbis:** Reuters / Shannon Stapleton (tr). **302 Corbis:** Bettmann (bc). **304 Corbis:** Images.com (cr). **305 Corbis:** EPA / Mondelo (br). **307 Getty Images:** UpperCut Images / Ferguson & Katzman Photography (tl). **309 Corbis:** Eye Ubiquitous / David Cumming (br). **Getty Images:** Helifilms Australia (tl). **311 Getty Images:** Stone / Bruce Ayres (tl). **313 Corbis:** Roger Ressmeyer (bc). **315 Corbis:** EPA / Kim Ludbrook (cr). **Getty Images:** WireImage / Steven A. Henry (bl). **320 Library Of Congress, Washington, D.C.:** George Grantham Bain Collection (tl). **321 Corbis:** Bettmann (tc). **323 Getty Images:** Archive Photos / Arthur Siegel (tc). **325 Getty Images:** Mark Wilson (tr). **327 Corbis:** Robert Harding World Imagery / Duncan Maxwell (cr). **Getty Images:** Bloomberg (bl). **329 Getty Images:** AFP / Issouf Sanogo (tr). **330 Getty Images:** Stone / Ryan McVay (cr). **331 Corbis:** Star Ledger / Mark Dye (br)

Diğer tüm resimler © Dorling Kindersley'e aittir.
Daha fazla bilgi için:
www.dkimages.co.uk





İNSANLAR ALAKASIZ SEÇENEKLERDEN ETKİLENİR



PİYASANIN GÖRÜNMEZ ELİ DÜZENİ SAĞLIYOR



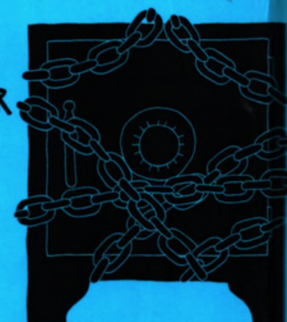
FABRİKA BÜYÜDÜKÇE MALİYET DÜŞER

YARARLI EKONOMİK REFORMLAR BİLE BAŞARISIZ OLABİLİR





İSTİKRARLI EKONOMİLER İSTİKRARSIZLIK TOHUMLARI TAŞIR



RİSKSİZ YATIRIM MÜMKÜN MÜ?



Ekonomi resesyona girerse ne olur? Para nasıl işler? Neden vergi öderiz? Ekonomi nasıl çalıştığımızdan paramızı nelere harcadığımıza kadar hayatımızı her yönden etkiler. Büyük ekonomik fikirlerse dünyamızı şekillendirmeye her daim devam eder.

Ekonomi Kitabı, kolay ve anlaşılır anlatımı, ekonomi jargonunu basitleştiren özlü açıklamaları, karmaşık teorileri çözümleyen şemaları, ekonomiyi akıllara kazıyan alıntıları ve anlamamızı kolaylaştıran zekice çizimleriyle başucu kitabınız olacak.

İster başlangıç düzeyinde, ister konuya hevesli bir öğrenci, ister sorunlara uzaktan bakan bir ekonomi uzmanı olun, bu kitapta ilginizi çekecek pek çok şey bulacaksınız.

PİYASADAKİ ARABALARIN ÇOĞU LİMON OLACAK



BİR MALIN DEĞERİ ONU YAPMAK İÇİN HARCANAN EMEKLE ÖLÇÜLÜR



ŞİMDİ BORÇ AL, SONRA VERGİLENDİR



EKONOMİ KIT KAYNAKLARIN ETKİN KULLANIMI BİLİMİDİR



ZAMANLA BENCİLLER BİLE BAŞKALARIYLA İŞBİRLİĞİ YAPAR



EKONOMİLER KÜLTÜRÜN İÇİNE İŞLEMİŞTİR

ALFA
Ticarethane Sokak, No: 53
Cağaloğlu 34110 Fatih / İstanbul
Tel: 0212 513 34 20 (pbx)
Faks: 0212 519 33 00
www.alfakitap.com info@alfakitap.com

DK
www.dk.com

ISBN: 978-605-106-678-3
9 786051 066783